

**ОЛЕКСАНДР
ГОРОБЕЦЬ**

НЕ ПРОСПИМО, БРАТТЯ,

ВОЛЮ

Олександр ГОРОБЕЦЬ

НЕ ПРОСПІМО, БРАТТЯ, ВОЛЮ

Роман у новелах із життя

Київ – 2021

УДК 821.161.2
Г70

Горобець О.

Г70 Не проспимо, браття, волю. Роман у новелах із життя /
О. Горобець. – «Видавництво Людмила», 2021. – 416 с.
ISBN 978-617-8071-15-8

«Не проспимо, браття, волю» – роман у новелах сучасного українського письменника Олександра Горобця. Вишиті барвистими нитками билиці родинних почуттів та маловідомих і досі не знаних подій з життя простих людей і Великих Українців типу Євгена Чикаленка, Михайла Драї-Хмари, Власа Самчука, кінорежисера Олександра Довженка, Тетяни Прахової, незрівнянної Олени Теліги, першої пані УНР Марії Ткаченко-Лівицької зі Жмеринки. Усі ці шедеври зібрані в обіймах однієї книжкової обкладинки... Читайте...

Для широкого кола читачів.

УДК 821.161.2

ISBN 978-617-8071-15-8

© Горобець О., 2021

ЗМІСТ

ЗРЯЧА ДУША СЛІПОЇ БАБУСІ САНДРИ.....	5
ЮВІЛЕЙ СИВОЇ ГОРЛИЦІ.....	17
ДОВГІ ВУХА СТАРОЇ СТОДОЛИ. 1. Не така, як усі... ..	25
ДОВГІ ВУХА СТАРОЇ СТОДОЛИ. 2. «Алюр три Хрести!».....	41
ДОВГІ ВУХА СТАРОЇ СТОДОЛИ. 3. Привид лихої години.....	54
ВУХНАЛЬ У СВОЛОЦІ.....	67
ФАЙФУРИН.....	71
У НЕЙМОВІРНУ СКВИРУ... ..	89
СТОЮ НА ВОРОТАХ У ФУФАЙЦІ І КИРЗОВИХ ЧОБОТЯХ.....	96
НІЧНИЙ БУКСИР ПЕРЕД ПОЛОГАМИ.....	100
ПЕРШИМ ЖЕ ВІТРОМ ДО МАМИ ЛЕТІВ.....	105
ЖМЕРИНКА КОЛИСЬ ПОВІРИЛА МОЇМ СЛЬОЗАМ.....	118
ВИДАТИ ЗАМІЖ ДОЧКУ НА ПОКРОВУ.....	123
І НЕ СВОЛОЧ, І НЕ ПРОВОКАТОР, А ТРЕТІЙ.....	126
РОЗСТУПІТЬСЯ ПЕРЕД ГЕНЕРАЛОМ ПЩАНИХ КАР'ЄРІВ.....	132
ШЕДЕВРИ БЕЗРУКОГО МАЙСТРА.....	143
ПЕРША ПАНІ УНР ПОХОДИЛА ЗІ ЖМЕРИНКИ.....	148
СОТВОРІННЯ ЦВІТУ 1900 РОКУ.....	157
ЯК ДАЛЕКИЙ ХУТІР ПЕРЕЙМЕНУВАВСЯ У СИНЬОЖУПАННИКИ.....	183
ЯК Я БОРОВСЯ ЗА НИНІШНІЙ САТАНІВ.....	193
ЛЮБИЛИ ХЛОПЦІ ДІВЧАТ.....	197
КУМИР УКРАЇНЦІВ ДІД ЧИКАЛЕНКО.....	202
КУМИР УКРАЇНЦІВ ДІД ЧИКАЛЕНКО. НЕКОРОНОВАНИЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ.....	212
Є. ЧИКАЛЕНКО: «...ХОЧЕТЕ СОЦІАЛІСТИЧНУ РЕВОЛЮЦІЮ — ОТРИМАЄТЕ БЕЗКІНЕЧНУ РОСПЮ».....	223
ЯК ЗАБОРОНЯЛИ СПІЛКУВАТИСЯ РІДНОЮ МОВОЮ, ХОРОНИТИ СВОЇХ ГЕНІЇВ.....	228
ЧОМУ ВОНИ ТАК МАЛО ПРОЖИЛИ, ЛИШЕ 47 ЛІТ?.....	236
СМЕРТНИЙ ВИРОК В ОБМІН НА... МЕТЕЛИКИ.....	244
СКІЛЬКИ Ж МОЖНА ФАЛЬШИВИТИ НА ПАТРІОТИЧНІЙ НОТІ?.....	248
«НАВІЩО МЕНІ ТАК БАГАТО ГРОШЕЙ?».....	254
КІНОЗІРКА О. ДОВЖЕНКА ВПАЛА В СЕРЦЕ ВЛАСА САМЧУКА.....	257
УТЕЧА ВІД МУМІЙ.....	263

ЖУРАВЕЛЬ, НАД ЯКИМ ПЛАКАЛИ ЗОРІ	272
СКАРБ ІЗ РУЇН ІМПЕРІЇ	275
ТАМ ТУМАН КОТИВСЬ ГОРОЮ СЛИЗЬКОЮ...	280
ЧОМУ УЧЕНЬ РЄПІНА ІЛЛЯ ШУЛЬГА — ІЗГОЙ В УКРАЇНІ?.....	299
ЛЮДИНА, ЯКА РЯТУВАЛА ПЛАНЕТУ	308
ГОЛОВНИМ ІНСТРУМЕНТОМ РЯТУВАЛЬНИКІВ БУЛИ ВІДБІЙНІ МОЛОТКИ І ЛОПАТИ	310
«ПРО НАС ЗАБУЛИ, АЛЕ МИ ЩЕ ЖИВІ...»	311
БАЛАДА ПРО «КРИВЕ М'ЯСО».....	313
ЯК БАБА З КОЗОЮ ВЛАДУ ПРОВЧИЛА	322
ТЕПЛІ ЛЮДИ ІЗ ТИВРОВА, ЯКІ ВРЯТУВАЛИ НАС ВІД ВІРНОЇ СМЕРТІ НА МОРОЗІ.....	326
ІСТОРІЯ З ВСЕПОГОДНИМ КАЛЕНДАРЕМ БРЮСА	332
АНЕКДОТ ВІД ПРОНІ ПРОКОПІВНИ.....	335
ЯКЩО ТВОЄ СЛОВО НЕ ІРЖАВІЄ У ЧАСІ.....	338
ГОРІХИ ДЛЯ МАТЕРІ	342
ЦЯ БЕЗМЕЖНО СПОКУСЛИВА І ФАТАЛЬНА ЖІНКА МАРКО ВОВЧОК.....	347
КОЖНА ПТИЦЯ ЗНАЙДЕ СВОГО ГРИЦЯ	360
НАДУМАНИЙ ГРІХ.....	364
СНІДАЛО СОНЦЕ В ТУМАНІ	371
ДОВГЕ ПОВЕРНЕННЯ СОТНИКА ДОМБЧЕВСЬКОГО.....	372
ВЕСЕЛІ КОМУНІСТИЧНІ ПОМІДОРІ	380
ЯК ПАВЛО ЛАЗАРЕНКО «СВАТАВ» МЕНЕ НА ПОСТ МІНІСТРА ІНФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ І ЩО З ТОГО ВИЙШЛО	385
96 РОКІВ ТОМУ В УКРАЇНІ СКАСУВАЛИ ГУБЕРНАТОРСТВА, АЛЕ ОКРЕМІ НЕУКИ І САМОДУРИ Й НИНІ ХОЧУТЬ ЗВАТИСЯ «ГУБЕРНАТОРАМИ»	395
ТІНІ СВІТЛОГО ДОМУ	400
ЛІСНИЧИЙ, ЗА ЯКИМ СУМУВАЛИ ДІБРОВИ	405
ПОСТСКРИПТУМ ДО УРОДИН КНИГИ	411

ЗРЯЧА ДУША СЛІПОЇ БАБУСИ САНДРИ

Кажуть, що коли Господь Бог завершував створення фізіологічного, статуйного образу Людини, він на мить задумався. Роздумався: а скільки ж головній істоті Землі надати органів зору, себто очей? Одне? Ні, цього явно замало. Люди часто бувають доволі не обачливими, можуть ратоборствувати поміж собою за місце під сонцем, а це означає, що виявиться занадто багато сліпців, непродуктивних осіб, хто ж буде опікуватися ними? Як їм жити, з чого годуватися?

«Можливо, двоє представити очей?» — задумався Всевишній. Ще раз мрійливо пошкріб святу свою бороду, поміркував над цим і сотворив людей... триокими. Так, так. Можливо, не всі з вас, пані й панове, знають, що органів зору у нас загалом три. Не лише двоє очей на перенісці під бровами, а ще є й третє — на... потилиці. Ось той, хто мудрий як лис, передбачливий і поміркований у діях і вчинках, кажуть, він зрячий і третім своїм оком, заднім. Той посправжньому щаслива, вельми удатна, неперевершена людина...

У моїй родині по материнській лінії є доволі сумна, безрадісна історія, пов'язана саме з проблемами органів зору, і котра тяжіє наді мною все життя, позаяк ще з дитинства я узяв її близько до серця і забути не можу. Це частина історії життя самого мене...

Мій дід Феофан Сайчук, якого я, народившись на світ Божий, уже не застав, був неабияким мрійником, фантастом і вигадником. Повідаю тут лише одну цікаву стежу його долі, і, думаю, ви повірите в його неординарність.

Так ось, у діда Феофана було семеро дітей, і геть усі до однієї — дочки. Батько сам придумував їм оригінальні, нелукаві, запашні імена. Після кожних успішних пологів у сім'ї ставив сільському попу затяжний могорич, і батюшка під смачну закуску молитвував ці імена, добряче помучивши перед тим свого вигадливого прихожанина, записуючи його придумки до церковної книги. Так у нашому роду з'явилися: Килина, Гафія, Варвара, Сандра, Ликерія. Були ще навіть Леокадія та Докія. Дві останні померли в малолітстві, їх майже ніколи не згадували в родині і просто дивно, що я запам'ятав ці, явно не місцевого, подільського розливу імена, після котроїсь із рідких розповідей про це старших...

Моя мати Ликерія Феофанівна виявилася наймолодшою у дідовій сім'ї, уроджена 1 травня 1917 року. Була, казати б, рафінованою рабинею-колгоспницею, котра з тринадцяти своїх дитячих літ на гектарній нормі цукрових буряків запряжена сатанинським сталінським режимом до сапи й копача коренів цукрових буряків. Сказати б, назавше приторочена до найважчої сільської роботи — вирощування цукрових буряків, яких у нашому Шаргородському районі сіяли тоді найбільше на весь безмежний СРСР — аж десять тисяч гектарів! Куди не поглянеш влітку і восени — розкинулося смарагдове листате безмежжя і поля подекуди мережать лише зграйки жіночок у білих хустинках...

Перед матір'ю на три літа старшою видалася Сандра, за паспортом — Олександр. Коли їй було два ніжних рочки, батьки, як завше, подалися у поле на жниво, бо несли на собі тягар і панщини, і мали трішки й свого приватного по-

ля. Галасливий гурт дітей залишали самим без будь-якого нагляду дома. Наказували, щоб одні за одними приглядали.

Ось якось батьки повернулися з лану, який звався Глибокою Долиною, наварили на вечерю казан картоплі, приправили її сальцем та зеленою, поставили те їство на стіл перед дитячою оравою. Всі вони зголоднілі за день, добряче вибігавшись, на повні роти, все активно пакували у шлунки. Дивляться Феофан з Наталкою, що за дивина твориться: одне дівчатко, дволітня Сандра, не потрапляє ложкою до казана. Оце вже неприємна і тривожна новина!

Метнулися до дитини. Обдивилися, обшупали маля — ніяких видимих ознак будь-якого зовнішнього впливу, і старші діти всі в один голос заявляють про те, що не спостерегли за нею буцімто нічого незвичайного. Зовсім не плакала в той час, коли батьків дома не було, з усіма залюбки гралася.

Тоді ж побігли по знаного сільського фельдшера Максима Захарчука, котрий, на щастя, мешкав тут неподалік, на їхній же Причепилівці, що була віддаленим кутком нашого великого і древнього села Джурин, котре розкинулося на подільських крутосхилах у межиріччі Південного Бугу та швидкоплинного Дністра. Курс медика кмітливий селюк пройшов на військовій службі, а до того доточив ще й колосальний досвід практичних навиків лікування усяких людських бід у земській лікарні району, де працював в ролі фельдшера. «Фершал», як його усі з глибокою повагою називали тут і в довколишніх селах, поводить того тривожного вечора запаленою свічкою в різні боки перед очима приголомшеної дитини: дівчинка зовсім не реагувала на ті вогненні порухи, широко відкритими очима залякло дивилася лише прямо перед собою, хоча вусатий дядя і батько просили її слідкувати за вістрям вогника з огарка свічки. Максим Ісакович задумливо пощипав свого довгого, хвацько закрученого вуса, і виніс такий невтішний вердикт:

— Щось таке нехороше сталося тут, поки ви були з Наталкою, Феофане, у полі. А-нумо, дітлахи, швиденько переповідайте, хто ударив маленьку Сандру, бо піду зараз додому, принесу кавалерійську свою шаблюку, гостру як вогонь, будуть всім припарки... Вона вам жваво розв'яже язика...

І тоді, здається, Гафійка, сказала:

— А її ніхто не штурляв, вона сама впала з припічка на землю...

— А як саме упала? — допитувався прискіпливий Максим Ісакович.

— Головою об землю, — додала котрась із малолітніх дівчаток.

— Тепер усе зрозуміло, — заявив сільський рятівник. — Був сильний удар у голову. Ось же й шишечка є під чубиком — показав медик місце забою приголомшеному Феофану. — Зараз щоб, можливо, врятувати дитині зір, — заявив фельдшер, — треба тут-таки негайно везти її до дохторів у Вінницю, або Одесу, а ще краще до Києва. Власне, куди душа ваша лежить, хазяї, або ж вистачить ваших родинних статків...

— Та які ж у нас статки, — змахнув непрошену сльозу переляканий господар, розпачливо обвівши при цьому руками бідацьку хату з геть голими стінами і лише двома образами в рушниках на покуті. А ще через паузу додав:

— Усе наше багатство знаходиться у казані, що на столі перед дітьми. Тому вся надія буде, добрий наш Максиме Ісаковичу, на самого лише рятувальника і дохтура Господа Бога...

А надворі стояв, нагадаю, 1916 рік.

...Із самого мого малолітства тітка Сандра була мені за другу ласкаву і ніжну неньку-годувальницю. Бо мати Ликерія, добродушна і щира душа, вийшовши заміж, залишилася мешкати на батьківському обійсті, а старша сестра мешкала тут же, бо хто ж жениться на геть незрячій дівчині чи жінці. Рідна і мила моя Ликерія Феофанівна практично завжди знаходилася в полі. То вони буряки ланкою сіють, то формують густоту рядків рослин на плантаціях, обсапують кукурудзу, горох косять, скирдують жниво, а то, дивись, уже солодкі корені копають, возять їх на кагатне поле цукрозаводу. І все босоніж бігають, пригадую, буквально аж до самих сивих морозів.

Тим часом тітка Сандра за нами з молодшою моєю сестричкою доглядає. Усе в хаті зробить, борщ смачнючий зварить, вареників наліпить... Підмете долівки, навіть, якщо треба, і дров у дворі нарубає. Звісно ж, до того часу, як я не підріс, не перекинув на свої руки частину господарських клопотів. Лиш коли по подвір'ю та городі ходить тітка Сандра, вивіривши за десятиліття, здається, кожен свій крок в обійсті, незвично руки вперед дещо виставляє: аби, бува, не нашттовхнутися випадково на щось непередбачуване.

Знала тітка Сандра цілу в'язанку казок і бувальщин, рецитацій усяких. Напам'ять читала уривки з «Енеїди» Котляревського, «Катерини» Шевченка. Незміряне число задушевних пісень українських старовинних, просто мудрувань і вигадок знала. Співала ніжним тоненьким, наче божественним голосочком. Було аж страшно мені іноді.

Ось наче чую зараз її тихий сакральний голосок виводить древню старовинну пісню:

Гиля, гиля сірі гуси на тихую воду...
Кличе козак дівчиноньку собі на розмову.
«Порадь мене, дівчинонько, як рідная мати,
А чи мені женитися, а чи тебе ждати?»

Ой, я тебе, козаченьку, ражу й не ражу:
Я з тобою вечір стою, на іншого важу.
Чорти бери, дівчинонько, з твоєю радою,
Я до тебе з щирим серцем, а ти з неправдою...

Я вельми полюбляв слухати ті мотиви і наспіви, і часто просив тітоньку повторити якусь удатну пісеньку чи щедрівку. На світ Божий мамина сестра дивилася широко відкритими сивуватими очима. Поглянувши збоку на неї, ніколи не скажеш, що ця жіночка нічого не бачить...

А упаде сивий надвечірок на вікна, я приходжу в її тісеньку комірчину і знову прошу:

— Розкажіть ще щось, як минулого разу. Про нашу річку, в якій русалки по опівночі купаються, про кам'яного Хреста, що стоїть недалеко від нас на роздоріжжі біля ніколи не замерзаючої копанки Тепличчини, як партійного активіста Шейхмана наші селяни убили, котрий забирав останню їжу в людей у пору Голодомору, викидав босих дітей на сніг, обзиваючи куркулями...

Іноді в такі вечори тітка пригортала мене до себе, ніжно гладила по голівці і казала:

— Твоя мама дуже любить ходити до школи на батьківські збори, бо її за тебе там дуже фалють. А я чекаю, щоб ти вивчився, став великим чоловіком і відвіз мене в Адес (вона тільки так називала дальнє і загадкове місто над морем), в інститут, де багато дохторів по очах, професорів... вилікуєш мене. Я дуже хотіла хоч би один-єдиний раз побачити і землю, і небо, сонце і місяць над головою. Уже не могу дочекатися цього видива. Вся моя надія на тебе, любий мій хлопчику...

Голос тітки Сандри при цих бентежних словах починав тремтіти і вона змовкає, витираючи змокрілі очі кутиками завжди білосніжної хустини...

Мені від цих простих і проникливих слів аж до болю стискається сердечко. Я тихенько звільняюся з тітки Сандри обіймів, лізу на піч спати. Там з головою закутуюсь під одіялом і тихо плачу, плачу... щоб ніхто не чув і не вгледів. Так мені нестерпно образливо за мою другу маму, її гірку і нещасну жіночу долю. До хрускоти в пальцях стискаю кулачки і ще раз даю собі слово навчатися лише на відмінно. Щоб навіть четвірок не було. Ставлю собі за найголовнішу мету життя — якнайшвидше стати великою людиною, щоб із славної моєї тітки Сандри зробити зрячу жінку...

Бабуся Саша, як ми домашні ще її називали, цілими днями слухала настінне радіо. Був у домі, у вигляді дзвону висів на стіні чорний репродуктор. Тітка Сандра мала над ним повну владу, регулюючи, щоб можна було в хаті розмовляти. А коли вранці всі розійдуться у своїх справах, вона слухала всі передачі без перебору. То, можна сказати, була єдина її радість і втіха.

І ось котрогось там дня повертаюся я зі школи, а вона зустрічає мене така весела й усміхнена. Навіть хустина того разу на її голові пов'язана якось не так, як завше. А начебто врочисто. Насипаючи мені обід, радісною, аж щебетливою, розповідає про те, що, буцімто, в Тульчинській районній лікарні, що від Джурини у тій стороні, де щоранку сходить сонце, є доктор-цілитель, який, мовбито, позбавляє людей сліпоти. Я від здивування аж рот відкриваю. Забуваю про обід. Ми з тіткою Сандрою починаємо мріяти про те, як це було б добре поїхати до того чарівника, щоб моя друга мати стала нарешті зрячою. Бабуся Саша розповідає про те, що якби вона вилікувалася, то сама б обробляла весь наш город і леваду, допомагаючи матері. І корову пасла б, і королям та свиням бур'ян рвала б. І воду б з криниці носила без втоми. Бо хата наша стоїть на пригірку, сказати б точніше, — під горою, а джерелиця внизу, її непросто носити з долини...

Нагодився тато, а за ним і мама. І їх невимовно звеселила несподівана новина. Тільки ж як віднайти, добитися до того лікаря? Чи схоче він вислухати нашу сімейну біду, оглянути нашу тітку Сандру, вилікувати її?

— Так я ж фронтовик, — гарячкує батько. — Дістань із скрині мої нагороди, — звертається до мами. — Ніколи не одягав їх, а тут, якщо треба, почеплю, нехай бачать, що я війну не в кушах пересидів, а на пузі пів Європи з автоматом проповз — і ордени за це маю, і медалі...

— Не гарячкуй, — спам'ятовує його завжди метикувата і розважлива мати. — Такі люди, про яких розповідає радіо, черствими не бувають...

Невдовзі ми втрюх — батько, тітка Сандра і я в колясці мотоцикла виїздили вчора до Тульчина. Від нашого Джурина до відомого райцентру кілометрів із шістдесят — не менше. Але старші дома вирішують, що нам конче треба відправлятися в ніч, аби завтра бути у лікаря першими. Позаяк, якщо він такий знаний фахівець у своїй професійній царині, про якого на повний голос говорять радіо, то під кабінетом у нього, напевне ж, завізно.

Розрізаючи нічну темінь променистою фараю, наш лопотливий кінь везе нас попід старезними подільськими липами древнім битим шляхом траси Київ — Кишинів. Кажуть, що віковічні дерева тут висадили ще за часів, коли злощасна цариця Катерина Друга проїздила цим путівцем. Уздовж усього її маршруту слідування вірнопіддані висадили липи. Розмістили їх на ширину ста крупів кавалерійських коней по обидва боки дороги. Ті липи давно вже виростили, зістарилися і стоять як вартові впродовж всього битого шляху на сотні і сотні кілометрів.

Я сиджу на задньому верхньому сидінні нашого мотоконя і навіщось щосили намагаюся порухувати старезні дерева обабіч тракту, які вибігають нам назустріч, то з одного боку, то з іншого. Але цих зусиль мені вистачає лише на дорогу, мабуть, від Джурина до Стрільників — не більше, що насправді складає верст із десятків. З надсади, бо це ж треба повсякчас посилено сюди-туди вертити головою, аби не випустити з уваги рукастих уночі велетів-дерев і зліва, і справа: в очах починає рябіти, і я покидаю цю безнадійну хлопчачу затію.

Батько якраз перед цими несподіваними мандрами розхазяйнувався на важкого мотоцикла. Це був тихохідний М-72, котрого радпром удатно переробив зі знаменитої трофейної, здається, німецької машини марки «Zundapp». Добра, надійна залізна коняка, добряче пристосована для виконання різноманітніших хазяйських домашніх робіт насамперед. Що бур'яну для живності привезти, вкрастися поночі чи на світанку в колгоспну люцерну або конюшину, набити ними два-три величезних лантухи і привезти їх у тумані, притороченими до коляски для численного домашнього кролятника або ж для корови з телятком. Чи із добре вигостреною пилкою якимсь непомітно вискочити до лісу, сухостою повну коляску нарізати: даремно ж гние він у лісовому масиві. Такої машини не було ні в кого ні в нашому селі, ні в окрузі. Наш глава сім'ї дуже гордився з цього.

Опівночі в'їжджаємо в Тульчинський район. Доночовуємо втрюх у якомусь свіжому ожереди над річечкою. Десь, либонь, як я тепер уявляю, поблизу села Шура-Копіївка. І таки, напевне, першими пацієнтами приїжджаємо до райлікарні у Тульчині.

Батько по-сільському, ледь не всіх зустрічних безцеремонно і голосисто, на території медичного закладу, розпитує про відомого доктора. І таки добивається свого — шуленького, худорлявого офтальмолога зустрічає на стежці до свого відділення, де його вже, видно, таки очікує чималий гурт людей. Під високим осокором родич мій щось активно розповідає знаному фахівцю, мабуть, про нашу біду, традиційно у своїй індивідуальній манері широко розмахуючи при цьому руками, кілька разів жестами показує на нас із бабусею у мотоциклі. А потім, бачу, щосили біжить у наш бік. Ще здаля захекано кричить мені:

— Допоможи тітці вибратись з коляски, причепуритись. Зараз за нами вийде медсестра, проведе до кабінету. Доктор прийме нас першими...

Які він там ужив аргументи, аби переконати знаного лікаря, щоб він нам особисто проклав «зелену стежку» в людському натовп, — не знаю...

Якщо не помиляюся нині, через більш ніж пів століття часу після тих далеких подій, того славного доктора-офтальмолога звали Василь Синюта. Чи якимось подібно.

Я за руку, через натовп невдоволених людей, що теж шукали порятунку під дверима знаного фахівця, у супроводі дівчини у білому халаті, провів тітку до кабінету. Мене тут же попросили вийти з приміщення і не менше години стояв я під флігелем, у якому містилося очне відділення тодішньої Тульчинської районної лікарні, просив, молив Господа Бога на Святе прозріння для тітки Сандри... Повторював ті небагато молитов, яких навчила мене бабуся Сандя в своїй комірчині...

Пам'ятаю, як мої рідні вийшли від лікаря, як батько з полотняним обличчям вів за руку тітку. Вона була вся заплакана, аж ніби у повному розпачі. Я самими лише очима запитував у тата, напевне ж, про результати візиту до доктора. Він нічого не відповідав, тільки у якійсь начебто дрімливій розпуці безнадійно поводив кілька разів сюди-туди вільною рукою. Неважко було осмислити: сподівання на зцілення немає ніякого.

Мотоцикл завівся з одного півоберту...

Про той пам'ятний візит до знаного фахівця-окуліста у нас дома було обговорено за життя-буття, напевне, тисячі разів і тому міг би його нині описати у найдрібніших деталях. Одначе не було головного — результату. Про що ж говорити? Тітка стверджувала на прийомі у лікаря, що вона уночі іноді бачить зоряне небо. Що знає, коли у кімнаті горить світло, якщо його забули вимкнути, поспішає до вимикача.

— А зараз електроосвітлення ввімкнене? — запитує доктор.

Вона покрутила головою, прицілилася очима у стелю.

— Горить, — каже безпомічно тітка Сандра. Але насправді потреби додаткового освітлення у кабінеті офтальмолога не було, позаяк на вулиці стояло

тепле променисте літо і з самого ранку сонце безмірно залило своїм яскравим сяйвом усі усюди.

Одне слово, ще з десятків подібних тестів фахівця і Синюта запрошує розгубленого мого батька до сусідньої кімнати. Пояснює: нічого вона не бачить. Нічого! Обрив зорових нервових клітин стався без малого пів віку тому. Все давно зарубцювалося, зажило без найменшої можливості поновлення нервових контактів. А слова про зорі Чумацького шляху, котрі тітонька буцімто іноді бачить у погожу безхмарну ніч — звичайне хворобливе марення. Можливо, це навіть фантомні картинки з дворічного її зрячого життя, які навічно закарбувалися у дитячій пам'яті назавжди... Або ж ті візії, котрі вона сама собі намалювала в уяві, слухаючи тисячі радіопередач під репродуктором... І про Чумацький шлях, зокрема...

Як же ж було важко жити нам усім після того невдалого візиту до доктора. Цього не передати... Але вона все-таки знайшла у собі сили і сказала якось мені, коли нікого з батьків не було дома:

— Я дуже чекаю, щоб ти нарешті вивчився і повіз мене в Адес. Там багато відомих професорів, вони мені точно допоможуть...

Я, напевне, щодня жив із цим родинним завданням. І в шістнадцять літ уже закінчив школу, тут же пішов трудитися до районної, через два роки — до обласної газети. Поступив навчатися на факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка. І якось тітці Сандрі я нарешті загадав:

— Усе. Наступного тижня ми з вами їдемо до науковців Одеського інституту очних хвороб імені Філатова... Я домовився про обстеження у кількох фахівців...

Якби я зараз заплющив свої очі і гостро забажав пригадати-побачити провітлене, щасливе обличчя моєї другої матері, бабусі Сандри саме тієї неповторної миті, котрої вона нарешті таки діждалася від мене запрошення на поїздку до лікарів, то це, мабуть, відбулося б. Так довго і стражденно очікувала вона все своє бідове життя на цю виняткову хвилину. І я також, якщо чесно сказати...

Тим жахливіше, зізнаюся, було наше безрадісне повернення. І фахівці, і просто випадкові люди, котрі допомагали нам у візиті до спеціалістів, оточили нас якоюсь такою винятковою, турботливою, бережною увагою, навіть жалем і співчуттям, що це все саме уже насторожувало. Від одного кабінету лікаря до іншого, на жаль, танула, як сніг на весняному сонці, голуба надія на успішність візиту. Мої сподівання, не кажучи вже про тітку, все більше й більше застеляли сльози розпачу. Усі, наче змовившись, після обстежень, розпитувань, безсило і начебто винувато розводили руками: справді ж бо, втрачено найголовніше у справі Сандри Сайчук, — дорогоцінний час. Хіба ж можна відновити через шістдесят літ нервові волокна в голові, якщо вони у бідного дитяти обірвалися ще за часів царату, на початку минулого століття?

Коли після повернення з Одеси зайшли ми з бабусею на наше обійстя під каменямистим подільським крутосхилом, вона й каже мені:

— Я ще б хотіла, аби ми з тобою поїхали до київських духторів. А що, як там знайдеться розумний, котрий знає, як мене вилікувати?

Тітка Сандра заряджала мене своєю невмирущою вірою в сонце, у красу білого світу. І Бог допомагав нам. Саме так...

Уже незабаром мене із Вінниці переводять на роботу до столиці республіки. Призначають завідувачем відділу сільського господарства найпопулярнішої тоді в Україні газети «Сільські вісті». І вже за моєї участі вона, бо у тому ансамблі скрипалів був я далеко не останньою писарською персоною, стає виданням, котре набирає немисливо величезний, просто-таки рекордний в умовах республіки наклад — 2,5 мільйона передплатників! Це означає, що кожен наш газетний номер щодоби (бо й газета тоді виходила шість разів на тиждень!), щонайменше читають десять мільйонів осіб! Є така науково обґрунтована схема обрахування популярності паперових видань, коли кількість передплатників множать на чотири, позаяк вважається, що саме стільки людей у середньому беруть до рук свіжий номер видання, доставлений листоношою за передплатою.

Власне, куди не підеш, не поїдеш, де не обізвешся, всі тебе знають, бо газета твоя найпопулярніша. А тут іще в бабусі Сандри приключилася примітна, я б навіть сказав, — виняткова, навіть таки унікальна придебенція...

Ось уявіть собі ситуацію. Вулиця, на якій ми мешкали, пролягає попід високим подільським пагорбом. Хата стоїть над дорогою, город дряпається до високого щовба під небесами. Поміж причілком помешкання і вулицею, якое начебто позаду хатини, росте древня гілляста груша. Її саджанцем звідкілясь привіз і посадив ще дід Феофан. Вона щороку приносить багаті і смаковиті, запашні плоди. Груша досягає якраз завжди напередодні медового Спаса. Тоді все довкруги наповнюється неповторними запахами стиглого літа, прийдешнього свята. І вся сільська малишня, та й дорослі також, повсякчас намагаються таємно перестрибнути кам'янистий паркан, навіть уночі, назбирати чи натрусити, нарвати груш. Бо вони й справді смачні, як мед, просто неповторні... Ні в кого в окрузі немає таких медових плодів...

На сторожі того багатства завжди вірно стояла наша мила й неповторна баба Саша. З ціпком чи герелигою. Хоч і сліпа, але з винятково гострим слухом, котру в ніякій злодійській справі ніяк не проведеш.

Невідомо коли, якої саме пори дня чи ночі, за яких обставин там одного виняткового разу опинилися, сказати б, «багаті» злодії. Їхали, либонь, якісь люди, можливо, й кіньми, допускаю, що напідпитку, з джуринського базару додому, а шлях нашим трактом веде до кількох сіл — Вербівки, Зведенівки, Юліямполь, Голинчинець, Ярового, гарно, либонь, спродалися, пообідали смачно під чарчину-третю, і вельми захотілося їм груш. Красивих, соковитих, з вигляду і на смак неперевершених. Тихенько зупинилися під нашим городом, поминувши хату. Стрибнули під дерево. Трусилі його, похапцем збирали плоди, що обсіпалися. Почула той напад бабуся Сандра, підняла крик. Конквістадори пострибали з городу, хльоснули коней і віз потарахкотів дорогою у кінець Джурини.

Згодом знічена тітка пішла, так би сказати, «подивитися», якої шкоди завдали зальотники медовій нашій груші. А як їй незрячій перевірити це? Тільки, зрозуміло ж, ошупуючи руками землю під деревом: чи багато плодів зелених збито, чи немає обляманого гілля. Одне слово, для сліпця не треба й каганця. Але в те, що сталося далі, важко й повірити, проте, їй-право, це чистісінька правда, в ньому ні йоти вигадки. Бабці до рук потрапляє маленька хустинка, гарно зав'язана. А в ній, як казала згодом тітка Сандра, «ціла гуля грошей».

Незряча моя друга мама була вельми повносила у математиці. І завжди уміла гарно на відчуття рахувати гроші. Навіть я завдяки її науці ледве не став математиком чи фізиком. Тітка навчила мене з малолітства засвоїти таблицю множення, мабуть, ще у роки три-чотири, напевне ж, раніше всіх на вулиці, тоді ж додавати й віднімати в умі на мільйонні величини. Напевне ж, якраз відтоді я й закохався у чітку і недвозначну математичну грамотність, бо завжди у класі був чи не першим розв'язувачем різноманітних математичних ребусів і вправ. Їздив на районні олімпіади з алгебри і геометрії, з фізики. Блискучі результати показав з цих дисциплін якимось на обласних шкільних олімпіадах. І вже в дев'ятому, здається, класі батькам прийшов лист із Вінницького педагогічного інституту: мене запрошували наступного року без іспитів поступати на фізико-математичний факультет вузу. Але на ту пору я уже був по вуха залюблений у літературу, зокрема, й у поезію, як у загадкове, романтичне пристанище неповторної юнацької творчості...

Але повернімося до екстраординарної, унікальної знахідки сліпої Сандри під старою грушею. Як узагалі могло статися подібне? Хто на нашому городі міг загубити «гулю» червінців і двадцятип'яток? Підкинути велику суму грошей безпосередньо в руки безнадійно сліпій жінці. Не інакше сам Господь Бог...

Тим паче було відомо, що племінник її, себто я, став і справді відомою людиною у селі, тільки й розмов поміж людей було про мої публікації у пресі, про переходи на роботу з одного відомого видання до іншого. Все це мало свій жвавий інтерес. До того ж відомо було, що я готуюся везти тітку на нове обстеження в якийсь там провідний київський науковий центр. «Санді Сайчук, — упевнено казали односельчани, — явно Всевишній допомагає...»

Як не намагалися зберегти новину про несподівану знахідку в нашій родині, один одного в домі переконуючи в тому, що ніде про подібне не можна й обмовитись, оскільки донесеться ця дивна вість про знахідку до бандитів, придуть уночі з ножами й сокирами... А це ж точно, хтось, напевне, худобу на ринку спродав та згубив свій заробіток під нашою смачною грушею. Може дізнатись такий про знахідку, прийти, стати вимагати повернення згуби...

Але поки про подібне судачили в нашій хаті, як про можливий подальший розвиток події, потягнулися люди до моєї тітки зі своїми бідами. Прибігла якимось жіночка вся в сльозах, просить у бабусі Сандри червінця на поїздку з дитиною до лікарні у Вінницю. А тут, де не візьмись, об'явилися давні родичі з сусідньо-

го села. Прийшли до сліпої тітки позичити 25 рублів, бо їм, буцімто, не вистає якраз стільки коштів для купівлі корови: у них багато дітей...

Не витримав батько. Якось явившись додому на добрячому підпитку, зчинив добрячий скандал в обійсті.

— Якщо ти така щедра, — кричав тітці Сандрі, — то плати й мені за те, що колись я тебе в Тульчин до лікаря возив... Всім гроші роздаєш, а у мене в мотоциклі запаска розлізлася, з двору не можна виїжджати...

Як могла почувати себе згорьована жінка?

Ось що таке ці злощасні, фатальні гроші, які можуть усіх розсварити поміж собою... Навіть близьких рідних...

Я не знав усього цього, працюючи в редакції, від мене домашні все, що відбувалося дома, надійно скривали. Я тим часом шукав наукову установу, де можна було б отримати надійну і точну консультацію з приводу стану зору бабусі Сандри. І зупинився на Київському інституті травматології.

Одного дня по обіді зайшов до прийомної керівника наукової установи, відомого академіка-нейрохірурга А. П. Ромоданова. Вручив секретарці своє посвідчення і попросився на прийом до медичного світила, творця цілої наукової школи. Вона із ним у руках ступила до кабінету прославленого ученого. За мить широко відчинилися двері, назустріч мені вийшов рухливий, геть зсивілий чоловік, з розумними проникливими очима за скельцями великих окулярів. Він щось сказав про те, що високо шанує нашу газету, буцімто, іноді почитує навіть мої персональні статті, і благородним жестом запросив до кабінету. Не знаю, чи була це щира правда, але подібна атмосфера все одно надзвичайно обнадіявала, підкупляла...

Аби зайве не забирати часу у відомого травматолога, я доволі швидко змалював свою родинну ситуацію з останньою моєю спробою допомогти тітці-інваліду. Андрій Петрович і не розмірковуючи, тут же й відповів:

— Привозьте, будь ласка, вашу тітку до нас на обстеження. Ми все просвітимо з допомогою найновішої сучасної техніки, — заявив академік Ромоданов. — Будьте певні, більше «білих плям» у цій давній справі не буде...

У мого друга і однокласника, тодішнього доцента Київського інституту харчових технологій Анатолія Івановича Салюка був уже «Москвич». Ми 360 кілометрів від Києва до Джурина летіли, немовби на крилах. «А, можливо, цього разу, щасливого разу хоч крапельку повезе нам поліпшити незрячу долю тітки Сандри», — всю дорогу думав я про себе.

Некоронований брат-односельчанин Толя Салюк підбадьорював мене так, що я навіть готовий був бігти попереду авто. Ще за добу-другу в Інституті травматології, за особистим завданням Андрія Петровича Ромоданова почалися дослідження травми понад шістдесятилітньої давнини у вінничанки Олександри Феофанівни Сайчук.

За висновками до академіка я навідався уже через добу, як, власне, й домовились попередньо. Він знову вийшов назустріч мені на середину кабінету,

тримаючи в руках тоненьку папочку з висновками фахівців. По-дружньому обняв, і якби не цей жест його, я б, напевне, пустив сльозу...

— Сучасна наука, на превеликий жаль, — сказав Андрій Петрович, — далеко не все може відновити, реанімувати. Зір вашої тітки можна було рятувати у пору її свіжої травми, себто 1916 року. Але хто і де це мав тоді робити — відповіді на таке немає. Але однозначно тільки не тепер. Усі головні діючі артерії, зорові судини вже давно відмерли. Ми тут безсилі будь-що виправити...

Знаєте, що у мене було найважче у тій давній історії? Сказати правду тьоті Сандрі про те, що надії на відновлення зору більше немає. Найменшої... Оприлюднити їй невтішні висновки Інституту травматології.

А це унікальний знімок, зроблений 1951 року. На ньому зображена частина трудового колективу медиків Джуринської районної лікарні на чолі з головним лікарем Віталієм Йосиповичем Смалюхом (він на світліні у центрі). А ось той сивочолий, з козацькими вусами дідусь, що сидить у білому халаті (крайній ліворуч), є не хто інший, як Максим Ісакович Захарчук, знаменитий джуринський фельдшер, який всіх лікував. Він приходив 1916 року на оглядини Сандри після отримання нею травми голови, благав батьків відвезти дитя до фахівців з очних хвороб. Тільки дід Феофан не мав із чим вирушати в дорогу...

Фото віднайшла моя однокласниця Клара Лопата.

Я приходив з роботи під будинок, у якому мешкав. Десь там, на четвертому поверсі квартири, на мене очікувала бідна сільська бабуся, моя друга мати. Вона з усіх сил дожидала результатів комп'ютерного дослідження в науковому

центрі. Учора, позавчора і ще декілька попередніх вечорів я, тихенько втираючи сльози, стверджував їй, що результати висновків затримуються, що є ще надія...

Я просто не міг їй сказати, що це вже все, більше немає на що сподіватися. Вона ніколи не побачить білого світу. До того ж і самі висновки від академіка Ромоданова вже декілька днів лежали у мене дома на робочому столі... За крок від неї... Вона просто цього не знала. А я не міг про таке сказати. У мене не вистачало волі, мужності, сили духу виголосити рідній і дуже дорогій людині суворий вердикт її нещасливого життя...

Розпачливими кругами я ходив і ходив довкруги нашої багатоповерхівки з мокрими, повними сліз очима, серце і душу зчавлювали розпач і повна безвихідь ситуації. Додому я просто боявся зайти. Однак усе це не могло продовжуватись вічно. Я попросив свого друга Анатолія Івановича приготувати на ранок свого «Москвича» у дальню дорогу і ми удвох поспіль прийшли до тітки Сандри. Ту розмову описати я не можу. У мене від напруги могло луснути серце. Я б і ворогам своїм не зичив пережити подібні години... Тітка Сандра залишалася навічно сліпою...

ЮВІЛЕЙ СИВОЇ ГОРЛИЦІ

Знайшлася в моєму житті, незабутньою і світлою датою закарбувалася уже назавжди чудова днина, котру не забуду ніколи — 1 травня 1998-го. Сяйливої радості 80-й день народження моєї матері Ликерії Феофанівни. Жінки, котра з тринадцяти дівчачих літ мала повну норму цукрових буряків на колгоспному полі і аж до виходу на пенсію несла той неймовірно важкий хрест на собі. За вік свій босоніж сходила всі широкі колгоспні поля. Всеньку зиму заготовляла дома попіл з печі, курячий послід для тих безмежних колективних полів, бо існувала така чітка «рознарядка з контори», якої проста жінка ніяк не могла ігнорувати. А тільки розвеснялося, аж до пізньої осені, поки сніги не заметуть наші подільські крутосхили, з сапкою та косою, лопатою або вилами трудилася день при дні у полі. Одна радість була — на початку нової зими з колгоспу їм, членам ланки привозили кілька мішків цукру. Аби не помилитися, кому скільки зайде тих солодоців відповідно до виставлених трудоднів, усі жіночки збиралися в хаті ланкової, пригощалися своїми ж принесеними з дому харчами, а коробкою сірників міряли цукор. Під жарти, сміх і веселі чи журливі пісні...

Так засолоджували своє тяжке й гірке колгоспне життя.

Набирався цілий склецок, спеціально мамою зшитий із білої матерії мішечок, мабуть, із пудів півтора того дорогоцінного заробітку — два, і я, добровільний мамин помічник, як найбільший скарб сім'ї, ніс той її річний доробок додому. Того дня у хаті на припічку мені навіть дозволялося запустити руку в білий солод нашого багатства і набрати його повен рот. Яким же ж тоді був я щасливим і багатим, смакуючи білий-білий цукор. Мамин заробіток за весь трудовий рік...

І ось наспів великий мамин Ювілей. До того часу я, випурхнувши у шістнадцять хлопчачих літ з старенької сільської хати під сволоками, з-під подільського горба, зробив кар'єру у вітчизняній журналістиці. Вісім літ перед цим обійняв пост головного редактора центральної газети молодій державі, тираж очолюваного мною видання вперше за всі часи Незалежності добирався вже до мільйонних накладів, це означало, що за півтора місяця моя газета «з'їдала» ешелон офсетного паперу. Я вирішив вшанувати мамину круглу дату, що називається, по-справжньому. Щоб було видно, було чути на все село, на весь район, на всю подільську округу. Мені хотілося так усе зробити, аби, як мовлять, вийшло по вищому розряду, щоб про це заговорили всі. А чому б за все життя один раз ні? Тим самим гучно вшанувати славу всіх сільських, бідових матерів, босоніжних трудівниць буряківничих ланок, котрі пройшли через неймовірне колгоспне рабство.

Я попросив маму, аби вона тієї весни 1998-го року не поспішала з посадкою картоплі на городі. Неподалік нашої хати мої родичі, друзі, сільські майстри (а скільки ж їх було тоді лишень на нашій вулиці!) за день звели просто-таки шикарний, затишний палац під брезентами. Як хтось влучно, тостуючи, сказав: «Справжній курінь районного масштабу». Спорудили з любов'ю просторий,

ошатну катрагу, намет чи як у селі частіше всього, на московський манер, кажуть — «шалаш». Примітну, сказати б, антинепогодну архітектурну форму. Аби лишень та оселя могла захистити людей від можливого дощу, суховію, якщо такі налетять на оказію. Вквітчали її зсередини килимами і вінками квітучої кульбаби та інших ранніх різноцвітів.

Коли по обіді 1 травня всі всілися за святкові столи, я тихенько попросив доньку Тетянку, котра готувалася того року йти до першого класу і вже давно залюбки обліковувала все до тисячі і назад, порахувати, а скільки ж, власне, гостей прийшло на бабусину гостину. (Он же ж вона, моя чарівна Тетянка, на центральній світліні, поруч із врочистою бабусею, в яскраво рожевій курточці!). Виявилося — понад 150 душ! Як добротне сільське весілля!

Гримів оркестр, звучали один одного кращі тости. Бабусю люб'язно просили не підводитись, а вона легка, як дівчинка, шарілася при кожному гарному слові про неї, про її нележку колгоспну рабську долю. Групи моїх друзів замовили виїзди голосистих артистів із Вінницького музично-драматичного театру, ще якогось прославленого творчого колективу. Так що у широкому, розлогому, ошатному курені було тісно від задушевних пісень і веселих жартів. Світ поміж двома крутими пагорбами Поділля, з річечкою пониже нашої домівки, що потопав у ранній зелені і біло-рожевому цвіті, був напоєний славою милій жінці-трудівниці. Бабуся усіх своїх подруг із буряківничої ланки, що іще були живі, запросила до столу.

Як стало сутеніти і звеселілі мамині гості покинули столи, вийшли на подвір'я до танців, саме тоді на довколишніх мурах, колодках і тинах довкруги хати і обійстя повсідалися дальні і ближні сусіди. Ті, власне, хто не потрапив до основного застілля у наметі. Це на Вінниччині віддавна існує така невмируща традиція — ходити на оглядини весілля, проводів і різних торжеств. У якості глядачів. Споглядати все з дороги, тину, муру. Як кажуть, нікому не мішаючи...

Розумію, сельчанам дуже хотілося подивитися на те, хто ж приїхав привітати Ликерію Феофанівну зі славним Ювілеєм. А тут танцював справжній генерал-майор у лампасах і з зірками на погонах, заступник командувача Протиповітряної оборони України Олександр Костюк, перший заступник міністра фінансів України Станіслав Буковинський, член Верховного суду України Анатолій Кияшко з дружиною Ніною Гнатівною — співробітником юридичного Управління Верховної Ради, Микола Горобець, начальник управління, як тоді називалося — грізного ОБЕХееСеС області, зі своєю дружиною Наталією Іванівною, кандидатом медичних наук, мої друзі науковці — Анатолій Салюк та Олена М'яловицька. Майбутній народний депутат України і міністр аграрної політики України Олександр Баранівський з пані Оленою Петрівною. Всі вони посправжньому цінували, окрім мене, і мою матір, відважившись на таку далеку, аж до 400 км в один бік, дорогу...

Заледве не повним складом приїхала зі столиці в Джурин редакція очолюваної мною газети «Правда України». Були, окрім родичів і друзів, сільські та районні начальники, представники різного люду, окремих із них, грішним чи-

ном, я й не знав. Багато красивої співучої молоді. Спасибі усім за той першотравневий візит, за теплі і ніжні вітання бабусі...

Ось тоді я й попросив своїх хлопців та дівчат-помічників, щоб добряче пригостили тих, хто не потрапив до святкового столу, з'явилися на торжестві в якості глядачів із колодок. Понесли ящики з питвом, різні закуски. Стріляли з пляшок шампанського. Усе довкруги було наповнено сміхом, жартами... Серйозний Ювілей — Ликерії Феофанівні гуляли 80!

Це правда, що потім у селі пішла обмовка, коли жіночки, мамині ровесниці, десь перегода казали: «Ніколи в житті не пробувала цього шампанського... Аж у Ликерії на іменинах: у носі крутить і п'янить, а ноги так і в'яже...»

Далі нехай мою розповідь доповнять світлини з того вже далекого і незабутнього торжества. Лише підкреслю, що на тому кутку села, де я народився і виріс, де до 2004 року мешкала моя мати, нині вже практично нікого немає. Залишилися лише добрі спогади про милих, чарівних, незабутніх людей... І ці світлини...

З кожним роком, коли лиш синьооке небо все ближче підводить календар до Першотравня, не можу напитись ласкою, нажитись казкою далекого вже Маминоного торжества... Гортаю альбом фотокарток із тієї події.

А ще відчуваю начебто якусь глибоку провину перед людьми покоління моєї матері. Який неймовірно важкий тягар вони несли на своїх плечах, все життя перебуваючи в рабстві колгоспного ладу. У минулому наш Шаргородський район за обсягами бурякосіяння, тоді найтрудомісткішою польовою культурою, займав перше місце в усьому СРСР — розміщав щовесни на своїх полях по 10 тисяч і більше гектарів коренів. Це означало, що на наших сільських матерів було найбільше навантаження на трудову душу. Як лишень вони витримали подібне?! І за цю каторжну працю ніхто їм ніколи навіть не сказав спасибі.

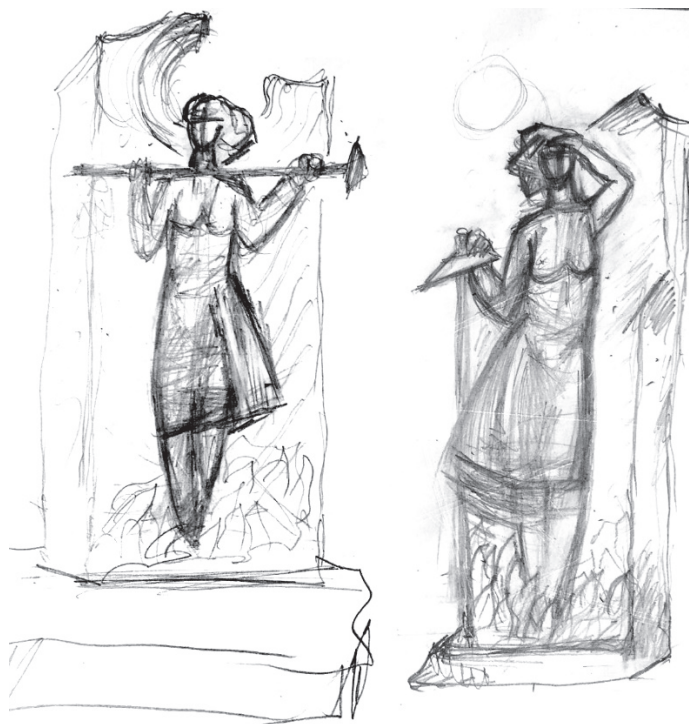
Кілька років тому я вимережив листа директору Інституту біоенергетичних культур та цукрових буряків Національної академії аграрних наук України Миколі Володимировичу Роїку. І справді, хто ж краще за нього знає цю проблему. Родом із Вінниччини, з так званого «цукрового Донбасу». Людина в літах.

Я написав йому, що якби моя воля та ресурси в сімейній калитці, я б точно на високому подільському пагорбі біля мого рідного села, де сходиться кілька шляхів-доріг з усього світу, самотужки поставив би пам'ятник фігурній і привабливій жінці-буряківниці. З сапкою на плечі. З долонею, складеною захисним дашком від сонця над очима, з поглядом, спрямованим у далечінь, з питанням на благородних устах: «Чи багато іще сапати?» Справжній пам'ятник нашим семижильним матерям, які не покладаючи рук трудилися до сьомого поту, виробляючи цукор для держави...

Микола Володимирович із щирістю і розумінням сприйняв мою пропозицію. Запитав лише: «А що на ваш розсуд треба для того, щоб втілити цей задум у життя?» Та, звісно, відповідав я — «гроші». «Скільки ж?», справився він. «Та тисяч із сімдесят, мабуть», — прикинув я на тодішні ціни можливі затрати. «Думаю, — резюмував пан Роїк, — це не так і багато. Таку суму можна віднайти... А задум чудовий...»

Дещо пізніше я розповів про свою ідею колезі — письменнику, художнику і відомому скульптору Миколі Миколайовичу Крижанівському, який живе і працює в селі Сліди Могилів-Подільського району Вінницької області. Він тут же заявив, що готовий підключитися як митець до реалізації цього проєкту. А тут нагодилася okazія із виходом моєї нової книги, озаглавленої «Під рясними вишнями», де частина матеріалів стосувалася Джурина і джуринян. Був іще й задум презентувати цей твір публічно в моєму рідному селі, при всьому чесному народі. Ось Микола Миколайович і запропонував: на представлення книги він привезе в Джурин ескіз проєкту постаменту буряківниці з невеличким макетом монументального зображення. Щоб люди побачили, оцінили. Якщо проєкт сподобається, будемо його вершити на котромусь з подільських горбів.

Паралельні презентації двох творів мали перетворитися у «Літературно-мистецьке свято «Під рясними вишнями у Джурині». Всю цю затію поламав жахливий КОВІД-19, котрий через сто літ після іспанської чуми знову скував життя в нашому рідному краї. Але ідея жива. Не так давно Микола Крижанівський переслав мені ескіз скульптури, яку він хоче запропонувати поставити в наших краях. Увіковічивши подвиг буряківниць, як моя сива Горлиця Мати — Ликерія Феофанівна Горобець, яка 42 роки несла важкий хрест колгоспної рабині на плантаціях цукрових буряків. Оцініть, будь ласка:

На фото — ескізи майбутньої скульптури буряківниці, роботи художника, скульптура і письменника Миколи Крижанівського, які він планує розмістити на одному з подільських пагорбів Джурина.

Мамині високі гості. Скільки ж гарних, привітних облич, хоч у кіно знімай їх.

Вітають бабусю Ликерію наші родичі, двоюрідний мій брат Володимир Чорний з дружиною Райсою, децо позаду них дружина іншого двоюрідного мого брата — Валентина Сайчук.

Нова група людей прибула на торжество. Всі хочуть сфотографуватися з Ювіляркою. Дітлахи тут як тут. Є вже, бачимо, колоритна фігура генерала Олександра Васильовича Костюка, поруч із ним праворуч Кияшки — Ніна Гнатівна попереду, Анатолій Якович за нею — він член Верховного суду України, троє інших з протилежного боку першого ряду мої рідні Горобці — Микола Миколайович, полковник міліції, його дружина, молодий кандидат медичних наук Наталія Іванівна, їхній молодший син Рома, мати (підслухано моєю дружиною Ольгою Іванівною) ласкаво називала його «Ромашкою», тепер він відомий у Києві хірург Роман Миколайович. Поміж цього виводку Горобців скромно виглядає майбутній народний депутат України і міністр АПК (сказати б: міністр хліба, сала й ковбаси!) Олександр Баранівський, у групі гостей кандидат наук, майбутній професор Анатолій Салюк, відомий терапевт Вінниччини Віктор Кутаф'єв і ще багато цікавих та знатних людей, яких я, чесно кажучи, і не знаю. Але водночас спасибі, що прийшли на вшанування колгоспниці-трудівниці.

А все що далі в світлинах — то події на колодках 1 травня 1998 року...

На останньому фото з цього ряду і я серед цих славних людей, між котрих колись ріс-вирослав, корову пас, матері по господарству допомагав, вірші писав, мріяв про велику журналістику... На останній із цих світлин поруч зі мною сидить моя двоюрідна сестра Олена Євдокимівна Сайчук. Усе життя працювала вона агрономом-садоводом у сусідньому колгоспному селі Хоменки. Приїхала до бабусі Ликерії на торжество зі всім своїм хоменським виводком...

Моя посестра Олена Євдокимівна свого часу була знаним агрономом городівником. На весь район і область славилися вирощувані під її керівництвом овочі, різноманітна городина. Іноді навіть дивовижних сортів. Бувало навесні, вона вирветься з свого поля в наш рідний Джурин, на Причепилівці заскочить до своєї тітки, а моєї матері, привезе різних саджанців, сіянки. Мати влітку поведе мене на нашу леваду, де над річкою й по нині росте дуже смачна груша-гниличка, показує:

— Ось це і це Ленині рядочки. Поглянь, так рости поспішають, аж зачучерявилися. З її руки все славно росте, розвивається. Видно, що гарну вона душу має... Такою була і її мама, твоя тітка Гафія...

В один рік, після того, як колгосп не мав куди збути те, що виростили люди бригади агронома Олени Сайчук-Німак, у господарстві вирішили спорудити власний плодово-овочевий завод. І незабаром він виріс на окраїні Хоменок. Ре-

алізація консервованої продукції давала гарні прибутки, оскільки вивозилася аж до Воркути і Мурманська...

Нині, на жаль, все це виглядає недоречною казкою...

***

Усі світлини авторства колишнього заступника головного редактора газети «Правда України» Петра Приходька.

ДОВГІ ВУХА СТАРОЇ СТОДОЛИ

1. Не така, як усі...

Чи знаєте ви, панове, що то за лоскітне, недремне, егоїстичне почуття авторства. От стаєш іноді неподалік столичного кіоска і спостерігаєш за тим, як люди, поспішаючи на роботу, затримуючись на кілька хвилин, купляють з розкладки твою газету. Швиденько розкривають, окидають зацікавленим зором сторінки, і затримують свій погляд на черговій твоїй публікації. Хто зупиняється, аби, що називається, прочитати її на ходу. Хто вкидає номер до дипломата, склавши так сторінки свіжого номера газети, аби потім ознайомитись із статтею в тролейбусі чи метро. Є такі, котрі на твоїй публікації зовсім не заморочуються. І це найбільше тривожить: значить, заголовок слабуватий, не резонув, не зачепив за серце і душу, не привернув увагу?

Ці проблеми тривожать мене все життя. Від того дня, як шістнадцятилітнім хлопчаком прийшов до районної газети. Став публікувати там свої опуси. У тій давнішній редакції працювали старші люди, фронтовики. Їх, звичайно ж, турбувало одне: правильно вести на сторінках видання лінію партії, яка висунула їх на пости — більше розповісти про добові надої молока на фермах і природи живої ваги тварин, скільки за зиму на поля вивезено попелу й гною, якою виявилася кінцева врожайність полів. Навесні — як формуються міжряддя цукрових буряків на плантаціях і ремонтується зернозбиральна техніка до жнив. Я ж, сказати б, завжди шукав щось для трепету почуттів, чарівності слова. Як би зладнати пристойну оповідку про гарних, роботящих і оригінальних гречкосіїв. Про діяльність сільських клубів, життя молоді, співочу юнь. Вишукував теми, котрі були б ближчими до глибин людської моралі, викрешували б із сердець читачів іскру, а з очей сльозу. Заглиблювався до людських почуттів. В усьому шукав душу...

Це був кінець шістдесятих років минулого століття. Пісна пора наполовину голодного, буцімто впевненого поступу вперед до комунізму, де за рушійну і мотиваційну силу висувалися нудні партійні гасла, від яких усіх, як видавалося мені, вже нудило. Одначе хіба покажеш таке назовні, навіть не скривишся... Жити доводилося в суспільстві з подвійним дном.

Але все одно це був ледве примітний черепащачий рух уперед для містечка, де лише кілька років тому відновився районний центр. З'явилася своя рідна районна газета. І саме тут, я вчорашній сільський школяр, став величатися літературним працівником. І навіть щомісячно отримувати заробітну плату, яку, насамперед, планував використати на придбання першого в моєму житті пальта замість модної серед школяриків зеленої фуфайки, черевиків — на заміну кирзових чобіт, халяви яких на фабриці зімітували під свинячу шкіру, а насправді це була міцна багат шарова бавовняна тканина, густо просочена бензоводним розчином синтетичного каучуку. На голові красувалася шапка із шкірки кроля.

Я тихенько адаптувався до розміреного ритму древнього єврейського містечка, основну частину якого складали сірого покрою, зліплені одні до одних

кособокі будиночки-конури, заведені майже під один дрантивий різнорівневий дах з черепиці, шиферу, листів іржавої бляхи. З єдиною центральною через весь населений пункт головною вулицею, звичайно ж, імені Леніна. Котрою всі ходили туди-сюди, котилися різні авто і, лякаючи перехожих, іноді таракотів сільський гужовий транспорт, який залишав по собі свіжі пахучі бібки. І навпроти райкому партії, райвиконкому, і біля кінотеатру, за яким містився загальнономіський до неможливого загиджений гальюн.

Місцеві поміж собою на цій вулиці говорили надзвичайно гучно. Сказати б, голосисто, по-хазяйськи. Хто на єврейський манер, хто па-русскі, окремі українською. Усе це разом узяте на ідиші звалося — штетл, себто, — місто. Точніше б висловитись — єврейське містечко Шаргород. Як дехто його величав — древній іудейський «кучук Стамбул». Так 1674 року, захопивши Шаргород, називали його турки: себто, «малий Стамбул». На єврейський манер це звучало — «Істамбул Зута».

За довгу історію життя цього краю місцева єврейська община не раз у давні часи спізнала ворожі набіги. Навіть було знищувалася дотла. Але знову і знову відроджувалася на пригірку поміж двома річечками — Мурашка і Ковбасна.

Були часи, до прикладу у XVIII столітті, коли ця громада була найбільшою на Поділлі. На час же моєї тут появи єврейська колонія, в центрі якої стояло древнє приміщення синагоги, де розмістився у радянську пору сокоморсовий (читай — виноробний) завод, знову відродилася, бо, як потверджували багатознайки таких дражливих торгових справ, шаргородські євреї буцімто зібрали добру калитку грошей і знову прикупили собі район. Думаю, що це була чиясь хворовита небилиця, але й вона, погодьтесь, цідила воду на млин тутешніх іудеїв. Їм складали публічну похвалу...

Я, з діда-прадіда селюк, активно приживався в містечку, пописуючи статейки на різні теми. Бігав на вечірні кіносеанси, куди завжди набивалося багато молоді. Полюбляв у вихідний пройтися багатолюдним вечірнім центром, де важко було й розминутися з людьми на «стометрівці». Всі виходили сюди цілими своїми виводками. Дами одягали найкращі наряди. Чоловіки виблискували золотими годинниками на волосатих руках і зубами з жовтого металу в роті. Звідусіль тому доносилося — «ха-ха-ха», «ги-ги-ги». Мій чи не перший тут знайомий містянин, далеко вже не молодий чоловік, колишній фронтовик, учитель місцевої середньої школи Леонід Файнгут, який завжди при боці носив на ремінці через плече старий фотоапарат і частенько забігав вряди-годи до редакції, приносячи різні світлини для газети, майже щовечора виводив на «вигул», як він казав, дружину. Клав їй руку на шию, а вона була значно нижча зростом за його теж невисокого, і так вони шпацирували туди-сюди, від костьолу до райвідділу міліції і назад, розкланюючись то вліво, то вправо... Всі довкруги знайомі, свої. Кожний новачок був їм на видноті.

— Ізя, ти завтра едешь в Вінніцу? — чулося від однієї кампанії до іншої.

— А што мнє там делать?

— Ти же купіл такую машину, что пора показать ейо всей області...

— Падумасш, какой-то там «Москвич-401»...

— Так возьми себе «Пабеду»...

Ставала на ноги районна друкарня. Туди на роботу набиральниками прийшло декілька молодих осіб. З області на підтримку в новоутворений район прислали кількох молодих дівчат лінотипісток. Це юні молодки, що позакінчували поліграфічні училища. Верстка газети тихенько переводилася від ручного політерного набору шрифту з комірок — кас, що займали чимало місця в колишньому монастирському підвалі: саме в них містилися дрібненькі букви різних шрифтів і кеглів, на машинний. В одній із широкостінних келій колишнього святого дому, де, власне, прилаштувалося все поліграфічне виробництво районного видання, поставили два лінотики, в яких зранку до пізньої ночі в котлах розплавлялися олов'яно-свинцеві злитки перед тим, як стати металевими рядками у газетних полосах. Тому тут завжди було тепло, як на печі, через що дівчата — і влітку, і взимку бігали в різнокольорових блаженських халатиках. Ніхто, щоправда, ніколи не розказував цим юним метеликам з косичками, що потрапили вони до найбільш шкідливого для жіночого здоров'я виробництва, бо встановлені витяжки явно не забезпечували видалення летючих елементів сплаву свинця та олова, котрі буквально насичували тісеньке приміщення невидимою заразою. Зате така машина, послухна до набору майстра тексту на клавіатурі, в одну мить виливали цілі рядки у реченнях, котрі з ще гарячого металу поліграфістами через коридор версталися у газетних сторінках. Це, звісно, не те, що видзьобувати по буковці-літері вручну авторську суть із громіздких поліграфічних кас. 32 знаки в рядку, відповідно до оригіналів статей, засланих із редакції...

Відбувалося все, здається, напередодні нового 1969 року. Коли яюсь будучи черговим по номеру приніс я з редакції свіжу коректуру в друкарню, і мене враз гукнула дівчина від верстального стола. Поліграфічним шилом, яке було у її руках, ними верстальники видобувають зі сторінок, міняють лінотипні рядки у шпальтах і літери в ручному наборі, дівчина показала мені на вулицю. Я зрозумів: виходь, мовляв, туди, розмова є...

Була це молода, тендітної і стрункої постави дівчина, зі свіжою рум'янцевою барвою ніжних щічок, які переходили у природно яскраві, явно не фарбовані аж, здається, малинові губи з добрими теплими карими очима. Звали її Рузя, а саме це чітко і однозначно вказувало на те, що походила вона з римокатолицької сім'ї. Яких тут було просто без ліку довкруги райцентру і древнього костюлу, що височів на подільському горбі. Всі довколишні села — Шостаківка, Соснівка, Гибалівка, Слобода Шаргородська, і далі — Козлівка, Мурафа, Плебанівка заселені саме завзятими, не зрадливими у своїй древній вірі римокатоликами. Недарма у Шаргороді ще з шістнадцятого століття безперервно несе молитовну вахту величавий костел. Як годинниковий механізм тут століттями працюють усі внутрішні служби. На кожне релігійне свято там збирається тисячі і тисячі вірян, котрі польською мовою правлять богослужіння і співають

своїх урочистих пісень. І ніякі партійні, каральні органи не можуть відвернути католиків від їхньої споконвічної віри...

Рузя вийшла вслід за мною, у своєму чорному халаті із шилом у руках.

— Ти, можливо, й знаєш це, — сказала вона, — що нинішнього року працівникам установ надано дозвіл збиратися і гуртом зустрічати Новий рік у трудових колективах. Розповідали, що в райкомі партії вже навіть гроші збирають на таке торжество, у районній бібліотеці теж, у райфінвідділі, де працюють мої знайомі... А ти можеш в'яяснити у редактора, чи дозволить він нам усім — газетяркам і поліграфістам — зібратися в приміщенні редакції. У вас же ж там доволі просторо... У нас тут, як бачиш, вже утворився справжній молодіжний колектив. Гарні хлопці, дівчата ...

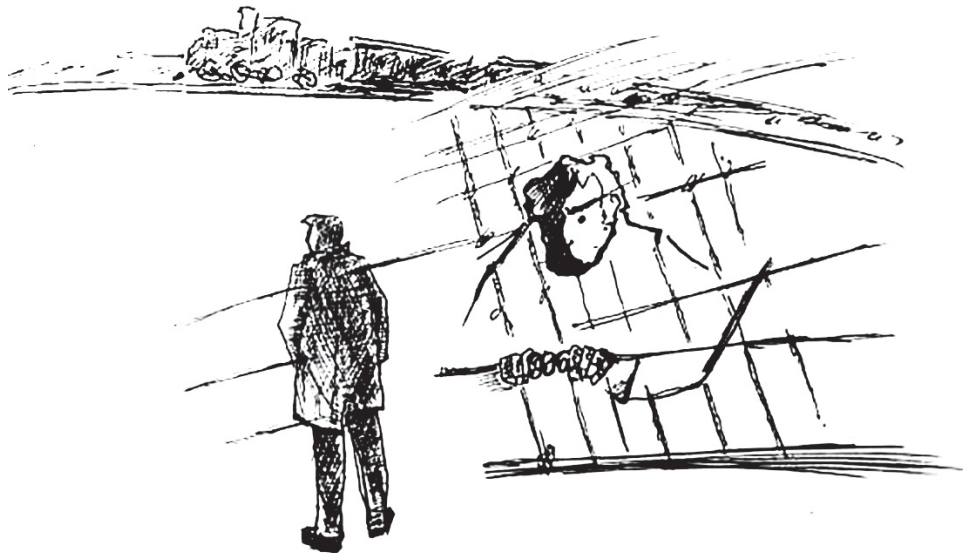

Такими побачив головних героїв новели з життя майстер комп'ютерної верстки і художник з Мукачева Володимир Варгальок, прочитавши твір.

Рузя говорила тоненьким, ніжним голосочком. Її милі щічки ще більше зашарілися, пухнасті і примітні губи, здавалося, ось-ось бризнуть свіжою наливною кров'ю... Карі очі під розгонистими чорними брівками аж притягували до себе...

Я ще перед цим прочитав, що дещо дивне ім'я її Рузя чомусь персидського походження і в перекладі на українську зветься — «хліб насущний». Якщо ж висловлюватись зменшувально-ласкально, на кшталт — Рузалія, то це означтиме — щаслива, з удачею...

Якусь мить я розмірковував над тим, що відповісти. Тільки хотів було сказати, що завдання від молоді друкарні зрозумів, сьогодні ж виконаю, як у цей час із-за рогу древнього монастиря з'явився сам редактор. Був це сивіючий фронтвик, з простреленою рукою, яка не розгиналася у лікті. Коли він крокував, то його каліцтво було вельми примітним. Ця рука у нього була показною...

А це версія образу літературного героя на своєму життєвому перехресті, після ознайомлення з есе відомого письменника і художника з села Сліди Могилів-Подільського району Вінницької області Миколи Крижанівського.

Насправді ж у своїх дев'ятнадцять газетярських літ я був ось таким. Це давній знімок фотокора газети Юрія Кірілова, 1969 року.

Був він аж занадто гонористий і завше понад міру словоохочий. Тому й зараз ще здаля гукнув до нас. Мовляв, гайда, Рузю, тисни на його, себто, на мене, нехай старостів уже засилає, скільки можна спориш топтати поза друкарнею. Хоч насправді цієї миті довкруги розгромленого і перетвореного на пустку монастиря, де містилися районні установи, друкарня, зокрема, лежав уже не перший тиждень мерзлий сніг. До того ж, якщо чесно, я насправді вперше лишень розмовляв тет-а-тет з верстальницею. Дівчина знічев'я геть знітилася, я й теж не знав, що відповісти на це несподіване женихання. А коли редактор підійшов ближче, Рузя тут же те, що перед цим казала мені, у вигляді чолобитного прохання від молоді виклала перед керівником газети.

Вислухавши її, редактор загадково усміхнувся і сказав:

— Усе з'ясує на засіданні бюро райкому партії сьогодні ж, — була його відповідь. — А збиратися в редакції на сабантуї не дозволю до тих пір, поки не пообіцяєте, що йому, — показавши виразно у мій бік, — знайдете файну дівчи-

ну. Він уже рік бобилем поза редакцією і містом бродить. Пора його прив'язувати до якогось конкретного берега...

— Знайдемо, обов'язково знайдемо, — весело загомоніла, зашебетала ошасливлена Рузя. — Є у нас для нього дуже лепська дівчина... Моя найкраща подруга. Вона якраз приїде на Новий рік...

— А де ж вона знаходиться? — враз справився редактор.

— Далеко. Навчається, аж у Хусті...

— У Хусті? — перепитав він. — А це ж на кого?

— На швею-мотористку...

Редактор розвернувся на пів оберта до мене і виразно, аби того не помітила Рузя, багатомовно прискуливши лише одне око, скривив як після узвару полину частину свого обличчя, котру міг бачити лише я...

Ще за день чи два, коли я знову з'явився у друкарні, Рузя вийшла навздогін мені на вулицю і виїняла з кишені любительський знімок із поміткою «Хуст». Це було фото її подруги Ніни. Я бережно поклав його до кишені. Дівчина при цьому додала:

— Я давно вже висилаю всі номери нашої газети Нінці. Так що вона частенько почитує твої статті. Писала, що їй дуже подобається твій творчий стиль...

Ці слова, звичайно ж, неабияк полоскотали мені душу.

Тільки прийшовши в редакцію з друкарні, я сів до робочого столу, поклав до її шухляди світлину і напіввідкривши її нарешті розгледів ту, начебто з ким доведеться святкувати Новий рік. Це була дівчина справді винятково яскравої, привабної зовнішності. Золотоволоса, злегка нібито й курноса. З м'якими, примітними рисами обличчя, шкіра в неї була підкреслено білява, чиста і ніжна. Усміхнені засинені очі. В статурі легко вгадується виразна талія і примітні стрункі ноги. Справді, як артистка з рекламної картинки. У мене майнула думка: тут є, либонь, усе те, що я розшукую...

31-го грудня увечері, я додатково поголившись, понад усі норми облився одеколоном «Шипр», і по скрипучому сніжку подався під монастирські стіни, щоб через палісадник, мимо телефонної станції, яка теж частково окупувала колишню святу обитель, потрапити до друкарні, де збиралася молодь на вечорниці. Звідти ми всі разом мали прямувати через центр містечка в редакцію. І тут під вікнами колишніх келій я обличчям в обличчя зіштовхнувся із Рузею та Ніною. Мені наче хто забив повітря в грудях від одного вигляду чарівної і виразистої дівчини, що стала переді мною. Я так знітився, що аж буцімто втратив дар мови. Ніна зиркнула на мене і щиро розсміялася з мого явного публічного розпачу. Попри всі чарівливі принади, мала вона ще й м'який, аж бархатистий, іноді з бархатистим надламом голос. Прегарно білозубо, від усієї душі щиро сміялася. Дотепно відповідала на жарти. Це справді була дівчина казка...

Лампи накалювання душі у мені замало не лускали від хвилювання. В горлі наразі пересохло. Я чи не за кожним словом ліз до найглибшої кишені. Рузя підійшла до мене ззаду і, непомітно для подруги буцнувши під бік, стиха прошепотіла:

Щоб усі знали, куди вони в'їжджають...

— Ану, візьми її під руку. Вона ж, бачиш, чекає... Будь сміливішим...

Я зрозумів, що на подібне навряд чи відважуся. Та ще й у центрі Шаргорода. Я виріс гордим одинаком, і так мені завжди було добре та зручно, коли ніхто і ніколи не зазіхає на мою свободу. А тут при всіх взяти найкращу дівчину, на яку, звісно ж, усі будуть витріщати свої баньки, під руку — ні, нізащо.

Мене цього разу порятувало те, що якоїсь миті широко відчинилися двері друкарні і звідти назустріч нам висипав цілий гурт молоді. Усі нас весело вітали. Уже був час вирушати через райцентр, «стометрівкою» крокувати з валізами харчів і «Шампанського» до редакції. Час підтискав: наближався Новий рік...

До дванадцятої години залишалося зовсім мало часу. Всі у редакції весело і гамірно розселилися за накритими столами. Не було лише редактора. А ось і він з дружиною. Зайшов до головної кімнати, і зирк, зирк по людях, а нас у гурті за столом зібралося осіб із двадцять п'ять, напевне. Я зрозумів — дошукується мене. І враз каже:

— А хто тут у нас із Хуста?

— Я, — здивована підвелася з-за столу Ніна. Ладна, показна, якась винятково гарна у цьому гурті людей. Показала свою доволі ладну фігуру. Злегка зашарівшись при цьому, і це ще більшого надало їй шарму, вишуканості на фоні голубої кофтини, такої ж синявості, як її великі і примітні очі.

— А де ж він? — повернувся до мене вдавано сердитий редактор. Я тим часом сидів в оточенні хлопців-поліграфістів на протилежному кінці столу. — Ти чого туди сховався? — продовжив редактор. — Пише їй листи щодня до Закарпаття, запрошує на новорічне свято, а дівчина приїхала, він — у кущі як стидливий школяр. Це що мені женитися треба чи тобі?

Застілля вибухнуло веселим, незлобливим посміхом.

Першою знайшлася у цій ситуації Ніна. Вона тут же публічно відреагувала:

— Ні, ні, Сашко не писав мені листів, не запрошував сюди. Ми з ним тільки сьогодні познайомились. А покликала мене Рузя, — пояснила вона ситуацію. Довгі помахи вії привертали увагу до веселих бісиків у її очах...

Редактор і не слухав її зауваги, знову звернувся до мене:

— Анумо, друже, бігом сідай до нашої гості... Розваж її, звесели. Прояви нашу гостинність і повагу. Хуст, знаєш, велике місто, колись навіть столицею було, тому людей звідтіля шанувати треба...

Усі бурхливо зааплодували, і я, червоний, мабуть, як рак, став розміщатися поміж Рузею та Ніною. На весь вечір...

Далеко за опівніч пішов я проводити дівчат додому. Рузя мешкала зовсім поруч із центром Шаргорода, одразу за Мурафським містком, в одній із перших хат прилеглого до містечка села Гибалівка. Ми з Ніною залишилися удвох святкової новорічної ночі і неквапом подалися на пошуки її домівки. Йти було просто таки далеко. Спершу належало видряпатись на пристойну подільську гору так званим Мурафським шляхом. А звідти прямувати у самий кінець села, що притулилося до райцентру, фактично в поле.

На горі, по лівій стороні траси ще йшли, тримаючись одна одної парканами, ряди білостінних хат, справа село вже закінчилося, почалося поле. Десять там у заметах праворуч розкинувся примітивний аеродром, на якому я вже встиг якось побувати, проводжаючи в політ на драбиняку АН-2 до обласного центру товариша з обласної газети. З дороги ледве примітним у засніжених кучугурах виднівся будиночок, де, знаю, стояла рація для зв'язку з пілотами, а також Вінницьким аеропортом. Там же містився і маленький, на п'ять чи шість крісел зал для пасажирів. Звідси можна було відлетіти на «кукурузнику» в певні дні тижня до обласного центру, Могилева-Подільського, Мурованих-Курилівців. А навпроти примітивного аеропорту, через дорогу, за невеличким полем густо рянів рядочок хат, які вибігли аж у чисте поле. В одній із них, фактично на окраїні села, і мешкала Ніна з батьками.

Так що нарешті встигли ми наговоритись. Уже й, либонь, мене прорвало і на дотепи й жарти потягло. Проте усе ніяк не міг пересилити чогось у собі внутрішнього, моторошного страху наблизитись до чарівної дівчини. Такою заворожливо вродливою мені вона видавалася. Немовби неприступна фортеця.

Коли підійшли до їхнього обійстя, дівчина враз каже:

— Давай не будемо підходити до наших воріт, бо мамка моя не спить, вона завжди чекає на мене, поки я не повернуся. Отож, побачить нас, вийде, буде

гукати. Йдемо через дорогу під стріху стодоли сусідів, там навіть гарна тесана лавка є. Можна присісти, якщо вже ноги з дороги зболіли...

— Тим більше, — додала, — ти ж, я бачу, не куриш, — зробила висновок Ніна, — так що клуні не підпалимо...

Ми ще трішки погомоніли з хустівською гостею під «шопою», як вона називала місце під стріхою сусідської стодоли, котра красувалася через дорогу від помешкання її рідні, і розійшлися. Я щодуху нісся до свого помешкання, зігріваючись на ходу, і вельми картав себе за те, що й на метр не наблизився до дівчини. А яка ж вона звабна та поманлива! Як ружа червена... Треба було все-таки відважитись, хоч би до руки доторкнутись. У неї ж шкіра як шовк... Мабуть... Справжня магія ніжності і краси, а не Нінка, як її величає Рузя. Але це було, на жаль, вище моїх юнацьких зусиль...

Це світлина кінця дев'ятнадцятого століття, але ж яка промовиста вона. Зверніть увагу, ліворуч начебто внизу, квадратна і біла споруда. Це, друзі, єврейська синагога. Нібито у центрі, на пригірку, кілька споруд готичного стилю — то православний монастир. Там свого часу навчалися Великі Українці — Степан Руданський, Михайло Коцюбинський, Микола Леонтович. А праворуч — свята обитель римо-католиків — костьол Святого Флоріана. Три кити людської віри, які дають змогу багато віків жити людям у любові і злагоді.

Перші січневі дні були схожі для мене на суцільний рожевий туман. Із Ніною ми зустрічалися щовечора. Оскільки стояли тріскучі морози, а йти від аеродрому у центр було їй явно далекувато, вона попросила, аби я приходив на певну годину під сусідську стодолу. І очікував на неї там. Я мчав туди на всіх парах, добре розігріваючись, щоб не одразу замерзнути на побаченні. Але завжди крокував явно зашвидко і тому мені повсякчас не вдавалося потрапити на вичовгану лавку під «шопою» вчасно, у визначену пору, я, не інакше сказати,

прибігав кожного разу на добрий десяток хвилин раніше, а дівчина щоразу з'являлася із запізненням. До її появи мене вже дрібно біла пропасниця: чи то від нетерплячки, а чи, можливо, від нещадного жалючого морозу. Щоправда, я з усіх сил намагався кріпитись і вдавано показував, що холод мені, мовляв, ні по чому...

Ніна приходила у маминому кожусі, у битих хазяйських валянках, я ж був у демісезонному тоненькому пальтечку, яке восени вперше справив собі із зарплати. Там навіть коміра путнього не було, за яким можна було б сховати бодай вуха від шквального вітру. Стримів лише пиндик під шию, який, звісно ж, зовсім не захищав від морозу. Зігрівав по-справжньому лише теплий шарф, у який я закутував шию.

До кожної чергової зустрічі з дівчиною я надзвичайно ретельно готувався. Обов'язково в день бодай на годинку-півтори заскакував до бібліотеки, щоб знайти щось надзвичайно цікаве, прочитати, виписати, розповісти потім на побаченні про це. Мені чомусь постійно хотілося чимсь здивувати нову знайому. І, думаю, що цього я подеколи досягав. Бо спершу Нінка начебто байдуже ставилася до всього надзвичайного зі світу цікавого, а тут вона вже попросила принести їй щось повабне почитати...

Ми сиділи під стодолюю, солом'яна стріха котрої аж буцімто нависала над нами. Тому під покрівлею було затишно від колючого вітру зі снігом, у непогоду тут, мабуть, можна було сховатися і від дощу. Ніна прибрала руки в рукави кожуха, їй, либонь, було тепло, укутана теплою оренбурзькою хустиною, вона сиділа зовсім поруч. Нас, напевне, не було видно з дороги, бо звідти намело кучугури снігу, які ніхто не розчищав, бо «шопа» належала їхній одинокій сусідці, як розповіла Нінка. Усе минуле літо ця жіночка дуже кепсько почувалася, тому Нінина мати їй часто носила порятункові мікстури. А напередодні зими й зовсім померла бідолашна. Так що клуня, як і вся хата тепер пустували, були буцімто нічийними...

Розповідаючи чергову журнальну оказію, я знічев'я підводив очі вгору, заглядав під трухляві снопи стодоли, які колись дуже давно вмілі майстри кріпили до бантин, що ледве виднілися в темені ночі. Враз на горищі клуні начебто щось зашаруділо й гепнуло. Нінка здригнулася, зірвалася на ноги. Слідом за цим звідтіла ж, згори, почулося котяче нявчання. Ми одночасно весело розсміялися:

— На горищі клуні, напевне, котяче весілля, — сказав я сміючись. — Це означає, що, не зважаючи на нинішні заморозки, ранньою буде цьогорічна весна. Наші хвостаті друзі, до речі, як ніхто інший з свійських і диких тварин вгадують погоду. Навіть краще всяких бабаків, на яких звично орієнтуються синоптики...

— Підемо звідси, — вперше взяла мене під лікоть Ніна. — Я більше не хочу зустрічатися під цією стодолюю... Чомусь мені тут моторошно робиться. Можливо, це померла злиться, що ми сидимо під її «шопою». От завтра вихідний, пропоную о першій годині дня зустрітися у Рузі дома, ми разом із нею

приготуємо смачний обід, посидимо разом, бо я вже декілька днів дома, а з подругою після нового року так і не бачилася. А мені ж уже незабаром від'їздити на навчання...

У тому, як Ніна мислила, як і про що говорила... з усього цього вона видавалася мені не такою, як усі. Або ж я просто вже невидимо заступав до запаморочливого калинового туману святих і прекрасних чеснот. Вони щодалі дужче зусібіч обіймали мене. Я ловив себе на тому, що доволі часто думаю про мою нову знайому, чекаю зустрічі...

Звичайно ж, усе приготовлене дівчатами на обід було навдивовижу смачним. Вони і справді продемонстрували, що з підготовкою апетитних страв у них все на висоті. Навіть трішки потанцювали у Рузіїній кімнаті під пісні модної тоді Майї Кристалінської. Але виявилось, що на сімнадцяту годину Ніна вже має бути дома, робити укол матері, яку вона постійно поважно величала «мамкою». І ми завчасно вийшли утрюх за межі Шаргорода і Гибалівки Мурафським трактом у бік аеродрому. Коли піднялися на гору, тільки злегка сутеніло. Враз від одного з нових і великих приватних будинків, який ми нещодавно поминули, хтось молодечим голосом загукав до дівчат, величаючи їх по іменах. Ніна й Рузя тут же голосно розсміялися. Котрась із дівчат потішно сказала:

— А варта не спить...

Рузя пояснила мені суть цієї репліки:

— Це Нінина старша сестра... Вони із чоловіком нещодавно спорудили цей доладний будинок. Мають двійко дітей. Дуже славна сім'я... А Стася просто чудо. Зараз побачиш і зрозумієш...

Ще за хвилинку вона додала:

— Ти лишень не хвилюйся, бо вона тебе дуже шанує і підтримує...

— Мене? — здивувався я щиро. — А звідкіля ж вона мене знає?

— Не поспішай, все дізнаєшся, — по-змовницьки стиха відповіла Рузя. Далі дівчина вже не могла нічого сказати, позаяк нас наздогнала примітної доладної статури, років під тридцять молода жіночка. Чимсь дуже подібна до молодшої сестри — така ж чистолиця, з різьбленим фігурним станом. Всі троє гибалівчанок аж просто защебетали. Прибула раз по раз виразно зиркала і зиркала на мене. Я ловив її погляд то справа, то зліва. Вона все поривалася нас усіх повернути назад, запросити до себе додому на вечерю. Розхвалювала свої вишукані страви...

— Негоже, — казала, — пробігтися, як чужі, попід ворітьми і не вступитися до нашої хати, наче неродимі...

Ніна у відповідь весело казала їй:

— Що ж, сходи, зроби мамці укол замість мене, а ми у тебе на кухні похажуємо...

— Завжди укол робила медсестра, — враз сказала їй сестра, — що живе поруч, а нині треба, щоб аж із Шаргорода Нінка прибігла... Це ж точно, щоб ти із Сашком не зустрілася...

Я замало не підстрибнув на місці від несподіванки. Ніна, немовби норовиста кобилка, хвацько крутнулася на місці і обочиною, подеколи провалюючись у сніг жваво, аж надто борзо рвонула уперед, у напрямку свого дому. Я кинувся навздогін їй. Узяв за лікоть. Дівчина зупинилася.

— Знаєш, — сказала Ніна, — краще буде, якщо сьогодні ти не проводиш. Мені дійсно треба на п'яту годину вечора бути дома. Інакше буде такий бісів тарарам. Бачиш, до наміченого часу залишилося хвилин п'ятнадцять — не більше. Якраз стільки, щоб мені дійти до нашої хати. А потім мамка погано себе почуває, може мене не випустити на вулицю. Ти краще залишайся з дівчатами, проведеш додому Рузю, тільки прошу тебе, не слухай всього того, що, мабуть, наговорить тобі зараз Стася. Завтра я тебе як звично чекаю біля мого дому, бо вже післязавтра я їхатиму на поїзд до Жмеринки... Мені потрібно повертатися в Хуст...

Сказавши це, заледве схвильованим з примітною тріщинкою у голосі, синьоока на фоні засніженого поля Ніна приворожливо окинула мене теплим, ласкавим поглядом, осяйно усміхнулася і рушила уперед не оглядаючись. Я розвернувся і пішов до Рузі і Анастасії, що очікували на мене. Звісно ж, я не смів ослуhatись свою приятельку.

Спершу ми розмовляли утрюх. Власне, поперемінно Стася і Рузя. Я лише слухав і мені від почутого ставало все більше і більше не по собі. Я мимоволі, і сам того не помічаючи, розстебнув пальто, хоча, окрім дошкульного морозу, на вулиці підіймалася ще й хурделиця: мені від почутого ставало парко. Мабуть, насамперед на душі. Не вистачало повітря для повногрудого дихання, хоч його було стільки — бери та на хліб намазуй... Уважна і безапеляційна Рузя, здається, двічі чи тричі аж гримнула на мене, аби я застібнувся, бо застуджуся. Стася, доволі міцна у руках, як мені видалося, вміло заправила мені шарфа на шиї і на всі гудзики рішуче застебнула пальто. Хвилюватися насправді, виявилось, було чого.

Ніна і Стася народилися і виростили в гарній і відомій родині ревних римокатоликів. Батько й мати їхні були знаними вірянами місцевого костьолу святого Флоріана. Дядько Гнат, їхній батько, завжди попереду всіх ніс головну хоругову костьольної громади під час ходьби довкола Святого Дому і був замало не правою рукою самого пана Ойче — себто, ксьондза. І коли вони із матір'ю дізналися, що їхня молодша дочка Нінка познайомилася і навіть щовечора почала зустрічатися з парубчаком, який працює в районній газеті, пише різноманітні, подеколи й хуліганські статті, тут же зажадали прикоротити з ним будь-які стосунки. Виявилось, що дівчині дозвіл вийти до мене увечері на нетривале побачення доводилося буквально вимолювати у батьків. Можливо, й на колінах. За умовою рідних, вона повинна була завести мене під стріху сусідської клуні і зустрічатися зі мною лише так, щоб ніхто із сусідів не примітив тих таємних здибанок. Ось чому дівчина щоразу просила чекати її під сусідською «шопою», поки вона не прийде, не з'явиться біля воріт їхнього обійстя...

Стася розповідала, що якось у розмові їхніх батьків зайшла мова про те, що цей писар із газети попри все може бути ще й комсомольцем.

Я щиро й від душі розсміявся і заявив їй:

— Мене нещодавно обрали членом бюро райкому комсомолу... Я, мабуть, тепер великий грішник у вашій родині, якому вже точно немає прощення...

Старша сестра Ніни, як було їй послухати, виглядала вельми сучасною людиною. Вона сприймала і віру батьків, і умови суспільного життя, коли при владі знаходяться товариші комуністи, з однаковими панібратськими настроями. Вони буцімто поспіль із чоловіком, простим водієм, здається, всяко проводили просвітницьку роботу в родинному гнізді дружини, але катма. Особливо ж тепер, коли на вакації приїхала Нінка і зненацька в родинному домі спалахнула пожежа з того, що батьки вирішили нізащо не допустити зближення молодшої дочки з іновірцем, чи людиною-атеїстом, а ще точніше б сказати — безбожником із гострим пером у руках. Ніні, як не важко було зрозуміти, готували жениха із середовища тих, хто є ревним віруючим костьолу Святого Флоріана. Мені ж тоді було не повних дев'ятнадцять хлопчачих літ, і тому про будь-яке одруження я ще ні разу й не думав. А тут, виявляється, ось які розгорнулися баталії... Сказати б, поза моєю спиною...

— Ти не знаєш, Сашку, скільки я вже сліз вилила через тебе перед мамкою, — враз заявила Стася, дивлячись на мене синіми очима Ніни. — І ніякого зрушення. Батьки твердо стоять на своєму: ти, мовляв, їй зовсім не підходиш... Я кажу нашій мамці: він, гарантую вам, як і мій чоловік, замість «Добрий день!» буде вам справно казати «Нех бендзе похвальоний Єзус Христос!», це хіба вас не влаштує? «Ні», — впевнено і вороже каже мамка. — «Нам треба, щоб це була людина нашої живої віри... Хіба ж ми багато вимагаємо?»

Ніна, вірна подружка Рузі, весело зблиснула своїми, не менш чарівними очима, які подруги-сестриці мають, тут же справилася у мене:

— А ти хоч би знаєш, як польською потрібно відповідати на католицьке привітання?

— Та, звісно, що ні, звідкіля ж? Я до цього з католиками зблизька не знався, — відповідаю розчаровано, позаяк ніколи над подібним і не задумувався.

— Учися, — проголосила Стася і аж проспівала: «На векі векуамі!»

Із Рузею Мурафським шляхом того вечора до кордону Гибалівки і Шаргорода, де вона мешкала, ми спускалися замало не до опівночі. Бо попри всі негаразди було ще й слизько. Раз по раз нас засліплювали зустрічні авто. Якихось два кілометри — не більше, а хоч рачки повзи. Дівчина спершу стверджувала, що навіть було пошкодувала за свій крок щодо знайомства мене зі своєю подругою. Особливо після того, як дізналася про страшний рейвах, котрий учинився у сім'ї Ніни через мене. Через протести батьків подруги проти її зустрічей з іновірцем, себто зі мною, не католиком. Але уловивши настрої старшої сестри Ніни, тепер і Рузя, як і Анастасія, стоїть на тому, що все це пересуду фанатиків на яких не потрібно й звертати особливої уваги. Людське життя, мовляв, мудріше за всі вірування і фанаберії батьків, їх же ж, звичайно, треба шанувати, прислу-

хатись до їх порад і повчань, а ось свою долю влаштовувати за почуттями власної душі і серця, з поправкою на сьогоднішній день. Тут кароока Рузя постійно переконала мене в тому, що Нінка в захопленні від свого нового кавалера і нам самим із нею потрібно все з'ясувати удвох — віч-на-віч.

У пилу розмов-пересудів я знічев'я взяв та й виголосив примовку про нездійснене запрошення у гості, як це щойно зробила Стася, наздогнавши нас на Мурафському шляху. Мовляв, «просили по дорозі, щоб не були на порозі», як Нінина подруга ледве не образилась.

— Та як ти таке міг подумати про Стасю, — казала замало не крізь сльози. — Ти б знав, як вона гризеться з батьками за право Ніни зустрічатися з тобою... Мені аж шкода її...

Довелося вибачитися.

Насправді всі ці балачки для мене були явно не до часу. На особистому календарі, повторююсь, я не мав іще й дев'ятнадцяти парубоцьких років і про ніяке женихання ще й не задумувався, а тут усе так зненацька повернулося. Мене фактично ставили до стінки, аби комусь я, напевне ж, присягався, давав якісь обіцянки, особливо щодо того, якому Богу маю молитися і сповідатися. Хоча до цього я виріс, мабуть-таки, напіватеїстом. Всевишнього, його кар, звичайно ж, боявся, але й добру частину віровчення, яке виголошували хитромудрі й облесливі попи, брав під сумнів. Ради цікавості, траплялося, заходив до костьолу Святого Флоріана, що з 1595 року працює в Шаргороді. Відвідував православні церкви, котрі подекуди функціонували в селах району. Але не цим я жив, не це мене турбувало.

Десь саме тієї пори вийшла одна з небагатьох посмертна збірка віршів Великого Поета Василя Симоненка. У ній я наштовхнувся на вірша, який змальовував мою душу, сердечний стан, світ моїх переживань і захоплень. Високий рівень платонічного кохання, котре, здається, вже зійшло у мені. Ось ця чудова поезія:

Я і в думці обняти тебе не посмію,
А не те, щоб рукою торкнутися смів.
Я люблю тебе просто — отак, без надії,
Без тужливих зітхань і без клятвених слів.
Навіть в снах я боюсь доторкнутись до тебе,
Захмелить, одуріти від твого тепла.
Я кохаю тебе. Мені більше не треба,
Адже й так ти мені стільки щастя дала.

Наступного дня увечері, підіймаючись знову в бік аеродрому на побачення, я так і не знав, не прийшов до остаточної думки, що мені сказати чарівній Ніні у відповідь на те, що учора почув, дізнався — з ким я і куди прямуватиму далі в своїй вірі і переконаннях. Я просто і сам добряче заплутався у тому, кому вірю і кому служу. Бо ж і комунізм, розумів, — це фанатична утопія. І віра в Бога не далеко від цього втекла. Хотілося почути, а що скаже сама Ніна про все...

Того вечора я вперше побіля крайньої сільської клуні Гибалівки з'явився, що називається, хвилина в хвилину. Нінка традиційно запізнювалася. Вже й десять хвилин минуло, і п'ятнадцять, а її все не було. Я до болю в очах вдивлявся в бік їхнього обійстя. Подеколи з-за хмар виглядав циганкуватий місяць і не так було видно це, як просто вгадувалося, що їхня хвіртка наглухо замкнена. В хаті світилося два вікна. Вже й пів години минуло від рубіжного строку, дівчина все не з'являлася. Ніякого резону нагадувати про себе я не бачив: значить її просто не пустили на зустріч під сусідською «шопою». Вирішили, напевне, що з безбожником їхній дочці холодного вечора на глухій окраїні села немає що робити. Я ще потупцював з десяток-другий хвилин на собачому холоді і теж вирушив геть.

Десь під обід мені зателефонувала Рузя. Весела й усміхнена, вона одразу поцікавилася, чи не замерзли ми під аеродромом попереднього вечора. Але наштотхнувшись на мої пісні слова «Ніна вчора не прийшла», аж начебто обм'якла на тому кінці проводу, знітилася на це і зробила невеличку паузу. Пояснила:

— Будь ласка, навіть не кажи, що вона не прийшла, її просто мамка не пустила. Думаю, що ти тепер, після спілкування із Стасею, розумієш у цьому різницю. Гаразд, — продовжила Рузя, — я за попереднім завданням Ніни сьогодні вранці сходила на автовокзал. Купила три квитки до Жмеринки — нам удвох із Нінкою і тобі. Автобус відправляється о 17.45. Ти ж, будь добрий, не запізнися. У неї ввечері поїзд на Хуст... Проведемо...

ДОВГІ ВУХА СТАРОЇ СТОДОЛИ

2. «Алюр три Хрести!»

По обіді редактор відправився на якесь позачергове виїзне засідання у районі, либонь, у селі Мурафа. Було зрозуміло, що навряд чи він до кінця робочого дня повернеться на своє робоче місце, бо в тому гостинному населеному пункті, що носив назву однойменної повноводої річки, яка в'юнилася понад кучматими вербами — гордості нашого краю, відомо, завжди смачно пригощають гостей. Районне начальство насамперед. Обов'язково подають і апетитну смажену рибу, і заливне із карасів та щук, густо притрушену зеленню. А на завершення доконче дивують такими облесливо смачними варениками з вишнями в сметані, що, їй-право, пальчики оближеш. Отож, навряд чи його випустять звідтіля без затижного смачного обіду, який же спокійно переллється в вечерю.

При згадці про ласі частування у Мурафі, мені начебто хто мерзлого льоду за комір сипнув. Мимоволі згадав, як минулої осені в редакції мені розписали підготувати до номера газети, який вийде 7 листопада, в чергову річницю так званої Великої Жовтневої революції, статтю голови колгоспу села Клекотина, де виростили найвищий урожай цукрових буряків. За його, зрозуміло, підписом. А цей населений пункт теж входив до багатолюдного конгломерату, котрий умовно називався Мурафою. Тут довкола віковичного костюлу, в одну своєрідну католицьку громаду входило аж три села — Клекотина, Слобода Мурафська і, власне, село Мурафа, котре, з якогось дива вожді і правителі перейменували в Жданово. На честь якогось там соратника по бандитизму Леніна і Сталіна. Яким боком кровожерливий Жданов стояв біля цього подільського райського куточка природи, ніхто пояснити не міг. Хоча ще тоді, понад пів віку тому, в селі зі смішком на устах тихенько казали, що село їхнє перейменоване на честь дивака-русака, який в часи своєї бурхливої партійної юності десь на Уралі випустив найбільші запаси спирту в... річку.

«Ото вже тупий гусак був!», — приперчували ту оказію власними коментарями подільські селяни. Аж ні. Виявилось, що це зовсім не гниленька побрехенька. Такий факт і справді мав місце в історії приходу до влади червоних у Росії. Один із їхніх вождів Андрій Жданов у Шадринську Пермської губернії (у кінці 1917 року) розпорядився тисячі тонн продовольчого спирту, щоб нікому не дістався, злити в річку Ісеть, котра несе свої води на відстань понад шістсот кілометрів землями Уралу та Західного Сибіру. Ото вже роками п'яною ходила русня, яка черпала з річки брагу. І хвалила Андрія Андрійовича Жданова...

Виконуючи редакційне завдання, ясьо я виїхав до Мурафи найпершим автобусом. О шостій ранку вже вітався з ранніми працівниками контори. Мені за всяку ціну належало зустрітися з головою клекотинського колгоспу, легендарним товаришем Сметаною. Поки очікував його, добряче поспілкувався з головним агрономом і економістом господарства. Ще й повезло посміятися з молодою жіночкою, розмови з якої тривали на веселій доброзичливій ноті, бо й вона була така, знаєте, моториста, пальця до рота не клади. Про що б не говорили,

закінчувалося в неї або веселим жартом, анекдотом, або й дотепним прислів'ям. Як виявилось, вона краща ланкова колгоспу і її колектив зібрав того року найбільше коренів з гектара у господарстві. І нагородили її ланку... живим круторогим бараном. Просто так у рішенні правління й записали.

Як виявилось, славна жіночка теж прийшла сюди вранці, аби що називається, вполювати товариша Сметану. Вона мені й шепнула на вухо, що голова їхнього колгоспу, швидше за все, після попередньої вечірньої оказії пішли, либонь, лікуватися або до Соні, або до Гені. А це два відомих пристанища пияків у єврейському містечку. І, власне, там нині зранку, либонь, ведуть прийом своїх підлеглих з усіх питань. Під гранчак і свіженьку рибку, чим завжди безмірно славилися ці гадючні корчми...

Отож, ми із нею удвох і почимчикували з Клекотини у центр Мурафи, кілометрів за два, напевне, не більше. Там, за величавим костьолом, що височить на пригірку, розкинулися нетрі єврейського містечка. По дорозі я й дізнався, що і Соня, і Геня — це дві кустарні хазяйки, які утримують своєрідні примітивні кабаки, в яких ледве не цілодобово страждають і лікуються активні любителі «зеленого змія». А серед них і наш товариш Сметана, та ще й чи не найактивніший. Він колишній фронтовий старшина-розвідник, що на війні таке витворяв проти фрїців. Командування геть завішало йому груди орденами і медалями. І кого б після війни не пропонували в Клекотині головою колгоспу, люди тупотіли ногами і кричали: «Сме-та-ну! Сме-та-ну!» Він був, сказати, геть у дошку свій. Простацький і доступний. За людей горою стояв, а вони за нього. Така ось любов за любов!

У якому саме закладі — у Соні чи у Гені — знаходився того ранку Михайло Федорович, належало ще в'яснити, бо і на одному ганку корчми, і на іншому вже клуби диму ганяли голосисті чоловіки. До речі, тієї пори щодо цього у Мурафі виспівували таку нехитру пісеньку, яка сповна відображала суть подібного життя:

То до Соні,
То до Гені
Три рублі
Нема в кишені...

А товариш Сметана постав переді мною вельми імпазантним. Він ходив у злегка засмальцьованій побіля кишень фуфайці. У традиційних у наших краях кирзових чоботях. На голові красувалася простенька, з давно уже витертою на тім'ї шкірою домашнього кроля шапці, вуха якої були розв'язані. Одне з них лежало на голові, наче приклеєне, інше, з довгим шнурком, вільно теліпалося побіля щоки. Він часто жестикулював і нервово ту шапчину кидав на лобі, то вгору, то вниз. Чомусь не знімаючи її в корчмі.

— Сідайте, товаришу кореспондент, — сказав владно М. Сметана. — Що ви спозаранку водите тут наших ланкових? Вивідати щось хочете, тоді краще запитайте у мене. Але перед цим...

Тут він як гримне: «Геня!», я замало не присів. Це була команда подати гостю «норму Сметани». Тієї ж миті з-за ширми горбатого приміщення виринула якась сутула жіночка і поставила переді мною мокрий 250-грамовий ребристий гранчак. Аж із зеленавим відтінком по ребринах. Михайло Федорович звідкілясь з-під столу дістав пляшку зовсім не мутного самогону і налив мені його по самі вінця. Далі заявив, що ніякого інтерв'ю і бути не може, поки я не осилю цю дику норму «наркомівського узвару». Це є його «старшинський стандарт». Не допомагали ніякі мої ні вмовляння, запевнення, що я з спиртним геть не дружу, учорашній школяр. Відтак, з'явилися за столом ще якісь його друзі. Мені принесли заливну щуку, поруч поставили смаженого в сметані карася. Це явно означало, що повновода і тихоплинна річка Мурафа, котра плюскотіла дещо нижче єврейського поселення, знана ще з часів Івана Сірка, котрий тут поїв своїх прудконогих, шпарких коней, добре підсобляла харчами селянам і таким ось генделикам для пияків. Доки я пручався над гранчаком, звідкілясь взялася ще й гаряча апетитна печінка. Але ж сивуха... її не меншало...

Повну «старшинську норму» я, звісно, не подолав, але дещо надпити з неї все-таки змушений був. І цього було достатньо для того, щоб я невдовзі не зовсім твердою ногою вийшов на вулицю. А залишившись там сам, попрямував на дорогу, яка вела до райцентру. На моє щастя невдовзі з'явився автобус. По суті, розмовляти з М. Сметаною про господарські справи, думаю, не було сенсу. Колгосп жив сам по собі, а він був іще в окопах війни вічним переможцем... Весь матеріал для статті я зібрав у фахівців і колгоспників зранку. З автором статті зустрівся. Тепер важливо гарно виписати статтю авторства клекотинського голови товариша Сметани ...

...Усі в редакції, відчувши певну свободу і безконтрольність за відсутності редактора, розбрелися хто й куди у своїх приватних справах. На робочому місці виявився тільки фотокореспондент Юра Кірілов. Щирий і добродушний чоловічок, родом він походив із віддаленого хутірця Бабина Долина, що славився густими медами, добротними горіхами, вишуканою породистою полуницею, ожиною, малиною і крупними плодами розкішних яблук, а ще начебто й елітним самогоном. Щоправда, ні Юра його ніколи не пропонував мені, ні я ніде не пробував того бабодолинського «зеленого змія», так що про цю останню звабу, треба, мабуть, просто забути.

Юра був навдивовижу милою й чарівною людиною. Завжди готовий на вичурку. А ще він подобався мені тим, що єдиний у редакції, як і я вряди-годи, бавився запашистою, земною, не ретроградською поезією. Кохався в ароматних, благоуханних словах і виразах. Якраз перед цим він видрукував у нашій газеті кілька рядочків, котрі особливо запали мені в душу і я коли-не-коли, аби налаштуватись на ліричний лад, повторював їх про себе:

Променем змахнуло сонце, і зайшло,
Яблуками пахне ввечері село.
Деся біля сушарки кашлянув дідусь,
Я візьму трьохрядку, по селу пройдуся...

«Ви спите дівчата, нівечите час?
Пісню «Жді солдата» граю я для вас...»

Відчуваєте, яка ніжна, пестлива, аж бархатиста, пахуща поезія у Юрія. Він словами, наче райдужними пензлями, малює світлу, веселкову картину життя. Такі тонкі, виразисті нюанси лірики проявляються і на його художніх полотнах. Їх у нього зовсім не багато, як і віршів, до речі. Юра усе, в тому числі і фото до газети, робить нібито й повільно, але водночас добротні і надійно. Головне, без фальшу...

Лабораторія фотокора Кірілова містилася якраз поблизу кабінету редактора, тому я сказав Юрі, якщо, можливо, нагодиться наш керівник і буде справлятися куди подівся, до прикладу, я, то якраз о сімнадцятій, а це вже усього за кілька хвилин, я вирушаю на автостанцію, сідаю на автобус — прямую до Жмеринки. Там проводжаю до Хуста знайому... котру він також знає...

Легенький, невеличкий Кірілов аж підстрибнув на місці, його очі спалахнули добрими вогниками.

— Це та, можливо, що була у нас на Новоріччі? — справився враз.

— Саме та, — не без гордоців відповідаю.

— Дуже гарна та мила дівчина. І, либонь, не пуста. Дивись, Сашку, не упустити, — щиро сміється Кірілов. — А щоб допомогти привабити її, я тобі навіть трішки допоможу. Думаю, що ти не будеш проти...

Він заглянув до якоїсь там своєї папки і витягнув звідтіля великий фотознімок Нінки.

— Подаруй їй од мене... Це вона у нас на новорічному вечорі... Справжня красуня, скажу тобі...

Світлина виявилася й справді чудова, у стилі а ля актриса...

Я хотів було з вдячністю обійняти Юру Кірілова, але в цю мить двері фотолaboratorії рвучко відчинилися і на порозі виросла редакційна друкарка Ліза Яківна. Далеко не молода жіночка з таким верескливим голосом, що коли вона зі своєю дочкою, яка частенько навідувалася до неї на роботу розмовляла, більше ніхто нічого не міг почути в редакції.

— Горобець, ти тут? — якось, аж буцімто перелякано прокричала вона. — А, холера ясна. Біжи бігом до телефону. Тебе розшукує товариш Федоров...

— Федоров? — здивувався я. — А хто ж це такий?

— А ти хіба ж не знаєш полковника Федорова? Володимира Ілліча? Це ж наш начальник райвідділу міліції, — буквально підштовхуючи мене в спину, казав Юра Кірілов. — Аж просто цікаво, що він хоче від тебе?

Я пройшов до телефону загального відділу, взяв відкладену у бік від апарату слухавку.

— Слухаю вас, — сказав.

Федоров представився точно так, як сказав перед цим наш фотокор. А потім враз запитав мене:

— Скажіть, — говорив він м'яким і приємним баритоном, — ви, бува, не служили в кінноті?

Я щиро і добродушно розсміявся.

— У кінноті ні, і взагалі я ще ніде не служив... Мене ще не призивали за віком...

— Я до того кажу, що у кіннотників є така команда: «Алюр три Хрести!» Тобто, прилети якнайшвидше до мене. Я дуже хочу вас здивувати однією унікальною інформацією. Знаєте, читаю нашу газету і зрозумів, що, окрім вас, цю новину більше нікому оригінально опрацювати. З нетерпінням чекаю на вас! Відкладіть, будь ласка, всі ваші справи, ви не пошкодуєте...

Я поклав слухавку, позаяк там було саме лише «п'як, п'як, п'як...»

— Що він тобі сказав, — все допитувався Юра Кірілов. Тут же поруч стояла і друкарка Ліза Яківна. Їй теж, либонь, було вкрай цікаво і потрібно знати, чого це начальник райвідділу міліції телефонував кореспонденту Горобцю. Про це завтра мав би знати весь Шаргород. Можливо, навіть і сьогодні ще, якби лишень нагодилася її доця Аня з тоненьким, пискливим, даруйте на слові, на весь райцентр голоском.

Я лише повторив те, що мені щойно було сказано полковником: «Алюр три Хрести!» Для здивованого Юри фотокора замислено сказав:

— Але ж якщо я заскочу до товариша полковника, тоді точно запізнюся на останній автобус до Жмеринки. А так не хочеться підвести дівчат — Ніну та Рузю...

— А ти зараз щодуху біжи до Федорова, перекинешся з ним словами, а на автобусну він тебе підвезе, у нього транспорту вистачає, — упевнено заявив Юра Кірілов.

Вийшовши з редакції, я щосили дременув униз, у бік синагоги і Ковбасні, до містилося за високими мурами чимале за габаритами приміщення райвідділу міліції. Захеканий постукав до кабінету начальника карної управи. Володимир Ілліч, старіючий, сивіючий полковник міліції, з фронтovими орденськими планками на лацкані піджака, вийшов назустріч з-за столу,

— А я ось у війну служив у кінноті. Точніше — у кінній розвідці, — сказав. — Командував взводом. І чи не головним там у нас був наказ, який я тобі оголосив по телефону: «Алюр три Хрести!», і який ти правильно виконуєш. Молодець...

Примітивши зблизька, сказати б, уприутул мою аж явно зеленопузу молодість, тепер уже впевнено на «ти» звертався головний районний міліціонер до мене. Слово за слово і прийшли ми нарешті до головного.

— Розумієш, — були його слова, — учора приходжу на роботу, а на прийом під дверима проситься якийсь геть вицвілий з виду чоловічок. Обличчя начебто ватне. Хворий чи що?

— Заходить, — продовжує Федоров. — Став під дверима і буквально каже: «я бургомістр Шаргорода Петро Гудима...» «Що, що?» — перепитую, оскільки не можу взяти на розум суть його слів. А він уже дещо конкретніше пояснює

своє нехитре становище: «Я є Петро Гудима. З березня 1944 року знаходжуся у всесоюзному розшуку як колишній румунський бургомістр Шаргорода... Прийшов здаватися. Явка з повиною».

— О, це вже геть усе розкумекав, — відповідаю йому. Викликаю конвой, мого відвідувача беремо під варту. І уже в камері починаємо допит. І справді, це є не хто інший, як колишній прислужник німецько-румунських окупантів, голова загарбницької влади Шаргорода, сам пан бургомістр штетл, що означає — «єврейське містечко» Петро Гудима. Він справді правоохоронними органами розшукується за військові злочини з березня 1944 року, власне, з часу звільнення району від ворогів. Слідство встановило, що на початку тієї далекої весни нібито пан Гудима сам, без дружини, під час наступу радянських військ, відбув із Шаргорода в обозі румунського королівського війська. Одначе поступали сигнали, що, очевидно, цей зрадник міг повернутися додому. За чверть віку, які минули після війни, на нього в Гибалівці, прирайцентрівському селі, де мешкала його сім'я, неодноразово влаштовувалися засідки і облави «смершу» та міліції, котрі ніяких результатів не принесли. Треба визнати, що всі свої схрони і лази він добре замаскував. Ми вчора їх із слідчими всі обстежили... Останній чверть віку він був своєрідним підземним бургомістром своїх собачих нор, переховувався у схронах...

— А що спонукало його здатися? — вирвалося у мене.

— Дуже хотілося б, щоб ти, козаче, це питання задав самому Гудимі. Для цього і гукнув тебе сюди...

Я глянув на стінний годинник кабінету начальника райвідділу міліції, і серце моє обімліло: він показував 17.39. Усе зрозуміло, на жаль, до Жмеринки я вже точно не поїду, Ніну не побачу, не проведу на потяг. Дуже незручно перед Рузею, котра й прикупила для мене квиток на автобус. Мій алюр три Хрести на автостанцію, із блискавичним візитом на телефонний дзвінок полковника міліції, поламав усі сердечні плани... Богу видалося потрібним затримати мене тут. Що ж, напевне, слухняно підкорюся особливим цим обставинам...

Приземистий, гудзкуватий полковник Федоров веде мене коридорами райвідділу, вони упираються в металеві ковані двері. За ними заграбований міліцейський пост, це вхід до слідчого ізолятора. Новий коридор із дверима з зачиненими віконцями. Заходимо до кімнати з столом, що стоїть посередині приміщення. Кидається в вічі висока стеля. У центрі її лампочка за ґратами. Світло падає на чоловіка, що буквально заляк за столом. Тьмяно вилискує його лиси́на. Відзначаю про себе, що у нього дорогі позолочені окуляри. Бо й у полковника подібні теж, начебто під дорогий метал, але у пана колишнього бургомістра окуляри-велосипед просто, здається, додатково освічують кімнату. Якийсь особливий, відбірний метал у них, мабуть...

Починається бесіда...

Художнє осмислення твору відомим українським художником, скульптором, письменником Миколою Крижанівським.

Петро Гудима походив з не бідної родини. До жовтневого перевороту 1917 року його батьки володіли великим земельним наділом, мали чимало живності. Але все це довелося здати в колгосп у селі Гибалівка, що впритул підступає до Шаргорода. Сина Петра в середині тридцятих років батько відправив на навчання до Чернятинської однорічної школи садівництва, котра розташовувалася поблизу Жмеринки. А з якоїсь там осені напередодні війни він уже був агрономом райземвідділу. Одружився. Їздив бричкою і носив білий начальницький кітель, під стать йому і крейдяного картуза. Під пахвою у козирного Петра завжди була папка з паперами і дбайливо заструганими олівцями. Їх охайним облаштуванням завжди люб'язно займалася його дружина.

Навесні 1941-го йому зненацька прийшла повістка з військкомату. А ще через декілька днів Петро Гудима уже був у строю новобранців побіля самого західного кордону. Коли однієї зоряної ночі німці рвонули у наступ на СРСР, він разом із ще двома шаргородцями через гаї і вибалки, понад річками і очеретами побрели, здебільшого у нічну пору, в напрямку домівки, їхньої рідної річечки Мурашки, в якій завжди мокнуть шаргородські качки і гуси. Гімнастерки і все інше з одностроїв поміняли на цивільне у селян, пропонуючи їм на додачу банки тушонки, які мали з собою, оскільки один з дезертирів служив на продовольчому складі. А дещо з білизни банально вкрали з плотів, на яких вона сушилася після прання в обійстях селян. Так що вже за добу-дві були зодягнені у домоткані сорочки і картузи, майже одночасно із окупантами, які в'їжджали з одного боку в Шаргород, утікачі заходили додому з іншої сторони.

На диво Гудими, під кінець літа 1941-го, коли подільські пагорби вже дишали вереснем, у Шаргороді він бачив уже не німців, у їхній мишиного кольору формі, котрих доводилося спостерігати у командирський бінокль політрука, з яким заприятелював на службі у війську на кордоні, а маловиразних, недостатньо озброєних румунів. Вони стали господарями у їхньому райцентрі. Ці їздили не на авто і мотоциклах, як воїни рейху, а пересувалися здебільшого на велосипедах та гужовим транспортом. Навіть биками.

Якогось дня біля костелу він запримітив свого колишнього службового коня Орлика, білого в сірих яблуках, котрий мирно котив все ту ж, що й раніше, колишню Гудимову файну бричку. І так же ж Петрові стало шкода за колишньою посадою, за комфортом, білими, показними, фарбованими закрилками його напів фаєтону. Але конем вправно ватажував товстий, чорний під цигана румун, браво помахуючи замашним батою. Гудимі так захотілося гукнути свого славного, ним прирученого коника, який би неодмінно відреагував на подібну витівку, або й просто на посвист колишнього хазяїна. Напевне ж, голосисто заіржав би у відповідь. Аж на очі Петра викотилася непрохана сльоза. Це правда, що найгірше відвикати від гонору і комфорту...

У колишньому райвідділі міліції облаштувалася «сигуранца» — румунське гестапо. Це був головний охоронний і каральний орган нового маріонеткового утворення, якевилізло пекельним своїм боком на теренах загарбаної України. Основна частина Вінниччини, територія якої знаходилася поміж річками Пів-

денний Буг і Дністер, котрий ніс свої води межею України та СРСР з іншими європейськими державами, стала іменуватися Трансністрією. З півночі цю територію омивали невеличкі річечки Лядова і Рів. Цей рубіж ще називався Могилів-Подільський — Жмеринка. Загалом це була територія у майже 40 000 квадратних кілометрів, своєрідний румунський окупаційний мішок, у якому за угодою з Німеччиною опинилося 2 мільйони 327 тисяч поярмлених українців. Відтепер підданих королівської Румунії. Нове губернаторство поділялося на 13 повітів і 69 районів. Одним із них був Шаргород. І йому потрібна була своя нова влада.

Якогось похмурого осіннього надвечірку 1941-го, під стодолюю молодого господаря Гибалівки Петра Гудима, що втік з війни, зупинилася чорна бричка з румунським гербом на боковинах. Таких примітних і козирних було дві чи три лише у районі. Ними їздили представники «сигуранци» — спеціальної внутрішньої служби! Двоє жандармів вивели із будинку колишнього районного землеміра, позаду, спотикаючись і вся в сльозах бігла його дружина Надія. Вгодовані, доглянуті коні з місця рвонули замало не в галоп, бричка провалилася в густій темряві.

Петро Гудима повернувся додому аж за дві доби. З синяком під оком, але, здається, веселим. І напідпитку. Дружині сказав, що вернув собі колишнього коня і м'яку розкішну білокрилу бричку. Справді, красень Орлик бив копитами у дворі, побіля клуні. Щось смачно гриз в опалці. А вже завтра хазяїн виїздить на двотижневі курси чи то до Тирасполя, чи до Одеси, тільки вранці стане остаточно зрозуміло це, бо за Одесу ще точаться бої з руськими. В місто над морем з молдавської сторони переноситься вся управа Трансністрією, як тепер зветься їхній подільський край — міжріччя Дністра і Південного Бугу. А з листопада, вихвалявся перед дружиною Гудима, після навчання, він уже обійме жирний пост бургомістра Шаргорода. Стане головною людиною містечка. З цілим апаратом підлеглих. «Ось тоді, — казав мрійливо, — заживемо...»

Усе точно так, як сказав Гудима і сталося. Він тепер знову їздив на роботу із кінця Гибалівки у райцентр білим, у сірих яблуках Орликом. Міг іноді декого і підвезти з собою. Але часто поруч із ним на шкіряних подушках брички красувалася дружина Надія. Вона здебільшого відправлялася на ринок щось прикупити свіженьке на обід пану бургомістру. З райцентру назад її Мурафським трактом відвозив персональний їздовий пана голови міста, на якого також розжився Гудима. У самого ж Петра, окрім батога для коня, тепер завжди була із собою густо переплетена зі сталевими прутинами іменна нагайка. Її, по завершенні керівних курсів, йому вручили в Одесі, на вулиці Великій Арнаутській, де містилася головна штаб-квартира «сигуранци».

Новий голова міста, на румунський лад — примар, у просторіччі — бургомістр Шаргорода Петро Гудима вимагав насамперед від усіх мешканців містечка пошани і поклоніння румунській владі. Зажадав, щоб із ним усі тепер віталися виключно румунською: «bună dimineața» (авт. «буне діміняца») — «доб-

рого ранку»; «bună ziua» (авт. «буне зіуа») — «доброго дня» та «bună seara» (авт. «буне сяр») — «доброго вечора».

Циркуляри, які регулярно отримували для керівництва й неухильного виконання, прямо приписували йому бути жорстким і вимогливим. Нещадно карати всіх, хто ледачкує, порушує трудову дисципліну, а симулянтів і більшовицьких агентів розстрілювати на місці. Нещадно розправлятися з єврейським населенням. Контролювати роботу місцевого гетто. Бути особисто присутнім при обшуках, облавах на іудеїв. Його підопічним регулярно належало складати списки шаргородських євреїв і новоприбулих осіб, знати точно, де хто із цих персон знаходиться кожної години. Від працівників адміністрації бургомістра вимагалося бути надійними помічниками губернської і військової адміністрації Королівської Румунії. «Сигуранца» систематично викликала бургомістра для ознайомлення в своїх пенатах зі спеціальними таємними циркулярами, вимагала чіткого звіту щодо окремих суб'єктів, котрі знаходились на особливому обліку румунської спецслужби. Доносити на неблагонадійних, тих, хто, образно кажучи, косо дивиться на нову владу...

Як розповідав мені полковник В. Федоров, ще у сорокові роки слідчі встановили, що бургомістр Шаргорода Петро Гудима був вірним служакою в окупантів. Особливо ретельно добивався виконання розпорядження Бухареста щодо впровадження на території міської примарії румунської мови. Особисто контролював, як у школі замість української впроваджували румунську мову. Був надзвичайно жорстким щодо обкладання кожної містечкової сім'ї новими і новими податками. Відверто брав хабарі за найменші послуги, практично обдираючи і без того злиденне населення. За найменшу провину окремих громадян і цілі сім'ї та родини вкидав до гетто. І не тільки Шаргородського. Спроваджував людей до таборів Деревчина, Джурина, Брацлава, Бара. Це називалося «добровільним обміном населенням з різних територій, з метою запобігання можливих ексцесів серед громадян». Порушників спокою спроваджував до Жмеринки, де формувалися так звані єврейські ешелони в концентраційні табори Європи.

Попереднє слідство по справі П. Гудими періоду кінця Другої світової війни, як вдалося встановити на розмові з запродавцем, звинуватило його в тому, що він велику допомогу надавав священникам-місіонерам, які прибули в Шаргород із Румунії. Ці чужі попи у напівзруйнованому монастирі, у центрі містечка облаштували невеличкий храм і туди зі школи приводили дітей на вивчення «Закону Божого» румунською мовою. Там діти і складали іспит. Бургомістр та його помічники особисто били нагайкою тих, хто під час служби намагався розмовляти українською.

Дивна, кажуть, то була церква. У центрі її висіли ікона Ісуса Христа, зліва — портрет молодого румунського короля Михая I (йому було лише вісімнадцять літ — уточнення О. Г.), а справа — портрет королеви-матері Єлени. Черговий школяр із старшокласників вголос читав «Отче наш» румунською, а всі учні відповідно повторювали за ним слова молитви. Потім зверталися до Бога з проханням дарувати «здравіє» королю і матері-королеві.

Таким побачив подачу вульгарних «бабс-с» до притону бургомістра Шаргорода на окраїні Гибалівки художник Володимир Варгалюк...

За все це П. Гудима отримував солідну платню. В. Федоров казав мені, що окремі платіжні відомості збереглися, вони підшиті до кримінальної справи. Документи показували, що румунський голова міста отримував ледве не вдвоє більше за головного лікаря району. А місячна платня останнього складала — 261 німецьку марку.

Щоб було все й до кінця зрозуміло, чим румунська влада розраховувалася із зрадниками, які стали вірою і правдою служити їй, наведу виписку з параграфу наказу губернатора Трансністрії Георге Алексіану №114 від 27 жовтня 1941 року, в якому передбачено, що вірним їй громадянам, які знаходяться на службі Королівської Румунії на окупованих територіях гарантовані стабільні без змін ціни на харчові продукти: кілограм м'яса коштує три німецьких марки; кілограм вершкового масла — 6 марок; літр коров'ячого молока — 60 пфенінгів, кілограм картоплі — 30 пфенінгів. У той самий час, коли решта населення за ці товари змушені були платити у три-п'ять разів більше.

Отримані кошти і соціальні преференції давали змогу жити бургомістру Шаргорода на широку ногу. В голодні роки війни на окраїні Гибалівки часто шуміли пишні бали. Там бурхливо відпочивали румунські і німецькі гості з розмальованими дівицями, замало не до ранку крутилися платівки на патефоні. Найчастіше звучали «Комарик» («Ой, що ж то за шум учинився») та «Карії очі» у виконанні знаменитого українсько-румунського «кабацького» баритона Петра Лещенка...

По-справжньому тривожно стало бургомістру Шаргорода в перших днях весни 1944-го. З боку Мурафи, Гніванні, Вінниці все частіше загрозливо гуркотіло. Звідти невмолимо насувався фронт. Радянська штурмова авіація все частіше бомбила скупчення військових ешелонів на вузловій станції Жмеринка. Вслухаючись у канонаду громів, що невмолимо наближалися, невесело казав дружині Гудима: «Будемо тікати... Відступимо з військами. Ми не бідні — не пропадемо»...

Але розв'язка для них наступила вже за кілька діб. Дружина, якимось уранці провівши чоловіка, вийшла до криниці води набрати, а на тому боці вулиці, по-під сусідським парканом їхньої Причепилівки, як зветься цей куток села, з поля у центр села, до Шаргорода пробиралося троє радянських військових у зелених плащ-накидках поверх форми, і звернулися до неї із неголосним запитанням:

— А де тут, господине, підкажіть, проживає бургомістр Шаргорода Гудима?

У неї душа з переляку похолонула, втекла у п'ятки. Бо якби ці люди з автоматами напоготові нагодилися на п'яток хвилин раніше, тут би, мабуть, і застрелили її Петра. Неймовірно повезло Гудимам. Вона тут же оволоділа собою, і мило усміхаючись, називаючи військових «хлопчиками», пояснила, що пан бургомістр мешкає тут же, але його хата третя з протилежного кінця вулиці. «Ви йдіть туди, туди», — махнула вперед рукою.

Кинувши відра замало не посередині вулиці, молодиця лише зачинила хату на засов, бо там було що вкрати, через сусідські городи кинулася щодуху у

центр Шаргорода. Зупинила якусь підводу, і попросила візника чимдуж доставити її до управи пана бургомістра. Ледве жива, важко дихаючи, вона заскочила до кабінету примара Гудими, де були якісь люди, і, давлячись гіркою слиною, прошепотіла Петрові:

— За тобою прийшли руські... Ховайся...

Ось тоді і зник Гудима. Ще до відходу румунської армії. Надію Гудиму кілька днів терзала «сигуранца», але дружина бургомістра стояла на своєму: її чоловік, як це робив понад три роки щоденно, зранку сів у свою бричку і поїхав на роботу. А ось додому з міста не повернувся. На окраїну Гибалівки більше не навідувався, ніким ніяких вісток не передавав. Де він знаходиться — вона не відас ні сном, ні духом...

Часу для пошуку Гудими в окупантів уже не було, і на цьому вони, либонь, заспокоїлись, румуни спішно евакуюювалися. А ось як зайшов до Шаргорода руський «смерш», той учинив детальне слідство з даної okazji: відслідковував усе, що називається, по хвилинах — хто й коли, де, за яких обставин бачив, розмовляв із бургомістром, хто що чув про зникнення зрадника Гудими. Десять разів несподівані візитери переривали догори дригом весь будинок колишнього поплічника окупантів. Опитували сусідів, жителів Гибалівки і райцентру. Все винесли більш-менш цінне з їхнього дому. Господиня лише панічно боялася одного, щоб чекісти не віднайшли когось із трьох розвідників, котрих вона відіслала по криводушному шлейфові, рятуючи ще до звільнення району шкуру свого рідного перевертня...

ДОВГІ ВУХА СТАРОЇ СТОДОЛИ

3. Привид лихого години

Із часом усе поволеньки поминулося, сказати б, вляглося. Після невдалих засад безпощадного «смерша», несподіваних обшуків, жодного разу не було знайдено ніякого сліду її Петра. А десь у серпні 1944-го, якимсь уночі, по причільковому вікні, мовбито стара калина спросонку гілкою ковзнула. Надія без боязні, геть голопуза, бо ніч аж занадто спекотною видалася, вийшла на ганок і з-під куща бузку їй прямо в коліно враз влучив гострий камінчик. «Петя!» — зрозуміла вона. І пішла на той кущ, як на солодку страту з миттєво розбудженою палахкотливою звабою. Якби хто тієї миті до неї приклав електричну лампочку особливого накалу, то вона б, напевне, освітила всю дальню окраїну прирайцентрівського села. Така враз проснулася в ній застоюна, палахка, кипуча енергія, пристрасть. З бузкового куща до її гарячої, здичавілої похоті потягнулася спершу цупка голодна, жилага рука. Хтось немовби металевими лещатами вхопив всю її ніжність своєю грубою п'ятірнею, товстими і довгими, проникливими пальцями, а ще за мить, як умілий пожежник, заходився гасити пожежу двох знудьгованих тіл тут-таки під порогом хати, в безголосому бузку. Насправді ж, усе більше й більше роздмухуючи негасиму ватру знудьгованої обопільної хіті. Потім нічний гість на руках поніс тремливу і ніжну хазяйку до стодоли. Підштовхуючи до широкої драбини, посилав безмовно, здається, на горище, але тут же півнем насакував зпозаду... І так вони висіли на щаблях, раз по раз звиваючись у диких конвульсіях на тих старих, крислатих сходах, аж поки через непричинені двері не почувлися перші світанкові співи їхнього домашнього когута Данила...

Він ковзнув малопомітною тінню до хати лише наступної ночі. Не став навіть нічого розповідати. Спустився в підвал під хатою, і заходився там рити підземний хід у бік стодоли. Землю старанно пакував у мішки, які приніс із собою. Під ранок весь той ґрунт підняв на поверхню. Переніс його до криниці, яка вже давно стояла посеред двору пустою, бо давно примулилася, її належало б почистити, оновити глибинні джерела. Цим водозабором вони вже давно не користувалися, бо на вулиці сільрада ще до війни спорудила гарний колодязь, зі зручним коловоротом, а цю колісь належало б засипати. Ось цей час, схоже на те, і прийшов.

На осінь хата Гудими була з'єднана тісними підземними ходами з клунею, яка стояла фактично на вулиці, а також і з городом. Якщо б облава, до прикладу, могла застукати колишнього бургомистра в хаті, поки до нього будуть добиватися, при умові, звичайно, що знайдуть його потаємний лаз, котрий виявився старанно замаскований з домівки, то він за дві-три хвилини вигулькне або в городі, поза господарськими хлівами, де майже завжди стояли як вартові солдати пов'язані перевеслами сторчма снопки торішньої кукурудзи, або, легко відігнувши дошку в стіні стодоли, вискочить на вулицю. Лови його по цьому, як вітра у полі.

Тим часом стара криниця прийняла весь зайвий ґрунт. Дерев'яні цямриння її Гудима тишком-нишком, нечутно темними ночами, переважно у дощ та зливу, щоб ще й змити видимі сліди, демонтував, залишки обладунку склав під стодолу, щоб залюбки спалити взимку. Ночами з поля наносив молодого дерну свіжої трави з корінням і вже наступної весни тут утворився немовби футбольний майданчик. Ніхто й ніколи не справився у його дружини: а куди ж ділася стара криниця? Про неї всі давно забули. Та й мало хто довідувався до неї, щоб не потрапити під нагляд НКВС.

Як переконував мене у слідчому ізоляторі затриманий П. Гудима, всі чверть століття, які минули після війни, він тільки тим і займався, що удосконалював свої підземні ходи й лежанки, розширював і облаштовував їх для успішного свого відступу у разі небезпеки. Обладнав справжні спостережні пункти на горищі будинку та клуні.

— До війни, — розповідав колишній румунський бургомістр нам із В. Федоровим на тому побаченні у СІЗО, — я був у дуже добрих взаєминах з Василем Драгомиром із Гибалівки. Ми обидва із ним стояли у захисті сільської футбольної команди. Навіть дружили трішки, з одними й тими самими дівчатами фліртували. По війні Вася повернувся додому ледве не героєм. Майор, льотчик, штурман дальньої авіації. Синій костюм пілота — давня мрія чи не кожного молодого чоловіка. У нього на грудях, як пише ваша районна газета, аж п'ять орденів Червоної зірки. Крім того, ще цілий стос орденів і медалей. Де стільки заслужити можна? Я майже кожного ранку з горища бачив, як він прямує шляхом на Мурафу в бік нашого миршавого аеропорту. В окремі дні, об одинадцятій ранку він приймає на летовищі рейс літака АН-2, «кукурузника», із Вінниці. Відправляє у зворотний рейс нових пасажирів. Або проводить в бік до Могилева-Подільського. Ваша газета аж захлинається, героїзуючи його життя.

Він якось ішов зустрічати літак при повному параді. Знаєте, проти вранішнього сонця всі груди нагородним сйивом залиті. А якби хто хоч краєчком ока помітив деталі мого життя, ви б, мабуть, розмазали, знищили б мене морально. А між нами ж то і немає ніякої різниці...

— А як же ж ти хотів, чортяка румунський? — вибухає зненацька благородним гнівом полковник Федоров, спересердя гримає кулаком об стіл. — Не блазнюй, боярський прихвостню! Ти думаєш, що сотні разів за війну штурмувати з неба ворожі об'єкти, захищені десятками зеніток, йти у лобову атаку на них, — каже Володимир Федоров, — це не подвиг? Літак із Василем Савичем, здається, не один раз німці збивали. Драгомир горів у небі з аеропланом. Він був важко поранений, Слава Богу вижив. Але, зверни увагу, вже після виконання бойового завдання. А ви тут нагайками євреїв виганяли із їхніх домівок, обдирали злиденних, щоб нажитись. На смерть їх під румунські і німецькі кулі спроваджували, у концентраційні табори відправляли. Полювали за золотими їхніми зубами, золотими пенсне. — При цих словах полковник уважно дивиться на лискучі окуляри Гудими. — Зачекайте, якщо доведуть наші слідчі, що на твоїх руках є

хоч би крапля крові невинних наших людей — ніхто панькатись з тобою не стане...

— Я стільки пережив, — враз каже Петро Гудима, зовсім по-бабськи шмограючи носом. — От уявіть собі торік восени захворіла дружина. Вона й раніше, ще влітку занемогла. Я темними ночами навпомацки обсапав і підгорнув наш город. У вересні зібрав бульби також навпомацки. Сусіди, спасибі їм, приносили ліки Надії. А на початку грудня вона померла. Я перед цим спустився з горища, прийшов до неї. Кажу: «Нічого страшного, ти неодмінно виздоровієш, я вийду зі схованки і здамся міліції. Ти ж знаєш, що я не злочинець. Ми ще з тобою будемо жити повноцінною сім'єю...»

Вона через силу усміхалася, відповіла: «До цього, Петрику, я, на жаль, не доживу. Не побачу того раю, який ти мені обіцяєш. Але моя найбільша мрія — щоб ти став такою людиною, як усі...»

Зважте лишень, — продовжує Гудима. — Дружина померла. Починаються похорони. Я в схроні сиджу на горищі хати і в щілинку спостерігаю за тим, що відбувається в домі. Вночі думав спуститися з горища, попрощатися з моєю Надійкою, але псалтирниця такою кріпкою бабусею виявилася, що всю ніч, без єдиного перепочинку читала біля гробу святе письмо і ні на мить нікуди не відійшла. Так що з дружиною по-християнськи я й не попрощався... Прости мене, Господи, грішного...

Усе було зрозуміло: Гудима жив, як клоп. Він упродовж всієї своєї мерзеної долі, замурувавшись у схронах, сотав сили і кров із дружини. Вона і дім, і господарство вела, їсти готувала, прала, на хліб заробляла, сказати б, служила негіднику правдою, здоров'ям і силою. Двічі чи тричі вагітніла від нього за час сидіння крота у норі. Їздила аж до Вінниці, там таємно, за допомоги далекої родички, робила аборти, адже було б зовсім незрозуміло, коли б її чоловік кудись зник по війні, начебто до Румунії втік, а діти з'являлися б тут замало не щороку...

Він виліз із схованки лише тому, що для нього закінчилося життя-малина: більше не було кому готувати йому вареники і до нори подавати зі сметаною. Настала пора виходити на світ Божий і за скоєне нарешті відповідати...

... Я опинився на вулиці після смердючого слідчого ізолятора аж у половині одинадцятої вечора. Ніна зі Жмеринки вже, либонь, виїхала до Закарпаття, Рузя, мабуть, теж повернулася додому. Я, звичайно, негідник, що не провів знайому дівчину, котра мені дуже подобалася, хоч пообіцяв це зробити. Але так непередбачувано склалися обставини. Втішитись я міг лише неймовірно приголомшливим, разючим матеріалом для публікації, які виніс із СІЗО. Тепер треба сушити голову над тим, як видати статтю на газетну полосу.

Я, звичайно, був переконаний у тому, що редактор мені неодмінно перекине шлях для виходу публікації у світ. Позаяк, за заведеними ним у редакції правилами, я конче мав брати у нього персональний дозвіл на те, щоб піти на зустріч із начальником райвідділу міліції. Навіть якщо сам полковник мені зателефонував, позвав на зустріч із такою неймовірною новиною. Я за його кано-

нами мав би також запитати дозволу у свого керівника побачитися з мерзотником Гудимою. Що це за архаїчна, допещерна журналістика у провінційному Шаргороді, що за безглузде газетярство таке, пояснити я не міг ні собі, ні знайомим людям, але нутрощами відчував, що так не повинно бути? А де свобода творчості, свобода слова? Видання з'являється у світ на кошти платників податків. Газета — це що, приватна лавочка однієї персональної особи, нехай вона і член бюро райкому партії?

Крокуючи додому, я не став заглиблюватись у перипетії того, що буде завтра, подумав, що насамперед треба негайно написати, добряче вчитати статтю, підготувати її як на виставку — бездоганну і всім зрозумілу від першої до останньої літери тексту.

Над матеріалом я трудився до самого сизого ранку, вивіряючи кожную його клітинку. На світанку примчав до редакції, зробив кілька закладок і відстукав статтю на друкарській машинці. Перший примірник поклав до конверта і написав на ньому адресу Миколи Луківа із газети «Літературна Україна» у Києві. Він у названій редакції завідував відділом нарису і публіцистики. Запропонована мною стаття — якраз профільна за його темою. Маю на увазі того Колю Луківа, мого ровесника, приятеля, який через роки стане одним із найвідоміших в Україні поетом-піснярем. Це на його вірші звучать нині такі відомі, хвилюючі співанки: «Росте черешня в мами на городі», «Батьківська хата», «Приїжджайте частіше додому», «Щоб не бути самотнім, вогонь розведи» та багато, багато інших.

Це Микола якось напише:

Весняний день. Вологий вітер. Хмари.
Гримлять струмки. Ламаються льоди.
Граки в садах влаштовують базари.
В полях — озера талої води.
То дощ. То сніг. То пролісків іскринки.
То перший грім. То пломінка блакить...
Усе мінливе, наче настрої жінки:
Не добереш, чого чекать за мить...

Друкарка Ліза Яківна була вельми досвідченим фахівцем. Вона вміла розмовляти своїм крикливим голосом із будь-ким, що все те було чутно за цілий квартал, і водночас безпомилково друкувати текст з неймовірною швидкістю. Спілкувалася мадам переважно російською, або на ідиші, коли до неї заходили корінні шаргородці, але була бездоганно грамотною в українській мові. Всі опрацьовані нею тексти належало йти і забирати у папці готових матеріалів машбюро і лише іноді, коли підготовлена працівником редакції стаття їй дуже сподобалася, вона чистовик, як шикарний обід у ресторані, на золотій таці, доставляла автору персонально. Саме таке сталося й тут.

Друкарка переступила поріг моєї кімнатки і не зачинивши за собою двері, запитала:

— Це з цього приводу вам телефонував учора надвечір начальник міліції? — і оскільки я одразу не відповів, Ліза Яківна продовжила. — Як же ж швидко ви все написали? Просто новина на весь СРСР, а то й на весь світ...

Саме в цей час у коридорі опинився редактор і, напевне ж, він почув частину її слів. Керівник редакції вийшов з-за спини машиністки і запитав у своєму стилі все і про всіх знати:

— Що тут у вас сталося?

Ліза Яківна, у котрої ніщо і ніколи не залишається без жвавого обговорення, швиденько заявила:

— Та ось Сашко написав таку статтю, якої наша газета ще точно ніколи не знала...

Редактор не роздумуючи у неї з руки забирає статтю, водночас із оригіналом мого правленого рукопису прямує до свого кабінету, що знаходиться поруч. Я не встигаю на це відреагувати ні словом. Лишень подумав: «Так, можливо, і справді краще, а то ж ходи, пояснюй, де взялася ця стаття. Нехай читає і приймає рішення...»

Редактор переживував статтю, напевне, із годину, а то й більше, а таке означає, що вивчав її до деталей, намагався виловити в ній літературні «блохи». З'явився переді мною без матеріалу і оригіналу моєї статті.

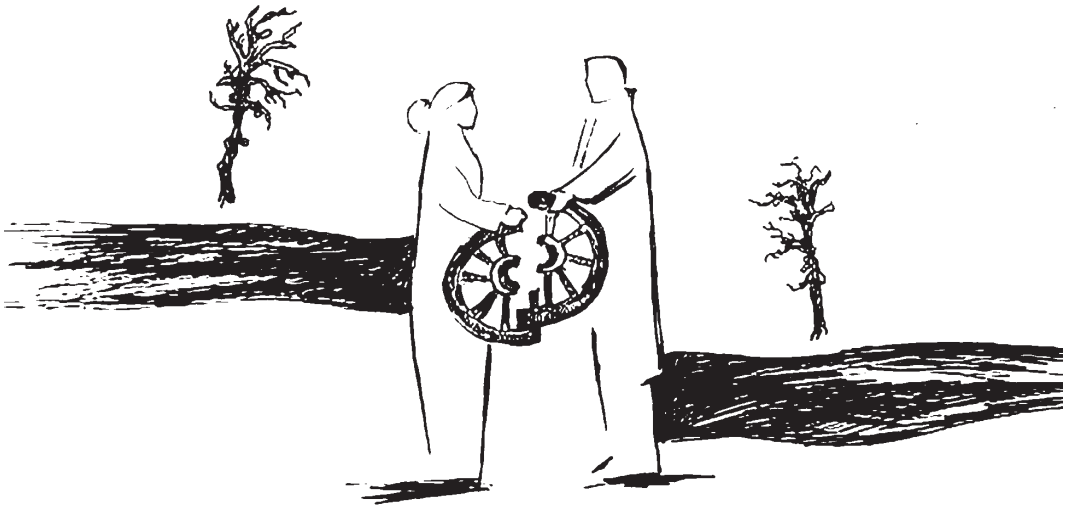
— Де ти взяв ці приголомшливі факти? — сердито справився.

— Учора пізно ввечері зателефонував начальник міліції полковник Федоров особисто мені і попросив зайти швиденько до нього. З якого саме приводу є питання до мене — не повідомив. Як законслухняний громадянин я пішов на його виклик, а він мені запропонував зустрітися з колишнім претором, як його називали у війну, бургомістром Шаргорода, котрий якраз напередодні здався міліції?

— А хто у тебе редактор — я чи полковник Федоров? — наче чорт із табакерки вискочило поперед нього до мене дивне роздратоване запитання.

— Та зрозуміло хто, — відповів неквапом я. — Але невже мені потрібно було відмовлятися від такої okazji, як організована під мій візит до слідчого ізолятора розмова із зрадником, який виліз із багатолітнього схрону? Той розповів мені свою історію самоув'язнення. Я про подібний випадок навіть ніде не читав. Хіба ж це не новина для нас?

— Я положив твій матеріал у папку на моєму столі, — заявив редактор, — на якій стоять дві літери «Х» і «П». Поясню ще раз, можливо, ти забув. Ці літери розшифровуються так: «хай полежить, або хрен піде». Аж поки мені не зателефонує особисто начальник райвідділу міліції і не пояснить, чому це він такі речі, як публікація надзвичайно важливої статті вирішує не з редактором, а з пацаном...

Ось таким побачив фінал твору, розламаним щастя двох ліричних героїв Новели з життя мій друг письменник, художник, скульптор із Вінниччини Микола Миколайович Крижанівський. Дякую йому щиро за увагу до мого красного письма...

Я розумів, що немолодого уже чоловіка явно підкосила банальна заздрість. Банально вивершити над ситуацією своє приватне «я». «Чому тобі не зателефонував як редактору? — міркував я потім над цим питанням, аж шаленіючи від ненависті. Та тому, що ти практично ніколи в редакції не буваш. Хто знає, можливо, Федоров учора і обривав твій телефон, так ти ж був у від'їзді. А взагалі ж то мені здається, що мудрий редактор гордиться має тим, що у нього є такі працівники, котрі не дадуть пропасти новині, тут же поспішають видати її «нагора» для авторитету видання. Я ж уже, до прикладу, півтори доби не спав, а тут ще отримую за свої чесні труди неприховані образи, приниження: «пацаном» обзиває».

«Ні, — сказав я собі, — полковнику телефонувати я точно не буду, не пропонуватиму йому зв'язатися із моїм керівником, пояснити, чому саме я опинився на розмові у слідчому ізоляторі». Відчував душею, все ось-ось має прорвати, очиститись від застарілого мулу...

Щоправда, мені роздирало душу одне болісне, пекуче питання. Як же ж можна бути керівником видання, котре, відомо, «харчується» виключно інформацією, різними новинами, сенсаційними у тому числі, і водночас тримати у себе взаперті, під грифом «ХП» готову, вивірену розповідь про те, що піде за першополосну «бомбу» для газети будь-якого рівня, аж до «Вашингтон-пост» включно. Що ти за газетяр такий, професіонал, за що тобі нараховують зарплату?

Уже й не пам'ятаю дальшого ходу події у руслі чисел місяця, а ось по днях тижня — будь ласка, даю повну розкладку. Напевне, що наступного четверга у Києві вийшло чергове число газети письменників «Літературна Україна» із мо-

єю статтею (велике спасибі пану Луківу ще раз!), яка там була озаглавлена «Світ крізь шпарину». Мені казали, що того ж чи наступного вечора статтю прочитали по Українському радіо. Отож, новина вже двічі була оприлюднена на всю республіку...

У суботу публікацію «ЛУ» повторила Вінницька обласна молодіжна газета «Комсомольське плем'я», тієї далекої пори вельми толкове, авторитетне, шановане читачами видання. А в її редакції трудився тоді відомий, сказати б, природжений репортер Борис Штейнман, який працював водночас і на ТАРС/РАТАУ, і на «Комсомольську правду» в Москві. Всі мої факти завертілися вже й на цьому — міжнародному рівні. Полетіли і далі у світ. Одне слово, яке видання не візьмеш до рук — сенсація із Шаргорода! Де з посиланнями на мене, а подекуди моїми колегами видано як власну новину. Головне, що зрадник Гудима, колишній бургомістр райцентру здався міліції... Як жив, як переховувався — переважно у моїх коментарях...

У понеділок редактора з самого ранку потягли на засідання бюро райкому партії з вимогою пояснити, чому про успіх районних правоохоронних органів, які виявили колишнього бургомістра Шаргорода, змусили його здатися владі, не розповідає районна газета, якій інформацію про подію передали ще дев'ять діб тому. Це тоді, коли весь світ гуде цією новиною, місцева газета про подібне чомусь не сказала ні слова? Невже скриває?

Знаю, що з засідання бюро райкому партії редактор прилетів білий, як крейда, вхопив мою статтю у себе на столі і кулею помчав до друкарні. Зупинивши верстку видання, сторінки оригіналу статті розподілив поміж двома лінотипістами, і не вийшов із наборного цеху до тих пір, поки все не заверстали у сторінці. Потім привіз відбиток статті в редакцію, положив переді мною на стіл. При цьому сердито казав:

— Ти, звичайно, колись і будеш редактором, і не такої, мабуть, мізерної газети, як наша. Але поки що я тут керую... тому поважай і виконуй мої правила. Зрозумів?

Та як же ж не зрозуміти... Керуй...

Мені було дуже смішно і бачити це все, і слухати подібні недолугі стenanня. Йому вже добре намилили шию, але, либонь, він так нічого й не зрозумів, позаяк, і далі гнув своє амбітне «я»? Я тут, мовляв, редактор, хазяїн. У мене на вустах уже зависло запитання: «Ну так що, Хай полежить чи Хрен піде!?» Одне наче я таки втримався від звабної спокуси «підколоти» фронтовика, і подумки сплюнув цю думку до корзини...

***

Премію мені таки зі скрипом виписали за оригінальну і небувалу інформацію. Але скільки ж було розмов з приводу незвичної публікації. Якось до редакції завітав колишній бойовий авіатор Василь Драгомир. Він розшукав мене, взяв під руку і не відпустив до тих пір, поки миз ним не перейшли вулицю, не зайшли до кафе-забігайлівки, де він іще з порога крикнув мордатову буфетнику:

— Сьома, ендер фифцих!

— Що ви йому гукнули? — справився я у Василя Савича.

— Два по сто... Я й не знаю — це по-єврейськи чи просто по-шаргородськи... Все життя чую таке, то і сам повторюю. Мабуть, правильно кажу, бо зараз сам побачиш, що Сьома принесе особисто точно два по сто грамів горілки...

— Так у мене ж під редакцією мотоцикл стоїть, я пити не можу...

— Сто грамів тобі не зашкодить, — сказав колишній штурман дальньої авіації...

Випивши раз і вдруге, Драгомир багато різного розповів мені про свого ровесника і односельчанина Гудиму. Дуже заздрісним був майбутній претор, за його переконанням, переказами односельчан. Начебто сам напросився на службу до окупантів. В останній час, стверджував мені штурман дальньої авіації, начальник районного аеропорта, посіпака й не дуже переховувався у своїх норах. Буцімто навіть ночами шастав до чужих молодичь по селі і райцентру... Іноді, за переказами його ж родичів, з'являвся зненацька на різних гостинах, весіллях. Бо насправді ж його вже давно ніхто не розшукав за воєнні злочини...

Якось, перебуваючи у справах профспілки в редакції, де вона займала якусь там керівну посаду, заглянула до мене Рузя. Все така ж свіжа, повабна, з нефарбованими, але з яскравими, малиновими губами, поглядом розумних очей. Дівчина лише запитала:

— Скажи: коли ми з Нінкою поїхали до Жмеринки, ти саме тоді зустрічався з Гудимою?

— Так, якраз тоді — була моя відповідь. — Я вже виходив з редакції, щоб відправитись на автовокзал, як мене враз гукнули до начальника міліції. Я не міг відмовитись, не прийти. Зі схрону виліз цей чмур...

— Чому ж ти ще й досі не напишеш про це Ніні? Вона й по зараз нічого не може зрозуміти, чому тоді не поїхав із нами до Жмеринки, чи бодай не прийшов попрощатися з нею тут, у Шаргороді. Хоча статтю твою я їй уже відправила...

— Напишу. Обов'язково поясню все, — пообіцяв я впевнено Рузі.

Одначе не все так склалося, як хотілося б. Моя стаття про зрадника Гудиму наробила багато шуму і, звичайно ж, додала мені, як журналісту, певного творчого авторитету. З якогось часу почалися переговори керівництва обласної молодіжної газети «Комсомольське плем'я» про перехід мій до них на роботу. 25 січня 1969-го мені вже виповнилося дев'ятнадцять. Ну, явно ж уже не «пацан», як перед тим дехто називав мене. Моя заява на звільнення була своєрідним вибухом бомби в редакції. Керівник, побачивши її, проголосив, що нізащо не підпише. Мовляв, сам він мене у школі віднайшов, з школяра виростив, виплекав, а тепер комусь віддай — ні, це не пройде...

Усе було далеко не так: довго розповідати — немає що слухати. Достойного газетярства, високоякісної журналістики насправді ніхто персонально навчити нікого не може. Якщо, звісно, МАТИ НЕ НАГОРОДИЛА ЦИМ ВИСОКИМ БОЖЕСТВЕННИМ ДАРОМ свою дитину. Я на власному досвіді переконався за

своє життя у цьому, зокрема, понад десять літ працюючи доцентом кафедри журналістики одного з столичних університетів. Переконався власноруч: подібне не прищеплюється штучно, а переходить лише з молоком матері... Як кажуть, генами...

З боями я таки вирвався з затрапезного Шаргорода, почав завойовувати авторитет у редакції обласного молодіжного видання. Але на осінь того ж року прийшла мені в редакцію призивна повістка на військову службу. Як не крути, але треба було йти в рекрути. Забрили мене на три роки у флот.

Ніні написав я плаксивого листа аж із флотського екіпажу. Військова служба мені вкрай не подобалася, я ніколи не любив будь-кому підкорятися. А тут якраз на подавленні зародків волі і свободи людини було побудовано все співжиття військового колективу. Вона, відчувалося, ще не зовсім забула, хто я такий, але вже поверталася з навчання додому. Читати листи панянка, мабуть, полюбляла, а ось відповідати на них ні. Можливо, соромилась своїх неоковирних речень на письмі...

Якось замість неї лист прийшов від Рузі. Чорнявка з друкарні й написала мені: ти, мовляв, жодного разу нічого не сказав Ніні про майбутнє, ніколи нічого не пообіцяв дівчині. А їй же ж потрібно будувати своє життя, а не лише за тобою спостерігати. Я скажу тобі більше: у моєї подруги тепер уже є претендент на папаху жениха. І він дуже подобається Нініній мамці, ним дуже задоволений дядько Гнат... А ти, сподіваюся, розумієш, що це таке... Втратити таку дівчину... «Я не заздрю тобі», — крупними літерами було виведено в кінці...

Я повернувся на Поділля лише через три роки. Моя посада у редакції вінницької обласної газети, звідкіля призивався, була, зрозуміло, зайнята. Вакантною виявилася лише одна-єдина ставка в редакції... друкарки. Я, зрозуміло, не міг погодитись на неї, тому що був уже не сам, і така платня мене точно не влаштувала. Бо ж треба було ще десь і мешкати, за щось годувати сім'ю...

А ось старий знайомий редактор у Шаргороді просто стелив мені під ноги золоті килими. Навіть потряс перед моїм носом ключами від однокімнатної квартири в райкомівському будинку. Він і не згадував, наче й забув про історію з публікацією статті про бургомистра Гудиму.

Ну, як було відмовитись? Дарма, що все начебто доводилося починати спочатку — з району.

Поминуло ще років зо два-три. І ось ми з фотокором газети Юрою Кіріловим одного жнивного дня заїжджаємо на тік гібалівського колгоспу «Україна», що за кілька кілометрів від райцентру. Натужно стрекотять зерноочисні машини. Люди перелопачують свіжозвезене від комбайнів зерно, аби не зіпріло. Здоровенні зерновози один за одним таруються на вазі, завантажуються врожаєм і відправляються на елеватор. Погомонівши із спеціалістами, трудівниками, ми направляємось до Юриного мотоцикла, щоб їхати до комбайнів. І враз хтось торкається мого ліктя. Оглядаюся. Поруч стоїть літній чоловік з загорілим обличчям, міцними біцепсами, незважаючи на явно немолодий вік. Запитує мене:

— А ви не пізнаєте мене?

— Ні, — впевнено кажу через хвилину-другу, пильніше придивившись до нього, — навіть уяви не маю, хто ви є? Ми що, можливо, знайомі із вами? Десь раніше зустрічалися, а я й забув?

Мій візаві не відповідає на моє запитання, а, передихнувши, ображено каже:

— Ви ж про мене тисячі статей написали. На весь світ прославили...

— Ах он воно що, — відповідаю, блискавично збагнувши те, хто насправді стоїть переді мною. — Так це ви — Петро Гудима, колишній румунсько-німецький примар, по-простецьки — бургомістр Шаргорода у період існування окупаційної боярської Трансністрії у цих краях. Уточню, щоб ви знали раз і назавжди: після нашої з вами зустрічі у слідчому ізоляторі я написав лише одну-єдину статтю про вашу здачу владі. Просто тема була дуже резонансна, розповідь мою підхопили і рознесли справді по всіх ЗМІ СРСР. Тут я уже просто безсилий був будь-що вдіяти... А я, чесно кажучи, думав, що ви нині десь відбуваєте покарання, — відверто зізнався наостанок.

Мій співрозмовник криво усміхнувся:

— Мене після здачі міліції півтора року потримали під слідством у камері, все вияснили, перевірили і випустили з-під варті. Доказів моїх злочинів проти шаргородців ніяких не встановлено, крові на моїх руках не було. Ну, служив румунам, папірці перекладав, оголошення розклеював у війну: якби це робив не я, то цю місію виконував хтось би інший. Яка, власне, різниця хто. Серйозних образ на мене з боку єврейського населення не виявлено. Те, що був дезертиром, служив ворогам... Так я себе сам закатавав на строк понад двадцять п'ять років... Це більше, ніж передбачено за такі проступки відповідно до законодавства СРСР... Ось чому я, власне, на свободі...

Якісь дівчатка підносять нам решето спілих, аж чорних, ягід. Ми, розмовляючи, дістаємо їх у крапельках води, позаяк вишні щойно з-під крана, ковтаємо м'якоть і сік, кісточку акуратно викидаємо до сміттевої корзини.

І враз Гудима каже:

— А я вас нині, знаєте, по голосу пізнав?

— Та ви що? — щиро дивуюся. — У вас така унікальна пам'ять на голоси? — мовлю, не вірячи тому, що він каже. — Ми ж тільки декілька годин із вами поспілкувалися в СІЗО. Один-однісінький раз. І скільки ж це років вже пройшло відтоді? Шість, сім?

— Та не в СІЗО, — каже з кривим усміхом на обличчі, облесливо і якимось дивно усміхаючись мені гнилими своїми зубами, щербатим ротом прямо в обличчя колишній прислужник окупантів. — Ви ж колись щовечора зустрічалися з моєю сусідкою Нінкою... І відбувалося це під стріхою саме моєї стодоли. Я ж з її батьками мешкаю через вулицю... А ви, пригадую, розповідали на тріску-чому морозі цілі легенди про Антарктиду, про спекотну Африку, про дельфінів і жирафів...

Було видно, що цей румунський блюдолиз просто-таки відверто глузує з мене, брутально насміхаючись прямо в очі. Якимось миті навіть здалося, що ось-

ось зараз він почне просто кричати на мене щось образливе, показувати у мій бік пальцями.

— А я сидів, — продовжував П. Гудима, — на остогидлому горищі клуні і все те слухав, — облизуючись, каже це і так саркастично, улесливо усміхаючись. Попльовуючи вишнями з решета. — Одного разу, — промовляє, — біля мене щось там упало, ви внизу злякалися удвох, я змушений був по-котячому нявкати, аби дівчина заспокоїлася...

Тут колишній прислужник окупантів не втримався і голосно зареготав:

— Ха-ха-ха!

Я відчую, як обурлива холодна хвиля гіркої образи, лава дикої кривди невідпорно підіймається у мені, вже тисне під груди. Як ненавистю затуманюється мій зір. Ще хвилька-друга і я щосили заїду цьому покидьку у пику. Затопчу його ногами, як слон свою жертву. Від безсилля розвертаюся і йду геть із току. Подали від біди...

Ні, ні, либонь, трохи не так усе відбувалося...

Спершу відступивши на крок-два, щоб, не приведи Боже, якщо зірвуся, аби його не дістати. Здається, щось кажу на зразок такого:

— Що то є лайно, не обов'язково треба проводити лабораторні аналізи, воно і з зовнішнього вигляду видно...

Нехай міркує про що я сказав. Ось тут, мабуть, повернувся і пішов.

Лиш за хвилину десять мене наздоганяє аж у полі УАЗ. З авто виходить голова колгоспу Борис Олександрович, здається, його прізвище було Бекерман, толковий, мудрий єврей на цьому відповідальному посту. За ним вискакує легенький і щупленький, завжди усміхнений наш фотокор Юра Кірілов.

— Ти куди подівся з току? — кричить колега вдавано серйозно. — Все господарство обшукали, а тоді хтось показав тебе на польовій дорозі, що ти вже ген-ген пішов, — розповідає вражений мій друг-газетяр.

— Я на току ніс до носа зіштовхнувся з одним румунським холуєм, — не вдаючись у деталі стиха мовлю. — Стало дуже неприємно... Побоявся, що тут таки, на току вчиню самосуд... Вибачайте, не попрощався...

— Ах, з Гудимою, — усміхнувся на свій здогад голова колгоспу. — Так це колишній примар, він же бургомістр Шаргорода. Негідник, підлота кончена. Але ж, бачите, викрутився. Нічого йому не довели. Що над євреями знущався, в концтабір відправляв і в гетто цілі сім'ї, як розповідали люди. Сам обшуки проводив, добро у людей нахабно і з побоями відбирав. А поблажили тому, кажуть, нібито себе на 25 років сам наказав, і відсидів весь цей час у схроні, а такої високої міри покарання в радянському законодавстві немає, тому й випустили...

А він, знаєте, — продовжує голова правління колгоспу, — прийшов із СІЗО, одразу на молодій жінці оженився. Через рік чи два померла вона, люди кажуть — замучив бісів бугай. Зараз у нього нова дружина, і цю буцімто дому-чує... А до нас на роботу бігає, заробляє стаж для пенсії...

Там же Бекерман сказав і про те, що Шаргородське гетто мовбито було ледве не єдиним в Україні, де в роки Другої світової війни, а туди доставили

звідусіль до семи тисяч іудеїв, не розстріляли жодного єврея. Жодного! До того ж, у Шаргороді гетто не було огороженим колючим дротом, як майже повсюдно практикувалося таке. Люди вільно пересувалися вулицями містечка, хоча всі поголовно носили на одязі жовті шестикутні зірки. Траплялося, помирали від хвороб, епідемій, голоду, але їх таки точно тут не знищували як скотину, що практикувалося в інших таких резерваціях. Як ще мовив тоді Борис Олександрович, люди з інших обсервацій, навіть з Вінниці, Чернівців, Проскурова, Києва, за хабарі «влаштувалися» в шаргородській невільничій колонії. А платити їм доводилося за «переселення» якраз бургомістру Шаргорода, оцьому придурку. Гудима на цьому неймовірно нажився. Чому за це його не притягли до відповідальності — наш співбесідник не знав...

...Років із п'ятнадцять, а, можливо, і більше тому я проїздом побував у Шаргороді. Під'їхав авто до колишнього універмагу, трохи вище його — автостанція. Це був час бурхливого розквіту усякої там комерції. Хто міг, розгортав палатки, виставляв своє добро на продаж. На вузькому тротуарі — не розминутися. І враз у цьому натовпі я почув голос... Ніни. Який ні з чим не переплутаєш. Із такою відчайдушно звабливою щербинкою на фальцеті. Я стрепенувся, підвів голову, аж наче вивищився над усіма, оглянувся. Ніна Гнатівна йшла якраз на мене. Стільки ж то літ поминуло, а вона, здається, і зовсім не змінилася. Така ж гарна, привабна. Великі сині очі, яких, мабуть, немає ні в кого. Ну, можливо, трішки поважчала в руках. Помітила мене і... спалахнула густою фарбою на своїй вродженій білизні обличчя. Сказала щось стиха жіночці, з котрою йшла, а переді мною зупинилася.

— У гості приїхали? — запитала якось зовсім буденно, наче не далі, як учора ми з нею зустрічалися. І не давши мені відповіді сказала:

— Заходьте до нас, почастую...

— Це ж куди зайти? — оглядаюся на різні вивіски, що прикрашають рясні приміщення райцентру.

— А он у готелі є їдальня. Я там за головного кухаря...

— Дякую. Їсти і справді не хочу, гарно поснідав. Ти ліпше скажи, як поживаєш? — була моя відповідь.

— Поживаю добре. Маю гарну сім'ю: розумного чоловіка, двійко дітей.

— Ти ж, — кажу, — вибач мені, що я не провів тебе колись неймовірно давно на поїзд. Усе життя мріяв вибачитись, аж нині, слава Богу, випала така слава нагода: даруй за все, що не так вийшло, як, мабуть, хотілося б...

— Не треба ні за чим далеким шкодувати, тим паче вибачитися. То було одне життя, нині зовсім інше. Так що все минуле треба з легкістю забути. Масло прагнути кращого життя нині. І насамперед дітям, онукам також...

Як із цим було не погодитись? Ніна, як і колись, залишилася для мене недосяжною...

***

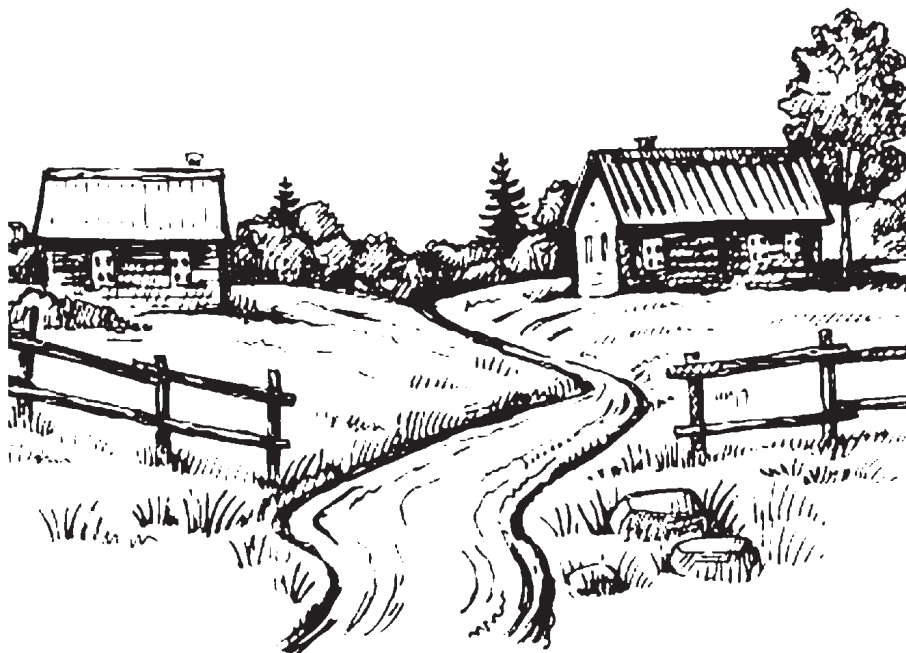
Щоб уже остаточно розставити всі крапки над «і» у цій житейській історії, зауважу. Здається, в серпні 1982 року секретаріат цк кпу затвердив мене завідуючим відділом сільського господарства і членом редколегії газети «Сільські вісті». Я став киянином. Через якийсь час на моєму робочому столі обізався телефон. Я взяв трубку. Привітавшись, чоловік із м'яким баритоном у трубці, сказав:

— А якби я зараз вам, молодому і, здається, 32-літньому головному старшині флоту подав команду «Алюр три Хрести!», ви б знали як її виконувати? — весело справився він.

— Так точно, товаришу полковник! А, можливо, і генерал! — відповів невпевнено я.

— Ні, ні — полковник... Навічно полковник у відставці, — почулося. Це був колишній начальник Шаргородського райвідділу міліції Володимир Ілліч Федоров. — Але я ще труджуся. І, до речі, недалеко від вас. Ви — на проспекті Перемоги, 50, здається, знаходитеся у редакції газети «Сільські вісті», а я — на Великій Житомирській. Я нині — начальник управління кадрів Київського науково-дослідного інституту судової експертизи, теж киянин. Як мовиться, сам Бог велів нам зустрітись із вами, згадати шаргородські деньки за чаркою чаю...

Разів п'ять ми домовлялися про рандеву. На жаль, так і не вийшло. У людській практиці таке буває, коли час сподівань не тотожний із часом звершень. Але й це також називається повноцінним життям.

ВУХНАЛЬ У СВОЛОЦІ

Не знаю, чи це до мене лишень щовесни, на початку щебетливого травня, коли морем розливаним убираються в біло-рожеві веляни придорожні і сільські сади, приходять непереборно гостре бажання ступити до далекого, але завжди рідного сільського гнізда. Невигойним щемом манить під серцем мила минувшина. Манить приїхати, віддихатись з далекої дороги, притишеним і врочистим зайти у хвіртку, і ніжно-ніжно поклонитися батькові-матері, яких давно вже немає тут. Але жива і на кожному кроці пробуджується в мені пам'ять їхньою добротою і ніжністю. Недремною і святою турботою про наше родинне гніздо і про кожне наше гороб'я, що вилупилося тут з сімейного яйця.

Хата наша уже геть старенька, побудована зі сволоками. На дилах і вальках із глини.

Сволок — це така з могутнього дуба тесана товста деревина, на якій упокоїлися навіки дилі ліпленої стелі. Сволок у сивій українській хаті це один з надійних атрибутів національного домострою, позаяк, саме на нього покладено обов'язок захисту від... нечистої сили.

Це ж не те, що тепер: поклав залізобетонні панелі на чотири стіни і вже гадаєш, що маєш житло. У давні часи хатобуд був великий і святий ритуал, начинений різноманітними обов'язками і національними повинностями, котрі виконували певні естетичні і символічні функції. Починаючи від обіду для учасників толоки, які мали закладати хату.

На тому місці, де мала стояти хата, вчитав я у літератора Валентини Коваленко, котра досконало вивчала тему українського домострою і старожитностей, господарі здійснювали ряд ритуальних дійств, що відігравали головну роль у визначенні місця майбутньої садиби. Будували хату толокою. Господиня готувала обід, а коли приходив час, розстеляла скатертину на місці майбутньої покуті і розставляла спеціальні страви. Чарку пили один за одним по колу за ходом сонця. Щоб воно не поминало хату...

Усе в українському хатобуді мало своє ритуальне значення. Наприклад, щоб призьба, де мала збиратися вся сім'я на ради-поради, неодмінно підперезувала весь дім, оскільки виконувала ще одну сакральну вагомість — не допускала у мікросвіт сім'ї все тієї ж нечистої сили. Себто, звичайна сільська хата мала проти сатани аж два захисти — призьба і сволок.

Колись на кафедрі журналістики Київського університету «Україна» я в позаурочний час служив доцентом поруч із відомим українським поетом, великим анекдотистом і пересмішником Миколою Сомом. Ви могли його знати за знаменитою піснею «Без вітру не родить жито...», або ж ніжною колисковою, котра десятиліттями раніше звучала щовечора на українських телеканалах — «Рученьки-ніженьки». Він у парубоцтві дружив із знаменитим українським поетом Василем Симоненком. Так ось геніальний наш золотослов, за висловом М. Сома, списав-потоптав олівцем цілий учнівський зошит упродовж тижня, відшукуючи епітет до слова українська хата. Як він мав звучати, аби із першого

подиху-звуку був загально впізнаваним для всіх — полтавська хата, подільська хата, під стріхою, у гаю, на моріжку, поміж колачиками, з соняхами під вікнами, у вишневому садку? Усе ніби й правильно, усім буцімто підходить до нашого національного домострою, але насправді ні, не зовсім те, що потрібно. І аж у самому кінці чітко поет вивів — БЛЮСТІННА ХАТА. Он вона яка наша національна українська домівка від діда-прадіда — біла хата!

Думаю, ви ж пам'ятаєте, як закривши, мабуть, того списаного зошита-чорновика у поезії-пісні «Лебеді материнства» неповторний Василь Симоненко напише:

За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.

В одному з джуринських сволоків, мабуть, іще дідом моїм забитий стирчить величезний вухналь. На ньому висіли, вигойдувались родинні колиски усіх нас, хто народився і мешкав у цій приземкуватій оселі. А потім батько завжди на ньому вішав свою шапку чи кашкета... Не стало батька уже й я, приїжджаючи сюди вряди-годи, вішав по молодості свого капелюха.

Передостанньою тут висіла колиска мого первістка, сина Тараса. Вважаймо, 47 літ тому. Хлопчинка при родах заважив рекордних аж п'ять кілограмів (!), справжній богатир. І вельми швидко вже пнувсь вибратись зі свого висячого, гойдливого гнізда. Тому потрібно було повсякчас пильнувати, аби не випав із люльки.

У Тараса, як я примітив, є вроджена любов до витоку свого родинного джерела. Він обов'язково, раз чи й два на рік, зненацька, кинувши всі свої столичні справи, приїздить у Джурин, відвідає наше покинуте кубло. Ніколи чомусь не попереджаючи про це хоч би мене. Бере з собою когось із дітей, а їх у нього, слава Богу, аж четверо і їде майже за чотириста кілометрів в один бік. Аби душею, думаю, пригорнутися до бабусиною обійстя.

Хата, яка остаточно осиротіла після смерті моєї матері сімнадцять літ тому (пішла Ликерія Феофанівна у засвіти 1 травня 2004 року), геть постаріла, потріскалася, наче понижчала, вікна, як бачите, розбиті, шастають й тут «нічні гості», хоч приглядають за покинутим обійстям аж два моїх племінники, колишні поліціанти, Тарасові однолітки Ігор та Руслан Мельники. Аж дивно: чим же ж там уже можна пожитись, але ж, як бачите, лізуть, топчуться варвари своїми брудними черевиками по нашій родинній душі, пам'яті. Аж злість проймає! Йй-право...

Тарас якось признався мені, що іноді йому просто гостро хочеться попити джерельної водиці з незрівнянної бабусиної криниці і невідворотно треба їхати, сказати б, на чергову сердечну підзарядку. Він добре пам'ятає епопею її копання, тривоги всієї рідні: чи добудуть майстри воду на високому подільському горбі, де розташована наша хата. Та ще й у вапняковій скалі. Я описав ті наші родинні клопоти, бабусині насамперед, і вони розміщені в свіжовіддрукованій моїй книзі

«Під рясними вишнями». Але якщо коротко, то, ось як це робиться у Джурині, із новими криницями.

Ось і вчора під вечір прилітає мені несподівано світлина: Тарас із наймолодшою своєю Марійкою, котрій у червні вже буде сім літ, сидить під вікнами бабусиної домівки. Знімає їх його дружина Марина.

Мати моя, Ликерія Феофанівна, злагодила двох майстрів-копачів колодязів, і мала платити щодоби їм по п'ятдесят рублів за роботу. З її обідом та вечерєю. Мужики не барилися, але скільки б вони не трудилися, а води все немає та й немає. Вже й п'ятнадцятий-шістнадцятий дні поминули, а в майбутній криниці

сухо. Копачі уперлися в дику, тверду як граніт скалу. Телефонують мені до столиці: що робити? За день, мовляв, налупали з глибинного каменю лише відро напівгранітних лущайок. Невже покидати?

Поки я мудрував, справлявся про все у спеців-геологів, моторна наша бабуся збігала до сільської ворожки і вже мені радісно щебече по телефону: «Розкинула знатниця-ворожбитка картки і каже: «Так у вас уже вода в хаті. Бийте далі скалу, завтра-позавтру поп'єте своєї рідненької джерелиці...»

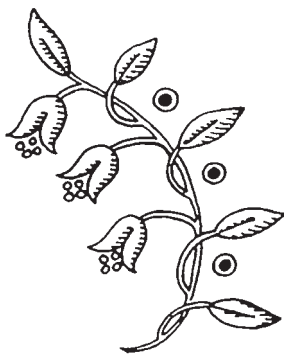
Смішно сказати, але все то була чистісінька правда. Вісімнадцятого дня, з самого початку роботи зі скали, на дні колодязя, неждано-негадано вдарив справжній водний фонтан. Прямо з підземної скали. Ото вже була радість, повірте...

Ніколи не забуду того радісного маминого дзвоника: «Ой, синочку! Слава Богу, є у нас своя вода. Перше відро дістали... Яка ж це радість...»

Ви не знаєте, що таке вода з каменю? О, це диво-дивнеє, справжня чудасія. Коли б то не відбувалося — вранці, ввечері, серед ночі, якщо п'єш цю воду, від підземного холоду аж щелепи зводить. Джерелиця чиста як сльоза. Таку воду, мабуть, п'ють лише орли...

Йду селом, як пустою. Неймовірно, мовбито, магнітом тягнуть сюди все одно, що з старожитностей списана давня родинна наша колиска — хата, мамина криниця з цілющою водою, збереженим у сінях на пам'ять давнім коромислом...

Заздрю вам, мої рідні, що ви нинішнього року вже зачерпнули водиці з бабусиної криниці. Я ж іще тільки збираюся в дорогу. Як вийде друком нова моя книжка «Файфурин», спробую провести у Джурині презентацію своїх нових творів, у тому числі і збірника есе — «Під рясними вишнями», де опублікована новела з життя про мамину криницю. Ось туди, до бабусиноного джерела, я й прямую з дороги...

ФАЙФУРИН

Валіза для американського хутра вередливому Сталіну

Моя чарівна і незабутня мати ніколи не була зі своїми особистими проблемами в лікарні і завжди десятою дорогою обходила всіх докторів. Позаяк вважала, що Господь Бог настільки великий майстр, що годі йому допомагати у налагодженні досконалості людей. Дітей народила дома, під наглядом бабки-повитухи. У разі гострої потреби, лікувалася своїми настоями й травами — споришу до кульбаби, чи кропиви і чебрецю. І ніколи в житті не отримала жодного уколу. Казала, що якби її бодай раз вштрикнули тією голкою будь-куди, вона тут же б і померла. І я боюся, що таке, не приведи Боже, могло б і справді скоїтись. Такий був у жіночки панічний страх проти медиків і їх чародійств. Тому фактично вважалося, що вона ніколи не недомагала. Болить голова? Та не страшно — як десь саме взялося, так і кудись подінеться. Дайте, мовляв, якогось там порошка випити (так у неї звалися пігулки). А сповнилося за вісімдесят, подарували ми їй тонометр. Усі враз, еге ж, переконалися, що в бабці іноді, вряди-годи, стрибає кров'яний тиск. Треба лікуватися. Але звозити її до лікаря — ось із цим справжня проблема!

Якось я нарешті вибрався з мотлоху невідкладних справ і приїхав у село, щоб влаштувати їй медичне обстеження. Але куди й до кого їхати? Чи погодиться мати сісти в авто, якщо треба добиратися далеко? Адже від нас до тієї таки Вінниці, приміром, усі сто кілометрів. До Києва ще заледве не втриє плюс далі. Але навіщо вириватися в таку тривалу дорогу, розмірковував я, коли у нас у Джурині працює найкращий терапевт на всю округу — Віктор Кутаф'єв. Ще й до того мій люб'язний однокласник, давнішній приятель. Якось він і сам приїздив до мене в столицю по підмогу.

То був якраз той незабутній час, коли все бодай неспішно, поволеньки, але все-таки змінювалося до кращого в цьому житті. Ось Віктор Борисович, який вирішив зайнятися приватною медичною практикою, почав оформляти під медичний центр пустуюче в селі приміщення. Колись у Джурині, тодішньому райцентрі, був туберкульозний диспансер. Розміщався він у капітальному двоповерховому будинку на високому подільському горбі, примітно височів фактично над усім селом. Якогось там часу штат медиків спецзакладу скоротили, відділення разом із хворими перевели в інші краї, а приміщення залишилося напризволяще. За нього активно взялися веселі напідпитку «нічні гості». Одного дня зірвали десь там підлогу, в іншому приміщенні витягли з «м'ясом» декілька дверей. Ось підприємливий Кутаф'єв і вирішив там обладнати своє окреме від дільничної лікарні терапевтичне відділення. Тоді ще в довколишніх селах, які медично обслуговувалися в Джурині, ще працювали колгоспи. Окремі з них навіть доволі економічно міцно стояли на ногах. Мали в своєму складі будівельні бригади, чимало майстрів. А в Кутаф'єва і в Джурині, і в сусідніх селах авторитет був беззаперечний: він прослухав серця і великих, і малих людей чи не всіх. А до цього пів віку цим займалася його мати, Євгенія Миронівна, голо-

вний терапевт району. Одне слово, Кутаф'єви були на слуху. Тому кожне село з радістю зголосилося і взялося відремонтувати по кімнати, а то й по дві. І, сказати б, мати для села у «шпиталі Кутаф'єва», так умовно назву ту порядну обитель, свою рідну палату. І робота закипіла, вважайте, що наввипередки. Ті приміщення, які здавалися доктору після євроремонту, тут же засіялися хворими, бо серця головні мотори в людях, а Віктор Борисович знав, як їх ладнати...

Про цю революцію на подільському горбі, де б мало успішно, на очах усіх розвалитись, розікрастися злодіями цілком гоже приміщення колишнього диспансеру довідалися в керівництві Шаргородської центральної районної лікарні. Та що там лукавити, і з місцевого дільничного відділення у Джурині туди також стали надзвонювати заздрісники. А що, мовляв, нам усім медикам залишиться робити, коли всі пацієнти побіжать лікуватися до Кутаф'єва? Головлікар із району, як фурія налетіла на Віктора Борисовича, котрий фактично вже переобладнав, зробив як з голочки новеньке терапевтичне відділення, зовсім не розширюючи при цьому штат працівників. Радо розставивши перед милою пані руки, Кутаф'єв гостинно запрошував прийти, перерізати вхідну стрічку. Але голосиста адміністраторка, скривившись, мовби то вкинула собі за зуби ложку гірчиці, стала гаркотіти: «Це не законно! негайно покиньте приміщення колишнього диспансеру, або я вас геть звільню з роботи».

Перед тим я потрапив до кардіологічного відділення урядової лікарні «Феофанія». Лікував кров'яний тиск і аритмію серця. Каторжна редакторська служба мене довела до того, що кожен черговий вихід номера газети був подібний до маленького ядерного вибуху. Лежав у палаті поруч із заступником міністра охорони здоров'я України Володимиром Мальцевим. Вельми добродушним і щирим чоловіком, толковим фахівцем. Власне, там під крапельницями ми й подружилися. За якийсь час Володимира Івановича призначили міністром охорони здоров'я. І тут дзвінок Віктора Борисовича уже з київського автомата: рятуй, мовляв, бо знищують. Через добре діло, яке роблю для людей...

Мальцев, до якого ми завітали з Кутаф'євим вранці, звичайно ж, познуцався з шаргородських бездарів, чинодралів, які лише вміли все добре нищити, ламати і ставити бар'єри перед винахідливими і підприємливими людьми, фактично на корені руйнували нову, нестандартну медицину. Але водночас, підкреслю, й тамували чорну злобу на таких, як Віктор революціонерів... Нехай лишень його захисники і охоронці відійдуть у бік...

Отож, заїжджаючи з траси в село пізно увечері, я зателефонував Кутаф'єву. Він тут же весело обізвався. І призначив нам із матір'ю побачення на горі, у новому своєму терапевтичному відділенні об одинадцятій ранку, завтра. При цьому додав:

— Я тобі, Сан Саничу, приготував величезний сюрприз... ти навіть не уявляєш який. У мене в гостях людина, про яку ти не раз розпитував мене... Провисив познайомити...

— Вікторе Борисовичу! Друже, не крути із мене волов'яза, а то ж усю ніч не спатиму, розгадуватиму твого ребуса, скажи, хто в гостях...

— Гаразд, поступлюся. Приймаю нашого односельчанина з Чикаго, Іллю Рудяка. Якого знає весь письменницький світ... Він також завтра буде об одинадцятій зі мною...

Це була справжня несподіванка. Я дійсно тієї ночі довго не міг заснути. Оскільки із ким мені завжди хотілося найбільше зустрітися з числа старших і далеких односельців, котрі вже давно-давно покинули наші подільські краї, перебралися за океан, так це якраз із паном Рудяком. Іллею Езровичем.

Таким я зустрів його, колишнього джуринянина, Іллю Рудяка, власника Будинку книги у далекому Чикаго...

Народився він 14 січня 1939 року, більш як на десять років раніше від нас із Віктором Борисовичем, також у Джурині. Його сім'я мешкала в єврейському містечку села. Квартира Рудяків, як описує в своїй вельми цікавій і наповненій різноманітними поманливими деталями містечкового життя й побуту книзі «Джури» Моріс Бронштейн, ще один наш славний співмешканець, знаходилася на другому поверсі будинку, з іншого боку якого містився вхід до районного суду, і там замало не щодня відбувалися різноманітні, у тому числі і кримінальні процеси. Батька сімейства звали Езра, матір — Рахіль. У родині виховувалося троє синів: старший — Костянтин, у просторіччі — Кося, Сьома, і найменший — Ілля, його ж іще всі по-панібратськи залюбки величали Люсіком...

Це була вельми інтелігентна містечкова сім'я. На першому плані для неї були... книги. Їх в помешканні знаходилося надзвичайно багато. Стіни кімнат забивалися полицями з новими і новими фоліантами. Книжки заповняли всі проходи і комірчини. І всі домашні, один з поперед іншого читали, буквально «проковтували» чергові твори, і тільки про авторів книжок, героїв романів та повістей говорили, сперечалися Рудяки. Всі троє хлопчаків в селі величалися

інтелектуалами. Долі їхні склалися так: Кося буцімто здобув дві вищих освіти. Сьома став викладачем фізики і математики. А Ілля — театральним режисером в Одесі. Так, повторює, стверджує пан Бронштейн.

Тепер про те, що було відомо мені про Рудяків.

Із часу окупації Джурина в 1941-му і по березень 1944-го, разом із всією родиною Ілля знаходився в голодному і холодному, принизливому Джуринському гетто, яким заправляли швидкі на розправу румунські окупанти. Позаяк Джурин входив до зони воєнного новотвору — Трансністрії. Якщо до Другої світової війни в містечку мешкало до 1100 осіб єврейської національності, то уже 1943 року іудеїв тут налічувалося понад чотири тисячі. Себто, кожна джуринська сім'я, за розпорядженням румунської влади, мала поселити під свій дах ще три-чотири родини єдиновірців, яких пригнали з Тирасполя, Бендер, Чернівців, навіть із самої Румунії. Над усім цим шетлом (єврейським містечком) вершили свій кривавий суд двадцять наглядачів зі зброєю і нагайками в руках.

По закінченні середньої школи Ілля Рудяк вступив на навчання до Харківського інституту культури. Реалізуватися поїхав до Одеси. А там була робота на місцевій кіностудії. Активно займався викладацькою практикою. Читав предмет режисури та акторської майстерності, ставив спектаклі. Серед його студентів виявилися відомі в Росії артисти Лариса Удовиченко, Геннадій Стоянов. А найбільше причорноморське досягнення мого односельчанина — у співавторстві із режисером Олександром Чорним вони створили кінофільм «Комendant порту». Це доволі вдала екранізація відомого однойменного твору Олександра Гріна. Кінокартина вийшла 1973 року, але й досі жива й затребувана. Одну з ролей у фільмі зіграв і сам джуринський Люсік...

Усе своє життя Ілля Рудяк томився тупою і бездарною радянщиною, надуманими постійними пересторогами, підгляданнями за людьми й переслідуваннями інакодумців. І сам неодноразово піддавався цьому за вільність думок, висловів і настроїв. Йому дуже хотілося втекти кудись із цього задушливого, жакливого світу, підперезаного безпардонними комісарськими закличками, типу «Слава КПРС!», «Хай живе СРСР!». І лишень трішки-трішки відкрилася кватирка з цього задушливого підводного човна на захід, він чи не одним із перших вилетів туди. Опинився аж у далекому Чикаго....

Діяльний і активний наш земляк упіймав під свої природні комерційні папури ту особливу прибывну силу — свіжий протяг, який тоді гуляв по білому світі — незрадливу людську любов до книги. Він усі що надбав особисті заощадження, зайняті у друзів і приятелів кошти вклав у ... літературні видання. Книжки скупляв де тільки міг. Складав у ящики і відправляв їх до свого нового дому у США. А там у Чикаго відкрив Будинок російської книги.

Еге ж, саме російської. Мені хоч це зовсім не подобається, що все так звучить, але тут, чесно кажучи, немає нічого дивного. Коли Ілля Рудяк почав реалізувати свій проєкт, над однією шостої планети владарював глухий, замшилий запах кисло-капустяного радянського союзу, махрової московщини, матрешок і балалайок. У містечку на Поділлі і сім'ї здебільшого спілкувалися російською,

в інституті — також, в Одесі обов'язково намагалися говорити навіть з московським проносом, із притиском на безпардонне і дурнувате «о»...

І як кажуть, першими «кльонули» на вогник першого у США потужного культурного центру саме москвичі. Євгеній Євтушенко для прикладу, котрий зачистив на Захід із білокам'яної, Белла Ахмадуліна, Роберт Рождественський, Ріма Казакова, Володимир Войнович, Віктор Різун (Суворов) і багато-багато інших. Всі вони ледве не прямими рейсами летіли на зустрічі, які організовував у себе дома Ілля Рудяк. Треба сказати, що і господар Будинку книги умів підібрати контингент, зібрати для зустрічі поважну публіку. Під масть гостю підібрати книжкову виставку, спеціальну літературу. Успіх щоразу був просто таки колосальний...

Забігаючи дещо наперед, я при зустрічі на високому подільському пагорбі у Джурині, біля терапевтичного відділення Віктора Кутаф'єва у Іллі Рудяка запитав, чи є український відділ у його літературній обителі.

— Та, звісно, що є. І доволі чималий, — була впевнена відповідь. — У мене в Києві є партнери по бізнесу, які вже десятиліттями присилають мені різноманітну національну літературу — українські стародруки, раритетні видання, ховоду літературу і нові видання. Попит раніше був колосальний. Тепер із реалізацією книг через розвиток ынтернету, попит на паперову книгу помітно зменшився, але все одно люди цікавляться нею.

— А в вашому Будинку зустрічі з українськими національними письменниками, поетами, артистами проводяться?

— І немало, — запевнив пан Ілля. — Дуже цікавою свого часу вийшла багатолюдна зустріч із поетом Іваном Драчем та групою його колег, що прибули з Києва. Чимало відгуків викликали завжди оригінальні відповіді Віталія Короти́ча на питання людей із зали. Він мав у нас дуже гарну пресу...

Уранці ми обнялися побіля маєтку «сільської клініки Кутаф'єва». Переді мною постав худенький, але жиливий чоловічок з темно-сивою бородою на загорілому живому обличчі, з розумними, допитливими очима. Віктор забрав мою матір і повів до свого шпиталю, ми ж із паном Рудяком залишилися у тінистому акацієвому гайку.

Мені було відомо, що улюбленою його темою творчості є теплі, задушевні розповіді про єврейські містечка. Мені вже траплялися до рук його пронизана любов'ю до життя книжиця «Гете в гетто». Про життя за колючим дротом і любов до свободи, нестерпну ненависть до фашизму і всього, що пригнічує свободу духу, слова, помислу людини. Пригадую авторства Іллі Рудяка благоліпні, доладні й барвисті єврейські «хохми», озаглавлені «Ми і тут і там». Твір аж пашисть мозковими атаками на міщанство, користолюбство, доладними мініатюрами про смисл життя і віру в людину. А ось трактат, який стосується безпосередньо нашого рідного Джурина «Прощання з містечком», що, звісно, було найцікавішим для мене, я, на жаль, не зустрічав. Мій візаві витягнув маленького блокнотика. Таку ж мініатюрну фіолетову самописку і попросив продиктувати київську адресу. Мовляв, я вам неминуче пришлю.

— Ще дуже б хотілося мені прочитати ваш твір, — кажу, — який особливо привертає увагу своєю просто таки безпрецедентною назвою — «Сталін у Жмеринці». Я кому не скажу ці два чи три слова імені книжки, мене розумні люди беруть на кпини. Запитують тут же, та хіба ж Сталін будь-коли був у Жмеринці? Відомо ж, що він був боягузом, здається, так ніколи й нікуди не виїздив із столиці, а тут Жмеринка, що розташована неподалік Одеси, боярської Румунії... Його ж украсти зарубіжні спецслужби могли... Йоська на такий візит точно не відважився б...

— Ось у тому й полягає задум автора, — піднімає на мене свої виразні і проникливі очі гість із Чикаго, — змусити читача мислити. А ще — нагадати нам усім, що кривавий людоджер, хоч насправді сидів у своєму лігві в білокам'яній, маючи потаємні підземні ходи для втечі через московське метро, а ось репресіями і жорстокою диктатурою величезну країну довів до того, що всі вважали, що він був присутній у кожній оселі, в кожному місті і селі. І всюди його було повно. За всіма слідувало недремне око вождя всіх народів... Це гротескна форма зображення дійсності... Я й скористався нею...

Знаменитий терапевт Віктор Кутаф'єв (у центрі) разом із дружиною Майєю та нашим однокласником Василем Павловичем Білим...

Ми у розмовах підіймаємось з лави і підходимо до краю гори, де розмістилося в зеленому оазисі дерев господарство Віктора Кутаф'єва. Круто вниз і далеко, скільки око сягає, розкинулося наше рідне село. На сусідніх пагорбах розстелилися поля, вигони, лісосмуги, приваблюють густі щіточки лісів. Яка ж

безмежна і неповторна картина щедрого Поділля! Сюди б умілого художника, найкраще, звісно, такої могутньої творчої сили, як Наполеон Орда, за яким світ уже понад півтора століття вивчає просторові природні начерки планети. Але, позаяк, художника немає, веде і далі розмову.

— Ви орієнтуєтесь в цьому обширі? — запитую пана Іллю я.

— О, звичайно ж, — відповів Рудяк українською. І почав мені демонструвати урок географії на природі.

— Отам справа, якщо не помиляюся, видніється наше колишнє містечко. Внизу лікарня. Нижче неї стадіон, де ми викачували із себе всі зайві кілограми, але за деревами його зараз не видно. А дещо вище лічниця, подовгувате приміщення — поліклініка, здається. Одначе при мені школяреві її там іще не було. Це вже я тепер примітив цю споруду. Трохи вище неї була цирульня. Мужикам там обрізали бороди. Ще вище — ринкова площа. А довкруги неї різні магазини тіснилися: скоб'яний, для упряжі коней, рибний, завжди багатий на оселедці, а ще був магазин «фарби-лаки»... Через площу — клуб. А над цим усім, на другому поверсі моє вікно. Я залазив на підвіконник і міг годинами спостерігати за тим, хто і чим займається, куди йде, з ким зустрічається. Намагався по жестикуляції людей визначити навіть те, хто і що кому каже...

— А в кутках села розумієтесь? — запитую. — Де який знаходиться?

— Ні, — широко зізнається мій співрозмовник, — забув...

— Ось навпроти нас, до прикладу, — Русавський яр. Бо котиться він з боку Великої Русави. Думаю, що колись це було русло древньої ріки на дні допотопного моря...

— Ах, Русавський яр, — оживає мій співбесідник білосніжною американською усмішкою. — Знаю, дуже добре знаю. Ми туди в малолітстві ходили на лижах кататися. Там такі круті підйоми і спуски, як у справжніх горах. Старший брат Кося якось нісся стрілою із крутосхилу, не розминувся з сосною, ми із Сьомою і ще одним нашим приятелем потім несли його додому на руках через те, що він геть не наступав на ногу. Це дуже яскраво запам'яталося з дитинства... Місце нашого бойового хрещення...

Ми так захоплююче з паном Рудяком, колишнім джуринським Люсіком розглядали наше село з усіх боків горизонту, що й не помітили, як на подвір'ї «шпиталю Кутаф'єва» з'явилася моя мати з доктором. Я, напевне, аж надто заклопотано глянув на нього, що Віктор Борисович тут же заспокоїв:

— На щастя, нічого аж надто проблемного. Все в руслі бабусиного віку. Я виписав пігулки, мікстури. А головне — спокій... Про решту проблем поговоримо з тобою, Сан Саничу, тет-а-тет..

Ми всі четверо всілися до мого авто, спустилися в село, повезли на Корею (так чудернацько зветься наше дальнє урочище села), де мешкає моя мати. Біля свого обійстя вона гречно припрошувала всіх зайти до хати, але ми, в тому числі і я, сердечно відмовлялися від застілля, бо над селом, ще біля лікарні домовилися ми з паном Іллею, і Кутаф'єв це гаряче підтримав, що я повезу нашого американського гостя показати, де, швидше за все, за моїми передбаченнями, в

давні віки існувала фортеця Чурилів, з якої, за начерками великого історика Михайла Грушевського, народився і виплекався сучасний Джурин.

Ми піднялися на протилежну від колишнього тубдиспансера гору і понад узбіччям, яке обрамляло польові вгіддя поїхали вздовж Русавського яру. Частково його далеко внизу заселяли садиби селян. Але тут городи джуринян з квітучими картоплями і подекуди клаптиками кукурудзи та жита, стрімко забіралися догори і тут дійсно взимку, мабуть, можна було проводити змагання зі слалому. Я розповідав своїм друзям, що за стрімкими соснами, які починаються за городами, за давніми закинутими виробками старого кар'єру підземних виробок, які геть, сказати б, подирявили вапнякову гору, починається густий Чорний ліс. У ньому ростуть справді віковічні дуби і клени, інші змішані породи дерев.

Якщо добру годину, а то й більше йти тим лісом, то можна потрапити на Буди. Так називається лісове урочище, в якому невідомо хто й коли заклав садок, викопав примітну копанку. Я про це дізнався від батьків. У тому саду жив сторож. Був це справжній лісовий дивак, як його називали люди. Хоча б тому, що він писав вірші, публікував їх у газетах і журналах, а також статті про історію нашого краю та на захист рідної природи. Поет, краєзнавець, історик.

Коли й я видрукував, здається, ще семикласником кілька своїх поезій у районній газеті, то мені вкрай закортіло познайомитися з химерником із Буд. Я всіх розпитував про лісового мешканця, котрий одинаком знаходиться на добрий десяток кілометрів повного безлюддя. І довідався, що звати того чоловіка Микола Андрійович Іллінський. Він син останнього джуринського попа. Що вряди-годи він буває у Джурині. Від батька залишилася хата, розташована неподалік церкви. Як правило, до села навідується він у вихідний, коли тут шумить базар. Напевне, аби купити щось для харчу.

От якось я виїхав на ринок велосипедом, щоб привезти щось придбане матір'ю, як вона враз мені каже:

— Ти все допитувався, хто це такий Микола Іллінський, який сторожує на Будах. Он він — високий та худий дядько, що розмовляє з якоюсь жіночкою у квітчастій хустині...

Я тут же пристав до матері:

— Давай разом підійдемо до нього, ти познайомиш мене із ним...

Ми наблизились. Це був далеко вже не молодий, високої статури чоловік з дещо дивною будовою тіла. Груді в нього були немовби приплюснуті. І дихав він з якимсь аж нібито присвистом. Можливо, у нього були проблеми з легеньми.

— Миколо! — сказала мати. — Оце мій синок усе дуже хоче познайомитись із вами. Бо й він пише вірші і друкується поруч із вами в газеті.

— Та невже?! — похопився щиро здивований чоловік. — Це ти, мабуть, будеш зватися Сашком Горобцем, бо тільки він пише вірші і їх друкує районна газета. Он який ти козарлюга... мамин помічник...

Ми залишилися розмовляти. Микола Андрійович запросив мене до себе в гості на Буди, в лісову сторожку. Приходь, мовляв, там і порозмовляємо про поезію і все інше. При цьому попередив, що двічі на місяць, по неділях, він буває в селі, навідується за провізією. Отож, до нього на гостину треба вибиратися якогось іншого дня. Бо йти далеко...

Через кілька днів я раніше звичного примчав з школи, взяв на довгого шнура свого круглохвостого песика Шаріка і ми удвох вирушили навпростець через Козацьку могилу, мимо Гришиного горба на Буди. Свого часу батько мій працював у райсанепідемстанції, мав у розпорядженні службову підводу, об'їжджаючи довколишні села і дезінфікуючи всі питні джерела та сільські криниці. Ми якось із ним проїжджали мимо Буд і він показував мені сад серед лісу, який був під охороною колгоспного сторожа. Я запам'ятав ту дорогу і тепер без труднощів з песиком добився до лісового дивака, який мешкав у гарно впорядкованій землянці серед саду. В приміщенні при вході стояла пічка, як на теплу пору року охайно застелена давньою домотканою скатертиною з вишитими півнями. Поруч із лежанкою стояло два дубових столи. Один геть завалений книгами, журналами, газетами. На вільній його частині стояла чорнильниця, поруч лежала ручка і стосик машинописного паперу. Справжня толстовська картина. Ось-ось відчиняться двері і сюди загляне дружина письменника, Льва Миколайовича, яка вже сімнадцять разів перечитала, поправила «Війну і мир» услід за письменником...

Котрийсь із моїх візитів до ранкової зимової землянки на Будах приніс приємну вдачу, бо напередодні Микола Андрійович Іллінський побував у селі і доставив із дому мені погортати давній-предавній журнал, який начебто передплачував чи то батько його, чи навіть ще й дід, теж святий отець. Це була зв'язка часопису «Всесвіт», здається, за 1926 чи 1927 рік. Додому він ці раритети мені не давав, а ось почитати при ньому — будь ласка...

Як же ж було цікаво погортати ті вже вицвілі сторінки жовтуватого паперу з вирізними крупними світлинами. Видавався він у Харкові, тодішній столиці України. І писалося в ньому здебільшого про далекі заокеанські мандри, але й чимало було статей з життя України. Пригадую, що сподобалась мені стаття про те, як у Києві скидали з постаменту бронзову статую графа Бобринського. Як його постамент везли робочі люди до відстійника на окраїні міста, де буцімто в болоті, як п'яний, уже лежав ще один бронзовий пам'ятник самому Столипину.

Цікаво, що граф Бобринський, він же Олексій Олексійович, про котрого я вперше дізнався з журналу у садового сторожа в лісі на Будах, ще довго не відпускав мене від себе. Колись засидівся я допізна в бібліотеці, віднайшов цікаву енциклопедичну статтю про цього діяча часів московської імперії. Відтак, дізнався, що це була вельми діяльна, порядна людина на давніх теренах України. Він збудував чотири потужних цукрових заводи у межах нинішньої Черкащини. Ще більше потрудився на благо українського люду, прокладаючи в наших краях залізницю. 1872 року вдячні кияни на завжди парадному Бібіківському буль-

варі, нині це бульвар Тараса Шевченка, поставили йому гарний бронзовий пам'ятник. Він так і звався — пам'ятник «корисній діяльності графа Бобринського».

Постамент поставили на повороті з Бібіківського бульвару до залізничного вокзалу. Граф Бобринський опирався на уламок залізничної рейки, як на символ тієї важливої справи, яку він творив для народу. (На цьому місці й понині стоїть пам'ятник більшовику Щорсу, який згубив тисячі й тисячі людських життів, виконуючи заповіді Леніна-Бланка). Я ж прочитав у раритетному передплатному журналі Миколи Іллінського недолугі хіхікання ще одного більшовика-ленінця Василя Елана-Блакитного...

І ось уявіть ситуацію. У червоному корпусі Державного університету імені Тараса Шевченка складаю я іспит з історії на факультет журналістики. Його приймають двоє викладачів. Один сивовусий дідуган та молодий, стрижений під нулівку молодий чоловік, зовні схожий на студента. І ось у них виникла дилема — ставити мені «чотири» чи «п'ять» за складені відповіді щойно. Позаяк виникла непередбачувана, якщо глянути на все з мого боку, дивна замінка. Я по першому питанні білета заходився розповідати про четвертий з'їзд РСДРП. Коли «дідусь» враз вигукує:

— Зупиніться, козаче, — чую. — Ви що нам локшину на вуха вішаєте! У вас же чітко записано, що нас цікавить не четвертий, а шостий з'їзд партії більшовиків. Лукавите, лисчите... Краще скажіть, що цього питання не знаєте, не готові до відповіді по ньому...

— Та не може бути, — аж підвівся я.

Глянув до питань білета і буквально остовпів.

А все починалося так. Отримавши білет іспиту, я, глянувши на питання першого порядку, аж зрадив, вважаючи, що воно для мене добре відоме, банально переплутавши, як виявилось, римське написання з VI на IV. Але спробуй же ж тепер доведи, що то був ненавмисний зримий обман самого себе, ніякий не хитрий фінт із задурювання викладачів. Я заявив, що і шостий з'їзд партії Леніна для мене не є проблемою для негайного складання відповіді, і в швидкому темпі став викладати відомі мені факти по пам'яті, на яку я ніколи не ображався, щодо того проклятого з'їзду пролетарів-убивць. Якоїсь митті молодий викладач сказав: «Досить! Ви й справді володієте відповіддю на це питання».

Коли я справився і з рештою питань, за столом екзаменаторів відбулася приблизно така розмова: сивий викладач заявив, що його оцінка моїх знань на іспиті — «добре», а ось молодий поставив у себе у чорновику, я це точно бачив, — жирне «відмінно». Вони, заглянувши один до одного в записи, розсміялися. І тут «дідусь» примирливо каже:

— От складіть нам відповідь по Києву на додаткове питання, воно нас розсудить. Ви ж не місцевий, ні?

— Селюк, — відповідаю. — Подолянин...

— Кому ви знаєте пам'ятники, поставлені у нашій столиці?

Години чотири тому, приїхавши до Києва на іспит, я з залізничного вокзалу до червоного корпусу університету йшов пішки. Маючи вдосталь вільного часу, зайшов на бульварі Шевченка посидіти біля пам'ятника червоному комдиву і пригадав свою приватну історію з пам'ятником графу О. О. Бобринському, який стояв на цьому місці ще на початку віку.

Я, звичайно, назвав усіх цих бронзовоголових косіорів і свердлових, якими була забита столиця республіки у ході тривалої московизації України, але головне все-таки відвів тому, що даремне темний неосвічений люд колись давно порушив постамент Олексію Бобринському. Якщо співставити його заслуги і Щорса, то це небо й земля для народу...

— Дякую! — смачно вимовив вусатий професор. Колезі ж сказав: — Я погоджуюсь із вами...

Так воно у житті буває, що одна обставина, навіть випадкова, ненавмисна чіпляється за інші і складає канву людського життя...

Котрогось з таких візитів М. Іллінський і повідав мені, що йому важко жити на природі. Саме так і казав...

— Я зовсім не така людина, як усі, — мовив він. — Я краще почувуюся якраз не на природі, а в наелектризованих місцях і приміщеннях...

Розуміючи, що я не сповна його розумію, пояснював на прикладах.

— Ось я нещодавно поїхав до Вінниці. І відчув, що мені значно краще і дихається, і мислиться тоді, коли я знаходжуся під лініями трамваю чи тролейбуса. Під електричними дротами. Там же, у Вінниці, є в мене знайомий лікар, котрий каже, що тобі, мовляв, Миколо, треба переїжджати із свого лісу-саду до обласного центру. Ти — електричний чоловік. Тобі постійно треба енергетичне підживлення. Ти у місті його підтримуєш, а в селі ні...

Уявіть, як такі дивацтва було слухати мені, — школярику. Серед лісу-саду, за майже десяток кілометрів від села, від людей, від рідної хати. Я якось про ці дивацтва Миколи поповича розповів матері. Вона дуже стривожилася. Наказала мені більше не навідуватись до лісового садівника.

Скінчивши школу, я пішов на роботу до районної газети і дивакуватий лісовий чоловік із Буд став регулярно надсилати мені особисто свої нові вірші. Ще він писав цікаві оповідки про лісову природу, про птахів та звірів. Водночас завжди залишаючись нерозгаданою загадкою для мене...

У землянці на Будах ми говорили про поезію, улюблених авторів. Про старовинні книги, які він випикує в бібліотеках і читає. Я вперше доторкався книг, яким було по сто і більше років. Микола Андрійович досліджував історію рідного краю.

У котрийсь зі своїх візитів я вперше від Миколи Іллінського почув, що існує версія, буцімто наш Джурин походить із середньовічної фортеці Чурилів, яка існувала десь у цих краях. Ніде в межах існуючого населеного пункту залишків фортифікацій не видно, тому Микола Андрійович припустив, що фортеця могла існувати не на нинішньому розташуванні села. Пошуки його привели в інше місце.

Якось, прощаючись у саду зі мною і Шариком, М. Іллінський сказав:

— Ось давай за тиждень приходи не сюди. А до хати лісника Панчака. Думаю, ти знаєш, де вона знаходиться: ти прямуючи до мене сюди, мимо неї проходиш. Я тебе очікуватиму там по обіді. Спробую показати тобі, де могла бути старовинна фортеця Чурилів... Як я вирахував за історичними джерелами...

І ось ми з Віктором Борисовичем Кутаф'євим та Іллею Езрайовичем Рудяком через років так із п'ятдесят із лишком під'їздимо саме до того місця, де на мене колись очікував садовий сторож. До Джурина звідсіля кілометрів 7-8. Якщо навпрошки через дрімучий ліс, хоча дороги такої і не існує — розташоване село Голинченці, в третій бік — за км 5-6 — розкинулася Велика Русава, але це вже село сусіднього району.

На узліссі перед нами стояла чепурненька, наче з картинки списана хатина лісника. Город і все довколишнє буяло густою зеленню. Кувала запізніла зозуля. Дрімучий ліс, який починався за одвірком будівлі і господарських споруд був вщерть наповнений голосистим співом птахів. Виглядало все тут, немовби у казці. Бо від хати стежка вела праворуч у густий сосняк. А у ньому стояла чудово розмальована цямрина криниці. Ми зачерпнули із неї води. Боже Всевишній, яка ж чарівна, жива прохолода!

Але засиджуватись ми не могли. Від хатини спустилися вниз до примітного вярку і я невдовзі заглушив двигуна.

— І де ж тут древня фортеця Чурилів? — весело запитав Ілля Рудяк. — Бачу поки що тільки з трьох сторін густу лісову облогу...

— Потерпіть трішечки, — кажу з легким усміхом на устах.

Проходимо метрів із сто поміж диких заростей ожини, шипшини, терну. Тут Віктор Борисович спіткнувся об щось і ледве втримався на ногах.

— Хлопці! — каже. — Тут і справді якісь дивні фундаменти. І цегляні, і з нашого дикого вапнякового каміння, яке валяється всюди...

І. Рудяк теж, бачу, міняється в обличчі, йде в протилежний від Віктора Борисовича край майже навприсядки. А я й і не горблюся. Знаю вже цю примітну місцинку, як свої п'ять пальців, а тому мені тут нічого шукати. Якщо мої гості справді топчуться по кладці древнього фундаменту давнішньої фортеці Чурилова, то вона містилася саме тут, за кілометрів сім на південний-схід від нинішнього центру нашого села. Зараз я поведу своїх друзів трохи нижче. Там розташоване природне глинисько. Тобто, місце, де люди середньовіччя, напевне, копали глину для випалювання цегли. Колись, років із 55 тому, Микола Андрійович Іллінський показував мені можливі місця печей, де, можливо, виготовлялася цегла для фортеці.

Зі своїми приятелями ми знаходимо ті місця.

— Звичайно, — розмірковував пан Рудяк, — для того, щоб підтвердити чи спростувати ваші твердження про те, що наше село походить саме звідси, як записано в древньому Літописі, котрий відшукав Михайло Грушевський в аналах історії, треба провести детальні розкопки на цій місцевості. Але це просто не реально за суцільної нашої бідності. Та й встановлення істини не матиме

будь-якого історичного, економічного значення. Мур, схожий на офорт фортеці, який ви нам показали, напевне, має опоясувати весь цей вибалок. Але не дивина, що через віки все, що залишилося від колишніх стін, пішло глибоко під землю, геть зникло. Бо не секрет, що цегла і каміння, з яких мурувалися і стіни, і фундаменти стали легкою здобиччю наших потомків, котрі мешкали в нових і нових поколіннях на цій благородній землі. Швидше саме з них будували свої оселі наші предки на новому місці, там, де розкинулося нинішнє село.

Ми сідаємо до авто, виїздимо з можливого місця колишньої фортеці. Упираємось у дорогу за якою стоїть повабний будинок лісника. Поворот на дев'яносто градусів і ми вже на польовій дорозі до Джурина. Звідси можна взяти прямий курс на «шпиталь Кутаф'єва», який розташований на протилежній стороні далекого пагорба, під якими розкинулося село.

— Ось тут, панове, — кажу, — хочу привернути вашу увагу до розлогих полів, які починаються справа і зліва. Це урочище називається Файфурин.

— Як, як? — нашорошується Ілля Рудяк.

— Файфурин, — повторюю чітко...

— О, це вже щось зовсім рідне для нас із тобою Вікторе Борисовичу, — каже наш заокеанський гість. Чуєш, яка єврейська фонетика звучить.

Тим часом ми піднімаємось на маківку цієї ниви і нам відкриваються чудовий краєвид. Я зупиняю авто. Ми заходимо в посіви, посіви сягають нам вище колін.

— А що це росте? — якимось вкрай обережно і здивовано запитує мене пан Рудяк.

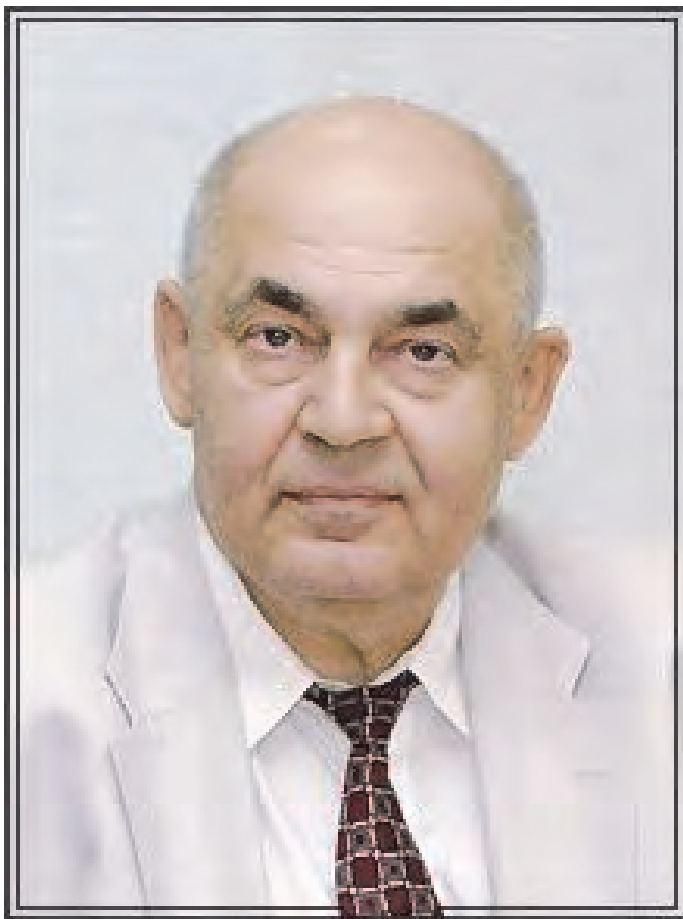
— Звичайне просо...

— Яка неймовірна дивина, — вражено вигукує він. — Я тільки хотів сказати, що таки пригадав, звідкіля знаю про це поле з дивною назвою Файфурин. І тут такий дивовижний збіг обставин, що тут нині росте саме просо. Думаю, що то було дуже голодного 1947 року. Мені було лише вісім літ. Їсти просто не було що. І ось мати наша десь там у якогось знайомого дядька виміняла на відріз сатину, який зберігся в неї від нашої бабусі, бітончик проса. І той дядько уночі мав принести те багатство. Він мав його накосити якраз десь тут, на Файфурині, і потайки привезти на возі, начебто траву для коняки, простелену в драбиняку воза, щоб не зупинили його де енкаведисти, та не знайшли самого зерна. Бо то був би чистий кримінал. І ось ми вранці проснулися від того, що мати стиха молотить якийсь сніп. Ось ці верхівки рослин. Це ж не колоски... Як вони називаються, Олександрє? — запитує у мене пан Рудяк.

— Звісно, не колосся це. Їх немає у проса. Це — волоття. Просяне волоття. У ньому виростає і досягає зерно...

— Потім, — продовжує пан Люсік, — була смачнюща, на все життя запам'ятав її, просяна каша. Ми сиділи всі гуртом, вилизуючи на ложках кожну зернинку і Сьома, який полюбляв торочити зі слів різні каламбури, став щось рифмувати про те, що начебто «залишили всіх ми з носом», «а тепер ось об'їдаємось веселим просом». Батько трісь його легенько ложкою по лобі, з

любов'ю, звичайно ж, і показує на стінку, за якою суддя Литвиненко, дуже су-
рова і могутня мадам із густо напацьканими червоною помадою губами відпра-
вляє черговий кримінальний процес. Мовляв, хочеш туди сам потрапити? Чи
нас із мамою відпровадити? Ось звідкіля мені відомо це дивне слово «Фай-
фурин».

***Володимир Іванович Мальцев, Міністр охорони здоров'я України у 1994 році,
хто повірив у творчий експеримент доктора Кутаф'єва і підтримав лікаря у
боротьбі проти чиновників і бюрократів, які на корені нищили добру справу
терапевта.***

Своїм приятелям тут, серед поля, я розповідаю все що знаю про Файфурин.
Ще коли був живий краєзнавець Микола Іллінський, розповідав він мені, що
шляхи до розгадки цього імені буцімто знаходив у так званому Бердичівському
календарі.

Як відомо, у тому місті, сімнадцятого століття, часу найвищої військової та
економічної могутності Польщі, за правління короля Сігізмунда III, київський
воевода Януш Тишкевич, виходець із цих місць, на відзнаку визволення краю

від татарської неволі заклав і спорудив (1630 року) розкішний монастир-фортецю. І невдовзі подарував її чернецькому ордену «Босих Кармелітів». Споруда вражала своєю архітектурною довершеністю, чіткістю будівельних ліній, стала справжньою вершиною стилю готичного бароко в тамтешніх місцях. Однак за зовнішнім лиском мешканцям цього палацу була уготована доволі гірка доля, позаяк часто їх виганяли зі святої обителі. Багато разів руйнували вороги католицизму монастир-фортецю.

Після одного з потужних повстань в українському поліському краї проти поляків, якщо точніше — 1648 року, зокрема, святим отцям довелося тікати світ за очі. Основна маса їх добилася до Львова і там вони, як стверджують історики, впродовж 75 років не наважувалися повернутися до Бердичева. А ступивши до своєї зруйнованої обителі (буцімто 1723 року), тут же активно бралися до її відновлення, опорядження, додаючи нові елементи архітектурного мистецтва у зовнішній та внутрішній стиль. Саме тоді вони й засновують побіля свого монастиря друкарню.

Цей фактично перший поліграфічний заклад на межі Лісостепу й Полісся прославився тим, що окрім книжок релігійного змісту, він почав видавати продукт, який незабаром став зватися в народі — Бердичівський календар. Що він собою являв?

Це був зшиток із 18-20 аркушів. Набирався він польською мовою, але ось 1780 року його треба було читати українською транскрипцією, оскільки тексти набрані літерами польського алфавіту, себто українськими словами. Розповсюджувався календар у межах, котрі можна назвати кордонами України. Мав той продукт друкарні шалений успіх. Тому, що був доступний усім верствам населення. Що видавався щорічно практично впродовж століття. Як правило розповсюджувався монахами-кармелітами на ринках у базарні дні. Їх залюбки купляли більш-менш грамотні селяни та містяни. Оскільки в тому виданні були надруковані різноманітні поради того, як вести господарство, що коли сіяти, як збирати, зберігати врожай. Вельми важливо, що календар провіщав погоду на пори роки і цілий рік. Вказував на прикмети, відповідно до яких ця кліматична логістика визначається. Але найбільший попит і цікавість викликали оригінальні новини, подані, як доповнення до погодних прогнозів.

Мені вдалося для ілюстрації змісту календаря знайти один із аркушів того річника, навіть не можу сказати за який це рік, але суть повідомлень, гадаю, зрозуміти не важко. Так ось, тут подано такі нотатки:

- 1788 рік плачевний, дорогий, безхлібний рік;
- 1789 рік. Купили у Пирятині кожуха — 3 карб. 10 копійок. Чоботи — 90 коп. Штани — 60 коп., постолі — 25 коп. Дві сорочки — 1 карб.
- 1790 рік. Куплено півфунта чаю. Його почали вживати багато людей...
- Ціни на хліб 1793 року були такими: четверик жита — 80 копійок, житнього борошна — 1 крб. 50 копійок, проса, гречки, ячменю — 80 коп.

Так ось мій лісовий навчитель у пошуках історичних істин та краєзнавства Микола Андрійович Іллінський колись на Будах, ловлячи карасів у садовій ко-

панці для нашого обіду, запевняв мене в тому, що в його батька, отця Андрія, древнього джуринського священника був Бердичівський календар, де у зносках до цікавих нотаток вказувалося про те, що неподалік Чурилівської фортеці, з якої походить містечко Джурин, колись мешкали переселенці з Палестини, які мандрували слідом за гунами в бік нинішньої Угорщини. Їхнім вождем і лідером був чоловік на ім'я Файфурин.

Можу лише припустити, що палестинці довго хазяювали на цих полях, якщо довколишні лани й вибалки цього урочища стали зватися Файфурином.

Скільки я не шукав підтвердження цієї ідеї, знайти не міг. Адже Бердичівський календар видавався, повторює ще раз, упродовж ста років, останній його номер вийшов 1865 року. Видання заборонила тодішня влада, особисто генерал-губернатор Безака. Приводом для цього стало те, що в тексті ось таких нотаток, які я приводив вище, начебто, неправильно було подано події кривавого повстання селян 12 жовтня 1863 року. Як бачимо, уже тоді спрацювала зубаста цензура...

Коли я скінчив свою розповідь про історію Файфурина, Ілля Рудяк важко передихнув.

— Ф-ф-ф-у-у, — почулося від нього. — Я тут грішним чином захвилювався через те, що ви могли сказати, мовляв, Файфурин походить від назви «фурія». Такий же у нього може бути корінь, чи не так?

— О, не приведи, Боже, — вирвалося й у мене. — Фурії це, здається, римські богині помсти та мук совісті... В руках вони тримають батоги...

— Краще з цим не знатися, — вигукнув Віктор Кутаф'єв.

— Найстрашніше те, що у фурій замість кіс — змії, — були слова нашого чиказького гостя. Від живої уяви цієї жакливого картини мене аж зморозило...

... У пошуках історичного коріння свого рідного населеного пункту ми й не зоглянулися, як уже й звечоріло. Перед нами був рівний, мовби стріла, курний польовий путівець. Прямо перед нами, у даліні, близилося до обрію гаряче літнє сонце. Ми уже добряче наговорилися, і якийсь час їхали мовчки.

— А у мене, друзі, — враз порушив тишу салону Ілля, — лежить дорога до Москви...

— І що ж там? — якимось боком, справився я.

— А там багато різноманітних зустрічей, і, мабуть, головні — з дочками великого єврейського режисера з світовим іменем Соломона Міхоелса. Його, як відомо, у січні 1948 року, за особистою вказівкою Сталіна, пострілом у потилицю застрелили енкавидисти, а потім, щоб замаскувати цей злочин, тіло митця переїхали вантажівкою. Все видали за нещасний випадок.

Я знаю цю жакливу історію. Чимало читав про неї.

— А це правда, — запитую в Іллі Езрайовича, — що начебто Сталін знищив Міхоелса за піднесений йому режисером дорогий подарунок у чорному американському чемодані? А валіза від тієї розкоші ніби вже давно знаходиться у вас в Чикаго?

— І так про все можна сказати теж, — після хвилинного роздуму відповідає наш односельчанин. — Це ціла історія...

— Одне слово, — починає розповідь пан Рудяк, — у складну пору Другої світової війни, в 1943 році, Йосиф Сталін відправив за кордон, безпосередньо до Сполучених Штатів Америки двох знаменитих людей із СРСР — Соломона Міхоелса та Іцика Фефера. Останній — поет і одночасно інформатор спецслужб, як стверджує багато людей. Відправилися вони в поїздку на Захід для збору коштів на користь Червоної Армії.

Міхоелса зустрічали тисячні натовпи євреїв.

У Нью-Йорку з імпровізованої дерев'яної трибуни він виголосив запальну промову. Люди хлинули до нього ближче, трибуна не витримала напору, і Міхоелс з мером міста Ла Гвардіа, єврейським емігрантом з Італії, впали з постаментом. Міхоелс пошкодив ногу. Її взяли в гіпс. Вперше за довгі роки він цілий тиждень провів у госпіталі і ... відпочив.

В Америці Соломон Михайлович зустрічався з Ейнштейном, Чапліним, старим другом Марком Шагалом, його дочкою ... З Полем Робсоном ...

Ілля Рудяк розповідав далі:

— У шкіро-галантерейному магазині сталася цікава сценка. Міхоелс шукав містку валізу на зворотну дорогу. Коли господар, старий одесит, дізнався, що перед ним єврейський актор з Москви, та ще й спілкується таким красивим, виразним єврейським акцентом мамелушн, він покликав свого онука Ігоря і попросив знайти найкращий чемодан для іменитого гостя.

Онук пізнав Міхоелса за численними портретами в газетах і запропонував артистові, що сам занесе валізу в готель завтра вранці.

На ранок валіза була в Соломона Михайловича. На шкірі, біля ручки з замком, було витиснено:

To M. Mikhoels

From Igor. U.S.A.

1943

Ось вона, знаменита валіза із Нью-Йорка, у якій перевозилося хутро для вередливого Сталіна і з якою Ілля Рудяк якось приїздив було в Джурин, аби показати її знайомим...

Повернувся Соломон Михайлович до Росії з валізою, в якій були упаковані дві дороги, шикарні чоловічі шуби — подарунок Йосифу Сталіну і В'ячеславу Молотову від хутровиків Брукліна.

Молотову подарунок надзвичайно сподобався. Він навіть його приміряв у себе в кабінеті, щиро дякував головному режисеру єврейського театру. А ось вусатий вождь так розсердився, що клявся: ніколи не простити Міхоелсу цю «підлу єврейську провокацію». Розцінив це, як хабар і дешевий трюк, за допомогою якого, нібито, той хотів завоювати симпатію і лояльність учителя народів.

Другою дружиною Соломона Міхоелса була росіянка Анастасія Павлівна Потоцька. Як розповідав нам того вечора пан Рудяк, була це жінка особливої вроди і постави, не зважаючи на вже солідний вік, коли Ілля познайомився з нею. Особливий аристократизм вчувався у рисах обличчя, гордій осанці, манері розмови. Вона ж побачила в режисерові з Одеси справжнього прихильника таланту її покійного чоловіка. Тому в усьому йому допомагала. Особливо тоді, коли за «відлиги», в кінці шістдесятих, пан Рудяк влаштував у місті над теплим морем вечір пам'яті великого митця. Вперше в країні після розстрільного дня 1948 року...

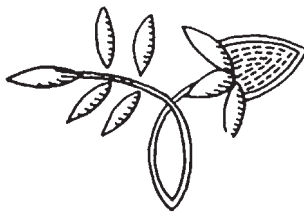
Коли пан Рудяк збирався від'їздити за кордон і приїхав попрощатися з своїми друзями-москвичами, він заглянув і до Анастасії Павлівни. Вона ще була жива, навіть бадьоро себе почувала.

— Що ж би вам подарувати на пам'ять? — крутилася вона по квартирі. — Щоб на добру згадку і від Соломона Михайловича, і від мене одразу вручити? — На мить зупинилася, і, мило усміхнувшись, промовила: — А от уже знаю що. Звичайно ж, — валізу з Америки. Щоб ви всім новим своїм друзям, а ви, здається, комунікабельний чоловік, розповідали про великого московського режисера і його люблячу дружину...

— До речі, — багатозначно підкреслив Ілля, — я одного разу приїздив з тією валізою навіть у Джурин...

Останні слова нашого оповідача прозвучали уже в дворі під високими, тінистими акаціями «шпиталю Кутаф'єва». Віктора Борисовича вже чекали медсестри і пацієнти. Мені теж уже пролунало декілька дзвінків. Телефонували мої родичі, які зібралися в господі моєї матері. Чекають на мене...

Ми обнялися з паном Рудяком. Розпрощалися, виявилось, що навічно: 1 травня 2020 року мого земляка не стало...

У НЕЙМОВІРНУ СКВИРУ...

Котрогось глибоко зимового дня я виміняв в одного містечкового хлоп'яги невеличкі лижі на свої металеві, з передніми заокругленнями коньки-снігурки. Замість гострих носів у льодових коньках. Друзі-ровесники оцінили мій профіт зовсім невисоко, позаяк, мовляв, отримані лижі недостатньо заокруглені, оскільки саморобні. Тому, можливо, в глибокому снігу вони будуть зариватися, а не ковзати по поверхні. Тому я й вирішив, навідкладаючи перевірку в довгий ящик, разом із лисоподібною масті нашим домашнім Шариком випробувати мій набуток у пробіжці на Буди, до Миколи Іллінського. Куди подеколи з'являвся, сказати б, на поетичні вечорниці в лісовій сторожці, де він і служив, і мешкав, як відлюдник.

Тієї зими снігу натрусило величезні кучугури, під лісом подекуди позамітало кущі і хашчі, майже з головою. Я не без труднощів дістався землянки в колгоспному саду в урочищі Буди, що заледве не за 9–10 кілометрів від села. І на вході до неї побачив справжні спортивні лижі, файно заокруглені на носках, і гарні, кольорові палиці з обмежувачами від провалів у сніг, а не такі, як у мене, з пагонів дубчаків витесані штурпаки, котрі раз по раз стрягнули в снігу, іноді навіть доводилось зупинятися, повертатися назад, щоб висмикнути котрусь із замету. Значить, у Миколи Андрійовича був гість.

У землянці, окрім Іллінського, виявився його ж немолодого вже віку чоловік. Як кажуть, лисий на всю голову. При вході висів його білий кожух. Перед ним на саморобному столі лежав розгорнутий загальний зошит. На ньому примостилися масивні окуляри. Ситуація була подібною до тієї, коли гість щойно щось читав лісовому сторожу.

Моєму візиту Микола Андрійович був, здається, щиро радий. Він зірвався на ноги від грубки, в яку підкидав дрова. Став представляти мене лижнику, називаючи юним джуринським поетом, а Шарика запрошував лягти неподалік теплого припічка, задалегідь пославши йому на підлозі мішковину. Гостинність господаря приємно епатувала.

— А це, — вказуючи на крупноголового лисого чоловіка, — мій шкільний товариш Григорій Павлович. Він давно уже мешкає у Рожнятівці, у селі — за Будами, за нашою колгоспною Дубиною, урочищем, що за кілометрів три звідсіля у лісі, за темними гаями, і належить до сусіднього району. Чув про таку? — справився у мене.

— Звичайно ж чув, — була моя відповідь. — Там же ж є, здається, будинок божевільних, — видавив я із себе...

— Абсолютно точно, — з ледь помітним усміхом на устах сказав Микола Іллінський. — Дружина Григорія Павловича якраз усе життя працює лікарем у тому, як його називають у народі, — жовтому домі... А він теж трудиться при психлікарні...

Слово за слово, у землянці, як я зрозумів, чоловіки знову вийшли на ту розмову, яка точилася поміж ними до мого візиту сюди. Начебто сусід із Рожняті-

вки прийшов із власним авторським текстом якоїсь вельми химерної оповідки, від якої добросердечний і благодушний та завше ліричний Іллінський став його відмовляти. Мовляв, не лякай людей, не пиши про те, чого не буває...

Мені було важко розібратися в суті питання, аж до того часу, поки Микола Андрійович враз не запитав мене:

— А ти повість Миколи Гоголя «Вій» читав? — справився.

— Звичайно, читав, — була моя відповідь. — І навіть твір на цю тему писав.

— І сподобалась вона тобі?

— Страшна, — тільки зумів я видавити із себе. — Зурочує всіх та нечиста сила. Хіба ж є в тому щось хороше...

— Гриша, — звернувся Микола Іллінський до свого літнього однокласника, — так то ж Гоголь, чоловіче! Гоголь — вважай, геній. Неперевершений майстер слова, а не гробар із Рожнятівської божевільні.

Було схоже на те, що Григорій Павлович образився, бо засопів, як паровозний котел. Завовтузився над стаканом чаю, якого доливав йому і мені також Іллінський, знявши чайник з печі.

— А ти думаєш, що всі твої вірші досконалі, про зелені листочки і фіалки?

— Та, звісно, що ні, — підіграв йому у такт Микола Андрійович. — Більшості вони видаються сміттям і непотребом. Але ж є такі люди, і таких також немало, — наголосив М. Іллінський, — котрі і мені, і до редакції листи пишуть, дякують, чи не за кожен поетичний рядок бо така поезія їх підтримує та надихає. А ось чи ти знайдеш, хоч одного обожнювача тих текстів, які пишеш, — не впевнений. Ти, гайда, Грицю, прочитай Сашку те, що перед цим виголошував мені. Побачимо, як він відреагує на твою оповідку...

Коли я почув, що гість Іллінського є насправді гробарем Рожнятівської божевільні, я немовби внутрішньо відсахнувся від лисого. Ще більше мене вразило те, що він іще щось пише. Можливо, й сюжети обдумує, майструючи домовини чи виміряючи зріст небіжчиків, копаючи могилу. Це так було незвично і чудно, що мене ніби хто струсонув за плечі. Ніби їжак прокотився гілками по спині. «Він же ж на службі у смерті», — промелькнула дика думка у мені.

Лисий могильник «жовтого дому» кілька разів добряче сплюнув собі в пальці, полистав свій на кінцях сторінок засмальцьований зошит, а тоді гугнявим голосом почав читати:

— Їхав круторогими волами чумак із Криму, віз полудрабок солі. Застала його ніч серед лісу. Вибрав він гарну поляну, вирішив тут заночувати. Розпрят биків, сам постелив собі під возом. Додому було вже недалеко. То й став мандрівник, який давно не був у рідних краях, міркувати про те, кому перші візити нанесе. Кому яку мірку солі подарує. А відтак ніяк не може заснути. Крутиться з одного боку на інший...

Коли це, напевне, опівночі, враз поблизу його невеличкого табору земля розверглася. І на поверхню виплюхнулася труна у світлих внутрішніх оббивках. Це стало зрозуміло, як відкрилася домовина з мерцем у ній. Розпалася на дві

частини. Небіжчик ураз стрепенувся, сів у своєму лігві. Сюди-туди оглянувся. Протер очі, прочистив вуха. Поліз до кишень, либонь, по махорку. Але нічого не знайшов. Не зважаючи на чумака, його волів і воза, підвівся зі своєї лежанки, обтрусився і злетів враз кудись у небо.

Спогледівши усе це, чумака швиденько підбіг і, захопивши віко домовини, відніс і поставив його з протилежного від гроба боку. Туди переніс і свою постіль, склав всі свої манатки на кришку домовини. Ліг на те все зверху. І став очікувати, що ж воно далі діятись буде...

Коли це заледве не під ранок верхівки лісу зашуміли, захвилювалися. Прилетів мерлець. Став на землю біля свого гроба. Плюхнувся в нього і крутиться, як принцеса на горошині. Немає віка домовини, гріб не зачинається, земля не розвергається, не забирає його до себе.

— Ой, милий чумаче, славний козаче, — озивається мервець до мандрівника...

Саме цієї миті щось чи хтось могутній щосили вдарив у вхідні двері. Шарик спросоня заверещав, а тоді залився лаєм, притиснувшись до мене своїм скоцюрбленим хвостом. Я скрикнув з переляку і звівся на ноги. Бо сидів, як на голках страху, слухаючи загробну містику з вуст гробаря. Світло у газовій лампі при столі господаря землянки спалахнуло на все скло і погасло. Могильник, як можна було помітити у відблисках пічки, що теж знічев'я відкрилася навстіж, розлив чай на свій рукопис і тепер витирав загальний зошит ганчіркою, що лежала десь там на столі. І лише Микола Андрійович Іллінський був неймовірно спокійний.

— Не лякайтеся, хлопці, — сказав. — Це іноді так лихоманить вітер. Щоб він не відкривав двері, треба задраювати брезентом вхід. Я цього не зробив, бо день спозаранку видався сонячний, безвітряний. — При цих словах він вийшов із землянки. А повернувшись за хвилин п'ять, коли ми вже знову запалили лампадку, тривожно сказав:

— На вулиці така розгулялася сквира, я подібної і не пригадую. Буревій, здається, виламає верхівки дерев, навіть чути гілля сиплеться у лісі, я собі лишень уявляє, що вітриган витворює зараз у полі. А вам же не тільки лісом йти. Може, ви переночуєте у мене, щоб не замерзнути десь у вибалку?

— Ні, ні, — кинувся я одягатися. — Ніхто ж не знає, де ми поділися з Шариком. Я нікого не попередив, що їду до вас. Якщо до опівночі ми не вернемось, нас почнуть розшукувати... Мої домашні поперелякуються дома...

Усі, звичайно, тут же забули про щойно прочитане. Містика в одну мить перетворилася на гнітючу реальність. Тепер найважливіше було крізь сніговий ураган дістатися додому. За неповний десяток кілометрів від мого дому. А в лісі вже було геть поночі. Мені здалося, що на доповнення до моторошного лісового шторму у верховітті дерев я почув примарні скрики сича. Від подібного переформування вічних провісників біди сов, моя душа завжди тікає в п'ятки. А тут іще Рожнятівський могильник нагнав такої потойбічної містерії. Мороз кропивою раз по раз обсіпає спину. Але я вже на вулиці.

Щодоху прихоплюю лижі, Шарика на шнурок, дві палиці, при чому, як скоро виявилось, що одна з них була не моя, напевне, звичайна герелига Миколи Андрійовича, яка стояла в кутку біля входу в землянку. Я вже біг у лижах через сад, а мені крізь стугоніння лісу все неслося від землянки:

— Ти ж насамперед добийся до хати Панчака, на тій стороні поля, а тоді дорогою через Файфурун пробивайся до лісосмуги. Вона й доведе тебе до села...

Якщо схематично правильно прокласти мій маршрут з лісових Буд, від садової сторожки додому, то все мало виглядати саме так, як виклав щойно Микола Іллінський мені у спину. Але ми тільки з псом вийшли із саду на дорогу, то виявилось, що ніякої дороги вже немає. Могутній вітер з шквальним снігом в обличчя нас просто валив із ніг. Я зрозумів, що так можна потрапити в якусь яму, балку чи виярок і можна геть потонути в снігу навіки: нас тут ніхто не знайде до весни. Бо ж за нами не залишається жодного сліду, вітер в одну мить замітає весь наш шлейф, Шарик перелякався настільки, що він може ступати тільки після мене, і тому липне до моїх п'яток. Тому ми відерлися на окіп улоговини, де пролягала дорога, знову зайшли до лісу і як можна було швидко побігли вниз до поля, обминаючи великі кучугури, в яких ховалися кущі та хащі. Якщо туди ненароком вскочиш, виберешся не швидко.

За полем розкинувся інший ліс — Голинчинський, по імені села, котре розташувалося за цим чималим гаєм. Саме там, на шляху до Джурина, на галявині стоїть хата лісника Панчака, а звідти вже треба самим полем, по тракту, кілометрів із 7-8 в снігу пробиватися до нашого села. Ох і забралися ж ми з моїм четвероногим другом Шариком невідь-куди, випробовуючи мої лижі.

Вискочивши із лісу в чисте поле, ми із псом наче наштовхнулися на льодовий шторм. В обличчя сікло колючим, здавалося, не снігом, а свинцем. У шоки зайшли зашпори. Згодом їх начебто накололи «лідокаїном». Я примружував повіки і ледь-ледь розкривав їх, стаючи боком до вітру, щоб бодай якось зорієнтуватись на сніговій цілині. Важливо було не збитися з дороги, не закружляти в полі, провалитися в виярки, крутосхили. Хоча насправді не було видно ні зги. Якимсь боковим зором я незабаром помітив, що ніби праворуч від нашого маршруту бовваніє щось темне і велике. Згодом я зрозумів: то була скирта соломи. Я показав псу, і, о, диво, мій Шарик, дивно вистрибучи із снігу буквально потягнув мене під захисток ожереду. Тут густо пахло минулорічним хлібом.

Нам потрібна була бодай кількахвилинна перерва. Я давно, ще в лісі і справді зачепився за корча моєю погано загнутою попереду лижою і все кріплення на нозі обірвалося. Ні про яке пересування на лижах уже не могло й мовитись. Особливо тоді, коли, обстеживши кріплення навпомацки, я зрозумів, що толку від моїх снігоходів не буде ніякого. Окрім, як лишня обуза, зайвий тягар. Але й викидати я їх не збирався. «Загну ліпше лижі в окропі, як мені радили це зробити хлопчакі і кріплення починю», — подумалось.

Тут, під скиртою, я враз подумки повернувся до землянки садового сторожа, до оповіді Рожнятівського гробовика. Мимоволі оглянувся на ліс, який чор-

нів за спиною, і мені начебто холоднющими руками хто провів по хребту. Моє ество пронизав озноб моторошності і жаху. Я щодуху смикнув за шнурок Шарика, який пригрівся і затих у соломі.

— Пішли, друже мій хороший, нам не можна спати, — шепнув я йому, і він наче зрозумів мене, бадьоро зірвався на ноги. А про себе я подумав, чи то кимсь мені навіялося: «щоб не побачити упира з оповідки лисого, я не повинен озиратися в дорозі додому». Вперед, мій Шаріку!

Ми з-за скирти вискочили в очманіле від завірюхи поле і я бачив, ледь-ледь продираючи повіки, що мій пес біг уже не позаду, а поруч зі мною. Важко сказати, скільки провалюючись замало не по пояс у снігові заметілі, подеколи дістаючи із них Шарика, що ниряв з головою в сніг, до путя не уявляючи, де насправді дорога, а де лежить поле під сніговою цілиною, ми пробивалися і майже поповзом наближалися до протилежного лісу. По його оберегу, ховаючись від пронизливого вітру і шквального снігу за стовбурами дерев, нарешті наблизилися до поляни, де ледве помітно світилося, а мо', то тільки видавалося у моєму марені, віконце оселі лісника. Бо насправді буквально за декілька кроків нічого не було видно. Я знав, що коли перпендикулярно від лісової сторожки піти ліворуч, то можна вийти на залишки, як я розумію, древньої фортеці Чурилів. Як мені про це стверджував наш краєзнавець і поет Микола Іллінський.

Попереду був Файфурин. Він простягнувся на кілометри два у напрямку Джурина. Це і є маківка нашого крутосхилого краю. Тепер шквальний вітер нам хльостає просто в обличчя. На цьому полі ні деревця, ні кущика. Немає за що сховатися ні на хвилину, перепочити. Ми з моїм песиком вириваємось у поле і як прокляті ерепенимось проти негоди. Як добре, що Микола Іллінський сито нагодував Шарика, зібравши йому кісточок, пригостивши мамалигою, яку начебто не доїв учора ввечері. Пес більше не ховається за мене. Я йому кажу раз по раз:

— Шукай, друже, дорогу додому... Додому, додому!!!

Шарик був звичайним дворовим псом, але й мав одну унікальну особливість. Він умів... співати.

Цей талант у нього розвинувся на фоні того, що, підрісши, я на літо перебирався на помешкання до холодної кімнати нашого будинку, яка взимку не опалювалася. Став захоплюватись музикою з радіоли, стрічкового магнітофону. А оскільки душа моя прагнула в пісні широкого польоту, то від приймача я вивів на вулицю радіодинаміки. Почепив їх якраз, вийшло, над собачою будою, котра стояла на подвір'ї. І Шарик, зрозуміло, відтак став найпалкішим моїм прослуховувачем репертуару.

Уже незабаром я помітив, що мій чотирилапий друг далеко не однозначно реагує на різні мелодії. А серед усіх найбільше полюбляє московську плаксиву пісню, де є слова: «Прішлі девчонкі, стоят у сторонкі, платочки в руках теребят, потому, что на десять девчонок по статістике только восемь ребят...»

Лише ввімкну я цей шлягер, мій Шарик сідає на хвіст, благочестиво закочує очі до неба і так починає пискливо вити у такт мелодії, що й слів пісні не

почуєш. Сусідка наша баба Фіврона Мишатова, яка колись була проти того, що я, як вона казала, «пускаю музику з свого горба на долини» і вона долітає до її обійстя, якось мені сказала: «Що ж ти Шаріку не даш поспівати? Я аж зупиняюся в роботі, вслухаюся, як він бере ті колінця... Як справжній співак». Так що у нього на нашому кутку вже були свої прихильники...

Найважче виявилось пройти зустрічним курсом завірюсі Файфурин. Іноді здавалося, що кінця краю цій напруженій боротьбі із зустрічним колючим снігом не буде. Я боявся, якби не заблудити саме на Файфурині, не вдаритись у напрямку Гришового горба. Там на тому горбі є вічне топило, як його споконвіку називають. Це дрімуче, гибле місце, де, за древніми переказами, розташоване болотне місце, котре й у тріскучій мороз не замерзає. За легендою, туди колись зайшли воли з возом і хазяїном і буцімто пішли прямо на той світ. Хто потрапляє в топило, врятуватися не може. За моєї пастушачої пам'яті там у болоті втопилося теля, яке вирішило з-під осоки посьорбати водиці. Тому я з усіх сил намагався триматися чіткого курсу на захід. Там за Файфурином мала починатися лісосмуга.

Полезахисні лісосмуги, вітропори, як їх іще називають — штучні лісові насадження, створюються на полях, на рівнинах і на схилах сільгоспугідь, на межах полів, вздовж доріг. Їх мета — захист посівів від суховіїв. Затримати сніг у полі для зволоження. У даному випадку дубом обсаджено, рівну, як струна дорогу, що веде ґрунтовий тракт у напрямку Томашполя, Крижополя, Ямполя, Піщанки. Для нас же з Шариком це надійний орієнтир у неймовірний сніговий ураган, що застав нас на Будах. Ми то наближались, то віддалялися від дубової посадки, залежно від того, де було менше снігу.

Коли ми майже під ранок із рідним моїм песиком з'явилися на горбі над селом, було видно, що тільки в нашій єдиній хаті Причепилівки горіло світло. Мама гасову лампу 12-го розміру гніта поставила на вікно. Коли ж зайшли нарешті до теплої хати, годинник показав без п'ятнадцяти п'ять. Добиралися годин дванадцять через ліс і снігові поля додому.

На мені не виявилось жодної сухої і не замерзлої на кістку нитки. Пес теж зайшов зі мною до хати, і мати нічого йому не сказала. З вигляду це була грудомаха скуйовдженого замерзлого собачого волосся. Особливо виділялися сизомерзлі лохматі брови. Льодяний калачик хвоста, що дзвенів при пересуванні. Вуса й борода його також дзеленчали льодовим накипом. Він буквально хитався на ногах...

Мати запитала:

— І котрого мені з вас першого розтирати?

— Шарика, — сказав я. — Якби не він, не знаю, чи вибрався б із тієї заметілі... Такої сквири в наших краях, мені здається, ще не було...

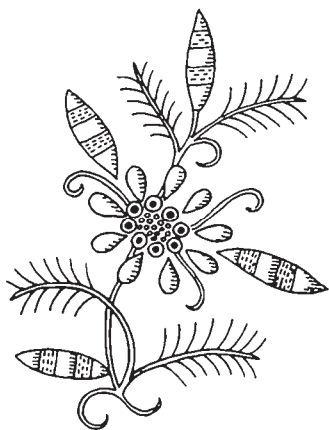
— Тоді бери ось самогон і міцно розтирай себе всього. У мене є казан гарячої води. Я приблизно уявляла, що ми з подібним зустрінемося, підігрівала її. Скупаю пса, а тоді натру тобі спину і груди...

Шарик уперше в своєму собачому житті доночовував у хаті, мати, яка завжди боролася з його непрошеними візитами під стіл, сама постелила йому новий матрац, накрила його рядниною і навіть вповила пса покривалом поруч із моїм диваном. Вранці виявилось, що для нас двох мати зарубала старого когута Гаврила і зварила нам смачної юшки. Ми спали удвох майже до обіду. Так я прогуляв школу...

Першим, про що подумалося після сну: що упирі в негоду, напевне, не літають. Не побачили ми вчора ні в лісах, ні в полях жодного. А як же ж фантастично уміло якісь сили вимели усіх нас з лісової сторожки, коли мова тільки зайшла про мерців і вампірів у недоладній оповіді старого могильника. Не даром я ніколи й до рук не беру літератури про буцімто потойбічні сили. А тут фактично напорвся на цілий спектакль окультизму. «І який же ж висновок ти зробиш з усього?» — запитав я сам у себе.

А той висновок, що коли страшенно хочеться пити, не можна їсти снігу. Сніг зовсім не тамує спраги. А ми вночі із Шариком об'їдалися ним на повні роти. Хоч би горла не попростуджували.

Це не смішно, але після тієї okazji ніхто із нас двох — ні я, ні Шарик і не кашлянули. Але після того я став називати свого пса Шариком-рятівником...

СТОЮ НА ВОРОТАХ У ФУФАЙЦІ І КИРЗОВИХ ЧОБОТЯХ

Колись давно, коли ще жива-здорова була, здравствувала на світі Божому моя мати Ликерія Феофанівна, ми частенько утрюх — я, дружина і малолітня дитсадівська активістка донька Тетянка за будь-якої погоди виривалися до бабусі. Дорога від столиці до мого села, сказати б, не в'янучої родинної коліски, не близька, — всі 360 км в один бік, тому я щоразу ладився, припасуючи у путь не лише все потрібне для авто, але й завжди якусь цікаву, потішну розповідь. Дочка дуже любила ці благодушні мої билиці, забуваючи про все інше на світі.

Якось, проїжджаючи мимо якогось попутного сільського пасовища, гурту галасливих пастушків, що весело грали цур-палки, я пригадав, як у далекі голодні-холодні роки дитинства іноді доводилось виганяти рідну коровицю рановранці босоніж на підножний корм вже навіть тоді, коли на вижухлій осінній траві стояв іній. В ноги заходили колючі зашпори. Вони буквально викручували підошви ступнів і особливо дошкуляли пальцям, котрі з виду ставали червоні, як раки. О, скажу я вам, який це щемний і пекучий спомин. Наче марення вже: чи було таке, чи просто приснилося?

А вийшли на пасовисько, тільки й пильнуєш за тим, котра б круторога молочниця підняла хвоста, згорбилася і почала ляпати зеленими балабухами з своїх нутрощів.

Не біжиш, здавалося, а буквально на крилах летиш на печених вогнянистих ногах до того рятівного місця, де з'явився свіжий, паруючий на осонні коров'як, вскакуєш у нього, і буквально оживаєш, жируєш, блаженствуєш, раюєш. Тепло в ноги, здається, заряджає все твоє підморожене єство. Тваринні екскременти приємно зігрівають, облагороджують, здається, аж саму душу. Тепло великого коров'ячого організму, нормальна температура якого, якщо не помиляюся, становить понад +39 градусів, тебе просто таки наповнює силою і бадьорістю.

Еге ж, як, виявляється, мало треба людині! Який там холод?! Дуже важливо, щоб наші корівки-молочниці прохолодного ранку не забували випорожнюватись...

Усе вище піднімається молоде ранішнє сонце. Злизує паморозь з пасовиська, і світ знову чудовий. Від замерзання мене порятувала сусідська корова. І хай лежать собі в шафі, до виходу в школу, парусинові туфлі, котрі я взув лише один раз і тільки один раз побіг у них грати в футбол, і, здається, лише один-однісінький раз ударив щосили по м'ячу, але носок підошви уже відклеївся. Просить їсти...

Ні батько, ні мати, звісно, ще не бачили цього. Ой, що ж мені буде, як спокутати провину?! Я тому, власне, так хутенько встав недільного ранку, і рисую дремену в босоніж до хліва, відв'язав нашу червонобоку Калину та погнав у поле... На ще морозяне пасовисько...

Розповідаючи все це, я мимоволі оглядаюся назад, де в обіймах матері сидить донька, і бачу, як разюче вражена вона цій оповіді. Все обличчя її мимоволі збрижалося...

— Тату, — каже вона, — і ти справді ставав босими ногами в га-а? —

Тут вона робить виразисту паузу, і я в дзеркало заднього виду бачу, як Танюша гусаком витягує свою тоненьку шию уперед, намагаючись через мої плечі заглянути туди, де на педалях авто я тримаю ноги. Можливо, хотіла переконатися у тому, що в мене справді чисті черевики... Ха-ха-ха!

Я сміюся, і кажу їй про те, що після того я тисячі і тисячі разів мив ноги. Пояснюючи при цьому, що насправді сільські коров'яки, то загалом дуже чистий продукт відходів. Адже корова споживає лише різнотрав'я. І більше нічого. І ще до недавніх часів в усіх сільських домівках селяни до Зелених свят коров'ячими екскрементами вимащували долівки помешкань. У хатах через те було чисто та затишно, і ніяка зараза туди не пхалася...

Цієї пізньоосінньої пори мені часто згадується падолисне завершення вивезення цукрових буряків у селі. Ще на початку вересня у Джурин, майже щорічно, приїздили на підмогу селянам військові. Як правило, це була транспортна рота «партизан». Себто мобілізованих районними військкоматами з міст і сіл України військовозобов'язаних, котрі вже давно відслужили свою строкову службу. Як правило, водії та автомеханіки. Їх обмундировували в солдатські однострої, видавали стару, але ще таку, яка самотужки котилася, техніку, і приписували до кухні. Це все називалося військовою перепідготовкою.

Спершу ці воєнізовані бригади транспортували хліб на цілині у Казахстані, а завершували свій мілітариский цикл служіння СРСР вивезенням солодких коренів у «цукровому Донбасі».

Для нас, сільських хлопчаків, це була справжня віддушину. Десятки авто вишиковувались на відведеному для автороти місці понад річку Деревчинкою. На старому колгоспному подвір'ї.

Веселі чубаті молоді дядьки щоранку роз'їжджалися в ближні і дальні колгоспи, щоб звідти доставляти урожай на кагатне поле цукрового заводу. І можна було впроситися до когось із воєнних водіїв на прокаталку.

Тієї осені я був уже, здається, у восьмому класі, повертався із школи, як побачив біля траси, біля мосту, на колишньому старому колгоспному дворі, стрій зеленобоких авто, військові якраз розбивали неподалік штабну палатку. Ноги самі понесли мене в гущу тих подій. Я бродив поміж машин і людей, аж поки мене хтось не гукнув: «Ей, козаче!» Це був, наскільки пригадую, молодий і світлочубий солдат.

— Прийшов допомагати служити? — запитав він потішно.

Я знітився, не знав, що відповісти. Солдат тим часом запропонував мені допомогти йому підібрати розкиданий побіля авто інструмент, автомобільні камери. Він, либонь, перед тим ладнав колесо, бо поруч валялася й запасна шина.

З якою невимовною радістю я став йому у поміч. Він підсадив мене до кузова і я мітлою охайно очистив його. Закінчивши цю роботу, я аж тільки тепер згадав, що дома на мене очікує голодна корова. Мій новий знайомий, напевне, тут же помітив, що я спохмурнів і враз запитав:

— А що в тебе із настроєм? Ти не любиєш допомагати старшим?

— Та додому треба просто бігом бігти. Корова у хліві голодна, мабуть, ре-
ве. Мати ж у полі, на буряках...

— Ти далеко живеш? — справився він.

— На Причепилівці. Це кілометрів із три звідси...

— Давай я тебе підвезу. Ми доїдемо швидше, ніж ти би дійшов пішки, не
допомагаючи мені...

Боже ж мій, думав я сидячи в кабіні вантажівки, невже це таке може бути,
щоб хтось підвозив мене додому, та ще й військовим авто. Де всі мої друзі —
Федько і Вася Сайчуки, Мишко Герасимчук, Петя Горчук, Вася Гавазюк, з яки-
ми я корови пасу. Вони лопнули б із заздрощів, вгледівши мене в кабіні, поба-
чивши те, як я буду виходити з машини біля дому. Та я за таку велику послугу
готовий машину дядька Василя хоч щодня вилізувати. Хоча, треба обов'язково
не забути: він просив, що його не треба називати дядьком, і звертатися на нього
на «ви» теж не варто Так і сказав: «Будемо з тобою друзями і на «ти»! Бо у ньо-
го дома є теж синок, майже такий, як я, і його також звати Сашком. Він також,
як і я, понад усе любить їздити в кабіні авто...

У моєму невеселому дитинстві це була чи не єдина світла пляма на все
життя, коли солдат-«партизан» із автороти однієї осені був мені і за старшого
брата, і за друга. За першого друга в житті...

Іноді він очікував на мене побіля школи і звідти ми відразу їхали до їхньої
армійської кухні. Василь приносив від котла за стіл дві наваристі, запашні мис-
ки борщу або супу, ще по тарілці каші з м'ясом. Змушував мене випити і круж-
ку компоту. Яка ж то була неперевершена, ідеальна смакота — справжній сол-
датський пайок! Мені іноді здається, що якби я дуже захотів, то міг би й нині,
мабуть, відтворити у запахах і смаках ту незбагненну насолоду більш як півсто-
літньої давнини...

Вася заявив своїм командирам, що возитиме корені лише з Лисої гори, не-
подалік котрої і по нині стоїть наша давно вже осиротіла, після смерті матері,
хата. Ми з ним тієї давньої осені доставили всі до одного кореня на кагатне по-
ле Дербчинського цукрового заводу з ланки моєї матері. Завдяки тому, їхній
колектив того року першим у бригаді Івана Глухого завершив збирання вро-
жаю. Водночас «партизан» Вася перевіз додому з поля всю зароблену колгосп-
ницями нашого трудового осередку бурякову гичку. Щоб її смакували коріво-
ньки славних буряківниць. Відтак армійського шофера Васю, завдяки ж, зви-
чайно, мені, знали всі у нас на Причепилівці. Мій батько був неймовірно вдяч-
ний Васі за те, що одного дня ми утрьох поїхали до лісника Панчака і привезли
на зиму додому машину дров сухостою... Тепло на зиму було забезпечене...

Того року осінь була навдивовижу холодна. Уже на Покрову зненацька
стиснуло морозами, сипнуло колючим сніжком. А буряки ще залишалися в
полі, тому авторота щодня роз'їжджалася по буряківничих ланах. Вася саме
тоді мене запитав:

— А пальто в тебе є? — Бо я все ходив у блаженькому піджачку, переши-
тому з батькового...

— Пальто? — здивовано перепитав я. По суті, я й не знав, що це таке пальто, позаяк у нашому селі всі хлопчаки переважно носили фуфайки і кирзові чоботи. Починаючи із малих школяриків. Тільки діти начальників і відбірних сільських інтелігентів грілися холодної пори в курточках, хутрових шубках та пальтечках. Для простосердих селянських потомків це була невидана розкіш. Тому всепогодна фуфайка — з осені до весни вважалася головною одяганкою на всю холодну пору. А ось на майбутню зиму тієї пори навіть і фуфайки у мене ще не було, її збиралися тільки купити, бо придбана позаторішнього року виявилася вже геть тісною, її навіть смішно було одягати...

— Ти не падай духом, — по-змовницьки підморгнувши мені, заявив мій перший у житті друг. — Сміливо одягай мого бушлата... Він доволі теплий, і всі дівчата будуть твої...

— А ти ж як будеш? — розгублено відповідав запитанням на його пропозицію я. — Тим паче, ти ж завжди у дорозі... Як тобі без нього?

— По-перше, — з якоюсь особливою показною веселістю у голосі пояснював «партизан» Вася, — я добре загартована людина. Я можу хоч би всю зиму перебути в самій лише гімнастерці. До тепла я зовсім байдужий, — напевне ж, бадьоро лукавив він переді мною. — А, по-друге, мене гріє машина. В ній же завжди затишно і добре. Так що ти до моєї демобілізації із Джурина спокійно ходи у солдатському бушлаті, козирай перед хлопцями і дівчатами... Привикай, скоро тобі самому доведеться отримувати такий...

Ви не уявляєте собі, яке це було високе, незрівнянне щастя, просто блаженство іти по селу, до школи, в поле до корови, у всіх на виду, в справжньому армійському бушлаті. Як же ж заздрили мені всі пацани... Дехто потайки просив мені спробувати хоча б одягти. А мати іноді, будячи з завданням принести корові води, ласкаво торкаючись мене під ковдрою, лагідно казала: «Вставай, мій солдатику...»

Якщо мені тепер, літ через 55-ть від тих подій, хочеться іноді пригадати щось неймовірно тепле, щемне і радісне з минулого, я подумки повертаюся до «партизанського» шофера Васі в колгоспному Джурині, до його винятково доладного бушлата, з яким я ні на мить ніде не розлучався, навіть на уроках у школі, аж до жовтневих свят — до, здається, 8 чи 9 листопада включно. Поки роту джуринських «партизан» не підняли уночі по тривозі, і на світанку вона вже виїхала вантажитись в ешелон на залізничну станцію Ярошенка.

Я вранці йшов до школи, і ледве повернув зі своєї вулиці до центру села, як з горба побачив: армійського табору на колишньому колгоспному дворі, над річкою Дербчинкою уже немає. Очі заслав слізний туман. Тільки думка майнула: як добре, що мені нарешті купили фуфайку і кирзові чоботи, і я буквально учора повернув Васі його казенного бушлата.

Як же ж було мені гірко (і понині, зізнаюсь, боляче!) втрачати свого першого друга в житті. Бо я чомусь не запитав, не записав адреси армійського шофера Васі. Звідкіля він родом, де його дід, де його син мешкав? Був він надзвичайно душевною, щирою, простою, світлою людиною. Дуже шкода, що більше ніколи не зустрілись ми...тепер.

НІЧНИЙ БУКСИР ПЕРЕД ПОЛОГАМИ

Для тих, хто очікує на дочок у роду

З тих пір, як не стало на білому світі моєї мами, а трапилося це 1 травня 2004 року, мав би я вже сімнадцять літ бути сиротою. Але маю дві перевірені надії та опори в житті — Ольгу Іванівну, славу свою дружину і доньку Танюшу, котрі для мене рідніші за все на світі, і не знаю я цього смутку. Не дають підступатися вони до мене журі й розраді. Син Тарас якось ніби не в рахунок: у нього четверо своїх дітей, треба, слава Богу дати всім раду, і він із цим успішно справляється. Старші його діти, мої онуки, уже випускники університету імені Т. Г. Шевченка, шановані люди в американських фірмах, які працюють в Україні, молодша поросль у школі. Як надійні пілососи, тільки й грамоти додому зносять. Ось так і живемо...

А передзимне 19 листопада просто унікальний для нас день. Попередній вечір, ніч, ранок цього числа 1991-го я пам'ятаю, як вивчений напам'ять у п'ять років «Заповіт» Кобзаря.

Для мене була дуже складна та осінь першого року нашої Незалежності: 25 вересня журналісти обрали головним редактором «Правди України». На обліку 128 працівників, на рахунку жодної копійки, жодного кілограма газетного паперу, борги з оплати поліграфії, борги за оренду приміщень, газету треба поставляти майже трьохсот тисячам передплатників за умовами попередньої передплатної кампанії. А з чого? Від газети відвернулися всі, і не дивно, позаяк понад шістьдесят літ було це колишнє компартійне видання. В редакції фактично жодного, окрім мене, україномовного журналіста. Всі питання фінансування, життєдіяльності довелося вирішувати самому мені. Більшість в колективі — в основному вихідці із міст, які звикли приходити на роботу на дев'яту ранку і о вісімнадцятій уже стояли в дверях на вихід. Для них потрібно було забезпечити — кабінетний комфорт, достойну платню. Їх не цікавили проблеми поліграфії, нестачі газетного паперу, відсутність коштів...

До того ж, перед тим я розлучився з першою дружиною. Просто вийшов з хати, і більше не повернувся. Одружився з Ольгою Іванівною. Вона тоді мешкала у Житомирі. Я кожного ранку виїжджав з обласного центру — 135 км від Києва і ввечері повертався до сім'ї. Була у мене чорна «вісімка» ВАЗ, я за шістнадцять карбованців наливав повен бак бензину, якого було розжитися ціла проблема, цього вистачало рівно на дві доби. Аби двічі з'їздити до Києва і назад.

18 листопада 1991 року у мене було декілька вечірніх зустрічей з впливовими людьми. Я на них явно затримався. Близько одинадцятої ночі повернувся до гуртожитку видавництва «Преса України», у провулку Машинобудівників, де мав одну майже мікроскопічну кімнатку для тимчасового розміщення. Туди, до речі, не ввійшло навіть звичайне ліжко, тому поставили, здається, дитяче. За весь цей час я там не ночував ще жодного разу. А тут було явно вже пізно їхати до Житомира, щоб о сьомій ранку повертатися назад.

Однаке у дверях того примітивного помешкання на мене очікувала записка. З іншого боку будинку був вхід до гуртожитку поліграфістів, і, либонь, саме звідтіля принесли мені повідомлення. Позаяк більше ніде не було телефона.

У тій кривулястій «маляві» було написано так: «Вам телефонувала Олена Анатоліївна М'яловицька і просила передати: Ольгу Іванівну швидка ввечері забрала до пологового будинку, радила терміново виїхати до неї...»

Олена Анатоліївна — дружина мого шкільного друга, нині доктор медичних наук, професор, відомий в Україні фахівець з психоневрології. Моя Ольга завжди радилась із нею з медичних проблем. Ми якраз очікували на поповнення сім'ї і, зрозуміло, такий тон повідомлення мене надзвичайно стривожив.

Ольга Іванівна Горобець

Я щодуху з п'ятого поверху помчав до авто, стрибнув за кермо і вечірнім Києвом понісся до Житомира. Ще більше газу добавив за містом. Тривожні думки обсадали голову, тим паче, що до часу родів, передбачуваного лікарем, було ще начебто далеченько.

Коли вискочив за п'ятдесят перший кілометр міжнародної траси на Чоп, у двигуні щось загарчало. І тут я з дивом відчув, що газу добавляю, вже й педаль притискаю до підлоги, двигун реве на рознос, а машина швидкість помітно... збавляє і збавляє. Докотилася до ліска за колишнім міліцейським КПП і зовсім завмерла. Зрозумів: обірвалося шасі. Так, здається, називається подібна полом-

ка. Іншими словами, немає зчеплення двигуна з ходовою частиною, скільки не газуй — авто мертво стоятиме на місці...

Величезний місяць, як розпечена діжка, викотився на небо, ніч стояла ясна і зоряна, аж начебто прозора. Дійсно, хоч голки збирай. Тільки тут не до пісні. Справа — ліс, зліва — ліс. Метрів за двісті попереду чи то стоїть, чи лише показалося, — мовбито вантажний автомобіль бовваніє на обочині. І ніде нікого. Попутніх авто зовсім не видно. І назустріч ніхто не їде. Лихі ж дев'яності уже почалися. Тільки й чути про грабежі, розбої та вбивства на ґрунті заволодіння майном. Міліція нікуди й не показується. Ніхто тобі серед ночі, та іще й на узліссі нізачо не зупиниться. На дорогах бандитизм і харцызяцтво. Чую радіо в моїй «вісімці» — пік, пік. Диктор якраз проголошує: «У Києві — нуль годин...»

Робити ж нічого. Зв'язку ніякого. Морозець підтискає. Пішов я уперед до того місця, де видавалося мені звіддалік за велику вантажівку. Дивно, але справді стоїть грузовик: двигун його тихенько працює. Всі підфарники вимкнені, двері замкнені. Постукав — у відповідь тиша. Ще кілька разів повторив це саме — ніхто не озивається. Можливо, водій заснув, відпочиває. Вирішив ближче не підходити, а то ще сприймуть за бандита — лупнуть молотком по голові через вікно...

Зблиснуло фарами по небу далеке авто. Махав, махав, щоб зупинилося — пролетіло, як на перегонах «Формули — 1». За пів години ще один легковик просвистів. Та ж сама історія.

Уже почав було дрімати, аж у дзеркало заднього виду знову ковзнуло світло. Я вискочив, завчасно став розмахувати руками й шапкою. Вантажівка. Знаєте, довга така — «Колхіда», проскочила повз мене, і, на диво, почала гальмувати. Ой, повірити важко — зупинилася, трохи не доїжджаючи до вантажівки. Я щодуху побіг слідом, а як наблизився, дивлюся, геть завантажена вона металом. Довжелезним пруттям, що аж прогнулося майже до землі своєю нижньою частиною. Верхні шворні стирчать на рівні мого авто. «Мати рідна, — подумалось, — та що ж мені він, цей добрий чоловік допоможе? Як же ж тут можна взяти на буксир легковика. Не зглянешся, як через неухважність того, кого буксирують, можна так влетіти... Всі металеві штирі опиняться в салоні ВАЗа...» Мені аж потьмарилось перед очима, як я уявив, що може трапитись, якщо тут погодитись на буксир...

З кабіни «Колхіди» вистрибнув, здається, молодий чубатий чоловік. Вислухав коротку оповідь про мою біду. Глянув на годинника, зиркнув на місяця. Тільки й сказав: «У мене дружина тиждень тому також народила дочку...» Мабуть, ці слова швидше за все стосувалися його самого, щоб переконати себе, що мене йому не можна покидати напризволяще, адже до ранку ще ген-ген скільки часу. Наступної ж миті сказав: «Ану, дивіться, сигналізуйте мені, я буду здавати назад. І готуйте каната...»

Трос у мене був рваний і уже зв'язаний. Себто, став ще коротшим, ніж належало б йому бути за правилами дорожнього руху. Коли мою «вісімку» взяла на буксир, від кінця металевих штирів до капота легковика відстань була не більше метра. Водій похитав головою і сказав: «Це дуже небезпечно. Вам пот-

рібно весь час ногу тримати на гальмах. У разі чого, щосили тисніть педаль. Я буду їхати не швидко і вестиму машину без ривків. Але все залежить від вас... Від вашої реакції. Ні на секунду не можна розслаблятися... »

Я ніколи в житті не затратив стільки зусиль на увагу, пильність, настороженість, як тієї пам'ятної ночі. Уже за хвилин десять дуже пошкодував, що причепився буксиром до вантажівки з «хвостатим» металом у кузові, перетворився, відтак начебто на мишу під металевим прицілом, котру ось-ось можуть прохромити наскрізь. Мені хотілося сигналити, кричати, вимагати, щоб мій рятівник бодай на кілька хвилин зупинив своє авто, дав перепочити. Або просто покинув мене, бо ще трішки і я лусну з напруги. Та хіба ж він почує?!

З-під коліс «Колхіди» на мене летіла неймовірна кур'ява. Двірники мого легковика явно не справлялися з очищенням лобового скла. Вода в бачку омивача закінчилася і все попереду я бачив тільки крізь продерті у бруді щітками щілини. Я двома руками вхопився за кермо і був весь у нелюдському напруженні. Піт заливав мені очі. Я не міг їх протерти. Лише зосереджено дивився в загрозовано смертельну щітку гострого пруття, що маячило, раз у раз, то насуваючись на мене, то віддаляючись. Якщо я не вловлю мить, коли водій металовозу загальмує, всі гострі шворні опиняться в салоні... Можливо, і в мені...

То була для мене по-справжньому пекельна ніч. Я не міг повірити у своє високе щастя, коли ми нарешті поїхали по центру Житомира з моїм авто на шнурку. Автоінспекцію тоді вночі годі було зустріти.

Як домовились, водій «Колхіди» дотягнув мене до міського собору. Він бадьоро вискочив, і поки я віддихувався, витирав піт з очей, потилиці, шиї, він поліз під метал, що звисав позаду вантажівки, десь там унизу від'єднав мого каната. Я дыстав з кишень усі гроші, які мав, простягнув йому. Він рішуче відсторонив мою руку.

— А ось цього зовсім не треба, — заявив рішуче. — Нехай легкими будуть роди. Гроші бережіть для вашої дитини...

Я, звичайно, повний дурень, оскільки навіть не запитав хоч би, як його звати-величати, прізвище мого рятівника. Але шлях його пролягав, начебто, до Рівного. Так, здається, він обмовився. І тому я завжди кажу, що є, справді є, серед нас великі люди, прості громадяни, але за своїми вчинками — Герої! І на цьому тримається білий світ!

Тепер спробуй знайти ту «Колхиду» з кінця осені 1991-го року.

У половині четвертої ночі я з міського автомата набрав номер житомирської квартири. Трубку взяв мій син Тарас. Якраз у кінці того літа він зненацька приїхав до мене в Житомир, сказав: «Можна я буду жити з вами...» Тарас тоді саме закінчив школу. А 1 вересня пішов навчатися на стоматолога у Житомирському медичному училищі.

Прибуксировавши мене під будинок, він весело розповідав, як увечері за його викликом прибула швидка медична допомога, і, напевне, щоб заспокоїти і себе, і сина, Ольга Іванівна при всіх голосно співала пісні. Я від неї такого не чув ніколи... От, вирішив, нині замовлю, щоб заспівала у пологовому будинку...

Тетяна Олександрівна Горобець, іменинниця 19-го листода

Тільки приклав голову до подушки, як провалився у сон. Хоча вирішив не спати, щоб годині о сьомій телефонувати до родильного відділення. Тарас розбудив мене рівно о пів на восьму ранку. Я тут же кинувся до телефону, і мене, мовби очікували на тому кінці зв'язку, повідомили:

— Щиро вітаємо батька! У вас народилася дочка! Щойно, о сьомій п'ятнадцять!

— Як дочка? — мимоволі вирвалося у мене. — Я ж хотів сина...

Еге ж. Богу видніше...

Тепер, коли ми, буває, усі разом, поспіль із зятем Тарасом, їдемо в авто по за 51-й кілометр траси Київ — Чоп, Танюша обов'язково перед тим місцем у ліску, де я кував серед ночі далекого 19.11.1991-го, скаже:

— Тату! Анумо, розкажи, як ти їхав до мене на уродини.

Цього просто не забути...

Я щиро вітаю своїх чарівних пань — Ольгу Іванівну і Тетяну Олександрівну з славним нашим святом. Святом Дочки!

ПЕРШИМ ЖЕ ВІТРОМ ДО МАМИ ЛЕТІВ

У середині одного травневого тижня їздили ми з дружиною на Вінниччину, в мої рідні краї — у Джурин, що лежить якраз посередині міжлуччя Південного Бугу і Дністра, де, як свідчить древній літопис, в середньовіччя стояла знаменита фортеця Чурилів. Навідалися з візитом пам'яті і ввічливості до могил батьків та рідні. Якраз у травні минали соті роковини моїй золотій матері, трудівниці з трудівниць, члену колишньої колгоспної буряківничої ланки з тринадцяти її дитячих літ аж до виходу на пенсію у п'ятдесят п'ять років.

Була у нас колись велика сільська родина. В обох гілках роду батька й матері людей та й людей. Мама мене старанно вчила, хто кому за джуринськими лекалами співжиття вуйко, а хто вуйна, хто їхні діти, а хто дядько з тіткою для мене. Як з ними вестися, вітатися. Хто кому за брата й сестру, а хто вже у другому та третьому коліні доводяться, як у Джурині про таке кажуть.

Немає вже більшості із тих людей. Стоять порожні їхні хати. Як привиди. Понад двома річечками, які попід крилатими вербами жебоняць левадами і зливаються руслами у центрі села.

Сільське кладовище розташувалося на високому пагорбі, через який пролягає у дальні світи траса Київ-Кишинів. Ми причалюємо до рідного краю з київського боку. Під'їздимо до кладовища і йдемо до могил рідних. Унизу, розбігшись вулицями вповодж подільських пагорбів, у густих заростях левад і садів мліє на сонці село. Мене просто полонить страх перед візитом на рідний куток — Причепилівку, ще чомусь його називають і Коресю, на свою кривну вулицю. Колись багатолюдна, багатоголоса, з гучними весіллями і проводами в армію бранців, тепер вона геть безлюдна й майже мертва. Ще один цвинтар села. У середньому через десять обійсть, з густих заростів деревію і кропиви вирине одне-друге ще живе господарство. Оце й вся радість нашого кутка.

Перед самим від'їздом на свою малу батьківщину, здав я до однієї з вінницьких друкарень нову книгу новел з життя, оповідок якраз про рідні краї. (Заради справедливості зазначу, що фінансувалося видання за кошти обласного бюджету, велике спасибі за це моїм землякам!) Називається цей твір «Під рясними вишнями». Там я широко і душевно розповів про рідне Поділля. Нова книга є, власне, продовженням мого попереднього есе «Родинна колиска — Джурин». Відгук про неї я передам вам трохи нижче у цій розповіді, позаяк мені ще треба представити людей з в'язі нашого роду.

Справедливо й по-людськи у пору іменин варто пом'янути мою матір — сиву голубку, Ликерію Феофанівну. Сусідів її уже немає — вимерли. Подруги також у кращих світах. І рідню на цьому світі, на жаль, можна порахувати буквально на пальцях. Те, що на фото внизу, практично все, що залишилося від неї. Плюс ми з дружиною зображені також. А знімав нас 45-літній племінник мій, син покійної молодшої сестри — Ігор Васильович Мельник. Старший прапорщик. Менш як за рік він уже вийде на пенсію...

З початку весни у телефонному режимі домовлялися, що тут, у центрі столу, мав би обов'язково бути мій двоюрідний брат Володя Чорний. Найближчий по батьковій лінії Горобців. Дещо старший за мене, 1947-го року народження. Колишній сільський силач: розкладав на лопатки зі шкільної пори кожного, нехай і значно старшого за віком парубійка, хто з ним сходився у рукопашну. Згодом у місцевій ПМК упродовж десятиліть вважався найудатнішим газо- і електрозварювальником. Рівного йому по майстерності не було у тих краях. А ось здоров'я тепер підвело. Тільки нинішньої весни вразило його аж два інсульти, тепер із ліжка не підводиться, бідняга.

Тому за столом у кафе зібралися: мій двоюрідний брат по материнській лінії Василь Євдокимович Сайчук зі своєю дружиною Валентиною Сергіївною (на фото ліворуч), а поруч зі мною справа сидить Михайло Васильович Сайчук. Хоча всі його в Джурині знають і величають Зеленюком. По прізвищу його матері. Бо батька він згубив ще по малолітстві.

Обід у Джурині

Зеленюки — це справді легендарне родина для Джурини. Ось моя матір походить саме із цього дужого та знаменитого кореня.

Під самим єврейським містечком, у першій сільській домівці мешкав понад сто літ тому вельми хазяйновитий, авторитетний чоловік — Степан Федорович Зеленюк. Був він жонатий на найкращій сільській дівчині Одарці. Старшим сином у їхньому роду був Іванко. Вельми вдатний хлопчина. Підростаючи — зарекомендував себе особливою метикуватістю. Неабиякий хист проявив до науки. У Могилеві-Подільському над Дністером, за п'ятдесят верст від Джурини, з відзнакою закінчив педагогічний технікум. І понесла його потужна течія комсомольсько-партійної роботи. Ще й не маючи тридцяти літ, трудився у ЦК ком-

сомолу України, керував районами на території теперішніх Хмельницької та Івано-Франківської областей. Уже перед німецько-російською війною — він голова міськвиконкому прикордонного міста Чернівців, водночас і другий секретар Чернівецького обкому партії. Тоді ж обраний депутатом Верховної Ради УРСР. Батальйонний комісар І. Зеленюк воював у Сталінграді. Згодом — комісар 141-ї стрілецької дивізії. Звільняв Харків, Київ.

Коли від загарбників очистили Буковину, полковника І. Зеленюка відкликали з фронту, обрали першим секретарем Чернівецького обкому партії...

Він був добрим приятелем Павла Григоровича Тичини, багатьох відомих письменників тієї пори, оскільки понад усе полюбляв літературу. Іноді виступав з критичними статтями у пресі і періодиці, вмів достойно оцінити творчі вдачі колег. Перо у нього було легке, іноді колоче, але завжди справедливе. Оскільки позиціонував себе високоінтелігентною, освіченою людиною. Захистив кандидатську дисертацію, отримав ступінь кандидата історичних наук. Тривалий час (без малого двадцять років!) по війні працював ректором Кам'янець-Подільського педагогічного інституту... Фактично поставив вуз на ноги...

Мій батько завжди казав, що «братовий», себто, двоюрідний брат моєї матері, а його дружини Іван Степанович Зеленюк, є великий чоловік. Позаяк його особисто і сім'ю охороняло НКВС. Ось у котрийсь голодний, напевне, 1946 рік батько Івана Степановича, який мешкав у Джурині в будинку №1 вулиці Шевченка, й каже йому, коли вони з матір'ю заглянули якимось до старших Зеленюків у гості. Ти, мовляв, Олександр, з'їзди до Ваньки, в Західну, до Чернівців, він тобі допоможе розжитися на мішок борошна, я вже з ним у листі домовився про це. На аркушику паперу дід Зеленюк черкнув домашню адресу сина і вручив її моєму батьку.

Тільки гонець із Джурина з'явився у дворі особняка буковинського міста, де мешкав перший секретар Чернівецького обкому партії, його оточили люди в синіх галіфе. Взяли попід білі ручки і безпardonно вкинули до «воронка», повезли в комендатуру. Але не встигли туди доставити, як знову, за чийсь розпорядженням, повернули на місце, де взяли. На подвір'ї його чекала дружина Івана Степановича Любов Іванівна. Вона, до речі, теж була родом із Джурина і добре знала мого батька.

Пізно ввечері з'явився й Іван Степанович. Розгарячений від роботи. У ще зовні примітному трансі після бурхливих подій, які нещодавно потрясли його і все оточення керівника області. Справа в тому, що із місяць перед тим у Чернівцях сталася одна надзвичайна подія. Враз, де не взялося, звідкіля виникло, масове отруєння людей морозивом. Санітарні органи спрацювали оперативно — локалізували вогнище зарази. Але сигнал уже пішов на саму гору. З Москви першому секретареві обкому партії повідомили: о 15.00 вам телефонуватиме товариш Сталін.

Ні живий, ні мертвий Іван Зеленюк сидів у призначений час біля апарату ВЧ. Але о 15.00 дзвінок не пролунав. І через 15, через 20, 40 хвилин зумер теж

не спрацював. Нервово напруження у керівника області було таким, що йому вже викликали швидку допомогу. Лікар не відходив від гіпертоніка ні на мить.

Телефон обізвався без кількох хвилин 16-ть. Це була звична манера вождя всіх народів — призначити час телефонної аудієнції один, а насправді зв'язатися з абонентом за годину — півтори пізніше. Себто, дати змогу майбутньому співбесіднику відчутти, продумати, чого-то великий Сталін передумав із ним розмовляти, бесідувати. Можливо, вже скинув його з усіх оперативних рахунків... Ось зараз відчиняться двері і його поведуть у камеру за особистим розпорядженням вусатого кровожера у легеньких, з козячої шкіри пошитих чоботях...

Кавказець лише запитав, чи є жертви отруєння.

— Немає, товаришу Сталін, — випалив щосили Іван Зеленик. — Вогнище отруєння локалізовано. Бригади медиків обстежують кожну нову партію продукту. Органи НКВС вивчають ситуацію на предмет діяльності «ворогів народу»...

На тому кінці проводу горіть важко передихнув і не прощаючись поклав трубку. Перший обкому упав безсило на руки лікаря і помічника: у нього підкошилися ноги... Його повезли до лікарні...

Це була розмова з крокодилем-людожером. Як такі хвилини може пережити серце чесною людини. Не дивно, що воно зупинилося в Івана Степановича Зеленика у 57 років. Раніше, ніж у його батька...

А в вечір візиту джуринського гостя до родичів у Чернівці була дружня, весела вечеря. «Братовий», знаючи схильність мого батька до гри на мандоліні, оригінальному струнному інструменті, з яким у часи парубкування він, здається, й не розлучався, приніс йому свій інструмент, і вони до пізньої ночі змагалися в майстерності виконання ледве на іспанських серенад.

Напевне, десь під опівніч мандоліну перебрав до рук Іван Степанович. Казав, що й на фронті розраджувала його пісня, українська, зокрема. Воював бригадний комісар Зеленик завжди на відповідальних ділянках війни, під безпосереднім командуванням генерала О. Родімцева у Сталінграді, К. Москаленка, І. Черняховського на інших фронтах у якості дивізійного комісара. Останній дуже полюбляв у хвилини між боями запрошувати до себе земляка з мандоліною, полковника, тезку Івана Зеленика.

— Ось цю чарівну і незабутню пісню надзвичайно полюбляв командуючий 60-ю армією, — казав за столом перед моїм батьком Іван Степанович, на початку осені 1946-го. А потім заспівав:

Ревуть-стогнуть гори-хвилі,
В синесенькім морі.
Плачуть, тужать козаченьки
В турецькій неволі.

Вже два роки у кайданах
Терпнуть наші руки.

За що ж, боже милосердний,
Нам послав ці муки.

Підборкали яничари
Орлят України.
Підборкали та вкинули
Живих в домовини.

Де ж ви, славні запорожці,
Сини вольной волі?
Чом не йдете визволяти
Нас з тяжкої неволі?

Любов Іванівна сплакнула, згадавши, як вона, комісар воєнного санітарного поїзда, моталася фронтовими залізничними коліями, рятуючи поранених, евакуюючи їх у тил. Як вони з Іваном Степановичем не бачились по пів року через бої і наступи. Спілкуючись здебільшого через польову пошту...

Нарешті Зеленюк і каже:

— Дарую тобі, Сашку, мою фронтову мандоліну, щоб ти чарував її струнами наших земляків у Джурині... Повір, козаче, після війни я до нинішнього випадку жодного разу до неї не доторкнувся: немає часу. Таке гаряче життя. А ти, знаю, гарний майстр співу і нехай вона тобі справно служить...

Другого дня надвечір обкомівське авто підвезло нашого Олександра Макаровича на залізничний вокзал Чернівців. Там йому енкаведист, який добу тому арештовував колишнього тридцятилітнього фронтовика з подільського Джурина, вручив залізничний квиток до Жмеринки. Підсобив з мішком борошна на спину, а в руки подав чарівну мандоліну Івана Зеленюка.

Колись мати розповідала, що привіз тоді батько мішок білого петльованого мелива, яке було на вагу золота у наших краях. Відсипали із нього з пуд і понесли в подарунок старим Зеленюкам. Тітка Одарка, бо діда Степана не було якраз дома, добре висповідала їх, заявивши, що таким продуктом у голодовку не розкидаються. «Невже ви думаете, — були її слова, — щоб Ванька міг допустити ситуацію, коли б його батьки не мали з чого паляницю спекти? Забирайте тихцем своє борошно і йдіть додому, щоб ніхто не бачив вас...»

Коли я вже був у дев'ятому класі школи, за рік треба було вже вирішувати куди поступати на навчання, іншими словами, вибирати дорогу в житті. Пішли ми з матір'ю до дядька Степана Зеленюка. Він у центрі села, в парку, побіля стадіону, косив траву, бо й там, здається, сторожував тоді. Був це кріпкої статури чоловік з сивою гарною, сократівською головою. З поглядом теплих розумних очей.

Дізнавшись, що вчуса я гарно, в річному табелі маю не більше трьох-чотирьох випадкових четвірок, а все решта на «відмінно», заявив:

— Що ж, підеш учитися до Івана, в Кам'янець, де він працює ректором вчительського інституту. Я напишу йому про тебе. А ти готуйся, бо іспити все одно будуть. Щоб ти не осоромив там свого дядька... племінничок...

А ще через якийсь час сказав:

— Нехай мама твоя йде додому, а ти бери он ряднину і згортай на неї на-кошене, поможеш мені занести отаву додому кролям. Я тобі дам Іванову книжку про Кам'янець, щоб ти читав і привикав до життя в тому місті...

Дід Степан вручив мені невеличку книжицю у цупкій обкладинці, авторства Івана Зеленюка. На палітурці була зображена старовинна кам'яна фортеця. Я не раз її перечитував. Був це захоплюючий нарис про історичну давнину подільської фортеці. Потім, поправді кажучи, забув я про неї, бо почалися мої газетярські переїзди з місця на місце, і десь її зберігала мати. Бо не склалося з моєю поїздкою до чудового міста над річкою Смотрич. Не пішов я у педагоги, оскільки знаєцька і нагло зупинилося серце на полюванні у Івана Степановича. Я подався в журналістику, краснописьменство. І за цей вибір дякую Господу Богу.

Коли 1 травня 2004 року померла моя мати-грудівниця, стали ми перебирати речі, готуючись до того, що наша вічна житейська обитель, яка завжди залишалася рідною колискою під високим подільським горбом, зостанеться навечно без нагляду і охорони, а бажаючих понишпорити, позбиткуватися на порожньому обійстю є ще й по нині чимало. Тут хтось мені і показав книжечку з пожовклими сторінками, зовсім без палітурок, без назви, без кількох передніх аркушів. Але я лиш взяв до рук ту поранену скарбницю слів і дум автора, пізнав її тут же. Та це ж давня книжка Івана Степановича Зеленюка про Кам'янець. Я вам зараз запропоную ознайомитись із маленьким дріб'язком того барвистого тексту і ви, можливо, зрозумієте, що то був за твір:

«Легенда про заснування Кам'янця, звичайно, губиться в туманній далині віків. На мапі, складеній іще Птоломеем, згадується місто Петридава (Petra — камінь). В усякому разі, в другому сторіччі нашої ери Кам'янець був одним із стародавніх міст Дакії. Дація, щоб було зрозуміло, країна людей, які мешкали у пониззі Дунаю. Це фактично західна частина сучасної Румунії.

Фактично заснували Кам'янець у другій половині XIV століття брати Кріотовичі. З часів жахливих татарських погромів знищували на своєму шляху всі культурні здобутки століть, турецькі орди перетворили місто над річкою Смотрич у прикордонну фортецю, надзвичайно важливим оборонним редутом краю. Кам'янець робиться головним осередком на кілька століть, звідки починаються всі бойові походи на татар і турків.

Польсько-литовська унія віддає року 1463 Кам'янець Польщі. Нові володарі створили декілька крилатих легенд про неприступність цієї фортеці.

В одній із них оповідається, що буцімто року 1621, коли турецький султан підступив під неприступні мури Кам'янця, маючи мету штурмувати фортецю, запитав подорожнього:

— А хто будував ці фортифікації?

— Бог дивною природою, — відповіли йому.

— То нехай і Господь Бог оволодіває нею, нам це не під силу, — було його пояснення відступу війська...»

Одне слово, матір моєї матері, себто, моя баба Наталка, була рідною сестрою Одарки Зеленюк — матері партійного вождя Івана Степановича Зеленюка. Отже, Іван Зеленюк був двоюрідним братом моєї матері — Ликерії Феофанівни із дому Сайчуків. А Михайло Васильович Сайчук (якого, як уже казав, усі в Джурині знають, як Зеленюка, бо мати його Юстина — рідна сестра Івана Степановича), так ось пан Михайло — племінник нашого знаменитого земляка.

Іван Степанович Зеленюк — виходець із знаної багатодітної сім'ї. Народився 1909 року, коли батьки повернулися з нелегких митарств по Зеленій Україні, там, де українці освоювали Приамур'я, закладали фундаменти Хабаровська. В родині він був первістком, за ним народився Василь. Усе життя трудився лагідний, добрий цей чоловічок трактористом у колгоспі, під час війни героїськи служив у танкових військах, мав багато бойових нагород. Але, либонь, соромився їх, ніколи не носив на грудях. Навіть у найбільші свята.

За ним підростала Юстина, мати Михайла Сайчука-Зеленюка, про котрого, власне, мовиться у цій публікації. Далі родину поповнив Михайло. Все своє життя пов'язав він із шкільною освітою. Тривалий час працював інспектором Харківського обласного підрозділу освіти, зати́м очолював обласне управління освіти там же, на Слобожанщині. Був навіть час, коли він стояв на чолі обласного управління, як тоді величалось, — народної освіти, а його дружина очолювала подібне відомство міста Харкова. Ще один брат Івана Степановича — Володимир працював безвиїзно фізруком в одній із шкіл Фастова Київської області. До речі, завжди поспіль із дружиною — Раїсою Іванівною. А наймолодша з роду Зеленюків — Євдокія (у просторіччі — Дуня). Ось вона найдовше мешкала в Джурині, уже в похилому віці виїхала до дочки Світлани (Ільченко), яка трудилася педагогом у Куп'янську Харківської області. Така могутня родина. Син Євдокії Степанівни Сергій Ільченко є беззмінним функціональним лікарем знаменитої харківської футбольної команди «Металіст».

На обіді Михайло Сайчук (Зеленюк) сидить поруч зі мною. Йому вже понад 82 роки. Усе своє свідоме, трудове життя Мішка Зеленюк, як люб'язно все життя називала його моя мати, провів на роботі в кар'єрі. Безпосередньо у прохолодних, сирих, промозглих підземних штольнях. Де над самою головою завжди моторошно звисають величезні глиби каміння. 36 років без будь-якої перерви пиляв він каменерізальним комбайном вапнякові блоки ракушняку. При підрахунку виявилось, що у нього в Джурині найбільший трудовий підземний стаж. Тому йому не так давно при черговому перерахунку призначили найвищу в селі пенсію — без кількох гривень — шість тисяч (за станом на 2020 рік.).

Тут, звичайно, вистачає і гордощів, і заздрощів, усяких пересудів. Тим па́че, що Михайло Васильович уже десять років без своєї любимої Надії. Надії Свідницької. Була така красива, статна, розумна, хазяйновита жінка. А якою ж красивою парою вони були! От з кого б писати картини! Дочасно пані Надія пішла за світи...

Тепер окремі жіночки джуринські з надією поглядають на нове обійстя Сайчука-Зеленюка, яке він не так давно прикупив, побіля центру населеного

пункту та місцевої церкви. Навіть швидше, сказати б, у бік його глибоких кишень. Особливо під ті дні, коли листоноша приносить йому "гульомаху грошей", як про таке казала колись моя мати... Але Михайло Васильович стійкий і надійний, живе без дуροщів... І по нині гаряче любить свою Надю...

А вона, Надя Свідніцька, ой, як важко працювала поруч із чоловіком у кар'єрі. Трудилася в штольні, на найважчій, казати б, чоловічій ділянці роботи — на відвантаженні блоків ракушняку. Уявляєте, щодоби їх важкенних сотні й сотні доводилося повантажити на вагонетки в забої, вивезти на поверхню, скласти у штабелі для чіткого обліку. І все це вручну, поперед себе кожен блок, даруйте, на пузі. Упродовж трудової кар'єри їх, мабуть, із мільйон штук довелося бідній жіночці перемістити лагідними своїми руками. А в кожному блокові тому від 40 до 50 кілограмів. Ой, важка ж ти доля солодка жіноцька!!!

І коли добре мені, і коли, не приведи Боже, проблеми які нагорнуться, я помимо волі навіть повертаюся в своє пастушаче дитинство, і там мені стає, як у раю. Напевне, я родом із цієї польової благодаті, високого щебетливого неба, запашних і багатих трав мого Поділля, з-під кучматих верб і рясних вишняків. Пройдуся подумки нашими горами, крутосхилами і вибалками, пробіжуся ярами та вапняковими кар'єрами, серце одразу заспокоїться.

Ще можу зателефонувати моєму двоюрідному брату Васі, власне, Василю Євдокимовичу Сайчуку. Наші матері: моя — Ликерія, його — Гафія — рідні сестри. До речі, щоб веселішою була моя розповідь, зауважу: у роду наших мам їх було семеро — дівчаток. Ми на обіді згадували їх поіменно. Телефоную, аби справитись у брата, як там торік, чи цієї пори випас на Щовбі, на Левадках, на Гришиному горбі, на Лисій горі, чи деінде. Чи була, чи є, чи очікується густа, зелена паша для худоби. Ще скажу: «Прочув, що на Криничках начебто люди святе місце обладнали...»

— О, — скаже Василь, — це зробили самотужки наші хлопці-молодці, надзвичайно велику роботу виконали... Задумав і втілив цей праведний проект наш із тобою колишній сусід Володя Захарчук, — розповідає Василь Євдокимович. — Давнішнього фельдшера Максима Ісаковича син. А всяко допомагав йому у цій роботі твій родич Володя Чорний. Ти ж пам'ятаєш ту криничку за селом? Серед поля вона знаходиться. Вода джерельно чиста, як сльоза, смачна — не можна напитись така апетитна. Кажуть, що це давня козацька криниця. Ось вони й обладнали її у вигляді каплички. І Господу Богу тепер, — якось аж сакраментально каже Вася, — при потребі можна напитися. Набереш водички, так і хочеться перехреститися, майстра Володю Захарчука покійного згадати...

Мій Вася тут, у наших краях, тепер наче за генерального директора всього пасовиська, безмежних просторів запашного випасу, що обіймає і долини, і гори, яри, вибалки, лісовиська. Не одну сотню гектарів, мабуть, займають вони. У пору мого дитинства і юності ми знали час, коли в кожній хаті рідної Причепилівки (так чомусь зветься цей куток затишний і завжди зелений Джурина, тепер уже Жмеринського району Вінниччини) водилася дорідна худоба. Скільки ж тих корівок людьми любилося — і не злічиш. За сотню точно. І пастушків та-

кож не порахуєш, бо кожна сім'я доглядала сама свою годівницю. І випасала її самотужки також. А тепер, не повірите, але, їй-право, це суцільна правда: залишився на добру частину села один на всі ці простори пастух і його єдина як перст корівонька — мій добрий брат Василь Євдокимович Сайчук. Та ще начебто поселилася одна сім'я на Причепилівці з приїжджих, і в них є корівчина. Лише дві худобини є тепер на кутку, там, де була сотня, а то й більше...

Вася у нашій пастушачій команді був найменшим (тут принагідно уточню — йому уже за сімдесят!), хоч від мене, до прикладу, лише на рік без одного дня пізніше уроджений. От доволі часто в просторіччі доводиться чути крилатий вислів: «виховання вулицею».

Я вам, пані й панове, можу досить образно пояснити його суть. Кожен куток у полі мав свою компанію, свої улюблені випаси, як-от — хлопці з Голинчинського яру, з-під Лисої гори, з Русавського яру, від Хреста, від колгоспу. Ми — десяток пацанів якраз входили до останнього гурту. От якими ми сформува-лися в своєму вуличному осередку, такими й стали і в житті. Це точно...

Дивіться, ніхто із нашого закутка ніколи не куриє і не курить й по нині. А якби хтось із нас украв у батька папіроси, вінів «Біломорканал» до прикладу, точно було б усе значно інакше. Більша половина моїх польових друзів закінчили виші, стали відомими і впливовими людьми в справах, якими займаються. Свою пастушу пору ми перетворили на своєрідну польову читалку.

Вася Гавазюк, наприклад, ніколи не вийде вам з коровою в поле, поки не прихопить книжку. Вася Сайчук також. Я ще в обідню пору скочу на велосипеді до бібліотеки, поміняю твори, щоб по обіді було щось свіженьке почитати. Без них — ні кроку! Таким же книголюбом був Мишко Сайчук, мій однокласник Федя Сайчук.

Усіх перевершив тут, думаю, все-таки мій двоюрідний брат Василь Євдокимович. Попри все він має ще й природню блискучу пам'ять. Якщо вже щось прочитає, то це, вважайте, у нього закарбовано навік. І найбільше глибину його благородних пізнань найактивніше спізнаю я. Вася завжди читав від першого до останнього рядка газету, яку я редагував — «Правду України». Я йому особисто її передплачував, аби мати надійного рецензента за спиною. Разів зо два на місяць точно зателефонує він і скаже сперсердя, що ви, мовляв, херню всяку там пишете. Бери ручку і записуй огріхи...

Володіє брат по материнській лінії просто таки блискучою пам'яттю і всякими енциклопедичними знаннями. З ним мені іноді не те що важко розмовляти, а треба бути завжди в напруженні. Йому ніхто не навішає локшини на вуха. Василь Євдокимович ніщо не сприймає на віру. Він на все в житті дивиться з позиції здорової логіки, земних і юридичних законів. Він просто всебічно знає життя і людську беспорядність, блискуче вміє аналізувати і логічно мислити. Часто мене своїми несподіваними запитаннями ставить у важке становище. Іноді відчуваю, що для предметної розмови з ним доводиться попередньо готуватися.

У нього, знаю, немає дома ніяких енциклопедій, довідкової літератури. Тільки те, що з бібліотеки приніс, залюбки читає. Іншими словами, не вчитав, не виписав будь-де, а те, що диктує, просто добре знає...

Давно знаю, що Вася до неможливого уважний і точний в своєму запам'ятовуванні всього, щодо конкретних висловів, понять, чисел, аргументів, фактів, географічних даних, дат, стандартів. Червоніючи в черговий раз (добре, хоч ніхто не бачить того), усе записую від Васі Сайчука, оприлюднюю на публічній газетярській літучці в редакції. Наші журналістські «світила», скривившись, невдоволено чухають потилиці, сердито крутять головами. З-під лоба вороже дивляться на мене, думають, напевне ж, що це я такий мудрий, ловлю їх на неточностях, «проколах» у газетних статтях. Іноді пропускаю їхні недоброчинні погляди. Нехай думають, що це я у них і справді такий толковий ревізор. Подеколи жартома кажу: «зателефонував вундеркінд НаумПриходящий... повідомив». Так залюбки про себе називаю брата Васю...

А Євдокимович має одну-єдину технічну профільну освіту — він закінчив колись давно Брацлавський технікум механізації і електрифікації сільського господарства, сказати б, став фахівцем високого класу подачі току. В цій сфері, за рівнем знань та умінь, він, звичайно, справжній академік. Це стало причиною того, що його завжди запрошували на роботу, то в машинобудівний завод Джурина, то в ПМК, яка обслуговувала колгоспи та радгоспи чотирьох довколишніх районів, іще кудись там, а він вибрав рідний колгосп. Туди якраз привезли новенький із заводу електромлин, Василь Євдокимович взявся його встановити, запустити, відладнати на різних режимах роботи. І здійснив це все доволі успішно. Джуринський млин в окрузі був найкращим... Нехай хто заперечить, якщо зможе... Василь надовго залишився при ньому за електромеханіка...

Приїхали нові купці до пана Сайчука.

— Ой, іди, Васю, відрегулюй лінію розливу води в безалкогольному цеху. Хто не береться, нічого вдіяти не може. Кажуть, що в цій справі ти неперевершений спец...

Прийшов Сайчук із Причепилівки, уважно подивився: «Боже, ж ти мій, — справився, — де ви таку розвалюху взяли? Їй літ сімдесят, напевне?»

— Ні, трохи більше...

А історія цього виробництва така. У давнину місцеві євреї, які мешкали в містечку, віднайшли чудову водоносну жилу. Джерелиця пульсує з неї, як сльоза — прозора, чиста, смачна. І, власне, нічого дивного, позаяк, це фактично вода із каменю, витікає вона з вапнякової гори, фільтрується величезною, як айсберг, кам'яною твердю.

Там же внизу звели цех із виробництва газованої води. Встановили обладнання і почали розливати її з різними сиропами. Що то за чудо було — на словах не передати. Щодня із вінницьких ресторанів вантажні авто бігали за сто кілометрів у Джурин по унікальну на смак воду. Місцеві жителі води достоятися у чергах не можуть. Усе чужі забирають з-під рук. Місцеве сільпо голові сільради скарги пише: а де вода нашим людям?

Василева дружина Валентина не раз скаржилась мені:

— Хоч ти йому поясни, він тебе, мабуть, послухає і зрозуміє, що його просто наживо використовують. Як Василь стоїть над тим залізом, лінія рухається, все працює, як треба. А лиш він відвернеться — усе зупиняється. Йому ні відійти, ні відпочити. Роками в гумових чоботях, весь напівмокрый. І взимку також. І всім треба ця вода. Черги автомобілів стоять від ночі. Але ж мій чоловік не залізний. Він ще ніколи не був у відпустці... Він десятиліттями не знає, що це таке...

Давно вже закритися той цех. Можливо, ще й тому, що не стало там завідувача Григорія Найгоріна. Удатного місцевого єврея, який міг Василя Євдокимовича утримати десятиліттями на роботі, і організувати справу так, що все жило, крутилося. І всім було добре. Видавалася високоякісна продукція, люди були зайняті, мали високу заробітну плату, чи не найвищу у селі. Після закриття цеху бралися люди відновити процес — нічого не виходило... Усі махнули рукою — цех заріс бур'янами...

Але на обіді пам'яті моєї матері Вася враз мені каже:

— Якось приїжджав з Ізраїлю Гершко.

— Це ж який? — жваво уточняю.

— Ну, колишній мій пан-начальник по безалкогольному цеху. Найгорін.

— Цікаво, і що ж розповідає?

— Крупними слезами при людях плаче, доказує, що страшенно скучає за Джурином, за нашим цехом...

— За своїми гарними заробітками, — докидає сушняку у вогонь розмови Валентина Сергіївна, дружина Василева. — Де ще він знайде таку лафу, як мав тут? Ці по двадцять годин на добу мокли в тому цеху, гнули спини, болячки заробляли, а він знімав вершки. Хіба ж не так?

Вася не ведеться на її кпини, хоча зауважує злегка: ти, мовляв, мила жіночко, сиди тихенько, бо пан Найгорін привіз же ж тобі з самого Тель-Авіва такий гарний подарунок, що ніхто його і в руках тут не мав.

Оживає моя Ольга Іванівна:

— І що ж це було?

— Жіночі парфуми із органічних речовин Мертвого моря, явно вдавано байдуже каже Валентина Сергіївна. — Проти морщин на обличчі... Облуда для жінок... І хто лишень у таке вірить?! Я — точно ні... Хіба ж мені допомогло?

— О, — у такт бесіди, повернувшись у бік Валентини, кажу знічев'я, — а я ж то думаю, що у тобі, мила пані, так різоче змінилося. Морщин зовсім немає. Геть зникли...

— Авжеж зникли, — зовсім на джуринський манер парирує Валентина Сергіївна. — Та їх що уже можна розрівняти?

— Не що, — кажу, — а хто... Звісно, що пан Найгорін... такими дорогими подарунками...

За столом усі пожвавішали...

Валя в Джурині, сказати б, із завезених. Вона навчалася із Васею Сайчуком в одній і тій же групі електротехнікуму в Брацлаві. А родом із села Вовчок, що

поруч із селищем. Зауважу, що ваша можлива асоціація цього населеного пункту з великою письменницею Марко Вовчок і справді не даремна. Тут колись молода і вродлива Марія Вілінська дійсно натоптала свої стежки, збираючи фольклор, записуючи старовинні пісні, вивчала українську мову серед людей.

А на заняття Валі було добиратися так. Вибігла на город, який, вважаєте, омиває повноводий красень Південний Буг, стрибнула в човен і вже на тому березі, де технікум. Одне слово, накатався Вася так по річці Бог, як він її називає, аж оженився...

Я був на тому весіллі (гуляли його — 17 червня 1973 року). Валя була молододою у вельоні, у котрої, напевне ж, явно весело усміхалися найсиніші серед усіх наречених очі. Ось вони й завели мого брата під вінець...

Валентина ж якось зізналася, що Василь-козарлюга звабив її своїми фанними козацькими вусами. Щоправда, я щось ніколи не пригадую його з віялом під носом. То він, напевне, у технікумі бавився цим. Як оперетковий д'Артаньян... Хоч би не образився, я ж кажу жартома.

Валентина Сергіївна багато літ відпрацювала в Джуринській середній школі лаборантом. Нині, зрозуміло ж, на відпочинку.

Я багато разів панові Василю казав: «Тобі, друже, неодмінно треба далі навчатись. У тебе блискуча пам'ять, широка ерудиція, відмінна логіка. Ти високоерудована людина. З тебе може вийти фанний науковець або вмільний інженер, можливо, і керівник...»

Він постійно віджартовувався. «Куди мені... Діти ростуть...» Валентину прохав я також не раз: «Збери його документи і віддай мені. Я все оформлю зі вступом, доведеться лише Василю поїхати на іспити. Страху тут у нього не повинно ніякого бути, позаяк, він на задрість усім іншим високограмотна людина... На заочних сесіях мешкатиме у мене, я до сільгоспакадемії чи до будь-якого іншого вузу завжди підвезу...» Але вона тут же у його дудку неоригінально грала: «Та це ж треба їхати... Гроші розвозити... А він же ж такий сором'язливий...»

Зате, скажу вам, друзі, як вони удвох чудово, задушевно співають!!! Особливо ж старовинні українські пісні з репертуару діда Євдокима Сайчука. Я колись про це заїкнувся своєму покійному вже другові, письменнику Миколі Рябому. Теж знаменитому співаку, історичу українського солодкостіву. Він вирішив перевірити. Набрал телефон Сайчуків. Валя була одна дома. Вона просто таки зачудувала краснописця своїм незрівнянним голосом. Знанням старовинних українських пісень і Побужжя, і Жмеринсько-Джуринської сторони...

Тут, за столом, Василь Євдокимович мене вперше здивував, заявивши, що мою книжку «Родинна колиска — Джурин» точно перечитали всі люди в селі.

— У нас на кутку, уяви, — казав, — залишилося тільки дві корови, а колись було понад пів сотні. Новий чоловік купив недалеко від нас хату, теж має молочницю. Такий, з вигляду ніяк не скажеш, що він може заглядати до книжки. Але якось розговорилися. Він і каже мені: твій брат дуже гарно описав те, як його мати копала криницю, а ту криницю видно мені з вікна. Розповів, як у кни-

зі описано, що перед початком роботи погодили дядьків-копальників за 50 гривень щоднини, а вони дійшли до скали і ледве за добу лупають по відру дикого каміння на глибині — і не більше... Коли ж та криниця буде? Де стільки грошей настарчити, щоб з копальниками розрахуватися...

— Я прийшов увечері додому, — далі розповідає Василь Євдокимович, — взяв книжку і перечитав те місце. Наче все напам'ять вивчив новий сусід-неборак... Так що ти пиши, людям це дуже потрібно. Щоб не завити на місяць від такого життя, яке нас усіх спіткало...

Тим часом Василь Євдокимович зауважує, що пан Гершко запевняв його з клятвами: українці дуже порядні, лояльні, добродушні, трудолюбиві люди. А ось з євреями на Близькому Сході, мовляв, йому значно важче поладити. Гість з Ізраїлю так, мовляв, йому і заявив: «Не можу, Вася, брате, жити серед євреїв. Хочу додому, в Джурин...»

А тим часом у селі вже помер останній єврей Джурина — лікар і мій добрий приятель, однокласник Віктор Борисович Кутаф'єв. Так що надія пана Найгоріна, думаю, — фактично нездійсненна.

Вася ж тепер день і ніч в інших клопотах — хазяює дома. Головна його увага до корови-годувальниці. Ледве не єдиної, як я уже казав, на всьому кутку.

Як не зателефоную моїм родичам, дружина Валентина Сергіївна відповідає, аж ніби з ревнощами:

— Та де ж він? Нема... Біля улюблениці своєї...

Вася справді, погодує, напоїть, почистить свою молочницю, навіть умие, причеше (Ой, чи не перебільшую тут я?). А тоді сяде там же в охайному хліві, візьме книгу і читає. «Можливо, й корові казки проголошує», — весело сміється Василева дружина.

***

Куди ж насправді рухасться мій рідний Джурин? Думаю, що скласти правильну відповідь допоможуть демографічні дані. 2018-го року в селі померло 55 громадян, народилося 14.

Чи саме 14 діток через шість років будуть записані до першого класу місцевої школи? Думаю, що ні. Малята, відомо, знаходяться у сім'ях молодих, репродуктивного віку людей. А молоді особи здебільшого урбаністи, вони неодмінно шукатимуть для своїх дітей кращої, ніж у селі долі. Четверо-п'ятеро із цих сімей, що придбали немовлят, напевне ж, виїдуть із Джурина. У пошуках кращого життя батьками. Ну, нехай із якогось віддаленого села сюди, в Джурин, колишній райцентр, заїде ще одне дитя з ріднею. Отож, школяриків буде десять. Точніше б сказати — тільки десять...

Але ж 55 років тому, 1966 року, коли середню освіту здобув я, Джуринська середня школа випустила 120 молодих і красивих людей з атестатами зрілості. 120 і 10 — слон і миша. Село просто стирається з карти України. На жаль... І ось вам переконливий доказ.

Одне слово, сумно все, дуже сумно, пані й панове... Навряд чи є ліки від цієї біди...

ЖМЕРИНКА КОЛИСЬ ПОВІРИЛА МОЇМ СЛЪОЗАМ

Відвідавши загалом 41 країну світу, і подумки, і наяву завжди кручуся довкруги подільського містечка. Доля?

Усі ми маємо своє джерело походження, свій витік, свій життєвий причал. І якщо до недавнього я гордо стверджував, що походжу з Шаргородського гниловоду річечки Мурашка, то тепер, коли знову (вкотре уже!) в державі провели так звану реформу районної приписки, то я вже знову став жмеринським публічним соловейком. Позаяк мій рідний Джурин від відомої на весь світ вузлової станції знаходиться на відстані 52-ох (!) кілометрів. Пам'ятаєте, як співається у знаменитій блатняцькій, шухерній пісеньці: "Поїзд йшов із Жмеринки в Європу, а на полиці лежав чемоданчик..."

Спробуйте, до прикладу, дістатися старому, бідному, без авто пенсіонеру до району, вирішити всі свої справи, скажімо, з Калитинки чи Покутиноного і до ночі повернутися додому. Вельми складна це справа. А якщо людина з хворобою і їй конче треба навідатись до лікаря? Вистояти чергу до фахівця. Хоч стріляйся у тій безконечній дорозі. Та ще й з пересадками...

Мене так це болить, аж зашпори беруть попід серце. Ось уже п'ятдесят шість років із добрим гаком. Бо коли я був у восьмому класі середньої школи, приключилася така придебенція. Одного дня на урок зайшов директор школи, старий фронтовик, який дуже голосно розмовляв. Здавалося, що тільки його одного постійно чула вся школа. Все через те, що у Другу світову війну наш педагог прослужив механіком біля бойових літаків на аеродромах. Змушений був там постійно перекикувати ревище двигунів і так уже не понижував ніколи децибелів у голосових своїх регістрах, щосили дбаючи про те, щоб його усі почули. Звісно ж, дещо втративши слух при цьому...

Так ось, директор зажадав, щоб я зібрав усі свої книжки і зошити, чорнильницю з ручкою та негайно відправився додому. І більше не з'являвся в школі, аж поки не принесу йому особисто своє свідоцтво про народження. Тут треба пояснити, що коли мене записували в школярки і прийшли дві вчительки у наше обійстя, то моя мати, вічна колгоспниця, член буряківничої ланки, не могла віднайти в хаті, винести, представити моє свідоцтво про народження. Десь воно запропастилося із-за рамки фотографій на стіні, де завжди зберігалось поспіль із іншими сімейними документами. Вчительки повірили моїй мамі на слово, але взяли із неї обіцянку, що 1 вересня вона приведе мене до школи, маючи при собі мою метрику...

У хаті не раз за літо влаштовували справжній трус, але все, на жаль, даремно: мій головний документ, як під лід пішов. Його ніхто не бачив...

Це стало причиною великих розбірок уже першого ж мого шкільного дня. Голосистий директор наполягав на тому, що мене треба зараз же відправити додому, бо він не має права приймати на навчання невідомо що за дитину. Без будь-яких особистих її документів...

— Нехай знайдуть-таки метрику чи виготовлять дублікат у ЗАГСі, а тоді приходять, — наполягав суворий директор.

Його упрохували, благали моя мама, вчителька, до котрої потрапив я в клас першачком, ще якісь люди. Всі в один голос обіцяли, що ближчими днями документ моєї особи буде в школі. Виходило, що ледве не всі разом займуться пошуком його бездольного. Бо як же ж це виглядатиме, коли дитину, котра прийшла з портфелем уперше до школи, відправити додому. Це ж для неї травма на все життя. Мовляв, не педагогічно це...

І ось, не зважаючи на всі ці жахи, які практично повторювалися майже кожного першого навчального дня, свідоцтва про народження я не мав. Слідів його ми ніде не знаходили. Батько й мати постійно, коли згадували за нього, були зайняті на роботах. Директор із завучем теж погомонять і забудуть. Ця вже весела комедія дійшла нарешті до мого восьмого, випускного класу. На носі була підготовка документів для випуску восьмикласників, а хто я такий насправді, коли народився, хто мої батьки, на цей лад у школі не було жодного документа. Як мені виписувати довідку про неповну середню освіту, власне, з чого? І коли директор мене вже просто таки виставив із школи, я зрозумів, що це вже дуже серйозно: без метрики мене таки в школу більше не пустять.

Саме тоді районний центр для мешканців нашого села знаходився у далекій і незнайомій Жмеринці. Перед тим у цій країні відбувалася чергова пертурбація управлінських віжок та дишлів. Чотирнадцятирічний хлопчак, я й уяви не мав тоді, в якій це стороні знаходиться та галаслива величезна паровозна станція, до якої нас приєднали. Але батько навідріз відмовився їхати туди в ЗАГС за копією моєї метрики, позаяк казав, що страшенно зайнятий на спорудженні сільського будинку культури. А ще, мовляв, з роботи його ніхто не відпустить, бо без його там буцімто день для усієї бригади пропаде. Просити збиратися в таку захмарну далечинь безграмотну маму, яка не вилазила з обробітку своєї норми цукрових буряків на колгоспному полі, котра за своє життя і не в усіх ближніх селах побувала, було просто і соромно, і безглуздо. Одне слово, хоч як не крути, а належало, мабуть, їхати до невідомого райцентру саме мені. І на ранок, як засяла зоря, я вже біг на автостанцію, очікував на перший автобус до Шаргорода, щоб там пересісти на транспорт до Жмеринки. Таким випадав мій шлях до райцентру...

З проблемами навпіл, дістався я таки того міста, соромливо шаріючись, допитався до ЗАГСу. Достоявся в черзі до чиновниці. Але тільки обмовився я про отримання дублікату документа, як мені одразу ж влаштували галасливу головомайку. «Ти глянь, уже дітей за документами присилають...»

На подану мною заяву сільської ради, яка підтверджувала, що я є я, з проханням видати повторне свідоцтво про народження, яке згубилося, дорідна, опецькувата жінка гонорова, закопилівши губу, заявила:

— Ніяких документів дітям не видаємо. Скажи, нехай за копією метрики приїде або батько, або мати. — При цьому вона відкинула мій папірець так хвациько, що він полетів аж під сусідній стіл і я уже з мокрими очима кинувся його

доставати. Образа немилосердно душила мене, але треба було відходити від робочого столу нечемної чиновниці, бо вже до нього зі своєю проблемою підступився якийсь дідусь...

Я вийшов на вулицю і, притулившись до косяка дверей ЗАГСу, став плакати. Люди байдуже проходили мимо, хто оглядався на дивака, що кволився під дверима установи, а окремі апатично ковзали по мені поглядом. Я зрозумів, що з цієї кепської okazji мені належить вибиратися самому. Бо ніхто із рідних гаяти день на поїздку до Жмеринки не буде, надто вже далеко вона розташована від нашого села. І тут пригадав, що я ще з сьомого класу вряди-годи друкую вірші в жмеринській районній газеті «Нові горизонти». В редакції знають мене, подумав я. А чому не звернутися по допомогу туди? До літературного працівника Валентини Масленнікової, скажімо, яка іноді мені писала листи у відповідь на прислані чи опубліковані поезії. Бувало ж, вельми вихваляла мене...

Невдовзі я вже підіймався якимись крутими металевими сходами, йшов по високому переходу, добираючись до редакційного приміщення, яке розташувалося на бантині якоїсь будівлі. А ступив до нього і мене знову зрадили... сльози. Я знову став у кутку коридору плакати, поки те не привернуло увагу газетярів. Мене оточили люди, стали вияснити, до кого я прийшов. Тут я і назвав прізвище журналістки Масленнікової. Всі закричали враз: «Валя! Валюха! До тебе дописувач прибився...»

З якогось кабінету вийшла молода, світловолоса жіночка. Якась уся світла і привітна...

Підійшла до мене і запитала:

— Хто ти, хлопчику, як тебе звати і звідкіля мене знаєш?

— Я — Олександр Горобець із Джуріна, — була моя відповідь крізь сльози.

Вона тут же мене міцно обняла і поцілувала в голову.

— Здрастуй, мій маленький, дорогий поетику? — були теплі, ласкаві слова Валентини Масленнікової. — Чого ж ти тут стоїш і плачеш?

Я як міг коротко і швидко переповів історію того, як мене вигнали із школи, як я дістався сам до Жмеринки, прийшов до ЗАГСу, звідки мене буквально викинули і я не знаю, як мені далі бути, бо ні батько, ні мати сюди, в далекий райцентр за копією метрики не поїдуть, а я її сам нізащо не отримаю. Бо в ЗАГ-Сі зі мною ніхто розмовляти більше не буде. При цьому я витягнув із книжки, яку мав із собою, довідку сільської ради.

Моя рятівниця уважно прочитала привезений мною чолобитний документ до ЗАГСу і взявши мене за руку, повела до свого кабінету. Налила в стакан чаю, дістала печиво.

— Ти поки що тут підкріпись, а я з сусіднього кабінету зараз розв'яжу твою проблему, — сказала впевнено. Взявши в мене довідку сільради вийшла з кімнати. За хвилину двадцять — пів години повернулася усміхнена, з пакетом дорогих цукерків, весело повідомила:

— Це тобі гостинець від редакції. За твої гарні вірші. Пиши ще. А зараз віддаю твій документ і йди, будь ласка, з ним туди ж, у непривітний тобі ЗАГС,

який ти недавно покинув. Цього разу тебе чекає особисто завідувачка цією установою. Поки ти туди дістанешся, вони тобі вже підготують дублікат свідоцтва про народження, щоб ти встиг на автобус: усі данні я їм продиктувала з твого документа, виданого сільрадою. На прохання редакції в ЗАГСі зроблять тобі виняток, як для нашого автора, і видадуть документ тобі особисто в руки. А завтра, щоб ти вже був у школі і далі присилав на мою адресу нові гарні поезії...

СВІДОЦТВО ПРО НАРОДЖЕННЯ
СВИДЕТЕЛЬСТВО О РОЖДЕНИИ

Гр. *Торобец*
Гр. *Александр*
Александрович
народився (дась) *25.07.1964* двадцять п'ятого липня тисяча дев'ятисот шестидесятого року
ролився (дась) *25.07.1964* двадцять п'ятого липня тисяча дев'ятисот шестидесятого року

Місце народження дитини: місто, село
Місце народження батька: *с. Джурино*
район *Жмеринського*
область *Вінницької*

про що в книзі записів актів громадянського стану про народження о чейш в книзі записей актов гражданского состояния о рождении

19 *20* року *7* місяця *24* числа зареєстровано відповідний запис за № *16*
визначена відповідуючий запис за № *16*

Батьки: **ПОВТОРНОЕ**
РОДИТЕЛИ:
Батько *Торобец Александр*
Отец *Меларович*
національність *українська*
Мати *Торобец Лукерия*
Мать *Михайловна*
національність *українська*
Місце реєстрації *с. Джурино*
Місце проживання *Жмеринський р-н, Винницької обл.*

Дата реєстрації *11* числа *1964* р.

В-УР № 0090083

Завідуючий бюро записів актів громадянського стану
Завідуючий бюро записей актов гражданского состояния

М. Сидор

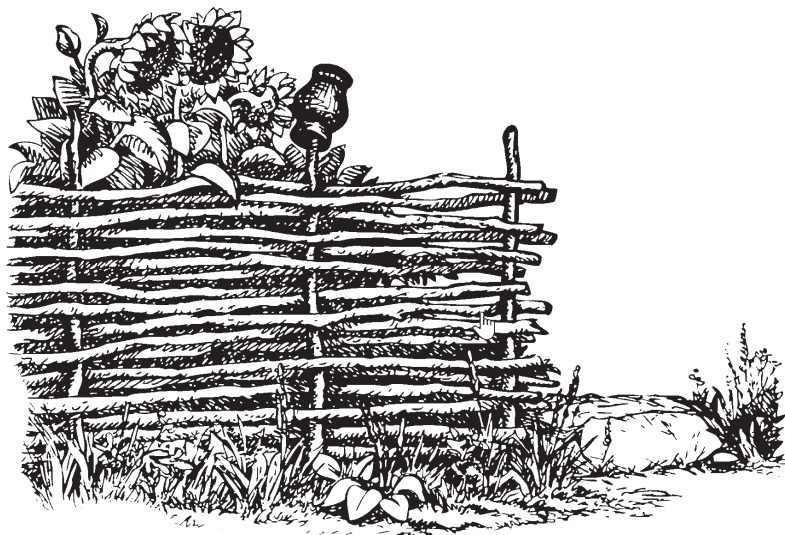
Ось він, рідний та милий, саме той, водночас і важкодоступний документ виробництва Жмеринського ЗАГСу, як бачимо, виданий 11 червня 1964 року, через який я так неймовірно хлопчам настраждався. Бо ж ви іще, друзі, не знаєте, які митарства випали мені малому, коли останнім автобусом я того дня дістався зі смерканням з Жмеринки до Шаргорода. Коли вже автобуси не ходили, а до Джурина залишалося ще 18 кілометрів. І я не знав навіть у якому напрямі мені вирушати до рідного села. Як сам опівночі, ловлячи кожен шерхіт у кущах, йшов через густий і чорний Шаргородський ліс. Власне, розповідь про це, озаглавлену «Зустріч на нічній дорозі», ви можете прочитати у моїй книзі «Родинна колиска — Джурино», яку можна відкрити тут: https://shron1.chtyvo.org.ua/.../Rodynna_kolyska...?

Таким було перше знайомство із Жмеринкою, моїм новим райцентром. Із 1977-го я майже два роки мешкав у цьому славному місті, на перехресті ряду важливих залізничних шляхів, працюючи власним кореспондентом обласної

газети «Вінницька правда» по групі районів. А нещодавно сталося третє прише-
стя Жмеринки в моєму житті. Вона знову стала районним центром для мого
рідного Джурина. І я для цієї okazji приготував розповідь про події, які повинні
знати, гадаю, всі жителі Жмеринки і району. З історії нашого рідного краю.

П. С.: Тільки виставив для прочитання шанованій публіці цей пост блога,
як телефонує добрий знайомий, мій постійний читач. У нього питання по суті
публікації. Запитує, зі смішком у гаджет. Мовляв, а як поселився я понад сорок
літ тому на кілька років у Жмеринці, працюючи власкором обласної газети, пані
Валентину Масленнікову віднайшов?

*Розчарую всіх: не віднайшов. Зникла, пропала з обрїю. Як мені розпові-
дали люди з редакції «Нові горизонти», вона потрапила до редакції услїд за
чоловіком — офіцером однієї з військових частин, які квартирувались тоді у
місті. Ще до того, як я підріс, став журналістом. Пані Валентині та її чо-
ловікові, либонь, труба зіграла «Підйом!», і вони виїхали, здається, кудись
далеко. Хтось, можливо, знає координати милої пані з далекої районної га-
зети, поділіться ними зі мною. Я хотїв би просто подякувати чудовій і чуй-
ній жінці... Це було б справедливо...*

ВИДАТИ ЗАМІЖ ДОЧКУ НА ПОКРОВУ

Написано у ніч перед весіллям

Ніч проти Покрови, попереду герлиця вихідних, а не спиться. Вранці розпочнеться доба вельми важлива для всієї нашої сім'ї і родини. Ми з моєю дружиною Ольгою Іванівною на Святу Покрову видаємо заміж нашу доньку — Таню, Танюшу, Тетяну. Як мені видається, вельми серйозну і надійну людину, привітну дівчину, гарного фахівця в своїй сфері діяльності. Думаю, що порядного, надійного і незрадливого друга. Бо за неповних двадцять шість літ, я ні разу не чув з її уст чорного слова неправди.

Принаймні, ми завжди намагалися виховати доньку саме такою — за будь-яких обставин бути чесною. А крім того, вона ніколи не поспішала вийти заміж, це не було її самоціллю. Думаю, що, зробивши свій теперішній вибір, вчинила вельми відповідально й обґрунтовано. По совісті...

Зі своїм обранцем вони без шуму й гамору учинили відповідний запис у державній структурі (колишньому ЗАГСі) про утворення нової української сім'ї ще 4 жовтня 2017 року. Вартість такої «операції», з отриманням відповідного документа, аби всім було відомо, — лише 85 копійок! Отож, довідка про зміну соціального стану людини, виявляється, є найдешевшим товаром у нашій державі! А за тиждень — 11 жовтня — молодята обвінчалися в Києві на Подолі, в одному з храмів, який є найстарішим пам'ятником церковного мистецтва від часів Київської Руси. Так що їхній союз із Тарасом, її обранцем, уже освячений на небесах.

Сьогодні наречений з молодою постануть перед своїми сім'ями і родинами як нова клітина українського суспільства. І зрозуміло, що я хвилююся й не сплю... Думаю, як би допомогти молодим провести все не гірше, ніж в інших, а якщо чесно, то, звичайно ж, хочеться, щоб було краще, ніж у будь-кого. Наша Танюша цього точно заслужила.

Моя дочка ніколи не виховувалася в тепличних умовах. А загалом є, можна сказати, звичайним продуктом складної нинішньої епохи і буремних теперішніх часів України. Була пора, коли мене, її батька, кримінальна влада режиму Л. Кучми, повного ідіота і нікчеми, до речі, це моя така приватна думка про нього, переслідувала як головного редактора єдиного на той час опозиційного видання в державі — газети «Правда України». Бачите, це гостре, критичне видання перешкоджало йому, «дорогому Леоніду Даніловичу» правити по-советськи, і збирати хабарі, переказуючи на рахунки зятя.

Коли Тетяні було неповних сім років і вона пішла до першого класу школи, мене затримали й заарештували під надуманими приводами сумнівні «орли» кривавого служачки Ю. Кравченка (керівника МВС) і посіпаки маленького Л. Деркача (голови СБУ). Слідчий прокуратури (ви ж вдумайтесь лишень!) під проводом очільника ГПУ М. Потєбенька додумався до того, що виписав повідомлення (повістку) на явку для допиту не лише моєї дружині, а й... шестилітній (!) доньці.

Коли під тиском доповідача ПАРЕ по Україні Ханни Северинсен мене все ж таки випустили з СІЗО, після семи місяців і 24 днів ув'язнення, я застав дома цей безглуздий, сороміцький документ. Повне невігластво влади! Взяв його і поїхав до американського посольства. Показав його там. В заокеанській амбасаді дуже здивувалися цьому новотвору в переслідуванні опозиціонерів, сфотографували його для службового використання. Через деякий час радник посла США в Україні Роберт (їй-право, забув його американське прізвище, але його дуже легко знайти в моїй книзі "Босоніж по битому шклу", яка є в інтернеті), розповідав мені, що тоді якраз у Вашингтоні вирішували питання, як бути з цим недорікуватим Л. Кучмою, проти котрого масово піднявся народ і виступи у центрі Києва ніяк не вщухали, а лише повсякчас наростали. Тоді першим особам Штатів показали документ з викликом моєї шестилітньої доньки на допит. І це начебто було останньою краплею для вирішення питання, аби на якомусь там черговому саміті глав держав у Європі вперше за всі часи їх проведення докорінно змінили формат розміщення делегацій країн у залі: замість за англійським алфавітом, використали, здається, французький. Відтак Л. Кучму, котрий мав сидіти поруч з лідером США, відсунули, тут можна сказати, що ганебно запроторили на протилежний бік публічного майданчику.

Отже, в нашій родині з жовтня цього року з'явився ще один Тарас Олександрович. Бо й так же величають мого старшого сина. Він на 17 літ старший від Тетяни. Його (зятевому) батьку, моєму, казати б, сватові, я вчора зробив, як мені здається, рідкісний подарунок.

Понад двадцять років тому, в дев'яності роки минулого століття у складі української урядової делегації я перебував в Індонезії. Одного дня нас прийняв тодішній президент країни пан Сухарто. І він особисто кожному українцю вручив національну сорочку індонезійця — зелену з замислуватими малюнками, котрі чимсь подібні на стручки... квасолі. Носиться така одяганка на випуск штанів, помітно схожа до легкого кітеля чи френча.

Я поміряв тоді презент у готелі Джакарти і одягнути не зміг — занадто тісною виявилася для мене сорочка від Хаджі Мохамеда Сухарто. Зрозуміло, що обміняти її ніде не було змоги, бо така, як пояснили чиновники президентського протоколу виготовлялася ледве не ексклюзивно лише на особисте замовлення глави держави для його дорогих гостей. Як неоцінимий сувенір ця сорочка пролежала в нашій оселі багато літ. Вчора я попросив її поміряти свого свата, попередньо уточнивши у нього, його дружини, сина, чи не образяться вони за такий незвичайний презент.

«Ні», «та ви що!» — почув у відповідь, і, звичайно ж, зрадів. А для мого візаві сорочка — як на нього пошита. Ну, й слава Господу Богу, що так усе склалося...

Олександр Віталійович, так величають мого свата, а він керівник потужного приватного господарства, котре виробляє екологічно чисту продукцію (на фермі утримується близько трьохсот голів високопорідного молочного стада, є сучасний доїльний зал американського виробництва, модерний сиропереробний

цех, в тому числі й для випуску продукції за найціннішими швейцарськими технологіями!). у відповідь, можливо, жартував, а чи й правду при цьому сказав:

— Буду залюбки в ній на полювання ходити. Гарний маскхалат...

Так що у нас торжество, друзі мої фейсбушні. Хто хоче привітати молодят і батьків, наші родини — приїжджайте, приходьте у ресторан «Трипільське сонце» за Києвом у бік Конче-Заспи! Чекаємо...

***

Наречена до заміжжя

І НЕ СВОЛОЧ, І НЕ ПРОВОКАТОР, А ТРЕТІЙ...

Аж соромно зізнатись, але від правди нікуди не подітись: нинішнього 25 травня 2021 року виповнилося 25 років, чверть віку, як я ні разу не пригубив... спиртного. От сказав колись, як на Біблії поклявся: сушу чару! І вийшло, слава Богу, що назавжди!

У всякого питаючого братства, від знаменитого товариства «мочеморд» Тараса Григоровича Шевченка починаючи і для всіх чесних чоловічих компаній таке вважалося однаково неприпустимим: або сволочтю став, або в провокатори продався. Я виявився третім — людиною, що понад усе запіклувалася і по нині щонайбільше вболіває за своє дорогоцінне здоров'я. Позаяк краще мене за це ніхто не поклопочеться. І ніхто тут мені не порадиш, ні повелитель...

Тоді ж, у кінці травня 1996-го, лікар-професор із клініки «Феофанія», оглянувши мене, співчутливо сказав: «У вас, козаче, є за що боротися... Але треба бодай на три місяці виключити з вжитку три речі: ні грама спиртного, не вживати хліба і особливо картоплі. Тоді побачите, що з вами буде. Позаяк бульба, приміром, це абсолютно свиняча їжа. Нею відгодовують тварин для набору ваги. А вам навіщо це?»

Через три місяці я прийшов, як домовились, до доктора на оглядини, він не впізнав мене.

— Ого, — зрадів пан професор, оговтавшись, — мінус чотирнадцять кілограмів ваги тіла у порівнянні з тим, що ви демонстрували при нашій першій зустрічі. А тиск нині, як у космонавта — 120 на 80. Бачите, значить, працює моя схема оздоровлення?

— Ще й як працює! — весело відповідав я, згадуючи той чорний день, коли мені враз вранці стало настільки нестерпно погано, що здавалося, ще раз пошевельюсь у ліжку і моє натружене серце лусне від жахливо високого кров'яного тиску. А так не хотілося помирати молодим та раннім. Тільки запустив на повну потужність газету. Дочка готувалася йти до першого класу. Кінець травня — такий красивий світ довкруги. Словами не передати. Усе пахне духмяними і непереквітними гаями та левадами. Тільки зозулі за весну розкувалися, солов'ї розспівалися...

Бараболою замінити в раціоні різними кашами, звичайно, неважко було. Дещо проблемніше виявилось з хлібом. Чим його заміниш? Але я тоді вже навчився навіть сало їсти без пшеничного чи житнього кусеня, густо посоливши лакомство. Або огірочком затер у роті... Так що й хліба незабаром у моєму добовому раціоні також не виявилось. А ось спиртне...

Я надзвичайно багато походив-поїздив журналістськими стежками-доріжками. Навряд чи хтось інший міг в Україні зі мною помірятись верствами зміряного, зустрічами з самими різними людьми в усіх куточках країни. Працював власкором газети «Сільські вісті» (СВ), найбільш тиражного видання по унікальному регіоні — Хмельницькій, Тернопільській областях, по безмірно квітучій, пахучій Буковині. Ви навіть уявити собі не можете, які там хлібосольні, щедрі люди, за поріг не випустять без пригощання! А по тому — завідувачем

відділом сільського господарства, себто, хліба, сала й бурячанки СВ. Де в приятелях, вважайте, кожен голова колгоспу, секретар райкому партії. Хлопці, котрі завжди зустрічають і проводжають лише з чаркою у руках...

Весь кайф мого тодішнього газетярського життя-буття якраз полягав у відкритті нових доріг і людей на них. Я з запоем (вживу, тут доречно саме це специфічне і оригінальне словечко) писав про різних, навдивовижу цікавих, неповторних людей. А скільки було ж різноманітних і неповторних зустрічей! Навіть випадкові вряди-годи знайомства перетворювались у міцні приятельства і навіть довготривалу і по нині нев'янучу дружбу. Подеколи і з веселими застіллями. Але вже без мого персонального мордопою, якщо так можна висловитись...

Ледве не в кожному районі республіки / держави були люди, з якими свого часу доводилося чаркуватися. І коли на початку дев'яностих я поселився в кабінеті головного редактора газети «Правда України», що на проспекті Перемоги, 50 поблизу станції метро «Більшовик» / «Шулявка» у Києві, багато хто знав, що до мене завжди можна, навіть і без попередження завітати, натрапивши на чарку-другу спиртного, на шмат хліба-сала чи на кільце «кривого м'яса», як у нашому колі величали домашню запашисту, як до прикладу, Зіньківську (з-під Віньковець Хмельниччини) ковбасу. Цей провіант завжди про всяк випадок зберігався у моєму холодильнику. Він ніколи не закінчувався, як і спиртне у ньому. Хоча я до того добра не доторкнувся ні разу, починаючи від 24 травня 1996 року!

О, ви навіть не можете собі уявити, як було переконати моїх колишніх друзів по застіллях у тому, що все, я більше будь-чого під градусом (навіть безалкогольного пива!) не вживаю. Ні краплі. Зась! Табу! Як собі хочете те все пояснюйте, а тут — стоп-шлагбаум! Навіть тоді, коли ви, любі друзі, для нашої нинішньої чарчини добиралися і всі тисячу кілометрів до мене. Нехай і не бачились ми багато літ. Даруйте, пані й панове! Таке життя! Його нові грані! Вам з радістю наллю, а сам і не пригублю. Зрозумійте і підтримайте, будь ласка, мене...

Ви б бачили, як загрозово стало звужуватись колись безмежно обширне коло моїх приятелів і друзів, телефонних дзвонарів, не кажучи вже про відвідувачів мого робочого кабінету. Мовляв, що про нього сказати — пісний став чоловік. Ми ж до тебе, шановний, не на чарку набиваємось, а на задушевну бесіду, спогад. А що, під чай чи каву, щось із градусом не лягає? Не-е-е, казали поміж собою про мене, дух не той став у редактора, щирість не та. Я їм у відповідь: хлопці, я жити хочу, зі словом і фактом працювати, а не під чарку дочасно померти...

Якраз тієї пори прем'єр-міністром України працював Павло Іванович Лазаренко. Одного разу він летів на відкриття нового шовкового шляху до Ірану. В подорож запросив і мене. Злетіли над Борисполем, взяли курс на Тегеран. Тут почали роздавати обіди. Мене охорона позвала до столу прем'єра у передньому, особому салоні літерного літака. Стюардеси наливали в стакани з льодом віскі. Павло Іванович виголосив проникливий тост. Я відмовився брати алкогольне, до напою не доторкнувся, пояснюючи: «спиртного не вживаю взагалі...» Відбувався водою і соками. Передали ту новину Лазаренку, мовляв, «Правда України» з нинішнього обіду хоче вийти сухою з води...

Смачний борщ на двох із шкільним другом Анатолієм Салюком

Найбільша моя насолода — посьорбати гарячого кулішу, сунчику виробництва дружини Ольги Іванівни, іноді, як зараз оце поспіль із моїм сільським ще другом, нині київським професором Анатолієм Салюком. Звичайно ж, і картопельки ми можемо молододі іноді вкусити, і гречаного хліба, такий же ж він запашний і апетитний. Зась назажди лише спиртному. Так надійніше живеться...

Пояснив: не вживаю взагалі. Павло Іванович наказав старшому стюарду: знайди, мовляв, найбільшу і найдорожчу пляшку спиртного, принести редактуру. Дав розпорядження і охороні: не випускати мене з літака, поки я не висушу той «подарунок»...

Я розсміявся, думаючи, що це звичайний компанійський жарт. Тут принесли велику і барилкувату пляшку дуже дорогого віскі. Поставили переді мною. По прильоту нашого лайнера до столиці Ірану всі поспішили на вихід до авто, які подали для урядової делегації і преси, а мене охорона прем'єра і справді не випускає з літака. Тут, на щастя, за чимсь із трапа лайнера повернувся помічник П. І. Лазаренка Михайло Борисович Голишев. Він мене і визволив. А пляшку ту пузату я привіз, звичайно, додому і вона збереглася аж до якогось надзвичайно важливого сімейного торжества...

Я, звичайно, добре розумію, що всім абсолютно до лампочки, якісь там мої тверезі роковини. А ось для мене особисто це вкрай важливо. Позаяк це не що інше, як перемога себе самого над сутністю власного життя. Над образом буття. Притомності, свідомого розмислу над тілесною жадобою. Над хіттю...

Коли мене запитують, як я почуваюся на двадцять шостому році тверезості, відповідаю: шкодую, що не розлучився із Вахком (Богом вина) значно раніше. Оскільки це зовсім невірно, коли людина ставиться до свого здоров'я, як браконьєр до природи. Життя в людини одне і треба берегти кожну його хвилю... Чи не так, друзі?

Аж ось і знаковий день — 24 травня 2021 року — чвертьвікова віха тверезого життя. І я написав таке:

«...Коли мені було 35-ть, я вимушено мешкав у державі, де згори вирішили, що все, пора прикорочувати п'янку. Всім і всюди. Пора сушити горлянки. Те виглядало до смішного примітивно і невігадливо. Але як можна було, скажіть, алкаша, а таких у країні за залізною завісою нараховувалося мільйони, відмовити не торкатися його головного пійла?

Десь такої красивої пори, як нині, у кінці травня 1986-го, у моєму рідному Джурині на Вінниччині зібралися випускники 1966-го, щоб відзначити двадцятиліття закінчення школи. А це був найбільш потужний випуск нашого навчального закладу за всю більш як вікову його історію. Через якусь там надуману чергову реформу на фронті здобуття первинної освіти відбувалися так звані реформи, і того року випуск одночасно справляли учні десятих та одинадцятих класів. Іншими словами, післявоєнні наші батьки настаралися на чисельне молоде поголів'я і нас атестати зрілості отримувало аж 120 молодих і гарних, квітучих осіб в одному селі! І ось 1986-го — фактично був найперший наш збір через двадцять літ після випускного вечора.

Торжество вирішили провести у лісовій «Берізці». За дев'ять кілометрів від села, на роздоріжжі серед дубово-грабових та березових гаїв. Столи нам накрили за приміщенням кафе, під молодим, щойно з бруньок гіллям. Сіли ми, десятків із 7-8, тісно, одні біля одних, щоправда, кожен із чотирьох класів школи окремо. а ось руху вперед у застіллі якось ніби й не було. Всі один на одного

запитально поглядають, а просто починати знічев'я жувати редьку з ковбасою якось ніби нікому й не хочеться. На столах, звичайно ж, навіть згадки про спиртне, і пива також немає. Святкуйте, мовляв, на тверезу голову, панове! А воно не йде, до горла не лізе...

— І що, навіть горла немає чим промочити? — хтось гукає з-за столу до офіціантки...

— А у нас уже більше року спиртного в продажу не було. Хто приносить з собою — виганяємо з кафе, — пояснює чарівна жіночка...

— Обійдемося без спиртного, — зично каже один наш місцевий діяч, що сидить неподалік від мене за столом. Костюмчик з голочки, все блищить у нього, мабуть, після бріюліну. Він нещодавно дослужився до поста інструктора райкому партії: сяє, як нова копійка. Веде себе так, начебто тут головний на торжестві. Хоча, чесно кажучи, я вже три роки працюю членом редколегії найбільш тиражної, значить шанованої у республіці газети «Сільські вісті». Мовчу і лише усміхаюся в вуса, позаяк добре знаю, що саме такі маленькі ведмедики найбільш кусючі, коли вони вважають, що буцімто щось та значать, а ти їм перечиш. Перед тим цей щиглик усім розповідав, що перший секретар обкому партії товариш Таратута облітає край гвинтокрилом у рамках антиалкогольної кампанії, і може навіть приземлитися тут, на роздоріжжі, біля деречинської «Берізки». Або його начальник Василь Іванович Довгань, перший секретар райкому партії, може трасою проїжджати, він сьогодні якраз відвідує саме рахнянський куц господарств, ото ж, може перевірити, чи не пиячать тут у кафе. Тому, якщо трапиться подібне, наш застільник має конче вибігти назустріч, доповісти, що антиалкогольний режим у «Берізці» витримується сповна...

Яка жахлива привселюдна параноя, яке публічне безумство, але всі уважно слухають і з розумінням начебто похитують головами на знак згоди, а відвернувшись, сміються в кулак: які ж дурні ці партократи! Припинити пияцтво в народі, це як кубовою спідницею у зливу заткати небо: тільки оголиш свій зад не в пору, поки тебе ще й не лоскочуть...

Спершу хлопці з гранчаками, а за тим і наші чарівні та милі жіночки й собі, озброєні власними чарками, прямують по черзі до кремезного ясеня, де при його корені прихований у кущах, неподалік наших столів справжній бензо-склад. Там двоє наших колишніх випускників, достаючи з сумок бутлі та слоїки, наливають у посуду застілля не просто самогон, аж синюватий від чистоти дистилювання — перегон. Батько теж мені на okazji виділив трилітрову банку такої справжньої оковитої, звіриноного пошибу. Я знаю його просто таки реактивну якість, градусів під 85-ть має. Дві чарки в рот, і навіть дебелого козака валить із ніг такий польовий узвар.

Моргаю побратиму-виночерпю, мовляв, плюсни з мого родинного бутля крапельку. До речі, за директора цього спиртового складу під умовним ясенем побіля лісової «Берізки» прилаштувався мій двоюрідний брат Володя Чорний. Наливає всім без спочинку. Він теж серед випускників 1966-го, хоч загалом післявоєнний, дещо старший за всіх нас. Одного року Володя навіть пішов

удруге в той самий клас. Його батько, а це мій родич, дядько Сандик Чорний, родом із сусідньої Ксьондзівки (в народі незугарно на те поселення чомусь казали — Синдзівка), згодом стала зватися Вербівкою: з розмов знаю, гнав добру горілку, чи не кращу на Причепилівці. Настоював бурячанку на дубах, на звіробої. Для очистки узвару від сивушних масел міг додати й крапельку карбаміду. То вже був взагалі не узвар — ядерний вогонь.

І ось за таким напоєм від столів до куштів влаштовується жива черга. Боже, як же ж це принизливо, жахливо, мерзенно ставати за таким шия в шию за колишніми однокласниками. Мені й досі бридко. й образливо. Викурити цілі відра горілки, їх приховати в кущах, туди ставати в чергу з гранчастими стаканами, і, перекинувши того вогню у диких заростях кропиви, летіти за стіл, щоб закусити. Йй-право, таке безумство могло бути лише в СРСР, та ще й у пору розвинутого соціалізму! Це і справді незабутні та неповторні картини масового божевілля на шляху до побудови світлого комунізму! З тої дикунської черги на дербчинському перехресті доріг, тепер уже Жмеринського району, хочу послати полум'яний привіт усім тим недоумкам, хто нині стогне за СРСР, марить радянською владою...

Партінструктору теж хтось приніс синюватого перегону, мабуть, виробництва саме нашої, думаю, хати. Але примітивний партначальничок не п'є: а якщо враз Довгань над'їде, чи Таратута з гелікоптера зазирне під віття густих дубів. Абсурд такий, що в пору поцікавитись, а що там в голові тих партначальників, чи були там мізки?

Однаке за столом, ну, звичайно ж, завдяки буряковій юшці з-під ясеня, все враз зашевелилося, ожило, загуділо веселими голосами. О, чути кажуть уже: «Яка все-таки ж гарна наша незабутня «Берізка?» і «пшов ти Жора нахер зі своїми Таратутотою та Довганем, дорогий ти наш товариш партінструктор!»». Над гаєм злетіла враз пісня... Співаємо щиро й задушевно:

«Рідна мати моя...» Це найближче і щасливіше всього на світі.

Від тієї антиалкогольної події поминуло вже 35 літ. І сьогодні я мимохідь прочитав десь: 7 травня ц.р. на 101 році життя у Москві помер такий руський самдур із Томська, колишній другий секретар ЦК КПРС Єгор Лігачов. Головна скрипка в давній антиалкогольній кампанії. Той, хто придумав ті всі дикунські заборони, через які катували багатьох людей. Вилетів гнилий зуб давньої безумної компанійщини...

Я з тим не маю нічого спільного. Мій тверезий стан, образ, тип життя — це моє внутрішнє переконання.

А ВЗАГАЛІ, ХІБА Ж ЦЕ СВЯТО ДЛЯ КОЗАКА — ЧВЕРТЬ ВІКУ БЕЗ СПИРТНОГО?

Так сталося, що завдяки вірі в медицину і її розумних служителів, я здрастую... без спиртного. Тверезий світ у стократ цікавіший і кращий піднапилого...

Так жити мені найкомфортніше. Тому прошу і після 25 літ внутрішнього карантину мені й далі спиртного не наливати!»

РОЗСТУПІТЬСЯ ПЕРЕД ГЕНЕРАЛОМ ПІЩАНИХ КАР'ЄРІВ

У парубоцтві мій батько залюбки грав на чотириструнній мандоліні, на той час поширеному щипковому інструменті, і брався навіть співати неополітанські серенади. Мати тому іноді жартома називала його Сандро, з притиском на останньому складі. Найбільше допомагав йому в цій бродячій творчості на нашому причепилівському кутку його близький родич, тракторист Микола Горобець. Микола Романович.

Мій дід Макар Горобець і дід Роман Горобець були двоюрідними братами. А коли з'явилися на світ ми з Миколою Горобцем — сином Миколи Романовича, то вже вважалися, що ми, якщо я не помиляюся, є братами в четвертих. А позаяк, мешкали недалеко один від одного, пасли разом корів і бігали на річку та став купатися, до школи поспіль, то просто знали, що близька рідня. Підросли до хлопчаків, парубійків, то були, що називається, — не розлий вода...

Світ дитинства малого Миколки починався на дальній окраїні Джурина, у горбатому Голинчинському яру. У такому дикому і забутому Богом та людьми місці, що маю вас переконати: там вище по руслу дощових повеней розмістилося в лісах село, у назві котрого, яке й перейшло і на наймення величезного яру, недарма є дивні слова — голі ченці. Кажуть, що колись такі диваки справді бродили тими краями. Можливо, й попід майбутнім житлом Горобців, яке з часом перетворилося у крайню хату нашого села. Прогрес цьому закутку поселення дав спустошливий кар'єр, вапнякові, ракушнякові виробітки, де й виростали джуринські хлопчакі. Починаючи з того, що розробка копалин тільки з часом перейшла на інтелегентний підземний видобуток стінових блоків у штольнях, а починався з страхітливих вибухів: вапняк тут лупали амуналом. І від того навіть були людські жертви — загинула наша ровесниця, безтурботно граючись у квітнику на власному городі.

Миколка був на рік молодшим від мене, але ріс він, не інакше сказати, силачем, сміливцем і природженим лідером. Уже шестикласником він клав на лопатки всіх нас селяків. Йому без проблем було зайти до довгошиїх "дядьків" із випускного класу і будь-кому дати смачного, замашного щигля, якщо когось ображав чи принижував. Він із малолітства був вельми справедливий.

З Миколою ніхто не заводився ні в потішну боротьбу, ні в серйозну хлопчачу бійку: Микола Горобець із Голинчинського яру був не по літах ловкий і сильний, став надійним захисником усіх менших. Біля клубу він був грозою усіх колишніх хуліганів. Справедливість і приязнь у нього світилися на самому обличчі. В його приязній усмішці, здавалося, було зібрано весь світ доброти. Сам же нікого й ніколи не зобидить, не образить... Слабшого завжди підтримає, подасть йому руку.

Після уроків у школі він не бив байдиків. Буквально за його городом, а також за яром на Лисій горі, день і ніч працювали каменедобувні кар'єри. Далеко не простим, підземним способом там із середини п'ятдесятих років минулого

століття видобували камінь-ракушняк. Чудовий будівельний матеріал. Це відкладення з дна древнього Сарматського моря, яке мільйони років тому заливало простори Поділля, до Кременецького кряжу, Карпат і по Аральське море. Його ще називали океан Тетіс.

Води Сарматського моря кишіли акулами, всілякими рибами, моллюсками. Луску акул, риб'ячі зуби і мушлі доісторичних рептилій тепер часто знаходять при розкопках. А ось у Джурині, де подільські пригірки, косогори особливо виражені, все це закам'яніло і спресувалося в потужні вапнякові пласти. У них потужні каменерізальні машини, добуваючи ракушняк, вирізають протяжні підземні штольні. Підійдеш до такої стінки, десь на глибині вибою і видно, які закам'янілі рештки колись пластами, сказати б, силосувалися століттями тут, на дні моря-океану.

Колись у глибині Лисої гори, розказавши Миколі про Сарматське море, океан Тетіс, я бачив, як спалахнули азартом його синюваті очі, він весело сказав:

— Це що, ми тут як пірати древнього океану?

— Швидше — робінзони Сарматського моря...

А тодішні шістдесяті-сімдесяті роки якраз стали часом активної перебудови українського села. Люди переробляли на новий лад свої древні оселі, на місці колишніх мазанок з солом'яними стріхами ставили світлі і просторі кам'янки.

Державний кар'єр закупляв каменерізальні комбайни і вони на глибині 4-6 метрів від поверхні різали вапнякові блоки-ракушняки, утворюючи в подільських горах довкруги Джурина фантастичні підземні штреки — штольні. Їх вагонетками робітники шахтоуправління з допомогою невеличких електровозів рейками вивозили на поверхню. Там на цю продукцію очікували вантажівки з новобудов.

Але суцільна підземна ракушнякова стіна не завжди була однакової міцності. Кам'яна вапнякова твердь не всюди виявлялася однорідною. Тому в кожній зміні була різна кількість фабричних (читай — неушкоджених, ненадбитих) блоків. Щодоби більша частина відвалів (так офіційно величався видобуток каменю за один, сказати б «укіс» комбайна), йшов не «на-гора», а у збійки, бокові штреки, які власне й утворювалися по всій довжині штольні, щоб приймати туди цей напівфабрикат.

І ось штольню, де практично вибрано високоякісне каміння (фактично повноцінні фабричні, неушкоджені блоки), шахтоуправління закривало. З зовнішнього боку бульдозер старанно загортав штольню — своєрідну кам'яну дірку у подільському пагорбі. Вважалося, що сюди будь-який доступ людей закрито, і не в останню чергу через те, що це було небезпечно. На таких безконтрольних виробітках часто трапляються обвали даху штольні, позаяк, покидаючи виробітки, робітники вибивали й опори, які стерегли вапнякову стелю. Одначе всі в селі знали, що штреки, як смачний пиріг спасівськими яблуками, забиті, нашпиговані чудовим будівельним матеріалом. Безробітні, як їх тоді називали — дармоїди, тунєядці, а ще дуже важливо, — відважні підлітки озброювалися само-

робними тачками, найкраще на гумовому ході і з заповнених так званим напів-фабрикатом — битими блоками збійок вивозили на поверхню доброякісний будівельний матеріал. Черги автомобілів, значно довші ніж на державний кар'єр, ставали до підземних старателів.

Мені чомусь запам'яталося, що серед інших водіїв був такий примітний чоловік на прізвище Голуб. У нього було новеньке авто свіжої моделі ГАЗ із довгим кузовом і він використовував цю вантажівку, точно, як власну. Оскільки за добу до клієнтів, мешканців сіл Голинчинець, Ярового, Юліямполя, Журавлівки, Юрківки, Олександрівки, Паланки, Великої Русави, Рожнятівки, Горишківки він відвозив не менше рейсів чотири за день і вечір. Проте найтісніше шофер Голуб працював з бригадою хлопчаків Миколи Горобця. Називаючи мого брата «генералом піщаних кар'єрів». Коля від того лише морщився і грайливо примружував одне із очей, коли водій відвертався.

Тут заради справедливості маю сказати, що мій батько, котрий по-сільському завжди заздрісно ставився до заробітків односельчан і навіть своїх родичів, з якогось часу став мене буквально атакувати з однією дуже дивною, нав'язливою ідеєю, як можна розбагатіти завдяки видобутку напівфабрикату із збійок. Поставивши все, так би сказати, майже на промислову основу. Він запропонував, аби я як відомий уже в районі співробітник редакції районної газети пішов до голови місцевого колгоспу Миколи Володимировича Попова і попросив його, аби той виділив для нього коня з тачанкою. «О, ти знаєш, скільки б я за день вивіз на вулицю каміння?! Голуб працював би тільки під мене, привозячи нам щодня цілу купу грошей. Бо у нього в селах є своя клієнтура...»

Я не хотів навіть слухати про таку маячню. Як я, працівник редакції, піду з таким диким проханням до Миколи Володимировича, якого щиро поважаю? Тим паче, що самовільно відкриті штольні із старими, закинутими штольнями це загалом кримінальне старательство. М. Попов, якщо не скаже, то точно подумає: юний Горобець з глузду з'їхав.

Мати моя, звичайно ж, велика молодчина: тільки почує цю набридлу платівку в домівці від свого старого фронтовика, криком кричить на батька: «Ти на що сина підштовхуєш? А якщо гірня (так у Джурині віддавна називають кам'яні виробітки шахтоуправління) завалиться, і тебе й ту кобилу в штольні заб'є, хто відповідатиме, скажи? Ти хочеш і сина, і Попова під кримінал підвести?»

Мені здається, що батько так і помер, ображений на мене за не позичену в колгоспі шкапу для його підземного бізнесу. І в цьому, беру в лапки це поняття — щонайбільше «винен» мій брат Микола Миколайович Горобець. Його кипуча енергія. Вміння працювати без втоми. Просто в них була велика трудова сім'я і Коля з малолітства старався, щоб всім було що їсти та пити, в що одягнутися, в чому вийти поміж люди...

Так за справжнього генерала піщаних виробіток і став мій друг та родич Микола Горобець. У нього з'явилася шикарна тачка, яка за один раз вивозила на поверхню четвертину кузова нового «ГАЗона», які тільки тоді з'явилися у наших краях.

Коли мене забрили на флот, Коля ударними темпами транспортував на поверхню напівфабрикат із закинутих виробіток. Потім мені ще залишилося служити пів року (ось вам різниця між строковою повинністю солдата і матроса), він уже опинився на навчанні в Івано-Франківській школі міліції, відслуживши перед цим дійсну службу в радармії.

Коли я тільки розпочинав службу на флоті, приходиться лист від матері. Вона була геть безграмотна у нас: всього лише кілька місяців ходила взимку на курси ліквідації неграмотності у далекі тридцять роки минулого століття. Там вивчила лише азбуку. До складів справа не дійшла. І тепер коротенького, на кілька речень листа вона складала з літер, які пам'ятала. Нічого, що там іноді, в тому місці, де б мала стояти буква «в» вона вимальовувала дворуке у кишенях фіглярське «ф». Просто їй так вчувалося це слово. Мені ж таке краснописьменство зовсім байдуже: я все це залюбки розшифровував буквально на льоту.

Мати сповіщала, що Коля Горобець тепер працює шофером на колгоспному молоковозі. І декілька разів на тиждень їздить із центра села аж до нас, на Причепилівку, щоб набрати води з річечки Вовчиці навпроти нашої хати, аби сполоснути від молока чи сиворотки, яку також возить, цистерну. Міг би це, звичайно, зробити на території колгоспного господарства, аде він неодмінно прямує до нас, на Корею (ще й так у народі називають чомусь наш куток) заїжджає до нас під ворота і виливає той змив мені у відра. Як же ж б'ються поміж собою наші поросята, і корова радісно споживає те багате пійло. Дуже славно росте худоба від цих приправ. Такий молодець наш Коля...

А буває додому їде, зупиниться, заїде запитати, може щось допомогти. Ото вже в тебе вірний і надійний брат та друг...

Власне, якраз у війську Миколу Горобця і примітили батьки-командири, зрозуміли, що трапився їм хлопець зовсім не звичайний. Насамперед, блискучий спортсмен. Неперевершений волейболіст і баскетболіст, легкоатлет, а головне — відчайдушний борець. Через місяць після мобілізації у стрій, він уже був чемпіоном військового округу практично з усіх видів боротьби. Мав смертельну хватку, небувалу силу в руках: думаю, дало йому те, що він буквально із 6-7 класу щодня після школи носив у штольні 40-50-кілограмові блоки ракушняку. Вантажив їх вручну на авто. А попри все — мав природжений дар лідера. Вміння мислити за всіх...

Уже на першому році армійської понуки йому присвоїли позачергово звання і призначили старшиною роти. Хто пройшов строкову службу, гадаю, добре знає, як важливо, щоб у підрозділі серед особового складу була людина, яку всі поважають і слухаються, має природжені задатки керманіча, тоді, коли всі офіцери, прапорщики, мічмани відпочивають дома. Тому підрозділ, де обов'язки старшини роти понад півтора року виконував строковик Микола Горобець, завжди був у числі кращих. А коли його проводжали зі служби, командир написав характеристику, з якою його з розпростертими обіймами прийняли до середньої школи міліції. І тут-таки знову призначили старшиною роти курсантів.

Ми зустрілися з ним через декілька років у Вінниці. Він обіймав посаду дільничного найбільш проблемного кварталу обласного центру, так званої «стометрівки» (від міськвиконкому до обкому партії) на центральній вулиці міста над Бугом-рікою. Оскільки серед блатних існувало неписане правило: хто не ковтне зайвого спиртного, поспішає саме сюди. Аби побачитись з такими як сам хуліганями, часто просто справжніми виродками, почванитись, позадаватись перед своїми, позбиткуватись над слабшими і молодшими. Тут і в'язалися повсякчас різноманітні конфлікти. Закінчувалося усе, як правило, жахливим мордобоем, поножовщиною, Часто страждали від того і правоохоронці. Ніхто не міг справитись із цією приголомшливою проблемою, гнітючою виразкою організму міста над Південним Бугом: центр Вінниці завжди буквально зашкалював у ранкових гріховних повідомленнях. Але тут за справу взявся чемпіон МВС зі всіх видів боротьби — самбіст, дзюдоїст, майстер вільної і класичної боротьби Микола Миколайович Горобець. І наче бабця поворожила...

— Ти що їх відверто і упереджено лупцюєш? — висловився я, либонь, занадто прямолінійно, по-джуринськи.

— Чому ж, — весело усміхався мій друг і брат, — просто лагідно і задушевно розмовляю. Вдруге, з ким я уже познайомився, ще ніхто не потрапляв на співбесіду... Знаменита «стометрівка», — продовжував Микола, — через півроку моєї служби стала фактично нульовою щодо правопорушень. Тут злодії і п'яниці тепер не бродять, мою ділянку обслуги всяка шпана обходить далекими дорогами...

Микола Миколайович виявився тією людиною, на котру можна було завжди покластися. Він немовби на дріжджах ріс кар'єрними східцями. Начальник служби ОБХСС міста Вінниці (так у радянські часи називалася в органах міліції служба боротьби з економічними злочинами). Згодом, Микола Миколайович очолив цей підрозділ у Вінницькій області. Через якийсь час забрали його на посаду першого заступника директора даної служби в МВС України. Вручили папаху полковника міліції.

Що там грішити нині: зв'язувались ми не часто, позаяк справ було занадто багато на роботі — і у нього, і у мене. А ми не з тих хлопців, хто байдикує. До мене про нього більше долітали відгуки з нашої рідної джуринської сторони. Якби це потрібно було нині, я б точно віднайшов би й за годину десятків із три людей, яким персонально допоміг у житті Микола Миколайович Горобець. І тоді, коли лейтенантом служив, і коли носив погони полковника міліції, чиновника міністерства. В кожного проблеми, зрозуміло, були різні, але він такий знавець життя і різноманітних колізій, що завжди правильний вихід віднаходив. Іншими словами, наш Микола Горобець мав дуже теплу, людяну вдачу, був таким, що кожному прийде на поміч. Не може у руках, у зубах добро принесе. Бо ж сам виріс із біди та нужди. Був вельми уважним до клопотів людей.

...Привели якимось шляхи-дороги мене у глибинне подільське село Пасинки. Думаєте, це дарма так у сиву давнину село обізвали? Десять і чимсь воно явно від свого рідного кореня відірвалося, і завжди залишалося непереборимою гнилою

калюжею чи то на шляху до соціалізму, чи й уже на самому проспекті комунізм. У землеробстві, до речі, пасинками називають бічні пагони деяких рослин. Ось таким не рідним для району і своєї власної долі було це село аж до тих пір, коли, за 21 рік до обвалу колгоспно-радгоспної системи, не прийшов сюди на посаду голови правління господарства молодий та дужий ще тоді чоловік — Василь Олексійович Симонишин. Ось при ньому вже Пасинки треба було перейменувати з нерідної сторони в серцевину колгоспного Поділля, називати центром заможного благополуччя.

Микола Миколайович Горобець і його дружина, кандидат медичних наук, педіатр Наталія Іванівна, доцент Київського Національного медичного університету імені О. Богомольця

І ось сидимо з моїм колишнім головівським кумиром, згадуємо часи минулі. Розповідає він бувальщину того, як колись пристаркувата секретар райкому партії вчепилася до нього, стала вимагати негайно звільнити з роботи водія голови колгоспу Володю Кукурудзу. Мовляв, це Симонишину геть не личить довірятися в усьому на штунду. Бо цей чоловік за її даними входить до якоїсь там релігійної секти.

— Слушайте, — щосили відбивався від того безглузлого ідеологічного штурму пан Симонишин, — але ж це відмінний фахівець, надзвичайно порядна і чесна, винятково трудолюбива людина. З таким, як кажуть, і в розвідку можна йти. Що мені до того, що він спиртного не вживає, до голих стін чи лозунгів молиться?

Так виглядає підземний Джурин — закинуті штольні місцевого шахтоуправління. Вони пролягли під землею на десятки кілометрів. Бачите, яка накатана долівка штольні, по ній, будьте певні, пройшло тисячі навантажених напівфабрикатом тачок. Тут залишив свої сліди 46 розміру Микола Горобець...

— Ні, — у відповідь грізне і безапеляційне, — розрахуй його і квіт. Але ж не такий Василь Олексійович, щоб над людьми збиткуватися, в тому числі і по партійному велінню. Ніколи й не натякнув В. Кукурудзі, що він там комусь не подобається...

— А хто для вас є Микола Миколайович Горобець, він же ж теж із Джурина родом? — враз справляється Василь Олексійович у мене. — Той, котрий колись трудився начальником ОБХСС області...

— Ми з одного родинного кореня, — відповідаю.

— Оце потужний чоловік, — мовить Василь Олексійович. — Була в нас одна історія, знову ж таки пов'язана з тим самим Володимиром Кукурудою. Уявіть собі: є в колгоспі десятки авто, сказати б, — повний набір під польові роботи, вивезення на приймальні пункти продукції. Тут уже жнива заходять, а замало не всі транспортні засоби стоять без гуми. Був страшений дефіцит в СРСР цього барахла. І ось якось Володя Кукурудза каже мені, мовляв, керівники їхньої секти вирішили допомогти нашому колгоспу. Складаймо списки пот-

реби у шинах на будь-яку техніку, я поїду в Москву, особисто привезу. Наші брати во Христі допоможуть припровадити цей товар.

Бере колгоспник під звіт у касі суму грошей і вирушає до Білокам'яної. Голова колгоспу радіє: телеграфував Кукурудза, що все закупили, виїхали додому. І правда, дісталися вже аж до Вінниці, а тут завжди найпильніша міліція. Стоп ЗІЛ з причепом. Авто — під арешт, представника колгоспу, себто закупника продукції — до СІЗО. О-й-ой, що ж тепер буде?! Є, виявляється, шини, будь-яких типів і розмірів, але лише за готівковий, підклимний, а насправді — прибутково-калимний рахунок. Інакше цього дефіциту і вдень з вогнем не знайдеш. Комусь нагорі вкрай вигідно було, щоб у державі відчувався гострий дефіцит.

А тут ще Симонишина попереджають, що готуйся, мовляв, до вас на обшук в помешкання водія В. Кукурудзи виїхав особисто сам начальник ОБХСС області підполковник М. М. Горобець.

За пів години до візиту високих міліцейських чинів з Вінниці прибігає чоловічок, який, здається, заправляє в селі сектою штундистів. І приносить Василю Олексійовичу, казати б, «маляву» — тоненько скручену записку від В. Кукурудзи з камери. Той звідкілясь у СІЗО довідався, що на трус в його домі ввряджається міліцейська бригада, настрочив записку Симонишину і навіть знайшов кур'єра, щоб переправити її в колгосп. Мовляв, по можливості, у спальній кімнаті його дому приберіть, будь ласка, сімейні наші гроші, бо виявлять при «трусі», заGREBуть разом із колгоспними, потім нікому нічого не доведеш: система «ніпель».

Тільки ознайомився з «депешою» голова колгоспу, а тут у двері — стук, стук. На порозі високий, стрункий підполковник — Микола Горобець. З-за його плеча навшпиньках виглядає ще один старший офіцер. Просять допомогти розшукати голову сільської ради, якого планують взяти за понятого для обшуку, а також запропонувати ще одного колгоспника на цю неприємну оказію.

— За понятого, — заявив рішуче Василь Симонишин, — піду я...

— Ні, ні, — категорично заперечив підполковник, напевне, заступник М. Горобця. — Нам вистачить для солідності і голови сільської ради...

— А чому мені не можна? — поставив питання Василь Олексійович. — У мене, до речі, навіть з собою паспорт є...

Паузу розрядив керівник управління боротьби з економічними злочинами:

— Якщо є таке особисте бажання — це дуже похвально. Нехай будуть у понятих два керівника села, це тільки ваги додасть протоколу, — розпорядився начальник ОБХСС області.

І ось уже триває, власне, сам обшук. Міліціанти уважно оглядають усе на кухні, в інших кімнатах, а Симонишин крутнувся сюди, крутнувся — туди. Зайшов до спальні господарів. Доглядачів не видно і не чути. В одну мить відвернув килим біля дивана, дістав звітлія конверт, тільки наважився покласти його до кишені, а у дверях несподівано виріс підполковник М.М. Горобець. І прискіпливо дивиться на голову колгоспу. Уважно спостерігає, але мовчить...

— Я лише на якусь мить розгубився, завмер на місці, але тут же опанував собою, і наче нічого й не сталося, — розповідає тепер Василь Олексійович, — спокійно кладу знахідку до внутрішньої кишені. Байдуже помимо Миколи Миколайовича виходжу на кухню. Він тільки спостерігає за мною і мовчить...

Якби ви мене запитали нині, чому ж пан офіцер-міліціант не видав голову колгоспу, то я маю що відповісти, чим пояснити його вчинок. Микола Горобець не вилупився з яйця золотопогонником. Його менше всього цікавила кар'єра із посадками, доволі часто, зовсім безневинних людей. Він дуже добре знав мудрощі життя, хитру систему радянських дефіцитів, яку будували зверху донизу пожирачі прибутків з товарних нестач.

Ось, пригадуєте, вище у цій новелі я розповідав, що Микола Горобець перед армією працював водієм у рідному колгоспі. Про це виводила кострубатими каліграфічними літерами з дому моя мати. Ще колись у Києві Микола, сидячи поруч зі мною а авто, переповідав, як свого часу трудився у столиці на величезному панелевозі системи домобудівництва, як йому попервах було неймовірно важко вписуватись в тісню вулиць і провулків, крутих поворотів. Тобто, не з розповідей знав він, а наяву, що таке відсутність гуми для машин і механізмів, коли в полі гине врожай, коли чекають товарну продукцію робітники і будівельники.

Обшук тоді у Пасинках ніякого результату не дав, і слідство нічого не з'ясувало. Незабаром В. Кукурудза вийшов на роботу, а колгосп отримав придбані шини. І в далекому подільському селі й донині пам'ятають, хто цьому посприяв...

А найбільше, звичайно ж, любив він своє чарівне сімейство.

Як став працювати дільничним інспектором, виділили йому кімнату в гуртожитку медичного училища. На котромусь його поверсі трапилася на очі ладна і примітна Наталка із сільських Чернівців.

Потім я бував у них, коли вже в квартирі на першому поверсі бігало двоє прудконогих синків. Наталя після училища тут же поступила на навчання до медичного інституту. Її заповітною мрією було стати лікарем-педіатром. Микола ж казав: «Ми з хлопцями будемо мужньо нести вахту по дому, по господарству, а мама має старанно навчатись. Щоб бути зразком для всіх». І сам тоді ж, до речі, закінчив міліцейську академію. Мені дуже приємно і радісно було, коли, приїжджаючи на екзаменаційні сесії, він ночував у мене. Скільки ми тоді провели чудових вечорів, розмовляючи про все на світі.

Якось, пригадується, я його запитав:

— Ось ти береш участь у практично всіх спортивних змаганнях на чемпіонатах з самбо, дзюдо, вільної, класичної боротьби. Ти що чітко і досконало дотримуєшся правил класифікації, ти їх у пилу боротьби не порушуєш?

Коля, пригадую, тоді весело розсміявся.

— Які там правила, Сашку! Для мене важливо у двобої спершу будь-як прихопити суперника. А потім уже я його так зіжму, що він точно не вирветься, а з часом і спустить дух, сам попроситься прикоротити бій...

Коля, звичайно, був боєць-удав. Під бадьорий настрій він іноді так вітався, що всі, хто тут же поручкався із ним, ставали на коліна, або й падали на коліна. У нього був металевий зжим, викоханий на фізичній роботі в Джурині...

Результат такий: Наталя Іванівна закінчила Вінницький медінститут, захистила кандидатську дисертацію. Двоє їхніх синів Руслан і Роман стали київськими хірургами. Старший син також захистив кандидатську дисертацію. Руслан Миколайович Горобець – це той видний і кріпкий, весь у батька, молодий чоловік, що у розпал боїв на Майдані Незалежності 2014-го проводив операції у центрі столиці під відкритим небом, рятуючи життя Героїв Революції гідності. З початком агресії московитських урків на Східний Донбас — керівник медичної служби добровольчого батальйону «Айдар», орденоносець.

Прилучилося до сімейства Горобців двійко славних дівчат. До речі, теж медиків. Обидві уже науковці (ви здогадалися, напевне) — кандидати медичних наук. І свекруха — Наталя Іванівна, і Наталя з Анастасією є викладачами Київського медичного університету імені О. Богомольця. Такий собі домашній медичний науковий центр. Хоч додому, а мешкають поруч, студентів набирай...

Микола Миколайович, зазначу, вийшов із самих сільських низів. З наших джуринських нетрів, з числа справжніх генералів піщаних кар'єрів. А створив, сказати б, зразково-показову сім'ю, родину. Бо вже й онуки навчаються у столичних вишах.

Однаке лихо не оминуло і цю доволі успішну сім'ю: 1 вересня 2013 року після тривалої хвороби несподівано відійшов у засвіти полковник міліції Микола Миколайович Горобець. Дев'ятий рік уже родина без глави сім'ї. А все те, що розказано вище — мій вінок на його могилу, у зв'язку з тим, що 17 лютого — день народження мого друга і брата. Сьогодні йому могло б виповнитись лише сімдесят...

17 лютого 2021 року.

***

А ось що написала Наталя Іванівна Горобець у відповідь на публікацію мого спомену про Миколу Миколайовича:

«І справді, Сан Саничу, втрата Миколи Миколайовича особисто для мене прирівнюється до втрати, якщо так можна сказати, разом узятих батька і матері, брата і сестри інших родичів, частини серця і душі... І для дітей (я знаю) і внуків також — це також втрата частинки їхнього серця. Бо для нашої сім'ї наш БАТЬКО був (і є...я знаю) Ангел-хранитель з величезними крильми, energizer, perpetual mobile і т.п...Він навіть із небес своїм крилом захистив нашого старшого сина на війні: відвів кулю рашівського снайпера так, що вона лише черкнула Руслана по обличчю...

Чи був він ще струнким і підтягнутим лейтенантом, чи носив погони поважного полковника міліції, чиновника міністерства ВСУ, завжди залишався Людиною — порадою та розрадою, розумним та винахідливим, вміло і коректно

вів свою чималеньку сім'ю по життю, по його висотах, серпантинах, без страху, з посмішкою на устах...

Він дійсно був знавцем життя і завжди допомагав усім нам знайти правильний вихід з будь-якої ситуації...А найголовніше, він мене кохав!!!...

То ж вся сім'я Горобчиків дякує Вам за спогади, за публікацію, за теплі слова!

У міжнародний день сім'ї, який відзначається 16 травня, Наталія Іванівна, яка вже має декілька збірок ніжної, зворушливої поезії про людську честь, кохання, вірність людського обов'язку, виставила на суд читачів такого вірша, якого перечитую вже десятки і десятки разів. Тут тісно словам, є широкий, безмежний політ почуттів і думок. Ось, будь ласка, вчитайтесь:

ЖУРБА

Ти відлетів. Життя покинув.
Махнув мені своїм крилом.
До Бога Ангелом полинув,
Вклонитись щоб йому чолом.
Нехай в брестовім небокраї
Щасливий шлях душа знайде,
Промінням хай його осяє
Для тебе сонце золоте.
Розправ свої широкі крила
Й назустріч вічності лети.
Нехай наповнені вітрила
Долають бурі і шторми...
А я...залишуся з журбою
Й напишу вірші для душі...
Колись при зустрічі з тобою
Їх прочитаю всі...тобі.

***

П.С. А це відгук на статтю голови Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України Вадима Вітковського:

«Я знав полковника Миколу Горобця, коли він очолював відділ обласного управління МВС на Вінниччині. Це був справжній фанат міліцейської служби, непідкупний і безкомпромісний. Ми з ним товаришували і нерідко навіть обідали разом. Це тоді він запросто міг схопити за руку на гарячому...керівника департаменту облдержадміністрації і довести справу до суду! Це він міг порятувати талановитого господарника з Шаргородського району, який дивився далеко вперед у економічному розвитку села, і люди за це назвали його іменем одною з вулиць ще при житті, але потрапив якимось випадково у трудну ситуацію, що могла завершитися ув'язненням... Микола Горобець був, насамперед, Людиною! За нього люди нині моляться! Вічна йому пам'ять, товаришу моєму!»

ШЕДЕВРИ БЕЗРУКОГО МАЙСТРА

Ця історія живе у мені вже понад півстоліття. Часто висить, що називається, на самому кінчику пера, бо ж пора уже, мабуть, розповісти, оприлюднити її. Та все якось не було нагоди. Швидше навіть я очікував певного буцімто поштовху, як кажуть, інформаційного приводу, щоб покласти на папір цю новелу з життя. Але сільська Україна, на жаль, вимирає тепер такими приголомшливими темпами, що за цим регресивним процесом просто не встигаєш. Там, де ще недавно розквітали життєдайні повновиді людські оазиси, нині здебільшого владарює запустіння і розпука. Вимирають сільські вулиці, де свого часу активно буяло життя — нині часто владарюють розвалини і зарослі деревію. А основні інформаційні приводи у тих заводах стосуються швидше всього лише чергових похоронів. На жаль...

Але ось подія. Не усміхайтесь лишень: нинішньої ночі приснилося мені, що побував я на велелюдному торжестві. Веселе і красиве було свято! Накриті столи, багато людей, духовий оркестр, Пісні і танці. Мені здалося, що я знову побував на відкритті нового будинку культури у селі Покутині Шаргородського району Вінницької області. Яке ж то веселе і красиве було торжество! Понад 52 роки тому, здається...

Усе виглядало, як було насправді якогось там дня 1968 року. Від районної газети ми їздили в Покутині удвох із фотокореспондентом Юрієм Кіріловим, жвавим, тонкобровим чоловічком, великим майстром своєї справи, майстром влучного слова. Через декілька днів у районній газеті вийшов великий і красивий наш фоторепортаж про ту іскрометну подію. Як же ж я потайки гордився своїми окремими вдалимими фразами про тамтешніх людей, раз по раз перечитуючи ту публікацію. Вона лоскотала моє молоде газетярське самолюбство.

Але через декілька місяців персонально мені прийшов лист із того ж села, і стосувався він саме мого репортажу. Хтось грамотний і не злий написав мені особисто, бо якби це був, до прикладу, закоренілий скаржник, відбірний сутяжник, той би неодмінно всю свою лють спрямував безпосередньо до райкому партії. Мій же адресант, сховавши свої ім'я та прізвище, скромно зауважив, мовляв, йому дуже прикро від того, що в моїй публікації і словом не обмовлено про ту людину, котра виготовила для сільського будинку культури шикарні вхідні двері. Які насамперед приваблюють увагу всіх, позаяк виготовлені з дерев'яними візерунками. До того ж, цей справжній витвір мистецтва підкорився людині, яка не має... обох рук. Власне, безрукому майстру.

Я перечитував і перечитував ті декілька рядочків послання і не вірив написаному. Чому ж про це я не почув на колгоспному святі? Аж поки на вулиці райцентру не вгледів випадково покутинського головного бухгалтера. Не молоденька жіночка підтвердила. Так, так, мовляв, головні двері новобудови і справді замовили односельчанину Івану Громадку. Він 1945 року втратив обидві кінцівки рук. Але давно вже є загально визнаний і неперевершений столяр, стельмах на все Покутино.

— Так ви ж були у нас на відкритті будинку культури, — враз пригадала жіночка, уважно дивлячись на мене. — Ви ж хіба не бачили, як члени правління колгоспу надали право відкрити двері нової споруди самому майстру, як його вшанували, піднесли йому цінні подарунки?

Мені лише залишилося кисло пояснити уважній головбуху, що ми з редакційним фотокором трішечки припізналися на урочистості: в дорозі зламався наш далеко не новий редакційний мотоцикл. Приїхали, заскочили до нової споруди, до якої не можна було фізично пробитися крізь щільний натовп людей, бо не всім вистачило місця в гарних нових кріслах, коли уже виступав голова колгоспу. Багато людей прибуло в Покутине на відкриття сільського будинку з сусідніх сіл — Калитинки, Сапіжанки, Садковець.

Ви ж, сподіваюся, друзі, мої читачі, розумієте, як мені після вияснення цієї новини про легендарного безрукого майстра хотілося тоді хоч би й пішки вирушити в Покутине, віднайти того дивного чоловіка, порозмовляти з ним. Хоча до села від райцентру доволі далеко — розташувалося воно на самому краєчку тодішнього Шаргородського району, під Рожнятівкою — Томашпільського, поруч із Володівцями і Саєнкою тодішнього Могилів-Подільського району. Я став із нетерпінням чекати щасливої нагоди вирватися у відрядження до далекого села на південному сході району.

А дістався я до Покутино аж у грудні, коли в тамтешньому колгоспі відбувалися звітно-виборні колгоспні збори. Майже бігцем примчав я до тих дверей будинку культури. І справді побачив, що стоять вони величаві, як у розписному багатому середньовічному палаці. Вирізна примітна ручка на них гарно припасована. Аж хочеться погладити весь цей виріб, притулитися до нього...

Але де ж побачити самого золоторукого майстра? Став запитувати людей про Івана Громадка.

— Ще немає його, — відповідали колгоспники. — Не видно. Але він точно прийде. Іван активний колгоспник. Зборів не пропустить. Зачекайте трішки...

Через якийсь час гукає мене приземкуватий чоловічок з засмаглим обличчям. Веде на ганок. Будинок культури стоїть на пригірку. Одна з вулиць від нього спрямована якраз у тому напрямку, де якраз за обрій сідає червоне (на завтрашній мороз, мабуть) зимове сонце. Там у кінці вулиці видно, крокує чоловік. Від того, що під ногами слизько, він іде, дещо розставивши руки. Видно, що у фуфайці, а навпроти сонця це добре видно, звисають порожні кінці рукавів...

Я зустрічаю Івана Громадка під його розписними дверима. Він дуже здивований і аж дещо вражений тим, що його очікує газетяр. «З такими, — каже, — ще не спілкувався...» Тому на всі питання спочатку дає доволі короткі і спрощені відповіді. Я, приміром, запитую: «Скільки часу ви затратили на виготовлення цього дверного шедеву?» Він односкладно відповідає: «Два роки...», і мовчить. «А якими ви інструментами користувалися при виготовленні їх?» «Здебільшого, рубанком...» Це вже згодом, коли мій співбесідник оговтається, то розповість, що знаряддя у нього особливі. Їх йому виготовили сільські родичі

і друзі. Якщо рубанок, то з спеціальними пристроями для застібання на обрубках його рук. Такі ж затискачі у нього стоять на молотках, долотах, пилах. На виделці і ложці — з посудного начиння. Фактично на всьому, чим він користується у побуті та роботі.

Так, коефіцієнт корисної дії його майстерності значно нижчий, ніж у звичайного столяра. Але зате він усе робить з душею і на совість. Те, що виготовить безрукий майстер Іван Громадко з Покутиноного, знане на весь джуринсько-покутинський закуток району. В чергу із замовленнями до нього люди стають і на рік, і на два. Ніхто його не підганяє, всі розуміють, враховують особливі умови мастака.

У розмові я все товчуся довкруги того, як він працює, що нині виготовляє, на що отримує замовлення і все ніяк не наважуюся запитати, а що, власне, сталося з ним, де він втратив руки. Мабуть, на мене впливає те, що ми зайшли до приміщення будинку культури, опинилися в якійсь кімнаті. В приміщенні прохолодно, якщо не сказати — холодно, бо ж воно не опалювалося, у мене геть одубіли руки з олівцем, я вже замерз у ноги, а мій співбесідник від заданих мною питань, відповідей, які він повсякчас формує, весь зіпрів. По обличчю його котиться піт. «Як і чим він їх витре?» — бентежусь подумки я.

Наче зрозумівши мене, чому я не задаю головне запитання, Іван Громадко пояснює.

— Це вже був травень 1945-го, ми з хлопчачами на березі річки знайшли німецьку піхотну міну. Вирішили, що ось тепер нарешті «порибачимо» посправжньому. Всі обходили її, а я вважався серед пастушків найвідважнішим: ухопив смертоносну зброю і поніс у річку. Вона і вибухнула у мене в руках. Щоправда, уже в воді. Тому, як пояснювали потім сапери, весь комулятивний заряд спрацював вгору. Мені відірвало кінцівки рук, але я залишився живим...

Ми ще довго розмовляли з І. Громадком. Він поволі заспокоївся і розповів, як декілька разів намагався було покінчити життя самогубством, як його рятували люди. Як виготовляли йому інструменти, бо із самого малолітства він конче хотів стати столярем. Як багато для його психологічної і життєвої рівноваги зробила його дружина та діти.

— Усе, знаєте, навчився я робити обрубками своїх рук, — знічено розповідав мені покутинський колгоспник. — Тільки не можу одного самотужки виконати — поголитися під бородою. Тут у мене за справжнього циркульника виступає дружина...

Тим часом у головному залі будинку культури тривали колгоспні збори. Попрощавшись з Іваном Громадком, я намагався вникнути в протистояння, яке розгорнулося поміж кандидатами на посаду голови колгоспу. Оскільки я сюди дістався автомобілем уповноваженого райкому партії, то мав очікувати, коли по всьому закінчиться і бурхливе застілля з бутлями смердючої бурячанки, щоб повернутися поспіль із районним начальником додому.

Добився я до свого вельми скромного закутка у райцентрі годині о другій ночі — не раніше. Але спати зовсім не хотілося. Я начебто чув запис на дикто-

фоні, хвилюючу розповідь Івана Громадка. Із мене через край виливався твір, якого я вже виносив під серцем, після того, як дізнався, що один раз уже пролетів мимо такої виграшної інформаційної теми. Залишалося лише встигнути записати за своїми думками те, що вибродилося. На аркуші паперу вивів заголовок: «Руки». Поставив над ним рубрику: «Новела з життя».

...Заробітна плата літературного працівника районної газети в кінці шістдесятих років складала 90 карбованців. Ось на всі дев'яносто я передплатив періодики, літературно-художніх журналів, тому що знав: мені конче потрібно навчатися писати. Вміти викладати на папері різноманітні історії, оповідки, писати статті, нариси. Викладати все в інформаційному, діловому, художньому, фейлетонному стилі. Всі передплатні видання спровадив на домашню сільську адресу.

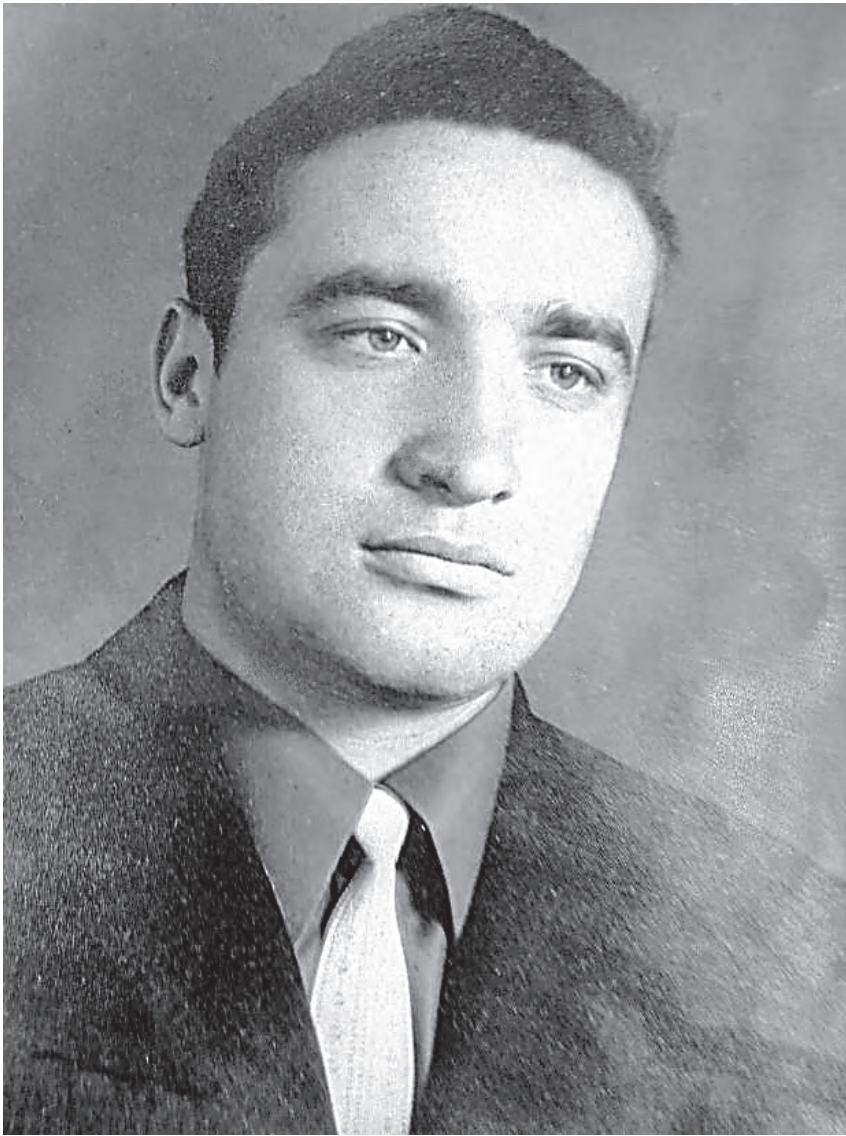
Коли почався 1969-ий, усі ті газети і журнали опинилися в сумці нашої сільської листоноші Любові Бондарчук. Вона була найближчою маминою сусідкою. Її ділянка обслуги виглядала так: дві величезні вулиці Джурина — Шевченка (наша хата мала номер 187, а всього вона нараховувала близько 300 домівок — 4,5 кілометра завдовжки і Жовтнева — таких же майже розмірів, розташована на протилежному боці нашої річечки Вовчиці). Отож, листоноші належало щоденно, позаяк всі газети в СРСР виходили тоді шість разів на тиждень, окрім неділі, набивши сумку переважно періодикою персонально для мене, нести ту нелегку поклажу впродовж майже дев'яти кілометрів. Для маленької, щуплої жіночки то було неначе якоюсь карою. Заходячи в кінці свого виснажливого маршруту до моєї матері, вона фактично розвантажувалася повністю і слізно плакала: буду, казала, покидати цю прокляту роботу віслюка, так довго не протягну...

(У дужках зазначу. Забігаючи дещо наперед, даруйте, і складаючи їй щирю дяку за ті давні труди, скажу, що мила пані Люба, слава Богу, жива-здорова й по нині, одна-єдина мешкає на вимерлому кутку нашої Причепилівки).

Я, зрозуміло, був у повному розпачі: що робити? Тільки навідаюсь додому, мама в сльозах. Їй шкода Любу-листоношу...

У цих клопотах ми дісталися до 25 січня 1969-го. А це був день мого народження: виповнилося дев'ятнадцять парубоцьких років. Субота. Відчиняються двері. Заходять мої родичі і друзі — Вася Сайчук — двоюрідний брат по маминій лінії, Коля Горобець — близька мені людина по батьковій в'язі роду. Останній несе в руках сумку листоноші. З-за його спини виглядає маленька Люба Бондарчук. Ви ж розумієте про що починається розмова. Але стіл накритий, і на чільне місце садимо сусідку, милу пані листоношу. Я ж попри все рвуся до пачки газет і журналів.

Розкриваю першою «Молодь України». Четверта сторінка. І очам своїм не вірю — у центрі її стоїть моя новела з життя «Руки». Виявляється, що рік тому у тематичній літературно-мистецькій сторінці «Чайка» цього вельми цікавого видання було оголошено конкурс на кращу новелу з життя року...

Таким я був районним газетярем у свої дев'ятнадцять літ. Фото 1969 року

А тоді вночі, повернувшись із далекого Покутиноного, я, написавши свою оповідь про зустріч із безруким майстром Іваном Громадком, вранці із пошти відправив матеріал саме до «Молоді України». «Чайку» в газеті вела, якщо не помиляюся, винятково талановита журналістка, письменниця Галина Ковтун. Вона й подала її на розгляд журі. Мій твір поділив друге та третє місце із давнім автором газети, письменником Володимиром Кезлею із Ріпок Чернігівської області.

Просто таким удатним видався мені подарунок на дев'ятнадцяті парубоцькі іменини. Цим і запам'яталося все...

ПЕРША ПАНІ УНР ПОХОДИЛА ЗІ ЖМЕРИНКИ

А ось Жмеринка, як жирна і добре впізнавана крапка на карті СРСР та України, нехай буде відомо всім, з'явилася загалом недавно. Якихось сто з хвостиком років тому. Це вже цар Микола II-й на початку двадцятого століття дарував робітничому селищу статус повітового містечка. При цьому придворні лизоблюди вирішили ще й догодити самодержцю, позаяк саме того дня святе сімейство вітало з днем народження одну із дочок імператора — княгиню Тетяну Миколаївну. Тому й запропонували містечко Жмеринку перейменувати в Тетянине.

Цар уголос буцімто на віртуальних терезах потарував вагомість обох слів і рішуче відклав убік проєкт перейменування містечка. Начебто заявив при цьому, що для Тетяни знайдеться інша пам'ятна місцина. А архаїчний гончар нехай і далі, як відомо з історії, жме тут ринку...

А тим часом у самій Жмеринці тоді і дещо раніше вже мешкали люди, які мали прославити це місто у віках. У самому центрі містечка активно працював комерційний банк. Його послугами користувалася вся місцева знать, ремісники, торговці. Заглядали частенько й землевласники. Головний авторитет грошової установи складав толковий, ввічливий, до всіх уважний керуючий. Звали його Варфоломієм Семеновичем Ткаченком. З роду-прадіда українець. Доброї душі людина.

Це був примітний, інтелігентного виду чоловік з моріжком чорнявих вусиків під акуратним носиком. Він читав багато періодики і різноманітної літератури, був навдивовижу цікавим співбесідником і міг кожному відвідувачу банку скласти прогноз зі станом валюти, сезонними цінами на ходові товари. Тому його завжди оточували ділові та цікаві люди.

У пана Варфоломія виявилось навдивовижу чарівним і друге домашнє крило — жіноче. Був він вдруге жонатим на писаній красуні Марині. Коли вони удвох іноді з'являлися в якійсь знаній компанії, то всі тільки й милувалися тим, як дотепно і чарівно поводить ся ця показна, бездоганна, віртуозна пара. Особливо ж неповторно і розкуто виглядала мила пані Ткаченко в танці. Вона завжди нагадувала собою незрівнянну, білосніжну подобу чарівної довгошійої красуні-лебідоньки на весняному ставку: буквально пливла по паркету. Пан банкір вельми ладно сприяв їй показати всі свої незрівнянні зваби доморощеної прими, безмірно сакральні і вміло виконував різні па-де-де з характерною зміною публічних дрібних кроків фігурними завмираннями, фіксацією багатоманітних прикметних поз. Коли Ткаченки впадали в танцювально-фігурний раж, усі присутні на балу наразі розступалися, робили велике, просторе коло і бурхливо аплодували. Двоє елегантних молодих людей неперевершено і дивовижно демонстрували справдешнє мистецтво краси у танці, поведінці вишуканих людей на відпочинку.

Чарівна пані Марина і згоріла несподівано у своїй граційній довершеності, нестримному пошуку кращої пластичної пози, у дикому азарті танцю. Якось

вони з Варфоломієм поїхали на різдвяні вечорниці до знайомого священника під селище Браїлів, що знаходиться від Жмеринки за якийсь десяток кілометрів. Замало не до ранку хвацько й запопадисто били чобітками об підлогу. Марина показувала замало не балетні пози при підтримці вправного, елегантного партнера. А коли вже потомилися геть, випили з усіма по чарчині на прощання, чомно розцілувалися з святим отцем та матінкою, і побігли веселі й радісні до своїх санчат із кучером у довгому кожусі. Панянка так розігрілася за столом та на лискучих попівських паркетах, що навідріз відмовилась одягати шубку, просто накинула її на плечі. У санчатах Варфоломій її укутав теплим покривалом. А коні були молоді й нестримно гарячі. Легкі санчата понесли, як стрілу.

І хоч їхати додому було й недалечко, та пані вміло зопалу підловила крутого морозцю з пронизливим вітерцем заодно, вистуджуючи все своє розпашіле у безкінечних танцях ество. Як же ж приємно було після задухи попівських покоїв на повні груди подихати свіжою різдвяною, аж пекучою прохолодою! Вона все намагалася вивільнитись з-під покривала, то однією, то іншою стороною обійняти тугу зустрічну струю смалкої свіжості. Уже до ранку Марина вся палахкотіла пекучим внутрішнім вогнем. Покликаний на поміч лікар, дивно скаблучивши нервові свої брови над хрипливою, як гармошка в грудях, пацієнткою, дивувався, як так сильно можна було обморозити дихальні та легеневі шляхи. Варфоломій Семенович лиш скрутно похитував головою і в сусідній кімнаті глухо сказав лікарю:

— Танці в усьому винні, бурхливі наші танці, пане дохтор...

Відтак, у банкіра залишилося на руках двійко дівчаток. Старша, справжня видра в людській подобі, Неоніла і зовсім юна, дворічна красуня Марічка.

Менша донька особливо була схожа на свою чарівну і незабутню матір. Ця дивна благоліпність у ній світилася якоюсь внутрішньою значущістю, позаяк кожен, хто бувало погляне на неї, відчуває: це не просте, а вишукане, казкове створіння. Ось пан Ткаченко і ставився до нього саме так — надзвичайно шанобливо. Вишукано. Тільки Марійка стала підростати, батько тут же відвіз її до Києва, влаштував до пансіону німкені Віри Карлівни Гоголевої. Згодом юна Ткаченко вже навчалася у Київській Подільській гімназії, ще з часом — у знаменитій Фундуклеївській...

На якомусь старшому етапі життя дівчинка зі Жмеринки мешкала в одній кімнаті з Євгенією Лівницькою, дочкою пристойних землевласників із села Липляве Золотоніського повіту тоді Полтавської губернії, згодом Черкаської області. Із населеного пункту, котрий знаходився якраз навпроти знаменитої Чернечої гори, могили Тараса Шевченка через Дніпро у Каневі.

У Жені Лівницької був брат Андрій, студент відомої Колегії Павла Галагана. Він іноді провідував сестрицю. У пансіонаті існувало залізне правило: хто б не приходив в гості до цнотливих вихованок, зустрічі мали відбуватися обов'язково за присутності третьої особи. Такою сторонньою душею для брата і сестри Лівницьких завжди призначалася Женина подруга. Часті рандеву відбувалися у великій, спеціально для цього призначеній кімнаті, де на видному місці

знаходилося гарне концертне фортепіано. В такі задушевні хвилини Марійка сідала до інструмента, і поки Андрій та Женя спілкувалися про щось своє, сімейне, густо затрушувала залу ніжними, красивими мелодіями. Робила це й для того, аби не чути того, про що ведуть домашні розмови Лівницькі...

Спочатку, під час зустрічей, музичні мотиви у її виконанні завжди звучали рівно, вишукано, без найменших натуг і збоїв. Але з якогось часу, особливо після того, як чубатий Андрій з того кінця кімнати пильно загляне на піаністку, вона й зіб'ється. Раз, вдруге... Якщо в класичному наспіві щойно вишукано дзюрчала по клавішах вода, то вона враз начебто зупинялася. Застигала, немов желе. А коли в мелодії відображувався політ, приміром ширококрилої чайки, то виникала ситуація, коли вона тут таки ось-ось упаде на скелі. Марійка тут же намагалася все виправити, поспішала, і це ще більше видавало її внутрішні добросерді хвилювання. Душевну напругу. Як вона придумала сама, причиною цього, можливо, стало те, що з якогось дня Андрій, приїжджаючи в гості до сестри, приносив букет квітів і сестрі, і їй, Жениній подрузі. І чого б це? Ті подаровані квіти, поставлені на фортепіано, просто хмелили голову дівчині. А позирки з-під лоба, ліктя, з-за плеча сестри виводили її геть із рівноваги...

Андрій таємно приносив дівчатам книги, найчастіше газету «Зоря», яку у Львові видавав великий геній Іван Франко. Просив усе, що передавав, ні в якому разі не показувати нікому, позаяк це насправді заборонена українська література. Ставши студентом Київського університету Святого Володимира, поринув у справжню підпільну діяльність з організації протестних акцій молоді проти царату. Активно виступав за проведення навчань українською мовою, проти гніту царату, на підтримку робітників, які боролися за 8-годинний робочий день.

Андрій записав дівчат до Студентської Громади, яка невдовзі обрала саме А. Лівницького своїм лідером. Усе це не могло закінчитися добром для активіста, його на рік виключили з університету. Однак він не покидав своїх громадських справ. Якимось із вікна пансіонату В.К. Гоголевої Андрій, непомітно відхиливши порт'єри, тихенько показав їм двох шпиків, котрі під будинком чатували на нього. «Охоронці моєї душі», — потішно пожартував.

Женя з Андрієм взялися українізувати юну пані Ткаченко, оскільки вона при зустрічі в гурті молоді, з якою дружили Лівницькі, надзвичайно виділялася своєю зросійщеною, жмеринською вимовою, орієнтацією на московських письменників і акторів. Брат та сестра все частіше затягували Марічку на українські вечорниці. Забирали з собою на концерти Лисенка, на вистави Садовського, Саксаганського...

Щодалі жити ставало все веселіше. Тим більше, що Женя якось запросила на вакації Марійку поїхати з нею до кучерявого і квітучого Липлявого. Мовляв, у нас дуже чудесно навесні і влітку. Ніде немає стільки голосистих солов'їв та зозуль, як там. Під боком широководий Дніпро з човнами. Мешкати можна з усіма Лівницькими разом, а можна на казковому хуторі, який також належав їхній сім'ї. Пані Ткаченко завагалася, адже рвалася до батька, зіскупилася за ним,

і старша сестра вийшла заміж, стала матінкою-попівною, переїхала до віддаленого села. Конче треба відвідати і її. Щоб остаточно зламати нерішучість подруги, Євгенія тісніше причинила двері кімнати, і майже на вушко Марійки прошепотіла:

— Тобі просив передати це запрошення... Андрій. Це його класна ідея про нашу спільну поїздку на вакації. Я її з радістю підтримала...

Женя побачила, як в одну мить зашарілася вірна подруга. Фарба залила її аж по самі вуха. За тим чарівнича Марійка вискочила, просто таки випурхнула з кімнати. Євгенія невдовзі почула, як другиня сіла до фортепіано, ударила по клавішах. Вона зрозуміла, що дівчина вгамовує наплив романтичних почуттів музикою. Значить, це глибоко її вразило...

То й справді були великі і відповідальні дні, коли молоді люди утрюх приїхали до батьків у Наддніпров'я. Але за Андрієм уже тягнувся глибокий слід антидержавника. Якось до них у Липляве нагрянув ледве не цілий загін жандармів. У будинку влаштували трус, усе перевернули догори дригом. Шукали підпільну літературу. Батько, Микола Іванович, один із керівників Золотоніського земства, дуже образився за це, звісно ж, на сина. Що влаштував для нього, поважного громадянина, таку ганьбу. До того ж Андрія заарештували через його виступи у Києві. Сказали, що водить дружбу з особистими ворогами престолу.

Якраз перед тим Андрій нарешті відважився зайти до батька на відверту розмову. Заявив про своє бажання одружитися. Готовий представити свою наречену для благословення...

Микола Іванович, що явно був не в душі, його допікали свої болячки, замахав руками:

— Якщо ти маєш на увазі цю чорнооку в смолянистих кучериках дівчинку, що приїхала з вами, то я благословення не дам...

— Це ж чому? — швидко і насторожено справився здивований Андрій...

— Вона, як і ти — політична. З книжками тільки, балачками... А як же ж ви, з чого жити маєте? Хто після мене справу на землі вести буде? На кого я добро нажите залишити маю? Ні, така невістка мені зовсім не підходить, я проти такого шлюбу і на землі, і на небесах... Хіба ж ти не можеш вибрати собі більш достойну хазяйку?

Андрій прожогом вискочив із батькового кабінету. Більше як пів дня мокнув у Дніпрі, косив із хлопцями отаву в долинах. А ввечері, зустрівшись з дівчатами, розповів про аудієнцію у батька, про розмову з приводу весілля з матір'ю, яка за традицією і зі страху перед чоловіком як завжди підтримала свого Миколая Івановича. Згодом Андрій, геть по-філософськи розмірковував про все перед Марійкою і Женею:

— Що сказати: наяву вічна проблема батьків і дітей! Ніколи між ними не буде згоди в принципових справах! Нічого, вони з часом оговтаються, я ще раз із ними порозмовляю... Це, визнаю, був невдалий підхід із мого боку...

А вже наступного дня стався несподіваний новий візит жандармів, Андрія пов'язали, довго допитували й Марійку. Але ніяких звинувачень проти неї не

було висунуто, хоч вона часто бувала на мітингах і інших публічних акціях поруч з А. Лівіцьким. Роздавала нібито й підривну літературу, але дівчина заперечувала подібне. А конкретних свідків в «охоронки» не було...

Якщо весілля вже, сказати б, «застовбилися» у головах молодих, то чи можна було сподіватися, що про нього забудуть? Тим паче, що Андрій Лівіцький зізнався у коханні Марійці Ткаченко. Просто хлопець сподівався, що батько, можливо, змінить гнів на милість. А мати завжди буде робити так, як вчинить батько. І ось послухаймо, як про все розказувала колись сама Марія Варфоломівна, про перебіг подій у їхній родині.

«...Наступила осінь 1899 року, і нарешті прийшов мені у Жмеринку довгожданий лист. Одначе не від Жені, як я очікувала, а від самого Андрія. Сповідання про своє звільнення з в'язниці, про те, що їздив до батьків на хутір. «Амністії» від батька не отримав і тепер мусить собі шукати заробітку лекціями. Запитував, чи не міг би дістати лекцій у Жмеринці. Лекцій знайшлося аж забагато, і Андрій приїхав до Жмеринки в листопаді 1899 року. У нас була вільна кімната, і він оселився в ній, хоч про наше одруження не було мови. Мешкаючи в одному домі, ми мали змогу ближче пізнати одне одного і ще раз твердо вирішили побратися.

Андрій мешкав у Жмеринці до весни 1900 року, а в липні того ж року ми побралися. Перед шлюбом нам довелось поконати багато труднощів. Насамперед Андрієві належало полагодити справу повороту до університету і скласти деякі іспити. З цим він і поїхав весною до Києва.

А тут сталася із ним несподівана пригода. Мав він їхати пароплавом з канівської пристані. З Полтавщини, з лівого берега Дніпра можна було дістатись до пристані тільки човном. У той рік була велика повінь. Величезні простори над Дніпром виявилися залитими водою. Темним квітневим вечором Андрій вплив на ці простори у величезному човні, т. зв. дубі, з трьома досвідченими гребцями. Коли вони увійшли в Дніпрове русло, побачили раптом перед собою великий пароплав, який швидко наближався. Він ішов просто на човен. Гребці з усіх сил старалися покерувати човном так, щоб уникнути удару. Однак сильна течія перешкоджала їм. Пароплав з усієї сили наскочив на човен, розбив його і викинув усіх у глибокі води ріки.

Ніч була холодна. Андрій мав на собі пальто і високі чоботи. Він був добрим плавцем і одразу, тримаючись на воді, почав скидати з себе одяганку. Йому вдалося зняти пальто й один чобіт. Другий набряк водою так, що ніяк не давався звільнитися від нього. Андрій тримався на воді досить довго, але течія відтягла його далеко від пароплава. Він не хотів кричати, аби не витратити сил. Але врешті знесилився і відчув, що вода тягне його на дно. Тоді Андрій крикнув передсмертним криком відчаю.

Гукнув... і натрапив рукою на щось тверде.

В тиху ніч усякі звуки розходяться по воді дуже далеко, — писала згодом у спогадах Марія Ткаченко. — Старий Шльома почув з канівського берега крики і вирядився з сином рибальським човном на порятунок. Шльома був рибалкою.

Він орендував у Ливицьких на рибальство острів на Дніпрі проти Канева. Виїхавши на середину річки, Шльома почав кидати навмання довгу тичку, але не натрапляв на потопельників, уже думав було завертати назад, коли почув неподалік передсмертний крик Андрія. Шльома врятував Андрія, а ще перед тим люди витягли на пароплав одного з гребців. Двоє інших потонули.

Шльома також виловив кошик з Андрієвими речами, в якому були переважно книжки. Врятованих роздягли й поклали в кабіні пароплава під теплими коцями. Обидва хлопці були приблизно одного віку. Скоро заявили до них лікар і поліціант. Лікар оглянув юнаків, звертаючись до обох на «ти». В той же час поліційний урядовець оглядав речі Андрія і врешті звернувся до нього, називаючи його «гаспадин студент». Лікар страшенно засоромився і почав перепрошувати Андрія за те, що звертався до нього на «ти».

У цей час у поліційного урядовця з'явилися сумніви щодо легальності Андрієвих книжок. Але притомність духу врятувала юнака. Він побачив у руках поліціанта книжку під назвою «Релігія і наука», котра якраз була заборонена царським урядом, і сказав:

— Що ви хочете? Це книжка на релігійні теми.

Це заспокоїло чуйність поліціанта, і він поклав твір на місце та закрив кошика. На другий день, приїхавши до Києва, Андрій вислав мені телеграму з повідомленням, що він живий і здоровий. Проте ще перед одержанням телеграми мій батько прочитав у газеті про катастрофу на Дніпрі та про смерть усіх пасажирів човна, серед яких був студент Київського університету Святого Володимира Андрій Ливицький. Він страшенно був пригноблений цим повідомленням і не знав, як показати мені цю жахливу новину. Нарешті вирішив підготувати мене до цієї сумної вістки.

Батько знайшов мене в дальній кімнаті і почав розпитувати, чи справді я так твердо вирішила вийти за того Андрія Ливицького з-під Золотоноші. І коли я заявила, що моє рішення однозначне «так!», він почав обережно перекопувати мене в тому, що Андрій мені не пара, що він людина непевна, що він взагалі ж бо «арештант». При слові «арештант» я не витримала й розплакалась:

— Що ви маєте проти нього? Чого ви раптом на нього напалися?

Саме у цей момент нам принесли телеграму. Батько швиденько розірвав її і почав читати. А тоді звернувся до мене:

— На, на! Читай! Живий і здоровий твій Андрій, не плач!

Склавши іспити, Андрій приїхав до Жмеринки і ми почали готуватись до шлюбу.

Наше не поблагословлене належним чином весілля стало тяжким ударом для Андрієвого батька. Звичайно, про те, щоб здобути його згоду, не могло бути й мови. Головним аргументом проти нашого шлюбу в очах Миколая Івановича було тепер моє «недворянське» походження. Він називав мене «дочерью вольноотпущенника».

Я й сама докладно не знаю, яке було походження мого батька. Відомо мені, що дід мій був селянином. Але батьком моїм опікувався мировий посередник

Білашевський, який був моїм хрещеним батьком. Білашевський віддав його на науку до реальної школи в Білій Церкві на Київщині, а потім підшукав посаду в своїй канцелярії. На цій посаді батько трудився кілька років. Пізніше склав іспит на т. зв. «масного повіреного», яким залишався аж до приходу більшовицької влади. Тривалий час працював директором кооперативного банку у Жмеринці.

Наскільки знаю, мій рідний вихователь за своє життя зарекомендував себе бездоганно чесною й цілком інтелігентною людиною. Цього явно не вистачало Миколасві Івановичеві. Він нізащо не хотів погодитись на наш шлюб. Гнів його звалився не тільки на сина, але й на дружину, Наталію Петрівну, яку він обвинувачував у змові з нами. Гнів Миколая Івановича був такий великий, що він навіть покинув жінку, переїхав на свій хутір і жив там самотньо з рік. Але коли він захворів, Наталія Петрівна, не питаючись його згоди, переїхала до нього, щоб за ним доглядати. Він мовчки згодився і навіть дуже зрадив, як пізніше оповідала нам мама. Наталія Петрівна теж висловлювалась проти нашого шлюбу, але з іншої причини. Вона чула, що я була слабкого здоров'я і потребувала буцімто постійної уваги. На ці доводи Андрій відповідав мамі, що тим скорше жениться на мені, аби рятувати моє здоров'я.

Мій добрий батько опинився в прикрому становищі. Він заявив нам, що не дасть своєї згоди, поки ми не дістанемо згоди Миколая Івановича. Андрій жартома відповів на це, що в такому разі ми будемо змушені взяти шлюб без згоди батьків.

Виручила нас Андрієва мама. Прислала нарешті своє благословення, а тоді і мій батько поблагословив нас. Однак з огляду на те, що згоди Миколая Івановича не було і що Наталія Петрівна, страхаючись його гніву, на вінчання не приїхала, ми хотіли повінчатися тихо без справжнього весілля. Але моя сестра буквально напосілася на нас. Сказала рішуче, що, хочемо ми того чи ні, а весілля мусить бути таке, як у людей.

Моя старша сестра Неоніла, — читаємо у спогадах Марії Варфоломіївни, — була вельми енергійною особою, дуже шанувала гостей, любила їх приймати і частувати. Бувало, побачить бривку, що заїжджає до священничого двору, — і вмить летить наказ на кухню: «Мерщій готувати вечерю!».

Своїм живим характером вона буцімто не підходила для свого чоловіка, який мав вдачу цілком протилежну. До гостей ставився не дуже прихильно, любив щадити копійку і мати спокій. На цьому тлі у них бували часті конфлікти. Врешті Неоніла Варфоломіївна згодом переїхала до Києва і там свою енергію проявила в іншому напрямку, більш корисному для суспільства. Вона скінчила фельдшерсько-акушерські курси, а пізніше, вже за більшовиків, здобула диплом доктора.

Важко було нам з Андрієм протиставитись напору Неоніли у справі організації весілля у далекому від Жмеринки селі, але такій категоричній особі, якою була моя сестра, не можна було перечити. Відбулось воно не в домі мого бать-

ка, а таки у сестри. І повінчав нас її чоловік, отець Іван Крижанівський. Сталось це 15 липня 1900 року...»

Марія Лівіцька і її донька, майбутня велика українська поетеса Наталя. За вікном — початок двадцятого століття, м. Жмеринка. Десь за кадром залишився дідусь Варфоломій, який прийшов із ними у фотоательє...

Ці рядки написані особисто дружиною Президента УНР в екзилі Андрія Миколайовича Лівіцького пані Марією Варфоломіївною Ткаченко-Лівіцькою. Її чоловік по загибелі Симона Петлюри (1926 року) очолив Директорію УНР та перейняв посаду Головного Отамана військ УНР. Трудився на цьому посту до кінця життя в січні 1954 року.

Президент Української Народної Республіки в екзилі — це найвище посадове становище в еміграційній громаді, йому віддана найбільша пошана й авторитет в опозиційному русі. І все це не з неба впало на голову Андрія Лівіцького. Він до того високого поста йшов через роки тривалого світоглядного самозбагачення, через завоювання авторитету у колі змістовних і солідних друзів,

українських патріотів. Пан Ливицький пройшов крізь тюрми й переслідування за українську національну ідею. Обирався членом Української Центральної Ради. Входив до складу ряду урядів, які формувалися, починаючи з 1917 року. Обіймав пост міністра юстиції Директорії УНР, служив товаришем (заступником) керівників ряду міністерств і відомств, очолював делегацію України на переговорах з Польщею. Двічі на віку працював Головою Ради Народних Міністрів. Завжди і всюди був поруч із Головним Отаманом Симоном Петлюрою. І вельми справедливо, що саме А. Ливицький замінив його на посту Президента УНР в екзилі (у вигнанні).

Відтак, пані Марія, колишня уродженка і мешканка Жмеринки, стала першою пані Української Народної Республіки в екзилі і виконувала ці почесні обов'язки аж 28 років поспіль! Крім того, із березня 1967 року до кінця своїх днів (серпень 1971 р.) була матір'ю ще одного Президента УНР в екзилі — сина Миколи Андрійовича Ливицького. Марія Варфоломіївна водночас є матір'ю знаменитої української поетеси Наталії Андріївни Ливицької-Холодної, котра поправу вважається однією з найкращих ліричних поеток України, неперевершеним співцем любовного і еротичного віршованих жанрів.

Багато часу пані Наталя в малолітстві провела на вихованні у дідуся в Жмеринці. Цікаво, що Наталя Андріївна прожила на білому світі понад 103 роки (1902–2005 рр). Уміло і серйозно бавилася поезією до кінця своїх днів. Значна частина її творів просто згубилася, особливо ж тоді, коли в останні свої роки мешкала в Канаді у будинку престарілих. Поетка традиційно майже щодня писала нові і нові вірші. Вітер часто здував її аркушики з робочого столу палати притулку. Прибиральниці підмітали ті списані сторінки, звісно ж, для них не зрозуміло якою мовою помережані, і викидали на смітник... Шкода. Усе те, що залишилося, видано дітьми і друзями — не має ціни...

СОТВОРІННЯ ЦВІТУ 1900 РОКУ

За всіма толковими правилами людського співжиття, від Петрівки, себто зеніту літа 2019 року, а ще точніше — 15 липня того року, на Вінниччині мали б надалі відзначати одну особливу дату — чергові роковини весілля цієї доби 1900 року в подільській сільській глибинці двох молодих людей — Андрія Лівицького та Марії Ткаченко. Згодом — Президента УНР в екзилі (у вигнанні) та його дружини.

І ось улітку 2019 року читаємо у пресі: *«На Вінниччині вдалося відтворити весілля Андрія Лівицького, першого президента УНР в екзилі і його дружини Марії, яке відбулося 15 липня 1900 року. Через 119 літ його реконструювали! Це викликало величезний інтерес громадськості. Автором ідеї та сценарію став відомий письменник, журналіст, редактор Олександр Горобець. Співавторами його, сказати б, сватами стали голова Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України Вадим Вітковський та депутат Вінницької обласної ради Володимир Крисько. Місце дії — село Володіївці Барського району Вінницької області...»*

Зав'язь знаменитого роду Лівицьких

Олександр Горобець телеканалу 1+1 розповідав:

— Без малого два роки тому, на Покрову, видавав я дочку заміж у Києві. Було радісно, і клопітно, і, зрозуміло, дещо незвично. Позаяк і син уже жонатий, чи думав я, що посередині літа 2019-го враз знову доведеться мені ще раз ставати за свата, хоча діти мої вже заміжні.

Причиною для такої okazji стала книга Марії Ткаченко-Лівицької «На грані двох епох», видана у Нью-Йорку 1972 року. Надзвичайно вразило мене те, що Президент УНР в екзилі Андрій Лівицький (родом із-під Золотоноші теперішньої Черкащини) і його наречена Марія Ткаченко (уродженка Жмеринки на Поділлі) побралися у віддаленому подільському селі, у старенькому храмі села Володіївці Барського району нинішньої Вінниччини. Майже над Дністром, у церквиці, що стоїть на березі річечки Лядова. Що, звичайно, тепер ніхто не пам'ятає того давнього торжества. В біографічних довідках колишніх державних діячів про це ані слова. Загалом ця подія давно вже поросла мохом минувшини, і кому б я не говорив про знахідку — ніхто нічого не чув про подібне, не знав. Йшлося ж про першого президента України у вигнанні, першу пані нашої колишньої молоді держави! Чому ж про це ніде немає й згадки?

Історію цієї родини мав би вже давно знати кожен українець, але настільки московітським царатом пригніченим за століття виявився наш велетенський рід, що й по нині відкриваються все нові й нові, окремі епізоди її життя і діяльності, яких достеменно не знав ніхто. Родина ця — Лівицькі — Андрій Миколайович та Марія Варфоломіївна і їхні знамениті діти — Наталя та Микола. Дочка — ушавлена українська поетеса Наталя Лівицька-Холодна, а син, як і батько — президент УНР в екзилі, охоронець духу українства у світі.

Глава сім'ї — довічний революціонер, з березня 1917-го член Української Центральної Ради, в часи буремних подій — губернський комісар УНР у Полтавщині, заступник Голови Ради Міністрів у кабінетах Бориса Мартоса та Ісаака Мазепи, товариш, себто заступник міністра, а згодом міністр юстиції. Протягом 1920 — 1921 років виконував обов'язків глави уряду УНР, а після загибелі Симона Петлюри — беззмінний керівник Директорії, головний Отаман військ і флоту УНР — з 1926 року до останнього свого дня 17 січня 1954-го. Казати б, головний страж української душі, віри в велику славу майбутньої України в екзилі (у вигнанні).

Дружина Андрія Миколайовича — Марія Варфоломійвна Ткаченко надійний і вірний помічник в усіх революційних справах чоловіка. Разом з А. Лівичьким входила до керівництва «Молодої Громади» (МГ), яка організовувала виступи київського студентства проти царату. Членами її були також Дмитро Антонович, Володимир Винниченко, Олександр Скоропис-Йолтуховський, Людмила Старицька-Черняхівська, Марія Грінченко та інші. Саме цими згодом вельми знаменитими людьми в політичному істеблішменті тодішнього Києва Андрій Лівичький тривалий час поспіль обирався головою студентсько-юнацького осередку МГ, позаяк був блискучим оратором, організатором мас. Незмінною душею всякої зустрічі, застілля, вечірки. Умів для кожного присутнього знайти приворожливе слівце, жарт і навіть пісню чи примовку. Веселун і винахідник. Був людиною надзвичайного такту, порядності, смирення і доброти.

Молоді люди — Андрій та Марія — входили до головного активу першої політичної партії в центрально-східній Україні — Революційної Української партії (РУП). Саме РУП активно розповсюджувала тієї пори текст виступу адвоката Миколи Міхновського, близького друга Андрія Лівичького та Марії Ткаченко, виголошеного на Шевченківських святкуваннях у Полтаві і в Харкові у березні 1900-го і видрукуваного того ж року окремою брошурою у Львові під вразливою і неповторною назвою «Самостійна Україна». Що кидалося у вічі, зацікавлювало всіх. У цій промові вперше було проголошено гасло «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ» і, як найближчу мету, поставлено вимогу «повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії».

Саме за цю активну антиурядову діяльність Андрій Лівичький переслідувався жандармським управлінням. У його помешканнях час від часу здійснювалися обшуки, які тоді в просторіччі називалися «трусами». Під них потрапляла й пані Марія, але їй неймовірно везло завжди виходити, що називається, «сухою з води».

Коли Андрія вчергове після обшуку арештували в батьківському домі у селі Ліпляве, що знаходиться на лівому березі Дніпра, якраз навпроти Чернечої канівської гори, за водною гладдю від могили Тараса Григоровича Шевченка, Марія тієї пори теж була в гостях у Жені. На вакаціях. Старший брат Андрія

Лівицького Костянтин зібрав найнеобхідніші речі для бранця, відправився до Києва, щоб їх передати до острогу. З ним поїхала і Марія Ткаченко.

До жандармської управи вони дісталися уже надвечір, коли закінчувався робочий день. При вході Костянтину повідомили, що начальник над арештантами і слідчими ще додому не пішов і його пропустили до нього. Юнак доволі швидко повернувся на ганок уже без пакунку з речами. Поруч із ним з'явився і жандармський офіцер. Розмовляючи поміж собою, вони дивилися у бік Марії, яка примостилася на лавочці, що стояла у глибині двору під тінистими київськими каштанами. Коли служивий ураз побіг сходами вниз, в її напрямку, серце Марії похололо: «Невже будуть затримувати й мене?» — тривожно подумалося їй. Одначе золотопогонник, наблизившись до дівчини, галантно пристукнув підборами і заявив:

— Пані Ткаченко! Мені доручено передати вам, як нареченій Андрія Лівицького, що він після з'ясування деяких формальних уточнень незабаром, швидше всього — завтра, буде випущений на волю...

Картинно поклонившись, немовби на стройовому плацу, галантний офіцер, притримуючи лівою рукою шпагу, розвернувся кругом і подався назад до приміщення жандармської канцелярії...

Так Марія вперше офіційно почула про те, що вона є нареченою революціонера Андрія Лівицького.

Рід Лівицьких походив з давнього козацького племені, з відомої старшинської знаті. В давні часи був щедро наділений землею, маєтками і різними почестями за колишні бойові заслуги. На цій основі в пізніші часи став осучасненим дворянським родоводом. Його глава — батько Андрія Лівицького, Микола Іванович (хоча вимагав називати його лише Миколаєм, а не холопським Миколаєм!) панювався своєю минувшістю. Знайомлячись з новими солідними людьми, просив запам'ятати, що він не Левицький, як то здавалося б мало бути, а саме Лівицький. З притиском на голосному «і». При цьому розповідав буцімто бувальщину часів котрогось з бойових і знаменитих нащадків. Коли той обороняв свою державу від чужинців, йому у бою відтяли руку зі зброєю. Він тут же перехопив шаблю в лівицю і майстерно переколов знічених побаченим противників. Ось звідки, мовляв, вони походять воїни-Лівицькі!

Миколай Іванович, хоч і мешкав у Ліплявому, але служив у земській управі Золотоноші, а це верст за сорок від берега Дніпра, і додому навідувався не часто. Але коли вже приїздив, то все тут немовби вимирало. Всі буквально ховалися від хазяїна, намагалися не потрапити йому на очі, бо завжди сердитий, неодмінно знайде чим дошкульно дорікнути, що зауважити, чого зажадати. Надто суворого і крутого норову був він людиною.

Звільнившись після арешту, Андрій спеціально приїхав, щоб обмовитись з батьком із приводу нежданого трусу в маєтку, який накликав своєю протиправною діяльністю супроти царського режиму син-студент. Але невідворотний Миколай Іванович тут же грубо виставив його за двері свого кабінету і порадив у майбутньому студенту-юристу не траплятися йому на очі.

Буквально через півроку після цих подій, на початку 1900-го, Андрій з Марією прибули дніпровським пароплавом із Києва до рідних берегів. Юнак сподівався, що батьківське серце за цей час подобришало, полагіднішало. Молоді домовились поміж собою про весілля, потрібна була лише формальна згода батьків. Однак Миколай Іванович і слухати нічого не бажав про благословення, про заручини з простецькою дівчиною, яка була у сина за революційного агітатора та розповсюджувача листівок і літератури, а тут спорядилася до нього в невістки.

Через 72 роки після цих подій і через рік, як не стане на білому світі Марії Варфоломійвни, у Нью-Йорку вийде книга мемуарів пані Лівницької-старшої, озаглавлена «На грані двох епох». Аналізуючи твір, літературознавці напишуть: «у спогадах автор детально описала родинні зв'язки полтавських дворян Лівницьких, характери, смаки та переконання членів родини, побутову атмосферу, умови життя на тлі історичних подій, що відбувалися в Україні у перші роки 20 ст. Розглядає особисте життя відомих київських письменників, державних і громадсько-політичних діячів, зокрема, Володимира Винниченка, Павла Крата, Миколи Міхновського, Миколи Порша, Бориса Мартоса, Володимира Дорошенка».

На фото 1920 року сім'я Лівницьких: підліток Коля, Андрій Миколайович, молода поетеса Наталя і мати — Марія Варфоломійвна.

Для мене в цих записках головним було побачити, як сама пані Марія Ткаченко тоді, на порозі свого заміжжя, оцінила відмову батьків нареченого дати благословення на їхній шлюб. І я таки знаходжу те слово, яким оцінила гожа пані той протест родичів жениха, він у мемуарах позначається французьким виразом «мезальянс». Це насправді означає — нерівний шлюб. Замижжя між

людьми з різним соціальним становищем. Визнання поміж молодими неоднакового майнового стану, цензу. Саме це дискримінаційне побачила Марія Ткаченко у відмові їй вступити на законних підставах до знаменитої родини Лівичків.

Андрій на те все відбувся легким політичним жартом: «Це ще раз свідчить про те, що треба, обов'язково треба у суспільстві проводити соціальну революцію. Тому ми з тобою, — зауважив, — знаходимось на правильному шляху...»

Тут я, напевне, мав би розповісти своїм читачам, хто і звідки походить сама пані Марія, з яких вона випестувалася Ткаченків.

Звичайно, що політичні діячі, згадки про яких не можна було раніше ніде віднайти в радянській літературі, історії, історіографії, приходять нині до нас в основному з Вікіпедії. Бо це найлегший і найкоротший шлях до читачів. І я також заглядаю до інтернет-енциклопедії, розгадуючи логогриф Марії Ткаченко. Там читаю: «Народилася 9 квітня 1879 року у місті Бердичів на Житомирщині [за відомостями К. Криворучко — у с. Білилівці Ружинського району Житомирської області]. (Саме отак неоковирно, з однією лише відкритою дужкою у реченні написано).

Мене насамперед насторожила ця спрощена, зовсім не наукова, не академічна версія подачі даних, бо ж яка це, скажіть, будь ласка, у дев'ятнадцятому столітті була Житомирська область? І хто такий, цей дивний К. Криворучко, на кого посилається Вікіпедія. Науковець, історіограф, літературознавець?

Я кілька днів шукав відповіді на ці питання і не знаходив їх. Тому, що їх просто не було. І тоді взяв до рук книгу спогадів Марії Лівичкої (у дівочтві — Ткаченко) «На грані двох епох», яка, розповідаючи про чоловіка, політичну і соціальну ситуацію в суспільстві, мимоволі мала ж, напевне, обмовитись і про себе, про свою сім'ю, походження, батьків, нарешті, щось сказати про рідний край, де виросла, стала значимою і коханою людиною для такого толкового чоловіка, яким був незабутній естет і розумник Андрій Лівичкий.

Це ж треба вміти так розповідати про ситуацію навколо себе — про людей, з якими доводилося спілкуватися — з відомими тоді політиками Миколою Поршем, Миколою Міхновським, братами Шеметами, Володимиром Дорошенком, з славним меценатом і публіцистом Євгеном Чикаленком, його дружиною Марією, іншими видатними киянками, котрі на зламі попередніх віків входили до кийівської Жіночої Громади, і ніде не обмовитись про себе, про свою сім'ю і рідних. І аж тільки на сторінці 57-й читаю:

«Батько мій був щиро, глибоко й ревно релігійний. Побожність мачухи була більш формального характеру й полягала в автоматичному відмовлянні молитов. Але, не зважаючи на свою побожність, а, може, саме завдяки їй, батько мій ставився критично до тодішнього духовенства. Місцевого нашого священника він не любив і ніколи у нього не сповідався. Сповідатись їздили до сусіднього Браїлова за шість верстов. У Великодню ніч звичайно ходили до церкви. Повертались додому вранці і цілою родиною урочисто розговлялись. Настрій при цьому був святковий, радісний...»

Ах ось воно що, значить Браїлів, але це ж ніяка не Житомирщина. До Бердичева звідси кілометрів 130. А за шість верст від Браїлова і нині лежить місто Жмеринка. Хоча міг би бути й інший населений пункт. Тому з остаточним висновком я не поспішав. І лише на сторінці 97-й мемуарів дружини президента УНР в екзилі, у ситуації, коли з жандармського управління до пані Марії виїшов офіцер і назвав її нареченою Андрія Лівницького, авторка пише, що тут вони розійшлися з Костянтином Лівницьким (братом Андрія, котрий привозив йому речі до острогу і з яким вона дісталася Києва): Кость повертався на береги Дніпра до Ліплявого, а вона попрямувала «у Жмеринку до батька»...

Мало-помалу назбирав я зерняток зі спогадів Марії Варфоломійвни, аби зрозуміти, що доля в неї сирітська. В неповних два роки залишилася без матері.

Дуже дружно жили вони з батьком, і якимось поїхали в гості до багатих приятелів. Мати вельми любила танцювати. На тій вечірці вона надміру розгарилася, а вже треба було їхати додому, бо чекало на батьків маленьке дитятко у колисці. Накинула мати у санчатах на себе легенько шубку, а не вповилася, як слід, залишаючи простір для свіжого, швагкого вітру з морозцем, бо, можливо, й вино ще з середини гріло: поки доїхали додому, вона вже й простудилася. Лікар діагностував двостороннє запалення легень. А за десяток днів прозвучав траурний марш: врятувати молоду і красиву, любу жіночку керівника комерційного банку Жмеринки Варфоломія Семеновича Ткаченка не вдалося.

Але була у Марійки старша сестричка Неоніла. У сімнадцять літ вона виїшла заміж за Івана Крижанівського. А той Іван славився своєю побожністю і невдовзі висвячений був на священника. І згодом вони удвох виїхали на парафію у село Володіївці.

Я коли прочитав це, замало не підстрибнув у кріслі. Подумав, що йдеться про ті Володіївці, котрі відомі мені, як недалека сторона від мого рідного Джурини на Вінниччині. Я чимало разів проїздив через те село, прямуючи до Чернівців чи Томашполя. Навіть уявляв собі, як по весні, можливо, з'їжджу туди, щоб поглянути на той старовинний храм, який описала пані Марія, при умові, якщо він зберігся ще й по нині...

Матушка Неоніла з Володіївців запрошувала молодшу сестричку на гімназійних вакаціях відвідати їхню багату господу. Бо все у них є, і насамперед своя бібліотека. А ще можна поласувати солодких як мед черешень, що народили того року багато ягід довкруги попівської садиби та божого храму. Ось як виглядає той спогад у мемуарах Марії Варфоломійвни:

«У сестри і справді виявилася досить добра бібліотека — твори всіх відомих письменників російських і французьких. Українських книжок, крім легального Кобзаря, не було, бо в ті часи ні сестра, ні я ще не були свідомими українками.

Сидячи там на високій черешні, не раз, було, чую — сестра гукає:

— Марусю, іди допоможи коня запрягти у «лінійку». Поїдемо у Копайгород...

Пару коней і хлопця Ваня нам не дає (Ваня — це мій швагер-священник), бо хлопець у полі потрібний, — пояснює сестра те, чому маємо їхати «лінійкою», а не екіпажем.

Біжу на поміч. Їхати «лінійкою» (возом без полудрабка, пристосованим для перевезення насамперед лісоматеріалів — О.Г.) для мене — весела і приємна пригода, але для матушки — з огляду на опінію парафіян-селян — трохи ризикована.

Моя сестра була старша за мене на шість років. Вийшла заміж у сімнадцять років і ніяк не могла звикнути до поважної ролі дружини священника. Одного разу трапилася справді пригода. Конем правила я. В одному місці задивилась кудись, потягнула віжки в бік, і ми, виїхавши на горбок, перекинулись. Падати було невисоко, не потовклися. Підняли «лінійку», звели коня з горба і поїхали далі. Опам'ятавшись, я почала сміятись, а сестра цілу дорогу бурчала, бо сукні наші були в жахливому стані, скупавшись у куряві. На щастя, ніхто нас не бачив, і престиж матушки від того не постраждав. З приємністю і тугою згадую ті давні часи, добу щасливої романтики. На зміну прийшли авто й літаки з жахливими катастрофами і... жінки в штанах.

...Одного разу приїхала до сестри знайома, дуже симпатична й інтелігентна пані. Ми познайомились і багато говорили. За якийсь час ця пані запропонувала мені становище домашньої вчительки її дітей. Я згодилась і пробула у них від грудня 1898 року до весни 1899. Весь цей час я листувалась з Андрієм і Женею Лівицькими. Ці листи рятували мене від знуди та помагали зносити одноманітність мого існування...»

Ви ж, звісно, пані й панове, мої читачі, не помітили в цій оповіді ключового, сигнального слова, а воно, скажу вам, — прозвучало. Це назва селища Копайгород, куди, власне, прямували попадає зі своїх угідь поспіль із своєю залізною сестрицею. Я, вловивши цю важливу подробицю ситуації, подумав: «А куди ж це вони так далеко вибралися з Володіївців під Чернівцями? Це ж маршрут у містечко, котре розташоване за два райони, на відстані, напевне, близько ста кілометрів... Хіба кіньми, та ще ж тоді, коли за їздових самі жіночки, на такі відстані відправляються?» І тут уже зрозумів: йдеться, напевне, не про ті, що я подумав Володіївці. І справді, на Вінниччині, виявилось, є два населених пункти з такою ж промовистою назвою. Інші Володіївці розташовані у Барському районі, на заході регіону. За три кілометри від них і справді розкинулося якраз містечко Копайгород, котре у давні часи було й районним центром. Біля цих Володіївців поруч є залізнична станція, на якій зупиняються поїзди і ближнього, і дальнього сполучення.

Отож, коли у благословенні Андрієві та Марії відмовили і батько, і матір Лівицькі, молоді подалися до Жмеринки. Батько дівчини їх зустрів з розпростертими обіймами, але дати своє добро на шлюб теж відмовився.

«Вам мало буде мого одного благословення, — сказав розважливий банкір Варфоломій Семенович. — Працюйте над тим, щоб прихильніше до вас поста-

вився Миколай Іванович і ваша матінка, пане Андрію, а я тоді з радістю підтримаю цей новий союз...»

Зачула все це сестра Неоніла, аж на місці підстрибнула:

— Не слухайте їх стариків, — вигукнула. — У них свої затрапезні забобони. Намічайте день весілля. Я його організую в своїй хаті, Іван мій освятить ваш небесний шлюб у нашому сільському храмі. Весілля відгуляємо в нашому саду над Лядовою у Володіївцях...

Напередодні неділі 15 липня 1900 року з поїзда із Києва, на станції Копай, зійшла ватага молодих веселих людей з мандоліною і гармошкою у руках. Їх зустріли три брички сусідньої попівської братії, друзів батюшки Івана. Всі вони покотили до обійстя місцевого священника Крижанівського у Володіївцях, що розташувалося неподалік станції. Пан-отець з матушкою, з хлібом-сіллю на вишитих рушниках зустрічали Андрія Лівницького і Марію Ткаченко у воротах обійстя. На okazію збіглося багато селян, особливо малечі. Вони обсіли всі гілляки попівського рясного саду і виглядали чи не з-за кожного куща. А наступного ранку біля церкви було так велелюдно, як ніколи: вінчалася сиротина Марійка, сестра матушки Неоніли. Її тут усі добре знали, бо часто вона бувала в цих краях, майже рік учителювала в тутешній заможній родині.

Заблукале весілля було вельми голосистим, бо до приїжджих музикантів приєдналися й місцеві — з духовим оркестром і великим бубоном, мідними тарілками. І перепочинку у піснях та танцях зовсім тої днини не було.

А яких уже різних, дивовижних страв без ліку наготували володівецькі жіночки та молодіці під орудою матушки Неоніли. Всі свої запаси відкрила вона перед гостями сестриці. Столи вгиналися від наїджів та напоїв. А коли одним скрипом наїхала під садибу священника довколишня попівська знать — друзі Івана та Неоніли, здається, такого хору ще не чули тамтешні краї. Заспівали вони такої пісні, яких і не чували ще в цій місцині:

Із-відти гора-а, а звідси друга.
Межи... тими... гороньками
Сходила зоря —
а межи... тими гороньками
Сходила зоря.
Ой то не зоря — а, —
Дівчина моя
Широкою долиною
По воду ішла — а...

Ой, які ж витончені голоси чудові у священників із матінками, що аж луна понад Лядовою ходить.

Тим часом кияни стали в кружок і заспівали свою:

Ой із-за гори
Та буйний вітер віє,
Ой, там удівонька

Та пшениченьку сіє.
А засіявши,
Стала волочити,
А заволочивши,
Стала Бога просити...

Поки місцеві оглядалися та приноровлювалися до цієї пісні, жених Андрій Лівницький підморгнув тричі, і вже в одну мить залунало широке і могутнє, у виконанні приїжджого весільного ансамблю:

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До долу верби гне високі.

Кияни повернулися півколом до місцевої знаті святих отців, і вони в один голос підхопили бунтівні Тарасові слова:

Сердито хвилі підійма...

До третіх півнів не вгавала садиба отця Івана Крижанівського. Побраталися місцеві з приїжджими і не хотілося їм розходитись. Відтанцювали місцеві дівчата з городськими парубками, матушки зі студентами, стали закликати своїх захмелілих хазяїв збиратися по домівках. Але то одна пісня візьме за душу, то інша вхопить за серця, бо зібралися славні музиканти і співці за одним столом, ні покинути компанію, ні прощатися не хочеться. Така вольна і сердечна ситуація на весіллі склалася, можливо, раз на віку трапляється подібна, і це відчули всі. Гарні люди зійшлися на чудову okazію. І раз по раз над садом лунало «Гірко! Гірко!»

***

Дуже хотілося б, щоб ця моя розповідь про заблудле весілля, яке у zenіті літа 1900 року відбулося над берегами Лядови, прочитана була на поверхах влади у Вінниці, в Бару, у Жмеринці, у сільських Володіївцях, де вже критично мало залишилося людей — сто п'ятдесят осіб усього. Щоб з нею ознайомились мої колеги у Вінницькій обласній письменницькій організації. Її молодий і активний голова Вадим Миколайович Вітковський.

Там, в архаїчному селі утворилася здорова, щаслива сім'я, яка надзвичайно багато зробила для збереження українського духу у світі. Андрій Лівницький став Президентом УНР в екзилі, достойним послідовником справи Симона Петлюри. Дочка Наталя Лівницька-Холодна, зійшла, мабуть, найяскравішою зіркою літературного небосхилу молодії України. Була це жінка особливо яскрава, неповторна в своїй красі і вроді, у котру були не на жарт закохані чи не всі найкращі українські поети і письменники першої половини двадцятого століття, які знаходилися в еміграції. Насамперед, такі, як неперевершені літературні особистості, — Євген Маланюк, Дмитро Донцов. Вона була подругою Олени Теліги, ще однієї шаленої і неповторної поетки тієї далекої пори.

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

вул. Липська, 16, м. Київ, 01021, тел. (044) 253-15-63, факс (044) 254-05-85,
e-mail: uinr@memory.gov.ua, web: <http://www.memory.gov.ua>, код ЄДРПОУ 39389301

№ _____
На № _____ від _____

Олександру Горобцю
33re@i.ua
Вадиму Вітковському
vadvit-8@ukr.net
Володимиру Криську
kriskonat01@gmail.com

Шановні друзі!

Дозвольте від імені Українського інституту національної пам'яті привітати організаторів та учасників та усю громаду Володіївців з проведенням особливого акту – реконструкції весілля, яке насправду мало місце у минулому.

Ваша ініціатива відтворення історичного весілля є неординарним і важливим внеском як у збереження української традиційної культури, так і у відновлення національної пам'яті про минуле краю й України. Через історичну реконструкцію ви повертаєте в історію краю імена Андрія Лівницького та Марії Ткаченко, учасників Української революції 1917-1921 років, діячів українського державотворення.

Наразі, їхні імена лише починають займати те важливе місце, яке по праву їм належить в українській історії та національній пам'яті. Це відбувається, зокрема і в рамках відзначення 100-літнього ювілею Української революції 1917-1921 років, який нині відзначає наша держава.

Існує чимало механізмів і напрямів у відродженні національної пам'яті Українського народу. Те як це робите ви, викликає щире захоплення. Ви креативно та цікаво для молоді відроджуєте не лише забуті історії, але і повертаєтесь до наших традицій. Дозвольте подякувати за це всім причетним до організації цього дійства, побажати найкращих вражень від незвичної акції та подальших успіхів у справі відновлення і збереження національної пам'яті Українського народу.

Слава Україні!

З повагою

В.о. Голови

Отримано В. (044) 290-21-97

Аліна Шпак

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ
№ 13442.1-04-19 від 12.07.2019

А це, милі друзі, найголовніший документ для, казати б, реставрації весілля у віддалених подільських Володіївцях (тепер уже Жмеринського району Вінниччини) — довідка Українського Інституту національної пам'яті про те, що справді 15 липня 1900 року в селі Володіївцях взяли шлюб у місцевому церковному храмі Андрій Лівницький та його наречена Марія Ткаченко. Що саме тієї днини утворилася нова сім'я майбутнього міністра юстиції УНР, згодом президента УНР в екзилі.

Наталя Андріївна прожила без малого 103 роки (1902–2005 рр.). Всього набачилася на довгому своєму віку. Була чудовим літературним редактором, зокрема, журналу «Наше життя» Союзу українок Америки. Але особлива їй дяка за те, що вона довела до ладу мемуарні записки своєї матері Марії Лівницької «На грані двох віків», разом із чоловіком, відомим художником Петром Холодним видала їх окремою книжкою. Тепер при бажанні кожен може, прочитавши мемуари Марії Варфоломіївни, зрозуміти, що та як відбувалося в бурливі роки на наших землях.

Нарешті ще один пагін з родини, яка офіційно утворилася у Володівцях неподалік Копайгорода, яку благословив до життя і звершень на землі й на небесах сільський священнослужитель отець Іван Крижанівський, склав син Лівницьких Микола Андрійович, який повторив долю батька — став Президентом УНР в екзилі.

Думаю, що всі ці люди, події заслуговують того, аби вже нинішнього чи наступного року 15 липня у Володівцях Барського району Вінниччини, які без малого сто двадцять літ тому приютили заблудле весілля, відкрити меморіальну дошку з нагоди цієї вікопомної події...

І нарешті останнє. Я, звичайно, виправлю у Вікіпедії чийось явну авантюру з приводу того, що Марія Ткаченко, дружина найближчого сподвижника Симона Петлюри Андрія Лівницького, матір таких достойних дітей, народилася начебто у Бердичеві. З якого це дива вважати саме так? Бо якомусь дядькові подібного хочеться? Позаяк упродовж всіх своїх меморіальних записок пані Марія неодноразово пише про «рідне Поділля», «батькову Жмеринку». Більше того, 19 серпня 1971 року щоденна газета українців, яка виходить у Нью-Йорку «Свобода», у шпигелі, себто на найвиднішому місці першої полоси, власне, під своїм заголовком, помістила таке повідомлення:

«У вівторок 16-го серпня вранці померла в домі своєї доньки Наталі, поетеси, і зятя, артиста-малюра Петра Холодного, Марія Варфоломіївна Лівницька на 93-му році життя. Родом з Поділля. Покійна була членом Революційної Української Партії (РУП). згодом Соціал-демократичної Робітничої Партії (УСДРП). Була активною громадською діячкою, при чому її арештували були й судили за участь у нелегальних українських організаціях...»

Бачите, навіть за цих скорботних обставин згадується, що родом пані Марія Ткаченко-Лівницька з Поділля, з Жмеринки, де все життя мешкав її батько, куди вона часто навідувалася з чоловіком і дітьми, де в місцевій гімназії певний час навчалася її донька Наталя (знаменита на весь український світ поетеса Н. А. Лівницька-Холодна), а не з Волині, Полісся, до якої завжди належав Бердичів...

Лише через 119 літ приходить подібне торжество!

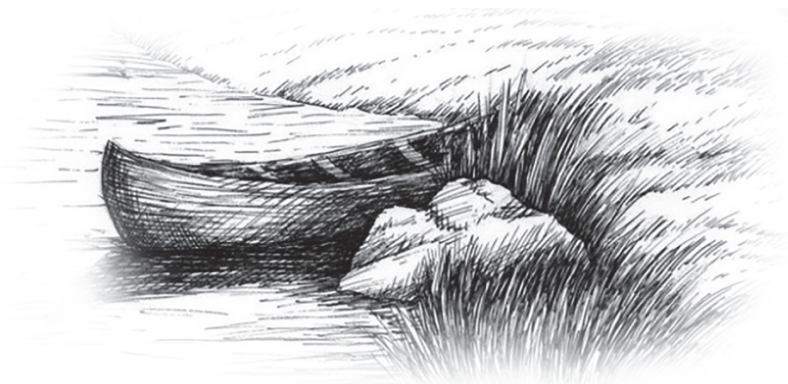
Ну, що б, здавалося, слова? Пам'ятаєте цю незабутню поетичну фразу нашого батька Тараса Григоровича Шевченка? Ви ще не переконувались у силі цього незабутнього виразу? А я ось учора, у понеділок 2019 року, наочно запевнився в тому, що мав на увазі наш Кобзар. Лець не шість годин добирався забрьоханим авто в саму глибинку солов'їного нашого Поділля зі столиці. Та при

кінці маршруту ще й трішки заблукав у дощ, у негідь і сквиру. А коли по горбистій, щербатій шосейці нарешті в'їхав у геть спустошене часом і невблаганною урбанізацією древнє село Володіївці над річкою Лядовою, наче сонце виглянуло нарешті з-понад набридливих хмар, заусміхалася тисячами яскравих золотистих сонць від багатівічної древньої церкви. А побіля неї начебто утворився ринок найрізноманітніших авто з серіями державних номерів реєстрації різних регіонів України. Йй-право, машин зо двісті можна було нарахувати. А храм сільський оточений синіми святковими куполами куренів зі столами, надійного прихистку від дощу. Під ними людям не страшні навіть і зливи. Церква пофарбована, як великодня писанка красується на високому помості. Величаві сходи ведуть немовби на небеса...

Було на що подивитися при реконструкції знаменитого весілля Президента УНР в екзилі Андрія Лівіцького та його любої й милої Марійки з жмеринської родини Ткаченків...

Усе відбувалося під пильним наглядом сільських бабусь. Хоч із цінком, а на весілля хочеться... Зверніть увагу, як одна із жіночок з цікавості аж відкрила рота. Еге ж...

Ось вам, пані й панове, і рязуча сила слова. Першою його мовила жінка. 1972 року Марія Варфоломійвна Лівницька, дружина першого Президента УНР в екзилі видала у Нью-Йорку книгу спогадів «На грані двох епох». Описала факт вінчання з Андрієм Лівницьким у далекому селі на Поділлі, де мешкала її рідна сестра Неоніла, заміжня за місцевим священником Іваном Крижанівським. Село, як у преріях загубилося між кучматих верб та садів побіля станції Копай. Тільки нинішнього року, через 47 літ після публічної появи того унікального літературного твору на тому березі океану, я прочитав той твір і підняв на ноги своїх друзів — Вадима Вітковського, голову Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України, Володимира Криська, депутата Вінницької обласної ради. Казав їм: «Хлопці! Давайте щось робити! Можливо, реконструюємо обряд вінчання у старенькій церкві, яка, на щастя, пережила дві світові війни і збереглася. Так, подібного ще ніде не було, але коли ми з вами захочемо, упремося — зробимо, всі позаздрять...»

Здійнюється урочистий обряд вінчання за канонами церковного богослужіння, яке відбувалося 119 років тому — 15 липня 1900 року. Тоді на місці молодих були Андрій Лівицький та Марія Ткаченко...

*Оголошення, які закликали всіх на Вінниччині
взяти участь у реконструкції зіркового весілля.*

*Біля сільської церкви Володіївців, нині Жмеринського району, активісти
вивісили матеріали про родину Лівичьких. Люди вперше за своє життя
дізналися про все це...*

А ще є, милі пані й панове, аби ніхто не сумнівався в достовірності факту
— документ Українського інституту національної пам'яті, котрий історично

підтверджує мою версію: у Володіївцях, 15 липня 1900 року, в місцевому сільському храмі справді вінчалися 21-літні Андрій Лівіцький та Марія Ткаченко, які згодом стали зірковою українською парою — він багатолітній голова УНР, вона — перша пані України в екзилі...

Я багато разів писав і писав про цю свою пропозицію у власних блогах, у Фейсбуці. Пропонував усім: давайте реконструюємо те колишнє весілля, яке з часом стало зірковим, знаковим для України. І ось вони, як я розумію, слова знайшли благодатний ґрунт, зійшли незабутнім, яскравим дійством. Позаяк про подібну масовість учасників акції не можна було й мріяти, сотні людей з'їхались звідусіль, щоб вшанувати 119-ліття вінчання у Володіївцях, 15 липня 1900 року, двох юних, 21-літніх сердець. Андрій Лівіцький невдовзі після цього стане членом Центральної Ради, міністром юстиції УНР, 1926 року, після звірячого убивства Генерального Отамана Симона Петлюри стане першим Президентом Української Народної республіки в екзилі, а Марія Лівіцька, з жмеринського дому Ткаченків, доросте до неформального статусу відомої письменниці-мемуаристки. У них народиться двійко чарівливих дітей. Дочка Наталія Лівіцька-Холодна стане відомою українською поетесою, їй рівних і на нині немає в українській ліричній і еротичній поезії. Син Микола, як і батько згодом доросте до поста Президента УНР в екзилі.

На яскраво фарбованих сходах сільського храму Іоанна Богослова мене враз радісно обняла жвава бабуся, напевне, як я гадаю, член церковної десятки, і сказала:

— Це ж ви, правда ж, придумали все нинішнє наше торжество! Ось спасибі вам велике за цю ласку, людську доброту і мирську славу. Дай Вам, Боже, здоров'я. Я все життя прожила у Володіївцях і не пам'ятаю, щоб сюди будь-коли з'їжджалося так багато-багато людей, як маємо нині. Таких гарних, розумних. З різних сіл, районів і навіть областей. Не помре ніколи наша Україна, якщо має таких славних і вдячних одні одним людей...

— Я ж тут при чому? — щиро й весело кажу сільській жіночці. — Доля закинула сюди Лівіцьких, а торжество організували своєю неповторно кипучою енергією головний вінницький письменник Вадим Вітковський, он той добродушний, милий і білолиций, лисий з борідкою чоловік у фаніній вишиванці та ваш місцевий депутат обласної ради, ваш колишній голова районної ради з Бару, чимсь схожий на гетьмана Богдана Хмельницького Володимир Крисько...

Однаке, щоб ви знали, друзі, це так далеко від цивілізованих країв, що там, поблизу Володіївців, навіть надзвичайно важко ввіймати покриття «Київстару»! І досі залишається ніби краєм цивілізації. Можливо тепер, коли віддалене село з подільської глибинки, котре ввійшло до потужного Жмеринського краю, дасть змогу наблизити цей краєчок до контактної цивілізації.

Тим часом, дощ із небес, то поривався пролитися новими й новими порціями святої води, то враз з-за хмар на годинку-півтори виглядало непомірно ласкаве, ніжне, усміхнене сонце. Я примітив, що люди зовсім не звертали увагу на погоду. Міддю вдарив духовий оркестр. Залунали давні весільні пісні. В урочи-

стій атмосфері, при великому велелюдді відбулося відкриття пам'ятної меморіальної дошки на фронтоні церкви. Усі присутні прибігали прочитати її, сфотографуватися біля неї. У церкві розпочався акт вінчання пари молодих людей, які вирішили пов'язати свої вузи сімейного щастя за прикладом великих Лівіцьких тут, у Володіївцях. Щоб обов'язково повінчатися у цій же церкві, що й вони колись. На тому самому місці, де колись стояли Андрій і Марія Лівіцькі. Незважаючи навіть на те, що цьогорічне 15 липня випало на... понеділок.

Ось він сільський храм над річечкою Лядовою, якому уже понад два століття.

Було таке, що він разом із людьми помирав. У тридцяті роки минулого століття, коли його закривали, скидали з нього бані й хрести. У період Другої світової війни румуни, які тут хазяювали в новоутвореній ними Трансністрії, прострелили замки і сказали людям: «Моліться!» Особливо ж складно було після 1945-го, коли в колишньому Божому храмі обладнали зерновий склад. Але церква з часом знову ожила і є нині центром, духовною скарбницею глибинного подільського села.

У понеділок, 15 липня 2019 р., коли відбувалося відтворення історичного вінчання сім'ї Лівіцьких, одночасно в сільському храмі взяли шлюб місцеві мешканці Сергій та Марина Лоян. Дванадцять літ до цього вони прожили в цивільному шлюбі, мають дочку-школярку. Тепер вирішили обвінчатися і було це дуже доречно. Наречена була одягнена в фату і веляни, в яких до вінця свого часу йшли ровесниці Марії Лівіцької. Люди зі сцени дякували Господу Богу за те, що він колись прислав у господу матушки Неоніли та місцевого сільського священника Івана Крижанівського, яка стояла під черешнями поруч із церквою, Марисю і її нареченого. За те, що батько Андрія Лівіцького, землевласник з-під Золотоноші тоді Полтавської губернії, нині Черкаської області, відмовився благословити шлюб сина з революціонеркою Марією Ткаченко, саме тому акт вінчання відбувся саме в їхній церкві. У Володіївцях. І цим самим навіки прославилось й древнє, вимираюче тутешнє село, віддалене від битих шляхів і дзвінкх автотрас. Он як незлічимо багато приїхало гостей вшанувати ту грандіозну подію.

Молодих на виході із храму очікував великий натовп людей із об'ємним, пишним короваєм. Лунало запальне й активне: «Гірко!» Не вгавав духовий оркестр.

Але на Володіївецькому весіллі мені найбільше сподобалася красуня, вінницька поетка Руслана Мельничук. Вона грала роль на неповторному торжестві незрівнянної своєї попередниці по літературному цеху Наталі Лівіцької-Холодної. Також королеви поетичного слова, яка покорила своєю красою та вродою, натхненною поезією весь словотворний бомадн свого часу.

А це є голова Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України Вадим Вітковський. Він взяв на себе місію узгодження всіх деталей відтворення весілля в обласній і місцевій владі. Казати б, наш головний весільний староста...

Чи не найбільша ноша у весільних клопотах лягла на плечі депутата Вінницької обласної ради Володимира Криська. Він у нашому організаційному тріо відповідає за матеріальне забезпечення, виконання опоряджувальних і застільних робіт. Курені поставив, столи накрав шикарно і багато. Всі були ситі і задоволені. Музики ні на хвилику не вгавали. Визнаємо: справився Володимир Григорович із своїм завданням на «п'ять»!

Вітання молодим після вінчання

Знайомтесь: знамениті Барські музиканти, оркестровий гурт «Барви». Загалом він існує вже понад тридцять п'ять літ. Тринадцять із них носять горде і задрісне звання народного колективу. Кожних три роки цей титул музиканти офіційно підтверджують на творчих іспитах. Керівником колективу «Барвів» є директор одного з будинків культури райцентру Микола Коваль. Він крайній ліворуч на фото, веселий, усміхнений. До складу гурту входить і його дружина пані Лариса. Вона знає хто? Професійний барабанищик. У Барському районі кажуть: без «Барвів» весілля не весілля...

У Барських музикантів оркестрового колективу «Барви» знаменита барабаниця Лариса Коваль. Вона викладач музики Барського педагогічного училища. Вся, звичайно ж, у музиці. На передньому плані з альтом її чоловік Микола, він капельмейстер, себто, керівник народного музичного гурту «Барви» м. Бар.

А це знаменита вінницька поетеса Руслана Мельничук. У Володіївцях на сцені вона зіграла роль Наталі Лівницької-Холодної, дочки Андрія Миколайовича та Марії Варфоломійвни. Поетки, котра своїми ліричними творами покрила всю Україну. За столом люди просили Руслану почитати і свої феєричні вірші...

Пані Руслана розповідала про дочку Лівницьких, читала її вірші з такою небувалою закоханістю, таким одушевленням, яке кипить у душах лише тих людей, які самі знають, що таке безмежно любити свою українську землю, рідний край, його людей. Це було дві незрівнянних королеви в одній чарівній подобі.

Така буває душевність, доброта і взаємна любов людей до рідної історії, пам'яті свого українського роду. Думаю, що не частіше, як раз на сто літ, мабуть, проливається на тих, хто вирішив особисто поклонитися події, котра має величне значення для нашого народу. З цього й починається любов до неньки України. Бережімо ці великі і святі чуття. Україна — понад усе!

У Володіївцях споконвіку так: на весілля як на найбільше торжество. Навіть тоді, коли ти не гість, а лише глядач...

Думаю, що найглибше цим через Володіївецьку весільну історію пройнялися мої колеги письменники та поети. Ось погляньте, скільки нас лишень дипломованих членів Національної спілки письменників України 15 липня 2019 року побувало у далеких сільських Володіївцях. Рахуйте: Вадим Вітковський, Руслана Мельничук, зустрів я тут несподівано і свого давнього друга, відомого українського поета Михайла Каменюка. А член НСПУ, провідний методист Вінницького обласного центру народної творчості Жанна Дмитренко, вона ж депутат обласної ради, прочитала зі сцени торжества хвилюючого вірша «Володіївецьке весілля». Я на льоту упіймав і закарбував у пам'ять її гарні слова.

А село — немовби на картині,
Церква тут у Господа в руці,
Біла хата, хліб на скатертині...
Милі серцю Володіївці...

Того дня на фронтоні місцевої церкви з'явилася пам'ятна меморіальна дошка...

Одне слово, пані й панове, ось вам і слова. Їх всемогутня сила! Зронені у душу народу, он як вони сердечно відгукнулися, того й дивись про Володіївці Лівичьких люди незабаром співатимуть пісні!

Ось вона, меморіальна дошка, яка сповіщає тепер усім, що ця церква 15 липня 1900 року стала місцем вінчання подружжя Лівичьких — Андрія та Марії. Майбутнього міністра юстиції УНР, а згодом багатолітнього президента УНР в екзилі та його дружини, автора знаменитих мемуарів.

Приїхали вітати мешканців та гостей Володіївців із знаменитим весіллям Лівичьких чимало самодіяльних артистів із різних куточків Вінниччини. Ось один із них...

Так виглядало все смачно, доладно і весело за весільним обіднім столом. Самих тільки вареників подавали сім різних видів — і з вишнями, і з капустою, і з печінкою... Зі сметаною, звичайно ж. А ще була вуджина, голубці, свіжа, щойно з городу молода картопля в укроні, різні домашні салати, бо ж у зеніті літа пішли з грядок огірки та помідори. В гарну і багату пору женилися наші вожді!

Особливо ж спорилася дружня оказія по відзначенню незвичайного торжества за столом. Хазяї одночасно посадили до обіду 120 (!) осіб. Місцеві всі не помістилися, їх попросили зачекати, благо, власна хата під боком. Вони гостинно припрошали з-за паркану до чарки заїжджих людей. До мамалиги з шкварками (оце смакота, скажу вам, шановне товариство: немовби із маминого столу!), і багатьох видів вареників. Домашні сідали до столу другим потоком.

На такому чудовому, достойному торжестві, їй-право, я ще не бував...

А ось 15 липня 2019 року, під час реконструкції давнього історичного весілля майбутнього міністра юстиції Української Народної Республіки, згодом і президента УНР в екзилі, вирішили посидіти, на все подивитись, що називається, з боку, відомий український поет, головний редактор Видавничого дому «Моя Вінниччина» Михайло Каменюк (ліворуч) та голова Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України Вадим Вітковський. Пан Михайло, як почесний гість торжества, Вадим Миколайович у ранзі головного організатора всього церемоніалу у Володівцях сучасних.

До всього додаю, що 2019 року ми удвох з вінницьким письменником Вадимом Вітковським видали книгу «Черешні цвітуть у серці». Це розповідь про те, як народилася ідея проведення реконструкції весілля далекого липня 1900 року у Володівцях, над Лядовою, сценарій цього велелюдного і незабутнього торжества. Шукайте цю рідкісну книгу у бібліотеках.

Кажуть, що колись, 119 років тому, саме на цьому ж місці побіля Володіївецького Божого храму, над річкою Лядовою, теж стояла подібна лавчина, ласкаво завітчана ніжно гаптованими подільськими рушниками, заслана веселковими веретами дбайливою матушкою Неонілою Варфоломійвною Ткаченко-Крижанівською. Тут між запальними танцями у гурті гостей після шлюбу відпочивали молоді Андрій Лівицький і Марія Ткаченко-Лівицька. Пан Андрій ніжно пригортав до себе чарівне і неповторне своє надбання, щось ніжно шепотів їй на вушко.

ЯК ДАЛЕКИЙ ХУТІР ПЕРЕЙМЕНУВАВСЯ У СИНЬОЖУПАННИКИ

Поталанило мені в юності рідні краї зколесити велосипедом та мотоциклом. Мандрівки ці відбувалися у теплі пори року. Тому запам'яталися вони мені саме такими: весна і літо в багатому квітуванні садів та білої акації, у щедротному й запашистому різнотрав'ї, рясному нуртуванні медів на численних пасіках, осінь — в лоскітливо запаморочливих димках сливово-грушево-яблучних сушарок, що курилися, майже в кожному сільському обійсті. Духмяна, запашиста сушня з нашого непереквітного куточка Поділля десятиліттями відома була на ринках Вінниці, Одеси, Києва, Москви і Пітера. Так і не розгаданим ребусом залишилася дивна назва сусіднього села з моїм рідним Джурином — Голинченці. Всі легенди, які споконвіку передаються з уст в уста, зводяться саме до того, що, мовляв, мешкали на цих благодатних землях колись начебто голі ченці. Такі, мовляв, вбогі, нужденні вони були, що і в топоніміку нудистами записалися...

А ось поруч із Голинченцями затишно квітував невеличкий хутірець. Моя б на те воля, я б назвав його — Тихе життя. Так усе благоліпно тут виглядало завжди, упокорено і навіть дещо по-райськи. Розташовувалося тут у кращу історичну пору до пів сотні дворів. Завжди повних живності. Хутір складав колись комплексну бригаду голинченського колгоспу імені Леніна. Надійний домовий осідок людей хазяйновитих, прижимистих. Усі кращі механізатори, тваринники завжди були саме звідси. А ось сам хутірець величався так: селище Петровське. Еге ж, названий у давні страшні часи на честь комуністичного сатрапа, московського прихвостня Г.І. Петровського, котрий був напряду причетний до організації жорстокого Голодомору в Україні.

І ось дізнаюся: вже п'ять років немає ні в топоніміці колишнього Шаргородського, а за щойно затвердженим новим поділом — Жмеринського району Вінницької області, ні на слуху людських гутірок колишнього хутора Петровського. Кануло в Лету те страшне назвисько, начебто навздогін знуцанням над усім українським нашим родом приліплене було на пам'ять. Викинули його люди на смітник історії у ході реалізації закону про декомунізацію. З 19 травня 2016 року хутір, що кучерявиться з весни до осені багатими садами поміж крайніми селами колишнього Шаргородського району — Голинченцями і Яровим, носить дещо дивну, але все-таки горду назву — Синьожупанники.

Що ж воно таке — Синьожупанники? Щось, мабуть, від моди одягу, від давнього козацького фасону?

Звичайно ж, це елемент національного одягу українців, історичного, бойового однострою. З'явився він у період Першої світової і російсько-української воєн, а головне — зародження українського національного війська, за створення якого взялася народжена у серпні 1914 року політична організація «Союз визволення України» (СВУ). До її первинного осередку належали здебільшого вихідці з Наддніпрянської України. А головним натхненником і проводирем ви-

ступив попервах блискучий філософ, публіцист, письменник і політик Дмитро Донцов. Серед фундаторів цього руху опинилися Олександр Скоропис-Йолтуховський, Андрій Жук, Володимир Дорошенко, брати Роман та Степан Смаль-Стоцькі, Маркіян Меленевський та багато інших українських патріотів.

«Союз визволення України» головним своїм завданням ще на початку своєї діяльності поставив перед громадою прибічників чітке і конкретне завдання на перспективу — утворення незалежної, самостійної, соборної України. Його активісти добре знали, що цього можна добитися лише завдяки створенню регулярної, бойової української армії. Але як, яким чином добитися цього, власне, звідки черпати ресурси для цього?

Уже 1914 року, в ході бойових дій на фронтах Першої світової війни, в яких активну участь брала імперська Росія, виявилось чимало, з дозволу сказати, людського шлаку. На території Німеччини та Австрії з'явилося чимало таборів військовополонених. Серед упокорених бранців царської Росії на нарах опинилося чимало і українців. СВУ через своїх активістів здобуває згоду вищого німецького командування на те, щоб у табори полонених відправилися активісти української пронаціоналістичної організації. Вони будуть вести агітаційну роботу зі створення з числа переможених німцями вояків Росії українських національних бойових з'єднань, котрі стануть на захист новоутвореної Української держави, яку революційні політичні сили з берегів Дніпра мають проголосити національними підрозділами в піку Росії. Це влаштує Кайзера і його оточення, лиш би поставити на коліна білого ведмеда.

Тут зроблю невеличкий відступ від оповіді і зазначу таке. 2016 року у відомому київському видавництві «Фенікс», як переможцю літературного конкурсу серед рукописів столичних письменників, за кошти Київської міської держадміністрації видано друком мою книгу «Постаті з вирію» (її можна читати в електронному вигляді ось тут — http://vinnychany.kiev.ua/_ata/data/151.pdf). Це розповідь про львівського юриста, поліглоту, активіста Союзу визволення України, побратима вищеназваних організаторів політичної організації СВУ Романа Домбчевського. Герой моєї документальної повісті ще 1914 року відправився до Австрії, безпосередньо до міста Фрайштадт, на околицях якого розташувалися бараки російських військовополонених, серед яких були й українці. Хто бажає ознайомитись із тим, як СВУ здійснювала в солдатських і старшинських масах агітаційну роботу — читайте мою книгу «Постаті з вирію». Її ви віднайдете у книгозбірнях, в тому числі і Києва.

Щоправда, там детально описано, як в Австрії формувалася українська дивізія... біложупанників. А ось для того, щоб зрозуміти, де взяли синьожупанники і яка між ними різниця, про це далі.

Як, мабуть, неважко зрозуміти, назви біло- та синьожупанники утворилися від кольорів одностроїв першого українського національного війська понад сто років тому. Українським воякам і старшинам, які з числа українських військовополонених Першої світової війни записалися в жовніри, за домовленістю з

командуванням німецьких збройних сил мали пошити уніформу за рахунок кайзерівської держави. І все це сталося за таких обставин.

Буквально цими днями я нарешті розшукав і зумів прочитати книгу генерал-полковника Української Народної Республіки Віктора Зелінського «Синьожупанники». Це вельми цікаві мемуари нашого патріота, який став першим командиром дивізії національної української дивізії, котра була сформована в німецькому місті Гренноблі. Книга видана 1938 року в Берліні, накладом лише у тисячу примірників. Сподіваюся, розумієте, яка це рідкісна історична цінність.

*Генерал-полковник армії УНР, командир Синьої дивізії
Віктор Петрович Зелінський*

Віктор Петрович Зелінський родом з-під Запоріжжя. Батько його колишній армійський підпоручик інженерної частини російської царської армії. Через матеріальну скруту змушений був віддати свого сина до військової гімназії, де навчання велося за державний кошт. По закінченні юнкерської школи, де він опановував таїни артилерійської справи, молодий офіцер, завдячуючи своїм службовим здібностям, зібраності та організованості, доволі швидко заслужив чин капітана. А тут якраз розігралася веремія російсько-японської війни. Пан Зелінський добровольцем записався на фронт. Із тих битв повернувся у погонах полковника царської армії.

Отримавши на фронті два поранення, Віктор Петрович удостоєний усіх тоді мислимих військових відзнак і нагород до ордена Святого Юрія включно.

Відтак відправився далі служити на Далекий Схід у військових частинах українського Зеленого Клину. Зокрема, у Хабаровську. Тут, у червні 1911 року, В.П. Зелінському було присвоєно звання генерал-майора.

На початок Першої світової війни Віктор Петрович уже генерал-лейтенант, командуючий артилерією 6-ї стрілецької сибірської дивізії. Їхній військовий підрозділ віч-на-віч зійшовся з німцями на території Польщі, під містом Березини. Сталося це у лютому 1915 року. Сили були явно не рівні, тому що супротивний фронт складався аж з вісьмох стрілецьких дивізій, яких вели в бій відомі кайзеровські вояки, генерал Шефер-Вендель та генерал Ліцман. Невдовзі склалася оперативна бойова обстановка, коли стало зрозуміло, що командир російської дивізії генерал Геннікс, іще з одним царським генералом, його заступником, під час вирішальної битви таємно залишили своє військо напризволяще, банально втекли з поля бою. У цю критичну мить генералу-артилеристу В. Зелінському довелося командування дивізією брати на себе. Вести своїх солдатів у рукопашну. Як він напише у своїх мемуарах згодом, урешті-решт осіннє поле виявиться геть вкритим трупами його рідних, відважних вояків. Сам же пан генерал отримає важку контузію і до свідомості прийде тільки у полоні, під посиленою вартою ворогів. Як він оцінить ситуацію, це була катастрофа, в тому числі і його персональна.

Бранців у бараках утримували поблизу німецького містечка Ган Мюнден, що знаходилося в межах землі Нижня Саксонія. Гордий офіцер не міг зладитись із принизливим скнінням у ясирі, організував підкоп і втечу з табору групи старшин та вояків. Одначе їх доволі швидко виловили німці з допомогою, зрозуміло ж, місцевих бюргерів, які добре розумілися, де на вулиці німець, а де чужак. Генерала тут же з вартою відправили до іншого, більш жорсткішого на конвойне утримання табірне місце. Зрештою опинився в справжній душогубці. Таким виявився табір-катівня для військовополонених у місті Бішофсверда, котрий розкинувся неподалік знаменитого Дрездена. Ось тут генералу-українцю довелося сьорбати куліш полоненика аж два жахливих роки.

Уже 1917 року його несподівано викликав до себе комендант табору. Представив Віктору Петровичу невідомого, інтелігентної зовнішності чоловіка в цивільному. Перед Зелінським був представник керівництва «Союзу Визволення України» Олександр Філаретович Скоропис-Йолтуховський. Німець сміливо залишив їх удвох в своєму службовому кабінеті і почалася надзвичайно цікава для полоненого генерала насамперед, розмова. Посланець української політичної організації повідомив військовику новину про те, що за домовленістю з вищим керівництвом Німеччини, на базі таборів полонених, з числа українських старшин та солдат починається формування національного нашого війська, котре має виступити оплотом і бойовим озброєним загоном для створення незалежної і самостійної, соборної України. Представник СВУ запитував генерала, чи готовий він за тривалу свою військову кар'єру вперше зі зброєю в руках, на чолі одного з бойових формувань, виступити за новоутворювану державу Україну?

У мемуарах через двадцять з лишком літ після цих подій Віктор Петрович напише, що він спершу на якусь мить розгубиться, як хлопчисько перед бойовою гарматою, котру побачив уперше в житті, а за хвилину, опанувавши собою, зібравшись з думками, скаже Олександрю Філаретовичу, що це найщасливіша мить його життя, коли можна сповна прислужитися своїй рідній Вітчизні. Скоропис-Йолтуховський його міцно обніме у відповідь. Так було укладено бойовий союз генерала і політичної сили, котра всерйоз і конкретно взялася за формування української національної армії з перевірених у боях військовиків.

Треба додати, що мудрий чоловік Скоропис-Йолтуховський завбачливо привіз із собою цілий чемодан книг з історії України і політичних рухів. Попросив В.П. Зелінського обов'язково прочитати брошуру-статтю Миколи Міхновського «Самостійна Україна», «Історію України-Русі» Миколи Аркаса. Це був виданий 1908 року у Петербурзі «кулішівкою» твір семитисячним накладом, який отримав надзвичайно чисельні похвали у читачів. Історик написав книгу для свого сина в легкому для сприйняття стилі, а вийшло, що це була найкраща форма для сприйняття минувшини тими, хто ніколи не читав про політику. Олександр Філаретович поставив на стіл перед генералом іще й кілька історичних праць Михайла Грушевського, свіжу публіцистику Дмитра Донцова та Володимира Дорошенка, котрі були тієї пори видані «Союзом визволення України».

Ось як описує свої почуття, викликані зустріччю з представником української політичної організації СВУ генерал В. П. Зелінський:

«Розмова з Йолтуховським, його інформації про українську справу струнули мною в найглибших фібрах душі. Прямо не можу описати того почуття, яке бушувало в той час у мені. Я наче з висоти бачив Україну, свої молоді літа. Почув запах квітів українських степів, по яких дитиною у супроводі дорогої мами та няні-українки бігав і ті цвіти збирав. Я почув ті пісні, що їх виспівувала моя няня, змальовуючи героїчні змагання українського козацтва. Ставав тепер іншою людиною, в мені ломилися важкі окупи отого страшнього леду, що наріс впродовж довгих років мого виховання в російському середовищі. Я чув, що стаю молодшим і сильнішим. Це ж була моя перша стріча, після стількох літ життя і праці серед чужинців, з людиною-українцем, представником української визвольної організації, що різко ставила справу визволення України та створення української держави, ідею, про яку я навіть ніколи не задумувався. Вістка про діяльність українських організацій наштовхнула мене на думку: та ж ти є сином України — але сином, що до тепер для своєї Батьківщини нічого не зробив, ба, що більше — я ж навіть не знав української історії з правдивих джерел!»

Життя генерала після візиту пана Скорописа-Йолтуховського змінилося так приголомшливо різуче, як в одній добі різняться поміж собою темний вечір і сонячний ранок. Яюсь його у супроводі старшини з охорони табору затребували до Берліна. На вокзалі їх зустрічало авто і офіцери міністерства війни, як тоді воно називалося в Німеччині. У кабінеті високого чиновника відомства

Віктора Петровича попрохали скласти макет майбутньої його дивізії. Він доволі швидко виконав це завдання, позаяк давно вже все обдумав, намалював собі в уяві прообраз тієї бойової одиниці, яку б йому хотілося очолити. Був переконаний, що у цьому формуванні має бути не менше шести тисяч штиків і триста старшин командного складу. Генерал навіть приготував особові списки тих людей, з котрими роками їв кашу з одного ясирського казана, кому беззастережно довіряв у житті...

Генерала зустрів і благословив на святу справу оборони рідної його Вітчизни міністр оборони Німеччини.

Незабаром В.П. Зелінського ще раз перевели до нового табору полонеників — Ганновера. Виявилось, в ньому утримували виключно полонених старшин російської царської армії різноманітного національного походження. Але найбільш організованою, об'єднаною традиційно тут вважалася українська громада з числа особового складу ув'язнених. Саме вона, як не важко було зрозуміти, впевнено порядкувала на табірній кухні, бо генералу вже по приїзді запропонували на обід український борщ з полтавськими галушками і навіть зі сметаною, густою та смаковитою як в Україні.

Запашисті страви подали на білосніжних вишитих рушниках. Було схоже, що вістка про нового арештанта в ранзі генерал-лейтенанта, який має стати в таборі за очільника всієї маси підневільних полонеників, бігла попереду його самого. Обідаючи, Віктор Петрович напружено думав про те, що вже наступного дня йому належить заходитися відбирати з цієї маси людей тих, кого незабаром має вести у бій за незалежну Україну. Його турбувало питання: як зустрінуть його слова про персональну їхню свободу ці поневолені люди в обмін на присягу бути вояками соборної України...

За кілька днів у таборі було оголошено про великий збір українського контингенту полонеників. Народу зібралось стільки, що, здавалося, ось-ось луснуть стіни величезного приміщення. Послухати бойового генерала прийшли і старшини інших національностей, не лише українці. Хіба ж заборониш?

З нечувано бурхливим ентузіазмом зустріли люди повідомлення генерала В.П. Зелінського, що він має офіційне доручення «Союзу визволення України», який був добре відомий бранцям табору своєю активною культурно-масовою роботою серед українців, україномовними газетами і журналами, та вищого німецького військового командування кайзеровської Німеччини сформуванню з контингенту військовополонених українців командний склад національної дивізії, котра повинна стати кістяком нової української армії, відправитися додому. Після цих слів мертва тиша запала на 2–3 секунди — не більше. Зал враз вибухнув такою божевільно бурхливою овацією, що кілька знаних тут старшин, помічників Віктора Петровича аж попідстрибували на своїх місцях у президії і в залі, поспішили заспокоювати всіх, виразно показуючи жестами при неймовірному загальному шумі та гаморі на стелю і стіни. Мовляв, при такій навіженій реакції може статися непередбачуваний обвал бараку. Будьте ж благородними...

Коли врешті заспокоїли полонеників, яким уже, зрозуміло, добряче остобісіло місяцями і роками вилежуватись на твердих німецьких нарах без будь-якої перспективи на свободу, повернення в Україну, з переднього ряду підвівся огрядного зросту з дивно ніжним курячим голоском чоловік:

— Пане генерал! — озвався він. — Скажіть, будьте ласкаві: а які однострої носитиме наша українська дивізія? Не царської російської ж армії, сподіваюся?

Після ріденької хвилі смішки у залі знову запанувала мертва тиша. Було чутно, як хтось під вікнами нервово хруснув пальцями... Генерал радісно усміхнувся, обвів поглядом сотні і сотні обличчя побратимів. Він начебто очікував на це непросте запитання...

— Ось буквально учора я все владнав з інтендантською службою міністерства війни Німеччини. Вони вже й склали відповідне замовлення для швейної фабрики. Нам ближчим часом, тижнів за два-три, виготовлять і видадуть шість тисяч комплектів одностроїв військовиків Української національної армії...

— Якого кольору буде уніформа? — кричав хтось із задніх рядів.

— Синя, — відповів В. П. Зелінський. — Можна сказати, що уніформа дивізії стилізована під козацький одяг: сині жупани й шаровари та сірі вовняні папахи. Блакитний шлик спереду буде прикріплений жовто-блакитною кокардою. Якщо є бажання, я можу зачитати, що входить до повного комплекту речового забезпечення жовніра.

— Гони, — почулося здалека фамільярно-панібратське... Зал відповів ріденьким смішком...

Генерал зачитав:

— До комплекту одягу військовика Синьої дивізії входять такі речі:

- Синій жупан;
- Сині шаровари;
- Біло-сіра шапка із синім шликом, завернутим усередину, та жовтою кокардою (чічкою);
- Верхня сорочка;
- Захисні штани;
- Захисна гімнастерка;
- Чоботи;
- Синій пояс;
- Шкіряний пасок;
- Гвинтівка;
- Кинджал;
- 2 простирадла;
- 2-і натільні сорочки;
- 2-оє підштанників;
- 2-і підсумки і наплічник.

Книга отамана В. П. Зелінського — справжня історична скарбниця. Вона увібрала в себе чимало надзвичайно важливих деталей та обставин з того, як розвивалися події на офіційному рівні та за кулісами тієї складної пори, коли

укладався відомий міждержавний Брестський мир. Це по суті був договір між Українською Народною Республікою з одного боку та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією з другого, підписаний 27 січня (9 лютого) 1918 р. у Бресті (Бересті, Брест-Литовську); перший мирний договір у Першій світовій війні 1914-18 років. В якій атмосфері це відбувалося. Хто підписував цей пакт. Як ставилися до цього німці, з якими на той час тісно спілкувався пан Зелінський.

Так виглядав воїн-синьожупанник

Автор мемуарів з явним острахом пише, що членами української делегації були навдивовижу молоді, сказати б, майже безвусі політичні діячі як міністр закордонних справ України Микола Любинський, 33-річний прем'єр-міністр В'ячеслав Голубович. На час підписання протоколу про мир на світовій війні, як вказує у своїй захоплюючій книзі В.П. Зелінський, «новому міністру було всього лише 22 роки... Хоча виглядав він ще молодшим...»

Насправді, як я підрахував, Віктор Петрович тут дещо помилився. Миколі Михайловичу Любинському, на час, коли він працював на перемовинах у Брест-Литовську з українською делегацією, було всі 26 літ. Була це особливо обдарована особистість. Він з особливою відзнакою закінчив Кам'янець-Подільську гімназію. Після цього його сім'я переїхала на постійне помешкання до села Рахни-Лісові тодішнього Шаргородського, нині Жмеринського району Вінницької області. Цей весь у гаях і плодкових садах населений пункт знаходиться на гілці залізничної колії сполучення Київ — Одеса і від нього лише півтора десятки

кілометрів до мого рідного Джурина. Чим я неймовірно нині пишаюся. Позаяк давній розумник Микола Любинський впродовж цілого року мешкав у Рахнах, готуючись до вступу до Київського університету Святого Володимира. Тут він організував бібліотеку «Просвіти», де під його орудою було зібрано понад три тисячі різноманітних цікавих книг.

Будучи від природи надзвичайно обдарованою людиною, Микола Любинський дуже швидко затьмарив своїми знаннями, кругозором усіх колег-студентів. Молодіжна братія завжди одногосно обирала його до різних громадських організацій. Він постійно очолював Українську студентську раду, студентський старостат, набираючись досвіду організаторської, пропагандистської діяльності, і, виявилось, зовсім не дарма тратив на це час. До нього, його авторитету прислуховувались навіть поважні й авторитетні професори, позаяк пан Микола був всебічно підготовленою людиною.

Дивізія синьожупанників Віктора Зелінського являла собою грізну бойову силу, позаяк була добре укомплектована, навчена. Отаборилася вона на Волині, в Ковелі. Інша справа, що її боялися й ті, хто опинився біля керма влади в УНР. А там головну скрипку грали тієї пори соціалісти. Такі, як прем'єр-міністр В'ячеслав Голубович, його попередній колега Володимир Винниченко, міністр військових справ Олександр Жуківський. Це були рафіновані соціалістичнодрали, які виступали за тісний союз з російськими політичними колегами, з московитським пролетаріатом, себто більшовиками. Вони вважали, що Україна не повинна брати поміч в організації свого війська від капіталістичної Німеччини. Стверджували, що «Союз визволення України» займається не тим, що потрібно, пропагуючи ідеї незалежності і суверенітету для нашого краю, виокремлюючи його з царської імперії. Вони бачили Україну лише в складі Російської імперії. Відтак, ополчилися проти існування дивізії синьожупанників. Всяко блокували її просування до серця України.

Генерал з подивом описує, як майже вороже до нього, командира відлагодженої бойової одиниці української армії ставиться міністр УНР О. Жуківський. Рідне відомство відмовилося розміщати дивізію у Києві, виділити харчування для його вояків. Тому синьожупанники жили, отримуючи всього лише по 130 грамів сухарів на добу. А до казарм їх зовсім не допустили, вони силою зброї розмістилися в київських монастирях, спали покотом на підлозі. За свою службу ніхто з військовиків не отримував ніякої платні. Це була явна обструкція військового контингенту, який прибув служити правдою і вірою своїй рідній державі, яка на фронтах бореться за свої ідеали, а влада зігнувала його...

Коли перший ешелон дивізії прибув до Києва, хтось про це оповістив вище керівництво. На вокзал прибув М.С. Грушевський зі свитою, кияни заповнили вулиці столиці, вітаючи стрункі ряди синьожупанників, які направлялися з чугунки під стіни сивої Софії. Йдучи назустріч побажання містян, генерал В.П. Зелінський влаштував дефаляду, себто парад під духовий оркестр синьожупанників на Софійській площі. Розчулений Михайло Грушевський міцно тиснув

руку, гречно дякував командирі дивізії. Перший український президент явно був задоволений тим, що відбувалося.

Через декілька днів Віктора Петровича почергово викликали до себе на аудієнцію військовий міністр і прем'єр пан Голубович. Як зрозумів генерал, їхнім завданням було фізично знищити його рідну Синю дивізію. Командирі був представлений план розпорошення полків по Україні. Одні військові, мовляв, поїдуть до Чернігова, інші до Одеси. Це був явний удар нижче пояса.

— А ви, Вікторе Петровичу, — заявив міністр Жуківський, — можете піти у відпустку. Я відпущу вас на стільки, на скільки ви побажаєте. — Сказавши це, лукавий соціаліст, неприхований брат сатани, прискіпливо свердлов випробувальним поглядом співбесідника: як він відреагує на таке?

Генерал не хотів вірити в те, що чув. Але ця ж нісенітниця ніс через декілька годин йому і молодий, 33-літній прем'єр-міністр Голубович. Роздосадуваний генерал Зелінський відправився на прийом до президента Центральної Ради Михайла Грушевського. Доброзичливий і уважний до свого гостя, професор-бородань уважно вислухав командира Синьої дивізії, у розмові неодноразово захоплювався тим, що молодій державі буквально подаровано таку потужну бойову одиницю у найбільш відповідальний момент історії, задав навіть декілька уточнюючих запитань, але врешті-решт сказав:

— Милій наш генерале! Я б щиро був би радий вам допомогти у збереженні такої чудової дивізії, щоб її не розпорошували, не знищувати, але це, знаєте, вотчина військового міністра, якоюсь мірою і глави нашого уряду. Я не маю права будь-як втручатися в справи будівництва збройних сил... і тому можу вам лише поспівчувати...

Як ви гадаєте, ким після цього міг назвати комдив президента Центральної Ради? Напевне, що ідіотом. Адже соціалісти здійснили свою чорну справу. Вони видали генералу документ на тривалу у два місяці відпустку для начебто поїздки до рідні у запорізькі степи. Тим часом військовий міністр два із чотирьох полків Синьої дивізії розпустив на демобілізацію. Ще один полк був перекинутий під Чернігів. Знаю, що якийсь із бойових підрозділів дивізії отамана В.П. Зелінського прилучився до Української Галицької армії, котра з боями відступала від Вінниці у бік Вапнярки. Десь в околицях крайньої залізничної станції Одеської залізниці синьожупанники дали пам'ятний бій більшовикам. Багато поклали того червонопрапорного зброю, але і самі понесли чималі втрати. Чимало важко поранених українських вояків розбрелося тим квітучим краєм, рятуючись від чекістів. Були вони на лікуванні і в моєму рідному Джурині, у Голинченцях і на хуторі, який тепер назвали Синьожупанники.

Я цю історію розповів для того, аби ми всі нарешті зрозуміли, чому не перемогла, захлинулася в крові своїх героїв свята справа Української Народної Республіки. Як же ж вона могла осилити своїх ворогів, якщо на самій вершині її влади сиділи зрадники-соціалісти, котрі відкрито працювали в інтересах лєнінців-більшовиків. Щось подібне, на жаль, ми маємо і сьогодні. Вам, друзі, з цього робити висновки.

ЯК Я БОРОВСЯ ЗА НИНІШНІЙ САТАНІВ

Із персонального журналістського досвіду добре знаю, і всіх вас переконую, друзі, у тому, що, їй-право, немає у світі кращої роботи за власкорівську. Це коли ти просипаєшся вранці, потягуєшся на дивані, опускаєш поволеньки ноги на підлогу, знаходиш і одягаєш м'які тапці. О, ти уже на роботі.

Єдиний зв'язок у тебе з редакцією (їдеться, уточню, про вісімдесяти роки минулого століття) — стаціонарний телефон. І коли у тебе немає настрою чи бажання нині трудитися, ти можеш залюбки всіх послати далеко-далеко, і просто не піднімати слухавку. Нехай там, на «Більшовику»/Шулявці думають, що ти зараз знаходишся десь на заводо-польових об'єктах, старанно збираєш факти для чергової шикарної публікації з місця події. А знайти тебе це просто нереально. Бо твоє обширно-необмежене господарство — це простори від вінницької Жмеринки аж до Збруча, Волині, а якщо в інший бік, то аж до румунського кордону, до Буковинських перевалів.

Прийшовши на роботу після ВПШа до редакції газети «Сільські вісті», я добре розумів, що себе можна зарекомендувати лише конкретними проблемними публікаціями. Щоби твою появу на власкорівському куці одразу помітили всі: читачі, місцеве керівництво, і, звичайно ж, у редакції. Тому об'єкти критичних виступів мають бути такими, котрі б зачіпали інтереси якнайбільшої маси населення.

Місцем мого осідку серед трьох областей, які я обслуговував, як власкор газети «Сільські вісті» по Тернопільщині, Хмельниччині та Буковині, був давній Проскурів. Якось звідтіля я потрапив до містечка Городок, що кілометрів за п'ятдесят від обласного центру. Першим секретарем райкому партії працював там такий оригінальний чоловічок на ім'я Арнольд Іванович. Прізвища його уже не пригадую. Був він невисокого зросту, якщо не сказати маленький. Стрункої фігури і геть коротко, під нулівку підстрижений, завжди начебто щойно з перукарні.

Коли я лишень з'явився перед ним, а зустрілися ми на центральній площі райцентру, він мені каже:

— А давайте сходимо пообідаємо. З досвіду знаю, що всі чоловічі стосунки найкраще зав'язувати за тарілкою борщу чи супу...

Багато цікавого він мені розповів, новій людині в області. Хто і як керує, які має вподобання і до чого, на що націлює своїх підлеглих.

Повертаємось з обіду, заходимо до нового, просторого приміщення райкому партії. На першому поверсі наближаємось до широких сходів, що ведуть на верхні поверхи споруди. Враз Арнольд Іванович, облишивши мене, не промовивши й слова, як рвоне із місця в галоп... Я став знічев'я насторожено оглядатись: подумав було, що десь пожежа спалахнула, чи допомога комусь потрібна...

Легкий і проворний, начебто хлопчина на спортивних змаганнях, господар району буквально кулею полетів нагору. Мені кричить уже з другого поверху: «У нас по трапу навіть адмірали бігають...»

Знаю цей жартівливий вираз. Ним на флоті мічмани підганяють молодняк, зобов'язуючи не валяндатись по вузьких проходах...

Стало, відтак, зрозуміло: мій візаві — колишній моряк. Я теж у військово-морському флоті за три роки служби також скуштував не один казанок кулешу, тому цей вираз для мене не новина. І собі, як дам газу на всі форсунки, на найвищих парах вилітаю до рівня Арнольда Івановича...

Мій провожатий весело мовить:

— Я всіх навчив бігати по сходах. І не лише підлеглих. Навіть секретарів обкому партії. Один із них якось мені телефонує. Мовляв, треба було б у справах приїхати до вас. «Так у чому ж причина, — кажу йому, — я готовий зустріти...» «Та не можу, — відповідає, — у вас же ж треба по трапу бігати, а я ногу підвернув. Поки не заживе — не покажусь у вас; не хочу бути «білою вороною...»

Після обіду Арнольд Іванович повіз мене у селище Сатанів, розташоване на річці Збруч, котра в минулі часи розділяла Україну на Західну і Східну. Тут тоді тільки розвідали Збручанське родовище мінеральних вод. Місце справді унікальне. Природня краса неповторна. Горби і вибалки порослі лісом. Струмочки жебонять. Справжня подільська Швейцарія. Стояла золота осінь 1981-го.

Як розповів мені пан начальник, буквально під його персональним тиском керівництво якогось там Городоцького підприємства, здається, воно називалося авторемонтним заводом, відкрило невеличкий власний санаторій, і відбою не було від бажаючих оздоровитись і рідних підлікувати в ньому. Хоч там насправді тоді, на початку вісімдесятих років минулого століття, ніяких особливих умов для пацієнтів ще створено не було. Людей принаджувала, притягала природня сила води. Результати мінералогічних досліджень показували, що мала вона просто унікальні здоровотворчі властивості. Куди там до сатанівських вод було знаменитій «Нафтусі» з Трускавця чи іншим джерелам з-під Сваляви і сонячного Закарпаття. Сатанів бив їхні рекорди якістю джерел...

Хтось на крутосхилах Товтр уже пробував закласти масштабний, напевне ж, оздоровчий комплекс. Але, як сказав Арнольд Іванович, споруду будівельники спершу добре розігнали, а потім чомусь застопорили, а згодом і геть закинули. На пекучому літньому сонці та під цілорічними опадами й морозами об'єкт розповзався, всередині його вже дерева поросли. Хтось угорі, як краник води, вимкнув фінансування. З сільського району туди ніхто ж, звісно, дотягнутися не міг, аби налагодити справу.

Уже наступного дня я обійшов усі обласні установи, так чи інакше причетні до будови оздоровчих споруд у Сатанові. Кінці вели до Києва, в Укрпрофраду. Я не розмірковуючи, сів на поїзд і махнув до столиці. Обійшов з десяток кабінетів цієї головної профспілкової установи у середмісті Києва. А увечері вже дописував у редакції статтю. Пізно вночі, засунувши під двері машинописного бюро десяток помережаних авторучкою аркушів паперу, пішки, бо метро уже не працювало, пішов з «Більшовика», де міститься редакція, на залізничний

вокзал. Розшукував пізній поїзд, аби дістатися до Жмеринки, а звідти й до Прокурова...

Днів за три-чотири у мене в Хмельницькому зранку буквально розривався телефон від шквалу дзвінків. Тоді автоматичного набору ще не було, тому телефоністки в окремих випадках били в дзвони апарату наче в корабельну ринду — «дзинь!», «дзелень!», «дзелень!», будячи млявих клієнтів-замовників перемовин. Я тоді справді допізна писав якусь статтю, тому ранок явно проспав.

Коли підняв трубку, почув напористий жіночий голос:

— Будете розмовляти з Діною Йосипівною, — сказали мені в слухавку.

— Хто така Діна Йосипівна і що їй від мене треба? — я, звичайно ж, і гадки не мав.

За якийсь час почув у телефонній трубці бадьорий голос, мабуть, уже не молодій пані. Вона виховано представилась:

— Діна Йосипівна Проценко, голова Державного комітету з охорони навколишнього природного середовища Української РСР. Сьогодні зранку, — заявила вона, — прочитала вашу блискучу статтю у «Сільських вістях» про заморожене будівництво здравниці у селищі Сатанів. Хочу висловити вам величезну подяку від усього нашого комітету. Ви так уміло все розклали по полицках, розкрили механізм блокування будівництва оздоровчого комплексу. Це така нам, знаєте, велика допомога, навіть словами висловити її не можемо. Ми у кіосках скупили по Києву чи не всі нинішні номери вашої газети, я вже засипала вашою статтею всіх заступників голови Ради Міністрів, членів уряду. З Качаловським щойно домовилася, що наш комітет готує порушені в ній питання на чергове засідання Ради Міністрів. Бо він також уже прочитав цю публікацію, в курсі всіх проблем. Тепер Укрпрофрада нікуди не подінеться від дофінансування закинутих об'єктів у Сатанові. А все застопорилося від того, — підкреслила Д. Проценко, — що їм не хотілося споруджувати капітального водовідведення. Іншими словами, думали частину стоків спускати в річку Збруч. Не вийшло. Тепер вони добудують усе те, що кинули напризволяще. Думаю, що коли ту здравницю здадуть, то вам особисто, з газетою «Сільські вісті» у руках, треба буде ставити там пам'ятник... Готуйтеся...

Я був геть розчулений і буквально не міг працювати того дня. Добре, хоч не маю звички святкувати перемоги з градусами в стакані. Позаяк згодом стало відомо, що редколегія газети за вміле розкриття теми освоєння родовища мінеральних вод у Товтрах, яка на весь публічний голос зазвучала з моєї подачі на високому державному рівні, виписала мені ще й премію.

А якось увечері зателефонував Арнольд Іванович із Городка.

— Ну й розтривожили ви цей командний вулик. Їдуть і їдуть до нас начальники після вашої публікації. Спасу від них немає. Якось навідався і сам член Політбюро ЦК КПУ товариш Сологуб, він же голова Укрпрофради. Я цілу добу думав над тим, чи не прогнати мені його бува по нашому трапу. Але так і не зважився...

— Дарма, — кажу, — хоч би запам'ятав на все життя і вас, і Городок із Сатанівом...

— Він, либонь, добре запам'ятав Горобця із «Сільських вістей», — віджартувався Арнольд Іванович, — бо мене запитував: хто це цьому писаці розповів стільки подробиць будівництва об'єкту. Вибачайте, але я сказав, що вас не знаю...

***

Ось що виростло на місці колишньої пустки на березі Збруча. Мого пам'ятника тут поставити поки що забули, але я у відчай не падаю... Ха-ха-ха!

ЛЮБИЛИ ХЛОПЦІ ДІВЧАТ

Чим найбільше ми багаті, а що стаємо дорослішими, мужнішими, то все більше перетворюємось у просто таки справжніх, сказати б, «олігархів», так це... спогадами. Окремі з них, рідкісні і неповторні події, стали вартувати на вагу вагона золота. Бо що ж було — його не повториш, не відтвориш. Оскільки велими багатьох людей із минулого вже просто немає...

Ось було у нашому Джурині під орудою Шаргородського РВНО дві школи — восьмирічна і середня. Мені, напевне, повезло, що я потрапив одразу до десятирічки. А ось до дев'ятого нашого класу «А», напевне, що 1 вересня 1964-го прибавилось із десятків-півтора випускників місцевої восьмирічки з містечка, з довколишніх сіл Хоменки, Писарівки і Політанок.

Подібний комплект поповнення отримав і паралельний клас «Б», з яким ми завжди були, сказати б, «на контрах» в усьому. І ми, хлопчачки, непомітно за літо подорослішавши, в своєму гурті потайки раділи, що до нашого класного виводку прибились кращі дівчата. Подумати ж тільки: з нами поруч навчатиметься дочка самого директора школи — Ляля/Вікторія. Волооке, чарівне й миле, тендітне дівчисько з двома мрійливими косичками за спиною. Завжди підкреслено чепурна, з усіма вишукано привітна і чемна. Приворожлива усмішка в неї, медовий ніжний голосок. Перша танцюристка і декламатор. Не дівчина — казка...

Першого дня занять ми зайшли до класу, зайняли місця за партами. У кімнаті три ряди учнівських місць. Я сів із другом на третю в середньому ряду навчальну лаву, щоб і не далеко, і не близько до дошки, до вчителя було. Коли розпочався урок, дивлюсь, а загальна симпатія всіх наших хлопців якраз поселилася переді мною. Біленький комірчик якось дивно так на довгій і тонкій шії застібається. Дві файні косички з голубенькими стрічками звабливо бомбаються по спині, майже мені на парту лягають, простягни руку й доторкнешся. Але ж як, по якому праву? А як гвалт зчинить?

Я місяців зо два мучився, так мені кортіло тихенько смикнути за косичку Лялю/Вікторію. Що вона скаже, як відреагує? За цей час і проявилися симпатії наших хлопців. Одного особливо відверті, просто кумедні та сміховинні.

Він сидів на крайньому ряду парт від вікна. Дивитись йому вперед немає куди — там стінка, тому хлопчина повинен завжди знаходитись у положенні напіврозвернутого до класу. Цього якраз йому і треба було, здогадуюсь. Позаяк він практично відвертався геть від вікна і сидів шість уроків підряд, тупо дивився на Лялю/Вікторію. Залюблено милувався. А заодно виходило і начебто на мене дивився, бо я знаходився безпосередньо за дівчиною-жоржиною. Я й по нині пам'ятаю ті гіпнотизуючі погляди хлопчачка. Тільки не можу зрозуміти, як могла мовчки, практично байдуже витримувати щодня такі тортури-споглядини дівчина.

Цей підростаючий «кавалер», який до нас прибився із містечкової школи, сидів поруч із своїм другом, я б сказав — ординарцем. Буцімто джурою, зброе-

носцем. Що проводир скаже, те й плебей зробить. Скільки я не чув обривки їхніх розмов, то всі вони стосувалися Лялі / Вікторії. Колись, уже за десятки літ після закінчення школи, ось цей, сказати б, «ординарець» заглянув якимось до мене в робочий кабінет головного редактора газети «Правда України» у Києві. Я згадав ту давню історію, йому й кажу:

— Ти, друже Мишку, скажи, а в чому, власне, полягала твоя місія там, у класі?

— Моя? — перепитав він і на якусь мить задумався. — Вовчика вже немає в живих, можна, мабуть, й сказати, — промовив візаві. — Я мав рахувати, скільки разів упродовж кожного уроку Ляля позиркне на мого друга... А йшли додому — глибоко аналізували те все...

— І багато таких поглядів фіксувалося? — справляюся тут же. Мишко марудиться, криво усміхається. Нарешті каже: — По-правді: іноді й жодного. Ти ж розумієш, перше кохання воно ж таке сліпе. Ляля/Вікторії вже тоді поглядала кризь стінку на іншого Вовчика-брата...

Еге ж, розумію. Я у рідному класі славився знанням математики та фізики, і їздив до Шаргорода на районні олімпіади. Ось чомусь запам'яталася назавжди перша, в якій брав участь.

Зібрали нас, тих конкурсантів із різних шкіл району. Усі приїжджі, як і я, сіренькі мишки, тихенькі. Повклякали за партами, з легким видимим переляком в очах. А тут перед екзаменаторами входять до приміщення дві видні місцеві красуні. Райцентрівські. Показні, фігурові дівчата. Однією була Світлана Лояніч, пригадую, а іншу звали — Ціля. Теж висока, видна баришня, прізвища не пригадаю.

Тільки й вони у принішклому класі голосно розмовляють, відверто і неначе на показ сміються. Що, мовляв, якийсь там іспит з математики чи фізики для них. З якого саме предмету, і цього теж не пригадаю точно — понад 55 літ поминуло відтоді. Але ось нагодилися троє екзаменаторів, роздали умови завдань. А я тільки й ожив тут. Ось моя справжня стихія. Для мене будь-яка задачка в ту пору була, що горішок для лузання. Все єство горіло в мені, я немовби оживав

За пів години я уже й здав своє завдання. Приніс екзаменаторам. Оглядаюся переможно і на Світлану, і на Цілю. Ого, бачу, там глибоко й добряче у ребусах засіли гонорові дівчата. Одна з екзаменаторок незрозуміло кидає густими бровами вгору / вниз: що, мовляв, за диво він показує?

— А хто вас навчив цим способом вираховувати цю задачу? — запитує.

Ще одна вчителька і педагог схилилися до моїх папірців. Інша жіночка, бачу, теж, здається, здивувалося, їй теж не все до шмиги у моїй роботі. Зате старший із цієї групи викладач лише щиро і привітно посміхнувся мені:

— Ви можете спокійно відпочивати. Чекати запрошення на новий етап олімпіади...

А через два тижні я поїхав до Вінниці на обласну олімпіаду. Все виглядав, де ж мої козирні дівчата із рідного райцентру. Ні, либонь не пройшли випробування в Шаргороді... Що ж, буває...

Але повернімося до Джурина, у випускний 10-й «А» далекого 1966-го. За стінкою, на котру натякав мій шкільний приятель Михайло, знаходився десятий «Б», а в ньому навчався Володя Станіслав, симпатичний хлопець, не менш закоханий у дочку директора школи, ніж наш сусід по партах. А попри все, відомо було, він явно подобався чарівній та завжди привітній пані Валентині Леонтіївні, матері нашої однокласниці, учительці, котра в нашому класі ніякого предмету не викладала, а ось у 10 «Б», здається, таки мала якісь учительські години. Так що Вова Станіслав міг заробити в сім'ї директора школи ще й додаткові бали. І він, наскільки пригадую, до цього докладав надзвичайно багато зусиль...

Вийшло так, що переміг у цьому очному двобої не наш однокласник, а все-таки Володимир з 10 «Б». Трохи пізніше, як я призвичаївся до свого місця за спиною першої красуні школи, придивлюсь, коли гаряче «закоханий» однокласник трішки відвернеться, візьму за косичку Лялю/Вікторію, і тільки — смик, смик... Можливо, й боляче дещо їй, але нехай відчуває, що ще й я тут є. Сільський поет. Еге ж, мої вірші навіть друкує районна газета. Починаючи ще з сьомого класу.

Удавано сердита, аде все одно приємно усміхнена, дівчина тут же повернеться і так начебто протяжно скаже: «Ну-у-у, Шурік, ти що?» Я від тієї її фрази ще раз хочу взятися за косу... Не життя, а справжня мука...

Лялю вкрав від усіх, бо скільки ж то було всяких у неї залицяльників, Вова Станіслав. Пані Вікторія закінчила медичний інститут, вона вже давно-давно чудовий, думаю, що першокласний терапевт. Без ліку років очолювала одну з найпотужніших поліклінік Одеси. Яюсь мені сказала, коли ми обговорювали те, як мені вдалося у проблемні дев'яності роки минулого століття створити потужний журналістський колектив, вивести рідне видання майже не рекордний в Україні мільйонний тираж:

— У мене завжди в підпорядкуванні були в основному жінки, — казала Вікторія Наумівна Станіслав. — В поліклініці, уяви собі, одночасно працювало 109 красунь. Одна одної краща, характерніша. Усі зі своїми проблемами, симпатіями і антипатіями. І за десятки років у нас не сталося, слава Богу, жодного конфлікту. Всі одні одних поважали, нехай вдавано, але любили. Я завжди найбільше цьому раділа...

А ще дуже багато років вона очолювала комісію з визначення працездатності в значній частині міста над морем, теж клопітне, якщо не сказати, -- скандальне місце роботи. Але з усіма ладила — і лікарями, і пацієнтами. І нині тут членом комісії трудиться...

Звичайно, що атмосфера в колективі на 99 відсотків, така моя особиста думка, залежить від мудрості керівника. А Вікторія Наумівна надзвичайно розумна, толкова людина. Грамотна, начитана. Справжній тонкий психолог, аналітик. За своє життя я зустрічався, обмінювався думками з тисячами й тисячами людей. Але чесно вам скажу: найкраще мені завжди спілкуватися саме з пані доктором із Одеси. Це такий мудрий український патріот, борець за актив-

не і наступальне культивування української мови, якого більше ніде не зустрічав. І політик вона мудрий, і філософ — водночас... Вікторія Станіслав просто таки неперевершений майстр з налагодження внутрішньої колективної комунікації. Скажу, що моєму односельцю Володі Станіславу неймовірно по-везло: подібних жінок до Вікторії просто не буває.

Доктор Ляля Станіслав, власне, тому й офіційно величається Вікторія, що народилася вона о другій годині ночі 9 травня 1949-го, хоча й у паспорті зафіксовано чомусь день з'яви на світ — 8 травня. А тому мої милі друзі святкують два дні підряд. На скільки сил, зрозуміло, вистачить...

Так у них ведеться ще з часів, коли був живим ще батько-фронтовик. Він у період Другої світової війни закінчив військове училище. Всю фронтову пору провів у ранзі авіаційного інженера-механіка. Від безперервного гулу моторів інженер дещо оглух. І тому, коли уже товариш директор по війні з'являвся у школі, це було чутно усім далеко: він надто голосно розмовляв. І тримав, сказати б, зразковий порядок на рівні цього фальцету у навчальному закладі. Ми всі його дуже поважали і трішки боялися...

Вітаючи Вікторію Наумівну Станіслав з черговим Новоліттям, відповідно до запису в її метриці і наяву, я мимоволі у розмові згадав про квіти-дзвоники, ніжні лісові конвалії. Вона, сміючись, із Одеси розповіла по телефону, як алаверди, таку історію.

— Якоїсь весни, мабуть, коли ми ще були у випускному класі, Вова Станіслав вирішив мене подивувати саме конваліями. Поїхав велосипедом до лісу і нарвав їх чарівний, духмяний букетик. Але коли повертався додому, то, спускаючись із нашого крутого подільського горба, ненароком наїхав на камінець і впав. При цьому здорово підбив око. Отож, приходять він до нас додому, вперед виставляє квіти, а під оком такий, даруйте, «бланш»... Виглянула з кімнати мама, побачила його травму, підняла крик до батька: «Ой, треба негайно швидко викликати...» Ми все перетворили на сміх...

Так тепер у нас в Одесі все подвір'я — в конваліях щороку цвіте. Мій «трудоголік» Вова постарався, на згадку про ту його поїздку до лісу, над морем їх приживив... Яка неймовірна краса! А як вони ніжно пахнуть... Словами не передати...

Почула кінець нашої розмови моя дружина Ольга Іванівна, і каже мені з докором:

— Бачив, як у достойних чоловіків жінки все життя в конваліях живуть-купаються...

Довелося й мені заявити, що і я в нашому саду розведу для дружини найкращі весняні квіти.

А Вікторії — Многая Літа! Адже вона поки що й не задумується про відпочинок, і далі трудиться в системі охорони здоров'я. Над сильними, як бачимо, час не підвладний. І Слава Богу!

*Доктор Вікторія Наумівна та Володимир Федорович Станіслави
на своїй малій Батьківщині, у Джурині*

***

А найцікавіше, звичайно ж, на «затірку». Цьогорічного 2 травня в Одесі знову кричали «Гірко!», але вже для «золотих молодих». Володимира Федоровича і Вікторію Наумівну Станіславів вітали з п'ятдесятиріччям подружнього життя. Будьте й далі безмежно щасливими і здоровими, друзі!

КУМИР УКРАЇНЦІВ ДІД ЧИКАЛЕНКО

Я, повірте, не вишукую собі кумирів, вони самі виходять на дорогу мого життя, як поводири, з кого можна було б брати гарний приклад, вчитися жити. Як повітря, кумири потрібні нині моїй державі, яку розкрадають бандити. Потрібні толкові господарники, мудреці. І я знаю одного такого достойника.

В останній день 2016-го року вимережив я статтю-роздум про те, хто, на мій погляд, мав би зайняти головний постамент пам'ятника в центрі Києва — навпроти Бессарабки, де десятиліттями в червоному граніті цвів московітський варвар і головний убивця наших співплемінників Владімір Ленін. Однією з моїх приватних кандидатур на цей святошний приміст був славний українець, подвижник багатьох демократичних процесів в Україні у кінці дев'ятнадцятого і на початку двадцятого століть, великий меценат і друг Михайла Коцюбинського, багатьох інших письменників-демократів, журналістів, Симона Петлюри, Сергія Єфремова зокрема, — Євген Харлампійович Чикаленко (1861–1929 рр).

Вельми прикро, навіть дуже образливо, зізнаюся, що люд нинішньої України в своїй масі фактично не знає імені цієї людини, її колосального внеску в підготовку революційної ситуації, боротьбу за створення Української Народної Республіки. Що Євген Харлампійович найбільше з усіх тодішніх благодійників вклав власних коштів, енергії душі, поривів благородства у справу розповсюдження ідей незалежності і суверенітету України, фінансуючи та видаючи фактично першу україномовну газету «Громадська думка», а потім, коли влада закрила її, і видання «Рада», тижневик «Селянин», підтримував матеріально ряд письменників-демократів, надзвичайно багато зробив для формування на наших теренах української мови. На його гроші видано «Русско-український словарь» Уманця-Комарова, він допомагав журналу «Киевская Старина», даючи нагороду (1000 крб — на ті часи чималі гроші) за найкраще написану історію України та сплачуючи гонорари за українські твори краснописьменства, друковані в цьому виданні; організував при Науковому товаристві імені Тараса Шевченка у Львові фонд ім. Мордовця з метою допомоги українським письменникам, фінансував тижневик «Селянин» у Львові, став головним фундатором «Академічного Дому» у Львові (вклав у побудову його 25 000 крб), заохочуючи наддніпрянську молодь їхати на студії до цього славного західного міста.

Це людина, яка фактично віддала всі свої матеріальні статки на розвиток нашої нації, закінчивши власне своє життя в голоді і холоді. В середині двадцятих років минулого століття, приміром, україномовна газета «Свобода», яка щоденно видавалася в США, із номера в номер закликала своїх читачів здавати по можливості кошти на підтримку пана Євгена Чикаленка та його дружини, котрі скиталися, злидарювали без засобів для існування в Австрії, затим у Чехословаччині, де вельми убого й бідово скінчили свій земний шлях. І українці діаспори (за це їм велика честь!) по 50, 75 центів, по долару США, власне, хто скі-

льки міг, скидалися на прожиток учорашньому благодійнику побудови українського світу в Україні.

Нинішні українці, на жаль, невинувато швидко забули цього незрівняного милостивця, філантропа. Це ще й, напевне, тому, що був він загалом скромною, не галасливою людиною. Знаючи про чийсь там скруту, надавав фінансову допомогу багато разів вибачаючись при цьому за те, що, бачите, неурочно потурбував... Коли, до прикладу, під загрозою зриву випуску, банкрутства, опинилося його і друзів спільне дітище — україномовна газета «Рада», він, не вагаючись, продавав свою маєтність, землі, аби погасити борги. Так якось із молотка пішло 250 десятин власності у Молдові. Зате запустили видання газети «Рада».

Євген Харлампійович був навдивовижу удатним господарником: його маєтки тієї пори були територіями найбільшого благоденства й достатку. Бо хазяйнували там по-новому, сказати б, по-науковому, за передовою технологією світових зразків, поля засівали кращими сортами культур, виписаними Чикаленком з-поза морів-океанів. У поміщика-новатора була одна чудна особливість: елементи свого досвіду він прагнув і умів завжди вправно викласти на папері. А щоб багатшою була його улюблена Україна, про свої методи хазяювання він видавав брошури. Так з-під пера Євгена Чикаленка ще 1897 року виходить п'ять книжок, озаглавлених «Розмови про сільське господарство».

Нині можна сказати, що Євген Харлампійович по тій порі створив справжню енциклопедію хазяювання на землі. І видав її півмільйонним накладом! Фактично безкоштовно роздав її кожному господарнику. Що вельми важливо — видана вона була, хоч і з неймовірними потугами, але саме українською мовою. З брошур Чикаленка Україна вчилася грамоти. Особливо ж босонога малеча. Його подарунки для багатьох сімей фактично були першою книгою в убогій хаті. На рівні з «Кобзарем» Тараса Шевченка...

Дивно, але в Києві й досі немає жодного навіть провулку імені Євгена Чикаленка...

Добропристойний і цікавий чоловік, науковець і колишній народний депутат України Юрій Гнаткевич сформував громадську організацію, метою якої, як я розумію, є поширення в масах імені Чикаленка, популяризації його заслуг перед Україною і українцями у середовищі народу та киян насамперед. Очолювані ним активісти поставили собі за мету добитися того, щоб на мапі столиці ім'я Євгена Чикаленка позначало назву станції метро та однієї з вулиць центру столиці. І я б цього теж неймовірно хотів. Однак підтримки на подібне соратники Ю. Гнаткевича не отримали ні в столичних чиновників, ні в середовищі депутатів Київради, не кажучи про український парламент. Їм сказали: перекопуйте, мовляв, містян, аби вони були з вами за одне, адже ви хочете ім'я Чикаленка присвоїти станції метро, а також вулиці, котрі нині носять ймення Льва Толстого.

Клопітлива, виснажлива робота групи Юрія Гнаткевича поки що показує один і той же, але невтішний результат: люди справді не знають, хто такий Єв-

ген Чикаленко, що він зробив для України, і для кожного з них особисто. Те, за що взялися ентузіасти, вельми непроста справа. І насамперед тому, що нинішній народ нині майже нічого не читає, свідомо стає аполітичним. Він зумисно цурається сучасного радіо й телебачення: ЗМІ явно перегодували люд різними «фейками», «дезою». Годі й розібратися, хто герой справжній, а хто липовий, хто просто самозванець. До того ж диктори здебільшого бубонять мовою агресора. А тут, бачите, на амвоні, який потрібно посунути, всівся сам граф Лев Толстой, відомий кожному з малолітства, з шкільних підручників. Його «Анну Кареніну» ще й по нині оновлено екранізують і влаштовують прем'єрні покази з артистами, котрі від природи є українофобами. До того ж мій давній приятель професор Валерій Бебик стверджує, що у Леви Толстого начебто було єврейсько-українське коріння. Себто, він якимось там краєчком начебто й наш, український...

І саме через такі пікантні проблеми Великий Українець Євген Чикаленко уже чверть віку не може повернутися до пантеону визначних борців за незалежну нашу державу. Щоб заслужено зайняти своє гідне місце в пам'яті українського народу, для якого він старався і зробив так багато. Попри те, що майже впродовж всього останнього століття московщина, радянщина усе робили для того, аби витерти, витравити з історії нашого щирого люду імена таких подвижників, як достойний меценат і філантроп Чикаленко. В цьому я ще раз переконався безпосередньо взявши до рук первісний варіант «Спогадів...» публіциста Євгена Чикаленка.

На межі двадцятого століття до Кононівки (нині це село Драбівського району Черкащини) завітав відомий громадський діяч, згодом знаменитий меценат і український письменник Євген Харлампійович Чикаленко. Він давно хотів перебратися зі степових країв, де народився і тривалий час мешкав (с. Перешори, тодішньої Херсонської губернії, нині це Подільський, до 2016 року — Котовський район Одеської області) на Полтавщину, де на той час географічно розміщалася Кононівка. Виявилося, що саме тут продавалося 1100 десятин землі, з маєтком у центрі, а головне, як писав Євген Харлампійович у своїх «Спогадах...», що поруч був чудовий парк, про котрий щонайбільше він просто таки марив. Щоб мати змогу якось уранці пробігтися його тінистими алеями, заповненими настояними запахами дубів, кленів і пахкої хвої, у густому затінку дерев знайти прохолоду спекотної днини, помріяти на захід сонця під вербами над чистим ставком, де весело лопотять крилами лебеді і дикі гуси...

Спершу подібне багатство належало відомому на Полтавщині потомку української козацької старшини, товстосумові Лукашевичу. Після його смерті всім цим володіла його дочка, котра вийшла заміж за франта з Петербурга пана Черепова. Він виявився нещасним картярем і безпросипним пияком, доволі швидко фактично прогуляв частину приданого з 4 000 десятин землі дружини. Рятуючись від повного банкрутства, пані Лукашевич розвелася з Череповим, тим самим уберігши 1100 десятин від неминучої втрати. Невдовзі вона вийшла заміж там же, у столиці імперії, за генерала Келлера, заїжджого німця. Саме п.

Келлер, котрий виявився близьким приятелем тодішнього міністра внутрішніх справ Росії Сєпягіна, оформив купчу Євгену Чикаленку на маєток і на частину збереженої від розорення землі й маєтності.

Описуючи Кононівку у своїй книзі «Спогади...», Є. Чикаленко повідомляє, що розташована вона за 20 верст від м. Яготина (тепер Київська область), де знаходився маєток князя Репніна, «у якого в сорокових роках минулого століття проживав Тарас Шевченко, малюючи портрет вельможі, і з дочкою якого, як відомо з біографії Кобзаря, він заприятелювався...»

Узяті мною в лапки слова належать Євгену Харлампійовичу Чикаленку. Мешкаючи в Яготині, Шевченко часто бував у сусідніх панів Закревських у селі Березова Рудка, у Волховських — у Мосенці. Чикаленко стверджує, що в маєтку останніх йому особисто показували кактус, на якому Кобзар своєю рукою видряпав власні ініціали.

У метикуватого діда Чикаленка був природний міцний козацький дух, хазяйська поміщицька вдача й неперевершений хліборобський талант. Виявився він людиною толковою, щедро й всебічно обдарованою. Недарма ж київські вожді пропонували йому гетьманську булаву після повалення влади Павла Скоропадського. А був би чудовим поводирем українства... Сам повернув свою долю інакше...

Євген Харлампійович розповідає у «Спогадах...» вельми курйозний випадок, про який йому повідали місцеві жителі, де, власне, він поселився. Колиш-

ній магнат Лукашевич, котрий також насмівився показати відомому поету свої володіння, якось умовив Тараса Григоровича відвідати його Кононівку.

«Коли вони ввійшли в передпокій маєтку, — пише автор «Спогадів...», — то слуга, який повинен був їх зустріти, спав, сидючи на ослоні. Пан Лукашевич так розлютувався на слугу, що розбудив його ляпасами по обличчю. Побачивши це, Шевченко повернувся і вийшов з передпокою і попрямував до воріт. Лукашевич вибіг за ним, прохаючи Шевченка повернутись. Але Тарас, махнувши рукою, попрямував пішки до Яготина...»

Двадцять верств, підкреслю, пішки. Настільки болучою, глибочезною була образа поета за розпусний учинок панича щодо свого тодішнього раба. Таким безправним, покірним перед своїм феодалом ще донедавна був і сам Кобзар...

Сей факт відомий з біографії Шевченка, Тарас Григорович розповідав про нього, хоча ніколи й ніде не вказувалося, де саме сталася ця посмучена подія, — писав автор «Спогадів...», підкреслюючи реальність цієї разуючої предибенції. Насправді, як стверджує Євген Чикаленко, трапилося подібне саме у Кононівці на тодішній Полтавщині, за сучасною логістикою — у колишньому Дравівському районі Черкаської області.

Моє первісне знайомство з Чикаленком-письменником, борцем за незалежність України, проповідником української мови почалося доволі давно, ще восени 1969-го року. Тоді мене 19-літнього хлопчика, який подавав певні надії в літературних вправах, з районної газети забрали до вінницької молодіжної газети «Комсомольське плем'я» (КП). А це було вельми відоме в Україні видання. Невдовзі перед тим воно форматом А-2 виходило на весь, так званий, Подільський економічний регіон — Вінницьку, Хмельницьку і Тернопільську області та Буковину, де мешкало більше семи мільйонів громадян. У КП утворився і зберігся міцний журналістський кістяк, серед якого першу скрипку вели тоді молоді письменники Григорій Усач, Леонід Пастушенко, Микола Рябий, Анатолій Заблоцький, Михайло Каменюк. Часто друкувалися тут уже відомі поети Ніна Гнатюк, Анатолій Бортняк, Анатолій Гарматюк.

Мене зарахували до відділу робітничо-селянської молоді. Іншими словами, спровадили до «хліва». Так по-простецьки величалася найбільша редакційна кімната за туалетом, фотолабораторіями, куди всі приходили просто посидіти на дивані, поплескати язиками, можливо, навіть із тумбочки іноді розжитися на хліб з салом, бо ж ми тут займалися в основному аграрними справами на газетній полосі. Відділом завідував Микола Рябий, котрий уже видав свою першу збірку прози, озаглавлену вельми претензійно «Гост за невпольованого оленя», але він тоді то перебував у відпустці, то їздив десь надовго в творче відрядження до Карпат. Два з лишком місяці, які я трудився у «хліві» до того, як мене забрали в матроси, справами заправляв такий чоловічок, літ сорока, напевне ж, — Саша Гетьман. Це був маленький, худорлявий молодик з зозулястим обличчям начебто у ластовинні. Мені, коли я іноді побачу кінофільм «Зайчик», то його головний герой, якого грає дрібнуватий зовні Леонід Биков, один в один нагадує Сашка Гетьмана з вінницького редакційного «хліва».

Мій начальник по службі був досвідченим газетним вовком: усе сприймав на люту, писав швидко і нестандартно. Мої матеріали правив також блискавично і безпощадно. Без огляду на наше начебто приятелювання. Зрозуміло, що креслив відчайдушніше саме ті абзаци, над якими я трудився найбільше, і виписував старанніше, котрі самому мені навіть траплялося подобалися. У мене це викликало внутрішню образу і навіть лють, але будь-що озвучити я, звичайно ж, боявся. Одначе обсипаний густим ластовинням «зайчик» завжди вмів замість викресленого дописати одне-два таких смачних, густих речення, якими я потім неймовірно гордився, позаяк на полосі вони ставали моїми. Вони подеколи й тримали своєю суттю всю оновлену публікацію: чуття до слова в Гетьмана було особливе. Просто таки геніальне...

За тиждень-два, придивившись до мене, він якось став розпитувати, що я читаю, яка література мені подобається.

— А серйозні книги почитати хочеш? — справився під кінець котроїсь подібної розмови.

Я, звичайно ж, учорашній сільський школяр і здогадатись не міг, що це таке, але хіба можна було відмовитись від книг. Та тих іще, котрі, як здогадувався, були забороненими. Саме тієї пори редакцію КП трясло аж перевертало через партійні і комсомольські збори з засудження книги Івана Чендея «Березневий сніг». Того Чендея, котрий поспіль із Сергієм Параджановим тієї пори сотворив сценарій знакового кінофільму «Тіні забутих предків». Так Гетьман мені якось приніс роман «Марія» Уласа Самчука. Це була відверта, приголомшлива розповідь про голодомор українців на початку тридцятих років, котра буквально потрясла мене. Я прочитав її вночі на редакційному дивані КП у «хліві», не маючи де ночувати в Вінниці. Саме про це мені багато разів пошепки уночі розповідала мати, її незряча сестра тітка Сандра. Про людоїдство в нашому рідному Джурині і довколишніх селах...

Тут же я познайомився з поезією Євгена Маланюка, відкрив для себе неповторну красу і силу слова Наталі Ливицької-Холодної, найвродливішої жінки української діаспори (прожила 103 роки — до 2005-го!). Це були зшитки машинописних аркушів, які зігривали мені душу відвертістю сутності, без реляцій про партію й Леніна і соцреалізм. Окремі вірші я виписав і вони й по нині у мене зберігаються. І ними я горджуся. Особливо ж поетичними відвертостями Наталі Андріївни. Бо так, як управлялася з поетичним словом мила й чарівна пані, дочка колишнього міністра УНР Андрія Ливицького, не віршував ніхто. Ось, до прикладу, її поезія «Червоний колір — колір зрад»:

Поцілую —
і до скону будеш прагнуть уст моїх,
і затруїть кров червону,
кров юначу п'яний гріх.

Таке точно сталося з геніальним Євгеном Маланюком, який до нестями кохав Наталю Ливицьку, і присвятив їй ряд промовистих поезій.

А одного дня Сашко зранку забіг з портфеликом. Одразу за ним до «хліва» вскочила Галинка Стебновська, ніжна красива дівчина, кореспондент відділу культури, яка часто навідувалася до Гетьмана, ходила з ним разом обідати. «Зайчик» з усіх сил намагався її причарувати і тому обдаровував її різними принадами.

— Ну що? — запитала багатозначно як зліплена з ранкової красуні Галя.

— Звичайно ж, приніс, як я міг про тебе забути!? — відповідаючи, дістав з портфеля гарно обгорнуту, напевне ж, книгу, а, окрім того, видобув з теки і тендітну, яскраву троянду. Синьоока Галя вся зашарілася, але від вогнистого подарунка не відмовилася. Тільки вийшла дівчина, зозулястий Сашко передав мені, знаками показуючи, щоб сховав презент подалі до шухляди столу, перепліт, як я зрозумів, газетних вирізок. Уже увечері я розгорнув його і прочитав: «Євген Чикаленко «Спогади, щоденник та листування», том 1. (1861–1906)». Це були вирізки публікацій з якоїсь давньої, від часу зжовклої газети. Усього було понад шістдесят листків, на останньому унизу значилися слова: «Далі буде».

Незабаром мене на три роки забрали в матроси. По службі я женився. Жодної вакантної посади в КП на час мого повернення не виявилось, а в рідній Шаргородській районній газеті, куди мене запросили на роботу, вручили ключі від квартири, дали в розпорядження мотоцикл з коляскою: мовляв, літай, Горобець, пиши, скільки заманеться....

Незабаром я дізнався, що за час моєї трирічної відсутності в редакції «Комсомольського племені» відбувся страшний кадебістський трус. Начебто виявили підпільну організацію буржуазних націоналістів. У центрі її буцімто стояв заїжджий журналіст Олександр Гетьман, який проводив активну антирадянську пропаганду, розповсюджував підривну націоналістичну літературу. Мене ж ніхто начебто не чіпав. Щоправда, до одного дня...

Стояла пізня осінь 1973-го. Якось у мене на робочому столі в Шаргородській районній газеті обізвався телефон. Я підняв трубку і почув голос другого секретаря райкому партії Володимира Ульянова. Ми з ним не були друзями, але за всі часи роботи в пресі я один лише раз зустрічав на партійній роботі більш-менш порядну людину, то це був якраз саме він, товариш Ульянов із Шаргорода. Володимир Миколайович завжди з симпатією ставився до моїх літературних проб на газетній ниві. Іноді прямуючи в те чи інше село на збори, запрошував мене з собою. Одначе він ніколи не телефонував мені особисто, все вирішував через редактора...

— Ти можеш підійти до мене буквально зараз, полишивши всі службові справи? — справився Ульянов.

— Звичайно. А що сталося, Вол...

— Нічого особливого, але ти тут дуже потрібен. Чекаю...

Від редакції до райкому, можливо, з кілометр — півтора. Розмашисто крокуючи, гарячково думав: «Я ж не комуніст, не редакційний начальник... Якийсь там зав. відділом сільського господарства газети. Що зі мною можна вирішувати в райкомі партії?»

У кабінеті Ульянова сидів моложавий чоловік з краваткою під стиль сорочки — голубуватий, голова коротко стрижена. Чорні очі — буравчики. На руках золотий годинник, золотий перстень...

— Ось до тебе товариш приїхав, порозмовляйте тут у мене, а я маю справи в місті...

Гість поліз рукою до внутрішньої кишені піджака і на золотистому ланцюжку звідти витягнув густо червоне шкіряне посвідчення. Він назвав своє звання і прізвище, які, звичайно ж, я через хвилювання, яке відтак міцно обняло мене, не запам'ятав, але поміж пальцями встиг прочитати «КГБ СРСР».

Важко передати зміст тієї розмови, але це був і допит, і погрози, і спроба щось вивідати... Вся бесіда мала приблизно таку схему:

— У нас є дані, що ви, товаришу Горобець, входили до антирадянського націоналістичного підпілля редакції газети «Комсомольське плем'я». — Почав він, виразно притискаючи на слові «ви».

— Ні, — кажу твердо, — такого не було. Це чиясь підла вигадка...

— Хто був вашим керівником?

— У мене був один начальник — редактор обласної молодіжної газети Володимир Петрович Конюк, затверджений на цій посаді бюро Вінницького обкому партії та бюро ЦК ЛКСМУ, інших патронів під час роботи в обласній молодіжній газеті я не знав... Цього мені вистачало...

— А Олександр Гетьман ким був для вас?

— Гетьман, як і я, був кореспондентом відділу робітничої і селянської молоді газети, ми просто з ним працювали поруч в одній робочій кімнаті. Зрозуміло, що спілкувалися з усіх виробничих проблем...

— А хто до нього приходив?

— Та практично всі журналісти газети, бо був він комунікабельною людиною. Багато знав, багато читав...

— А що він читав?

— А він ніколи не розлучався з книгою. Кожна була охайно загорнута, так що й назви не прочитаєш. Як є вільна хвилинка в нього, він гортає сторінки, щось випишує. Як справжній журналіст, котрий хоче багато знати, оперувати різними даними, широко використовувати лексичні багатства української мови... Мабуть...

Мій візаві за приставним столом секретаря райкому аж побагровів, його чорні очі, мені здалося, перетворилися на палаючі вогники. Він щосили гупнув рукою по папці, яка лежала перед ним:

— Ти тут не дуже задирайся, не корч із себе розумника. Ще раз так вий**ся, розмажу пику... Ми все знаємо про твого Гетьмана, і про тебе також. Які він книжки тобі показував, які давав читати?

Оце так поворот! Як з гілля зірвався. Від цього вибуху гніву кадебіста можна було впасти зі стільця, але я втримався. Тільки ще більше згрупувався. Зрозумів: справу маю з повним ідіотом і навіть, либонь, садистом...

— Які книги показував — точно не пригадую, я в «Комсомольському племені» працював чотири роки тому... Можливо, щось і показував, бо Гетьман завжди носився з книжками. От «Березневий сніг» Івана Чендея я в нього бачив, хоч і не читав його... Тоді всі носилися з цією книжкою... Спершу всюди рецензії на неї, безмірні похвали друкувалися, а тоді враз постанови, заборони... Не можна ні читати, ні обговорювати, навіть публічно згадувати будь-де...

— А книги Грушевського, Винниченка? Зерова, до прикладу, брав у нього?

— Ні, таких авторів не бачив?

— І Хвильового у нього не примітив? Він же ж боготворив його... Усім давав читати, а тобі ні...

— І Хвильового теж ні, не бачив, не чув. Можливо, він остерігався мене....

— А коли ти востаннє бачив Гетьмана? — забувши про попередній етикет, знову слідувало підкреслено ввічливе звертання на «ви», з чого починалася наша бесіда, запитав голомозий офіцер у цивільному.

Я на хвилику-другу задумався, а тоді чітко відповів:

— Востаннє бачив увечері 10 листопада 1969 року. В редакції «Комсомольського племені» накрили стола з нагоди моєї мобілізації на військову службу... Були всі, хто міг, хто знав мене. Оскільки все відбувалося в кімнаті, де ми з Гетьманом працювали, то він начебто був за старшого на цій скромній вечері...

— І ви більше не бачились, не переписувались?

— Ні, ніколи...

— І ти ніколи не шукав спроби знайти Гетьмана, відновити вашу антирадянську діяльність?

— Та ні. Ні, ні, — поспішив я запевнити кадебіста, і тут явно втрапив в очевидну халепу. Він через стіл боляче стиснув мені руку, яку упіймав буквально на льоту, під час мого розмашистого, заперечливого жесту. Аж у очах мені потемніло. Я зойкнув від несподіванки. Хам із шкіряним вогнистим посвідченням у кишені боляче, щосили крутонув руку, і по-гадючому просичав:

— Падло, не бреши. Зараз по стінці розмажу, весь райком не відколупає.

— При цьому він продовжував, немовби пес зубами утримувати своєю клешнею мою лівицю. Міцно і болісно.

— Ану дивися мені в очі і відповідай. У вересні цього року ти був у Києві?

— Був.

— Чого?

— Їздив на установчу сесію на факультеті журналістики Київського національного університету імені Шевченка.

— Ти заходив до редакції журналу «Тваринництво України»?

Мабуть, моя рука здригнулася, я від несподіванки, здається, закліпав очима, серце закалатало так, що ніби намагалося вискочити з грудей. Я відчув, як все моє обличчя запашіло. «Он воно що!? — подумалося. — Мене точно здав огрядний, здоровенний чоловік із редакції журналу...»

Усе насправді було так. Восени 1973-го мені прийшов виклик на першу університетську сесію. Я довго думав над тим, до кого мені можна було б при-тулитися в столиці, бо заочників, зрозуміло ж, не забезпечують ані житлом, ані іншими житейськими гараздами, і знайшов, що єдиною людиною, котру я непо-гано начебто знав, був, звичайно ж, Олександр Гетьман, котрий, як розповідали знайомі, після потрясінь у Вінниці з буцімто розгромом антирадянщини в КП виїхав до столиці і прилаштувався на роботу в журналі «Тваринництво Украї-ни». Яюсь після лекцій, я по обіді, з жовтого корпусу університету попрямував на сусідню вулицю, тодішню — Леніна (нині Богдана Хмельницького), і у при-леглих дворах до автомагістралі заходився шукати редакцію цього профільного видання Міністерства сільського господарства УРСР. Вхід до нього, виявилося, розташувався якраз навпроти бокового входу до Оперного театру, але через вулицю, у затрапезному дворі. Був по-серпневому гарячий сонячний день. Всі вікна і двері редакції журналу розчинені навстіж. Заглянув в одну кімнату — нікого, зайшов до іншої — теж порожньо. Тільки в третьому чи четвертому ку-тку голову від стола підняв неймовірно товстий, опецькуватий чолов'яга.

«Ви когось розшукуєте?» — запитав.

«Олександра Гетьмана», — весело відповів я.

«Цікаво, — оживився товстун на стільці, — а хто ж ви йому будете?»

Я ж, чесна душа, візьми та й розкажи цьому охломону все: що ми з Сашком разом колись працювали у Вінниці, в КП, що тепер я приїхав на сесію в універ-ситет, хочу побачити колишнього старшого побратима. Він навіщось поцікави-вся моїм прізвищем, у якій я групі першого курсу навчаюся і таке інше. А в кін-ці повідомив, що Гетьман у відражденні і буде не раніше, ніж за два тижні. Од-не слово, цей барилкуватий дядько неодмінно передасть Олександрю про мій візит, і далі зачитав ним же записане з аркушика, що заходив такий-то такий, працює там-то й там-то, навчається на сусідній вулиці — на кафедрі журналіс-тики КДУ.

«Усе вірно записано?» — уточнив, сказати б, Гладун Пухтійович. Я підтве-рдив, і щиро йому подякував. А ось для чого це все було занотовано, щоб тут же постукатись з цієї інформацією до КДБ.

— Ну, що, був у журналі «Тваринництво України», — буквально закричав від безсилля мій кат. Хтось, здається, із переляку, либонь, почувши цей оскаже-нілий репет, зацікавлено відкрив двері, побачивши, напевне, що тут ще ніхто нікого не повалив на землю, швиденько прочинив двері. Я тим часом зібрався з духом і висмикнув з кігтів кадебіста руку.

— Ну й що, що був у редакції журналу? Я завжди знав Гетьмана як поряд-ну людину, і в мене, окрім нього, на той час не було нікого знайомого в столи-ці...

Далі діалог не вартий уваги. Мій візаві намагався взяти з мене розписку про те, що я більше не буду ніколи спілкуватися з Олександром Гетьманом, Михайлом Каменюком, Василем Шевченком — останні двоє працювали в він-ницьких газетах. Називалися імена якихось інших людей, котрих я й справді

ніколи не знав, навіть не чув про таких. Я відмовився. Були погрози вивезти мене до Могилева-Подільського, де розташувалося регіональне відділення Вінницького КГБ, «попрацювати зі мною». Але я зрозумів, що то було тільки залякування, і тому почав відверто глузувати з придуркуватого кадебешника. А тоді підвівся і справився:

— Тепер я можу уже йти?

— Поки що, — прозвучала відповідь крізь зуби...

16.07.2017 р.

2. КУМИР УКРАЇНЦІВ ДІД ЧИКАЛЕНКО

Не коронований Гетьман України...

Готуючи нову книгу про зовсім ще не вивчений, як мені видається, період фальшивої комуністичної начебто українізації нашого краю державними радянськими органами в пору 1923–1927 років, залученням до цього процесу тодішніх письменників, я наштовхнувся на цікаву історію поїздки Павла Тичини, Валер'яна Поліщука і Олесея Дністрового в Подєбради (ЧСР), казати б, у саме що не було кубло української еміграції, де мешкали, з доброї волі чеського президента Томаша Масарика колишні міністри і чиновники УНР, тисячі вояків, які відступили за кордон під натиском сил Червоної армії. За завданням українського ЦК ВКП (б) ці троє постпредів радянської інтелігенції з Харкова мали загітувати професорів, науковців, які працювали там у кількох українських вузах, котрі існували на кошти чеського уряду, тисячі студентів, колишніх вояків УНР, УГА, УСС, повертатися назад в Україну. Їх, мовляв, чекає Батьківщина. Вони потрібні своєму народу.

Я гортав фотокопії зжовклих сторінок україномовної газети «Свобода», що видавалася у Нью-Йорку, і котра розповіла про цей факт неpubлічної діяльності комуністів та їх прислужників. Відкривши номер № 35 за вівторок, 12 лютого 1924 року, мимоволі відчув начебто йокнуло моє серце. Поглянув на нижній підвал останньої сторінки і відчув, що начебто вже колись бачив це все: насамперед у фігурній поліграфічній рамочці заголовок... Під ним передмова до публікації, а далі підвалом крупна стаття, зі словами в кінці — «Далі буде»...

Ну, як же ж, як не згадати, хоч поминуло без малого пів століття! Це і є перша сторінка підбірки вирізок з тієї емігрантської газети, старанно переплетених, і які мені дав почитати восени 1969-го Сашко Гетьман у редакції вінницької обласної молодіжки. То був оригінал «Спогадів...» Євгена Чикаленка. Хтось же ж так старанно й майстерно повирізував публікації, котрі були подеколи розміщені на сторінках видання блоками підвалів, іноді припасовані «дахами» сторінок, вряди-годи заверстані на сторінках видання «чобітками» і вертикальними колонками — усі ці слова з лексику поліграфістів. Я, пригадується, довго не міг зрозуміти того, де, власне, було опубліковано рукопис книги давнього українського поміщика, аж поки на якомусь звороті вирізки не прочитав згадку про газету «Свобода», котру українці щоденно випускали у США беззмінно з 1893

року. Тоді й утвердився в думці, що редакційний побратим обдарував мене закордонним добром...

Звичайно, що читати все те було оригінально й захоплююче після виснажливих і бридких щоденних прославлянь комуністичної партії й радянського уряду. Одначе чесно треба зізнатися, що для людини з всього-лише шкільною підготовкою, яким, власне, я був тоді, багато було не зрозумілого у тих непростих текстах. Це вже нині, коли мені добре відома позиція у подіях радянсько-української війни кінця другої декади двадцятого століття, згадуваних у текстах Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, хто такий насправді був Симон Петлюра — тоді відповідальний секретар україномовної газети «Рада», фінансованої полтавсько-херсонським феодалом Євгеном Харлампійовичем Чикаленком, він же ж з часом — Головний отаман військ Української Народної Республіки, Голова Директорії УНР; яка роль у тих подіях оточення письменника Є. Чикаленка — Бориса Грінченка, Сергія Єфремова, Леоніда Жебуньова, Володимира Науменка, багатолітнього редактора «Киевской старины», котру також фінансував досліджуваний нами меценат і філантроп.

Я хотів би запропонувати тим, хто схоче глибоко зрозуміти суть і значення діянь шановного Євгена Чикаленка на теренах України, перед тим, як узятися за прочитання його «Спогадів» щоденника та листування», обов'язково ознайомитися з замітками великого історика, майстра різноманітних літературних текстів Дмитра Івановича Дорошенка (1882–1951) про одну визначну подію для української історії тієї пори — відкриття пам'ятника автору «Енеїди», «Наталки Полтавки» та «Москаля-чарівника» Івану Петровичу Котляревському (1769–1838) у Полтаві, яке відбулося 30 серпня (12 вересня) 1903 року. Мені пощастило, що котроїсь з минулих зим в одному з київських архівів я розшукав і почитав записки про це торжество Д. Дорошенка в оригіналі — себто, в рукописному тексті. А сталася у Полтаві тоді надзвичайно хвилююча подія для всього українства. На межі тогочасного літа й осені відбулося справжнє перше стрітнення українських письменників двох різних літературних шкіл — центрально-східної і західної, галицької. Позаяк у Полтаві, біля постаменту справдішньому батьку сучасного українського слова східняки й наддніпрянці — Леся Українка, Олена Пчілка, Михайло Коцюбинський, Панас Мирний, Борис Грінченко, Михайло Старицький, Володимир Самійленко, композитор Микола Лисенко, поет Олександр Олесь та багато інших обнялися з представниками Галичини та Буковини — Василем Стефаником, Філаретом Колесою, Василем Сімовичем, Кирилом Студинським, Євгеном Левицьким, Мироном Кордубою, Левом Кульчицьким та ще цілим рядом письменників, митців з західноукраїнських земель.

Це можна сказати була перша справжня національна акція єднання українців, які опинилися під жорстоким гнітом завойовників, до того ж розділені територіально. Адже тодішній царсько-московітський режим забороняв нашим людям навіть розмовляти рідною мовою, не кажучи вже про вживання писемного варіанту спілкування. Влада категорично відмовила в спробі української інтелігенції зробити на пам'ятнику, який був відкритий на кошти, зібрані гро-

мадянами (11 тисяч 768 карбованців і 67 копійок, їх пожертвували сім тисяч громадян Полтавщини, серед яких основна частина — селяни!), напис українською мовою: сповна діяли відомі собачі закони — Валуєвський указ та Емський циркуляр. Організаторів акції рішуче попередили (про це повідомив офіційний публічний орган — газета «Полтавские губернские ведомости»), що ніхто не може, не має права будь-що виголосити українською мовою, не кажучи вже про публічні виступи («недопустимо зачитывание приветствий на малорусском языке»), оскільки поліція в такому разі силою розсіє натовп українців, заарештує непокірних.

Не зважаючи на ці перестороги, виступаючи 31 серпня 1903 року в міському театрі, після торжеств біля пам'ятника, письменниця Олена Пчілка, мати присутньої тут-таки Лесі Українки, свою полум'яну промову почала саме українською. Їй не дав до кінця рідномовно висловитись тупоголовий московит міський голова Полтави. Він же зухвало поламав промову українською Михайла Коцюбинського, літераторки Ольги Андрієвської.

Аби до кінця уяснити драматизм усієї ситуації в тодішньому царському суспільстві, в якому основна частина люду спілкувалася українською, а використовувати у вжитку «наречие» суворо заборонялося. Як було жити, і що з того виходило, почитайте записки студента петербурзького університету, молодого ще Дмитра Дорошенка з тих урочистостей. Він, до речі, розповідав, як люди від пам'ятника батьку української мови Івану Котляревському йшли потайки до ближнього лісу, щоб погомоніти рідномовно. Збиралися групами, радісно бесідували.

Так ось, саме у такій шовіністичній атмосфері московського радикалізму здійснював свою громадсько-політичну, мовно-культурологічну місію Євген Харлампійович Чикаленко. Він під фініш 19-го століття п'ять літ пробивав дорогу в світ своїй україномовній сільськогосподарській енциклопедії, коли взагалі ніщо українське на з'являлося з друкарень. І таки добився свого: його п'ятитомник потрапив в руки пів мільйона хазяїв селянських господарств і обійсть! Запускав і видавав за власний кошт україномовні газети, журнали, стимулював фінансово наукові дослідження з історії України. Саме на прибуток заради цього працювали на повну потужність його фільварки, ферми, млини, колосилися врожаї...

У передмові до початку публікації своїх «Спогадів...» у газеті «Свобода» Є. Чикаленко писав (стилістика, пунктуація в тексті — автора):

«З 1907 року почав я провадити щоденник. Записував переважно те, що торкалося газети «Рада», яку видавав протягом десяти років. І писав обережно, щоб не підвести людей і себе, бо «время було люте» А тому про головне, про діяльність нелегальної організації «Товариство українських поступівців» (ТОП), я писав езопівською мовою. Напр., коли розповідав про з'їзди, то говорив наче про обрання членів видавництва «Рада», або співробітників її. Часом, коли я прочитував приятелям своїм де що з записаного, то вони радили висловлюватись ясніше, відвертіше, конкретніше, і занотоване тут же відсилати на збе-

рігання до Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, але я боявся ризикувати і продовжував вживати езонівську мову.

Коли ж 1914 року російське військо зайняло Львів, то порадики мої раділи, що я не послухався їхніх повчань, кажучи, що на основі того матеріалу новий уряд міг би витворити грандіозний процес «мазепінців» про державну зраду, або хоч би адміністративно позасилали багатьох, як учинили з М. Грушевським. Коли з початком війни було закрито «Раду» і мені стало відомо, що київська поліція все допитувалася, куди я виїхав, то я перестав писати щоденник, бо мусів переїздити з місця на місце, не засиджуючись в одній стороні. Літував я вдома, на Херсонщині, де місцева поліція попереджала мене, коли приходив з Києва запит про те, чи не приїхав я в село? В Києві, під час війни, я бував тільки переїздом, не ночуючи дома, а три зими прожив у Фінляндії, тільки на короткий час наїжджаючи до Петрограда і Москви. А коли вибухнула революція 1917 року і я, як буржуй, чи навіть феодал, не мав змоги брати участь в подові української держави, то виїхав на село, де щоденники не провадив. Вже аж весною 1918 року, після приходу німців, я, живучи в Києві, записав пережите мною за роки 1914–1918-ті, і знову став заповнювати денник, і проводжую його тут, на еміграції, але за браком матеріалу, перемішую його з листуванням з українськими емігрантами і зрідка з тими, хто залишився на Україні.

Колись може пощастить мені зредагувати і видати той щоденник, розпочатий, як я казав ще 1907 року, а тепер випускаю в світ, як вступ до мого твору, конспективні спогади за 45 років свого життя (1861–1907). **Євген Чикаленко. Рабештайн. Н. О., 1923 року».**

Бог з малолітства нагородив Чикаленка вдачею на добро. За що б не брався, чим би не займався цей добрий чоловік, усе виходило в нього так, як у нікого. Просто таки блискуче.

Ніхто не умів так, як він вправно давати лад на землі, набивати грішми калитку. Тільки одні перепускають те все багатство через шлунок свій та рідні, або ж банально промотують прибутки в кабаках і з бабами, розтрачують їх по закордонах, а пан Євген з молодих часів шукав притулку серед розумних людей, які опікувалися долею свого рідного краю, українців. Як науковець-«хлопоман» Володимир Антонович, котрий вважав, що український народ має право на своє відродження, як Михайло Коцюбинський, як дослідник творчості Т. Шевченка Володимир Науменко, багатолітній редактор «Киевской старины», згодом керівник Української Центральної ради, як вождь Товариства українських поступівців, знаменитий історик і державний діяч Михайло Грушевський, як один з творців української журналістики Сергій Єфремов, публіцисти Леонід Жебуньов, Федір Матушевський, відомий адвокат Ілля Шраг. А окрім того, він був побратимом незрівнянного мецената Василя Смиренка, ще одного відомого жертвовника і дарувальника коштів на культуру — Володимира Леонтовича.

Будинок на десять кімнат, яким володів у Кононівці Євген Чикаленко, де гостинно приймав іменитих колег і друзів. (Фото віднайдено в Інтернеті. Дякую автору).

Це оточення і сформувало передові та вельми прогресивні погляди Євгена Чикаленка на світ, на життя, на державний устрій, на права й свободи українців. Він завжди готовий був платити гроші за просування ідей козацької волі, видання творів Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Марко Вовчок, Михайла Коцюбинського. А ще більше його приваблювало україномовне газетярство, яке несло в люди живе слово правди про життя й ідеї рідномовного братства.

Так Євген Харлампійович стає своєю людиною в першій україномовній громадсько-політичній газеті «Громадська думка» (ГД). А з 173 номера її єдиним видавцем, оскільки, як напише у своїх «Спогадах...», попередній власник і редактор Володимир Леонтович заявить, що під впливом нових працівників редакції, насамперед, Бориса Грінченка, його дружини Марії, яка відповідала у виданні за наповнення рубрики «Останні новини», газета стала *«непомірно агресивною щодо влади, основ суспільства»*. Відак він начебто не міг підписувати, випускати у світ такий бойовий листок, у якому щонайменше спеціально добиралася повідомлення про підпали і грабежі панських маєтків, розбої щодо місцевої знаті і містечкових багатіїв.

— Хто ж вас буде передплачувати, невже, злиденна босота, яку ви всяко хвалите за злодійські пожежі? — якось кричав, вийшовши із себе Володимир Леонтович. — Ви ж рубаєте сук, на якому самі сидите..

Відтак, фінансування газети на себе перебрав Є. Чикаленко, рятуючи економічну ситуацію: партіями збував своє зерно, живність, аби виручити кошти для оплати поліграфічних затрат, оренди приміщень. Просив Василя Федоровича Смиренка не піддаватися на малодушність мецената, хутірського багатія з-під Лубен В. Леонтовича, до кінця виконувати свою обіцянку з фінансування єдиного україномовного видання, яке так потрібне людям.

Той, хто ознайомиться зі «Спогадами...» Є. Чикаленка відкриє для себе цілий історичний пласт з поетапного формування української еліти, яка вже зовсім незабаром виросте з авторів «Громадської думки», а після її закриття царським урядом зі складу редакції нової україномовної газети «Рада», в життєздатності якої головна роль належала саме Євгену Харлампійовичу, підкреслю цей висновок особливо.

Стануть побратими пана Євгена державотворцями першої величини, які в горнілі жовтневого перевороту 1917 року, російсько-української війни побудують Українську Народну Республіку, рівню прав, свобод громадян котрої ми заздимо й по нині.

Роль і значення Чикаленка в цій унікальній будівничій справі була настільки значима, зрима, що після падіння влади Павла Скоропадського (пізня осінь 1918 року) на роль нового українського гетьмана найбільш активно люди пропонуватимуть кандидатуру саме панича-мецената Євгена Чикаленка. Бо він, до слова сказати, в усіх редакціях був не просто апатичним касиром, байдужим філантропом. І в «Громадській думці», і в «Раді» Євген Харлампійович вів розділ белетристики та фейлетонів. Усе українське село зачитувалося його журналом «Селянин», буквально штудіювало п'ятитомну селянську академію, яка навчала, як потрібно господарювати на землі. Але Євген Харлампійович рішуче всі пропозиції про обрання на пост Гетьмана України відкидав. Він завжди був скромною, порядною людиною...

Неохочий до розповідей про себе, дід Чикаленко у «Спогадах...» нарешті відкрився сповна. Він розкаже, як формував редакції. Як добирав туди людей. Як знайшов, приміром, у Чернігові Бориса Грінченка, звабив його роботою в «Громадській думці», помешканням у Києві. Як переконував членів «Старої Громади» віддати в одні руки формування, обробку даних «Словника української мови», дані до котрого вже частково окремо, не змовляючись, зібрали і редактор «Киевской старины» Володимир Науменко, і новий член товариства Борис Грінченко. Можливо навіть на той час Володимир Павлович сформував і дещо більшу картотеку, але Грінченко був на одинадцять літ молодшим, уже відомим у царині бібліографії, автором перших підручників з української мови, а, головне, не так був завантажений роботою з випуску періодичного видання, як Науменко. Нарешті Борис Дмитрович мав надійних помічників під рукою — дружину Марію — журналістку, а також працювиту дорослу вже дочку Анастасію. Саме ці аргументи використав Є. Чикаленко, переконуючи Науменка віддати свої надбання на користь загальної справи, себто Б. Грінченку. Згодом «Стара Громада», під впливом Євгена Харлампійовича, прийме історичне рі-

шення, затвердить автором майбутнього «Словника української мови» якраз саме Бориса Грінченка, всебічно надаючи йому необхідну допомогу для завершення роботи над чотиритомником, як і скеровуючи під його патронат усі напруження з цієї тематики, матеріали.

Тут можна було б розповісти багато цікавого, почерпнутого зі «Спогадів...» Є. Чикаленка, про амбітного і вряди-годи дошкульного Бориса Дмитровича. Як переконає наш герой, пан Грінченко на вигляд і дух, скажімо, не терпів Михайла Грушевського, навіть було публічно виступав проти його переїзду зі Львова до Києва. Уявляєте рівень відрازی!?

Формуючи редакцію газети «Рада» замість закритої владою «Громадської думки», Чикаленко схилився до тієї ідеї, що, можливо, її редактором варто було б зробити Михайла Грушевського, який вже оголосив про свій переїзд зі Львова до Києва. А далі з цього прикладу розмірковує так:

«...Грушевський та Грінченко ніколи не вжилися б в одній редакції та й ні в якій справі, як товариші. Обидва вони такої вдачі, що на другорядній ролі не помиряться, (кожний з них схоче бути першим і один одному старшинства, булави не попустить. Але Грушевський незрівнянно талановитіший, освіченіший та вченіший за Грінченка. Перед його авторитетом схилилися всі Українці, крім тих, що претендували на гетьманство (як напр. В. Науменко та Б. Грінченко). Останній ясно бачив, що з переходом сюди «Літературно-наукового Вістника», переїде до Києва і Грушевський, до якого само собою перейде й булава, перейде перша роля серед Українців, от через що він рішуче стояв проти перенесення ЛНВ до Київів ще в кінці 1905 року і тепер, але Грушевський рішучо заявив, що вже з Нового Року Вістник буде виходити в Київі». (Стилістика і пунктуація тут автора «Спогадів...»)

Це Борис Грінченко своєю різкою критикою практично «відшив» від редагування, а головне — від фінансування ліберально-демократичних україномовних видань мецената Володимира Леонтовича. Подібне вельми болісно сприйняв якраз саме Чикаленко. Насамперед через те, що саме на одного його, відтак, перекладалося відтепер «зашивати» фінансові дірки, які покривав до цього тямуций господарник і громадський діяч, письменник-полтавчанин В. Леонтович, котрий, можна сказати, став не до шмиги саме пану Грінченку.

Розповідаючи якось про ставлення В. Леонтовича до «Громадської думки», яка начебто підпала під вплив сім'ї Бориса Грінченка, Чикаленко наводить пряму мову Володимира Миколайовича з цього приводу. Ось вона:

«— Помилуйте, — каже Леонтович, — та ця газета сіє ворожнечу до заможних кляс, вона підбурює, щоб одібрали землю від поміщиків і т. д. Як я можу редагувати і головне фінансувати таке реакційне видання?»

Важливо, що будучи людиною надзвичайно тихомірної, супокійної вдачі, писучий поміщик з Кононівки завжди умів залагодити стосунки між усіма ворогуючими сторонами, знайти підходи буквально до кожного і всіх у редакціях. Він завжди удатно організовував колег на сумлінність заради загального добра, як кажуть, во благо та славу України! Тому незважаючи на різношерстість ха-

рактерів, іноді навіть будь-чию норовисту та брикливу вдачу, мудрий і лагідний Є. Чикаленко швидко приборкував ситуацію. Знаходив підходи, «брав під вуздечку», сказати б, кожного. Це завжди рятувало ситуацію...

Попри все, знаменитий меценат і фінансист зарекомендував себе людиною, яка мала особливий дар на пошук справжніх, неординарних особистостей. Я вже обмовився вище, що Євген Харлампійович покладав на себе обов'язки відповідати в редакціях за розділи белетристики і фейлетонів. У не міліючому за всяких часів потічку графоманського мотлоху він якось виловив оповідання такого собі Володимира Винниченка, і тут же опублікував його. Всі звернули увагу на цей невеличкий, але доволі оригінальний і свіжий літературний твір. А Чикаленко запросив молодого чоловіка написати ще і ще, виплатив йому подвійні гонорари, заохотивши тим самим до активної роботи на видання. Загалом ви, сподіваюся, знаєте, кого він насправді привабив до роботи у «Раді».

Метикуватуму поміщику вдалося залучити до видання єдиної щоденної української громадсько-політичної, економічної й літературної газета ліберального напрямку на Наддніпрянщині багатьох цікавих людей. Сформувані унікальний творчий колектив. Відповідальним секретарем редакції «Ради», приміром, працював Симон Петлюра. Після нього цю посаду займав Василь Королів — згодом один із засновників Української Центральної Ради, посол УНР в Празі. Певними відділами опікувалися: майбутній міністр закордонних справ в уряді гетьмана Павла Скоропадського — Дмитро Дорошенко, котрий як ніхто інший у ті буремні часи потурбувався і добився визнання УНР багатьма (близько тридцяти!) зарубіжними країнами, він же згодом став відомим істориком, письменником, бібліографом; Вячеслав Липинський — за певний час після роботи в «Раді» — посол України в Австрії, а загалом блискучий історик, соціолог, публіцист, чий праці ще й по нині не до кінця вивчені (10 тисяч документів його архіву нині опрацьовуються в Вінніпегу — Канада), а лист пана Липинського до братів-хліборобів є неперевершеним творчим гребенем епістолярного й публічного мистецтва (шкода, прожив цей дуже мудрий чоловік усього 49 літ!); Михайло Лозинський — згодом відомий дипломат, політичний діяч, журналіст; Григорій Шерстюк — через роки — автор толкових підручників з української мови; Богдан-Валеріан Рошевський — з часом відомий громадський діяч, письменник; Спиридон Черкасенко — перегадом знаменитий культурний і громадський діяч, письменник, драматург; Максим Синицький — у буремні часи український громадський і культурно-освітній діяч, член Української Центральної Ради; Леонід Пахаревський — через роки — прославлений письменник, режисер, актор, перекладач; Людмила Старицька — Черняхівська (дочка Михайла Старицького, племінниця Миколи Лисенка!) — в майбутньому відомий драматург, письменник, поетка, перекладач.

Виділю, підкреслю цю тезу: практично усіх цих та й багатьох інших шановних добродіїв добирав для роботи в редакції, виводив у люди Євген Чикаленко. Як, до речі, і Павлушу Тичину колись на посаду коректора газети «Рада» благословляв...

У редакції, окрім вже відомого Бориса Грінченка, часто бували зі своїми статтями й творами Іван Франко, Михайло Грушевський, Олександр Олесь, Микола Вороний, Василь Доманицький, змужнілий Володимир Винниченко. Можна сказати, що під надійним крилом письменника і мецената, великого українського патріота Євгена Чикаленка формувалася еліта майбутньої Української Народної Республіки. Про багатьох із цих вищеназваних людей Євген Харлампійович відгукнувся у своїх «Спогадах...». Там, аби ви знали, друзі, згадується стільки цікавих епізодів, деталей, розповідей про найрізноманітніші події... Всього й не перекажеш. Треба читати, і, як кажуть, мотати на вуса...

Чому ж тоді, запитується, нинішня, котра уже ось тридцять літ незалежна, соборна Україна у своїй масі практично нічого не знає про великого поборника українського духу, української думки, української мови Євгена Чикаленка? Про його унікальний внесок у побудову УНР, за справу якої, до речі, і по нині ще гинуть наші герої?

А тому, що українці ще й досі не навчилися шанувати своє минуле: глибоко вивчати спадщину, досліджувати її без поділу на «білих» і «чорних» героїв, шанувати пам'ять тих, хто, не шкодуючи свого здоров'я і життя, боровся за честь нашої нації, народу. Ледве-ледве почали впорядковувати цвинтарі, де упокоєні близькі й рідні, а ось до належного пошанівку загальнонаціональних героїв ставимося по-старинці — на радянський манер — згадаємо про них до якогось там свята. І то, можливо... Якщо, звичайно ж, не забудемо...

Тепер звернімо увагу на таке. Як відомо, Євген Чикаленко другу половину свого життя, окрім Києва, проводив у селі Кононівка до недавнього Драбівського району Черкаської області. Я забиваю до пошукової системи інтернет-енциклопедії Вікіпедії назву цього населеного пункту, як би це зробив кожен, хто хотів би, приміром, щось дізнатися саме про цей період життя відомого мецената, письменника, публіциста. Давайте вяснимо, що то за маєток він там мав, куди до Чикаленка навідувалися десятки видатних осіб того часу. І отримуємо...

Даруйте на слові, — фігу з маком. Позаяк у статті про Кононівку, ані слова не обмовлено про цю знамениту індивідуальність, якою, без сумніву, був Євген Чикаленко. Наче й не було його ніколи в тих краях. Зате, от дивина, погляньте, будь ласка, що написано в Вікіпедії про Кононівку:

«... У 1908 році тут проживав Михайло Коцюбинський. Потім написав новелу «Intermezzo», присвятивши її кононівським полям».

Як це ж трапляється таке унікальне диво, друзі? Жив відомий український письменник Коцюбинський, відомо, аж у Чернігові, підкреслю, далеко по той бік Києва від Драбівщини, Черкащини, і, як бачимо, чомусь зненацька приїхав у Кононівку, пішов у тутешні поля, між високі хліба, щоб описати їхню неповторну красу. Звідки він тут узявся, до кого приїхав, де мешкав? — про це, даруйте, ні слова не сказано. Наче з аероплана, якщо був вже такий тоді, випав наш дорогий письменник, чи чорти його сюди на рогах занесли. І запитати б того, хто сотворив цю географічну причуду, як він, пан Коцюбинський, міг визначи-

ти, що лани тут, ліси, яри та крутосхили, довкруги Кононівки, найкращі в Україні? Звідки він про це здогадався, і чому не майнув дорогий та милий наш Михайло Михайлович десь, до прикладу, на славне Поділля, яке, звісно ж, значно краще знав, бо там у юності на Вінниччині, у моїй рідній Шаргородщині, до річі, у селі Лопатинці, вчителював? І у Мовчанах під Жмеринкою займався педагогічною діяльністю. Чого ж тоді приїхав саме аж у не близьку Кононівку, де і до районного центру від цього села всі 27 км? Це ж не по асфальтовій трасі їхати сучасним авто...

Спробую пояснити логічно цю придибенцію. Просто, думаю, статтю про Кононівку для інтернет-енциклопедії готувала якась ворожа всім нам комуністична особа. Бо як же ж могла вона написати, що в Кононівці на початку минулого століття, на пору візиту Коцюбинського в село, мешкав удатний і всім відомий поміщик Євген Чикаленко, котрий насправді мав найкращі поля і луки, і не лише в ближній та дальній окрузі, що отримував він найвищі в Україні врожаї зернових і технічних культур, що був справжнім центром всього демократичного україномовного світу в Києві. Вийшло начебто так по життю, що саме кононівський сільський буржуй, з яким водив тісну дружбу і Михайло Коцюбинський, фактично готував до наступних драматичних подій золоту українську еліту, котра невдовзі стала на чолі Української Народної Республіки. І це, хоч як не скривай, все одно вилізло шилом із мішка... Ну, хоч би з цієї моєї скромної, про не коронованого Гетьмана України, статті...

Більше того. Той, хто прочитає багато разів згадувані тут мною «Спогади...» Євгена Харлампійовича, на їхніх зворушливих сторінках зустрине розповіді про те, що до пана Чикаленка в ту ж таки Кононівку неодноразово приїздили: Борис Грінченко і його дружина Марія (їхня дочка Анастасія якось там провела всеньке літо!). Що з Петербурга до нашого героя навідувався відомий громадський діяч того часу Олександр Русов, знаменитий столичний лікар Яркевич. Бували тут редактор «Киевской старины» Володимир Науменко, «Громадської думки» і «Ради» — Ф. Матушевський. Приїздив у справах славетний історик Дмитро Дорошенко, незрівнянний поет Олександр Олесь і ще багато-багато відомих людей того часу. Хіба це не факти для Вікіпедії, які потрібно занести до розряду слави степового села Черкащини? Нехай про це знають нинішні нечисленні жителі Кононівки. Гордяться цим.

Тепер скажіть, будь ласка, добрі люди, чи ж може знати український народ будь-що реальне про особу Євгена Чикаленка, якщо фактично скриваються від нього (свідомо чи через байдужість — одразу й не скажу) навіть такі елементарні речі, деталі з його життя, діяльності? І хто буде розповідати цю правду, доносити її до людей, якщо цих фактів про знаменитого мецената, думаю, не знають нинішні чиновники ні в Міністерстві культури, ні в службі прем'єр-міністра України, котрий опікується проблемами культури, преси, освіти, тим паче, в адміністрації глави держави? Ось якби, претендуючи на свої пости, ці люди складали іспити на глибоке знання історії України, наших героїв. Хоча, напевне, за своїми функціональними обов'язками вони мали б цікавитися поді-

бними речами. Впливати на те, щоб фігури рівня Є. Чикаленка не замовчувалися, не затінялися, займали своє достойне місце в ряду слави тих, хто найбільше зробив для незалежності України, утвердження і поширення української мови в наших краях.

Тому активісти з групи ентузіастів під проводом Юрія Гнаткевича, які борються за присвоєння вулиці і станції метро у Києві імені Євгена Чикаленка, повинні, як мені думається, віднаходити такі ляпи й проколи влади, на котрі я щойно вказав, сміливо підіймати їх на щит гласності, а ще, засукавши рукава, готувати нові й нові розповіді у ЗМІ і в різних довідкових проспектах, брошурах про людину, яка, напевне ж, повинна обов'язково стати кумиром усіх толкових українців. А статтю про село Кононівку і те, чого й до кого все-таки туди приїздив М. Коцюбинський, до Вікіпедії напишу я. Ось зараз буквально починаю її готувати...

18.07.2017 р.

Є. ЧИКАЛЕНКО: «...ХОЧЕТЕ СОЦІАЛІСТИЧНУ РЕВОЛЮЦІЮ — ОТРИМАЄТЕ БЕЗКІНЕЧНУ РОСІЮ»

От увявіть собі ситуацію, друзі. Хтось із українських олігархів, до прикладу, — Фірташ чи Пінчук, ще краще, якби пан і пані Гереги, віддають всі свої статки на вітвар українства, і, сказати б, впорожні, без будь-яких багатств поселяються десь під Прагою. Щасливі з того, що за плечима й у кишнях у них немає жодної експлуататорської копійки. А оскільки коштів на прожиток теж немає, холодної пори ходять збирати хмиз до лісу. Крони й долари їм по всьому світу на ліки збирає американська україномовна газета «Свобода».

Саме в такій плачевній ситуації опинився Євген Харлампійович Чикаленко з молодою своєю дружиною Юлією Миколаївною після втечі з України, котру окупувала більшовицька, чекістська Росія. Але, знаєте, він не кається, не лив сльози по милому й багатому минулому. Мабуть, тому, що головним його життєвим кредо завжди було це:

«Україну треба любити не лише до глибини душі, а й до глибини своїх кишень...»

Белетристика Чикаленка, насамперед його твори — «Спогади», «Щоденники» — це зразок політичної мемуаристики, якщо так можна висловитись. І широка картина життя волелюбного українського патріота. Я тут нижче виставлю ряд його висловлювань без коментарів, щоб ми із вами разом зробили загальний висновок, як те все й по нині, через сто літ впливає на загробну долю Євгена Харлампійовича.

«Хоч і поганенька «Рада» (мається на увазі перша україномовна в Києві газета, яку організував і видавав пан Чикаленко), але все-таки вона свідчить — ми живі як нація, ми ще не вмерли! Смерть такої газети від анемії — це друге Берестечко, величезний удар по нашому національному рухові».

«Я не раз казав, що коли не матимемо своєї преси, школи, або хоча б такого геніального брехуна, як Сенкевич, щоб розбудив у широких колах національну свідомість, то станемо провансальцями».

«Говорю правду, а не годую цукерками».

«...хочете соціалістичну революцію, отримаєте безкінечну Росію».

«Німці нам не страшні; кацапи страшніші, але не через те, що вони нас обрусять: коли не обрусили нас за 250 років, то не зможуть обрусити й далі. Вони страшні Україні своєю некультурністю: під московським пануванням наш народ не розвинувся, а понизився культурно, навіть став менш грамотним».

Коли пану Є. Чикаленку пропонували пост міністра агрополітики, а тоді й булаву Гетьмана України, він українцям казав: «Не сотворений я на перші ролі, ніколи їх не грав і не претендував на їх, а робив те, що мені давало моральне задоволення, а через те й заслуги мої не великі».

«Хотілося б ще трохи пожити, щоб побачити, чим скінчиться доля України, про яку я весь свідомий вік клопотався і про яку дбав. Всі зайві гроші, що зоставалися від мого скромного життя, я віддавав на українські справи, про які вже й позабував... Ось чому я не склав собі запасу на старість».

Мабуть, саме через цю позицію вельми активного, безкомпромісного, непримиренного, принципового українського патріота він і заслужив у Москві і москвичів, їх злісних підпасичів на наших теренах, авторитет найзапеклішого ворога русизму. Пан Чикаленко нічого не шкодував на українізацію, на те, аби щомісячно, до прикладу, вручати Михайлові Коцюбинському 1000 рублів золотом. Щоб провести конкурс на краще історичне оповідання з життя України. Щоб підтримати матеріально Грушевського, Винниченка, Грінченка, Франка, Кобилянську, щоб закласти фундамент будинку відпочинку для українських письменників у Криму, на березі міста Алупки. Вів перемовини навіть з Іллею Репіним, щоб той перейшов на зображення лише картин українського життя і побуту, зрозуміло, за кошти мецената. До речі, передаючи асигнування, Є. Х. Чикаленко отримував іноді здивоване запитання: «Від кого ці кошти?» Відповідь його була завжди однакова: «Від одного невідомого добродія».

Пан благодійник зробив для України столітньої давнини стільки, як ніхто із наших людей. Фактично всього себе, долю всієї своєї сім'ї пожертвував на добродійність. Хоча ніхто з його чисельних дітей, онуків ніколи й не дорікнув діду Чикаленку за надмірну, надто щедрю жертвовність своєму народу. Хоч декому із них після жовтневого перевороту 1917 року довелося доволі не солодко.

Думаю, що саме Євген Чикаленко записаний під номером один серед українців-ворогів Московії. Що всі спецслужби Росії й до нині працюють на те, аби не допустити в топоніми української столиці імені знаного українського патріота.

Вперше це зримо проявилось, коли ми з групою Юрія Гнаткевича, колишнього народного депутата України, уперто і рвучко боролися, щоб вулицю і площу Льва Толстого перейменувати на Євгена Чикаленка. І вже, здавалося, навіть виходило це у нас. На сайті голосування Київської міськдержадміністрації все хилилося на нашу користь. Ось завтра вже нарешті кінець голосуванням. Москофілам навряд чи можна досягнути нашого показника, з огляди на показники за всі попередні дні. Але в останню ніч хтось накидав... Ні, не одначе, як нахабно і підло підкрутив так покажчик підсумкових чисел на сайті держадміністрації, що українцям ще десяток-два років треба цілувати ніжки покійного тультського графа, який ніколи і ніяких стосунків не мав до України, до Києва і киян, зокрема. Спецслужби Росії провели операції з утримання безбожного письменника в лоні українських масових поклонінь.

Паскудство вищого пошибу. Але піди, будь добрий, доведи, що це спрацювало ФСБ Росії. СБУ зовсім не реагує на наші всі голосні заяви. Нібито ми показуємо не на відвертий слід спецоперації розвідки чужої країни у центрі української столиці, а на непричинені двері міського нужника, даруйте... Виходить, мовляв, голосуйте краще. Тим часом, ідіоти продають Україну, нашу історію, наших героїв оптом і вроздріб, і немає на те ніякого спасу...

Згодом мене заспокоював все той же Юрій Гнаткевич. Казав:

— Ми тепер приготували для нас майже безпрограшний варіант. Є по вулиці Олеса Гончара, що тягнеться від площі Перемоги в Києві вгору, до Ярославового Валу, гарний сквер. Носить він ім'я сталінського льотчика Валерія

Чкалова. Поборемось за те, щоб перейменувати його, назвати природним оазисом Євгена Чикаленка. Хто ж там буде боротися за цього ватника, який ну ніякого відношення до України і Києва не має? Зальотний ватник — точно...

І тут, скажу вам, друзі, все знову складалося за старим, уже накатаним сценарієм. Упродовж кількох місяців люди голосували виключно за Чикаленка. Я щодня контролював цей процес. І ось знову остання ніч. Здавалося вже, що пора закупляти шампанське. А на ранок — тріскуча перемога... сталінського сокола.

Як подібне могло статися?

Серед ночі відкрилося таємне віконце, до механізму штучного виставлення результатів голосування потягнулася рука шпигуна чи зрадника і стала щосили гнати уперед стрілки перемоги давно вже збитого льотчика Чкалова. Московити знову виставили шлагбаум на шляху героїчного українського патріота в топоніми нашої славної столиці.

Як тут не опуститися рукам?

Після цієї нищівної поразки проти дій «п'ятої» московської колони Юрій Васильович Гнаткевич, мудрий народний депутат України кількох попередніх скликань Верховної Ради України написав мені розпачливого, безутішного листа. Все, мовляв, я виходжу з цієї нечесної гри. Насправді це війна нашої невеличкої групки патріотів проти всього ФСБ Московії. Хіба ж тут можна сподіватися на перемогу? «На всі мої звернення, — йшлося в його епістолярії, — до нашого керівництва, до наших спецслужб — ніякої реакції. Хіба так відстоюють інтереси української сторони?»

Щоправда, все це був лише миттєвий зрив у настроях Юрія Гнаткевича. Зараз ми готуємось до нових битв за просунення імені Євгена Чикаленка на мапу Києва.

Але ж чому ж осторонь цієї справи постійно знаходиться керівництво держави, нинішня влада?

Справа у тому, що до штурвала управління країною дорвалися якраз такі, котрих не менше московитів лякають слова про те, що Україну треба любити до глибини кишень. Тобто, менше дбати про свій власний шлунок, добробут рідної сім'ї та родини, ніж про державу. Тому, що вони здебільшого заслані козачки, а не українські патріоти. Тому, й навіть у всесвітній день ВИШИВАНКИ — веселу та чудову добу свята етнічного одягу українців, вони одягають російські косоворотки.

А косоворотка, нехай буде відомо всім, — це московитська народна чоловіча сорочка з косим коміром. Має розріз збоку, а не посередині, як у звичайних сорочок. За версією історика Дмитра Ліхачова, такий комір створений для того, щоб із нього не випадав хрестик під час роботи. Але за моєю версією, з того косого ворота вже давно загубилася душа мордорського народу, позаяк, московити ось уже сьомий рік поспіль ведуть смертельну і кровопролитну війну проти України. І войовничий агресивний запал не спадає...

Тому вишиванка для рашистів і люди в її строях — запеклі антагоністи. А філософія буття українців теж ворожа. Адже за два роки роботи нової влади

вони тільки-тільки налагодили, освоїли казнокрадські фінансові потоки. Нарешті почали рости піраміди грошей у заморських банках. А тут усе своє добро віддай для держави. Патріотична пісня Чикаленка їм зовсім не до шмиги. Ось чому крізь пальці дивляться вони на відверте розбишацтво феєсбешних структур при маніпулюванні свідомістю українців, їх виборчим правом при фальсифікації результатами електронного голосування на сайті КМДА. І поки буде ця злочинна влада на коні, нам із командую Ю. Гнаткевича навряд чи вдасться піднести ім'я Євгена Чикаленка на поміст слави у Києві. Тому не залишайтеся, друзі, в стороні. Ставайте нам у поміч!

...Не могу не завершити оповіді з життя і діяльності Євгена Харлампійовича Чикаленка без заключних слів про Олександра Гетьмана, як я його про себе величаю — «зайчика»...

Несподівана і дуже неприємна фізична моя сутичка з хворим на голову, як я вважав, кадебістом у тодішньому «святому місці» — кабінеті другого секретаря райкому партії, змусила мене геть забути про будь-яку нову зустріч з газетярським побратимом по вінницькому редакційному «хліву» в обласній молодіжній газеті Олександром Гетьманом. Просто більше не хотілося навіть чути безглузких звинувачень у тому, що я начебто шукаю зустрічі з колишнім побратимом по перу заради створення якогось там антирадянського підпілля, чи ще чогось подібного. Було добре зрозуміло, що КДБ його надійно «пасе». Через те я більше не плекав навіть надії бодай заглянути до профільного журналу Мінсільгоспу, який розміщався за метрів шістсот від кафедри журналістики КДУ імені Т. Г. Шевченка.

Однак я все-таки якось несподівано зустрів Сашка у середмісті Києва.

На п'ятому чи шостому курсі навчання на факультеті журналістики ми склали якийсь проблемний іспит. Відбувалося це в червоному корпусі держуніверситету імені Кобзаря. Веселі, і радісні після аудиторної екзаменуції, ми з хлопцями-побратимами розжилися на пляшку-другу тоді вельми ходового «Вермуту», і почергово тихенько потягуючи той «шмурдяк» з чийогось портфеля, як коні овес з опалки, щоб не попастися на очі міліції і дружинникам, весело гелготіли, вмовившись на крайній від пам'ятника Тарасу Григоровичу лавці в університетському парку. Уже вечоріло. Починала сіятись мжичка. Люди на алеях почали прискорювати ходу, шукаючи порятунку від опадів, які починалися. Ми теж обговорювали нове можливе місце прихистку. І в цей час я побачив, як мимо нас, увібравши голову в плечі, з піднятим коміром чи то плаща, чи пальто, мимо пройшов Олександр Гетьман.

Так, так, саме він. Невисокий, навіть щупленький. З рябеньким, зозулястим, як про таких казала моя мати, обличчям. Ну, точно, як «зайчик» з того смішного кінофільму Леоніда Бикова. Я на мить остовпів, і не знав, що робити: гукнути, наздогнати? А Гетьман віддалявся. Він обігнув пам'ятник Т. Шевченку, прямуючи у бік жовтого корпусу університету... Я не кинувся йому вслід, либонь, мене таки добре полякали поганці-кадебісти. Гидко зізнаватися в цьому, але героя з себе не корчитиму: не пішов я за Гетьманом, ні... Ну, не геройсь-

ким я був ковбоєм, не запеклим борцем проти радянського режиму... Налякали трохи і я вже дещо забоявся, звичайно...

Через деякий час, уже працюючи в апараті газети «Сільські вісті», я на котрійсь із нарад з проблем розвитку АПК зустрів головного редактора журналу «Тваринництво України» (ТУ) Анатолія Івановича Бондаренка (покійний уже). Був він високого зросту, геть худорлявий, як щогла, чоловік. (Борони Боже, не сплутайте з товстуном із ТУ, котрий точно працював там сексотом КДБ, який свого часу «заклав» інформацію про мій візит до Гетьмана у «контору глибокого буріння»). Поцікавився в редактора часопису про співробітника журналу Олександра Гетьмана. Бондаренко відповів, що Сашко вже давно у них не трудиться. Сам розрахувався, і кудись, здається, виїхав. Куди саме — йому не було відомо...

І нині я цього не знаю, на жаль, також...

На численні мої статті у пресі про Євгена Чикаленка відгукнулося чимало людей. А головний редактор такого цікавого і популярного інтернет-видання «Воля народу» Михайло Роль, яке розповсюджується майже у двісті країнах світу, де є структурно організована діаспора українців, виставив тексти й на своїх сторінках. За це йому велика і щира подяка!

Серед інших відгук написала й мила, чарівна пані Галина Щербій, вона трудиться заступником директора одного з київських ліцеїв. Ось її відгук:

«Дякую, дуже цікаво, а я мала можливість бути в Подебрадах на кладовищі, там є могила-склеп, де напис свідчить, що в ньому знаходиться прах українців, серед яких і останки Євгена Чикаленка...»

Я розшукав Галину Омелянівну. Виявляється, що їхній ліцей щоліта проводить обмін студентами, котрі вивчають чеську та українську мови відповідно. Практика проводиться влітку. Ось і того часу в курортному містечку Подебради, що неподалік Праги, де з ласки президента ЧСР Томаша Масарика на початку двадцятих років минулого століття знайшли прихисток у кількох українських вузах декілька тисяч учорашніх вояків Української Галицької Армії, Українських Січових Стрільців, члени бойових дружин петлюрівців, а також члени уряду, чиновники УНР, перебуває група молодих киян на чолі з педагогом Оксаною Даниловою. Пані Щербій пообіцяла, що ближчими днями зв'яжеться з їхньою делегацією, попросить привезти знімки знімки могили Євгена Чикаленка. Справа в тому, що я ніде і ні в кого не прочитав, в тому числі й у Вікіпедії, де, власне, покоїться прах великого мецената й публіциста. Чекаймо...

Знімки цього поховання в Чехії я невдовзі отримав. І навіть їх опублікував. Але згодом дізнався таке.

Євген Харлампійович своїм дітям заповідав, щоб його прах по смерті розвіяли над рідним селом Перешори, тепер Подільського району Одеської області. І син Левко, відомий громадсько-політичний діяч, учений-археолог, взявся за виконання цієї батьківської настанови. Але вийшло дещо не так, як хотілося. Сталася зовсім таки дивна, заплутана, майже детективна історія з урнами в Подебрадах і коробочку з його прахом було взагалі втрачено. Важко й зрозуміти, як усе насправді сталося...

ЯК ЗАБОРОНЯЛИ СПІЛКУВАТИСЯ РІДНОЮ МОВОЮ, ХОРОНИТИ СВОЇХ ГЕНІЇВ

Те, що завжди повинен пам'ятати кожен щирий українець

Якби мене запитали звідкіля, з якого часу походить наше нинішнє активне українство, не задумуючись, відповів би: з передостаннього дня літа 1903 року — з 30 серпня. Яйце нашого славетного роду проклонулося саме того дня у Полтаві. На ту знамениту добу призначалося відкриття в місті пам'ятника Іванові Петровичу Котляревському (1769–1838) — батькові нашої сучасної української мови, літератури і літнорми, автору знаменитих «Енеїди» «Наталки Полтавки», «Москаля-Чарівника». Постамент, погруддя і всі інші опоряджувальні роботи виконано на громадські кошти. Їх збирали в народі. До гуртової каси поступило загалом 11 768 карбованців і 67 копійок. Одначе імперська влада заборонила на монументі зробити рідномовний напис. Підпис довелося ставити по-руськи...

Серпневої днини до Полтави з'їхалося видимо-невидимо простого люду. А серед них повпреди, речники літературно-мистецької скерованості. На цій okazії вперше в історії поділеного історично українства мали зустрітися віч-на-віч представники краснописьменства Наддніпрянщини і Галичини. Брати, сказати б, по духу, по перу і по крові, штучно розведені кордонами і державними постулатами. Хто ревно і ретельно слідкував за творчістю один одного через кордон. Відтак до притчи скликав їх автор альманаху «Полтавська муха», майстер народної, індивідуалізованої й гранично виразної мови. Гуморист і сатирик. Неперевершений майстер влучного, дотепного слова. Той, який ще до Тараса Шевченка написав, що «Мужича правда все колюча, а панська на всі боки гнуча».

З одного боку на торжество прибули — Олена Пчілка, її донька Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Панас Мирний, Олександр Олесь, Сергій Єфремов, Євген Чикаленко та чимало інших знаменитостей. Зі сторони галичан до Полтави завітали: Василь Стефаник, Кирило Студинський, Юліан Романчук, Євген Левицький, Мирон Кордуба, Василь Сімович та ще чимало славнозвісностей.

На моє скромне переконання, найбільш яскраво, виразно і широко описав усі ті славетні події 30 серпня 1903 року в Полтаві тоді ще порівняно молодий, але згодом відомий політик, історик, літературознавець, письменник, публіцист Дмитро Дорошенко.

Дмитро Іванович занотував: «У Києві ми довідалися, що на полтавське свято їде багато народу. Весь поїзд у напрямку до Полтави розмовляв українською мовою. У Полтаві на двірці (так раніше величався вокзал — О. Г.) вказували мені то на одного, то на другого українського письменника чи діяча: це приїхав Коцюбинський, казали, а це Чикаленко, а це Єфремов. Ми пройшли пішки з двірця на т. зв. Архієрейську вулицю, де стояла дерев'яна церква, збудована останнім кошовим Запорозької Січі Калнишевським, перевезена недавно з Ро-

мен; я ще бачив її в Ромнах, де вона стояла на передмісті Засилля. Тут, на краю великого яру, що весь поріс деревами, у садибі родини Комличенків знайшли ми пристановище й прожили там цілий тиждень...»

Далі Дмитро Іванович згадує:

«Другого дня почалися свята. Бульвар, на якому стояв пам'ятник, був з двох боків оточений лавами кінного війська, але всіх вільно пропускали. Оповідали, що малі військові відділи були сховані в кількох дворах поблизу. Монумент — мідний бюст поета на високому мармуровому постаменті, прикрашений з трьох боків барельєфами-сценами з «Енеїди», «Наталки Полтавки» і «Москаля-Чарівника», — був дуже гарний. Напис простий: «Іван Котляревський. 1769–1838». На другому боці слова з «Наталки Полтавки»: «Де згода в сімействі, де мир-тишина, щасливі там люде, блаженна сторона». Первісний напис мав звучати інакше: «Рідний край своєму першому поетові Іванові Котляревському», але уряд такого напису не дозволив. Увесь пам'ятник, виконаний полтавським різьбярем Л. Позером, був дуже зграбний і робив надзвичайно приємне враження. Я трохи спізнився на момент відкриття, але, здається, воно відбулося мовчки: просто було знято запону, яка обгортала бюст. Я застав лише, як Борис Грінченко складав вінки до підніжжя монумента і відчитував голосно написи. Публіка вітала кожен вінок голосними оплесками. От і все. Церемонія відбулася просто і спокійно. Військо могло сміливо залишатись у своїх касарнях! Населення Полтави брало участь у святі: було видно силу міщанської молоді, хлопців і дівчат, у мальовничому національному вбранні, і це надавало веселого, святочного вигляду цілому натовпові.

Та «головний бій» мав бути даний увечері на академії. Вже перед самими зборами розійшлася чутка, що гостям з Галичини та Буковини дозволено виголосити привіти українською мовою, та більше — нікому.

Академія відбулася у великому гарному «Просвітному будинкові ім. М. Гоголя». Це властиво був великий театр з партером, галереями, ложами і великою сценою. Зала була вищерть заповнена публікою, так що справді «не було де впасти яблукові». В одній з лож сидів віце-губернатор, в другій — архієрей. На сцені за великим столом засідала президія міської ради з «міським головою» Трегубовим на чолі.

Я примостився на сцені збоку разом з кореспондентами. Академія складалася з двох доповідей про Котляревського: одна — відомої дослідниці історії України Олександри Єфименкової, друга — Івана Тешенка. Обидві виголошувалися російською мовою. По тому були привітання, спершу — від закордонних гостей, себто, від Юліяна Романчика, голови української парламентарної репрезентації й віце-голови віденського парламенту; Кирила Студинського, проф. університету у Львові; письменника Василя Стефаніка; Євгена Левицького, редактора «Діла»; Мирона Кордуби, історика; Лева Лопатинського, директора українського театру; Миколи Губчака, театрального діяча; Леся Кульчицького, редактора одного українського часопису на провінції (забув його назву); лікаря д-ра Теофіла Грушкевича; Василя Сімовича, делегата «Січі».

Тільки-но з'явився на сцені Романчук, залунали такі овації, що він довго не міг говорити. Коли ж промовив перші слова: «честь тобі, славний городе...» — знову овації струсонули залу, й по скінченні привіту — знову буря оплесків. Здавалося, що від гуркоту заваляться стіни!

Безкінечні овації супроводили слова кожного промовця. Вся зала злилася в одному пориві, люди впадали в екстаз, звуки рідної мови електризували публіку, і тяжко передати словами той настрій, який опанував усіх нас. Та ось з'являється ще один промовець, він говорить від імені «Зеленої Буковини» і кінчає своє слово енергійним віршем: «Мусить щиро наше серце за народ свій битись! Будь що буде, грім чи пекло — не будем журитись!»

«Хто ж це такий?» — питаємо один одного, коли трохи стихли оплески. Та це, кажуть, доктор Немоловський з Хотина, з північної Бессарабії, що прилягає до Буковини. Це спантеличило голову зборів, що мав нещасливий обов'язок не допустити до слова українських промовців з Росії: він порахував Немоловського за гостя з-за кордону і тому не перепинив його. Наближається, однак, черга на «своїх» промовців. Вони мають говорити за азбучним порядком, отже, першою говорить Ольга Андрієвська, делегатка від чернігівського літературно-театрального товариства. Говорить тихим голосом, але українською мовою. Тільки-но це розібрав Трегубов, підводиться з свого крісла, перебиває Андрієвську, сам блідий, і заявляє, що має наказ від міністра не допускати українських привітів. В залі констернація. Не всі ще розуміють, що сталося. Тоді встає і наближається до столу президії Микола Міхновський. Серед мертвої тиші він заявляє, що прибув як делегат від харківської адвокатури, що привіз привіт українською мовою, але тому, що українські привіти не допущені, він передає одну тільки обкладинку, а текст привіту повезе назад до Харкова. З цими словами він кидає свою обкладинку на стіл.

Серед мертвої тиші підходить Михайло Коцюбинський і робить те саме, віддаючи саму обкладинку без адреси. Трегубов, мов у якомусь напівсні, мовчки приймає обкладинки, і їх скоро набралася ціла гора на столі. В цей час з галереї чуємо голос: «Виходьте всі з зали». І вся публіка, як один муж, підводиться з своїх місць, і протягом короткого часу театр спорожнів. Все сталося так швидко, що я, наприклад, лише тоді отямився, як опинився на чистому повітрі, на площі перед театром.

***

Полтавська міська Дума (управа) подала до сенату скаргу на міністра за заборону українських привітів. Лише за три роки сенат виніс рішення: заборону «скасувати» (!?) і звернути увагу міністрові на його «неправильний вчинок». Але сталося це вже по революції 1905 року при змінених політичних обставинах, а головне — Плева вже не було в живих: він упав жертвою атестату.»

Я спеціально зацітував так багато з літературної спадщини Дмитра Івановича Дорошенка, щоб те, що відбувалося, як імперська влада не так ще давно душила українську мову, нашим дідам і прадідам не дозволяла навіть розмовля-

ти рідномовно. Хочу, щоб це знали і пам'ятали всі, наші діти й онуки насамперед! Хоча пишуться ці рядки про іншу знамениту нашу людину — великого композитора Миколу Віталійовича Лисенка.

Був серед високих гостей Івана Котляревського того серпневого дня і Великий Маєстро. Як же ж міг він не приїхати на всенародне вшанування батька грамотного українства, коли ось уже чотирнадцять років на сценах багатьох країн світу гриміла його опера, написана за безсмертним твором Івана Петровича — «Наталка Полтавка», як він уже почав працювати над музичною інтерпретацією «Енеїди». 51-літнього композитора радо зустрічали представники українства з обох боків сурогатного кордону по Збручу, бо й там, і там його люди просто таки боготворили, насамперед за церковний гімн «Молитва за Україну» (1885 року), за громадський славень «Вічний революціонер». А на одному з спільних серпневих літературно-мистецьких засідань прибульців до Полтави було прийнято рішення в обох Українах широко вшанувати 35-ті роковини творчої діяльності Миколи Віталійовича. З цією метою створили творчу групу під керівництвом журналіста і письменника Сергія Єфремова і мецената, поміщика Євгена Чикаленка. Останній взяв на себе основну частину фінансових витрат на поїздки в Галичину, прийом гостей з-за умовного кордону в Києві, Чернігові, Петербурзі, де мали відбуватися торжества з нагоди вшанування творчості визначного корифея українського мистецтва.

Трійцю посланців до Галичини у Львові, Чернівцях і Тернополі зустрічали так урочисто, велично і навіть помпезно, що, повернувшись додому, розчулений Микола Віталійович Лисенко з потрясінням казав: *«Я не чекав у своєму житті, що моя праця, мої послуги народові можуть бути так високо оцінені нашими людьми».*

Євген Чикаленко, роздуваючи вуса, ховав у них приємну, осяйну усмішку. *«Хто на що спромігся, те й заслужив»*, — мудро промовляв чорночубий і чорнобородий молодик, 27-літній літературний мудрець Сергій Єфремов. *«Побачимо, — казав, — як ми зустрінемо наших побратимів...»*

Знаменитий композитор Микола Віталійович ЛИСЕНКО

Про те, як відбувалися згадувані врочистості в Києві віднайшов я розповідь у пресі української діаспори авторства Л. Васильківського. Хто виступав під цієї личиною, встановити мені не вдалося. Одне з зарубіжних видань кінця шістдесятих років минулого століття писало його словами: *«До Києва прибули численні делегації з України та Галичини. 19 грудня 1903 року М. Лисенка вітали українські артисти в театрі Бергоньє першою українською оперетою «Чорноморці», якою Лисенко починав свій шлях у театральній музиці. Другого дня був вечір, організований «Літературно-артистичним товариством», що відбувся в залі «Купецького зібрання» при участі делегацій з усіх кінців України: Наддніпрянищини, Галичини й Буковини. Серед делегатів були представники музичного світу росіян, поляків, чехів, грузинів. Зворушливим явищем став ви-*

ступ селянської делегації з села Романівка, де М. Лисенко бував багато разів та записував народні пісні.

Представник селян такими словами вітав Лисенка:

«Дякуємо від щирого серця за вашу працю невпинну, за те, що нас простих людей не цураєтесь, мови нашої рідної, безталанної не забуваєте, що нашу пісню-тугу про наші кривди та неволі на папері списали та на всесвітній суд виставили. Дай же вам Боже ще довго й щасливо прожити. Слава вам, наші соловейку, слава!»

На цьому ж концерті виступав селянський хор з Охматова, під проводом музики-етнографа Порфирія Демуцького, учня М. Лисенка. Ще був другий концерт 21 грудня 1903 року у Київському оперному театрі, де ставили першу українську оперу М. Лисенка «Різдвяна ніч» та відспівали ювілейну кантату «Б'ють пороги».

Один з авторів писав так: «В умовах царського поліційного режиму ці святкування були незвичайним явищем. Ця культурна подія змобілізувала весь свідомий Київ, порушила свідомість малосвідомих мас».

Он як уміло й зворушливо закрутив...

Як справжній, удатний музикант, Микола Лисенко завжди був у центрі подій, поміж людьми, уважних і допитливих дивувало лише, а коли ж він неборака встигає писати свої нові й нові, такі блискучі, віртуозні твори? На такі запитання Маестро лише віджартовувався на той кшталт, що лише добірне товариство є його невичерпним джерелом натхнення. Заслужений авторитет і просто таки всенародна слава дали можливість Лисенку 1908 року домогтися від влади права на відкриття у Києві Українського клубу, де можна було б вільно спілкуватися рідною мовою. Приміщення складалося з чотирьох кімнат і доволі просторої зали, містилося на Великій Васильківській. І це була велика гордість українців, котрі юрмилися довкола знаменитого інструменталіста. Тут збирався різноманітний балакучий, пісенний люд, котрий обговорював свої літературно-культурні новинки. Повсякчас влаштовувалися різноманітні концерти, вікторини, вистави, лекції. Головою громади був обраний, звичайно ж, великий композитор, котрий зумів на честь відкриття української домівки навіть написати фортепіанний твір.

Щонайбільшим успіхом користувалися тут так звані літературні п'ятниці. Позаяк у них, як правило, брали участь Михайло Коцюбинський, Олена Пчілка і Леся Українка, поети і письменники Вороний, Олесь, Стешенко, Чупринка. А субота й неділя була переповнена різноманітними сценічними акціями. Цю частину контролював особисто Микола Віталійович. Йому, кажуть, жодного разу не відмовили в участі такі корифеї мистецтва як Нечуй-Левицький, Кропивницький, Садовський, Саксаганський, Русов, Науменко, Кошиць, Цесевич, Донець, В'язов та інші. Для київської голитьби ці виступи як правило були безкоштовними, з багатіїв адміністрація встановлювала високі ціни. І це всім дуже подобалося. Поміщик Євген Чикаленко завжди за свій візит на виставу платив до каси клубу 10 рублів, що перевершувало ринкову вартість гарної корови...

1911 року Український клуб готувався відзначити піввікову поминальну подію — дату смерті Тараса Григоровича Шевченка. Віталій Лисенко написав на слова Володимира Самійленка урочисту кантату. Але тут на приміщення в центрі Києва несподівано налетіла з обшуком поліція. Знайшли начебто недозволену україномовну продукцію. Тут же поступила заборона на урочисте відзначення поминального торжества Кобзаря.

Але 9 березня клуб був забитий похмурими, рішуче налаштованими людьми. Ніхто не виголошував промов. В залі було встановлено великий портрет Тараса у вінках, вишитих рушниках. У центрі залу поставили фортепіано і Великий Маестро виконав на ньому свою патетичну кантату на честь безсмертної пам'яті Тараса Шевченка. Він же зіграв «Вічного революціонера» і «Молитву за Україну». Всі люди, об'єднані тріумфальними звуками проникливої, звияжної музики, стояли і плакали.

Новий наступ царська охранка влаштувала 1912-го. При цьому обшуку знайшли українські журнали і книги, буцімто видані за кордоном. Влада готувалася на цій підставі взагалі закрити українську національну вольницю і відібрати приміщення в Клубу. Бо саме тут гуртувалися поїздки українців на Чернечу гору в Канів до Тараса Шевченка. Тут, як доносили шпики, вже звучали виступи з закликами до самостійності України, до повалення царату. Лисенко доклав усіх зусиль до того, щоб зняти будь-які обмеження в діяльності Українського клубу. Його навіть перереєстрували, підвели під сімейну назву для однакового читання в українській та російській транскрипції — «Родина»... Готувалися до нового відкриття. Як тут сталося повне нещастя: помер Великий Композитор. Йому не виповнилося й шістдесяті одного року...

Київ морально ще не відійшов від грандіозного похорону 47-літнього письменника, лексикографа, історика Бориса Грінченка. Його похоронили у квітні 1910-го. І тут знову нагла смерть...

Ось як про все розповідав у пресі української діаспори Л. Васильківський: *«Ховали Лисенка в сумну й непривітну листопадову неділю десятки тисяч українського громадянства Києва. Число учасників похорону обраховували на понад п'ятдесят тисяч. На місце вічного відпочинку прийшли проводити великого громадянина всі, хто počував себе, хай і не зовсім свідомо, частинкою українського народу.»*

Напередодні похорону, при перенесенні тіла покійного з його помешкання до Володимирського собору, велика сила народу, що тісною лавою заповнила всю Благовіщенську вулицю, занепокоїла російську окупаційну владу, яка не знала, що зробити, щоб перешикодити стихійній українській маніфестації. Перше, що поліція вигадала, — це не дозволити священникам зупинятися для читання Євангелії та не дозволити галицькій делегації нести срібний вінок на червоній оксамитовій подушці. Чинено всякі перешикоди й студентському хоріві. Народу була така сила, що поліція не могла вплинути на перебіг цієї сумної маніфестації першого дня. Попереду йшли учні школи М. Лисенка і несли віко труни, далі йшли делегати Галичини: депутат галицького сойму о. О. Нижанківський,

представник львівського «Бояна» проф. Ф. Колесса, від «Сокола-батька» д-р Волошин і проф. Шухевич та ін.

А далі — представники Наддніпрянщини, хор, духівництво, далі за труною небіжчика рідня, а за нею три колісниці вінків, серед яких був і вінок з трави, зібраної на могилі Тараса Шевченка, та вінок з рідного села Лисенка, сплетений з степової трави. Жалібна процесія, помалу посуваючися, ледве встигла дійти до Бібіковського бульвару, як почало смеркати й були запалені смолоскипи. Це надало процесії ще більшої урочистості

Після внесення труни до Володимирського собору поліція не впустила туди нікого, крім родини та священників, і зачинила собор, а кінна поліція розганяла народ з площі.

У неділю вранці весь майдан навколо Володимирського собору був заповнений народом, так що поліція не могла пробратися крізь густу лаву людей у собор, і весь розпорядок опинився в руках громадянства. Здається, це були єдині українські похорони, коли поліція залишилася поза громадським ланцюгом та мусіла приглядатися збоку. Після служби Божої похоронна процесія попрямувала Володимирською, Каравайською й Васильківською вулицями на Байкове кладовище. На цьому українському пантеоні, що все ще чекає своїх геніальних будівничих, був похований і М. Лисенко.

Порядок під час походу процесії тримали студенти, які, взявшись за руки, оточили чоло походу. Перед труною йшли делегати з незчисленими вінками, а за ними йшов об'єднаний хор університету, вищих жіночих курсів та духовної семінарії під диригуванням О. Кошиця. Хор був такий численний, що О. Кошиць ледве міг диригувати настромленою на палицю шапкою.

Перед українським театром М. Садовського, що містився в домі «Общества грамотности», похід зупинився. Двері театру були зачинені, а на поверсі крізь відчинені вікна видно було в театральному фойє портрет Миколи Лисенка, вкритий жалобним чорним крепом. Заборонений грати на похоронах поліцією, жалобний марш з опери «Гетьман Дорошенко» був виконаний оркестрою театру М. Садовського, при зачинених дверях, але відчинених вікнах, крізь які, неначе з підземелля, неслися тихі, сумні звуки жалобного маршу. Поліція кинулася до дверей, аби перешкодити виконанню мелодії, але двері виявилася зачиненими. Доки поліція дісталася до будинку, марш був виконаний і тисячі учасників похорону, вислухавши прощальну музику, рушили спокійно далі на кладовище.

Ще напередодні М. Садовський звернувся до управи київської поліції з проханням дозволити провадити небіжчика на кладовище з театральною оркестрою, на що послідувала лаконічна заборона: «Никаких демонстрацій!..» Невільно було грати на вулиці, але вільно було грати у власному будинку театру, та ще й при зачинених дверях!..

Так хитро обійшов заборону київської поліції М. Садовський.

На кладовищі через пізній час лише дехто міг попрощатися з М. Лисенком. Промови в конспекті були напередодні похорону цензуровані київським губер-

натором. Промовляли О. Русов, І. Стешенко, проф. Шухевич і о. Нижанківський.

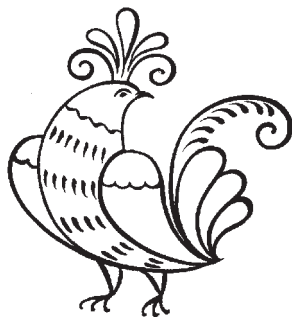
Пам'ятаю надзвичайно цікаву промову І. Стешенка, який говорив про спорідненість М. Лисенка з Т. Шевченком. Один взяв у народу слово, другий пісню й возвели народне слово й пісню в перлину творчості. Ці два імені є фундаментом національної української самостійності й самобуття. Та коли скінчиться будівля цього храму, прийде народ і поклониться своїм пророкам, а їх імена уведе в храм безсмертя.

Отець Нижанківський визначив три моменти в житті М. Лисенка. Перший, коли М. Лисенко прислав свій перший збірник до Галичини і замінив галицькому українцеві сурогат української пісні дійсною українською мелодією; другий — визнання цього факту устами галицької делегації на ювілеї М. Лисенка; третій — сумний момент: «Ми перед свіжою могилою. Вмер батько наш, але від цієї могили вічно буде розходитися дихання невмирущої краси народної української душі, виявленої М. Лисенком у народній пісні».

Під час похорону не обійшлося без інцидентів з поліцією. Коли труну знесли з катафалка, поздіймавши з неї вінки, поліція загледіла, що її вкрито червоною китайкою і до деяких вінків причеплено червоні стьожки. Негайно поліція вимагала познімати червоні стьожки та червону китайку з труни, вбачаючи в цьому прояви революційності. Дехто з громадян почав пояснювати, що покрито домовину червоною китайкою, бо так велить старий козацький звичай, та й, oprіч того, жалобна українська барва не чорна, а червона. Жандармське «начальство» не хотіло нічого знати й вимагало віддати всі червоні стьожки й китайку. Так і забрали все це, як трофеї перемоги над українською маніфестацією.

Усі ці інциденти не порушили сумної урочистості величавого похорону, але другого дня про те, що трапалося на похороні, говорив весь Київ, а реакційні чорно-сотенні російські газети рознесли відомості про демонстрації «мазепи-нців» по всій Росії...»

Я розповів цю щемливу історію лише з однією метою, щоб ніхто з українців не забував, у якій безпощадній боротьбі з імперією, її драконівськими циркулярами і указами виборювалося наше законне право рідномовно розмовляти, задушевні пісні співати і навіть хоронити своїх національних геніїв. Будьте достойні цієї пам'яті!

ЧОМУ ВОНИ ТАК МАЛО ПРОЖИЛИ, ЛИШЕ 47 ЛІТ?

Короткий вік Великих Українців

Усі ми приходимо на Білий світ однаково і починаємо своє життя з дитячого крику. Медичне пояснення цьому — щоб розгорнути легені, почати дихати, збагачувати організм киснем. А далі починається — Доля. У кожного своя, свої стежки-дороги. І скільки кому судилося. Одні розтікаються своїм віком по дереву життя на довгі-довгі непомітні роки, інші спалахують, несуть добро людям, і вельми швидко згорають. Можна сказати, доточно.

Візьмімо для прикладу жереб нашого генія і Пророка **Тараса Григоровича Шевченка**. 9 березня 1861-го йому виповнилося лише 47, а наступної доби його вже не стало. До прикрого мало звікував, згорів буквально на льоту. Але ж скільки, як багато створив наш боян! Літературознавці підраховали: всього випродукував 237 віршів і поем, з них 235 українською, і два імперською. А ще ж були й прозові, драматичні твори, щоденники. Художні полотна...

Але кожен його рядок — зашифрована на віки епістоля, для всіх поколінь послання: «...*та вставайте, кайдани порвіте!*» І не Тарасова це проблема, що ми й по сьогодні не виконали його програмної настанови. Тому й так живемо...

А цей афористичний ключ: «*Борітися — поборите!*» До речі, відозва, заклик цей прозвучав у поемі Т. Шевченка «Кавказ». Звернений він насамперед до представників гордих гірських народів. Цікаво, що на цю тему ж писав свої твори і Олександр Пушкін. Але лейтмотив його творів цієї тематики інший: «*Скорися, Кавказе!*» Мовляв, царюй, імперіє! Як усе діаметрально протилежно...

Це ж великий Шевченко вчить нас бути самостійниками, будувати свою незалежну державу. Від часів Кирило-Мефодіївського братства, до речетативу, зашифрованого в «Посланії...» — «*В своїй хаті — своя правда, і сила, і воля!*» Аж до заклику до нинішніх самодурів, котрі живуть за рахунок народу, снідають за чотири тисячі доларів США десь на Мальдівах, тоді, коли народ воює в окопах, хоронить свої кращих синів по всій Україні :

Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люди;
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!

Як бачимо, вчащають зрідка на нашу землю такі пророчі, віщі люди, які підказують, куди нам іти, проти кого і за що боротися. Наші кривні Мойсеї. Життя в них коротке, як спалах. Зблиск у 47 літ. Лише у 47!

Другим таким віщим бояном на нашій землі побував... **Василь Стус** — борець проти іншої московитської імперії — комуністичної. Справжній велет духу, який і в невільній державі залишався вільною людиною, взірцем уярмленої Свободи. Він під своїм хрестом лицаря честі українця не зігнувся ні разу, не впав на коліна. У найжорстокішу пору переслідувань за рідну мову, культурну ідентичність і не схитнувся. Це він на суді скаже свої знамениті слова: *«Якщо на твоїй рідній землі тебе розпинають за любов до неї, тоді доводиться змиритися з тим, що в тебе є рідна земля, але немає рідної країни»*. Як же ж проникливо чітко і об'єктивно оцінено роль українця в комуністичній імперії, і його — борця за свободу свого пригнобленого народу!

Василь Стус теж прожив лише 47! Навряд чие ще серце витримало стільки страждань, знущань, поневірянь. Але вся літературна спадщина В. Стуса — зразок любові до рідного українського народу, до однокровоної його мови. От хто вже найбільше настраждався за свою ідентичність, україномовність, так це Василь Семенович. Поетичний співець від Бога, воїн Честі і Гідності свого народу. Тільки за наругу над однією цією людиною, якої зазнав наш боян від московських катів за своє переконане українство, ми повинні давно б уже розірвати всі дипломатичні стосунки з державою, де й по нині в пошані наглядачі ГУЛА-Гу, КаГеБієські прислужники і сексоти.

Рівно 47 років доля відміряла, як мовиться, на все — про все, **Симону Васильовичу Петлюрі**. Напевне, найбільш яскравій особистості за всю останню столітню історію українського державотворення. Якщо прослідкувати за його життєвим і творчим шляхом, то добре помітно, що всі роки від народження у травні 1879-го до початку революційних подій у царській Росії, зокрема у Києві, були для нього натхненним часом підготовки, виучки, накачування власних моральних, наукових, політичних, військових, літературних, етичних м'язів і якостей, котрі засвідчать, що в час найважчого випробування для українського

народу він виявиться найбільш підготовленою, фаховою людиною, аби у червні 1917-го і по грудень 1918-го виконувати роль Генерального секретаря військових справ Української Центральної Ради. Щоб із лютого 1919-го і до останнього свого дня — 25 жовтня 1926 року бути головою Директорії, себто уряду УНР.

Можна лише собі уявити, як за умов, коли в головних його опонентів — стоїчного авторитету тих часів Михайла Грушевського, його політичного спільника Володимира Винниченка не сходили з уст заклики розпустити армію, обирати соціалістичний шлях розвитку для України, і що найстрашніше — здатися в автономію Московії, Петлюра виступав категорично проти цього, і в своєму переконанні залишався непохитний як скеля. Він твердив, що без української армії самостійна Україна буде зметена зі своєї території в одну мить. Що ні в якому випадку не можна погоджуватись на автономію в складі Росії, це шлях у бездну.

Це ним організовані найбільш боєздатні українські полки на всіх фронтах громили червону наволоч, встановлювали народну владу. Під його особистим командуванням наше військо отримало багато славних перемог. Петлюра той командарм, який під натиском значно переважаючих сил противника зумів вивести свої дивізії і полки за межі держави, дбав про побут, трудовлаштування тисяч своїх командирів і старшин, осіб рядового складу у вигнанні. Він і за кордоном не складав зброю, готував визвольний похід на Україну.

Тим часом, на нарадах у Леніна, Сталіна, Дзержинського першим завданням стояло — за будь-яку ціну знищити Петлюру. Вони так і казали, що повстання в радянській Росії будуть продовжуватися доти, поки буде жити Симон. На це були кинуті всі зусилля людиноненависників, людоджерів.

25 жовтня 1926 року на розі бульвару Сен-Мішель (які красиві останні чотири слова для пісні про Петлюру, купляйте, поети-піснярі!) у Парижі прозвучали постріли. Сім куль з револьвера єврея Самуїла Шварцбарда обірвали життя Головного Отамана. Він прожив лише 47 років і п'ять місяців... До образливого мало... Напевне, половину від того, що міг би...

Найстрашніше в цій історії те, що й нині, через дев'яносто з лишком літ зло залишається не лише непокараним, а навіть не засудженим. Йому не дана належна оцінка з позиції моралі. Присяжні, під тиском громадськості і політичних, літературних авторитетів тієї пори, таких, як Ромен Ролан, Анрі Барбюс, Максим Горький, як фізик Альберт Ейнштейн і інших знаних людей, прийняли абсолютно невмотивоване рішення... виправдати замах на життя лідера УНР. Точніше б сказати: схвалили акт убивства людини. І Самуїл-Шльома Швацбард через тиждень після початку судового розгляду був звільнений з-під варти. Фактично його оголосили на весь світ своєрідним героєм. Але й убивцею.

Як на мене — абсолютне дикунство. У французькому законодавстві, до речі, передбачена відповідальність за зумисне убивство коня, віслюка. А тут виїшла публічна похвала за розправу над людиною у центрі столиці. Варварство на користь Москви!

Уже тоді кремлівська пропаганда робила колосальні кроки у справі розповсюдження, поширення в масах дезінформації. Можна сказати, що стався найбі-

льший її успіх якраз у справі обстрілювання постаті Симона Петлюри. Червона Москва, готуючись до замаху на провідника УНР, на всю потужність розпускала брудні плітки про те, що це буцімто глава Директорії запусив і буцімто особисто керував єврейськими погромами в Україні. Насправді ж все було стовідсотково навпаки. Є факти, докази того, коли Симон Васильович надто рішуче діяв проти тих, хто глузився над єврейськими сім'ями. Приміром, відомий випадок, коли за розпорядженням Головного Отамана притягнули до суду і буквально на місці подібного злочину у Проскуріві (цей факт описувала свого часу україномовна газета США «Свобода») був розстріляний повстанський очільник Іван Семесенко. Наказ про негайне і справедливе розслідування його дій віддав особисто Симон Петлюра.

Є сотні, якщо не тисячі інших подібних прикладів жорсткого протистояння лідера Директорії УНР подібному лиху. Але тодішня українська діаспора московській брехні протистояти не змогла. А нинішні князьки та вождики всі також язики сховали в одні місця. Чи забули ж ми те, як весь український бомонд на чолі з П. Порошенком, весь склад Верховної Ради слухали брехні одного брехуна з Ізраїлю і навіть йому аплодували в парламенті.

Прикро, але факт: 2006 року, перебуваючи в Тель-Авіві, я йшов по вулиці імені Самуїла-Шльоми Шварцбарда... Ми ж тільки мовбито безкінечно плануємо спорудити пам'ятник Симону Петлюрі в Києві.

Серед тих, хто згорів у творчому пламені коротких 47-ми років життя, — **Борис Дмитрович Грінченко**. Письменник, лексикограф, етнограф, літературознавець, історик і публіцист. Активний громадський діяч. Редактор низки україномовних видань. Усіма силами боровся за впровадження рідної нашої

мови в школах, в установах і побуті. Невтомний фундатор «Просвіти». Автор чотиритомного видання «Словарь української мови» (1907–1909). Великий Українець!

Наскільки болісно, до глибини душі сприймав Борис Дмитрович дійсність, байдужість багатьох українців до свого пригнобленого, рабського становища в московитській державі, може слугувати його проникливий до глибини душі вірш з вельми промовистою назвою «Землякам, що раз на рік у Шевченкові роковини збираються співати гімн».

Поезія настільки виразиста, промовиста, гостра, що її актуальність, либонь, нині надзвичайно висока, тому не можу втриматись, аби її не зацитувати повністю:

Ще не вмерла Україна,
Але може вмерти:
Ви самі її, ледачі,
Ведете до смерти!
Не хваліться, що живе ще
Наша воля й слава:
Зрада їх давно стоптала,
Продала, лукава.
Ваші предки торгували
Людськими правами,
Їх продавши, породили
Нас на світ рабами.
Не пишайтеся ж у співах
Ви козацьким родом:
Ви раби, хоча й пани ви
Над своїм народом.
Україна вам не мати,
Є вам инша пані,
Зрадних прадідів нікчемних
Правнуки погані!
Тільки той достойний щастя,
Хто боровсь за його,
Ви ж давно покірні слуги
Ледарства гидкого.
Ви ж давно не люди — трупи
Без життя і сили,
Ваше місце — кладовище,
Яма та могили.
Як живі покинуть мертвих,
Щоб з живими стати,
«Ще не вмерла Україна»
Будемо співати.
Як живі покинуть мертвих,

Прийде та година,
Що ділами, не словами
Оживе Вкраїна.

П'ятим, кого я назву сьогодні в числі тих, хто закінчив свій життєвий шлях майже в юних 47 своїх літ — **Микола Костянтинівич Зеров** — незрівняний український поет, майстер найскладнішої — сонетної форми віршування, знавець і перекладач з античної поезії, літературознавець. Він жив немовби зануреним у привабливість мудрих римлян, був своїм серед кебетливих древніх греків. Такого ж, звичайно, не люблять вже тільки за те, що він більше всіх знає. А Зеров і справді був за панібрата з Вергілієм, Лукіаном і Лонгом, перечитавши їхні твори, цитуючи їх і їм подібних авторів напам'ять.

Мовою партноменклатурників подібна культурна інтелектуальність називалася «відривом від сучасності», гостро критикувалося. Його поезію ніби жартома спершу прирівнювали до моральних листів Луція Анея Сенеки до Луцилія, згодом це переросло до інкримінацій у «неокласицизм», а під кінець закінчилося звинуваченнями в «українському буржуазному націоналізмі». Те, що спершу було буцімто дружньою критикою, переросло в доноси й інвективи. Нарешті у підвалах ЧК його вже лупцювали до втрати пам'яті, вимагаючи зізнання в тому, що він організатор шпигунської мережі, добивалися назвати тих, хто входив до цієї ворожої змови. Яке жахливе московське дикунство!

Відомого професора-інтелектуала Миколу Зерова, якого позбавили через його мовбито «неправильну» творчість усього — улюбленої роботи, сім'ї, змоги займатися творчою діяльністю, будь-де друкуватися, навіть жити в Україні. А заарештували на одній з Підмосковних залізничних станцій, де він шукав роботи і притулку теплого уже надвечірку кінця квітня 1935-го року. Як контрреволюціонера. Потяглися місяці і роки безперервних допитів, вибивання зізнань. Це було страшніше навіть, ніж жити у брутальному рабстві. Хотілося просто померти...

Спершу вся хамська «липа» було оцінена на десять років заслання до Карелії. Але для Кремля і це виявилось недостатнім покаранням, позаяк Микола Зеров не покався. Він продовжив і у засланні перекладати на українську «Енеїду» Вергілія. Тоді йому додатково «виписали» ще й розстріл. Щоб знищити остаточно. Кривоногий капітан КГБ Міхаїл Матвеев застрелив Зерова з револьвера 3 листопада 1937 року поблизу селища Сандармох. У тій же обоймі з ним попрощалися з життям український письменник Микола Куліш, наш же знаменитий режисер Лесь Курбас і ще сотні патріотів-українців. Миколі Костянтинівичу було лише 47. А офіцер держбезпеки рапортував про особисте перевиконання соціалістичних зобов'язань у боротьбі з «ворогами народу» до 20-их років Великого Жовтня.

Серед «ровесників смерті» у 47 чоловічих літ серед великих українців, даруйте ж, звичайно, за такий дивний вислів, але він тут, погодьтесь, об'єктивний, і **Олекса Кузьмович Коваленко** (1880–1927рр.). Український поет, перекладач, видавець. Уклав і випустив антологію віршів та малої прози «Розвага. Український декламатор» (1905, 1906), упорядник літературно-артистичних альманахів «Терновий вінок», «Досвітні огні», «З неволі». Засновник видавництва «Ранок». Визначною видавничою працею О. Коваленка стала велика антологія української поезії «Українська муза» (1908), до якої увійшли твори понад 120 визначних українських поетів від 1798 року, а також біографічний і бібліографічний матеріал про них.

До тих, хто так рано пішов із життя, але зробив для України чимало, відноситься і **Василь Федорович Різниченко (Різников)** (1892–1939 рр.) — український історик-популяризатор, бібліограф, демограф. Звання кандидата економічних наук отримав у 26 років. З 1928 р. — асистент у Всеукраїнській академії наук, згодом старший науковий співробітник Інституту демографії АН УРСР. В протоколі чистки 1930 року записано: «Зовсім не має суспільного навантаження. Політично неграмотний. [...] Відзначити і запропонувати ліквідувати свою політичну неграмотність». У 1938 р. Різниченка було заарештовано, звинувачено у шпигунській діяльності на користь Польщі та згодом розстріляно...

Важливо, щоб ми, українці, ніколи не забули їхні імена! Щоб вони були безсмертними.

СМЕРТНИЙ ВИРОК В ОБМІН НА... МЕТЕЛИКИ

За чим приїздив до Києва суддя-вбивця?

Скільки буде сонця і світла на Землі, знайте, що 17 грудня у Києві сніг на пагорбі довкруги колишнього так званого Жовтневого палацу культури має бути для нас, українців, багряним від крові наших старших братів і батьків. Бо це історичний день! Саме цієї пори 1934-го, у підвалі цього похмурого, неодрядного приміщення, на виконання рішення виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР, було розстріляно 28 інтелігентів — письменників, науковців, журналістів, освітян — славних наших братів-українців.

14 грудня того року з Москви до Києва прибула «розстрільна» команда на чолі з головою Військової колегії Василем Ульріхом. Це був виходець із Риги, котрий особливо відзначався авантюрним і віртуозним вмінням «шити» кримінальні справи проти неугодних партії людей. Дар цей у нього удосконалився, можливо, від того, що спершу навчався в комерційному відділі Політехнічного інституту, який так і не закінчив. З молодих літ у кривавому ЧК. Ніякої юридичної освіти не мав, але вже 1926 року несподівано очолив Воєнну колегію Верховного суду. Дехто з дослідників стверджує, що В. Ульріх отримав цю посаду за особистою вказівкою Сталіна, який тієї пори активно пощипував дружину Ульріха — співробітницю секретаріату Леніна Анну Кассель.

Ульріх, з пересадкою на добу в Москві, прибув до Києва фактично з Ленінграда, де очолювана ним Військова колегія вже почала активний відстріл «ворогів народу», які начебто брали участь в убивстві «любимця партії» Сергія Кострикова-Кірова. Він зі своєю бригадою смертників виїхав до нової столиці України на особисте прохання першого секретаря ЦК КП(б)У Станіслава Косіора.

Цей поляк за походженням, страшенно ненавидів усе українське і не зі служби, а за власним переконанням посилював знущання у період комуністичного геноциду проти українського селянства. Покінчивши з голодомором, оббиранням селян, взявся за офіційний відстріл інтелігенції. Під його проводом чекісти зліпили справу проти молодих інтелігентів. Косіор забажав, щоб процес проти українських журналістів, письменників прозвучав на весь Союз, тому запросив провести процес у Києві особисто Ульріха.

— Можу виїхати до вас лише на дві доби, дорогий Станіславе Вікентійовичу, — відбивався суддя-убивця.

— Два дні? — перепитував Косіор. — О, думаю, цього для нас цілком достатньо! Тут у нас група лише в 39 ворогів. Нам би тільки вирок від вас, Василю Васильовичу. Ми їх тут же й «шльопнемо», як нам радить це робити дорогий Михайло Іванович Калінін...

Косіор мав на увазі нову постанову центрального виконавчого комітету Союзу РСР «Про внесення змін до діючого кримінально-процесуального кодексу союзних республік» від 1 грудня 1934 року за підписом М. Калініна. Там було п'ять пунктів, які розв'язували руки інквізіторам.

1. Слідство у цих справах завершувати в десятиденний термін;
2. Обвинувальний вирок вручати лише за добу до розгляду справи;
3. Справи слухати без участі сторін;
4. Касаційне оскарження вироків, як і дії щодо помилування, не допускати;
5. Вирок щодо вищої міри покарання приводити в дію негайно.

Іншими словами, кого вже вписали відправити на той світ, то вже він дзуськи викрутиться: обрубали всі шляхи відступу. Пряма дорога під кулю в лоба...

Суд розпочався 14 грудня. В цей час Київське ЧК отримало особливо таємне завдання. Секретна група повинна була провести обшуки з вилученням в українських ентомологів-любителів двох-трьох альбомів засушених метеликів. «Викаблчучуючись» перед Косіором з приводу поїздки на суд до Києва, Ульріх ніби між іншим, заявив:

— Ви ж знаєте, що моє хобі — полювання на метеликів. А у вас цієї пори літають лише сніжинки. Чого мені до вас їхати?

— Та ви що, Василю Васильовичу, я вам обіцяю два альбоми вже пійманих і засушених яскравих українських метеликів. Таких ви й не бачили ще. Буде навіть «Тигровий вітрильник». Тільки приїжджайте...

— А ви що — також захоплюєтесь колекціонуванням комах? — тут же блискавично відреагував товариш суддя у телефонну трубку. — Хоча, відомо, tiger swallowtail це явно не український, а американський метелик...

— Я просто серйозно готувався до вашого приїзду. Дещо прочитав про ваше захоплення, викручувався Косіор. — А взагалі ж бо, ми хочемо першими просигналізувати, що Україна жорстоко бореться з тими, хто ставить за мету вчиняти замах на керівництво ЦК і товариша Сталіна. Тому нам потрібен вирок за вашим підписом...

— Усе, я їду, просто негайно відправляюся. Ви мене переконали... Дві з лишком доби тривали суцільні п'янки. В залі тривав судовий процес, за сценою, в теплій кімнаті стіл ламався від наїдків та напیتків. Регулярно сюди з'являвся голомозий і лобастий Косіор. З-за завіси до нього спускався такий же лисий, слимаковидий В. В. Ульріх. Жерли, пили і потішно реготали. Перший секретар ЦК розповідав веселі анекдоти про тупих хохлів. Звідси поїхали на закриту дачу. Там пиячили до самого ранку, танцювали з артистками під баян. Охмелений голова Військової колегії Верховного суду СРСР з'явився на чергове засідання лише по обіді наступного дня, коли вже завершували зачитувати вирок. З 39 притягнутих до кримінальної відповідальності двадцяти вісьмох засудили до вищої міри покарання — розстрілу. Нібито за підготовку замаху на зверхників комуністичного режиму. Ульріх безпосередньо з спецкімнати зв'язку доповідав особисто товаришу Сталіну, що серед приречених на смерть відомі українські письменники, поети, літературознавці. Кров полилася рікою...

Ось імена цих людей, яких засудили до розстрілу ввечері 16 грудня 1934 року, а вранці 17-го їх уже й прикінчили вогнепалами: брати Крушельницькі — Тарас та Іван, Кость Буревій, Григорій Косинка, Дмитро Фальківський, Роман

Сказинський, Олекса Влизько, Михайло Лебединець, Роман Шевченко, Михайло Оксамита, Олександр Щербина, Іван Терещенко, Костянтин Півненко, Гаврило Проценко, Сергій Матяш, Олександр Лященко, Євген Дмитріїв, Адам Богданович, Порфирій Бутузов, Іван Бутузов, Володимир П'ятниця, Яків Блаченко, Іван Хоптяр, Петро Борецький, Леонід Лук'янов, Домінік Польовий.

Першу частину цього списку складають імена молодих, але вже відомих людей. Брати Крушельницькі, до прикладу, — представники унікальної родини українських інтелігентів, яка складалася з справжніх світил у різних галузях. Ця сім'я дала українській національній культурі багатьох діячів у різних сферах мистецтва, літератури, громадського життя, стала символам-жертвою сталінського комуністичного безпощадного, кривавого режиму, що знищив мозок нації, наслідки якого відчутні й по нинішні дні.

Усе почалося з розстрілу 17 грудня 1934 року в Києві Івана Крушельницького — українського поета, драматурга, графіка, літературного критика. Зі знищення його брата Тараса Крушельницького — українського письменника і перекладача. За ними на Соловки будуть вивезені батько Антін Крушельницький — український письменник, критик, літературознавець, колишній міністр освіти УНР; сестра братів Крушельницьких Володимира — лікар, публіцист, редактор, громадський діяч; брат Богдан Крушельницький — відомий економіст, педагог; брат Остап Крушельницький — дослідник кіно, журналіст. Усі четверо останніх з цього роду розстріляні в горезвісному Сандармоху. Всі сім'ю — під корінь. Без найменшого співчуття і жалю. Так і по нині невідомо, за що ж їх зведено з життя... .

Серед 28 жертв київського розстрілу у підвалах колишнього Жовтневого палацу відомий письменник Григорій Косинка, якого Іван Стефаник свого часу залюбки величав своїм сином. Легендарний поет і прозаїк Олекса Влизько, якого ще називали українським Пушкіним. До речі, глухий, слух втратив після хвороби, але разюче чутливий до тонких порухів природи і життя.

Поруч із ним, скошений кулею, впав знаний драматург Кость Буревій, автор історичної драми «Павло Полуботко». Дмитро Фальківський, поет, прозаїк, сценарист, перекладач. Та інші безумовно талановиті, обдаровані люди. Окремих із них, за репліки під час судового засідання, за буцімто двозначні відповіді «не за сценарієм суду», виводили з зали і більше їх ніхто не бачив серед живих...

16 грудня 1934-го увечері Косіор проводжав Ульріха на залізничному вокзалі до Москви. В купе занесли, окрім різних подарунків і пахучого «кривого м'яса» (читай — ковбаси), ще й дві чудових папки з екземплярами гербаріїв метеликів. Армвоєнюрисст у званні, яке відповідало армійському генерал-полковника, кинувся листати зразки, і, розгублено зупинився, запитально поглянув на першого секретаря ЦК КПУ(б)....

— А где, где обещений «тигровий паруснік»?

— Всьо в ажуре, Васілій Васільєвіч. Ми ведь деловіє люди...

Косіор виразно махнув рукою в бік входу до вагону і з тамбура показався чекіст, який поніс до нього й гостя красивий, обтягнутий оксамитом чемоданчик. Коли перед Ульріхом відкрили віко дорогого подарунка, на нього подивився справжній американський метелик породи «Тигровий вітрильник». Родич знаменитих марахонів — надзвичайно рідкісних і дорогих комах.

— Де ж це я його вполював? — жартома запитав дещо спантеличений таким рідкісним презентом Ульріх.

— Як же ж де? — в тон йому відповідав Косіор. — Звичайно ж, у нас на Хрещатику...

— У такому разі я готовий ще не раз приїхати на таке щедре полювання...

— Ми підготуємо чергову партію «ворогів народу», себто, метеликів, знову вас гукнемо, дорогий Василю Васильовичу...

***

Прошу, панове українці! Бодай подумки поклоніться тим, хто був у цей день, 17 грудня 1934 року, розстріляний у підвалах колишнього Жовтневого палацу культури у Києві. Вони прокладали дорогу нам до української Незалежності! Слава Україні!

СКІЛЬКИ Ж МОЖНА ФАЛЬШИВИТИ НА ПАТРІОТИЧНІЙ НОТІ?

Зустрічає мене котрогось там дня один, сказати б, явний НЕ український патріот і з блудливою усмішкою на обличчі і в'їдливо каже:

— Ну й що, перезув нарешті пан Портнов усіх вузьколобих чиновників Київради з їх невмотивованими національними героями. Особливо ж поскіпався над твоїм улюбленим Уласом Самчуком. Виявляється, він таки прислужував фашистам...

— А ось це останнє, — зауважую з повним серйозом у голосі, — це вже повна нісенітниця...

— Це ж чому? Є ж відповідне рішення суду, — гарячкує мій знайомий. — Там чорним по білому так і написано...

— Та невже? — щиро дивуюся. — Дуже хотів би прочитати мотивацію і висновок суду. Скинь мені електронною поштою, будь ласка...

За якийсь час і справді отримую кілька вирізків із рядками якихось публікацій. Приглядаюся: не інакше як обривки із телеграм-каналів. Усе одно, що кілька брудних пліток «сарафанного радіо». В одному вказується, що Улас Самчук нібито відбірний прислужник гітлерівців. Позаяк працював редактором рівненської обласної газети «Волинь». А хіба про подібне стало відомо лише нині?

Ще 1956 року вийшов роман письменника, озаглавлений «На білому коні», де в деталях описано те, як Улас Самчук потрапив до рідних волинських країв на початку Другої світової війни, як і чому прийняв пропозицію очолити головну офіційну газету Рівненщини. Насправді ж, як стверджував завжди, була у нього одна-єдина мета — пояснити людям, котрі будуть читати урядове видання під його редакцією, хто такі комуністи, які вони ставлять завдання по відновленню своєї влади після розгрому фашистів. Чому цього не можна допустити. Він знав, що серед волинян у нього надзвичайно високий рівень довіри до його слова.

На початок війни Власу лише виповнилося 36 літ, але він уже був відомий на весь світ письменник. Насамперед своїми романами «Кулак», «Марія», чудовою трилогією «Волинь». За останні твори його уже висунули на здобуття Нобелівської премії в галузі літератури. Такого багажу літературної слави у такому віці не мав ніхто...

Усе вийшло, як, власне, і планував Улас Самчук 1941-го. Його редакторство в газеті «Волинь» дало змогу блискавично наростити потужний наклад видання серед полісян. Його ім'я у виданні мало супермагнітний ефект. Наклад газети зростав буквально по днях і годинах.

Але й німці також виявилися далеко не дурнями. Вони помітили, що газета «Волинь», яка фінансується за кошти рейху, нічого не пише про успіхи військ вермахту, про активістів нової влади на місцях. У газеті редактора У. Самчука висвітлюються виключно проблеми внутріукраїнського життя. Редактору зробили три зауваження одне за одним. На четвертий раз без будь-яких розмов

заарештували. Після декількох допитів з пристрасстю спрямували разом із групою «відпрацьованого матеріалу» на відправку до концтабору в Польщі. На нього очікувала явна смерть.

Бог порятував письменника. Коли Уласа Самчука проводили до вагона, щоб спровадити туди, де диміли крематорії, він побачив неподалік у колі військових знайомого офіцера. Гукнув його, позаяк був поліглотом, володів п'ятьма мовами світу, а німецькою геть бездоганно. У відповідь на запитання німця-офіцера, високого штабіста, чому пан редактор знаходиться під вартою, Влас гукнув:

— З надуманих причин мене везуть до крематорію... Прощайте!

Відтак колесо фортуни крутнулося в протилежний бік.

Тут я прошу на хвилю зупинитися, і поглянути на іншу подібну історію. Багато із вас, друзі, звичайно пригадує випадок приписування співробітництва з гітлерівцями всесвітньо відомому українському вченому літературознавцю, мовнику, письменнику Юрію Шевельову. Він не покинув Харків на початку війни, коли місто захопили загарбники. Щоб якось вижити, науковець почав трудитися в україномовній газетині, яка виходила за німців. Як учений-дослідник, продовжив на сторінках видання, яке опинилося у нього під руками, писати статті з дослідження античних рукописів, пам'яток старожитності. Чим, власне, займався до війни...

Підсумовуючи зроблене Юрієм Шевельовим, українська громадськість зуміла, далеко не з першого разу, щоправда, декілька років тому, буквально проламати рішення Харківського міськвиконкому про встановлення на фронтоні одного з будинків, де він мешкав колись, пам'ятної дошки. Але Харків був таким містом-конгломератом, де, окрім міськвиконкому, був іще верховний гепа. Ось тому капризному хулігану у кріслі голови міста хтось нашепотів, що український патріот зі світовим іменем ученого є буцімто колишнім прислужником фашистів. Мало хто із українців не бачив кадрів того варварства, яке тисячу разів крутили українські телеканали, демонструючи, як якісь «забулдиги» під охороною лоботрясів і поліції молотами розбивають меморіальну дошку ученого, котру недавно встановили. І хоч би хто тоді з вождів-правителів держави, відомих політиків грюкнули за подібне по бездарній гепі. Ніхто не вступився за українсько-американського славіста, історика української літератури, професора Гарвардського та Колумбійського університетів, іноземного члена Національної Академії наук України. Злякалися все тієї ж бездарної гепі...

Сьогодні ще з бруднішим кавалком обвинувачень така ж словесна мазня ліпиться претенденту на колишню папаху Нобелівського лауреата, великого українського патріота, одного з лідерів українського краснописьменства в нашій діаспорі довоєнної і післявоєнної пори Уласа Самчука.

Знайомий, сказати б, НЕ українофіл скинув мені текст, де автора трилогії «Волинь», всесвітньо відомих романів і повістей «Чого не гоїть вогонь», «На твердій землі», «Втеча від себе», «Темнота», «Гори говорять» та інших, безпідставно звинувачують у тому, що він начебто у відповідь на розстріли в Бабино-

му Яру схвально ставиться до цього. Навіть буцімто хвалив-підбадьорював у цьому варварстві німців.

Але знаєте, хто таке стверджує. Читаю із присланого: звинувачення такі належать... панові Бужанському... Відомому українофобу, борцю проти української мови і всього нашого національного.

Улас Самчук

Подібне навіть непристойно читати, тому, що, приміром, стає одразу зрозуміло, що ні Бужанський, ні Портнов, ніхто із судів, хто прийняв рішення про ворожість Україні дій Уласа Самчука, зовсім, як я розумію, не знають ні біографії письменника, ні його творів, ні того, чим він, власне, займався в Україні у період Другої світової війни.

Будучи уже відомим письменником, Улас Олексійович до 1942 року ніколи не був у Києві. А саме це було його найбільшою людською мрією. Він, належачи до найближчих людей Андрія Мельника, Голови Проводу Українських націоналістів, у складі однієї з перших оперативних груп, після наступу вояків вермахту на українські землі, відправляється, за завданням ОУН, в рідні краї. У гурті з ним прямує фанатично любляча Україну, поетка, красуня Олена Теліга. Вона буквально рветься до Києва, Улас планує отаборитись у рідному Рівному. Він, уточню, 1905 року народження, отже, у 1941 йому лише 36 років. Ніжній вродливиці, дочці колишнього ректора Української Господарської академії у місті Подебради (ЧехоСловаччина) — на рік менше. Вона заміжня. Але чоловік її Михайло Теліга відпускає свою дружину з побратимом для активної і безкомпромісної боротьби з ворогами України на рідній землі. Ця бойова ланка націоналістів буквально вплав перебирається через річку, яка є першим бойовим ко-

рдоном на шляху до рідного дому, інший рубіж також переповзають буквально на пузі. Найстрашніше їм у дорозі в напрямку Львова наштовхнутися на німців, або на комуністів, але ще гірше — на буцімто соратників по боротьбі — націоналістів-бандерівців. Між двома крилами ОУН точилася жорстока, безкомпромісна боротьба. Тому фактично кожна така непередбачувана здибанка могла закінчитися для двійки патріотів стовідсотковою загибеллю.

І все-таки двійко патріотів успішно добираються до Львова. Якийсь час і В. Самчук, і О. Теліга підсилюють тамтешню організацію мельниківців бойовими статтями, Олена друкує вогненну поезію із закликами знищувати ворогів України. Далі їхній маршрут продовжується до Рівного. Маючи завдання особисто від Голови ОУН Андрія Мельника, Влас Самчук пробирається на пост редактора державної газети «Волинь». Оскільки засобів і сил для організації та запуску приватного видання в націоналістів просто не було. А газета вкрай потрібна була для пропагандистської війни. Ось вони й скористалися авторитетом Уласа Самчука.

Олена Теліга

Олена Теліга у Рівному також певний час виступає зі статтями і віршами, які підтримують в українцях дух опору, віри в незалежність України, за яку треба боротися усіма можливими силами. Головну скрипку, звичайно ж, веде письменник У. Самчук.

Якби Влас Олексійович бодай хоч якось співпрацював із вермахтом, він би неодмінно отримав би кулю в лоб від Служби Безпеки Андрія Мельника. А ще швидше б свинцева розплата прилетіла зі стріли бандерівців. Тому я нині, мабуть же, маю повне моральне право запитати нас усіх, панове українці: ви кому

довіряєте — честі українських націоналістів крила А. Мельника, які славилися небувалою жорстокістю у відповідь на найменшу зраду своїх людей, чи довіряєте беззастережно таким «діячам сучасності» як А. Портнов, М. Бужанський? Вибирайте, пані й панове!!!

Однак йдемо далі. Улас Самчук залишається працювати в Рівному, при підтримці організації ОУН мельниківців. Олена Теліга рветься до Києва, і таки відправляється самотужки до столиці. Вона має завдання А. Мельника згуртувати на боротьбу проти німецьких загарбників, проти комуністів-підпільників усі літературні сили культурного центру. І молода та юна Олена Іванівна добирається свого. Її на підмогу з-за кордону прибуває коханий чоловік Михайло Теліга.

Вирвавшись буквально випадково із лабетів смерті за сприяння знайомого німця-офіцера, Улас Самчук розуміє, що йому на якийсь час потрібно зникнути з очей гітлерівців, тих, хто приймав рішення знищити його в концентраційному таборі. Він ставить перед собою мету все-таки дістатися берегів Дніпра-Славутича, котрого ніколи не бачив, по який марив роками, поклонитися йому. Бо він уже перебачив усі головні річки Європи, а своєї, оспіваної Тарасом Шевченком і братами-українцями — ні.

Саме цієї пори в Києві починаються розстріли у Бабиному Яру. І євреїв, і циган, в тому числі й українців. Каналами ОУН-мельниківців проходить інформація про те, що, фанатично вірячи в свою щасливу життєву зорю, новий голова літераторів України, мужня і смілива Олена Теліга навідріз відмовляється покинути Київ, припинити на певний час відверту і нерівносильну боротьбу проти окупантів. Поетку арештовують, а з ним і її чоловіка Михайла Телігу. За декілька днів по цьому, до речі, найвірогідніше 21 лютого 1942 року, німці розстрілюють молодят і ще групу оунівців у Бабиному Яру.

А тепер, пані й панове, вмикаймо розум і здоровий глузд.

Улас і Олена пробиралися в Україну з Європи декілька днів, частину шляху долаючи водні перешкоди напівголими, несучи одяг на голові. Милися від багнюки, від смороду гнилих очеретів у річечках і канавах, напевне ж, допомагаючи одне одному. Десь там сушилися, ховаючись від людських очей. Усе вдвох, молоді і красиві, Можливо, поміж ними і виникали якісь почуття. Однак особисто для мене важливо, що Олені беззастережно довіряв чоловік, котрий послав її в таку многотрудну дорогу, і це, мабуть, головне! Водночас, думаю, що на цій повазі твердилися й пошанування Уласа Олексійовича до свого бойового побратима, напарника по боротьбі. Вони завжди були готові віддати життя одне за одного... Як двоє безстрашних бійців за Україну...

То як ви вважаєте, друзі, знаючи, що в Бабиному Яру Києва німці почали розстрілювати бранців, цей великий письменник-гуманіст, добре відаючи про те, що серед заручників убивць, смертником є і Олена Теліга, сестра по перу і красному слову, міг він міг сказати все те бездарне, про що ліпить нині якийсь Макс Бужанський? Що, мовляв, Улас Самчук, чуєте, буцімто заохочував німе-

цьких фашистів до розстрілів у тому пекельному Яру. Але чомусь лише євреїв. А двох Теліг вони на тій бойні мали б помилувати, не стріляти, чи як?

Як на мене — абсолютна нісенітниця. Особливо ж знаючи, що Олена Теліга для Власа Самчука була бойовим побратимом, партнером по небезпеці, по смертельній боротьбі. Хто повірить, що мудрий і співчутливий пан Улас подібно міг висловитись?

Якщо Улас Самчук ненавидів виключно євреїв, як виходить з посилу пана Бужанського, то де на це є бодай найменший натяк у його десятках томів творів? Панове політики, судді, українці, ви зустрічали подібне?

Думаю, що якби в Україні була бодай одна українська патріотична організація, вона б уже зажадала від тих, хто зводить такі брудні наговори, без будь-яких доказів, відверто сіє ворожнечу поміж народами, які живуть у братстві і мирі століттями, сповна відповісти за явний наклеп...

«НАВІЩО МЕНІ ТАК БАГАТО ГРОШЕЙ?»

Історія, яка покорила З'єднані Стейти Америки

Давно уже не мислю свого життя письменника-дослідника без Вікіпедії — оперативної інтернет-енциклопедії, де можна знайти відповіді замало не на всі питання життя і світобудови. Щире спасибі її засновникам і невтомним редакторам, які день і ніч перелопачують, чистять він намулу новоутворені тексти. Редактори, які, до речі, трудяться безкоштовно! Інтелектуальні волонтери!

Одначе вельми важливо не лише черпати нові знання з неї, але й поповнювати її розділи, сторінки свіжими даними з різних галузей знань, якими володіють самі читачі-користувачі. Розумних, організованих людей у нас вистачає.

От і нещодавно трапився мені до рук номер газети україномовна американська «Свобода», яка з 1893 року у минулі часи щоденно, а тепер щотижня видається у США, номер за 16 травня 1961 року. Увагу привернула статейка про чоловіка, який на олтар спорудження пам'ятника нашого Великого Кобзаря у Вашингтоні виклав тоді найбільшу серед усіх пожертвувачів суму грошей — 4 000 доларів США.

Нагадаю, що саме тоді відзначалося сторіччя з часу смерті нашого великого поетичного генія і українська діаспора З'єднаних Стейтів Америки, як тоді величали США, вирішила того року на кошти вихідців з України спорудити за океаном величній монумент прославленому мислителю.

Рік чи півтора тому я готував статтю про цю святу народну будову українців на заокеанському континенті, з'ясовував усе можливе щодо того, як все відбувалося там, як прості люди ставились до цього проекту. Маю одразу замітити: долар США 58 років тому, ой, як же ж високо цінувався в народі. Заможніші емігранти жертвували по 3-5 зелених. Не тисяч, ні, а доларів. Основна ж частина надходжень від трудового народу поступала в розмірі одного-двох грошів з однієї кишені. Бідніші скидалися по 50-75 центів.

Щоб краще зрозуміти цінову палітру часу, підкреслю, що 90-те число газети «Свобода», від 16 травня 1961 року, де була опублікована стаття про неймовірно щедрий дар українця, коштував тоді лише 6 центів!

Тому чотири тисячі доларів з однієї руки – це було надзвичайно «круто»! Навіть, немислимо багато! Можна, напевне було подумати, що, «розкошелівся» великий магнат. Та й я, грішним чином, спершу все оцінив подібно.

Тоді, у травні 1961 року, із редакції до Детройту, міста на кордоні з Канадою, відправився журналіст редакції газети «Свобода». Позаяк саме звідси поступила означена сума коштів, від людини, яка назвала себе Василем Олійником.

Кореспондент невдовзі віднайшов щедрого мецената. Як він розповідає, був це худорлявий у щетині, не багатирського зросту чоловік, віком 71 рік. 1911-го він прибув до З'єднаних Стейтів Америки на заробітки із села «Коцемир у Товмацькому повіті Західної України». Таким, власне, було пояснення пана Василя газетяреві своєї родинної комунікації. Уточню всім доступнішою мовою: йдеться про село Хотимир Тлумацького району Івано-Франківської об-

ласті. Розбіглося воно своїми бідними вуличками на відстані 16 кілометрів від районного центру Тлумач, за 35 кілометрів від Коломиї. Через населений пункт біжить-спотикається на камінцях річечка Хотимирка.

Василь Олійник насправді виявився ніяким не багатієм, а звичайним емігрантом-пенсіонером, який усе життя нужденно працював у Штатах. Як і його троє братів, котрі на початку минулого століття вирушили з-під смерек рідного краю на далеку чужину у пошуках кращого життя і долі. Двоє із них залишилися трудитися в Канаді і вже до того часу, як газетяр приїхав у Детройт, пішли на небеса. А ось Василь, ще з одним найближчим родичом подався далі — у США, потрапив до Детройту. Пан Василь до виходу на пенсію надзвичайно важко працював і заробив щомісячну державну виплату з казни — 150 доларів США.

Був він насправді бідний, але вельми ощадливий чоловік. Мешкав у маленькій кімнатці, яку все життя винаймав. Не мав сім'ї. Ніколи не розкошував. Щомісячно відкладав трішки грошей на «чорний день». Одного разу він перерахував своє багатство і зрозумів, що як давній емігрант із України він насправді є надзвичайно імушим, гойним, як кажуть, чоловіком, позаяк, в «загашнику» у нього виявилось аж 5 000 доларів США. Колосальна на той час сума грошей для трудової людини.

Скромний прикарпатець вирішив, що така маєтність йому ні до чого. Думав: «Навіщо мені такі великі гроші?!» Пан Василь Олійник зробив два великодушних дари: одну тисячу доларів США він презентував на Вищу парафіяльну школу, а ось решту коштів — 4 000 доларів США — відправив переказом на будівництво пам'ятника Тарасу Григоровичу Шевченку у Вашингтоні. Батькові Кобзареві! Як він висловився, великий поет завжди наставляв його на шлях істинний, вчив добру і вірі в людей. Поет завжди допомагав йому у житті...

Коротку замітку про цю далеку і давню подію я виставив на сайті села Хотимир, її ви вже можете прочитати у Вікіпедії. І на цьому можна було б поставити крапку. Але, повірте, не хочеться.

Дуже жадається, аби ці мої замітки про чесну, праведну людину з минулого, до того ж далекого заокеанського життя, щирого нашого земляка українця Василя Олійника прочитали в його рідному селі у Прикарпатті, в Тлумацькому районі. В давнину навіть було це не село, а знамените містечко. І завжди у віках воно мало славу пограбованого, розтрошеного після набігів татар. Дуже хочу, щоб мешканці того населеного пункту, де нині проживає ледве-ледве більше 900 осіб, бодай би раз порадили за свого земляка, котрий відзначився у світі такою добродушністю і щедрістю. Віддав усі свої скарби на пам'ятник рідному поетові!

110 років тому пан Василь виїхав з Хотимира. З ним і три його кривні брати. Відомо, що в селі залишилася їхня рідна сестра, але вона невдовзі померла, як заявив ще у квітні 1961 року Василь Олійник..

Цікаво, чи якось продовжився рід Олійників в українській прикарпатській стороні, чи є тепер у тому краї їхні родичі? Хто знає, будь ласка, напишіть, я з радістю опублікую вашу інформацію...

П.С. У ході бесіди кореспондента «Свободи» і пана Василя Олійника в клубі Детройта з'ясувалося, що готового фотознімка для газети в «народного мецената» немає. Просто не любив емігрант-українець фотографуватися. А потім для цього потрібно ще й спеціально... голитися. А він бороду лише підстригав...

«Я зроблю світлину і надішлю її вам до редакції, — пообіцяв пан Олійник журналісту, потаємний багатій із Прикарпаття, — якщо це так уже вкрай потрібно...» Певне ж, потаємно в душі розраховуючи, що йти йому до фотографа все-таки, мабуть, не доведеться. Ось зараз поїде цей напасний чоловік звідки взявся, і проблема забудеться. Але газетяр, з усього видно, виявився, либонь-таки, затятим фахівцем. Уже в наступному номері газети (число №91), який вийшов 17 травня 1961 року, на самому лобному місці, у шпигелі (так на газетній полосі називається найбільш видна частина шпальти) було розміщено замітку, озаглавлену «Василь Олійник, який віддав усе своє майно на пошану пам'яті Шевченка». У цій публікації було вміщено і фото, мабуть, сивого чоловіка. Ось воно. Даруйте, що не зовсім якісним вийшов і мій знімок через відстань у часі...

КІНОЗІРКА О. ДОВЖЕНКА ВПАЛА В СЕРЦЕ ВЛАСА САМЧУКА

**80 років тому, 16 серпня 1941 року, вже відомий письменник
Улас Самчук у Рівному зустрів київську кіноартистку
Таню Чорну-Прахову, і що з того сталося...**

У людей іноді трапляється таке, чого спеціально й не придумаєш. Жили у власних сім'ях кожен по-своєму, начебто й задоволені обставинами-становищами, які вибудували, але приключилася одна ненавмисна зустріч, і все враз перевернулося...

У цій історії в однієї половинки майбутнього цілого зав'язка виявилася така. Молоде дівча з сирітської родини: мати померла, коли нашій героїні виповнилося лише три роки, а батька розстріляли у першу московсько-українську війну, з-під крила бабусі поступило 1925 року до Київського державного театрального технікуму, котрий мав два відділення — кіно і театр. За три роки, коли мила пані завершувала навчання, технікум злили в один навчальний заклад із Державним музично-драматичним інститутом імені М. Лисенка, тому випускникам диплом видавався за вищу освіту. Бідове життя дівчище з перших кроків навчило до крові битись за своє існування. І Таня Чорна завжди була першою там, де треба було проявити себе. Показатися якнайкраще. Якщо на конкурсі талантів, то в головній групі, якщо зніматися в масовках, то перед самою камерою. А потім і Бог обдарував її всіма щонайліпшими приладами, а головне — розумом. Відтак і з женихів було що вибрати. Вдача тут усміхнулася з першого ж серйозного кроку: вийшла заміж за онука знаменитого професора, що подарувало одразу заможне життя в достойній родині.

А тут і повезло з пропозиціями на ролі в кіно. Коли сам особисто Олександр Довженко відбирав собі претендентів на артистичні папахи у кінофільмі «Земля», то на виїзд до Яресьок під полтавськими Шишаками, де мала народитися картина, запросили і Таню Чорну-Прахову. На той час у неї за спиною вже було ряд епізодичних ролей у кінофільмах.

Через десятиліття описуючи свій життєвий шлях, пані Тетяна вимережить наступне: *«... Село дуже гарне, над річкою Пслон, чудові краєвиди на воду, на луки, глибокі, темні, зелені яри, прекрасні сади, веселі гаї з відомими нашими соловейками. Хати все гарні, чисті, заможні. Є то курортна місцевість і сюди ще перед війною приїжджали на літнисько зо всіх кінців Союзу. Від того село заможніло...»*

Життя в Яреськах, у творчій групі Олександра Довженка, дало змогу молодій артистці уявити головну суть кінокартини. Зрозумілою для неї вона стала з тривалих розмов із режисером, у години, коли зйомки зупиняли тривалі дощі, з головною героїнею, дружиною Олександра Петровича — Юлією Солнцевою, а особливо з оператором і душею знімального десанту Данилом Демуцьким. Він був справжня душа творчого колективу, а борщі його дружини — найсмачніші принади сільського життя...

Тетяна Прахова з часом виведе таке (стилістика і пунктуація автора сумлінно збережені): *«Основним мистецтвом фільму було виявити і показати духову суть та вищу мудрість землі української. Кожна людська істота, кожна тварина, кожна рослина, навіть вода і повітря, повинні були заговорити мовою творчого духа...»*

Артистка у свої спогадах зазначає: *«... фільм був побудований за модою того часу, тобто безсюжетний з нахилами до гротесковості. За вимогою знов-таки політичної тенденції, він мав бути безособний. Тобто головних осіб у ньому не було, все то була «маса», колектив, а все разом — ряд епізодів пов'язаних тонкою ниткою тематичної філософії. Коли дивитись на фільм з нейтральної точки погляду і з перспективи минулого часу, то необхідно ствердити, що то була спроба отримати філософські поняття матеріалізму з вимогами філософії ідеалізму. Природне, тобто Боже, мало увійти як складник штучного, тобто людського. При чому те людське, штучне мало репрезентувати, озагальнювати саму природу. Завдання непосильне для людських творчих спроможностей...»*

Тетяна Прахова Чорна, дружина У. Самчука, Київ.

Читаємо далі: *«... Я, наприклад, почала з епізоду сільського вечора. Все, що входить як складник до поняття вечір, мусіло бути висловлене, але не лише зовнішньо зі знайомими піснями людей, жаб і птахів, але і передане мовою людської душі. Молоді люди — дівчата і хлопці, ті найвиразніші символи невтомності першої сили природи, ті що не потребують відпочинку, а шумлять разом з вітром і цвітуть разом з цвітом яблуні, що під місяцем і зорями ночі живуть силою того ж життя, як під сонцем дня.*

Мені припала роля якраз такої дівчини, — читаємо у спогадах Тетяни Федорівни. — Вона проста і звичайна і вся її сила в її коханні. Вона не має багато слів, щоб себе висловити, але вся її поведінка має замінити її слова. Вона не репродукує життя, вона є його нероздільним складником...»

Ці довгі цитати відвертостей пані Прахової представлені мною з однією доброю метою, аби ви, пані й панове, зрозуміли, що то була за людина, підібрана Олександром Довженком на одну з другорядних, епізодичних ролей, як вона мислила, як вона діяла, що, власне, собою уявляла. У короткому мемуарному нарисі якось пані Тетяна замітила: *«Над нами працював сам Довженко. Він намагався передати нам свої задуми і вже з перших проб я помітила, що Довженко є мною вдоволений. Мені здавалось, що я розумію його наміри і намагалась їх картинно передати. До всього я підходила до ролі і як тип...»*

Після виходу на екрани кінофільму «Земля», його заборони на якийсь час в СРСР після фейлетонних нападків різних там дем'янів бедних і оглушливого успіху на світових кіноекранах, міжнародних кінофестивалях, коли чи не на кожній афіші, як символ нового довженкового дітища з'являвся образ саме Тетяни Прахової, на неї посипались найрізноманітніші пропозиції від кінорежисерів. Але знявшись у кількох лише із фільмів, мила пані несподівано, можливо, й для себе самої також, вирішила, що артистизм, Мельпомена лицедійства це не її стезя. Її все більше заохочувала до роботи на кіностудії трудомістка і творча справа монтажника, з чого, власне, вона починала свої перші кроки на київській кіностудії. Її, як не дивно, вабила роль відповідального за калейдоскоп відзнятих сцен і епізодів, робота своєрідного інженера фільму з його підготовки до виходу на екрани. Там була для неї своя поезія задумів і старань, щоб окремими мазками зі сцен і відзнятих епізодів наповнити зображальний ряд великим і неповторним змістом. І режисери навіть почали змагатися за включення Тані Прахової до свого творчого колективу.

А серед постановників їй найбільше імпував порядний і вельми розумний, добродушний Іван Петрович Кавалерідзе. На самому початку літа 1941 року очолювана ним кіногрупа вирушила до Карпат, плануючи відзняти кінокартину про Довбуша.

Трудилися лише вісім діб. Зненацька один із росянистих світанків наповнився виттям сирен і вибухами авіабомб. Того ж дня основна частина кіношників уже отримала зброю у військкоматах Львова, решта — жінки та літні люди, серед них і асистент режисера пані Прахова, на чолі з 54-літнім Іваном Кавалерідзе, подалися, де пішки, де попутнім транспортом на Київ. На підході до Рівного їх зненацька оточили гітлерівські автоматники на мотоциклах. На важкому танку підкотив офіцер. Він з пістолетом у руці вискочив із бронемашини і сердито запитав своїх підлеглих, чому, мовляв, ще не ліквідували цю дивну диверсійну групу з кінокамерами. Хіба не видно, що це радянські шпигуни, комуністи, які все фільмують?

Тут обізвався фемдфебель з мотоколяски. До цього він ламаною російською спілкувався з режисером. Коли той назвався по прізвищу, німець поліз до

свої польової сумки і витягнув потріпаний номер берлінського кіножурналу. Погортавши його, здивовано перепитав:

— Ві — Коволерідзе?

— Так, гер офіцер, — обізвався Іван Петрович. — Саме я. А це моя знімальна кіногрупа...

— Кіно «Наталька Польшявка»?

— О, так точно, пане-гер офіцер... Я режисер цього фільму. Ось артистка, яка грала в тій кінокартині, — показав кіномитець на Таню Прахову...

Це врятувало всім життя. Одначе арештантів окупанти не відпустили. Забрали автівку, все обладнання. Дорога на Київ для них була закрита. Основний загін окупантів рушив за своїм завданням, а одна мотоциклетна пара з кулеметом на колясці, кожної миті готова його застосувати за жакливим, немилосердним воєнним призначенням, заходилася провадити кіношників до трудового табору, який розмістився поміж Дубно і Рівним. Для кіношників, яких залишилося від усієї групи двадцять вісім душ, почалося трудове пекло під наглядом німців і поліцаїв. З часом усіх перевели на роботи у Рівному, треба було вилізувати вулиці нової столиці райхскомісаріату...

Тут би можна, мабуть, й закінчити з представленням візитівки жіночої половини моєї оповіді. Тільки як можна судити з записок Тетяни Федорівни, викладені в двадцяти газетних підвалах діаспорної преси 1950 року, які мені вдалося відшукати в архівах, показують нам вельми неординарну особистість. Уважну до життя, людей, настроїв. З гострим зором тонкого психолога й аналітика. Майстром викласти на папері свої почуття і настрої, з художнього боку оцінити дійсність, настрої, змалювати портрети й характери людей.

Цей мемуарний матеріал не знаю чи й де ще опублікований, окрім старої й малотиражної, діаспорної україномовної американської газети, але його точно обійшли увагою чи просто не докопалися до нього так звані «дослідники», котрі нині пишуть про Прахову, оскільки стверджують, що народилася вона буцімто в заможній родині, дехто називає, що знайшлася... в Лубнах на Полтавщині. Що батька Тані Чорної розстріляли за те, що начебто був прокурором. Хтось один, либонь, колись вигадав подібне, і пішло воно гуляти навіки. Чи ж не пора вже внести ясність до штрихів біографії пані Прахової?

Отож, у записках Тетяни Федорівни про свою малу батьківщину написано так. Після кінофільму «Земля» її умовив знятися в своєму кінофільмі «Трансбалт» режисер Білінський. Цей фрукт був «з тих, що «подають надії», а пізніше я переконалася, що це один з тих чисельних початківців неукраїнського походження, що починають у Києві, а мріють завершити себе у Голівуді, звичайно, попасом через Москву...»

«Трансбалт» — фільм про море і моряків, тому його зйомки проходились поблизу Керчі. «Ранками я купалась переважно одразу у хвилях моря, беріг був пологий, пісковий і ніби створений для пляжу...» «...Десь там далі у синьому просторі ледве виднілася славна Тамань і козацька Кубань, частинно моя батьківщина. Бо там на Кубані у приморському місті Єйську, де мій батько перед

першою війною був адвокатом і головою міста, я прожила кілька років свого дитинства. З того я так мало пам'ятаю, але все-таки знаю, що там був у нас великий дім, сад з басейном і водограєм. Той басейн дуже добре мені запам'ятався. бо до нього одного разу впала моя найменша сестра і мало, мало не втопилася».

З цих записок стає також відомо, що у батьків їх було четверо сестричок — одна одної менша. Коли не стало ні матері, ні батька, всю малечу відвезли до бабусі під Лубни, де й вони виростили у бідності й злиднях ...

Нижче розповім про його. Він — це Влас (кому хочеться — Улас) Самчук. На серпень 1941-го — 36-літній письменник, автор уже знаменитих на весь світ, зрозуміло ж, поза межами СРСР повістей «Марія», «Кулак», трилогії «Волинь». Після довгих років митарств по Європі він нарешті в складі групи ОУНм (мельниківців) повернувся до рідної України, на дорогу й милу серцю Рівненщину, з дозволу побратимів по боротьбі за незалежність України погодився на пост головного редактора газети «Волинь», котра, можна сказати, була центральна на окупованих українських територіях. Українським націоналістам вкрай потрібен був потужний засіб масової інформації, ось вони переконали відомого письменника очолити офіційну україномовну газету рейху, у такий спосіб здобувши потужну трибуну для пропаганди антибільшовизму.

І ось котроїсь серпневої доби до пана Власа долинув поголос, що поруч із ним на вулиці міста трудовим табором стоїть знімальна колишня група київської кіностудії на чолі з відомим режисером і талановитим українським скульптором Іваном Кавалерідзе. Окупаційні війська заблокували просування кіношників додому, вимагаючи трудового оброку. Кинувши всі справи з організації газетного видання, яке щойно очолив, пан Улас кинувся розшукувати Івана Кавалерідзе, про якого багато читав і чув.

У книзі «На білому коні» Влас Олексійович згодом напише про цю зустріч так: *«Справді інтригуюче товариство — частина фільмової групи Кавалерідзе, яка в Карпатах робила фільм «Пісня про Довбуша», тікала від війни до Києва, під Дубном біля села Птичого була перейнята німцями, зазнала багато пригод і ось аж тепер добрела сюди.*

Наше знайомство було винятково просте й винятково приємне. Вони, до речі, випадково вже знали про мене з оповідань одного селянина з Панталії біля Дубна, у якого вони деякий час мешкали. Іван Петрович — високий, тяжкуватий, з кістявим характерним обличчям, сивавим волоссям, займав окрему невелику кімнатку. Ми зустрілися, як старі друзі, по кількох хвилинах розмови ми вже мали багато спільних зацікавлень — кіно, література, спогади... Я засипав його запитаннями про Київ, про відомих людей, він багато про це знав і багато міг оповісти.

Мене цікавила також його власна персона, — пише Влас Самчук, — один з перших піонерів українського фільму ще перед першою війною, з часів так званого ательє «на Сирці» біля Києва, найвидатніший після Довженка майстер кіномистецтва, творець таких фільмів, як «Коліївщина», «Перекоп», «Злива»,

«Штурмові ночі», «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм» і багатьох інших, як також видатний скульптор, автор численних скульптурних праць. Тетяна Прахова, спочатку акторка у фільмах «Земля» Довженка, «Трансбалт» Білінського, пізніше видатна кіномонтажистка у фільмах О. Довженка, І. Кавалерідзе, І. Аненського, І. Савченка. Вона працювала над такими фільмами, як «П'ятий океан», «Прометей», «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Богдан Хмельницький»... Іван Шеккер — один з визначних кінооператорів, учень славного Дмитра Демуцького, співтворець численних відомих фільмів... І нарешті його елегантна дружина Віра, яка працювала в кіностудії як секретарка.

Улас Самчук

«Для мене всі вони, — зізнається письменник у книзі «На білому коні», — були винятково атракційною появою, я був жадібний на людей з Києва такого стилю, мені хотілося їх пізнати і багато від них довідатися. І я їх зрозумів. Ми розумілися взаємно. Ми зустрілися, познайомилися і стали друзями. На довгі часи».

«А увечері цього дня на помешканні С. Скирипника відбулося інтригуюче прийняття. Розуміється, запрошені також наші київські гості».

«Це моя перша зустріч з людьми «з того українського світу» була виповнена по вінця дуже інтимними, глибокими й щирими переживаннями, які хотілося висловити назовні якоюсь особливою мовою, — пише Влас Олексійович. — Пісня, музика, танець, радісний сміх — ось мова, що нею найлегше говорити в таких випадках, а тому невелике помешкання Степана Івановича було виповнене саме цією мовою, відчувався ідеально добрий настрій, усі хотіли вирватися з війни, з ідеологій, з пересудів, бути людьми між людьми. Пригадується чудова Віра Шеккер з її креольським, кокетливо-усміхненим, дискретно-приманливим, дуже жіночним обличчям, з блискучими, кольору буришину очима, з буйним каштановим волоссям. І з її «Чубчик, чубчик кучерявий», якого вона вико нувала з такою пристрасною експресією і такою вибагливою ніжністю. Або знов пригадується Таня Прахова — гостра протилежність Віри: напружено-спокійна, внутрішньо-схвильована, з чудовими великими і глибокими карими очима і свіжими, яскравими рум'янями на алябастровобілих щоках. У ясно-червоному светрі і чорній сатиновій сукні вона творила ідеальну модель для картин стилю Ренуара — поєднання українсько-чорноморського і французько- провансальського типу».

Тут можна ставити логічну крапку, бо, власне, все головне уже сталося. Якщо це правда, коли кажуть, що людські союзи укладаються на небесах, то спалах на небокраях уже, напевне, стався: Таня впала в око пану Власу. Причарувала його саме цього вечора. І трапилося це 16 серпня 1941 року. Себто, якраз 80 літ тому...

Недарма Влас Самчук, думаю, змальовуючи принадний портрет Тані Прахової, згадав стиль відомого художника П'єра-Огюста Ренуара, батька французького імпресіонізму. Пам'ятаєте головну картину митця — «Ліза з парасолькою»? Чарівна баришня наче в серпанку дощу: до чортиків вродлива, загадкова і недосяжна...

УТЕЧА ВІД МУМІЙ

Продовження оповіді про те, як письменник Улас Самчук вибирає собі для життя супутницю

На ранок після нічної гулянки в помешканні друга Уласа Самчука, який щедро частував частину знімальної групи Івана Кавалерідзе, виявилася, що надворі субота, 17 серпня 1941-го, і всім треба негайно відправлятися на примусову роботу. Абсолютний тверезник режисер ще на світанку заходився всіх піднімати. Водночас тривожно поглядав на віддалений сусідній будинок, де мешкав редактор газети «Волинь» і великий письменник. Там ночувала його асистент Тетяна Чорна-Прахова. У другій половині ночі, коли нарешті скінчилися пісні і танці, Улас Олексійович, обнімаючи київську артистку, привселюдно казав: «А ось її, панове, так і знайте — нікому не віддам... Я давно шукав таку гарну жінку для себе...» Це й справді було кохання з першого погляду... На всі решта років...

Потрібно вже було вирушати на робочий об'єкт — розбирати завали на одній із вулиць Рівного. Німці, які доручили цю роботу гурту кіношників, котрі опинилися в заручниках у хазяїв нового порядку, навіть не допускали можливості запізнення полонеників. За невчасну чи то не в повному складі появу групи на майданчику мав відповідати він — кінорежисер. Довелося б, напевне, платити негайним арештом. Іван Петрович добре знав ці залізні німецькі правила, начитався про них. Тому ще і ще раз перерахував людей. На вулицю із приміщення барачного типу, де їх приймали, вийшли всі двадцять шість киян, не було лише Тетяни Прахової. Аби не накликати біди на всю громаду, Кавалерідзе направився до ошатного будинку, де мешкав У. Самчук. Саме в цей час на їхню вуличку з автостради завернуло велике і лискуче легкове авто з відкритим дахом, у ньому з переднього сидіння вже піднімався їхній новий знайомий — пан редактор газети. Він на прощання привітно махнув рукою водію, і, легко зістрибнувши на землю, підійшов до здивованого режисера. В руках Улас тримав папірець.

— Танцюйте, Іване Петровичу, — сказав весело. — Це ваша «вольна». Право на маршрут до Києва... Погляньте, з гербовою печаткою і високим командирським підписом... Як і обіцяв...

Кавалерідзе взяв до рук документ. У ньому двома мовами — німецькою й українською було виписано: що дана карта надає право на маршрут до Києва з Рівного знімальній групі київської кіностудії у кількості 26 осіб під керівництвом кінорежисера Івана Кавалерідзе. Усі, що обступили було Власа Самчука й Івана Петровича, стали весело обніматися, а тоді схопили редактора і підкинули його над головами, обережно по цьому ставлячи на ноги. Він не противився, бо все розумів...

— Сійте, сійте! — Розгублено вигукнув головний кіношник. — Але нас же 27?

— Нічого, — багатозначно усміхнувся Самчук. — Вирушайте таким складом. Тетяна Федорівна приїде пізніше. Я її сам доставлю... Якраз збираюся до Києва...

Так ото буває у житті. Скільки ж тих капосних і капризних залицяльників було в Тані Чорної-Прахової за часи зйомок на кіностудії, у творчих відрядженнях. До бісиків звабна, вона немовби притягувала магнітом до себе усяких гультіпак і несерйозних кавалерів, та й достойних чоловіків, мабуть, також. Але всі вони без перебору отримували від неї відкоша. Агресивні у своїх зазіханнях — зі скандалами. Хто, власне, на що заслужив. А ось Улас... Улас, це інша справа. Інтелігентний, вихований, кожне слово якого має значення і вагомий зміст. Добродушний, привітний, уважний. Ні, подібний не зустрічався їй ще ніколи. І серце розтануло начебто в одну мить.

Крайня ліворуч — Тетяна Чорна-Прахова, через одну особу від неї — Улас Самчук, поруч із ним — кінорежисер і великий український скульптор Іван Кавалерідзе. Серпень 1941 року.

Пані Тетяна на той час була заміжня, мала навіть двійко дітей. У віднайдених мною записках, про котрі йшлося в попередній публікації, Т. Чорна-Прахова писала (стилістика і пунктуація авторки старанно збережені):

«Займали ми пів великої кімнати, розділеної на половину звичайним великим килимом. За килимом у другій половині жили старі батьки. У цілому мешканню, що складалося з п'яти кімнат і кухні, жило вісім членів родини дорослих і троє дітей. Крім того одна кімната винаймалась одній чужій родині, бо по

правилам цих часів і тих умов одна родина не мала права користати аж з п'яти кімнат. А поза тим ціле мешкання було завантажене не лишень людьми, але й речами і були то не звичайні буденні речі. Батько мого тестя — відомий російський професор мистецтвознавства Адріян Прахов, назбирав було величезну збірку передовсім картин, по друге — різних інших музейних експонатів великої історичної вартості. Так, наприклад, у нашій кімнаті знаходилась частина справжньої єгипетської мумії (професор Прахов бував особисто на розкопках у Єгипті). На стінах висіли оригінали Врубеля, Серова, Васнецова, а в сховку під ліжком спочивали оригінали Вато і Грьоза. На поличках за склом лежали маски мумій, чарівничі амулети, різні намиста, що колись, можливо, тисячі років назад, належали якимсь єгипетським красуням.

І от коли я перевантажена цілоденними враженнями з перенапруженими нервами верталася пізно вночі, не завжди разом з чоловіком, додому та коли я опинялась між нашими муміями та амулетами, а до всього, коли зі стін дивились на мене божевільні очі Врубелівської Медузи, на мене іноді находив дуже своєрідний, невловимо визначений страх. Здавалось — щось станеться, можливо щось недобре. Іноді я забувалась де я — час, простір і все реальне тратилось і я перебувала у неуявно реальних просторах якогось іншого, ніж цей наш, світу.

Одного разу, пам'ятаю, коли через наше велике вікно світив місяць і його бліде сяйво якраз падало на мумію, мені вдалось, що в тому «далекім» просторі я бачу постать жінки високого росту, яка з безконечного простору наближається до мене. І не помагало закрити очі. І закривши їх, я все одно могла бачити неуявно далеке...»

Таня не мала близьких подруг. Щиро контактувала лише з кількома випускницями їхнього технікуму/інституту, з котрими раніше ділила голодні часи навчання і вступу в професію актриси. І ось іноді серед них на доволі рідких посиденьках її, що називається, «проривало» на відвертість. Це був, казати б, справжній психологічний наступ на мумії і домашній Єгипет, як вона знічев'я між своїми називала домашній «приватний затишок».

— У мене, — спересердя казала тоді Тетяна Прахова, — навіть діти зроблені тихцем, щоб диван не скрипнув, щоб свекруха, боронь Боже, чого не почувла — не подумала, з наглухо мені закритим рукою ротом, щоб і не писнула. Під забальзамованою мумією, колись живою істотою. Господи, прости за щирість. А я хочу в коханні широти і простору, до крику, щоб усі довкруги почули, що мені іноді буває добре...

Ось Улас і влаштував їй таке життя. Бо вона наче опущена в серпанок туману, з щасливою усмішкою на устах, коли довкруги окупація, смерть, гори і сльози повернулася нарешті з поїздки на кінозйомки в Карпати. Добре, хоч чоловіка не було дома, він пішов на фронт. І вже в жовтні 1941-го поспішила в нову поїздку до Рівного. І Влас кілька разів приїздив до Києва. Він із малолітства обожнював це історичне місто, про зустріч із яким мріяв давно, здається, завжди.

А особливо боготворив він Дніпро-Славутич, яким ніколи не міг намиливатись. Улас із дитинства виплекав в своїй уяві поняття, що Дніпро, то начебто головна вісь Землі, і все крутиться довкруги неї. Він навіть виносив у собі заголовок для майбутнього роману про головну річку планети — «Дід-Дніпро».

А що, звучить блискуче, привабно, інтригуючи... І хоч тепер дивився на все очима дорослої людини, яка добре розуміється на тонкощах географії, фізики, астрономії, давня казка з рідних фантазій усе жила у ньому...

У книзі «На коні вороному» Власа Самчука є зворушливий запис про першу зустріч письменника із величавим Славутичем:

«Годі повірити! То ж це він, Дніпро! Там далі вниз перед нашим зором. Широчінь, велич, далеч. Зупиняємось німо захоплені, бо нема слів, щоб це сказати. Нарешті, нарешті... Стільки років мріялось, снілось, тужилось, і ось він живий і справжній перед очима...»

Ці часті поїздки до добра не могли привести, позаяк перебуваючи в Києві, Влас ночував у Тетяни. Аж поки їх не застав чоловік Андріян, який проїздом заскочив додому. Це, мабуть, і наблизило фатальний день розв'язки. Не знісши розлуки, Таня Чорна кидає дім і сім'ю, дітей. Відтак, усю свою київську реальність перетворює у минуле, заради його одного. Переїздить до Уласа Самчука у Рівне. Тікає від мумій, як вона пояснює все самій собі...

Звичайно, що йому в цій історії було значно простіше. Він хоч далеко не пуританець, і практично завжди залишався по-джентельменськи уважним, прихильним, чемним до гарних жінок, усе ж завжди залишався по-серйозному однолюб. На час знайомства з київською кіношницею Тетяною був навіть буцімто жонатий. Аж цілих дванадцять літ поспіль. Це було своєрідне життя на віру з Марією Зоц, україркою, яка перед тим удатно стала громадянкою Чехословаччини, і вони багато разів намагалися оформити свої стосунки офіційно, але через те, що Влас Самчук на Захід утік без паспорта, і фактично був людиною без громадянства, не могли ні розписатися, ні взяти шлюб у церкві, позаяк останнє можливе лише після формального утворення сім'ї. Тому й жили нарізно. Тим паче, Марія навчалася в Карловому університеті Праги, здобувала фах фармацевта, а він після наступу Німеччини на СРСР вирішив навідатись у рідні краї, організувати на Волині, з допомогою ОУН (мельниківців) шалений спротив комуністичному режиму, котрий, відомо, планував знову повернутись до України.

Але Марія була головним натхненником його творчої удачі. Саме за її опіки письменник У. Самчук зумів створити ще в порівняно ранні роки геніальні свої твори, такі, насамперед, як роман «Марія» — про страхітливий Голодомор в Україні, соціально-психологічну драму «Кулак», унікальне дзеркало української дійсності — трилогію «Волинь». Українська діаспора США, Канади, Бразилії 1980 року за останній твір висувала Уласа Самчука кандидатом на удостоєння Нобелівської премії в галузі літератури. Нагороду не вдалося отримати лише через активне торпедування позицій кандидата радянсько-комуністичними прислужниками, для котрих вихід українця на такі висоти

означав би немислиму поразку Кремля на світовій арені. На приниження ролі творів українця-ОУНівця були кинуті величезні гроші, які, на жаль, тоді працювали.

У цьому успіху письменника велика заслуга пані М. Зоц: вона стала справжньою Музою Власа Олексійовича, його порадницею. Марія першою прочитувала все, що виходило з-під пера письменника, на диво вміло відділяла головне у творі від другорядного, іноді давала слушні поради автору, які завжди відчутно посилювали оркестрові струни його блискучих витворів краснописьменства. Одначе слава до літератора, до їхнього неповноцінного сімейного кубельця прилітала одинокою птахою, не приносячи ніяких матеріальних благ плодovitому автору та його чарівній і милій імпресарію. І, напевне, що саме це віддалило їх дещо з часом. Сім'я ніяк не складалася. Хоча вдячний Влас Самчук, уже побравшись із київською кіношницею Тетяною, перевидаючи свій головний твір 1952 року, присвяту оформив своїй першій дружині Марії Зоц. «Тій, що першою читала цю книгу, що її переживала і любила — Марії Зоц, з пошаною. Автор» — було написано на лобній сторінці нового видання.

Різні є думки і версії щодо стосунків Уласа Самчука і Олени Теліги (в дівоцтві — Шовгеніва). Вони справді могли б, напевне, стати заздрісно красивою, розумною парою неперевершено блискучих українських літераторів і патріотів. Тим паче, що обоє ніколи не скривали взаємних симпатій. Грайлива й чарівлива дочка академіка, ректора української Академії у Подєбрадах (колишнього міністра шляхів в уряді УНР), під Прагою, полюбляла дразнити увагою молодих людей, як казав Улас, — «пускаючи бісики з зеленавих очей». Одначе Олена завжди залишалася вірною чоловікові, і це завжди безцеремонно демонструвала за всяких обставин. Вона була такою винятковою людиною, що її образити не міг ніхто. А виглядала, з опису М. Самчука пані Теліга перед Другою світовою війною так: *«елегантна... років тридцяти, з прекрасним темнобронзовим волоссям, злегка кирпатим, кокетливим носиком і виразними, зеленкавими очима»*.

Красуня й розумниця Олена Теліга

Є чимало свідчень того, що Олена Теліга вельми позитивно оцінила вибір Уласа Самчука щодо Тетяни Чорної. Теліга уже тривалий час займала провідну дружню роль із догляду за життєвими гараздами свого колеги, насамперед на фланзі особистих інтересів молодого чоловіка. Жінки дуже швидко подружилися, підтримували одна одну в складний час воєнного лихоліття. Теліга неодноразово, спостерігаючи, як живуть і ладять Улас з Тетяною, казала колезі, що це справді його половинка — щира та вірна. Письменник погоджувався з Оленою. Він про це якось написав так:

«...ми чуємось давно близькими, ніби прожили разом ціле життя. Мені здається, що я дома, що ось це моя жінка і мій син і що я перед ними зобов'язаний».

Ще якось він про свою незбагненну пристрасть до Тетяни оцінить так: «між нами стояла велична сила магнетизму, для якої, здавалося, не існує ніяких віддалів і ніяких умов, яка єднала нас нерозривною силою гравітації в просторі нашого космосу».

Знаходимо в Самчука і рядки про Олену й Тетяну. Ось вони: «Обидві різні, а разом чимось між собою споріднені, вони здружилися з першого дня знайомства. Вони багато часу проводили разом в розмовах, дарма що Таня не належить до дуже балакучих».

Тут треба визнати, що пані Тетяна загалом відважилась заради свого кохання на винятково відчайдушний крок. У час, коли зі зброєю ходять чужинці, не обмежуючи себе нічим в її застосуванні на ураження, а ночами шастають так звані месники, дуже важко зрозуміти і виправдати людину, котра пішла на службу до німців, аби тим самим начебто воювати за Україну. Насамперед проти більшовизму. Хто таке міг зрозуміти, повірити в таке, коли всіх стріляють, убивають, і відповідальних за злочини немає. А метикувата кіноактриса з обійми Олександра Довженка зрозуміла і достойно оцінила справу Уласа Самчука та його відважних друзів ОУНівців, їхню національно-просвітницьку роботу — справжню самопожертву заради України. Уже за її приїзду до Рівного письменника, головного редактора газети «Волинь, яка вважалася центральним виданням рейхскомісаріату України, арештували гітлерівці за передову статтю, озглавлену «Так було — так буде!». Вона вимережена паном Уласом так, що його заледве не розстріляли через окремі двозначні в тлумаченні вислови у тексті. Головного редактора звинуватили у тому, що очолювана ним газета буцімто воює проти більшовизму, але водночас стала своєрідним самостійницьким органом, пропагує ідеологію виключно українських націоналістів, власне, пише лише про те, що розкитує й устої влади гітлерівців.

Марія Зоц, колишня дружина пана Уласа, тоді ні миті не роздумуючи кинулася за допомогою до Митрополита Андрея Шептицького. Існує версія, що це завдяки і його особистому втручання вдалося порятувати відчайдушного редактора від вірної смерті в концтаборі 1942 року. Але Тетяна не злякалася цього випадку, не полишила коханого. Діждалася його звільнення.

Подібне було лише порогом їхньої далекої та неймовірно горьованої дороги від дому на Захід. Голодні, холодні переїзди з одного міста до іншого. Десятки переселень у Польщі, Австрії, Німеччині.

Особлива сторінка життя письменника і його дружини Тетяни позначені символом — Ді-Пі. Так коротко іменувалися в просторіччі Табори переміщених осіб ((з англійської — *Displaced Persons*, скорочено: *D. P.*, а в трансліті: *Ді-Пі*), куди потрапили всі ті, хто тікав від «радянського раю»). Справжнє пекельне чистилище, яке формувало колони з тих, кому можна виїжджати на Захід, а кого потрібно повернути назад до СРСР, хто підпадає під так звану репатріацію, яка для всіх закінчувалася однаково — підвалами «Смершу», каліцтвом, розстрілами, або висилками до Сибіру. О, не приведи Боже! Це ж вірна смерть для Самчуків.

Їхнє Ді-Пі розташовувалося в німецькому Аугсберзі. Тут Улас Олексійович виявився також у центрі уваги. Дуже швидко його рекомендували й одногосно обрали головою тамтешнього МУРУ — Мистецького українського руху. І не в останню роль зіграло те, що його дружиною була акторка зі знаменитого кінофільму «Земля» Олександра Довженка. Тетяна Федорівна в гурті відомих вигнанців буквально ожила, стала потрібною всім. Самчук не міг не нарадуватися зі своєї Тетяни. А тут очікували на вирішення своєї подальшої долі такі вже тоді і в майбутньому відомі знаменитості літературного цеху України, як незрівнянна красуня, поетеса Наталя Лівницька-Холодна, до нестями залюблений у неї Євген Маланюк, поет Юрій Клен, письменники Іван Багряний, Василь Барка, Юрій Косач, Роман Купчинський, Тодось Осьмачка, літературознавець Юрій Шевельов, Юрій Стефаник, син Василя Стефаника і близький друг сім'ї Самчуків та багато-багато інших. Багатющий культурний цвіт нескореної України.

Тільки після багатьох митарств 1948-го пароплав, на борту якого знаходилися Влас і Тетяна Самчуки, взяв курс на Канаду. Дорога простелиться їм до Торонто. Громада української діаспори стріне сім'ю письменника з розпростертими обіймами. Назбирає гроші на видання книг, на придбання будинку. Самчуки також і самотужки намагаються заробити на прожиток. Коли Тетяна Федорівна якось рознедужалася і змушена була покинути роботу, Влас Олексійович за сприяння знайомих, що називається, «по благу», влаштувався прибиральником сміття на вулиці. Мав над чим жартувати у листах до друзів, зокрема, до вірного свого споборника Євгена Маланчука. Тепер у мене, мовляв, є нарешті інтелігентна і пристойно оплачувана робота, — писав знаменитому поету.

Для самого Власа Олексійовича нова зміна обстановки, як і країни, справа майже звична. Він, відомо, і на пузі через кордони, здається, аж двічі переповзав. А як подібна зміна координатів для його Тетяни Федорівни?

Відомостей про це майже ніяких, адже все, що стосувалося Уласа Самчука, його рідних і близьких в СРСР вважалося забороненим для обговорення. Є лише дані про те, що донька Тетяни Федорівни Ірина, з родини Прахових, вельми достойно відізналася про свою матір. Воно заявила, що гордиться ненькою, котра стала вірним другом такої великої і знаменитої людини, яким був Улас Самчук. Що вона певною мірою причетна до його творчості другої половини життя письменника. Вельми шкодувала лишень за тим, що у сім'ї Самчуків не було спільних дітей... На письмі це звучить так: *«Я безмежно горда тим, що всесвітньо відомому письменнику в його творчих та життєвих буднях допомагала моя мама майже 50 років поспіль. За цей час вони спізнали багато радості та горя. Вони не залишили після себе спільного родоводу. Але залишилася непересічна сторінка історії їхньої сім'ї»*.

Надзвичайно плідним для письменника виявився канадський період життя. Тут видано трилогію «Ост» — що забезпечило за Самчуком збереження слави «літописця змагань українського народу протягом сучасного йому пів століт-

тя». Так, власне, цей твір і працю літератора оцінив відомий на Заході літературознавець Богдана Кравцев.

Канада, Торонто. 20 лютого 1965 року. Під час святкування шістдесятиліття Уласа Самчука. Письменник у центрі. Поруч із ним дружина Тетяна Самчук.

1954 року видано твір з воєнного лихоліття «П'ять по дванадцятій». Ще за три роки з'явилася книга «Чого не гоїть вогонь». У ній змальовано героїчні дії УПА на Волині у період Другої світової війни. «Планета Ді-Пі» — хвилююча оповідь про тих, хто шукав дорогу на Захід, втікаючи від комуністичного «благополуччя», через які митарства вони проходили. Книги «На твердій землі» та «Слідами піонерів» розповідають про життя українських емігрантів за кордоном.

Бог відвів для життя на білому світі Уласу Самчуку трішки більше 82 літ, він відійшов в інші виміри 9 липня 1987-го. Дружина його Тетяна пішла за світи 1990-го, проживши в цілому 87 років. На старості вони продали своє шестикімнатне помешкання і перебралися до пансіонату старших людей імені Івана Франка в Торонто. Позаяк самим обходити себе їм було уже важко. Пані Тетяна передала закладу 50 тисяч доларів США, які заощадила, для відкриття музею рідного їй Уласа Олексійовича.

Я довго розшукував у західній пресі повідомлення про цю подію, і все-таки знайшов. Газета «Свобода» у №192 від п'ятниці, 7 жовтня 1988 року, сповістила: «Відкриття музею-архіву св. п. У. Самчука». Нижче розміщено фото і репортаж із цієї події. (Про це можна прочитати тут — <http://www.svoboda-news.com/archiv/pdf/1988/Svoboda-1988-192.pdf>). На торжестві була присутня і вдова В. Самчука пані Тетяна.

Аби все було зрозуміло, поясню, що моя особисто пильна увага до творчості великого літератора, літописця двадцятого століття пана Самчука продиктована ось чим. 21 лютого ц.р. у м. Шумську Тернопільської області мені вручили диплом і медаль лауреата премії імені Уласа Самчука за кращий публіцистичний твір 2016 року, якою, власне, визнано мою книгу «Свічка на вітрі» — читати тут — http://vinnychany.kiev.ua/!_ata/data/151.pdf.

Зрозуміло, що я хочу досконало вивчити все, що було пов'язане в письменника з Україною, з якої він був по суті вигнаний. Принагідно зауважу: з своїх 82 літ письменник прожив на наших теренах лише 22 роки, і то переважно у малолітстві.

Того ж дня я побував у комплексі — Тилявський літературно-меморіальний комплекс імені Уласа Самчука, який знаходиться в селі, неподалік Шумська. Тут певний час мешкав майбутній письменник. В одній із кімнат мою увагу привернула етажерка, наповнена книгами, дбайливо упакована целофаном. Щоб, напевне ж, їх не розікрали, аби, либонь, вони довше збереглися.

Це література, якою користувався Улас Самчук. Вона бережно доставлена сюди з Канади.

Один із відомих тернопільських письменників, запримітивши мою пильну увагу щодо цього експонату, підійшов поближче і тихенько сказав:

— Як мені таємно повідомили працівники музею, з часу надходження цього багатства сюди, здається, 1995 року, ніхто, на жаль, не поцікавився тим, що знаходиться на етажерці. Ніхто не заглянув під целофан. Книги з бібліотеки Самчука нікого не зацікавили...

Чесно кажучи, мене приголомшили ці слова. Скільки вже часу пройшло, а я й зараз не можу забути цей шепіт. Тому вирішив спеціально приїхати до Тилявки, переглянути літературу, яку нам, українцям передав благородний Улас Самчук. Знайшов ще людей, які готові були підключитися до того, щоб описати книги, котрі в музеї зберігає етажерка Самчука. За моїми даними, там знаходиться 724 книги. Акцію ми планували провести у zenіті нинішнього літа, але нагальні домашні проблеми не пустили мене в дорогу. Поїздку дещо відклали. Але вона точно відбудеться. Хто бажає — приєднуйтеся. Пишіть про ваші пропозиції зі своїми контактними даними мені в особисте до Фейсбуку...

ЖУРАВЕЛЬ, НАД ЯКИМ ПЛАКАЛИ ЗОРІ

Ні, все-таки що не кажіть, а великим і безсмертним поетом на всі часи і покоління залишається російськомовний Міхаїл Светлов, насправді ж — Михайло Аркадійович Шейнкман. Він 1903 року знайшовся в Україні, у Єкатеринославі (нині — Дніпро) і виріс до знатного журналіста, драматурга, незрівнянного віршотворного співця. Його можна поважати бодай за початкову строфу, яка згодом переросла у знамениту пісню «Звезды девятнадцатого года»:

Ночь стоит у взорванного моста,
Конница запуталась во мгле...
Парень, презирующий удобства,
Умирает на сырой земле.

Які уразливі і експресивні аж до яскраво і переконливо документальних кадрів, котрі немовби вимальовуються з промовисто виразної уяви бойового епізоду. Тут що не рядок — незрівнянний поетичний образ. Хто ще так скаже: «Кіннота, що заплуталась в імлі»? Чи ось це — «Хлопець, що зневажає зручності...»

Я, звичайно, переклав з російської, що називається, напряму, за підрядковим принципом. Сказати тут українською, звісно, можна значно яскравіше, влучніше, одначе для мене тут важлива сама суть дії, затраченої на те, щоб чітко і недвозначно змалювати образ героя. Влучно сказано, настільки, що ми чітко і конкретно розуміємо: перед нами не кімнатний оратор, не диванний герой, а той, хто зневажає теплу постіль і хліб з маслом до сніданку...

Але рухаємось далі. Ось друга строфа:

Теплая полтавская погода
Стынет на запекшихся губах,
Звезды девятнадцатого года
Потухают в молодых глазах.

Як тут не здригнутися від того, що це начебто епізод із літа 2020-го на українському Донбасі, коли у виярку побіля селище Зайцеве був важко поранений український сержант-розвідник Ярослав Журавель родом із села Андріївка Верхньодніпровського району Січеславської (поки що чомусь Дніпропетровської) області. Він першим ішов на виручку своєму пораненому командирю, який стікав кров'ю на полі бою. У рятівному конвої були окрім медиків і саперів ще й також представники СЦКК — офіцерської групи, яка діє під патронатом ОБСЄ і буцімто залагоджує конфліктні ситуації на полі зіткнень у московсько-українській війні.

Власне, ось це СЦКК і домовлялося про тишу на ділянці фронту під час евакуації важко пораненого українця з поля бою. Але вірити мордорцям, звичайно, що псам. Вони при появі групи евакуації важко ураженого офіцера Красногрудя відкрили ураганний вогонь. Скошеним упав на траву передній фланговий сержант Ярослав Журавель. Було це 13 липня 2020 р. Усі решта учасни-

ків конвою, маскуючись від вогню песиголовців у нерівностях рельєфу, відійшли. Боець у полі залишився один...

Що б після такого діялося в цивілізованих арміях світу? Зрозуміло, що все було б кинуте на порятунок вояка. Він же стікає кров'ю, він же помирає. Усім відомий принцип честі: НА ПОЛІ БОЮ СВОЇХ НЕ ПОКИДАЮТЬ!

До того ж, Ярослав Журавель жертва не лише московитських циклопів, які перетворили договірну групу на бойову мішень, а й ОБСЄ та СЦКК, котрі були напряму причетні до угоди про допуск групи порятунку на поле бою. Невже ж не можна було підігнати до цієї ділянки фронту військову техніку, бронею захистити ділянку обстрілу і підібрати пораненого. Адже над Ярославом літали наші дрони, все бачили командири як на долоні. Чітко було визначено місце розташування розвідника. Нарешті чому вогневими силами ЗСУ не були подавлені точки обстрілу ворога, які блокували роботу наших рятувальних служб?

Генеральні сцикуни, а не вожді-правителі буцімто боялися порушити перемир'я. Боялися проявити, зарекомендувати себе справжніми воїнами честі, оборонцями своєї держави, якими нарекли себе! Бо, окрім того, що один сірий та бездарний цієї пори чи то вирішально залицявся чи женихався, чи вибирав, як кажуть, нову третю уже за останній час, задарма підготовлену для приватизації квартиру, інший... Про цього навіть не хочу вимашувати у лайно свій лексикон...

А де ж були спеці ОБСЄ, це зрадницьке польове СЦКК? Чому вони тихо мовчали осторонь? Як їм після всього їлося, пилося, відпочивалося, спалося, коли кожен із офіцерів-парламентарів знав: там, у полі, жахливою смертю помирає український солдат? Стікає кров'ю. Без будь-якої допомоги. В першу голову, звичайно, як і той, хто як останній дурник кричав з усіх трибун: «У нас тут усі тепер президенти...»

Сорокалітній Ярослав Сергійович помирав три доби під немилосердно пекучим сонцем, під гарячими зорями Донбасу, якраз у Петрівку, у зеніті спекотного літа. А всі генерали, головно- і верховні головнокомандувачі виразно мовчали. Що ж ви за воєнспеци, що за командири такі недолугі? Що ви за люди такі немилосердні? Навіть звірі благородніші... вони не покидають у безвиході своїх...

Гадаю, що все було приблизно так, як ситуацію понад сто років тому описав чутливий до слова і образу поет Міхаїл Светлов:

Он еще вздохнет, застонет еле,
Повернется на бок и умрет...

16 липня з українського дрону помітили і передали картинку в українські штаби, що тіло сержанта Журавля уже бездиханне. Всі ці дні його оплакували лише мерехтливі зорі з небес. Це був єдиний Журавель, по якому три доби на весь світ ридали небесні світила... А смерть його описав майже за сто літ до кончини великий поет Светлов...

Думаю, що в українських зрадницьких штабах цьому лише... порадили. Все відбувається так, як того хоче «бубочка»: на фронті панує продажне і брехливе перемир'я... Ціною наших кривавих жертв. Ну, й що? Це ж війна. Цинічний генерал скаже колезі: «Подумаєш, одна смерть. Однією більше, однією менше...»

Вороги віддали тіло сержанта лише 21 липня. За вісім діб після бою...

У сержанта Ярослава Журавля залишилася маленька біловолоса донька. Якимось її показували у теленовинах усю в сльозах, люди ніяк не могли її заспокоїти. Бо ж мала доня такого тата... Що є, скажіть, страшніше за сирітські сльози дітей?

Я подумав про те, як цій дитині потім любити ту країну, яка не схотіла рятувати її батька, покинула на полі бою... На це не відповів мені навіть геніальний Светлов...

Ярослав Журавель

СКАРБ ІЗ РУЇН ІМПЕРІЇ

Честь і порядність — штуки, які не іржавіють?

Коли вороги прагнуть, як тепер кажуть, «потролити» мене, достати до живого, найперше, чим дорікають: мовляв, він — випускник ВПШ. У радянські часи це був закритий партійний вуз — Вища партійна школа при ЦК Компартії України. Там готувався резерв кадрів для районів та областей, центральних органів влади. Мав він чотири відділення — для підготовки відповідальних партійних і радянських (голів райвиконкомів) працівників, комсомольських вождиків і журналістів.

На навчання відбиралися, як правило, люди, котрі мали перспективу стати першими керівниками в районах і областях, журналісти — майбутніми редакторами видань. Кажуть, що туди і вряди-годи висовували тих, хто неугодні були на місцях. Можливо, траплялося й подібне, щоправда, схожих там чомусь не зустрічав.

Принаймні, як на мене, то це був ідеальний спосіб збагатитися знаннями, як ніде інакше. Адже для слухачів ВПШ створювалися такі умови для навчання, про котрі можна було лише мріяти. Насамперед, було вирішене фінансове забезпечення. Я по тій порі (1979–1981 рр) отримував на руки 220 рублів платні. На рівні району це був оклад лише однієї посадової особи — першого секретаря райкому партії, в області — заступника голови облвиконкому.

Саме восени 1979 року було здане чудове приміщення дев'ятиповерхового гуртожитку ВПШ ну вулиці Мельникова, 84. Приміщення, що знаходилося в чудовому саду навпроти колишнього мотоциклетного заводу. Тривалий час довколишні, котрі мешкали в окрузі, ніяк не могли збагнути, що за люди поселилися у новій дев'ятиповерхівці. Десь за пів року прийшли до висновку: то, либонь, студенти консерваторії, або артисти, бо вже занадто часто співають. Було ж на що...

Гуртожиток — сама казка. Великі й просторі кімнати. В кожній мешкає по двоє слухачів. Усе в килимах. Ідеальні кухні на кожному поверсі. В навчальному корпусі — шикарна бібліотека. В ній можна було замовити будь-яку літературу, навіть історичну. Я звідти буквально не виходив. Хіба що їздив у відрядження від республіканських газет, публікуючи в них свої статті. Насамперед, у «Сільських вістях», які незабаром, ще далеко до закінчення мого навчання у ВПШа, запропонували мені посаду власного кореспондента цієї газети по групі західних областей України. І цим ідеальним творчим шансом я, звичайно ж, скористався.

Так що рядок про ВПШа у моїй біографії мене зовсім не гнітить. Навпаки, я горджуся тим, що два роки навчання у ній витратив за цілковитим призначенням — для власного інтелектуального збагачення. А ось що за люди втрапляли туди, розповім на одному життєвому прикладі.

Мене обрали старостою однієї з трьох груп журналістів, де на одному курсі навчалось 46 служителів пера. Мабуть, тому, що я був наймолодший — мав лише 29 літ. Усі решта були дещо старші -- літ під сорок, один лише Віктор

Стельмах, колишній працівник ЮНЕСКО у Парижі, був, думаю, дещо старшим. По закінченні ВПШа Віктор Іванович став першим прес-секретарем глави української держави Леоніда Кравчука. Нині, на жаль, уже покійний.

Видавалася в навчальному закладі своя газета. Звалася ж вона, зрозуміло, «Ленінець». А готували їх до друку по черзі групи слухачів-журналістів. Староста групи виступав у ролі редактора, всі інші були за кореспондентів.

Нашій навчальній групі випало редагувати номер, напевне, в жовтні-листопаді 1979-го. Я зібрав своїх колег. Ми гуртом розписали майбутні теми видання, закріпили виконавців матеріалів. Собі я залишив роль мисливця на щось особливе. І не помилився чуттям. Позаяк, відомо, що на стрільця й звір біжить. Згодом майже таємно дізнаюся, що на нашому курсі сталася дивна надзвичайна подія, про котру начебто навіть заборонено говорити.

Усі 45 слухачів-журналістів поселилися в новому гуртожитку на вулиці Мельникова. А ось одна наша колега з Криму — Тамара Маланіна мешкала в іншому гуртожитку, котрий знаходився у провулку Нестерівському, це буквально за спиною Львівської площі. Цей виняток їй зробили через те, що вона мати-одиночка. До столиці на навчання прибула поспіль з сином школяриком: у місті над морем за ним не було кому приглянути протягом двох літ. Ось їм і виділили кімнату в старому, але вельми пристойному приміщенні. Тамара ходила до ВПШа, син — до київської школи.

Женя, так звали хлопчачка, не зважаючи на малий вік, був заядлигим авіапланеристом: моделював літаки. Ось якось, поки мати була на навчаннях, він пішов на руїни старого будинку, якого напередодні розвалили будівельники, неподалік їхнього гуртожитку, готуючись на тому місці звести нове житло. Йому конче потрібна була будь-яка фанера. Обстежуючи розруї, він натрапив на стару грілку з довгою вицвілою оранжевою трубкою. Вхопивши її за довгий кінець, він почав щосили розкручувати знахідку над головою, і на його приголомшливе здивування зі старої грілки на землю дощем враз посипалися... гроші. Папірці, а були це банкноти по 25, 50, 100, 200 і навіть 500 радянських рублів, розлетілися на всі боки. Тільки тепер він помітив, що вся грілка була набита купюрами.

Оглянувшись, чи ніхто не побачив його кружляння з грошовим віялом, хлопчина старанно позбирав усі банкноти, склав їх на місце і заховав знахідку поміж руїнами, щодуху кинувся шукати матір.

Тамара Маланіна, була жінкою років 37–38. До ВПШа трудилася заступником редактора в одній з районних чи міськрайонних газет Криму — уже й не пригадаю де саме. Мрійлива ідеалістка, переконана комуністка. В цьому дусі й виховувала сина. Почувши про грілку з грішми, заборонила тут же Жені будь-кому розповідати про знахідку. Старанно загорнувши скарб у свіжий номер газети «Правда», разом із сином понесла її до райвідділу міліції...

Коли я прийшов до неї з ідеєю розповісти мені всі деталі історії з грішми, вона буквально заніміла. Страшенно перелякалася. З великими очима почала

мене притишеним голосом переконувати в тому, що про цю історію не можна навіть говорити. Стала вияснити, звідкіля це мені стало відомо і таке інше.

— А хто ж заборонив про це висловлюватись? — намагався уточнити я.

— Начальник райвідділу міліції. Він забрав гроші і сказав нікому про це не говорити. Таке, мовляв, є державною таємницею...

Вона ніяк не могла зрозуміти, чому я відверто сміюся з її розповіді. Хіба, мовляв, можна жартувати з «державною таємницею». Це була доросла жінка з свідомістю наївної дитини, яка вірила в усе, що її казало начальство, а особливо ж представники партійних і правоохоронних органів. Це був надійний гвинтик механізму радянської системи, який ніколи і нічого не піддавав сумніву. Коли я їй сказав, що завтра піду до начальника райвідділу міліції, зажадаю показати мені, де знаходяться гроші, які знайшов її син, Тамара вчепилася мені руками в одяг і стала гірко плакати. Вона була переконана, що за розголошення «державної таємниці» її неодмінно виключать з ВПШ, відтак, доведеться дочасно повертатися з навчання. А в неї все так було добре і надійно, до цієї знахідки...

На завтра після занять я справді відправився на прийом до начальника Шевченківського тоді, здається, райвідділу — ще не управління міліції м. Києва. Благо, він знаходився буквально через дорогу від ВПШ, у тому ж таки провулку Рильського, де й наша бурса. Бравий підполковник довго не міг второпати, а, можливо, робив лише вигляд цього, що не може зрозуміти, який мій інтерес до грошей, котрі він отримав від Тамари Маланіної і її сина. Це, мовляв, професійна справа міліції їх конфіскувати — гордовито за свою високу місію, стверджував переді мною.

Я ж вимагав показати мені їх, або дати довідку про те, що вони прийняті державою в особі Шевченківського райвідділу міліції. Розказати мені про те, яка буде їхня доля.

— Ви хто такий? — запалювався на рівному місці гоноровий міліцейський начальник. — Ви слухач ВПШ? Гляньте у вікно, таких, як ви, десятки і в цю мить ходять сюди-туди тротуаром протилежної сторони вулиці. Яке відношення ви маєте до цієї історії? Ніяке, — через якийсь час уже сердився міліціант. — Чому я все маю розповідати вам?

— Ні, — прозвучало моє заперечення. — Ви неправильно ставите наголоси. Я не просто слухач. Я на цей момент редактор газети «Ленінець» ВПШ при ЦК Компартії України. Я знаю, що наша слухачка звершила достойний людський учинок, а ви, забравши гроші, не склавши ніякого документа про це, заборонили їй про подібне будь-де повідомляти. Де знаходяться на цей момент гроші — також нікому з нас не відомо. І мені ви також не пояснюєте подібного, довідку не видаєте. Для газети. Як це все зрозуміти? У мене є два виходи. Перший — написати про все в газеті і за день-два про це прочитають секретарі ЦК, яким кожен випуск «Ленінця» обов'язково кладуть на робочий стіл. От про все це вас тоді буду запитувати не я, а, напевне, інші люди, мабуть, і ваш міністр особисто. Другий — дайте мені довідку про те, що студентка Тамара Маланіна

здала до райвідділу таку-то суму знайдених грошей. Тоді ви також будете своєрідним героєм...

Мій візаві гірко скривився. Подумав і запропонував прийти завтра.

На завтра я його не дочекався під кабінетом. Наступного дня також. Але третього ранку зустрів підполковника вранці на вході до райвідділу. Не вітаючись, він махнув мені рукою, мовляв, пішли зі мною. Під дверима кабінету показав на стілець. Мовляв, подожди тут. За дві години, після того, як у нього побувало декілька десятків людей, він раптом розчинив двері і мигнув мені: іди сюди. Посеред кабінету подав мені папірець з печаткою. Це була довідка, видана редактору газети «Ленінець» ВПШа про те, що Шевченківським райвідділом міліції від слухачки навчального закладу Тамари Маланіної дійсно отримано 11 721 рубель, які знайдено її сином, школярем Євгенієм на місці розвалин будинку в провулку Нестерівський...

Суму я запам'ятав на все життя, бо вона вкладалася в вартість двох «Жигулів», а потім ця довідка пилилася ще років десять тому в моєму архіві і невідомо куди поділася. На жаль...

Я щодуху примчав до гуртожитку, швиденько написав статтю. Назвав її так: «Що упало — не пропало...» Вранці з відповідальним секретарем газети Сашком Соловійом, це був єдиний штатний працівник ВПШ в редакції «Ленінця», розмістили її примітним підвалом на першій полосі видання, виділивши текст забористими привабними шрифтами, рельєфним заголовком, підзаголовком, й здали весь номер до набору.

Наступного дня мене розшукав переляканий Соловей (про нас із ним жартома казали: «Розвелосся птахів на газетній ниві»). Йому зателефонував цензор, не пропускає в номер мою статтю. Потрібні докази, що все з Маланіною на вигадка.

На щире здивування Солов'я я ніскільки не засмутився. Ми тут же з ним поїхали до цензора. Я подав йому довідку з міліції. Покрутивши її з усіх боків, симпатична жіночка цензор сказала: «Це справді може бути доказом», і поставила штамп санкції на вихід газети у світ з моєю статтею.

Ви не уявляєте, яке це велике задоволення спостерігати за тим, як люди пожадливо читають твою сенсаційну статтю, пропонують ознайомитись з нею іншим.

Свіжий номер газети завжди лежав на першому поверсі входу до ВПШа. Хто заходить, бере собі безкоштовно. Слухачі тут же прямують до їдальні. Далі відкривається така картина. Вздовж довжелезного стелажу з наїдками (адже самих слухачів у ВПШа було, здається, 250 осіб) люди повільно просуваються вперед, до каси, пожадливо читаючи моє, «Що пропало...» Потім обговорюють все написане за столами, в коридорах, аудиторіях. Куди не поткнешся, всюди про це розмови...

Як мені розповідали очевидці, Тамара Маланіна, закріпивши статтю в газеті, розплакалася, розвернулася біля входу до ВПШа і поїхала до свого гуртожитку. Мабуть, готуючись до від'їзду додому. Але все повернулося стовід-

сотково навиворіт. По обіді її викликали до телефону чергової гуртожитку на першому поверсі. Телефонували від ректора — Івана Павловича Грушенка. Він особисто сказав їй у трубку про те, що вона велика людина, чесна комуністка. Її запрошують на спільне засідання ректорату і парткому, де хочуть по достоїнству оцінити вчинок її і сина-школяра...

А ще за місяць Тамара Маланіна справді від'їхала з навчання до Криму, перевівшись у ВПША на заочну форму навчання. Поспішила на позачерговий пленум, здається, Феодосійського міськкому партії, якому ЦК КПУ рекомендував обрати її секретарем міськкому партії.

Після того я більше ніколи не бачив і нічого не чув про Тамару Маланіну. Ніколи й вона мені не подякувала за те, що я так мимохіть однією публікацією зробив її секретарем міськкому партії. Хто знає, можливо, вона залишилася вірити в те, що я, як журналіст, не мав права розголошувати «державну таємницю», якою пов'язав її волю й журналістське чуття, сумління начальник райвідділу міліції. Гадаю, що я тоді просто був більш прагматичний, ніж вона. Я уже знав, що менти часто крадуть такі знахідки, і був упевнений у тому, що ті гроші мали лягти комусь до кишені. Тому й наполіг на видачі довідки. Вона ж в свою чергу врятувала публікацію від пильного ока цензора.

Іноді думаю: а чи могли б сьогодні знайтися такі люди, як Тамара Маланіна? Простакуваті. Безкорисливі. Навряд чи... Якщо знаєте таких — напишіть мені на Фейсбук...

ТАМ ТУМАН КОТИВСЬ ГОРОЮ СЛИЗЬКОЮ...

Женихи з Колегіуму Павла Галагана

Усе почалося, як це буває у добропорядних молодих людей, з приятні, з випадкових чи ненавмисних зустрічей, уважних поглядів, а потім, можливо, і з благочестивого почуття першого недоторканного кохання. Позналилися двоє молодих людей, коли йому був двадцять один рік. Вона трішки молодша. На календарі стояв 1910 рік. Він щойно закінчив знамениту Колегію Павла Галагана — Київську чоловічу гімназію. Усе на відмінно захистив на іспитах. Як нагороду за успіхи в навчанні отримав грошову винагороду, а на додачу — білизну й одяг на майбутнє.

Вона також мала за спиною епархіальне жіноче училище в Тульчині на Поділлі. Там працював оригінальний заклад для дівочих, вихідців із родин священників. Персонал його так і казав, що готує до видання майбутніх матушок для сільських церковних приходів, були б женихи лишень! У Києві вступила до Інституту благородних дівочих, захоплювалася малюванням, називала себе художником. Інакше й бути не могло, оскільки панянка була не просто членом родини священника із села Тростяничик з-понад подільського Надбужжя, а й старшою дочкою депутата Державної Думи Російської імперії Петра Длугопольського. Котрий водив побратимство зі стовпами законодавчої і виконавчої гілок влади царської Росії.

Кожного літа під час каденцій третьої Державної Думи, де засідав святець з Тростяничика пан Длугопольський, один-два із 49-и депутатів-священнослужителів на олімпі парламентської влади, хтось із інших знатних осіб із Санкт-Петербурга чи Москви обов'язково приїздив у гості на Поділля. І милим, чарівним панянкам Ніні та її молодшій сестричці Олені вготовані були ролі благоліпних ляльок. А враз хто примітить для своєї родини у невістки котру із них — так розмірковували батько і матір, то ж нехай готуються: не все життя ж їм у дівках сидіти. Одначе старша дочка цуралася цієї показухи, та й у Києві у неї вже був свій дівчачий інтерес.

Отож, надибалися вони вперше на іменинах його товариша. Дівчата тоді яскравими метеликами впухнули на торжество: Новоліття зустрічав брат однієї зі студенток. Там і познайомились Мишко та Ніна. Просто випадково потрапили поруч за один стіл — як мовиться, виделка у виделку. Це, либонь, була якраз та випадковість, про котру кажуть, що вона ходить у штанах необхідності...

Почали молоді особи зустрічатися. Тільки на це у них було зовсім мало часу. Парубійко, не зважаючи на рожеву свою молодість, украй був зайнятим. Того пам'ятного року почав навчатися на історико-філологічному факультеті Київського університету Святого Володимира. Буквально одразу помічений як власник потужної інтелектуальної енергії, людина з особливими науковими авансами. Уже на першому курсі видає він чудову наукову роботу. Був тут же зарахований до числа найближчих, найперспективніших учнів знаменитого академіка Володимира Перетца. А це історик і видатний теоретик літератури,

філолог, дослідник і видавець численних пам'яток старовини. А головне — один із авторів офіційної записки російської Академії наук до Кабінету Міністрів царя-імператора «Про відміну утисків малоросійської мови».

За завданням академіка наш молодий герой виїжджає у довготривале закордонне відрядження, де студіює фонди бібліотек та архівів Львова, Будапешта, Загреба, Бухареста, Белграда. Уже тоді він обладає чотирма зарубіжними мовами, серед яких німецька і французька, латинь і старогрецька, а всього йому в житті підкорилося дев'ятнадцять (!) іноземних мов. Серед них навіть такі, які існували на грані вимирання. Як до прикладу, кашубська, котра і тоді, і тепер є почасти вживаною лише на окремих територіях Польщі та Канади у групах людей, котрі обліковуються тільки десятками тисяч осіб. Підкорені ним мови належали, за винятком, мабуть, фінської, здебільшого до слов'янського семантичного гнізда, позаяк працював наш герой саме в цій науковій царині. До речі, англійську він освоював останньою. Неперевершено цікавий поліглот.

Але у душі юнака вже жило кохання. Він марив зустріччю з нею. Ніна писала у зарубіжжя йому стримані, але з прозорими натяками на нетерпляче очікування зустрічі, листи. Їхні епістолярії — зразок духовної творчості, помноженої на чуттєвість і високу гармонію слів та сердечність, взаємоповагу.

Якщо у вас, пані й панове, багата та пишна уява, і ви зможете зі словесного, як тепер кажуть, вербального образу вималювати перед собою людину, то в такому разі ловіть, схоплюйте у фарбах кожен штрих цього опису:

Він був «... вище середнього зросту, з ясним волоссям і життєрадісним обличчям, з усмішкою білих зубів і замріяними сірими очима. Акуратність була його характеристичною рисою, — починаючи від рукописів та добре впорядкованої добірної бібліотеки й кінчаючи бездоганністю його одягу, — у всьому відчувався артистичний смак».

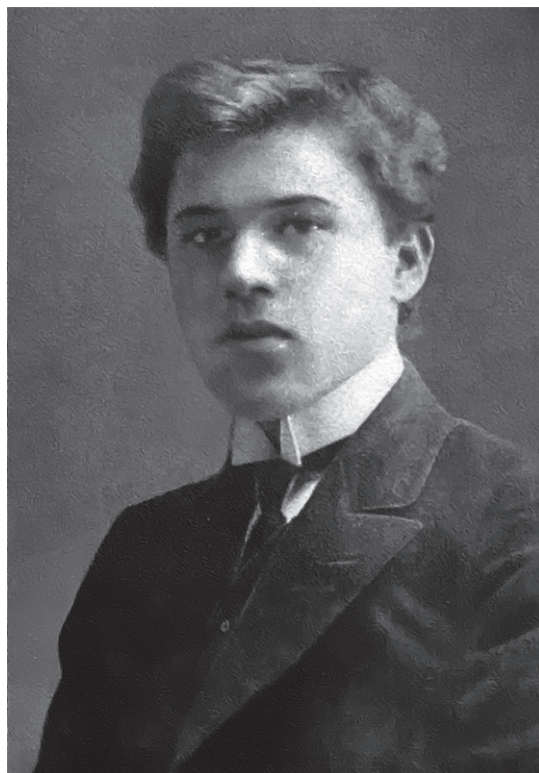
Цей портрет батька згодом намалює їхня, Ніни й Михайла, дочка Оксана. Коли його вже не буде. Для колориту сприйняття я залишив без змін у цих двох реченнях приварок стилістики того часу. Сподіваюся, ви його відчували...

А ось як виглядав пан Михайло Драй фізично, яким він був наживо:

Михайло Драй уродженець села Малі Канівці Золотоніського району, тоді Полтавської губернії, нині Черкаської області. Чарівного, романтичного поселення на березі мрійливої річки Ірклій, яка несе свої води до Дніпра. Нині це часточка Чорнобаївського району, який за своїми ґрунтово-кліматичними умовами, родючою силою є щонайліпшим в Україні. (Це, звичайно, написано до пори реформування районів України 2020 року, врахуйте, будь ласка).

Тут споконвіку збирають найвищі врожаї того, що садять і сіють селяни. Згодом, коли 1914 року почнеться Перша світова війна і царська Росія буде воювати проти Німеччини, а пан Михайло виїде у наукових справах на тривалий час до Санкт-Петербургу, його дивне прізвище «Драй» надто, сказати б, провокативно звучатиме німецькою, і він, аби уникнути будь-яких не передбачуваних і не потрібних йому колізій, випадковостей, насамперед, у дорозі, бо надто часто подорожував, додасть іще одне слово з двох складів для ідентифікації своєї персо-

ни, але винятково українське — Хмара. Загалом вийде аж надто непередбачувано і загадково — Михайло Драй-Хмара. Напише раз і навіки. Влучно й неповторно.

Михайло Драй (світлина 1910 року)

Поволеньки життя скотилося у літо 1914-го. Молоді вже доворкутілися до того, що один без одного їм не жити. Про це вже дізналися і друзі, і батьки з обох родин. Ба, більше, поїхала Михайлова рідня із-під Чорнобая на берег Бог-ріки, так тоді величали Південний Буг, у головне домоволодіння Тростянчика. До самого, його святості, Петра Длугопольського. Гордівливий священник з апломбом столичного чиновника, урядовця, прийняв Михайлових старостів за всіма правилами українського хлібосольства, одарив їх багатими гостинцями. Позаяк його приватна розвідка донесла, що хлопець хоч і без матері виріс, бо померла від тифу у його неповних п'ять літ, походив з родини наддніпрянських землевласників, господарів лісових масивів, а до того ж має золоту голівку — майбутній університетський професор буде — не інакше. А то пророкуй, щось і вище.

Роком раніше Нініні батьки їздили на багате і розкішне весілля до Верхівні, що розкинулася за кілька десятків верст від Тростянчика, у маєтку панів Собанських. Молодший із паничів Фелікс женився на Софії Квілецькій. Усе дуже сподобалося на тому торжестві священнику-депутату із Тростянчика. Він, повертаючись додому, дружині, матушці Ганні тоді сказав, що коли будемо, мовляв, видавати заміж своїх дівчат, маємо зробити усе зовсім не гірше. «Особливо щоб

вишуканої музики було багато... І щоб столигнулися від гостини... Щоб відчували всі, що знаходяться на весіллі в родині Длугопольських».

На це царське призивання у стравах та в музиці і прицілилися на Петра і Петра у Тростянчику, Божого Дня, 12 липня 1914-го, готуючись до Ніниного весілля.

Таїнство шлюбу для дочки

Десь за тиждень до торжества під обійстям священника у Тростянчику зібралось більше десятка бричок і одноколок. Місцевий дворовий попівського обійстя Гриша Пестун привіз полудрабок запашної травиці, скошеної на світанку з-понад Бугу, вділив усім прибулим коням, безтурботно у затінку клена смалив цигарки з нетутешніми фірманами. Петро Григорович Длугопольський зібрав на пораду до себе священнослужителів навколишніх сіл. Видаючи старшу дочку заміж, він ніяк не міг прийняти остаточного рішення для себе самого, кому вінчати її. Кілька днів ходив перед тим, розмірковував і не міг поставити крапку сумнівам. Церковний статут начебто не дозволяє батькові давати шлюб власній дитині, але в постулаті була й цікава обмовка, що у крайніх випадках таке дозволяється.

Ще коли 1907 року пан Длугопольський отримав сан депутата Держдуми Російської імперії, єпархія призначила його благочинним, себто, посередником поміж приходами церковної округи і єпархіальним управлінням, єпископом. Сказати б, зробила його старшим священником в тростянецькій округі. За той час, поки він був у представницькій владі держави, церковні пишності храму села Тростянчика значно оновилися, збагатилися. Петро Григорович поміняв іконостас, тепер він весь горів на осонні у золоті і сріблі. Привіз зі столиці багато подарункових ікон, які йому вручали колеги депутати-священнослужителі з різних нагод. А за п'ять років служби в столиці їх було чимало. І чесно кажучи, йому навіть на одну Божу службу не хотілося нікому уступати свій рідний храм. А брати його дочці шлюб в якісь іншій церкві, коли поруч стоїть, чекає людей рідний храм, якось аж непригоже...

Побратими по святій справі, з'їхавшись на пораду-гостину до благочинного, кожен з кошиком дарів від свого приходу, наче задалегідь змовившись, почали вмовляти-переконувати господаря, що краще нього самого милу й чарівну Ніночку ніхто не обвінчає. І треба йому особисто здійснити таїнство шлюбу. Благословити молодят до взаємної подружньої вірності. Відкрити їм перед об'рядами Господніми благодать чистої одностайності до благословенного народження й християнського виховання дітей. Запропонували перед вінчанням у храмі котрогось сусіднього села провести чин сповіді та причастя молодят, а до шлюбу вони мають стати у самому Тростянчику, і здійснити таїнство має сам отець Петро Длугопольський.

Отець-парламентарій умів творити ці причуди, коли справу так поверне, що врешті-решт начебто не він подає якусь мовбито неоконкретну ідею, а його усі гуртом просять-умовляють вчинити нібито проти сонця. Тут також буцімто покоровившись волі більшості сходу священників, налив усім густого й прохоло-

дного вишняку, який допіру подали з холодного підвалу. Підняв бокал над головою: «Господи, благослови нас на святу і потрібну справу! Слава Ісусу Христу!»

Ще перед весіллям, завітавши на гостину в Тростянчик, Михайло разом з Ніною запрягли двійко гнідих коників, поданих дворовим Гришою Пестуном, у фаєтон Петра Григоровича, а цього добра останнім часом у знаменитого священника стало чимало, були під навісом і шарабан, і тильберн, і навіть велике, розкішне візаві а ля Домон та чотиримісна карета пана депутата, вже не кажучи про різні одноколки, усякі фігурні санчата, припасені на зиму, і поїхали на берег Бог-ріки. Молодий Драй-Хмара живо цікавився сторінками історичного минулого українського народу. Це було б зовсім не по-науковому бути поруч з місцем битви Богдана Хмельницького під горою Батіг, і не ступити туди ногою. Сталася та баталія 1-2 червня, за новим стилем, 1652 року. Армія Війська Запорізького та Кримського ханства під орудою Богдана проти Речі Посполитої, котра закінчилася блискучою перемогою союзників з полоненням керівника поляків Марціна Калиновського.

Небо було ясне, прозоре з неймовірно доладною голубизною. Сонце залило все навкруги своїми гарячими променями, до себе просто таки манило пониззя в густих заростах верб і тополь понад водоймами. Мерехтливий серпанок окреслював на видноколі краї неба й зрілого літа. Молодята поїхали у бік Південного Бугу. Але до нього не можна було дістатися з Тростянчика, не форсувавши річечку Недотеку, або ще як її звали — Тростянець, що в'юнилася попри людські хати і ожереди сіна, перш, ніж донести свої води до головної течії. А вже вискочивши на берег Божої ріки, податися правим берегом проти плину водойми вгору і вгору. За кілометрів вісім, а то й менше від попівської садиби вигулькнули з-поміж верболозу і густих заростів та очеретів білостінні хатини Четвертинівки.

— Десь на цьому місці колись було плато, а на ньому містилося село Батіг, — роззирався навкруги Михайло Драй-Хмара, ставши на ноги в фаєтоні. — Я читав, — казав коханій Ніні, — що науковці ніяк не дійдуть до чіткого визначення, де ж знаходиться та гора Батіг, біля якої відбулася історична битва, хоча все, як бачимо, є пологим берегом ріки, і тільки туди он, за село Четвертинівку, береться підйом. Десь у напрямку річки Соб, села Ладижин, у пониззі Бугу, стояло польське військо Марціна Калиновського. Наші союзники турки потайки форсували Бог-ріку і стали оточувати поляків. Можливо, й правими є ті дослідники, котрі стверджують, що Батіг і Четвертинівка — це є два різних населених пункти...

Молодий і наречена поїздили по селу, поспілкувалися зі старшими людьми з цього приводу, потолкували з древнім учителем, куди їх спровадили люди. А під'їхали до церкви, назустріч вихопився простоволосий батюшка, запримітивши шикарний фаєтон благочинного. Ніна з Михайлом ледве відбилися від запрошення на свіжі пироги з медом, на колотуху, якими вирішили їх почастувати в садибі священника, подати наливки чи Кагору.

З ким би вони не говорили того дня, в кожного була своя власна версія історії битви при горі Батіг під проводом Богдана Хмельницького. Але ніхто не міг точно вказати, де ж вона насправді є та гора Батіг, з якого боку Четвертинівки. З тим молоді і поїхали купатися на берег Бога-ріки... Водні ванни приймали з ними і притомлені попівські коні...

Молоді рисаки сміялися, мабуть, із лискучих їхніх голих тіл, котрі подібно до русалок виблискували то у воді, то над водою. Яскраві, разючі, неповторні барви того дня все життя супроводжуватимуть надалі великого поета Драй-Хмару, залюбленого в ліпоту кольорів життя, закарбованих у Бог-ріці, під палючим сонцем.

Згадуючи цю чудову поїздку за давніми тіннями історичних старожитностей, Михайло Драй-Хмара, перебуваючи в радянських таборах на Колимі, писатиме Ніні Петрівні і дочці Оксані, що то була його найщасливіша пора життя, коли вони удвох із коханою, в шикарному фаєтоні могли загубитися серед теплого, благоліпного літа у заголубленому Прибужжі. Думати над тим, як формував понад двісті літ тому атаку проти ворогів Богдан Хмельницький, а чим відповідали йому генерали Речі Посполитої.

Коли з'їжджалися високі гості

Тріумфальна неділя увірвалася до Тростянчика музикою, співами. Веселим, неповторним гармидером. Спершу на село налетів ураганний весільний поїзд із десятка завітчаних бричок, повних співочої родини молодого. З гармошкою і бубоном. Де лишень вони ночували всі — і молоді, і старші гості, формувалися, бо навіть з залізничної станції Вапнярка не могли б так швидко дістатися до Бог-ріки, не те що з-під Чорнобая чи Золотоноші. Значить мали якийсь осідок на Подільській стороні, у якомусь селі чи панському маєтку. Але хто ж того допитуватися буде. Головне гості уже під порогом. Відчиняй, Гришо, якнайширше ворота, виходьте до людей рідні нареченої!

Батько одягнув свій найкращий чорний строгий костюм, білу сорочку і червоного метелика під шию. Зійшов, як з парадної картинки депутата Державної Думи. Мати, Ганна Антонівна — як столична артистка, бо весь одяг її привезений із самого Санкт-Петербурга, із заморських крамниць. Усе в ніжних запахах паризьких парфумів. Смуглява, у ледь примітних кучериках з великими і променистими голубими очима майбутня теща зустрічала прийдешнього зятя. Шкіра в матушки матова, наче шліфована. З гарної людської породи либонь походила...

Батьки вийшли зустрічати гостей молодого. Під ворота їм принесли із кухні спечений уночі красивий великий, духмяний коровай. Круглий і променистий, як сонце. Поруч із рідними стала Ніна. Голубка сизокрила. Зі сполоханими віями, тремтливими соковитими губами на безкровному обличчі. Вся в маму — красуня, тільки ще з яснішими і блакитнішими очима. Оторопіти можна від тої вроди її незайманої. Довга коса, по саму талію, сплетена туго з вогнистою жоржиною у перевеслі. А з того боку підворіття — батько жениха пан Опанас, весільна мати — тітка Одарка з родини Драїв, а біля них ледь розгублений Михай-

ло. З чубиком, що грайливо нависає над лобом. Усміхається на урочисте дійство. Оглядається на людей, що все прибувають. Такого гармидеру в Тростянчику ще не було ніколи...

Почався красний діалог веселих сватів, перев'язаних рушниками та яскравими стрічками. Весільні торги: «А скільки ж за вашу наречену золотом заплатите?» — «Та не продається вона...» — «А гляньте ж який у нас доладний жених...»

Ще коли стояли одні проти інших під ворітьми, Ніна помітила, як Михайло підморгнув їй, вказуючи ледве помітним кивком голови на новоприбулу карету. З неї вийшли його друзі — Павло Филипович та Володимир Отроковський. З обома Драй навчався в київській Колегії Павла Галагана, зати́м у Київському університеті Святого Володимира. Поспіль працює тепер у семінарі академіка В.М. Перетца. Досліджують поспіль твори української, російської, слов'янської літератур. Усі троє віршують. Павло та Володимир приїхали на весілля в якості друзьб, чи як ще їх називають, — бояр зі столичної сторони молодого. Обидва видні, ставні, гожі. Павло з привабними вусиками, Володик, як іноді зверталися хлопці до наймолодшого Отроковського, — світлочубий, до якого дівчата просто липнуть... Не бачив ще Тростянчик подібних женихів! Їй-право, не бачив...

Не встигли вручити гостям короваї, зайти на подвір'я садиби Длугопольських, припросити рідню молодого до столу після дальньої дороги, як з-за рогу вулиці, де й взялася, оригінальна оркестрова музика. Почулося, що там є начебто віолончель, тонкосльоза скрипка, шикарний, милозвучний акордеон, палахкі бубонці. Ого, всі переглянулися і ринулися назад до воріт. Ось це то подарунок до весілля! На чолі оркестру, очам не повірити, — сам уже знаний в народі український композитор Микола Дмитрович Леонтович. Красень у вишитій сорочці, червоним «одеським» поясом з тороками підперезаний. Поруч із ним ще мало відомий, а згодом також великий композитор і історик музики, в майбутньому багатолітній ректор Київського музично-драматичного інституту, професор консерваторії Микола Грінченко. Тепер же просто чорнявий хлопак у круглих окулярах, з густою щіточкою вусиків. Ніна побачила їх і заплакала.

Вона не раз розповідала батькам, що найкращими споминами з її навчання у тутьчинському єпархіальному жіночому училищі були живі і яскраві мистецькі уроки Миколи Леонтовича. Дівчина захоплювалася музикою, хоровим співом. Обстеживши її слухові і голосові дані, композитор і педагог завжди залюбки брав її до складу ансамблів, хорів, які існували в навчальному закладі. А коли чарівлива Ніна Длугопольська по навчанні поступила до Київського інституту благородних дівчиць, пообіцяв їй при розставанні, що коли вона виходитиме заміж, то безпремінно приїде на весілля з гуртом гарних, веселих музикантів. Про цю обіцянку знав батько нареченої. Ось він, мабуть, подумала наречена, і підсобив у справі, віднайшовши Миколу Дмитровича у його вічних мандрах світами. Тим паче, що Петро Григорович був дуже добре знайомий з батьком молодого музичного генія, священником Дмитром Леонтовичем із Шершнів під Тивровом.

Відкрила наречена, одначе, не всю таємницю з'яви у Тростянчику вже відомого українського композитора. Позаяк і жених Михайло Драй був у близькому

контакті через друзів з Миколою Дмитровичем. Насамперед із-за свого родича Миколи Грінченка. Батьки хлопців — Михайла та Миколи — підтримували родинні стосунки, хоч мешкали Грінченки в Києві, віддавна товаришували. Везучи, приміром, сина в Колегіум Павла Галагана на навчання, Панас Драй із Михайликом ночували у київських родичів. Після цього хлопці стали близькими друзями.

Микола Грінченко пішов по батьковій — музичній стежі. Не лише грав на різних інструментах, а й пробував себе у жанрі музичної теорії, аналізі й дослідженні історичних і спадкових генів української народної інструментальної і хорової творчості, пишучи статті про це до поважних мистецьких журналів. Ось, власне, на цій козі він, казати б, і під'їхав для налагодження стосунків з неповторним композитором-подолянином. Леонтович побачив у Грінченку добре підготовлену людину. Михайло Драй не раз вибирався поспіль із Грінченком на зустрічі з Миколою Дмитровичем. Через Миколу і запросив великого композитора на весілля. А коли Леонтович виявив, що торжество відбудеться у подільському Тростянчику, а нареченою є його колишня учениця Ніна Длугопольська, то пообіцяв: «Буду! Обов'язково буду! З хлопцями та інструментами!»

На рушничок ставали

Тим часом головні події перемістилися до сільської церкви Івана Богослова, де розпочалося таїнство поєднання союзу жениха і нареченої. Вважається, що Господь Бог своєю присутністю з'єднує душі двох люблячих людей в одне ціле. Молода пара тим самим отримує церковне благословення на весь вік.

Богообразний священник Петро Длугопольський, весь у золотому церковному обладунку, громовим голосом потрясав храм благородним співом, на його фоні ряхтливими лускокрилими метеликами звучали тоненькі голоси хористів. Хор цього разу був помітно посилений. Петро Григорович залучив до співу церковний півчих з трьох довоколишніх сіл. Допомогали їм й могутніми своїми головами батюшки, які зі всієї округи з'їхалися на це велелюдне торжество у благочинного.

Ніна буквально тремтіла від хвилювання. Хоч тисячу разів пережила всі ці хвилини у мрійливій дівочій уяві, а ось не могла стримати сльози. До церкви набилося стільки людей, що їй важко було дихати. Вона раз у раз опиралася на тверду Михайлову руку. Якби не він, вона вже б давно упала від запаморочення голови. Але все було надзвичайно урочисто, піднесено. В окремій хвилині аж мороз пробігав по спині.

Вона до найменших дрібничок знала весь церковний сценарій вінчання. Бо десятки разів спостерігала за всім цим церемоніалом, приходячи в церкву до батька, починаючи із малолітства. Але тепер, коли вона сама була у фаті, у центрі намоленого храму з пишним барокальним убранством, коли над її головою тримали золоті вінці, а довкруги відбувалося чарівне таїнство створення нової родини та отримання на це Божого благословення, це було щось особливе. Під спів могутнього хору і передзвін справжніх литих дзвонів, які супроводжували врочисту літургію.

Ось дякон на спеціальному підносі виносить вінчальні обручки. Батько, як святий отець від імені Церкви тричі промовляє спеціальну молитву, йому допомагає тонкоголосий хор, здається, у саму душу б'ють дзвони, священник хрестить над головою жениха і одягає йому кільце на безіменний палець. Потім та ж процедура відбувається і з нею, нареченою. Священник тричі змінює кільця на руках молодят, перекладаючи їх з пальця нареченої на палець жениха і навпаки. Це символ заручин і вірності один одному.

Коли молодята виходили із церкви, їх густо осипали пелюстками і квітами. Гаряче вітали рідні та близькі. Але першою обійняла матушка Ганна Антонівна. Поцілувала в голівоньку своє рідне ластів'ятко — Ніну, за тим Михайлика. Він же ж виріс без матері, недолюблений, по-материнськи недокоханий. Треба його огорнути увагою, теплом і ласкою...

За матушкою стояв Микола Дмитрович Леонтович зі скрипкою у руках. Поруч з кларнетом і сопілкою на шнурочку Микола Грінченко. Тут же в колі Павло Филипович, Володимир Отроковський. Оркестр ударив невідому в цих місцях мелодію, бо то була нова пісня композитора, названа «Ой, час до куреня...» Хлопці заспівали:

Ой, час пора до куреня,
Бо вже хмари нависли,
Не добре козак дівки |
Та й до своєї мислі.

Історія твору звична, але як же ж вона хвилююче викладена під скрипку і віолончель, з акордеоном. І Слава Богу, що з щасливим закінченням:

Ой, хилилися густі лози
Та й перестали,
Дивилися карі очі |
Та й плакати стали...

«Звати мене Магдалиною, моя хата над долиною...»

Від церкви до обійстя Длугопольських було рукою подати. А людей зібралось стільки, як ніколи не було в цих краях. Молоді йшли, взявшись за руки, поміж живим людським кільцем, весело відповідаючи на вітання. Дійство перемістилося на подвір'я священника. А там столи вгиналися від наїдків та добротних напиктів. Коли вже всі перезнайомились, попереобіймалися, зрештою розсілися, гамір притишився. Вийшла така мудра картина. У центрі столу розташувалися молоді. По праву руку молодий з найближчими рідними на чолі з батьком Панасом Хфедоровичем, ліворуч молода з матір'ю і батьком. Першим до слова запросили Петра Григоровича. Як батька нареченої, і, напевне ж, з поваги до його високих державних заслуг також.

Він підвівся з келихом у руці.

— У мене найщасливіший день, бо сьогодні обвінчав свою старшу дочку з славним сином Михайлом дорогого Панаса Хфедоровича, — вимовив. — Спа-

сибі вам діти, що в людському морі ви знайшли одне одного. Церква благословила вас на вічний союз, як батько я теж благословляю вашу нову родину. Зичу добра і щастя на всі роки життя, багато славних дітей, а нам — карапузих онуків. Дякую всім гостям, що прийшли і приїхали звідусіль на наше торжество. Прошу почастуватися тим, що Бог послав...

Батюшка перехрестив столи з дарами і випив келих червоного вина...

Як хотів того отець Петро, музика не вгавала ні на одну хвилину тієї славної днини. Можливо, лише в ті моменти, коли виголошували тости, коли то один стіл, то інший озивався піснею. Котру тут же підхоплювали музики.

Ой же ж скільки тих пісень прозвучало в ту добу Петра і Павла над Богомрікою у чарівному Тростянчику. Починали, звичайно ж, з Шевченкових записів у народі:

Ой ти дівчино, ти чорнявая,
Ой десь ти мене причаровала.
Ой десь ти мені принаду дала!

Пісня на мить наче запнулася, не всі, либонь, знають слова. А що і як там далі записав наш батько, Тарас Григорович? Оглядаються люди одні на одних. І тут виривається красивий жіночий голос:

Бодай ти знав так з сіней до хати,
Як знаю я, чим чарувати,
Єсть в мене чари, оченьки карі,
Єсть в мене трута — в городі рута.

Весілля стоголосо оживає. Всі уже розуміють, що це пісня про Кармелюка.

Ой кумцю, кумцю, посвоїмося,
Меду-горілочки та нап'їмося.
Ой рада! рада! ходім до саду!
Нарвемо грушок повен хвартушок;
Сядемо любо під яблунею,
Будемо пити мед з горілкою.
Будемо пити, будем співати,
Прийде чорнява, пійдем гуляти...

Далі начебто вперед, на чолі з Леонтовичем, виходять чоловічі голоси. Хлопці голосно ведуть:

Скажи, дівчино, як тебе звати?
Щоб я утрапив до тебе в хату...
Дівчата зично відповідають:
А мене звати Магдалиною,
А моя хата над долиною,
А моя хата в самій долині,
Прийди, Кармелюк, в єдній годині;
А моя хата снопками шита,

Прийди, Кармелюче, хоч буду бита,
Хоч буду бита, знаю за кого.
Пристало серденько моє до твого...

Кармелюк насамперед подільський герой, і пісня про нього, начебто про свою людину, з Надбужжя. А чорнобаївці відповіли за столом настроєм наддні-прянів. З тих же давніх записів народних пісень безсмертного Кобзаря. Бо на такому весіллі хочеться прославити і свій край, і любов людську до рідного краю. Тому вже незабаром почулося:

Пливе шука з Кременчука,
тече собі стиха,
Хто не знає закохання,
той не знає лиха;
Пливе шука з Кременчука,
луска на ней сяє,
Хто не знає закохання,
той щастя не знає;
Пливе шука з Кременчука,
підстрелена з лука,
А вже ж мені, серце моє,
з тобою розлука.
Тече річка невеличка,
тече собі стиха,..

Хто не знає закохання, той не знає лиха;
Тече річка невеличка, схочу — перескочу,
Оддай мене, моя мати, за кого я схочу...
Тече річка невеличка, кінь не хоче пити,
Приступило до дівчини, не хоче любити.
Як не хочеш, дівчинонько, мені вірної бути,
То дай мені того зілля, щоб тебе забути.
Єсть у мене таке зілля близько перелазу,
Як дам тобі напитися, забудеш одразу.
Буду пити, буду пити, капельки не впускаю,
Тоді я тебе забуду, як очі заплющу.

На весіллі до пізнього вечора змагалися у піснях і танцях. А під обід прибули живі музики від пана Собанського. Були це хлопці стрижені з примітними оселедцями на маківках, у білих конопляних сорочках та червоних шароварах. На червоному м'якому ході. У руках мідні труби, як іграшки для них. Парубки, як на підбір були з грудьми великими, як міхи: можуть без перерви дуги в труби, хоч цілу добу...

Їм на додачу приїхало ще тріо чарівних і милих дівчат — справжніх прибужанських горлиць. Хлопці грали так, що на треті села чутно було, а дівчата, як заспівали, лози погнулися. Ось хоч би цю:

Розпустили кучері дівчата,
Ще й підвели брови для краси.
Тільки ти роби, як вчила мати,
Не обрізуй русої коси.
Хай вона росте густа та пишна
Чорнобровим хлопцям на біду.
Я ж тобі, моя чарівна вишне,
Сам троянди в коси заплету...

Під зведений оркестр за оруди незрівнянного композитора Леонтовича був танок молодих. Жениху і нареченій допомагали ще дві гарні пари — Павла Філиповича і Оленки Длугопольської, Володі Отроковського і Марійки Драй. Михайло декілька разів оглядався на фігуру сестри, що вже зовсім стала дорослою. За столом втирала сльозу його теща, пані матушка, уважно спостерігаючи за всім дійством. Про щось гомоніли поміж собою свати — Петро Длугопольський та Панас Драй...

У гроні п'ятірному нездоланих співців

Що ж ти, Святий, милий Боже, так формуєш людські долі, коли пригорщами з гіркою насипаєш благодаті й щастя на один день, а за інші геть забуваєш? Було тих радощів у молодих на віку — майже нічого — від Петра і Павла, від 12 липня лише до 1 серпня 1914-го... Бо саме цього дня розпочалася Перша світова війна. І виїздив невдовзі Михайло від заплаканої тещі, яка знайшла в ньому любого сінка, на продовження навчання для отримання професорського звання до Санкт-Петербурга. А приїхав до фронтового Петрограду. Довелося й самому перелицьовуватись. Був Михайло Драй, а став Драй-Хмарою.

Єдине в чому повезло нашому герою у царськоросійській столиці — на ту пору в Петрограді сформувалася потужна група українського земляцтва. З надійним глибоко національним корінням. Драй-Хмара брав участь у роботі об'єднання студентів-українців, регулярно відвідував лекції з української історії (зокрема, й тому, аби їх не закрили). Там, до речі, українською мовою викладав свої предмети Олександр Грушевський (син брата Михайла Сергійовича Грушевського — Сергія). Драй-Хмара почав по-новому думати й жити. Даремно його друзі-росіяни умовляли не захоплюватися екстравагантними ідеями — українством, доводили, що це закінчиться катастрофою його блискучої кар'єри. Серед таких «радників-порадників» був і відомий російський поет Олександр Блок, з яким він близько товаришував...

Однак Михайло завжди на все мав свою власну думку...

І вже 1917 року він відклав убік усе написане москвомовне. Нові вірші зазвучали по-рідному. А коли з'явилася Українська Народна Республіка, сміливо став на її бік. На запрошення Івана Огієнка прийняв кафедру славистики Кам'янець-Подільського університету, став професором. Редагував «Записки Кам'янець-Подільського університету». Читав слов'янознавство, церковно-

слов'янську мову, історію сербської, польської, чеських мов та літератур, ще цілий ряд спецкурсів.

Саме тоді поет формує першу свою літературну збірку «Молода весна». Бо віршами його були забиті періодика і журнали, а книжки власних поезій він ще не мав. І тут стався перший серйозний конфуз у житті Драй-Хмари. Збірку поезій поліграфісти набрали, спеці відредагували, вичитали, залишилося лише віддрукувати та зброшурувати. А тут... закінчився папір. І немає жодного його кілограма — ні позичити, ні купити. Війна з Росією, яка має той товар...

Це ніби той особливий випадок, коли виростили люди зерно, скошили його, завезли до стодоли, обмолотили, доставили до млина, засипали на мливно, а виявилось, що і річка, і став... висохли. Немає чим зрушити кам'яні круги... Не буде борошна... Жуйте, люди, сухе зерно...

Збірка так і не вийшла. Але ім'я поета уже гриміло на всіх усюдах. Через деякий час критика виділить в Україні п'ять імен співців-боянів нового часу — Миколу Зерова, Максима Рильського, Павла Филиповича, Юрія Клена (він же Освальдт Бургардт, родом із-під Жмеринки), і Михайла Драй-Хмари. Їх назвали поетами-неокласиками. Вони не літали в своїй образності рядка поза сонмищами, а плодили поезію живу і мелодійну, прозору, з опорою на історичне коріння, на логічні посили нової доби. При цьому дотримуючись так званих твердих форм вірша. Насамперед, у народженні сонетів, котрі, як відомо, є вершиною віршотворення...

У сонеті «Лебеді» наш герой про цю поетичну плеяду творців писав так:

О, гроно п'ятірне нездоланих співців,
крізь бурю й сніг гримить твій переможний спів,
що розбиває лід одчаю і зневіри.
Держайте, лебеді: з неволі,
з небуття
веде вас у світи ясне сузір'я Ліри,
де пінить океан кипучого життя.

Неокласики виступали проти сірості. Ставили собі за мету «очистити авгієві стайні української поезії». Малограмотний молодняк, який ліпив свої вірші з мало кому зрозумілих дефініцій і новотворів, обстрілював мудрість з усіх гармат, і це неодмінно мало закінчитися жорстким конфліктом. Особливо в штики всі зустріли саме сонет Драй-Хмари «Лебеді». Посипалися різноманітні звинувачення та інкримінації. Мовляв, це підрив основ і духу радянської влади. Досі його вважали висококваліфікованим дослідником творчості Лесі Українки, поезії Івана Франка, європейських славістів, а ви ж погляньте на що він зазіхнув.

З числа «неокласиків» Михайло Драй-Хмара виділявся тим, що він занадто полюбляв неологізми. Вряди-годи засипав свої поезії словами і виразами, які давно уже вийшли з ужитку. Звідсіля і певна, як казали, «імлістість» його віршувань. Якщо покопатися в його творчості, то можна віднайти цілу в'язку таких слів, образів, виразів, котрі, казати б, не натягнеш на жоден пень. За це його

гостро критикував і «рідний брат неокласик» Максим Рильський. Але Михайло у відповідь лише смівся. А якось пояснив: «Люблю слова, що повнодзвонні, як мед, пахучі і п'янкi, слова, що в глибині бездонній пролежали глухі віки...»

По інакшому б сказати, він був переконаний, що слова, як вино, у підвалах настоюються молодю силою

Михайлові б Панасовичу тут підкоритись загальним правилам, одуматись, щось, можливо, хвалебне заспівати, навіть супроти власної волі. Лиш би при-тушити пожежу, а він пише так, буцімто нового пального до вогнища хлюпає:

«Я світ увесь сприймаю оком...
Блискучий сніг, колючий вітер,
думки — натягнуті дроти.
Шляхів нема, немов хто витер,
— а треба йти!»

І ця поезія Михайла Драй-Хмари отримує різко негативну оцінку тогочасної радянської критики. За винятком, можливо, знову ж таки М. Рильського, який вбачає в ній задрісну «обточеність вірша, вишуканість рим... під усім тим «неокласицизмом» чується подих живої людини». Водночас комуністичні адепти, опоненти Драй-Хмари, так і базграють: «не розуміє, де знаходиться», «геть одірвався від життя»... Якийсь тоді парадний критик К. Довгань зауважує: «Уся збірка М. Драй-Хмари «Проростень» (єдина, видана при житті поета — О. Г.) справляє враження якогось музею раритетів, що в ньому кілька років не палено: холодно, не все зрозуміло, хоч іноді й цікаво»...

Тим часом 20 березня 1923 року в Ніні та Михайла нарешті з'являється донька Оксана. Вони поселяються в Києві з частими виїздами, зрозуміло ж, до Тро-стянчика. Михайло Панасович очолив кафедру українознавства в Київському медичному університеті. Водночас отримує посаду в Інституті мовознавства ВУ-АН. Поспіль з академіком А. Кримським редагує збірник Комісії для досліджень української мови. Отримує до рук, як уже говорилося, свою першу поетичну збірку «Проростень» (1926 рік). Викладає славістику в ряді Київських вузів, а тут надходить пропозиція очолити кафедру славістики в Празі, у головному чеському Карловому університеті. І теща, і тесть, і теща в один голос переконливо відмовляють — куди ж ви, людоньки, у світи з малою дитиною? Нехай підросте...

А Михайло Панасович і справді був винятково уважним, доладним батьком. Навряд чи хто так умів доглянути за дітьми, так усе доладно пояснити, передати мовою слів, барв, відчуттів, звуків. Він ніколи не стомлювався від занять з дочкою. Тому й вона виросла, вся, сказати б, його, і душею, і серцем, з батьковими переконаннями, почуттями, з філософією борця за справжні, але не фальшиві істини.

А ось злопам'ятству комуняцької влади не було меж. Драй-Хмару ледве не на вовол'язі затягували в партію. Але він зовсім не підходив до тих вірнопідданих шеренг, позаяк від природи був демократом. А комунізм і демократія — це антиподи. Його намагалося приручити, як сексота НКВД, виникла загроза того,

що він простодушний та відвертий ось-ось розповість про методи агітації на велелюдді. І ось, коли пробив час остаточно роздробити гроно «неокласиків», «зачистили» Максима Рильського, Павла Филиповича, Миколу Зерова, слава Богу, Юрій Клен утік за кордон. «Чорний воронок» доставив на допити під арешт Драй-Хмару...

Разом із Михайлом «загребли» і його родича Миколу Грінченка, того, що був у Тростянчику на весіллі Драй-Хмари, який ще 1922 року видав унікальну книгу «Історія української музики». Те раритетне видання і сьогодні є підручником для всіх наших митців, які підвищують свій фаховий рівень, його можна погортати, натиснувши кнопку такої ось електронної адреси: <http://elib.nlu.org.ua/object.html?id=331>

Не домігшись ніяких зізнань від бранців, наклепів на самих себе, поета і музиканта через якийсь час випустили на волю. Але не на довго, на жаль. Через рік (05.09.1935 р.), коли все тугіше затискувалися гайки довкруги представників української інтелігенції, письменників, насамперед Драй-Хмару, який навіть під тортурами не оговорив себе, не підписав жодного пасквіля на інших, знову розіп'яли на ґратах. А 28 березня 1936 року за вироком «Особливої наради» при НКВС СРСР у Москві спровадили на Колиму. За що? За якусь начебто контрреволюційну діяльність. Людині, котра володіла дев'ятнадцятьма мовами світу можна було що хочеш приписати. Він же ж і відвідав багато країн.

«Хрусткий на серці стигне лід...»

Те, що було далі, мало піддається логіці і здоровому глузду. Поета і професора почали фізично знищувати. Частково про це він повідує в одній із поезій 1937-го:

І знов обвугленими сірниками
на сірих мурах сірі дні значу,
і без кінця топчу тюремний камінь,
і туги напиваюсь досхочу.
Напившись, запрягаю коні в шори
і доганяю молоді літа,
лечу в далекі голубі простори,
де розцвітала юність золота.
— Верніться, благаю, хоч у гості!
— Не вернемось! — гукнули в далині.
Я на калиновім заплавав мості
і знов побачив мури ці сумні,
і клаптик неба, розп'ятий на ґратах,
і нездріманне око у «вовчку»...
Ні, ні, на вороних уже не грати:
я — в кам'янім, у кам'янім мішку.

Страшне, надумане покарання відомий поет і літературознавець, блискучий перекладач з десятка мов народів і народностей Михайло Драй-Хмара від-

бував на золотокопальнях Колими. Вахти ніс у шахтах, або на промиванні ґрунту, годинами стоячи в крижаній воді. Його начебто випробовуючи, перекидали з одного концентраційного табору до іншого. Потім рідні випишуть цю смертельну дорогу його Хреста: копальня «Нагаєво», шахта «Ортукан», копальня «Партизан», шахта «Експедиційна», копальні «Горна», «Ларюкова», шахта «Річка Утіная», шахта «Усть-Тайожна», копальні «Неріга», «Охотська»...

Десь на котрійсь із цих виробіток його спіткає ще одне страшне нещастя. Мовбито за нестриманість щодо стосунків з керівництвом ГУЛАґу йому ще накинуть... десять років таборів. Він знав, що живим уже повернутися не зможе. Це був смертний вирок...

Залишилося багато листів Михайла Панасовича до Ніни Петрівни, до підростаючої дочки Оксани з далекої Колими. Це епістолярії відчаю і болю. Вони, за моїм переконанням, мають зберігатися десь у музеї антикомунізму, щоб наочно демонструвати те, чим повертається для благодушних людей підсолоджена брехня ідеологів марксизму-ленінізму, який першим придумав і застосував у дії концентраційні табори для утримання і знищення заживо неугодних людей. Я ж розповім вам лише про одне послання, яке мене особисто потрясло.

Пан Драй-Хмара пише про те, що їсти дають стільки, аби лишень не померти з голоду, а робота виснажує страшенно. І в нього у підшкірних залозах уже зовсім не залишилося жиру. Він вичах, опух, перетворився на ходячого мерця, з якого залишилися лише кістки і шкіра. У нього, трапляється, крутиться голова, він втрачає свідомість і падає. Тоді його підвішують за ноги, ця процедура у таборі називається: «надати відпочинок», і знову женуть до золотоносної копальні чи на промивку ґрунту в холодну, льодяну воду. Професор пише про те, що він став рятуватися тим, що викликає рефлексії на уявні картини минулого свого ситого життя. Розжившись на олівець і папір, записує з апетитними коментарями назви і поживний вміст страв, які споживав у своєму минулому житті — у Колегіумі Павла Галагана, дома, а особливо ж у тещі Ганни Антонівни в Тростянчику на Поділлі. Перечитуючи ці записи, як йому здається, він насичується...

Побратим Михайла Панасовича поет Юрій Клен привів цей лист у своїй знаменитій книзі «Попіл імперії», написавши в коментарі до нього, що страшнішою тортури, ніж ця, окрім комуністів, не придумав ніхто. І це була чиста правда.

За деякими даними, Юрія Панасовича Драй-Хмари не стало 19 січня 1939 року. В літературі є ціла картина того, як він начебто загинув. Не знаю, чи вірити їй, але й перевірити правдивість написаного теж немає змоги. Буцімто до концтабору золотокопальні якимось приїхала група п'яних енкавидистів, щоб «розважитись» на смертях бранців. Вони вилаштували в ряд весь вільний від роботи штат каторжників, і старший, доставши револьвера, став відстрілювати кожного п'ятого в шерензі. Гуманіст Драй-Хмара, помітивши, що в розстрільне число ось-ось потрапить син його близького знайомого з минулого київського життя, вискочив з шеренги і став перед п'яним убивцею. Смачно плюнув йому в морду. Пролунав постріл...

У всякому випадку повідомлення про смерть чоловіка і батька дружина Ніна Петрівна і Оксана отримали того ж таки 1939 року. Прах поета, перекладача і літературознавця М. Драй-Хмари, якщо вірити повідомленню ГУЛАГу, похоронений поблизу шахти «Усть-Тайожна», на правому березі річки Паутова, могила № 3.

Коли прийшло це повідомлення, дочці Михайла Панасовича Оксані було лише шістнадцять літ. Їх із матір'ю, як родичів «ворога народу» викинули з квартири на вулиці Садовій, а також із Києва вислали до Башкирії. Одначе тітка дівчини Олена Длугопольська невдовзі школярку Оксану привезла звідтіля на береги Дніпра, поселила в родичів, у сім'ї уже відомого нам композитора і музикознавця Миколи Олексійовича Грінченка, який був на весіллі в Тростянчику. Але ж гени у дівчини були Драй-Хмари, упертого напористого розумника. І виховання у неї також проявлялося вже його. Вона наполегливо і ретельно збирала всі батькові записи, переклади художніх творів з різних мов, начерки майбутніх статей і літературних розвідок, усе опубліковане і неопубліковане, вірші, неймовірно багато віршів...

Михайло Панасович, на щастя, був винятково акуратною, навіть педантичною людиною і у всьому любив лад. Тому школярці усі його записи доволі легко доводилося фасувати у чемодани, які зберігала в родині Грінченків. З цим майном вони з матір'ю у розпал війни, 1942-го, зуміли виїхати до Праги. Там Оксана Драй-Хмара закінчила консерваторію при Карловому університеті. До речі, саме в тому навчальному закладі, де в двадцятих роках її батькові пропонували кафедру славістики, і він відмовився від переїзду, позаяк занадто малою була їхня дочка...

А далі був шлях глибше на захід. До Бельгії. 1951-го вони опинилися в США. Спершу пані Оксана викладала українську мову в університеті міста Ітака. Стала аспірантом слов'янського відділу Колумбійського університету Нью-Йорка. Її магістерська робота називалася «Михайло Драй-Хмара: український поет у Радянському Союзі». Закінчила аспірантуру університету Сорбона у Парижі, здобула ступінь доктора слов'янської філології за працю про Михайла Драй-Хмару. Трудилася професором у Лонг-Айлендському університеті та Політехнічному університеті (обидва містяться у Нью-Йорку).

За тривале понад 95 років життя Оксана Драй-Хмара, відома ще й як Оксана Ашер (її чоловік знаний у США адвокат) усе, до останнього запису, дослідила із праць українського поета, літературознавця, перекладача Михайла Драй-Хмари. Опрацювала, підготувала до друку, опублікувала усю наукову, літературну, епістолярну спадщину, довела до свідомості людей усі думки і помисли письменника. Батько, сам того не підозрюючи, залишивши по собі стоси неопублікованих робіт через жажливі умови життя в диктаторській країні, наділив дочку шматком хліба на все її тривале життя. На його імені вона побудувала свою блискучу кар'єру правдивого науковця, прискіпливого дослідника, відомого славіста, а нам дала змогу сповна пізнати поета і науковця з світовим ім'ям. Оксани Михайлівни не стало зовсім недавно — 15 липня 2018 року...

Оксана Михайлівна Ашер, у дівоцтві Драй-Хмара

Із праць Оксани Ашер мені найбільше сподобалася есея «Портрет Михайла Драй-Хмара». Чесний і відвертий твір. Професор Колумбійського університету і Сорбони подала образи членів «неокласиків» такими, якими були вони насправді. Навіть М. Рильського зобразила, даруйте, як крахобора...

Був такий випадок. Коли Михайла Панасовича компартійне керівництво усунуло з усіх посад, від нього відвернулися всі, як від запеклого антирадянщика, сім'я залишилася без засобів до існування. Один з друзів-композиторів запропонував опальному письменнику підробіток — написати лібрето до якоїсь там музичної п'єси. Поет дуже швидко все виконав з блискучою якістю. Але хіба ж можна було його подати з ім'ям автора, коли він у жорсткій неласці влади? Домовилися з Максимом Тадейовичем, що він виступить начебто автором лібрето, а отримані кошти передасть справжньому автору тексту, який залишився без шматка хліба.

Каса спрацювала вправно. Кошти лягли до кишені Рильського. Декілька разів Драй-Хмара посилав Ніну Петрівну до дружини класика по зароблені ним гроші. Але все було безрезультатним, жінка безпорадно розводила руками, мовляв, не віддає...

Так що ми, мешкаючи в демократичній державі, маємо право знати й подібне...

***

Ім'я великого українського літературознавця, поета і перекладача Михайла Драй-Хмари радянськими ідеологами було геть витерто з нашої історії. І, звичайно ж, у кінці минулого століття, працюючи головним редактором газети «Правда України», яка тоді серед усіх видань мала найбільший наклад у молодій незалежній державі, я приїздив у Тростянички як журналіст по новини. Бо дуже добре йшли справи у місцевому колгоспі, який очолював пристойний організатор сільськогосподарського виробництва Іван Васильович Попик. Він же — народний депутат України одного з попередніх скликань Верховної Ради. Ми того дня відвідали поля і ферми, зустрічалися з багатьма людьми. Усе радувало зір. Трудівники мали пристойні заробітки, багато жили. Бідним тут був лише ледачий...

Ох, якби ж то я знав тоді цю історію Длугопольських і їхнього геніального зятя! Ми б з Іваном Васильовичем, думаю, все перевернули, аби віднайти тих, хто хоч краєм вуха чув від старших сільчан про родину Длугопольських, про весілля дочки місцевого священника, про Драй-Хмару, Миколу Леонтовича, Миколу Гордієнка, Павла Филиповича, про наречену, чарівну пані Ніну. Надто довго відкривалися архіви. Та й нині вони ще не всі відкриті!

Обідаючи на прощання у колгоспній їдальні, яка ще правила сільчанам за місце святкових торжеств (погляньте ж, яка простора зала!), ми з паном Попиком говорили про зовсім інше. Бо вже йшли віяння, щоб розігнати колгоспи, розпродати землю. «А жити як людям? З чого?» — запитував мій візаві, і я не знав, що йому відповісти...

ЧОМУ УЧЕНЬ РЕПІНА ІЛЛЯ ШУЛЬГА — ІЗГОЙ В УКРАЇНІ?

Московити, їх передовий загін — скажені сталіністи, замордували, замучили тисячі й тисячі українців, серед них людей, які склали цвіт нашої талановитої і волелюбної нації. Нині ці люди, завдяки пошукам активістів, поволеньки повертаються в нашу пам'ять посталями з вирію. Ось іще одна така загублена душа наблизилася додому, в Україну.

А все почалося з мого зацікавленого пошуку оригінальних подій у старих зжовклих підшивках газет української діаспори у З'єднаних Штатах Америки. Там я й наштовхнувся на згадку про творчість геніального українського художника Іллі Шульги, як виявилось, котрого Україна і українці зовсім не знають. Не чули про такого. «Що за холера, — подумалося, — як же ж таке може бути?»

Та хіба мені цьому дивуватися? Перед цим я півтора року розслідував долю сім'ї гуцула з Верховини, доктора права Романа Домбчевського і його дружини, журналістки пані Ірини/Ірени. Главу сім'ї московити, захопивши Захід України 1939 року, відправили на Колиму за книгу про право українців на свою материнську мову при захисті своєї честі та гідності в судах і державних органах, насамперед. Дружина з дочкою дивом вирвалися з смертельних лабет НКВС, втекли за кордон. І більше їх доля ніколи не звела. Про цю жорстоку, немилосердну радянську розправу підготував і видав 2016 року книгу, озаглавлену «Постаті з вирію», написав статті до інтернет-енциклопедії Вікіпедії — можете також ознайомитись.

Значить, історія художника І. Шульги — ще одна подібна трагічна ситуація? І тут, на жаль, я не помилився.

За нинішнім моїм розумінням ситуації, Ілля Максимович Шульга справжній геній землі української, художник найвищого світового рівня, однак потрапив у немилість до радянської влади і був фізично знищений. Буквально розтоптаний машиною Берії/Сталіна з допомогою українських садистів у спецорганах. А творчість його потрапила під державну заборону. І найстрашніше в цій історії те, що, за моїм щирим переконанням, ця наруга над генієм продовжується і по нині. Неймовірно, але факт.

Отож, обдарований хлопчак навчався мистецтву живопису у Москві і Петербурзі, але повсякчас спілкувався виключно рідною мовою Шевченка, позаяк був його земляком. І цим надзвичайно гордився. Викладав у Київському мистецькому інституті також принципово українською, малював лише українців, героїв Козаччини, гайдамацьких повстань. А ось у критичний час свого життя навідріз відмовився довести до творчого фіналу картину, замовлену вищою владою. Був це сюжет про буцімто приїзд до Києва «визначних діячів» того часу — Петровського та Косіора, котрих мовбито бурхливо зустрічає трудовий люд міста над Дніпром. Ось за це якраз і був фактично знищений відомий художник — і фізично, і як митець. Величезну колекцію його картин відтак, за вказівкою влади, розпорошили.

Від тих варварських подій поминуло вже понад вісімдесят літ, але ім'я Іллі Шульги тільки маленьким краєчком повернулося до свого народу. Історія його життя та творчості фактично викреслена з історії України. Бо ще передвоєнні «вожді» заповіли йому творче забуття. І, на превеликий жаль, треба визнати, що ті самодурні настанови запеклих ворогів української нації чомусь збуваються й по нині. Ось загляньте, будь ласка, просто зараз таки до енциклопедій, що ви там дізнаєтесь про художника? Та фактично нічого. Мало що відомо, де навчався, як виходив на творчу дорогу, які відомі картини створив, чим вони знамениті. Більше того, згадується, що художник замолоду закінчив Київську малювальну школу Миколи Мурашка, а ось серед знаменитих випускників цього закладу прізвища Шульги якраз і немає. Куди й поділося! Не відомо, де навіть помер художник та якого числа це сталося. Тому я вирішив заповнити цю інформаційну прогалину в ніші славних митців нашого великого народу. Мені довелося перекидати гори архівів преси української діаспори. Ось що з цього вийшло. Як у моїй інтерпретації виглядає український художник Ілля Шульга.

Мистецька школа Мурашка

Ілля Шульга народився посередині літа 1878 року в убогій бідняцькій родині села Кропивна під Золотоношею, що належало тоді до Полтавської губернії, тепер воно входить до складу Черкаської області.

Хист маляра в допитливому хлопчині яскраво проявився на одинадцятому році життя. Спочатку він здивував усіх здатністю в точності передати зображення з картин, малюнків, а згодом витончені дива природи в реальності відтворити на папері і полотні. Друзі батька, розуміючи, що це може бути Божим даром, допомогли хлопчину віддати до художньої майстерні в Києві. Однак замість навчання Ілля виконував різноманітну чорнову роботу: тер фарбу, розносив виготовлені замовлення. Таке становище не приносило хлопчині задоволення, бо він прагне день при дні малювати й лише малювати, створювати свої картини, — яскраві пейзажі, або ж портрети, і тому наймається на роботу підмайстром до австрійського митця Де-Ольма, котрий якраз практикував тоді у Києві. Роботи для нього на новому місці було небагато, і підліток, маючи певні заробітки і вільний час, влаштовується на навчання до мистецької (її ще називають малювальною) школи Миколи Мурашка. Вона стала його справжньою професійною академією.

В учнях великих Серова і Коровіна

За два роки І. Шульга закінчив навчання в школі Мурашка, і на зароблені гроші, 1899 року, відправився до Москви. Там успішно склав іспити і вступив на навчання до мистецької школи «Живопису, архітектури та будівництва» (ЖАБ). Навчався винятково добре. З предметів рисунку і живопису був першим учнем навчального закладу, через це був незабаром звільнений від потреби оплачувати за навчання до кінця учбового процесу. В школі ЖАБ викладали знамениті художники Серов, Касаткін, Пастернак, Коровін, Архипов. Усі вони

часто хвалили роботи І. Шульги, водночас і вказували на неточності, ділилися секретами майстерності передачі тонів і напівтонів, проєкції світла, техніки відтворення тих чи інших предметів на полотні. Шульга був винятково послухним учнем, йому не потрібно було нагадувати двічі про якісь там хиби чи упущення в роботі.

Наука від неповторного Іллі Репіна

Школу живопису закінчив Ілля Шульга 1903 р. з відзнакою і двома срібними медалями. В тому ж році почав учитися у Петербурзькій Імператорській Академії Мистецтв, у майстерні славетного художника Іллі Репіна. Підбадьорюючи молодого майстра, знаменитий художник, траплялося, жартома казав: *«Не забувай, що у художньому мистецтві є тільки два Іллі — це я і ти...»* Напевне, то були пророчі слова для українця.

За блискуче виконану дипломну роботу, картину «Козаки пішли», Шульга 1909 року з рук земляка-українця Іллі Репіна одержав звання «вільного мистця».

Подільський цикл творчості

З 1910 року дипломований художник Ілля Шульга поселився у Вінниці. Сюди він прибув з дружиною та дочкою. Тут він уперше серйозно почав захоплюватися світловими зображальними ефектами в мистецтві написання картин. Сонце, світло, тіні так і переливаються в його художніх полотнах того часу, додаючи колориту, реальності зображуваному світові: «Зелене свято», «Подруги в хаті», «Рідна хата», «Водяний млин», «Вінницька Старгородська церква», «Малі хутори», «Старовинна жидівська Єрусалинка» й інших. Характерні глибоко історичні та соціально-побутові деталі, додатково і характерно вирізняють українську історичну тематику. В своїх творах він широко змальовував і героїчне українське минуле, як: «В'їзд Хмельницького до Києва», «Козаки пішли», «Переїзд полковника Джеджелія через село Кропивну». «Дорошенко в заслання», «Козача розвідка», «Мазепа» та інші. Частина цих праць демонструвалися на виставках у Києві, Вінниці, Харкові, Москві.

1919 року Ілля Шульга переїздить до Золотоноші. Наполегливо працюючи над технікою зображення, до тонкощів відпрацьовує малювання портретів та пейзажів, в яких переважали світлові контрасти. В Золотоноші І. Шульга написав картини: «Шевченко на етюдах», «Мати». «Діти на перелазі». 1928 року художник переїхав до Києва, до якого завжди щиро рвалася його душа, як до знаменитого мистецького центру.

Професор Київського мистецького інституту

1934 року в Києві відбулася чергова виставка художніх робіт Іллі Шульги. Відвідувачі, начальство були в захопленні. Особливо від портретних робіт митця: «П.К. Саксаганський», «М.К. Зеров», «Автопортрет», «Пані з трояндою». Високо були оцінені також картини «Діти», «Хлопчик над водою», «На капусті», «Діди».

Тогочасна преса відмічає особливий талант художника до реального зображення дійсності, вміння віднайти найяскравіші деталі, котрі найбільше характеризують час, місце дії, особистість героїв. Як ось, скажімо, сцену в його рідному селі Кропивна. Вулицею біля стародавньої церкви їдуть на конях козаки. Це вертається з походу кропивнянський полковник Джеджелій, котрий народився і виріс у цьому селі за часів гетьмана Богдана Хмельницького. Весь сільський люд зустрічає героїв. Малий хлопчина подає одному з козаків кухоль води. Усе настільки природно зображено, що всі, хто побачив цю картину, довго не міг відірвати очей від неї. Позаяк тут, що називається, неймовірною красою «грас» кожна мистецька деталь, кожен штрих, несучи певне смислове навантаження в загальній композиції.

Іллі Шульзі пропонують посаду професора в Київському мистецькому інституті. Йому є що передати учням. Він з головою поринув у роботу з підготовки молодих митців.

Смерть у пересильній тюрмі

1937 року художник Шульга зі своїми полотнами займає чільне місце на виставці робіт під гаслом «Квітуча Україна». Про нього знову співають дифірамби творці партійної преси. Щонайбільше І. Шульгу розхвалюють за картину «Перший трактор на селі», вона й нині зберігається в Національному художньому музеї. Ще столичні партійні газети писали, що з «великим натхненням відомий художник, учень В. Серова та І. Репіна працює над картиною про радісну зустріч українських вождів Г. Петровського та С. Косіора з трудовим народом Радянської України...» Прочитавши цей газетний слей, художник назавжди відклав пензлі від цієї роботи. Його ество перечило проти партійно-чиновницької замовності у мистецтві, ще більшу відразу викликала нездорова публічність його творчості. Він заявив, що такої картини, яку йому наказали виготовити, не буде. Вона померла. Шульзі декілька разів нагадували про те, що народ начебто з нетерпінням чекає на його шедевр. Художник безцеремонно і грубо посилав гінців з високих кабінетів подалі, чітко і твердо казав, що зовсім не має натхнення малювати партійних бонз. Це противно його духу вільного митця.

Терпець влади обірвався занадто швидко. 1 березня 1938-го Іллю Максимовича зненацька заарештовують. Йому НКВС «шиє» традиційне для тієї пори — український буржуазний націоналізм, поклоніння перед закордонним мистецтвом, шпигунство і тому подібне. В кримінальній справі його постійно називають «мазепинцем», тому, що розмовляє виключно українською, в своїх картинах зображає лише українців, героїзує Козаччину та гетьманщину, Коліївщину. Вирок був швидкий і такий же бездарно недолугий: за три місяці після затримання його вже засудили на сім літ таборів. На початку 1939 року дружина Іллі Максимовича Лідія Шульга отримала повідомлення, що її чоловік помер у пересильній тюрмі далекого Петропавлівська 19 грудня 1938 року.

Подвиг дружини художника Лідії Шульги

На початку вересня 1941 року, коли німці жорстоко й немилосердно бомбили Київ, готуючись його остаточно захопити, дружина покійного вже художника Іллі Шульги пані Лідія з допомогою двох музейних робітників завершувала ревізію робіт чоловіка. На обліку виявилось 564 роботи. Вона відібрала з них близько сотні найцінніших полотен. Їх запакували за всіма вимогами пересилки. Лідія Шульга вирішила вивезти їх з Радянського Союзу. Але, зверніть увагу, не в мордорський тил, як робили те всі, а назустріч німецькій армаді, на Захід. Вона була, як і її талановитий чоловік, реалістка і добре розуміла, що таке радянська влада та її репресивний апарат. Як він гнобить і розправляється з неугодами. Прикладом жорстокості було саме безпричинне знищення самого художника, який знаходився в повному розквіті творчих сил. Йому було лише шістьдесят літ.

Уже ніхто не дослідить, як вона з цією величезною поклажею через декілька років дісталася аж за океан, в далеке містечко США у Північній Америці, — Боулдер. Лідія Шульга довезла туди трохи більше шістьдесяти картин. За доставку поклажі змушена була розплачуватися художніми шедеврами. Іншими словами, шлях із Києва до містечка у штаті Колорадо вона, образно кажучи, застелила картинами свого геніального чоловіка. Але врятувала найцінніше з доробку Іллі Шульги. Вважається, що майже тисячу картин художника тоді залишилося в СРСР, розійшлися поміж людьми.

Але де вони, хто їх де бачив? Напевне, все так би сталося й з усією рештою цієї рідкісної колекції, яку Л. Шульга вивезла з України. Тому подвиг Лідії Шульги, можливо, не менш вартісний за талановиту працю самого художника. Українська діаспора США зуміла зберегти для світу, для людей виняткові твори неперевершеного українця Іллі Шульги — учня Валентина Серова, Костянтина Коровіна, Абрама Архіпова, Леоніда Пастернака і, звичайно ж, самого Іллі Рєпіна.

Діаспора береже пам'ять художника. Чому ж осторонь материнська Україна?

Яким був українець Ілля Шульга? У жовтні 1955 року щоденна україномовна газета «Свобода», яка з 1893 року безперервно видається в США, подала репортаж якоїсь Ст. Левченко з квартири, де жила вдова Лідія Шульга і де зберігалися вивезені з України полотна художника. В ньому, зокрема, говорилося:

«Я підійшла ближче і стала оглядати портрет гарного чоловіка в чорному одязі. Шляхетні риси обличчя, темні очі, буйне сиваве волосся, витончені пальці рук. Палітра в лівій руці, чорний одяг, все це творило незвичайну, гармонійну цілість. І здавалося мені, що немов живий пан, з глибоким, розумним поглядом, начебто поблажливо підсміхнувся під вусом з мого здивування, коли ввічлива пані Шульга пояснила: «Це автопортрет мого чоловіка». Ще один автопортрет художника у шапці і свиті висів на протилежній стіні...»

Тут же знаходився і портрет самої Лідії Шульги. Датований він 1906 роком, себто, написаний ще під час навчання Іллі Шульги в художній академії І. Рєпіна. Читаємо: «... портрет витриманий в ніжному, пастилевому кольориті. Молода- жінка дивиться на світ поважно, децю сумовито, великими сірими очима. Якась ніби грайлива усмішка застигла на устах, у руках невеличка китиця цільних, привабних квітів. І усміх жінки і бліді кольори квітів, овіяні ледве помітною меланхолією, чимсь нерозгаданим...»

Після цієї публікації газети «Свобода», де розповідалося про нужденну історію спадщини знаменитого українського художника, котра з такими труднощами, під бомбами і обстрілами вивезена з Києва, тепер її фактично ніхто не бачить, вона пилиться в тісному схроні. Підкреслювалося, що американська діаспора почала збирати кошти на відкриття галереї Іллі Шульги. І така згодом була відкрита в містечку, де мешкає понад сто тисяч американців, переважно молодого віку. Тут третина мешканців — студенти. А саме місто визнано одним із найкращих місць для мешкання в США.

Ілля Шульга це ще одна яскрава постать із вирію, яка загубилася там з вини жахливого московитського і комуністичних режимів, які несамовито гнобили українців століттями на Богом даній нашій землі. Не забуваймо цього.

***

Років із п'ять-шість тому, коли розкопав я всю цю історію, розповів про неї у пресі. А ще написав статтю до Вікіпедії — Інтернет енциклопедії, про художника Іллю Шульгу. Розкрив його примхливу долю талановитого художника, нещасного мученика енкавеесівських катівень через те, що не став в Україні руським, що не погодився з наказом примітивних невігласів, котрі дорвалися до влади в Україні, малювати партноменклатурників в образах новоявлених Богів на художніх полотнах. Власне, робити їх святими.

А тепер, будь ласка, загляніть до Вікіпедії, знайдіть там статтю про Іллю Максимовича Шульгу. Прочитайте п'ятдесят нещасних рядочків тексту про художника, оцініть той бездарний сухий огризочок з колишньої моєї повноцінної статті, яку свого часу представив я читачам Інтернет енциклопедії. А там була гармонійна розповідь про творчу стежу художника, яку обирав, у кого навчався, які є головні і відомі його роботи, як вони уже після смерті митця потрапили за кордон. Усе це безпардонно знищено нинішніми невігласами, від цього не лишилося й сліду в Інтернет енциклопедії. Наяву маємо лише саме пісне, мало кому зрозуміле банальне повідомлення про те, що був колись такий художник, і все...

Серце болить за таку ворожу діяльність проти України, її геніїв.

Вікіпедію, як мені видається, окупували нині добровільні помічники-редактори, які тільки тим і займаються, що, либонь, упиваючись владою над працею інших людей, вихолощують з текстів фактажну суть життєписів людей-героїв, творчих майстерень митців, залишаючи нікому не потрібні, наприклад, лише голі назви робіт, як це сталося зі статтею про художника І. Шульгу. Зали-

шили бездарні «чистильщики» з мого колишнього тексту тільки одинадцять назв художніх робіт, а все решту просто викинули. І навіть це кому потрібне, і що дає, запитаю вас, пані й панове, якщо пропали повідомлення про те, де навіть знаходяться нині означені картини, яка їхня професійна цінність? Ви ж, невігласи, викинули суть інформації, залишили тільки суху шкарлупу...

Найдивніше в цій історії те, що кілька разів виступивши у пресі з критикою дій явних ворогів українського геніального художника Іллі Шульги, котрі, либонь, окопалися в стані редакторів нинішньої Вікіпедії, я так, на жаль, нічого й не змінив до кращого. Ніхто не реагує на ці публічні уколи, не поспішає вносити правки для виправлення становища. Мене просто банально не чують, свідомо забивають собі вуха московською ватою...

Я схилиюся до тієї версії, що подвиг дружини Іллі Максимовича пані Лідії Шульги, можливо, не менш вартісний за талановиту працю самого художника. Яка через пів планети вивезла з понівеченого, розгромленого Києва, з Національного Художнього музею, куди чи не першими увірвалися варвари двадцятого століття, зокрема, рідкісної цінності полотна митця.

Невже, скажіть, коротку розповідь про це потрібно було викидати геть з української Вікіпедії, як непотріб? Залишити без найменшої згадки статтю про Лідію Шульгу? Але ж, як бачите, учинили так по-свинськи, рідкісні «грамотії»...

А якщо чесно, то чи зачепила будь-кого за душу, за серце нинішня публікація Вікіпедії про глибоко українського художника Іллю Шульгу, його творчість, історію картин, які чомусь опинилися за кордоном? Думаю, що ні. Бо фактично всі цікаві деталі з моєї колишньої статті просто кастровані. Хочу запитати: невже такого ставлення до себе заслужив цей Великий Українець і такої ж небувало потужної сили митець?

Дізнавшись про художника, його історію життя, картин, художньої галереї, котра ще в п'ятдесяті роки минулого століття буцімто була створена в далекому американському містечку Боулдер, я написав про все це листа до української амбасаді у Вашингтоні. Просив наших дипломатів у столиці США вияснити, що ж сталося з картинною галереєю українця Іллі Шульги. Чи жива вона? Хто опікується нею, адже багато десятків літ про цей безцінний скарб України ніде немає ніякої згадки. Де нині знаходяться картини І. Шульги, які потрапили за кордон?

Загалом я написав три чолобитних листи до Українського посольства в США, і жодної відповіді на них не отримав. Усе це відбувалося за каденції посла Олександра Чалого. Того, що певний час до від'їзду за кордон був правою рукою президента П. Порошенка і першим почав говорити на телебаченні про те, що, мовляв, сидіть українці тихо, не порушуйте глобальних питань наших взаємостосунків із рашою, позаяк, мовляв, Путін може почути — піде війною на нас. Ото вже політик, мудрець, публічний недоріка. Подібну дурню він лле і нині на вуха українцям, повернувшись з-за кордону, знову хоче зайняти високий пост у владі, якщо фракція «Європейська солідарність» виграє наступні вибори. Я б таких чиновників-держиморд, котрі отримуючи неймовірно високу платню з державної казни і на практиці зовсім не відстоюють інтереси нашої

національної спадщини, садив би до тюрми за невиконання своїх службових обов'язків. Як у справі Іллі та Лідії Шульги, безцінної колекції картин геніального художника... Вони явно працюють не на інтереси України.

І ось восени 2020 року несподівано знаходжу в пресі повідомлення про те, що в Черкасах знайшли картину Іллі Шульги. Читаю:

«У художньому музеї виставили картину відомого українського художника Іллі Шульги, жертви більшовицької сваволі. Директор музею Ольга Гладун розповіла:

«До музею звернувся краєзнавець Григорій Голиш з питанням, чи немає в музеї картин Іллі Шульги?» Перевіривши фонди, — повідомляє керівник музею, — ми виявили картину «Мати» пензля Іллі Максимовича... Віднайшли її 1980 року в селі Крупське, яке знаходиться поряд з селом Кропивна, де народився мистець. Збираємось відреставрувати картину і розмістити в нашій портретній залі, повідомила адміністратор».

Картина пензля Іллі Шульги «Мати», віднайдена на батьківщині художника, в Золотоніському районі Черкащини

Що ж, з Богом. Окрема щира подяка краєзнавцю Григорію Голишу, який при запиті до музейників послався на мої публікації у пресі... І я вельми радий з того, що своїм пером прислужився святій справі повернення слави нашого митця рідній Україні.

Здається мені, що навіть ця єдина віднайдена робота І. Шулги наочно і переконливо показує нам, яким він талановитим і неперевершеним портретистом був. Я, до прикладу, бачу в скромному і виразному образі сільської жінки, яка, цілком можливо, могла бути й матір'ю самого творця картини, і тиху упокореність, і затаєну в міцно стиснених губах силу духу, приховану харизму, мудрість в світлих очах і чималий життєвий досвід у складках обличчя. Портрет мовою ліній і зламом виразних та примітних губ усе одразу розповідає про цю непросту жінку... Так чуття душі і серця може передавати в глибину віків лише неперевершений, найдосконаліший, божественний майстер пензля...

ЛЮДИНА, ЯКА РЯТУВАЛА ПЛАНЕТУ

Понад тридцять п'ять років тому українські шахтарі під командуванням Віктора Івановича Полтавця проклали 170-метровий тунель під пошкоджений четвертий блок реактора Чорнобильської атомної електростанції (ЧАЕС), обладнали дублюючий фундамент. Торік у день професійного свята ліквідаторів трагедії Віктора Івановича не привітав ніхто. Я хочу, щоб ми з вами, друзі, сьогодні зламали цю погану ідею забувати про тих, хто врятував планету...

РЯТУВАЛЬНІ РОБОТИ ПІД РЕАКТОРОМ ТРИВАЛИ ПО 24 ГОДИНИ НА ДОБУ

Велике щастя зустріти в житті добру, надійну, щиру людину. Бог мене рясно обдарував такими миттєвостями, бо подібних милостивців на моїх стежках-дорогах випало чимало. Але до числа найближчих добродійців я завжди зараховую одну особливу людину — Віктора Івановича ПОЛТАВЦЯ.

Звичайно, що багатьом українцям це ім'я добре відоме. Віктор Іванович двічі в історії України був міністром вугільної промисловості України, останній раз з 2007-го по 2010 рік.

Загалом, я переконаний, що це найбільш удатний фахівець героїчної гірничої справи нашої держави. Не дарма в останній раз на пост очільника вугільнодобувного комплексу України його призначили в... 72 роки. І не зважаючи на те, що випало йому галуззю вдруге керувати у період пекучого світового фінансово-економічного колапсу, видобуток вугілля в Україні відчутно зріс. Тоді вперше було запроваджено відкриті торги гірників готовою продукцією, вугільна галузь, яка все життя потребувала колосальних дотацій з держбюджету, готувалася виходити навіть на самоокупність. І це, повірте, не веселий жарт. Просто до управління гірничим комплексом України прийшов справжній фахівець, достойний господар. Він прибрав усі важелі управління добувним комплексом в одні, вмілі руки...

Однаке за Віктора Івановича нині я згадав не тому, щоб похвалити за минулий видобуток палива в мирну пору. А через те, що 14 грудня в нашій Незалежній державі щорічно відзначається особлива дата — День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії, рятувальників Чорнобильської АЕС. А Віктор Іванович до цього має безпосереднє відношення. Либонь, найбільше від усіх в Україні.

Тридцять п'ять років тому, в травні 1986-го, після того, коли сталася жаклива й трагічна катастрофа на атомній станції, тодішнього заступника міністра вугільної промисловості УРСР В. І. Полтавця призначили керівником зведеного загону шахтарів, перед якими поставили надзвичайно важливе завдання — фактично врятувати життя в нашому регіоні, а, вірогідно, й на всьому континенті, від можливого витoku радіації з пошкодженого реактора. Гірники мали завдання прокласти тунель під зруйнований четвертий блок ЧАЕС, облаштувати під ним дублюючий захисний фундамент. Він мав складатися з бетонного поясу, чи краще б сказати охолоджуючої подушки, розмірами 30х30 м і висотою 2,4 м, із заве-

денням в нього охолоджуючих речовин, як, приміром, рідкий азот, вода, тощо. Ця захисна, монолітна твердь мала конкретне призначення — не допустити можливого витікання смертельного розчину з реактора і перешкодити ймовірність потрапляння його до Бучанського водоносного горизонту, що могло наяву сотворити смертельну загрозу для всього живого на сотні і тисячі кілометрів довкруги.

Перший загін із чотирьохсот прохідників Віктор Іванович вишикував 2 травня 1986 року. Змалював перед людьми усю трагічність ситуації, визначив можливі ризики, попередив про обережність здійснення усіх оперативних дій. Розподілив людей по восьми цілодобових змінах, які мали працювати за вахтовим методом безперервно.

При цьому попередив: ті, хто приступає до роботи, повинні трудитися швидко і високоякісно впродовж своїх трьох ударних годин на добу. Хто, можливо, втомиться, його тут же підмінять у забої. Головне — вчасно подати сигнал про власну втрату сил. На його місце стануть інші. Важливо, щоб робилося це блискавично, без затримки процесу: час справді був на вагу золота чи, можливо, навіть на вагу платини...

Проходка здійснювалася відбійними молотками, зачистка, вантаження ґрунту до вагонеток, відвезення їх, розвантаження на поверхні — виключно вручну. Не можна допустити жодної секунди простою ні вдень, ні вночі. Жодної! Тільки це може врятувати і ситуацію, і ПЛАНЕТУ!

Тунель на глибині 8-10 метрів від поверхні ґрунту проклали заввишки 2,15 метра на відстань 170 метрів. Там належало змонтувати охолоджувальний захисний пояс-подушку, куди потрібно було, завдяки трубопроводам, закачати 2 550 кубометрів бетону...

— У середині травня 1986-го, — згадує Віктор Іванович, — на об'єкті склалася така ситуація. Наш виробничий майданчик нагадував чимось справжній людський мурашник. Тут цілодобово трудилося уже до півтори тисячі шахтарів. В основному це були добровольці з українського Донбасу і Львівсько-Волинського вугільного басейну. Прибували позмінно й уральці, гірники з Караганди, Підмосков'я. Для всіх існувало одне залізне правило — відпрацював у змінах п'ятнадцять діб, відправляйся відпочивати. Було, що правда, чимало бажаних залишатись у змінах ще на тиждень-два, я цього не допустив ні разу. Забороняли медики... Я був їхнім надійним союзником.

— Це правда, що ми зустрілися з таким масовим героїзмом, його нині не описати, — продовжує В. І. Полтавець. — Люди розуміли, що вони рятують Європу і світ від реальної загрози радіоактивного забруднення. І викладалися під землею сповна. За добу, відтак, просувалися, залежно від ґрунту, на 10-14 метрів. Тунель тут же одягалася в надійні залізобетонні шати. А 24 червня 1986 року я вже доповідав і союзному, і українському урядам — завдання з попередження можливого прориву радіоактивної маси з пошкодженого четвертого блоку аварійної АЕС успішно виконано! Шахтарі перекрили загрозу проникнення радіації в водоносні горизонти регіону, які могли б потрапити в Дніпро, Чорне та Середземне моря, до світового океану...

ГОЛОВНИМ ІНСТРУМЕНТОМ РЯТУВАЛЬНИКІВ БУЛИ ВІДБІЙНІ МОЛОТКИ І ЛОПАТИ

Віктор Іванович гортає записи робочих щоденників тієї далекої гарячої пори. Говорить, що основною проблемою в роботі була підземна тіснота. Навіть звиклим до обмеженого простору шахтарям важко розвернутися. Діаметр тунелю обрано мінімальний — щоб менше виймати ґрунту, швидше просуватися вперед. По суті, доводилося трудитися у трубі двометрового діаметру.

Внизу на рейках вагонетка: хоч і дуже маленька, а від борту до стелі і лікоть не стане. Завантажувати важко — не розмахнешся.

— Ось запис, — каже Віктор Іванович: — Складно з відкаткою — колії «гуляють»...

Приймаю рішення: класти ланки колії не по 8, а по 4 метри. Добираємо розтяжки і шляхові планки точно за розмірами.

Кожен такий розбір — мов краплина мастила в організаційну машину, яка просуває вибій міцними руками людей.

Тепер усім відомо, що тоді не шкодували коштів заради найскорішої ліквідації аварії. Весь світ потерпав від атомної біди і до Чорнобиля були звернені погляди всіх. Тоді варто було зробити замовлення — найкращий прохідницький комбайн було б доставлено сюди за лічені години.

Та все ж головним інструментом шахтарів стали відбійний молоток і лопата. Вони виявилися найбільш надійними засобами. Нагадаємо, що люди мусили випередити можливе просідання реактора. Звідси і головна вимога — швидкість.

Саме під швидкість, а не під мінімум вартості чи максимум продуктивності праці добиралася технологія. Завдання ускладнювалося тим, що складалося з двох зовсім не схожих етапів, — зазначає у розмові пан Полтавець. — Спочатку треба було прокласти дорогу до місця виконання основної операції — пройти довжелезний штрек під фундамент реакторного відділення четвертого блоку. Потім з-під нього вибрати 2200 кубометрів ґрунту, а на його місце вкласти бетонну «подушку» з трубами для охолодження.

Зрозуміло, що породу з-під фундаменту не можна вигрібати всю підряд — інакше приміщення з ядерною начинкою просто провалиться. Значить, ґрунт належить виймати вузькими смужками і порожнини тут же заповнювати бетоном. Для такої роботи ніякий з існуючих комбайнів чи комплексів не годиться: надто неповороткими виявилися б в тісноті потужні машини, призначені для виконання широкого фронту роботи.

Цього разу шахтарям, які завжди працюють поруч з небезпекою, довелося звикати до того, що тут вона загрожує не знизу, як завжди, а зверху. І характер загрози незвичний: ні побачити її, ні почути.

Хоч і міцні нерви у хлопців, але не відразу наважилися ступити на майданчик перед котлованом. Незримість небезпеки зробила її зловіснішою, ніж вогонь чи обвал. Тільки метан, найпідступніший ворог шахтарів, підкрадається ось так непомітно і нападає зненацька... Каже Віктор Іванович Полтавець, керівник зведеного загону шахтарів на прокладці рятувального підземного тунелю під пошкоджений реактор ЧАЕС.

«ПРО НАС ЗАБУЛИ, АЛЕ МИ ЩЕ ЖИВИ...»

Цікавлюся у Віктора Івановича, чи будь-коли доводилося йому хоча б частково збирати свій героїчний загін потім, після ліквідації аварії на АЕС.

— У Донецьку, — пояснює він, — був споруджений пам'ятний знак з нагоди вшанування шахтарів-ліквідаторів, прохідників тунелю під четвертий аварійний блок атомної станції. Попервах, у цей день — 14 грудня, ми, учасники того героїчного прохідницького десанту, щорічно збиралися там, у колишній шахтарській столиці України. Звичайно, приїздили на скромні торжества ті, хто міг, кому дозволяли здоров'я і час. Але, як я помітив, з кожним роком цих людей ставало помітно менше й менше. А ось впродовж останніх семи-вісьми років, з відомих причин, таких врочистостей не відбувається. Я з нетерпінням чекаю на ту щасливу пору, коли на нашу землю повернеться довгоочікуваний мир... Ось тоді, можливо, мені вдасться зібрати, хоч би у Києві, живих учасників героїчного нашого рятівного «підкопу» під аварійний реактор. Це були справжні герої і вони у віках матимуть право на славу і пошану...

Віктор Іванович Полтавець

— Вікторе Івановичу! — мовлю. — А тепер, скажіть, будь ласка, в День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на АЕС до вас, одного з головних рятувальників планети, будь-хто з керівників держави, уряду, профільного міністерства, відомства телефонує, вітає з цією вікопомною датою? Наступного 14 грудня про вас згадають?

— Ви, напевне, жартуєте, — дещо знітившись, відповідає пан Полтавець. — Ви, чесно кажучи, перший, і, мабуть, єдиний згадали про цю подію, відшукали мене... Жаль, звичайно, що про нас так швидко забули. Але ми ще живі... Хотів би щоб про гірників, учасників рятувальної операції у найнебезпечнішому місці зруйнованої АЕС пам'ятали люди. Шахтарі цього достойні...

Друзі! Прошу вас: не уподібнюйтесь до нашої нікчемної влади, щиро й сердечно привітайте з Днем героїчних ліквідаторів аварії на ЧАЕС, насамперед, В. І. Полтавця, головну людину, яка своїми винятково вмільми організаторськими здібностями, відмінними командирськими якостями відвернула загрозу забруднення радіацією водного горизонту України і всієї планети.

Довгих років здоров'я й добра на життєвій ниві, дорогий Вікторе Івановичу!

БАЛАДА ПРО «КРИВЕ М'ЯСО»

Цей унікальний запашистий, ароматний продукт має незрівнянну пробивну силу до чолобитних високих кабінетів. Розв'язує в одну мить проблеми будь-якої складності. Можна сказати, наш доморощений «Джевелін»...

Більше, ніж переконаний, що якби я на всю нашу широку читацьку аудиторію поставив питання про те, що означають слова «криве м'ясо» (КМ), а для ще більшого колориту мовного різнобарв'я ужив вираз загогулистої подільської говірки — «м'ясо», то навряд чи хто б із вас, друзі, склав правильну відповідь. Тому одразу вношу повну ясність: «криве м'ясо», аби ви знали, — це... ковбаса. Але не будь-якого виробництва, приготування. А лише та, що вудиться на бантині, перед цим тонкою ниткою зв'язується у кільце. І пахне, до запаморочення голови...

Із цим оригінальним наїдком колись у мене сталася така оказія.

Із газети «Сільські вісті», як кажуть у таких випадках, — за вказівкою директивних органів мене перевели на роботу до «Правди України», казати б, головного тоді центрального публічного органу республіки. Тут я очолив агропромисловий відділ, писав на теми села і кооперації з містом. Якось викликає мене головний редактор і запитує:

— Ти хоч би знаєш, що у нас в редакції зараз перебуває дорогий закордонний гість?

— Та бачу, — кажу, — що вже другу добу у вашій приймальні і кабінеті ошивається якийсь молодик, хто він такий — ніхто нічого не повідомляє. А прискіпатися з розпитуваннями, далєбі, просто не зручно...

— Так я тобі скажу, — мовить головний. — Це наш колега, журналіст із Братислави. Він заступник головного редактора тамтешньої головної газети Словаччини. Але основоположне не це... Звати його, до речі, майже по-нашому — Фадей. Українською, мабуть, — Тадей... Так ось, товариш Тадей, попри все — перший заступник голови Чехословацької соціалістичної партії, яка є і другом, але й постійним опонентом тамтешньої компартії. У них, знаєш, шанується не однопартійність, як у нас, а плюралізм думок і суджень. Товариш Тадей прибув в Україну з метою, так би сказати, активного обміну партійним досвідом, перебуватиме тут ще декілька діб, і нашій редакції доручено ним опікатися. Я провів із ним уже півтори доби, і бачу, далі справа не піде. Він з таким азартом і натхненням п'є нашу міцнюючу горілку, просто відрами. Її йому просто не настарчиш. У мене, по правді кажучи, вже закінчуються гроші. Його потрібно негайно вивозити кудись на підніжний корм, бо за добу-другу пустить нас усіх тут з торбами по світу, цей товариш Тадей...

Із попередньої роботи в газеті «Сільські вісті», де я об'їздив, здається, усі без винятку райони республіки, у мене залишилося сотні добрих знайомих, десятки і десятки приятелів з числа керівників колгоспів-радгоспів, місцевих вождиків — секретарів райкомів партії, які, звісно ж, харчуються не так як ми, журналісти, із власної зарплати, і скромно прийняти гостя, та ще й закордонного, можемо лише раз на місяць — не більше. Добре знав я, що варто було б зателе-

фонувати будь-кому з них, як килими тут же простеляться. З поваги, звісно ж, до видань, у яких я трудився...

Одне слово, надвечір ми з Тадеєм були вже на Хмельниччині. Нас радо зустрічав перший секретар одного з райкомів, мій приятель ще з часів спільного навчання у ВПШ. Назвемо його Василем Сергійовичем. Був це симпатичний, поважний молодик. Виходець із місцевого селянства. Народився і виріс у багатодітній родині. Шанобливо ставився до людей, до їхньої праці. Залишився простим і доступним, без апломбу.

Можливо, був дещо ортодоксальний до догматів комуністичного режиму, за що я часто над ним кепкував, коли ми, звісно, залишалися віч-на-віч.

Відпочити, погомоніти з ночівлею ми виїхали далеко за поля і села, в садибу привітного лісника. Стіл ломився від наїдків і напитків (даруйте за цю відвертість ті, у кого нині не вельми щедрі обід та вечеря). Бачу, Тадей мимохіть аж руки потирає, спрагло язиком губи облизує. А Василь Сергійович явно не поспішає.

— Андрію! — звертається поважно хазяїн району до лісника. — А де ж наш головний продукт — «криве м'ясо»?

Ми з Тадеєм здивовано переглянулися. Він свого часу навчався у Москві, добре оволодів мовою московитів, у спілкуванні з нами всяко намагався вживати українські словечка, спостерігаючи за нашою реакцією на них. Василь Сергійович, за це його я точно поважав найбільше, ніколи не розмовляв російською, навіть у цій ситуації, коли приймав зарубіжного гостя. Спілкувався виключно рідномовно...

Побережник зеленого гаю і дібров буквально крутнувся на одній нозі, і приніс звідкілясь дві великі миски зовні чорної з вигляду ковбаси. В одній вона була гарно навкіс до кільця нарізана, в іншій, видно, дбайливо наламана. Чорна, підкреслю, з червонявим м'ясом всередині, апетитними вкраплинами білого, дрібного, розпареного сала. До кімнати увірвався винятково спокусливий, принадний запах копчення чи в'ялення і знадного часнику. Як виявилось пізніше — ВУДЖЕННЯ — це досягання смакоти в диму вишневих чи черешневих дрівець.

— А чому називається саме «криве м'ясо»? — поцікавився словак.

— Покажи йому готову продукцію у товарному вигляді, — розпорядився Василь Сергійович.

Лісник за хвилику приніс у газеті замотане кільце смаглявої з вигляду ковбаси. Це було смолянисте «О», по центру сплюснуте до купи.

— А її, бува, не роми виготовляють? — висловив припущення у своєму запитанні словацький журналіст. — Вона ж така вуглиста...

— Ні, ні, — швидко заперечив головний розпорядник вечері. — Роми тут взагалі ні до чого. Є в нас, буквально тут поруч, стародавнє, уже за шістсот літ йому, село, іменується Зіньків, — почав свою розповідь перший секретар райкому. — І віддавна прославилося воно оцією, чорною з вигляду, але надзвичайно смаковитою, ароматною, запашистою ковбасою. Знамените «криве м'ясо»! Товар відомий на всю Україну і далеко за її межами. Особливо ж у нашу пору дефіцитів, коли потрібно все «дістати» в обмін на щось. Якраз зіньківська ков-

баса, немовби чарівнича броньбійна сила, відкриває будь-які казенні, бюрократичні двері, вирішує всі проблеми в кабінетах чиновників. Бо перед таким унікальним «кривим м'ясом» ніхто не спроможний устояти. Мовляв, тьмами, роями прикладів перевірено це.

Хто з тутешніх керівників їде у верхи — до ближньої чи дальньої столиці вирішити будь-які чолобитні справи, бере торбу цього духовитого, рум'яного продукту, і, вважайте, що повернеться додому неминуче з удачею. Тому елітні Москва і Київ, ой, як же ж полюблять цей пахкий, ароматний продукт. В Одесі на Привозі найдефіцитніший товар в усі часи — тутешня, туди доставлена зінківська ковбаса. Хто її бодай раз покуштував, вже не забуде ані запаху, ані смаку. Кожен завжди багатиме посмакувати ще і ще цей делікатес. Ви й самі, Тадею, — в цьому переконаєтесь, — заявив господар району, весело усміхаючись...

— Ви розкажіть про Григорія Івановича, — враз захоплюється лісник зі своєю підказкою до Василя Сергійовича.

Перший райкому кидає на нього косий погляд, і той змовкає.

— Є в нашій області знамените господарство, яким десятки літ керує Григорій Іванович Ткачук. Не колгосп — казка. Він — двічі Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради СРСР багатьох скликань. Якось від нього привезли вишневі дрова, тушу поросяти в одне приватне господарство Зінкова. Виконали хазяї шикарне спецзамовлення. Григорій Іванович той товар у торбу і поїхав до Москви. Як там все було — точно не знаю. Але якось Ткачук розповідав мені особисто таку неймовірну притчу.

Привіз він декілька кіло цього делікатесного продукту до Москви, з щедрої руки передав комусь із тих, хто там ладить харчі для найвищого столу. Перевірили у лабораторії продукт, мабуть, почастивали людей із Політбюро. А через деякий час Григорій Іванович потрапляє на особистий прийом до Леоніда Ілліча Брежнєва. Тому ж, либонь, хтось у довідочку для представлення відвідувача рядочок уписав. Мовляв, це той самий голова колгоспу, що привозив ту дивну ковбасу, про котру так смачно говорили за обідом члени Політбюро.

Брежнєв привітався і каже:

— А ти сьогодні привіз нашої української ковбаски з часником?

— Звичайно ж, маю у готелі, Леоніде Іллічу...

— Тоді з тобою під'їде мій помічник товариш Шахназаров. Щоб охорона не знала, а то тиждень будуть перевіряти. Поділися трішки з москалями, щоб я їх від твого імені почастивав. Нічого смачнішого на світі немає за твою ковбасу...

— У чому ж секрет цього справді «кривого м'яса»? — весело поцікавився словак-журналіст.

— У технології виготовлення, — відповів мій приятель. — По-перше, строго вживається лише п'ять компонентів продуктів для його виготовлення: м'ясо, сало, часник, сіль і перець.

По-друге, добирається лише найкраще м'ясо з туші. Бажано також, щоб це була свиня, вигодована на молоці.

По-третє, відбирають на знамениту зінківську ковбасу лише лопатку, задній компель і м'ясо з ребер. Завдячуючи останньому компоненту, м'ясна начинка кривого продукту не буде пісною. Відтак, смакові тут властивості мають такі компоненти: лопатка, як правило солодка, філе з задньої частини — кислувате. Все це старанно подрібнюється, з додаванням дрібно нарізаного сала, і наполегливо, тривалий час перемішується. Змішується з часником, якого використовують до кілограма на один заміс, з перцем і сіллю. Ні в якому разі в цій масі не допускається і найменшого засмічення плівками, прожилками.

По-четверте, — уточняв Василь Сергійович, — цією відбірною масою якнайтісніше набивається кишка. Щоб зовсім не було в ній повітря, за жодних обставин не можна допустити і пориву оболонки.

По-п'яте, настає чи не найважливіший процес у приготуванні «кривого м'яса» — теплової обробка. — При цих словах Василь Сергійович підняв над головою палець, мабуть, даючи зрозуміти, що тут знаходиться технологічне осереддя для отримання високоякісної продукції. — Починається не запікання ковбасної маси, не смаження її, а вудження — себто, гартування, дозрівання в диму. До кондиції, коли дрібно порізане сало буквально плавиться.

По-шосте, здійснюється подібне виключно на вишневих, черешневих, одне слово — із продуктових дерев дровах. При чому робиться це впродовж не двох-трьох годин, хоча начебто за цей час продукція вже й готова, а не менше п'яти годин поспіль готується! За цей час у диму «криве м'ясо», яке висить кільцями на бантинах, тричі змащується свинячою кров'ю. Ось чому продукція стає чорною, зі смачною, неповторною коринкою...

Василь Сергійович всім корпусом тіла повертається до словака Тадея й каже:

— У нас роми, про яких ви згадували тут, виробництвом харчів не займаються взагалі. Та й у нашій окрузі їх буквально одиниці мешкає. Зінківську ж, ковбасу виготовляють виключно лише файні, чарівні наші жінки. Це споконвічне і незмінне правило Зінкова. У цій сфері, знаєте, трудяться переважно ладні, привабні дівчата й молодиці, що вам навіть небезпечно показувати: про рідну Братиславу тут же позабудете. Окремі з них займаються цим усе життя. Турбота ж чоловіків — заготівля фруктових дров для вудження «кривого м'яса». Так що тут існує своєрідний поділ праці...

— Ви, Василю Сергійовичу, так добре вивчили цей процес, мовби справжній технолог ковбасного цеху чи заводу, — усміхається Тадей, на весь рот закусуючи «кривим м'ясом» чергову чарчину, добираючи продукцію з тієї миски, де ковбаса була поламана вручну з чорнявого кільця. За це його за столом уже похвалив ВС, підкреслюючи, що зінківське «криве м'ясо» від шкірки не очищають, позаяк такою подільська продукція є значно смачнішою, і подаючи до столу її бажано якраз не різати, а саме ламати. Вона після вудження вельми ламка...

— У тому районі, до складу якого входить знаменитий Зінків, я декілька років працював головою райвиконкому, — пояснює словаку-журналісту Василь Сергійович. — Як же ж я міг не вивчити технологію виготовлення такого знаменитого делікатесу. Адже, хто не приїде, розпитує тонкощі отримання цього

продуктового дива. Зіньків став своєрідною ковбасною столицею України! Тим більше, що для всієї місцевої влади найбільшою проблемою стало — захистити в окрузі від стихійних копильників Зінькова господарські сади і дерева в людей на городах: їх ножами вирізали зловмисники для ковбасного промислу. Щоб коптити «криве м'ясо». Ви про це запитайте в лісника, він вам розкаже, чи є в його лісі бодай одне дике фруктове дерево...

Ось так вельми апетитно виглядає до запаморочення голови духмяна Зіньківська ковбаса, за якою завжди вилаштовуються черги на Одеському «Привозі». Незабутнє «криве м'ясо»...

Та вечеря запам'яталася мені назавжди, бо Василь Сергійович таки поклав на лопатки у п'ятиці нашого гостя з Братислави. У другій частині вечірки, коли всі вже добряче похмеліли, він постійно доймав Тадея одним і тим же дурнуватим питанням:

«Чому ти, прогресивний журналіст, а знаходишся у соціалістичній, а не в комуністичній партії? Ти що, зневажаєш нас усіх, комуністів?»

Це звучало, звичайно ж, кумедно, але яка п'янка обходиться без певного бурлескного кічу? Тим паче, що мій колишній співкурсник по ВПШа був явним ортодоксом. Він і в думці не міг припустити, що в його районі, до прикладу, могли б існувати інші партійні осередки. Що демократія допускає співіснування різних політичних сил. Вася був у душі жорстким сталіністом, і навіть у думці не допускав, що марксизм-ленінізм може бути антинародною ідеологією.

Думаю, що перший секретар райкому кпу вперше бачив перед собою живу істоту дещо іншої політичної орієнтації, і йому понад усе хотілося перевербувати її, під горілку і ароматисте «криве м'ясо».

Тадей, перший заступник голови Чехословацької соціалістичної партії допився до того, що там за столом дав нам слово: як повернеться на Батьківщину,

покине цей пост, вийде зі складу своєї рідної партії, поступить рядовим до лав тамтешньої компартії. Власне, як вимагав того від нього Василь Сергійович. Хоча насправді нікому з нас це нахер не потрібно було, як і самому добряче осоловілому хазяїну району. Просто, за столом, під п'яну лавочку, обов'язково треба було про щось активно сперечатися, і перший секретар при цьому неодмінно мав би отримати повну перемогу. Такі були неписані правила поведінки у п'яних компаніях за участі партійного начальства. Навіть серед дрімучого лісу...

Тадея я відправив до Братислави з кошиком зінківського «кривого м'яса», і він у нашому цк наговорив масу приємностей щодо моїх начебто виняткових здібностей приймати, пошановувати гостей. А коли розповідав подібне, згадав там про пашисту зінківську ковбасу, і йому в комуністичному штабі одразу ж щиро повірили, пускаючи при цьому слинку. Мабуть, смак цього славетного «кривого м'яса» тут добряче знали.

Колега із Братислави мені потім телефонував аж декілька разів, просився ще раз приїхати в гості, відвідати Василя Сергійовича, лісника Андрія. Зізнавався, що ніде у світі не було так йому добре і любо, як у нас на Хмельниччині. Але я добре знав, що подібне навряд чи вже можна повторити. Мій приятель Василь Сергійович невдовзі перебрався до столиці: його обрали народним депутатом України, і ми, зустрічаючись, доволі різко сперечалися з ним лише з приводу... Леніна.

То був час початку дев'яностих років минулого століття, коли до пам'ятника цьому убивці українців рухівці привселюдно кинули вінок із колючого дроту. Мій приятель Василь з цього приводу прорвався на трибуну Верховної Ради, бризкаючи ротовими виділеннями, кричав: «Не чіпайте товарища Леніна!» Я зібрав купу публікацій про справжнє обличчя цього картового єврейсько-рашівського виродка, привіз моєму приятелю до готелю «Київ», де він мешкав тоді. Ми замало не побилися, улагоджуючи істину. Але я таки, здається, достукався до його серця, вмовив Василя прочитати все привезене мною. Можливо, за пів року, або й пізніше, він мені щиро зізнався: «Яким же я дурнем був, що вірив у ці московські байки...»

«Ще страшніше, мабуть те, що ти в подібне силою влади змушував вірити інших», — казав я йому в очі.

Те, що відбулося далі, ні переповісти, ні описати без хвилювання і, мабуть, співчуття не можна. Василь Сергійович став не просто антикомуністом, він перетворився на людину, яка повірила в існування... живого Бога на землі. Напевне, йому так суджено було не просто трудитися поміж людей, а обов'язково жити з вірою у щось особливе. Викинув з ідолів Леніна, знайшов собі для орієнтиру іншого кумира.

Василь Сергійович після перевиборів Ради його скликання десь геть зник з мого видноколу, я просто не знав, де його можна знайти-почути. Якогось тепло-го, сонячного ранку в моєму домі обіззався телефон, і я у трубці почув приємний Василів голос. Він пропонував зустрітися на Михайлівській площі столиці. За годину-дві переді мною виріс стрункий, моложавий чоловік, до болю схожий

на когось з моїх добрих знайомих. Але це точно був не колишній районний князюк з черевцем, пухнастими рожевими, з вогниками ситого вдоволення щоками, не чваньковитий нардеп. Тим паче аж ніяк не активний і безберегий пожирач «кривого м'яса». Вася був зовсім іншою людиною, і це було видно навіть зовні.

Василь Сергійович розповів мені спершу про далеку сторону його життєвої новини. Що десь під Красноярськом у Росії, а я мав уяву, де це точно знаходиться, бо перед самим розвалом СРСР мені активно пропонували з Москви поїхати власкором газети «Сельская жизнь» по тому далекому і ледве не дикому Красноярському краю, який заледве не вдвоє більший за територіальними масштабами нашої рідної України. Так ось там, під крайовим центром, є якась відома в тому регіоні гора. А біля її підніжжя отаборилося-мешкає новостворене плем'я, буцімто, вільних людей, котрі наперекір усім заборонам будують свій ковчег, позаяк за їхнім переконанням невдовзі має наступити новий кінець світу — потоп. І керує тим усім поселенням буцімто справжній живий Бог.

Тут пан Василь назвав цю людину, що для мене нічого не означало: я її просто не знав, не чув нічого про неї. Про подібні дива я лише дещо епізодично читав у пресі, але у мене було, по правді кажучи, смутне уявлення щодо деталей того співжиття людей однією колонією-сім'єю. Хоча врзалося в пам'ять, що цей новий «всевишній», буцімто в своєму племені має багато власних синів і дочок, позаяк усі жінки мають за щастя переспати з ним...

Василь одразу і вельми серйозно заявив, що все це суцзя брехня. Запущена тамтешньою владою для того, аби скомпрометувати їхнього лідера. Він близько знайомий особисто із керманичем общини.. Більше того, той нещодавно спеціально приїздив до Києва, де проголосив Василя Сергійовича своїм представником в Україні.

Я візьми та геть же недоречно, мабуть, булькни:

— А до Зінькова, на «криве м'ясо» їздили?

Мій знайомив замало не підстрибнув на лавочці, як оса його вкусила.

— Я особисто, — сказав швидкомовно Василь Сергійович, — і всі в моїй сім'ї, давно вже ніякого м'яса не вживаємо взагалі, слава Богу. Це великий гріх. А Зіньків, щоб ти знав, — справжнє пропаще місце, бо ж там вирізано стільки живності, як ніде, мабуть. Я живу, харчуючись лише травами, зборами з рослин. Відтак, удвоє скинув вагу тіла, очистив організм, у мені нині стільки сили, як не було її і в вісімнадцять юнацьких літ...

Слово за слово, Василь Сергійович вручив мені сувій гарно виданих праць їхнього земного й водночас небесного лідера. Розповів про те, що вже з місяць навіть жив у тому ковчезі в РФ. Він дуже б хотів, аби я став у нього правою рукою тут, в Україні, — редактором видання, котре б пропагувало їхню віру.

З часом мій приятель іноді телефонував, цікавився, як у мене справи з прочитанням ідей їхнього ідола. Якось я йому сказав правду: на сприйняття цієї захмарної ідеології у мене просто не вистачає мізків.

— З першого разу ти, можливо, й не осягнеш усе написане до тонкощів, — заявив пан Василь. — Перечитай іще раз. За тим — втретє...

— Слухай, друже мій, — врізав я навпрошки, — а в газети, видавництва цього, яке мені пропонується очолити, фінансування передбачено? За які кошти видавати продукцію?

На тому кінці зв'язку запанувала коротка пауза. Тоді Василь Сергійович сказав:

— Ні, фінансування ніякого не буде. Це ми удвох з тобою на все маємо віднайти кошти, налагодити випуск газети, можливо, й журналу.

— А зарплата для редактора бодай є? — згадав я про насущне болюче питання.

— Немає нічого...

— Ні, дорогий мій Василю, геть на голу підніжну траву, як ти, я поки що перейти не готовий. Мені якось потрібно сім'ю годувати...

Правий я чи ні, — не знаю. Але вже років більше десятка просто не в курсі, як живе-поживає мій колишній приятель. Чи є він на Божому світі — не знаю. Він не озивається. Чув лише по телебаченню, читав у рашомовній пресі, що ідола-шефа Василя Сергійовича з-під красноярської гори начебто пов'язали за якісь там шури-мури, надовго посадили до в'язниці. Чи жива та громада — цього теж не знаю...

Така ось вийшла балада про «криве м'ясо»...

***

Однаке промисел знаменитих зінківських вуджених ковбас живе і процвітає.

Років із десять тому, коли я у власне своє задоволення, попри основну роботу, залюбки підпрацьовував доцентом кафедри журналістики в університеті «Україна», починався новий навчальний рік. Взяв я до рук журнал групи першокурсників і почав за списком знайомитись з новими студентами. Один хлопчина встав, а на моє запитання звідкіля він родом, й каже: «Вінківці Хмельницької області».

Я підвів на нього очі, дивлюсь уважно, а його обличчя під моїм поглядом повільно розширюється, розповзається у широкій, білозубій усмішці.

Ніколи раніше до цього ми не бачилися з ним, не розмовляли, а ось зустрівшись поглядами, зрозуміли один одного. Я й кажу:

— На прохання представитись звідкіля ти, — кажу жартома, — у твоїй ситуації відповідати треба, мабуть, не Вінківці, а як?

Він як гаркне на всю горлянку:

— Зінківська ковбаса...

Усі студенти аж здригнулися від несподіванки, стали уважно поглядати то на нового викладача, то на буцімто очманілого студента. Тоді я за хвилин десять вніс ясність, розповів усім, що означає поняття зінківське «криве м'ясо», що це за такий унікальний стратегічний продукт України. Всі облизалися і навчальний процес у нас розпочався.

У кінці семестру в першокурсників з моєї дисципліни іспит. Я заходжу до принішклої аудиторії і... нюхом чую, щось не те. Ледве чутно пробивається тонкий-тонкий аромат їдальні. Миттю згадалося наше знайомство у вересні.

— Вадиме, — грізно кажу до студента з Віньковець...

Він підводиться, спочатку грайливо вдаючи, що, мовляв, нічого не розуміє. Але коли я кажу, що іспита сьогодні не буде, враз його задоволена фізіономія знову, як трапилося й раніше, розповзається в бісикуватій усмішці.

— Ти хочеш мене підвести? Для чого усе це робиш?

Він серйознішає, а тоді спересердя й каже:

— Це вони до мене всі пристали, — показує на студентів, котрі всі, як один схилили низько голови, тихенько мовчать, — вручили гроші, відправили додому...

— Гаразд, — кажу, — у тебе дійсно такий винятковий продукт, що викидати його просто таки не можна — гріха не оберешся. Доставай його.

— Як це? А коли хтось із керівництва університету знайде?

— І його пригостимо, — кажу.

— Клади все добро на мій стіл. — А ти, — звертаюся до старости, — мчи на кафедру, позич ножа.

За хвилину я розрізав на шістнадцять шматків «криве м'ясо» з Зінькова і змусив усіх тут же його з'їсти.

Ото був справді смачний іспит!

P.S. Після публікації окремих начерків цієї «Балади...» у Фейсбуці мені якось уночі прилетів лист із Львівщини, від цікавого чоловіка — Олега Шандали. Він, як представився на своїй сторінці — будівельник, архітектор, продюсер і на додачу ще й сомельє. Можливо, комусь незрозуміла його остання іпостась. Що ж, розкажу.

Сомельє, це, либонь, найцікавіша особа в ресторанному бізнесі. Людина, котра займається заготівлею винної продукції для солідних ресторанів, а відтак і дегустацією вин. Це фахівець, який складає винну карту закладу, і котрий вміє відвідувачам представити всю продукцію, розкласти її за смаковими відтінками. Адже кожна з марок вина має свої класичні і домішкові аромати, складається з певних букетів запахів і смаків.

Одне слово, пан Олег людина, яка знає всі тонкощі ресторанної справи. Він і написав: «Таку ковбасу готували мої цьотки, мамині сестри з села Хренів на Львівщині, з Кам'янсько-Буського району...чорна-чорна ковбаса, як в анекдоті...»

Даючи заочну оцінку цій смакоті, він каже: «Подібний кухонний виріб в Італії мав би статус DOP? Тобто, знак найвищої якості, захищений державою, як такий, котрий ВИРОБЛЕНИЙ В КОНКРЕТНОМУ МІСЦІ І З МІСЦЕВИХ ПРОДУКТІВ КОНТРОЛЬОВАНОЇ ЯКОСТІ.

Якби ми ввели подібні стандарти в нашій державі, то під такий захист неодмінно б потрапили: вінницьке сало, яворівський гречаний пиріг (котрий поляки вже примудрилися запатентувати, як свій!), куликівська ковбаса, зінківське «криве м'ясо» ...і багато інших українських смаколиків...»

Але на це потрібна серйозна державна політика, а не кустарщина, яка поки що переважає у нас на кожному кроці. На жаль...

Що тут скажеш? Насправді так воно є, на жаль... Але будемо натхненно вірити в кращі часи...

ЯК БАБА З КОЗОЮ ВЛАДУ ПРОВЧИЛА

Є у мене один гарний знайомий. Сива голова, розуму з житейським досвідом — сім палат. Проїшов таку достойну школу навичок і вдач, що його хоч тут же до сонму мудреців зачисляти можна, їй-право, не поганьбимося. Ось коли мені, що називається, кислувато на душі, з огляду на бедлам у рідній державі, параліч і неміч влади, катастрофічне зниження статусу чеснот українця, зубожіння людей, телефоную розвіяти душу до Василя Олексійовича. Йду немовби до глибокої філософської криниці. Він колись у радянські часи прийняв під свою відповідальність неймовірно відстале, розорене в районі господарство. Таке, де кожен новий голова правління до роковин свого призначення, як правило, не доживав. Його або люди ледве не з вилами за село виганяли, або, якщо совісний був, — сам утікав подалі.

А ось Василь Олексійович Симонишин прижився. Головою колгоспу відпрацював у селі Пасинки Шаргородського району Вінниччини 21 господарський рік. І створив на місці колишньої соціалістичної розвалюхи, колективної безвідповідальної біди, справжню живу казку, особливо, щодо стану життя, надання всеможливих послуг, матеріального забезпечення і заробітної плати селян.

Ну, хоч би це. Довели рівень виробництва всього, що до столу можна подати, до незрівнянного: своя шикарна пекарня, свій макаронний цех, свій цех безалкогольних напоїв, який випускав столову воду «Мурашка», котра славилася на весь регіон, мали власний ковбасний цех. Працював потужний колгоспний асфальтний завод. Людям споруджували котеджі з чудовим, зручним житловим фондом. На посади тваринників і механізаторів приймали людей з спеціальною технічною освітою...

Нещодавно розмовляємо з моїм добровільним консультантом про рівень захищеності людини-трудівника тепер, жителя віддаленого населеного пункту, яким і було, і тепер є їхнє село. Василь Олексійович із серцем каже, що простій людині нині ніде правди віднайти. Ніхто її не захистить. Влада живе сама по собі, дбає про свої зарплати, премії насамперед. А народ, як риба об лід, б'ється у пору замору...

Куди не звернеться громадянин по допомогу — всі його буквально футболять. Посилають хоч і не фігурально на три букви, а нахабно кажуть: «Звертайтеся до суду». Начебто у діалозі сучасного судді і адвоката можна вирішити всі проблеми багатогранного життя суспільства.

— Знаєте, — каже мій невігаданий мудрець, — навіть у пору дрімучого радянського застою подібного не було. От наведу для ілюстрації такий приклад із практики.

Було у нас в колгоспі пів тисячі дійних корів. Усе літо їх випасає бригада пастухів. Двічі на добу відправляючись у поле, мають вони пару коней, беруть з собою сіль, воду, всякі ліки про всяк випадок. Якщо якійсь корові погано стане, будуть рятувати. Серед пастухів старший, котрий за все відповідає, випас організовує. Але якось на перегоні череди в поле до, сказати б, густого стада корів

потрапила коза. Таку ораву дуже важко зупинити... Одне слово, розтоптала наша череда ту бідну приватну козу.

Уранці приходить до мене бабуся старенька, ще з порога жалісливо каже:

— Задавила колгоспна череда мою годувальницю. Розрахуйтеся зі мною...

Висловлюю їй уклінні вибачення за цю непередбачувану втрату й мовлю:

— Обов'язково відшкодуємо збиток і моральну компенсацію видамо. Але у мене до вас велике прохання. Зайдіть-но в такі-то двері контори, там є голова товариського суду. Напишіть заяву про нанесений збиток, бо інакше немає формального приводу справу заводити і розглядати. Якщо ви не зможете написати, голова суду належно оформить, а ви тільки розпиштесь. Відбудеться суд, я того ж дня поставлю питання про сатисфакцію на засіданні правління колгоспу, повернемо вам кошти за втрачену козу. Встає бабуся, дуже гречно так каже мені «Спасі-і-ба», з протягом на голосному «і». І пішла.

— Мені звісно не до кози, закрутився в справах, бо колгосп — це потужна машина, де все треба тримати під контролем.

— Звичайно ж, забув я за цю козячу справу, — розмірковує Василь Олексійович. — А чому я, власне, вирішив усю цю історію пропустити через товариський суд? Там у нас якраз тоді підібралися толкові, знаючі люди-пенсіонери. Які не дадуть нікому урвати від колективного пирога. Кожного в господарстві поставлять на своє місце. А мені конче необхідно було, щоб вони викликали на суд пастухів чи хоч би їхнього старшого. Щоб по-людськи, з перцем проаналізували ту ситуацію. Навчили кожного чесно і відповідально ставитись до виконання своїх службових обов'язків і колективного добра також. Якщо пастухів, то й пастухів, аби гав на роботі не ловили. Інакше ж колгоспною чередою доглядачі передавлять всю сільську живність, а колгосп лише оплачуватиме збитки. Нехай товариський суд запропонує, як нам, за чий рахунок оплатити ту потраву. Ми на засіданні правління колгоспу теж обговоримо цю ситуацію...

— Поминає днів з десятків, — розповідає далі Василь Олексійович. — Телефоную мені начальник районного управління сільського господарства. Соромить на чому світ стоїть, хоч під стіл ховайся. «Тут ваша бабуся, ледве ходить із кривим костурцем, прийшла до мене із вашого крайнього села... Ви що, не можете виділити 50 рублів їй за задавлену козу?»

— Боже ж ти мій, — відчуваю, що й зараз, через років понад двадцять після тих подій, розповідаючи про цей епізод, хвилюється мій співрозмовник. — Звертаюся за поясненням до голови товариського суду...

Відповідає:

— Не було її в мене, хоч я щодня на роботі... — Не зверталася...

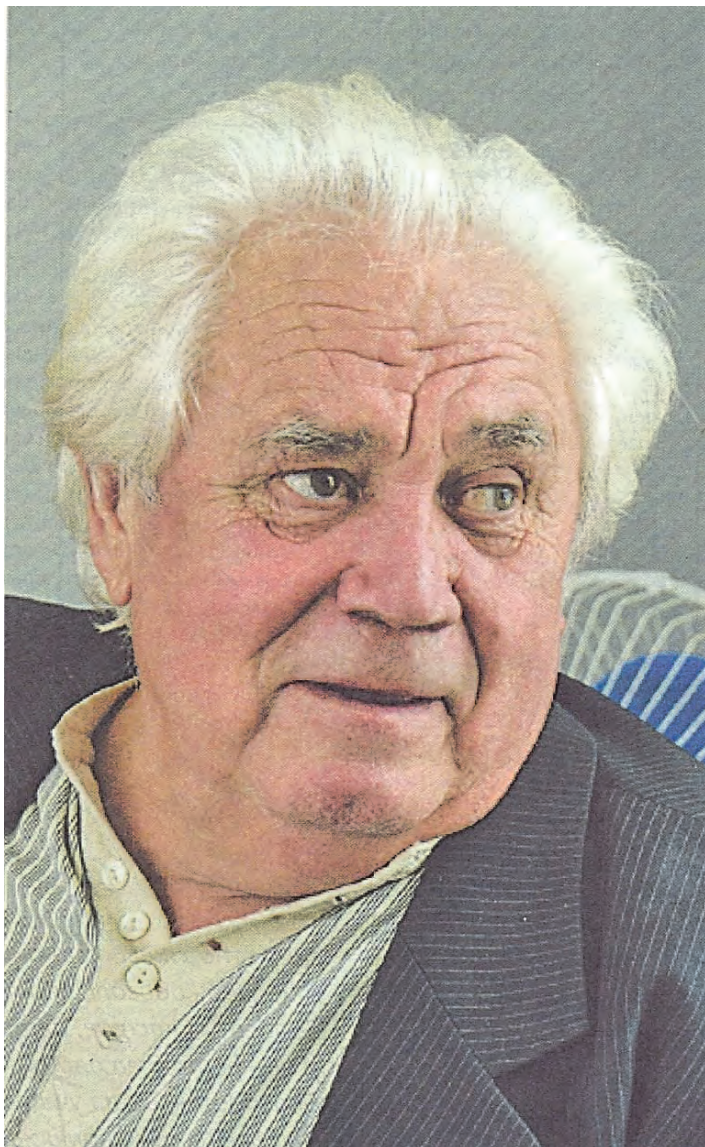
Прошу водія:

— Скоч, любий козаче, — привези бабусю...

Повертається ні з чим. Мовляв, передала сердечне «Спасі-і-ба» і додала: «Не така я вже велика пані, щоб мене льогковиками возити, я сама прийду до голови...» Чекаю — не йде... Як заворожена бабуся...

Поминає ще десяток днів. Якось на зв'язку з головою колгоспу зранку другий секретар райкому партії. Молодий, а сказати так може, що аж за серце болячка ловить. Як пристав до Василя Олексійовича за ту козу, немає спасу. «Сплатіть, — каже, — бабі сто рублів, бо лиха не оберетеса...»

Крутнулися по селу — ніде немає старенької. Хата на замку. Тепер буцімто вільна, бо ж кози немає. Сусіди кажуть, либонь, до дочки в місто поїхала... Вона хоч і з ціпком, але на одному місці не сидить.

Василь Олексійович Симонишин. Той, хто знає цього мудрого чоловіка, гадаю, підтвердити може, що в цій історії немає і крихти вимислу. Все так насправді і було. Новела з життя...

Поминає ще п'яток днів. Залітає якось надвечір у колгосп перший секретар райкому партії. І без передмов до Василя Олексійовича:

— Ви що тут геть позаїдалися уже, подерев'яніли, — спересердя гримає керівник району, — веде розповідь далі Василь Олексійович Симонишин. — Ходить старенька як світ бабця по всіх установах, уже й до мене на прийом прийшла. Ви що, не можете заплатити двісті рублів, як вона просить, за ту нещасну козу?

— Беру на душу гріх, — продовжує мій співбесідник, — тут же кажу, що вже повезли бабусі її двісті рублів, бо десь не було раніше, начебто до дочки в місто поїхала. Тим часом бачу, як мій толковий і розторопний заступник тихенько задком, задком і відійшов від нас. За кілька хвилин разом із головним бухгалтером і касиром сіли у машину і від'їхали від контори колгоспу. Поки ми з першим секретарем на вулиці розмовляли про справи, вони вже й повернулися. Заступник мені і головою, і рукою ледве помітно подає знак, що все, мовляв, гаразд, бабця гроші взяла. Але ж, як провчила...

Перший від'їжджає, я йому бадьоро доповідаю: «За козу заплачено...» Він подивився на мене, як на дурня. Мовляв, це що я цим у тебе тут займався. Досі пам'ятаю його погляд... А ви кажете, що раніше люди захисту не мали...

Якщо ви, друзі, подумали, що на цьому епізоді кінець цій дивній історії, то це трохи не так. Бо за кілька днів бабця купила аж три кози. І всі з величезними вим'ями. Роздавала молоко усім сусідам, хто хотів, при чому безкоштовно. А туди, де були малі діти, ще й зранку приносила, як вона казала, «слоїчок свіженького на здоровля...». Щоб здоровенькі були...

ТЕПЛІ ЛЮДИ ІЗ ТИВРОВА, ЯКІ ВРЯТУВАЛИ НАС ВІД ВІРНОЇ СМЕРТІ НА МОРОЗІ

Я давно хотів віднайти це фото у своїх архівах. Десь воно запропастилося поміж моїми нескінченними паперами, блокнотами, книжками, курсовими роботами студентів факультету журналістики, яких я свого часу наполегливо навчав нашому відчайдушному ремеслу. А тут просто зненацька потрапило воно до рук, неначе сам Бог подав. Ой, як же ж я зрадив цьому. Простий і вельми показний знімок, надзвичайно значущий для мене.

По-перше, я на своїй рідній землі. Та ще й у такому куточку славного Поділля, де, напевне, ніхто й ніколи світлин не робив. Поле біля затрапезного, але багатого на легенди, перекази, вигадки села Голинченці Шаргородського, нині — Жмеринського району Вінниччини. Ми прямуємо з фотокором газети «Правда України» Петром Приходьком ще трохи далі за цей населений пункт, до віддаленого села Ярового. Це крайнє поселення району, яке все життя стояло на роздоріжжі. То воно належало до групи тульчинських населених пунктів, то до шпиківських, тривалий час до шаргородських, нині з нового 2021 року знову одійшло до Тульчина.

Там того дня мали відбутися звітно-виборні колгоспні збори. Я планував за будь-яку ціну потрапити туди, виступити перед людьми, адже я був тут не просто в ранзі головного редактора центрального видання, але й кандидатом у народні депутати України по Шаргородському виборчому округу. Вибори мали відбутися в березні 1994 року. А тоді був самий, що не є кінець зими.

Петро Олексійович враз кричить Василеві, водію редакційної «Мазди», голубоокому «Наполеончику», як ми люб'язно його величали. Через те, що був він невисокого росточку, але надміру живий і рішучий:

— Стій, стій! Ану, Сан Саничу, трохи далі пройди в поле і рухайся начебто паралельно дорозі. На фоні ось того дальнього пригірка, що має над собою чубик лісосмуги... Ні, ні... не так. Скинь, будь ласка, шапку і пальто розстібни. Бо тебе не видно. Як господар йди... Як нардеп у рідному окрузі... Та не бійся, не замерзнеш. Це на одну хвилинку...

Петрові легко говорити. Але хоч зими залишилося, як кіт наплакав, але зранку такий дошкульний притиснув мороз, що все аж тріщить і забиває дихання. І це він на такому скипені, смертельній голодризі хоче зробити мій доладний портрет для пропагандистського плакату. Але Петро є Петро, фотомайстер найвищого класу, такого рівня фотокора не має жодна київська, столична газета, а попри все — рішучий і відчайдушний хлопець.

Колись ми з ним поїхали на Черкашину ще в радянські часи. Здається, у Драбівський район. Нас супроводжував перший секретар райкому партії. Приходько тут же перебрав на себе всі обов'язки керівника. Почав із кількох колгоспів зганяти комбайни в одне поле ще не зібраної пшениці. Вилаштовувати всю техніку так, що нібито вона за одним проходом може все вирощене зерно з обширного, майже безмежного лану зібрати на зерносклад. І голосно кричав до когось там:

— Вишку, швидко мені вишку подавайте... Я ж із землі всю технічну атаку об'єктивом не обійму. Ну, хоч би ту, що електрики з неї гілля на дорогах розчищають...

*У полях під далекими Голинченцями. 1994 рік.
Кандидат у народні депутати України Олександр Горобець*

Підігнали таку, як Приходько побажав. Щоправда, стару, зачухану. Вона зі скреготінням підняла його над полем. Почав наш фотокор комбайни і зерновози переставляти місцями:

— Другий комбайн, що від мене, — кричав, заглянувши в камеру, — подайте вперед, п'ятий на пів корпусу — назад... Шостий за моїм помахом руки має починати вивантажувати хліб до зерновоза... А трактори, передайте, як піде зерно, нехай тягнуть на ожеред волокушу. І щоб ливну, щоб ливну мені було видно...

За цією епічною побудовою титанічного жнивного комплексу ніхто й не помітив, як із-за пагорбу викотилося спершу невеличка хмаринка, згодом вона почала швидко розростатися, чорніти, потім уже зайняла частину видноколу. Повіяло приємною, а потім і загрозливою прохолодою. Всі враз забігали, зрозуміли, що ось-ось густо-жирно проллється з неба небувала гроза. На обрії вже намалювалися змієподібні блискавки. А Петро ще на вищці.

І тут попри все виникла несподівана проблема: механізм опускання робочого майданчика завмер намертво вгорі, а ще за кілька хвилин стало ясно — гідравліка

не працює. Фотокор у тенісці, з землі видно, аж труситься. Фототехніку може залити злива. Ніде в окрузі подібного механізму, як вияснили, немає. Зняти з висоти газетяра може тільки, хіба що, пожежна машина. А вона одна в районі. Тому якщо їй виїжджати не на справжній пал, то вона може покинути пожежне депо лише за письмового розпорядженням голови райвиконкому, а той, як і ми десь, поїхав до жниварів. Спробуй знайти, якщо оперативного зв'язку ще не було...

Так що Приходько був битою птахою у своїй справі, і я його в знімальному ремеслі слухався. Це був неперевершений професіонал. Його я заявив і керівником мого передвиборчого штабу. Сказати б, толковий, надійний чоловік. Будькому пельку заткне... Від природи такий рішучий і активний...

Скінчивши польову фотосесію, у Голинченцях, звернули, здається, ліворуч і направились на хутір Петровського. Це були населені пункти які стояли частково в лісі і серед розлогих полів. Тут була начебто своя якась унікальна цивілізація степового роздолля. Особливо ж у весняно-літню пору, коли все потопало в лугових і дібровних квітах. Навіть тієї різко морозяної пори 1994-го дихалося тут, наче густим духмяним повітрям. Ми заїхали до якогось там пасічника, котрий щороку тут викачує по тонні і більше меду з трав і лісового квіту. Дуже славний чоловік, грамотний і прогресивний. Ще говорив він за обідом про те, як за переказами його батька, у часи УНР аж до їхнього хутора дійшли від Тульчина, Вапнярки передові загони Української Галицької армії, котра 1919 року просувалася подільським краєм. У їхньому лісовому краї залишили на лікування своїх вояків галичани, зокрема, і січових стрільців, і ніхто їх не видав. Такі тут вірні люди жили...

У червні 2016 року Верховна Рада України, здійснюючи вимоги Закону про декомунізацію, прорадянську назву хутора Петровського, поміняла на селище Синьожупанники. 22.07.2020 року я, чимало попрацювавши достатньо в архівах і з публікаціями преси діаспори, підготував статтю, яка називається «Синьожупанники заволоділи подільським хутором». Це, власне, достеменний виклад того, що воно таке і хто такі «синьожупанники» — вояки 7 полку 3-ої Стрілецької дивізії УНР, хто їх формував і організовував, чому вони зодягнені саме в сині жупани, хто ними командував, як сталося, що ці підрозділи потрапили аж до Паланки, Вапнярки, Горишківки, Голинченець, на колишній хутір Петровського.

Цю статтю я виставив і в посиланнях до статті Вікіпедії, і в цій книзі також. Щоб кожен, хто вирішить дізнатися, що воно таке Синьожупанники, чому, власне, так зветься хутір, віднайшов у публікації відповіді на всі подібні питання.

Але підемо далі.

На підвечірок потрапили до Ярового. Народ уже збирався до тісенького клубу. Мій якийсь давній знайомий, котрого я, здається, знав ще в пору раннього свого газетярства у районному виданні, виявилось, на цих зборах є представником райдержадміністрації. Підійшовши до мене впритул, він стиха попанібратськи заявив. Мовляв, мені слова на зборах не представить. Бо цього буцімто немає в порядку денному.

Справляюся, глузливо усміхаючись: а порядок денний вже є?

«Є», — відповідає мій візаві.

Кажу: «Так збори ще ж, здається, і не починалися. Чи ви вже їх провели в якомусь іншому місці?»

Чую: «Е, е... А все те, що маємо обговорювати зараз, — затвердив голова районної адміністрації... І кому слово давати розписав...»

«Ох, який же мудрий він у вас, — помічаю з відвертим сарказмом у голосі. — А хіба він є членом цього колгоспу? По якому праву, за сорок кілометрів звідси, мабуть, за добу наперед розписує, що людям робити, казати, кого слухати, а кого ні?» Вирячився мій давній знайомий, дивиться, як баран на нові ворота.

Закінчилося все тим, що збори одногосно висловилися за те, щоб кандидату в народні депутати України, себто мені, єдиному, хто в таку неgodу приїхав у віддалене село на збори, надали слово без регламенту. І я від душі познущався над такими «уповноваженими» з безграмотними циркулярами від начальства, які беруться диригувати життям цілих сіл і господарств на відстані...

Пізно ввечері ми виїхали нашою «Маздою —323» на Тиврів, до сусіднього райцентру. Бо в тому селищі вранці була запланована зустріч із виборцями. А на вулиці стояв просто таки собачий холод. Ще в Яровому нам люди сказали, що градусник уже показує мінус 31 морозу. Молоді хлопці підійшли, поцікавилися, на якому пальному працює наше авто. А коли почули, що на солярці, якось усі разом тривожно заговорили про те, що на такому транспорті вкрай небезпечно вириватися в ніч. Попри мороз, піднявся ще й дошкульний вітер. Він буквально продирався крізь одяг. У полях, на прогонах температура, напевне ж, опуститься да 35-36 градусів. А найстрашніше, що дизельна суміш в одну мить може замерзнути й на ходу, що тоді? До того ж їхати доводиться переважно полями, поза населеними пунктами. У разі зупинки в дорозі, ніякої допомоги ні від кого очікувати не має змоги. Є ризик до біса замерзнути в дорозі...

Радимось і все-таки якнайшвидше вирушаємо в дорогу. У селі ж все одно ніде переночувати, сховатися від морозу. Та й люди зі зборів надто швидко розбіглися по домівках. Немає й до кого попроситися. Місцеве начальство терлося біля «уповноваженого», уже десь, мабуть, горілку розливають, мені кістки перемивають.

Гадаю, що, напевне, більше години ми втрьох в салоні авто тривожно вслухалися в напружений гул двигуна. Тільки б він не захлинувся, не допустив збою! Чи молилися, хрестилися ми на вдачу — уже й не пам'ятаю. Але було страшно — це правда. Тому, що це все могло навіть мати і трагічний кінець. До того ж, на трасі жодного авто. Як вимерла вона. Тільки пронизливий вітер, у промені фар, будує снігові барикади на асфальті. Села мовби вимерлі. Практично ніде ні вогника. Місяць над нами немовби в білому кожусі... Такої пори тільки відьми на мітлах літають... І мороз поза спиною колочки розсипає.

Нарешті наш шофер Вася каже, що ще пів кілометра, і вже вигулькне Тиврів. Справді, ми долаємо підйом, попереду поворот на 90 градусів на об'їзд райцентру, а коли податися прямо, то через метрів двісті, видно, починається ряд білостінних хат райцентру. І в цей час наш двигун тільки бульк-бульк і замовк. Водій бере праворуч із траси, і зупиняється на обочині. Стає тихо-тихо, аж до приголомшливого дзвону в вухах. .

Вася, якимсь охриплим голосом, мабуть, із переляку, каже:
— Всьо, хана... Трубопровід подачі дизелю замерз. Тепер не реально завести двигуна... Машину доведеться кидати тут.

Що робити?

І Петро, який сидить попереду, враз вигукує:

— Он світло у вікні... Раз, два, три, у четвертій з початку вулиці хаті світиться вікно. О, бачили, воно щойно погасло... Треба бігти туди, поки люди не заснули... Щоб пустили нас погрітися. Можливо, й переночувати.

Це був, нагадаю, початок бандитських дев'яностих — кінець зими 1994-го. Темної пори ніхто нікому хати не відчинить, на дорозі не підбере. Близько до себе не підпустить... Скільки тоді сталося, було оприлюднено страшних, неймовірних випадків розбою, пограбувань, убивств, каліцтв, насильства. Тільки на вулиці вечоріло, всі закривали засови, затуляли вікна, не виходили на вулицю до наступного ранку, дверей нікому не відчиняли. Подалі від біди...

Справді, поминуло лише хвилин 4-5, як завмер двигун, а з недавно ще теплого салону весь благоліпний затишок уже здимів, тепло зниділо, в авто стало невимовно холодно, зуб уже не попадає на зуб. Ще десяток — другий хвилин, і тут просто не можна буде всидіти. Якраз цієї миті радіоприймач в авто повідомив: «В Києві опівніч...»

Ми вискочили з «Мазди» і на ногах, що, здається, зовсім і не згиналися в колінах від морозу, як на костелях, поскакали в напрямку будинку, де щойно горіло світло. Підбігли до хвіртки. Ні, не замкнена. Дивно. Петро Олексійович сміливо пішов уперед, заявляючи, що й пса, здається, немає. Підійшов до ганку. Злегка постукав у шибку. Я залишився на подвір'ї. Водій теж підійшов до веранди. Я добре знав, що кращого переговорника за Приходька, мабуть, і в усій Україні немає. У нього вроджений талант комунікаційника. Коли він входить у раж, знаходить такі аргументи і факти, до яких спеціальний полк людей не додумається. Скільки ми не працювали з ним, яку б справу я йому не доручав, він завжди в ній верхував. Головне не стояти над ним, над душею. Дати свободу помислу і дії. А результат він неодмінно принесе... Це була людина, котра найкраще вміє боротися за живучість корабля. Це вже я кажу, як колишній головний старшина флоту...

Спершу у хаті, потім і перед нами спалахнуло світло. Навіть не запитуючи, хто ми, моложавого вигляду кріпкий чоловік відчинив двері. Петро привітався і вибачився, почав ледве чутно для мене розповідати нашу історію. Ще за кілька хвилин він слідом за господарем пішов у будинок, щільно причиняючи за собою двері. Поки вони були в теплі, я думав, що вже замерз на кістку. Здавалося, ось-ось зупиниться серце. Вася обперся на вхідні двері і буквально лежав на них. Його дрібно бив озноб. Це було видно при місячному світлі і від лампочки, яка залишилася ввімкненою на ганку.

Нарешті перемовники вийшли з хати.

— Сан Саничу, — гукнув Петро. — Заходьте на ганок, а то там замерзне... — Коли я ступив за поріг, він продовжив: — Знайомтесь...

Як звали того чоловіка я, на жаль, уже не пам'ятаю. Але Приходько розповів, що це водій тиврівського районного військового комісара. Коли ми підіймалися на гору, щоб під'їхати з боку Шпикова до Тиврова, господар бачив наше світло. Бо він тільки що повернувся з рейсу. А поставивши авто до свого домашнього теплого гаража і направлявся до хати, з подвір'я побачив, що авто, котре йшло шляхом, на самому під'їзді до райцентру буцімто звернуло на обочину і світло його погасло. Досвідчений шофер, він так і подумав, що виникли якісь неполадки з двигуном, бо в таку погоду ніхто не зупиниться в полі, та ще й на прогоні. Тому й відчинив нам одразу, будучи переконаним у тому, що до нього, либонь, добиваються люди з транзитного транспорту, котрий зупинився серед поля, на самому під'їзді до райцентру. І не помилився.

Мудрий Петро Олексійович, скориставшись тим, що в хаті є телефон, додзвонився до чергового райвідділу внутрішніх справ. Попросив його з'єднати з начальником райвідділу, який, зрозуміло, в цей час давно уже відпочивав. а тоді й із районним військовим комісаром. Одне слово, домовились, що господар нашого приюта зараз бере нашу «Мазду» на абордаж і тягне її до міліції. Там наше авто ставлять до теплого гаража, і, напевне, до ранку розмерзнуться трубопроводи його подачі пального, додавши ще в солярку певну кількість бензину. Інше авто, яке очікуватиме нас у міліції, доставить нас з Петром Приходьком до Вінниці (а це менше півсотні км), де з райвідділу нам замовили місця. Наш водій переночує в міліції, щоб зранку взятися до розігріву двигуна...

Як важливо поруч із собою мати таку мудру, практичну людину, якою завжди був у спільній роботі на благо газети мій друг, чудовий журналіст Петро Приходько. Як ми проводили вибори в моєму рідному виборчому окрузі, я якось ще розкажу. Там було багато цікавого...

***

Тільки поставивши останню крапку в цій незвичній історії, я упіймав себе на тій провокативній думці, що так учиняють, мабуть, лише телепні, як недолуго повівся я після цієї історії. Поминуло від тієї загрозливої ночі понад двадцять п'ять років, над нами пролетіло тисячі погожих, теплих, світлих, сонячних днів. Чому ж я, нібито інтелігент, аж із двома вищими освітами людина, жодного разу проїжджаючи мимо (коли жива була мати до 2004 року, я щонайменше двічі на місяць пролітав на авто майже мимо воріт водія райвійськкомату Тиврова), а не зайшов до того чоловіка, що в бандитську пору 1994-го широко вночі відкрив нам двері своєї хати, своєї широкої, щирої і теплої душі. Щоб поклонитися, подякувати йому. Це ж так небагато. Повірте, їй-право, мені соромно за цю бездушність, я каюся. І неодмінно виправлюсь. Такими ми, на жаль, іноді не вдячними, не гречними, правильно буде сказати, — п****ватими буваємо, коли нам більше нічого не загрожує.

Першого ж разу, як понесе мене попутній вітер у рідні краї, спробую знайти того водія-добродія, вклонитися йому, розповісти про нього більше у пресі. Перепрошую за цю відвертість.

ІСТОРІЯ З ВСЕПОГОДНИМ КАЛЕНДАРЕМ БРЮСА

Було це 6 жовтня 2020 р., мандруючи у власному авто, почув інформацію FM-радіо про погоду. У кінці випуску, як те буває у серйозних медійників, для цікавості мої колеги подали цікаву інформацію: «...а найхолодніше було цієї пори — 6 жовтня 1979 року — 6 градусів морозу». Ой, пригадую злосчасну цю пору — б-р-р-р, аж мороз по спині пробігся, і історію пов'язану з тією примхливою погодою.

Працюючи власним кореспондентом обласної газети «Вінницька правда» по Жмеринській групі районів мого рідного Поділля, я почув у місті залізничників історію про знаменитий у народі всепогодний календар Брюса. Мені розповідали, що начебто все відбувалося так.

Давно колись жила, množилася, в рід людський вросла міцна і примітна родина грамотних, толкових, дворянських людей на прізвище Брюс. Все в них виходило в господарюванні та завоюванні авторитетів поміж людей. Але попри всі життєві втіхи і гаразди, мали вони рідкісно цікаве хобі — щоднини обов'язково записували спостереження за погодою. І, до речі, не тільки температуру вранці, по обіді і ввечері, а й описували коротко загальну екологічну канву доби. Приміром: ніч була зоряна чи темна, світанок з інієм чи теплий, сонце проснулося заспане чи веселе, умите й привітне. Було тихо зранку чи вітряно. А ще, які по небу бігали хмаринки і якої пори доби лише покrapало, а коли впала на землю злива зі страхітливою грозою. Коли вдарило градом по дахах і лопухах...

Спробуйте завести подібний щоденник і ви доволі швидко помітите, як це все не просто бути уважним, навіть доволі прискіпливим до всього, що відбувається щоднини, щомиті на білому світі. Діється довкруги вас. Будьте певними, розчарування, напевне, прийде за тиждень, а то й за місяць. Бо прибутку ніякого, а клопоти замало не щогодинні. Та й взагалі відомі лінощі людей щодо роботи з пером і мізками...

А ось Брюси, як не дивно, виявилися навдивовижу організованими людьми, з покоління в покоління вели подібні скрупульозні спостереження, старанно занотовуючи їх впродовж не одного століття, не зважаючи, звичайно ж, на власний настрій, стан здоров'я та й клопоти, які обсідали родину зі зміною епох. І ось котрийсь з потомків роду, зрозумівши, що в нього достатньо зібралось матеріалів для того, аби на підставі щоденникових записів від дідів-прадідів вивести певну схему циклічності, закономірності зміни чи стабільності погоди. Що за посушливими днями бувають «мокрі» дні і ночі, що коли такі-то хмари формуються на небі, то може бути вітряно чи сонячно. Якщо по обіді повівець дме з одного боку, то на наступний ранок чекай роси, або ж умитого й усміхненого сонця.

Одне слово, у погоді існує певна циклічність і залізний порядок речей, нічого випадкового і гармидерного, як у поганій господині на кухні. Бог хазяїн красний і все у нього твориться доладно. За певними схемами і циклічностями.

Якісь там десятки чи дванадцяті онуки Брюса-натураліста й обсерватора, після зачинателя блискучої ідеї дослідництва, розклали все по полицках у зако-

номірностях черговості дощів-туманів-мряк-сонячних та похмурих днів, і, відтак, сотворили на основі багатолітніх ретельних, ревних, пильних спостережень двохсотлітній погодний календар Брюса. Диво з див людських.

Є відомості, що начебто перший примірник такого всепогодника було відруковано в кінці серпня 1914 року. Його намножили першим для старших офіцерів царської армії, щоб, сидючи в окопах Першої світової війни, могли вони планувати наступи військ, орієнтуючись з погодою на тиждень і на декади, місяці, квартали. Бодай приблизно орієнтуватися в погодних умовах певного часу, залежно від цього плануючи фронтові операції з наступами і оборонними циклами фронтових дій.

Я почув цю історію за обіднім столом з двома головами — колгоспу й сільської ради над Бугом-рікою. Ми тільки приступали до гарячого наваристого борщу в тракторній бригаді. Я візьми і скажи, що це, мовляв, буза, якась доладна казочка, позаяк стільки літератури перечитав, а подібного ніколи не зустрічав.

— Що? — аж підскочив на своєму місці голова колгоспу. — А чого ми завжди встигаємо з усіма польовими роботами? У мене, щоб ви знали, за погодним календарем Брюса два роки наперед розписано: коли дощ, а коли засуха. Все, знаєте, так чітко співпадає з прогнозом Брюса, аж не віриться, що подібне може бути. Іноді трапляються відхилення в погоді на декілька годин, на пів доби. Але якщо сказано, що нині задощить — то це станеться точно...

— В окремих місяцях, щоправда, — уточняє голова сільради, — є випадання певних днів. Буцімто пропущені вони...

Керівник господарства усміхнувся про себе:

— Хто знає, — сказав весело, — може й котрийсь із Брюсів, як оце ми з вами зараз не можемо проминути борщ без чарчини, а які після неї можуть бути записи...

— Та ви, чомусь видається мені, розводите мене, — сказав я, не поспішаючи повірити в те, що довелося почути...

— Миколо! — відкладаючи у бік чарку, звернувся до голови сільради головний господарник. — Сідай у мою машину, і поки вкиплять вареники, привези сюди Петровича з його дорогою реліквією. Кажі, що кореспондент не вірить у його чудо...

Далі все було немовби уві сні. Коли привезли цю зжовклу реліквію, віддруковану на блаженському газетному папері, що надзвичайно потерся від часу і неймовірного числа перегортань, і ми почали пригадувати, яка була погода вчора, позавчора, співставляти з тим, що передбачалося календарем Брюса, який лежав перед нами, зрозумів: це справді виняткова реліквія. Це диво з див. Ми там тоді прочитали, що той, 1979-й рік матиме надзвичайно ранню зиму. У двохсотлітнику Брюса було чітко записано, що перший сніг випаде 16-17 вересня. Будуть ранні морози...

Коли випили по чарчині-другій, а дівчата з кухні вдруге принесли вареники з вишнями, я нарешті відважився попросити... на пару місяців календар. Щоб передрукувати його на машинці. Ніяких ксероксів тоді ще не було. Спершу всі

сприйняли моє прохання за невдалий жарт. Але щодалі компанія теплішала. Запаси їстівного і питного у тракторній бригаді були гарні, і в кінці застілля голова колгоспу, звертаючись до сивого дідуся, поблажливо сказав:

— Петровичу! А може ми повіримо нашому гостю. Статті пише дуже сурйозні... дуже. Наш рідний кореспондент «Вінницької правди». І коли обіцяє, що кожного тижня мені дзвонитиме, доповідатиме, що календар живий... Де він мешкає, точно знаю, по вулиці Леніна, у першому ж від міськкому партії будинку. На другому поверсі другого під'їзду, поруч з головним лікарем нашої залізничної лікарні. Дома навіть у його був...

Одне слово, друзі, того дня я поїхав додому з календарем Брюса. Було це в перших днях серпня. Але 1979-й в моєму житті був переламним. Перед цим викликали до обкому партії і повідомили, що направляють на навчання до ВПШ при ЦК Компартії України. На два роки до Києва. Відмовлятись не можна, коли подібне не влаштовує — клади на стіл партквиток і марш з роботи.

Отож, вже наступного ранку після пам'ятного обіду в тракторній бригаді продунав телефонний дзвінок: 31 серпня з речами треба бути в столиці, на вулиці Мельникова, поселитися в гуртожиток...

Числа 2–3 вересня зустрічаю в ВПШ новоспеченого першого секретаря Жмеринського міськкому партії Віктора Кулика. Його молодого керівника району потягнули на тижневу перепідготовку. Поки стояли в черзі в їдальні, розмовляли, якраз я й згадав про календар Брюса. Пішли до мене, я йому показав цю дивину, розказав про все. Він сів уважно читати, а тоді заходився виписувати. Коли пізно уночі покидав мою кімнату, сказав:

— Піду завтра в ЦК відпрошуватись з курсів. У нас же в полі вісім тисяч гектарів цукрових буряків. Якщо 16-17-го випаде сніг, а тоді вдарять морози — кінець усьому...

Уранці 17 вересня 1979-го Київ засипало снігом. А 6 жовтня, як вчора повідомило радіо в випуску про погоду, температура повітря складала мінус шість градусів...

Календар я повернув вчасно. Майже весь передрукував. Мав два екземпляри. Але почалися переїзди, бо після закінчення мене призначили власкором газети «Сільські вісті» по західній групі областей, звідти перевели до Києва, в апарат редакції, десь згубилися ті передруки. Дуже шкодую, але давно не маю жодного.

Через декілька років випадково зустрів Віктора Сергійовича Кулика зі Жмеринки. Як же ж він дякував мені! Основну частину бурякового клину господарства району викопали до середини вересня. Завдяки календарю Брюса і нашій випадковій зустрічі...

А власник календаря Брюса тоді, між іншим, мешкав у селі Жуківцях, що під Жмеринкою. Думаю, що люди пам'ятають про ту надзвичайну всепогодну гадалку...

АНЕКДОТ ВІД ПРОНІ ПРОКОПІВНИ

Вигадати таке просто неможливо...

Нещодавно на одному з вітчизняних телеканалів переглянув документальний фільм про відому кіноактрису Маргариту Криніцину, виконавицю ролі знаменитої Проні (Пріськи) Прокопівни Сірко із славетної комедії Михайла Старицького «За двома зайцями». Всі дійові особи стрічки-спогаду про виконавицю комедійної ролі паняночки з київського передмістя сходяться в думці про те, що мила білоручка була вельми оригінальною, а подеколи й зовсім таки непередбачуваною у житті. Послухаєш, їй-право, чимсь схоже все на те, як характеризував героїню М. Криніциною в однойменному кінофільмі незабутній Свирид Петрович Голохвостий:

«В пенсіоне все науки проізошла», де «змарніла та знівечилась», витримавши там лише три місяці міщанської науки. Цю свою науковість, як стверджує він, героїня комедії завжди демонструвала «в царському саду з книжкою безпремінно, бо так приято під дубом романа читати». Якщо вам цікаво, що саме читала вікопомна Пріська Прокопівна, називаю, цитуючи за твором: «душещипательне» — «Криваву звезду», «Чорний гроб», «Єруслава Лазаровича...»

Працюючи в дев'яності роки минулого століття головним редактором газети «Правда України», я був у гарних приятельських стосунках із чоловіком Маргарити Криніциної, відомим українським кіносценаристом Євгеном Онопрієнком. Євген Федорович вельми часто приносив до редакції свої статті з історії створення багатьох кінострічок, бо сам був автором понад двадцяти відомих кінотворів. Трудився на кіностудії «Молдова-фільм», а також на кіностудії імені Олександра Довженка в Києві.

Він заходив до мене, клав на стіл свій черговий твір, і ми чаюючи, довго розмовляли про кіно, акторів, успіхи й невдачі наших кіно митців. Один із авторів сценарію відомої картини «У бій ідуть самі лише старики», Є. Онопрієнко був свого часу у близьких стосунках з відомим лицедійником Леонідом Биковим, і на моє прохання підготував для публікації в «Правді України» ряд хвилюючих розповідей про цього актора, митця, громадянина, про його славетну кіногрупу. Одне тут попутно уточню: за всі оказії наших зустрічей ми ні разу з Євгением Федоровичем не розмовляли про Пріську Прокопівну Сірко, роль якої виконала його дружина. Чомусь до цього образу ми ні разу не зверталися.

Але як те в редакціях буває, свого автора ми нагородили річною передплатою газети на 1997 рік і сім'я його отримувала газету, коли Євгена Онопрієнка вже не було в живих. А саме тоді в кожному номері ми започаткували таку рубрику: «Анекдот від Проні Прокопівни». Це була коротка, але влучна сатира на відомих політиків, урядовців, керівників держави. На прояви корупції, казнокрадства. Сатира дотлива, безпощадна, в'їдлива і злободенна. Якби її передати в нинішньому дусі, то це б, насамперед, стосувалося щось випуску у жовтосиній обгортці, з написом «Бандерівські», виробу цукерок фабрики «Рошен» у Липецьку, чи перекачування другого сорокамільйонного траншу доларів США

в офшори відомим нардепом від фракції «Народного фронту» під орудою міліцейського міністра А. Авакова. Поглиблення співпраці бізнес-партнерів П. Порошенка та І. Кононенка з точки зору Валентина Наливайченка щодо розкручування маховика корупції на найвищому державному рівні. Себто, те, що знаходиться в центрі уваги всього суспільства.

Свіжий «Анекдот від Проні Прокопівни» виходив у кожному номері газети, розміщався він «у шпигелі», себто, над її заголовком, і, зрозуміло, його бачили, читали всі, хто лишень брав до рук видання. Ці влучні короткі літературні репризи на злобу дня мали надзвичайно разючий ефект. Редакційну пошту читачі буквально засипали своїми анекдотами з прив'язками до конкретних реалій дня. Але найбільше старалися самі журналісти газети. І не лише нашої. У сусідніх виданнях, які всяко догоджали Л. Кучмі та В. Пустовойтенку, вони нічого подібного надрукувати не могли, а ось «Правда України», яка на той час була фактично єдиним опозиційним до режиму недорікуватого пахана виданням, могла дозволити собі будь-який випад проти Банкової та довколишньої камарильї. Тим паче, що під твором не вказувалося конкретне авторство. Анекдот же ж виглядав, як витвір славнозвісної міщанки Пріськи в інтерпретації нинішнього часу.

Наскільки це дієвим було для влади, може слугувати такий ось промовистий приклад. Якось ми випустили джмеля-анекдота проти голови Національного банку України, який допустив зниження курсу гривні на якісь там копійки. Мені вранці, тільки вийшла газета, зателефонував голова головної банківської установи Віктор Андрійович Ющенко.

— Сашку, — сказав він у трубку, — я Богом тебе благаю, пиши по ділу, що хочеш, але не дрочи лишень на мене цю гостроязика Проню Прокопівну. В одному з найвищих кабінетів усі твори від неї глибоко аналізують до кожної букви, кожен анекдот пробують на зуба. Сиджу тепер, чекаю виклику на килим...

Запитайте пана Ющенка, певен, він підтвердить ці мої слова...

Але одного дня сталося неймовірне.

На столі озивається телефон, підіймаю трубку. Чую, що дещо спантеличена секретар каже:

— До вас наполегливо добивається на зв'язок жінка, яка стверджує, що вона Проня Прокопівна і має конче поговорити з головним редактором. Що робити?

— З'єднуй, — кажу.

Російськомовна жінка одразу кинулася в атаку на мене. Ви чому, мовляв, друкуєте мої анекдоти, а в мене не берете дозволу на їх публікацію? Я почав уточняти, хто вона є насправді. Жінка затято твердила одне й те саме: «Я — Проня Прокопівна Сірко. Мій батько Прокіп Свиридович Сірко, мати — Євдокія Пилипівна Сірко. Мій жених — циркульник Свирид Петрович Голохвостий...»

Коли вона повторила це втретє, як мантру, я з жахом зрозумів, що телефонує актриса Маргарита Василівна Криніцина, виконавиця ролі в кінофільмі українського кінорежисера Віктора Іванова «За двома зайцями».

— Маргарито Василівно, це ви? — сказав я примирливо.

— Я Проня Прокопівна, — почув у відповідь. — Я — Проня Сірко, від імені якої ви щодня пишете свої несмішні анекдоти, а я їх вам не затверджую перед публікацією. Ви знаєте скільки ображених людей звертається до мене?

— Але при чому тут ви, Маргарито Василівно?

— Як при чому? Бо це я і є Проня Прокопівна і ви все пишете від мого імені... Публічно, кожного дня...

— Зачекайте, Маргарито Василівно, — якомога лагідніше намагався говорити я. — У вас, мабуть, є громадянський паспорт. Якщо ми заглянемо до нього, напевне ж, прочитаємо, що ви є Маргарита Василівна Криніцина. Там же ж не написано, що ви Проня Прокопівна Сірко. Це ваш сценічний образ... Ви просто виконали роль героїні комічної п'єси Михайла Старицького. Яка, до речі, є переробленим твором Івана Семеновича Нечуя-Левицького «На Кожум'яках», ще інакше її іноді називали — «Панська губа, та зубів нема».

У редакції тим часом уже стало відомо, що у відповідь на публікації анекдотів від Проні Прокопівни зателефонувала знервована актриса Криніцина, і заглянувши до мене, вслухавшись у мою розмову з читачкою, заступник головного редактора Володимир Данилович Малахов мені вже підсовував список ролей, у яких знялася пані Криніцина — у кінофільмах «Катя-Катюша», «Бумбараш», «Між високих хлібів», «Інспектор кримінального розшуку» та багатьох інших.

У слухавку я казав актрисі, що вона не лише Проня Прокопівна, але й уособлює собою начебто й інших героїв кінострічок. Водночас це ж не дає їй права представлятися цими людьми наяву, як вона робить у даному випадку. Але пані нічого не бажала слухати. І вперто, навпрошки гнула своє. Вона стверджувала: якщо редакція, мовляв, хоче й далі друкувати анекдоти від неї, тобто Проні Прокопівни Сірко, то потрібно привозити кожен твір їй на узгодження і підпис. А вона ще подивиться, чи можна так паплюжити владу і особисто Леоніда Даниловича Кучму, нашого мудрого президента, як це робить «Правда України».

Володимир Малахов махав мені рукою, мовляв, кидай трубку, про що тут можна говорити. Але я цього не міг зробити, позаяк телефонувала дружина Євгена Федоровича Онопрієнка, мною вельми шанованого автора, талановитого сценариста, у минулому мого частого співбесідника на культурно-мистецькі теми. Дуже шкодував, що відомого автора вже тоді не було в живих. Він би, мабуть, міг пояснити краще за мене вельмишановній Маргариті Василівні, що високо поважаючи її талант актриси, ми зовсім не зазіхали відібрати в неї частину всенародної слави. Навпаки, тільки додавали їй ваги і значення кожною своєю новою публікацією разючих, дошкульних анекдотів від Проні Прокопівни. Результат не забарився: за станом на 1 січня 1998 року "Правда України" набрала рекордно високий тираж — 632 тисячі передплатників! Показник, гідний рекорду Книги Гіннеса: в часи Незалежності України такого накладу ніхто не мав, та й уже відомо, що ніколи подібного не матиме. На жаль...

ЯКЩО ТВОЄ СЛОВО НЕ ІРЖАВІЄ У ЧАСІ

Нинішньої осені, як доживемо, вже у сорок третій раз зайде до нас на оглядини, весь у вогнистих чорнобривцях цей день, — 6 вересня і я у сорок третій раз поспіль хвилююся: які такі благосні і теплі слова віднайти, розшукати їх у нашій солов'їній мові, щоб привселюдно виголосити притчу про доброго побратима і яскравого журналіста, далеко не рядового фахівця словесного нашого ремесла Святослава Крещука. Позаяк прямодушний волинянин Славко, як ніхто інший, заслуговує на неї.

Напередодні нового навчального року далекого-далекого вже 1979-го волею долі нас удвох поселили в одній кімнаті гуртожитку для дворічного навчання із здобуттям ще однієї вищої журналістської освіти на стаціонарі київської «бурси» — так званого елітного ВПШа. І я завжди дякуватиму Богу, що він подарував мені особливо мудрого, модерного друга, людину неперевершено потужних людських якостей. Котру поважали і любили всі, хто лишень знав його. А я в одну мить став біля нього найближче.

Святослав приїхав до столиці у ранг слухача навчальних комунікаційних дисциплін із посади головного редактора Волинської обласної газети. Дуже цікавого і неординарного видання. Волиняни, з краю завітчаних синьооких льонів і ожин, треба віддати належне їм, взагалі ж бо завжди славилися своїми цікавими і оригінальними газетами. На чолі головного обласного видання у Луцьку стояв тоді такий відомий журналістський вовк як Полікарп Гервасійович Шафета. Журналіст і письменник. А Славко, у своїх тридцять років, був другою після Шафети званою журналістською особистістю древнього краю. А, можливо, і першою, якщо врахувати ту важливу прикмету, що до добродушного, простосердного і розсміяного Крещука надзвичайно горнулися всі, тому був він, можливо, й першою міжлюдською особистістю. Добродушний і щирий. Неперевершений майстер інформаційного жанру.

На все життя запам'яталося, як Святослав Васильович із Києва мирив у Луцьку двох великих українських поетів Петра Маха і Олександра Богачука. Були вони майже однолітками, ледве не вдвоє старші за Славка, щиро від Бога обдарованими поетами. Їхні пісні співала вся Україна. Хто жив у ті часи, либонь, та й пізніше, пам'ятає незабутні мрійливі «Ожини» Петра Маха, які звучали з кожного вікна, або ж «Троянди на пероні» Олександра Богачука, котрі співали чи не на кожній okazії.

Приміром, Петро Петрович напише:

Бродить нині туман за моїми плечима,
А я прагну води, я спішу на ріку...
Скільки лиха стерпів і наруги отримав,
Але підлим ніколи не був на віку!

Богачук, як продовжить це правдомовне зізнання колеги Маха своїми гострими й пекучими строфами, вся Волинь стає зі сміху дибки. Іншого разу вже

Петро Мах саркастично доточить поетичний ряд Олександра Богачука. Просто два таланти-самородки щиро заздрили один одному у творчості і публічно раз по раз брали один одного на кпини. А мировим суддею у них завжди виступав мудрий і дотепний Святослав Крещук. Як же ж він за них переживав! Замало не до сліз...

Буваючи у Києві, завжди навідувався до мого товариша, у наш гуртожиток, уже тоді вельми знаний співак з Волині Василь Зінкевич. З усього було видно, що в Луцьку колишній редактор обласної молодіжної газети, а згодом мій колега по гуртожитку Святослав, був своєрідним творчим магнітом. Милою, добродушною людиною до якої тягнулися, горнулися всі. З ним завжди поспішали поділитися люди творчими планами, отримати підтримку перед якоюсь okazією чи здобутком.

Зовні Святослав не виглядав показною, імпозантною особистістю, фактурним чоловіком. Був він худорлявим з вигляду, аж начебто хлопчиною за поставою, з меткими, розумними очима за примітними роговими окулярами, з привабливим і добродушним поглядом. М'який у повадках та висловах і лагідний у звичках. Такий ніколи й нікого не підведе, не образить. Але найяскравішою прикметою Святослава Васильовича була, напевне, його творча вдача. Поправу вважався справжнім чаклуном пошуку факту, майстерної обробки його, подачі на газетній полосі.

Святослав Крещук до безмежності любив свій рідний край — квітучу і співучу Волинь. Пригадую, що на навчання привіз із собою цілий талмуд завдань самому собі на період навчання. Врізалось у пам'ять, що одним із першим там значилося — «написати про історію станції Пост Волинський». Є такий, можливо, знаєте на під'їзді до залізничного вокзалу. З часом він такі перли порозкопував, що сам потім не знав, як це все подати у колишніх партійних виданнях. Адже історія навіть того «околотка» була написана кров'ю Українських Січових Стрільців, воїнів Галицької Армії, які звільняли Київ від московської зарази. А надворі ж стояла льодяна пора... радянської влади...

Якось, пригадується, Славко проснувся вранці, почав прасувати штани і сорочку, одягатися як на парад.

— Ти ж куди? — запитує з-під ковдри. — У нас нині за розкладом день самопідготовки. Можна довше поспати, щось почитати. В бібліотеку сходити...

Він загадково посміхається:

— А я їду на холодокомбінат... по морозиво. От напишу статтю звідтіля, все зрозумієш.

За кілька діб я й справді уже з насолодою читав про... римського цісаря Нерона. Буцімто цей вельможа, знаний, як любитель різноманітних «гостроваганцій», тримав при своєму дворі чоту бігунів, єдиним завданням яких було збирання у горах снігу і блискавична його доставка на кухню Нерона. Сніг кухарі заправляли овочевими соками, медами і подавали до столу високих гостей...

Святослав, зауважу, полюбляв ось такі оригінальні, нікому невідомі «затравки» до своїх цікавих матеріалів. Вишукував їх у бібліотеках, старовинних виданнях. Як далі не прочитаєш про те, а хто ж і коли винайшов справжнє сучасне морозиво?

Чому він таким назавжди і запам'ятався: сидить на своєму ліжку і читає мені, розмахуючи руками у такт словам черговий свій блискотливий матеріал, який має відправляти до Луцька чи в котресь із київських видань. (Дуже часто друкувався Славко в газеті, яка виходила на закордон для української діаспори «Вісті з України»).

У центрі Луцька (зліва направо) — поет-пісняр Петро Мах, його колега поет Дмитро Луценко, автор неперевершеного славеню Києву, пригадуєте — "Грас море зелене", благородний столичний гуморист (Юрій Тимошенко) Тарапунька, його сценічний партнер маленький (Юхим Березін) Штепсель і Заслужений журналіст України Святослав Крещук у своїх незмінних окулярах і шапці, які я пам'ятаю ще з часів нашого навчального парубкування у столиці...

В усіх його творах були добірні, шліфовані слова, гладкий і милозвучний ритм. І хоч була це орнаментальна проза, однак звучала під стать поезії. М'яка, небесного рівня романтика, зашита в стиль викладу автентичних публікацій, переплетена з історичними фактами, розповідями про сучасників. Його тексти завжди мали незрівнянно багаточисельну аудиторію.

Ох, Святославе, друже мій милий, як же ж ти вправно володів пером! Я багато чому навчився у тебе, брате. І, насамперед, серйозного ставлення до його величності Слова!

Святослав умів так філігранно віднайти в буднях життя факт, віртуозно обточити його і подати на полосі, що це запам'ятовувалося назавжди. Ось, приміром, видана ним бувальщина, озаглавлена «Як Петро Мах женив Тарапуньку», десятиліттями вже відома на Волині, вряди-годи повторно друкується в різних виданнях, як зразок високодостоїнної журналістики. А Тарапунька, розповідають, лише ступав до Луцька, шукав Святослава Васильовича Крещука, щоб його підбадьорити... сітром. Постійно дякуючи за славу, котру він створив йому своєю давньою і чудовою публікацією.

Ось на цьому знімку, який пропоную вам, друзі, і зафіксовано той момент, коли великий артист прибув на Волинь. «Обідати, — сказав, — йдемо тільки з Святославом...» Журналіст явно його підкорив... Крещук був чудовим співбесідником. І за чаркою, і без неї...

П'ятнадцять літ уже немає Славка Крещука, а спитайте будь-якого з культурних, освічених, інтелігентних волинян про такого мудрого чоловіка, одразу вам скажуть: це був журналіст від Бога, неперевершений майстер влучного образу, точної передачі думок і співпереживань. Можете зараз і не повірити мені, але їй-право, це правда, що в багатьох журналістських колективах Волині і тепер, 6 вересня, у перший тиждень осені святкують день народження неповторного журналіста і блискучого поета Святослава Васильовича Крещука. Світла пам'ять тобі, бояне!

Думаю, що час підтвердив важливу істину: подібного творця таких блискучих оповідей, замальовок, репортажів волинський трудовий край ніколи не знав. Промениста і неповторна творчість журналіста й поета Святослава Крещука вже давно заслуговує на те, щоб тамтешня журналістська організація заснувала обласну премію для творчих людей імені Святослава Крещука. Він цього заслужив...

ГОРІХИ ДЛЯ МАТЕРІ

**Найбільш суперечливий і талановитий поет-шістдесятник
Микола Холодний. Як хтось сказав про нього —
людина з однокрилою долею...**

Коли посередині осені починається активний горіхопад, я мимоволі згадую одну надзвичайно хвилюючу, неповторну поезію, її особливого автора — поета Миколу Холодного. Тільки дочитавши до кінці ці рядки, сподіваюся, зрозумієте чому я так кажу.

А загалом, життя українців суперечливе, як і їхня література. В ній що не постать — щиросерда особистість. Але, напевне, найбільш виокремленою, увиразненою стороною, здрастує поезія непарадного шістдесятника Миколи Холодного. Народного класика «захаяльної літератури», як подеколи називають його. До речі, американський Біографічний інститут визнав українського поета Холодного Людиною 1999 року. Йому тоді якраз виповнилося шістдесят. Це був невеличкий підсумок прожитому і зробленому в царині поезії.

Якось Юрій Мушкетик скаже, що у творчості Миколи Костянтиновича є такі вірші, яких, мабуть, немає ні в кого. За своєю високовольтною поетичною напругою, за силою філософського звучання. І на підтвердження цього процитує декілька рядків з ранніх поезій Холодного:

Жінка кинула чоловіка,
і торби на горба.
Подаруй їй, владико,
колосочок з герба.

Або ж:

Сьогодні у церкві коні ночують і воду п'ють.
Сьогодні новим іконам прочани поклони б'ють...
Сьогодні гвалтують рації про мера шлункові болі.
Сьогодні зникає нація, а світ очманів на футболі...

Миколу Холодного помітив ще Павло Тичина і передплатив йому особисто газету «Літературна Україна». А коли сільський хлопчина з Чернігівщини прийшов навчатися на філологічний факультет університету імені Т. Г. Шевченка, то він уже сам на повен голос заявить про себе. Щоправда у самвидаві. Його віршам притаманна іронія, алегоричність, потужний патріотичний пафос. Багато його рядків тут же стають «крилатими». Його поезії переписуються, заважаються. Студентська молодь середини шістдесятих років минулого століття має за високу честь цитувати поезії Миколи Холодного. Бо в них саме життя. Як ось тут, приміром:

Ой, була в лелеки хата яворова.
Та спилили люди явора на дрова.

Як палало мертве яворове тіло
Із очей лелечих дві сльози злетіло...

Сам поет — душа на розпір. Він усюди попереду. До дня філолога виступає в університеті з віршом про «300-ліття возз'єднання України з Росією», після чого на диби стає весь столичний навчальний заклад. Від тієї поезії шаленіє КДБ, партком, усе керівництво козирного університету. Микола Холодний на чолі ходи зі смолоскипами 26 травня 1966-го, у день п'ятдесятиліття пам'яті Каменяра, крокує до пам'ятнику Іванові Франку. Тут, біля постаменту поету, він зично, щоб було чути всім, читає дві свої особливі поезії — «Монолог Франка» і «Собаки». Це був відвертий виклик усій цензурі, віршованому лизоблюдству, засудження режиму комуністів. Це була яскрава українська націоналістична поезія.

Друзі тишком-нишком у натовпі перевдягають Миколу в іншу сорочку, накидають на нього куртку, як масхалат, аби його не пізнали сексоти, намагаються забрати з велелюддя, заховати. Однак люди в цивільному затримують М. Холодного серед вулиці, доставляють до Лук'янівського СІЗО. О, йому вже пригадують усе, і, насамперед, виступи на студентській науковій конференції з доповіддю «Про душу в пісні та про пісню в душі» у квітні 1965-го, коли Микола Холодний позитивно відгукувався про Симона Петлюру, Уласа Самчука. Як же ж посмів? А в серпні того ж року їздив у карпатське село Шешори на відкриття забороненого владою пам'ятника Тарасу Шевченку. Там він поспіль з В'ячеславом Чорноволом, Зіновією Франко та іншими влаштував мітинг протесту. У вересні 1965 всупереч волі парткому університету літературна студія імені Василя Чумака («СіЧ») обрала поета своїм головою. 5.12.1965 р. Холодний критично виступив на обговоренні роману професора Арсена Іщука «Вербівчани». Наступного дня його виключили з комсомолу і з університету.

Відомий правозахисник і колишній політв'язень Василь Овсієнко згадував, що коли він поступив 1967 року до Київського університету імені Тараса Шевченка, то вірші Миколи Холодного цитували як молитви. Але далі самвидаву поезії талановитого юнака не просовуються, позаяк за його перевиховання впритул наполегливо взялося КДБ.

Але диво, згодом у Франції, США, Канаді, Чехословаччині, Польщі виходять книги Миколи Холодного. Особливий успіх мала збірка, видана видавництвом «Смолоскип» під рубрикою «Захалавні вірші з України». Це було особливо примітне перевесло бурхливих поезій, спрямованих передусім проти антилюдської національної політики керуючої і спрямовуючої сили радянського суспільства — КППС, мало воно назву «Крик з могили» (1969 р.). Ні на титульній сторінці, ніде в зносках не поймає автор, зате в керівних інстанціях СРСР дуже швидко признали: це поезія Миколи Холодного. На весь світ прозвучали дзвінки ляпаси усім сторожовим псам "залізної завіси". За цей твір поета влада видворяє з Києва. За 24 години.

Але позбутися його столиця уже не могла, хоча Микола Костянтинівич якійсь час і підробляв навіть свинарем на Кіровоградщині. Одначе нелегально мешкав у друзів — Василя Стуса, Алли Горської, Івана Миколайчука, В'ячеслава Чорновола, Ігоря Василика, почасти притулок надавали письменники, журналісти Віктор Некрасов, Борис Мозолевський, Інна Кульська, Юлій Шелест та інші.

Починався період справжніх поневірянь молодого людини. Який, власне, затягнувся практично на все його непросте життя.

Якраз напередодні цього вірші Холодного публікує позацензурний самвидавний журнал «Український вісник» В'ячеслава Чорновола, називаючи його найпопулярнішим поетом в Україні. Микола входить до редколегії львівського самвидавного журналу «Скриня», («Скриня» вийшла тільки один раз — хуленько її закрило КДБ), готує статут Незалежної спілки письменників України. Микола Холодний поширює лист до пленуму Спілки письменників України з питань роботи з творчою молоддю. Знаменитий Іван Дзюба також визнає Миколу Холодного першим поетичним пером України доби шістдесятих років минулого століття. За видану у Ватикані книжку Микола Холодний удостоєний премії Папи Римського .

Одначе після арешту 20 лютого 1972-го року, в казематах спецслужб, катам комуністичного режиму вдається зламати душу поета. 7 липня того року газета «Літературна Україна» під назвою «На терези совісті», опублікувала під прізвищем Холодного листа... Автор начебто відрікається від своїх «політично хибних віршів» та осіб, які штовхали його в «антирадянську трясовину». М. Холодного звільняють з-під варти зі слідчого ізолятора КДБ УРСР на підставі постанови про припинення кримінального переслідування. Згодом він скаже, що все це провокація спецслужби...

Дослідник-любитель краснописьменства з Запоріжжя Ганна Черкаська, як на мене, найближче підійшла до розгадки суті феномену постаті їжаківитого поета Холодного. Тому, що вона вивчала його творчість через психоаналітичний стан душі творця. Пані Ганна знайшла, що Микола Костянтинівич насамперед не міг реалізуватися як чоловік, бо мав... скалічене обличчя. У позі вид зліва, він виглядав фактурним і примітним чоловіком. А ось справа... Страшно глянути...

Залицявся, пропонував руку і серце співучій красуні Ніні Матвієнко. Але, знаєте, не кожна жінка могла переступити через примітну фізичну ваду обранця. І це лише в примовці так славно виходить, що мовляв, жінки люблять вухами, а чоловіки очима. Особисте життя все ніяк не складалося, позаяк цьому настирливо кілька разів завзято і цілеспрямовано перешкоджало... КДБ. Обраниць Холодного чекісти настирливо і подеколи загрозливо відмовляли від заміжжя з відомим антирадянщиком. І до, і після вінця. Через це в долі з кожним роком тільки добавлялося невігійних ран.

Саме нереалізованість творчої особистості в особистому житті, либонь, і підштовхувала поета до відвертого бунтарства та протестів. Він писав листи

президенту Рейгану і генсеку Черненку з проханням випустити його з задушливої стайні СРСР. Звертався по допомогу до Мао Цзедуна. Це тільки викликало зворотню реакцію в стані вартових соцреалізму. Яким Холодний бачив життя своєї епохи, можна зрозуміти з вірша «Україна»:

Люблена-перелюблена,
синочками гвалтована,
багнетом приголублена –
хто вона, що вона?
Пожежами закосичена,
в Сибірах замурована,
обдерта, як осичина, –
хто вона, що вона?

Частинку свого життя Микола Холодний мешкав у Вінниці. Працював у школі. І тут йому «шили» націоналізм, переслідували, на кісточки «розбирали» на різних засіданнях і нарадах. Бульдозером зносили його помешкання. Це був ще один надзвичайно складний час навдивовижу талановитого поета і вельми суперечливої людини Миколи Холодного. Саме тут Микола Костянтинович створив із місцевими літераторами «Студію Устима Кармалюка» (скорочено це називалося "СУКА"), яка незабаром була розгромлена кадебістами і партактивом. Поет зазнавав у Вінниці арештів і необґрунтованих звільнень із роботи, але й написав ряд помітних поетичних творів.

Найближче тут до Миколи Костянтиновича був тоді відомий молодий український поет, згодом багатолітній керівник обласної організації Національної спілки письменників України Михайло Каменюк. Сім'я Михайла Феодосійовича опікувалася долею Миколи Костянтиновича на Поділлі, доволі часто надавала йому і дах, і харч. І тому я зовсім не здивувався, коли в травні 2011 року мій друг Мишко, з яким починали свої творчі стежки-дороги в газетах Вінниччини ще в шістдесяті роки минулого століття, запросив мене на презентацію своєї книжки про поета М. Холодного в Національній спілці письменників України. Називалася вона вельми промовисто — «Другий крик із могили».

Інакше б і бути не могло, щоб кремінна доля бунтаря не викресала іскри з талановитого пера Каменюка. Народився викінчений есей про Миколу Холодного. В ній Михайло Феодосійович спробував розгадати феномен людини, яка володіла надзвичайно потужним поетичним даром, але запропала через свою норовисту вдачу, іноді завищену конфліктність, небажання уступати нікому і ні в чому. Микола Холодний мав надзвичайно непросту людську вдачу. І тільки особливі терпеливці могли йому неодноразово пробачати. Його своїм нині, до речі, не визнають навіть політв'язні, хоча 20 лютого 1972 року Миколу Холодного заарештовують за звинуваченням у проведенні антирадянської агітації і пропаганди (ст. 62 ч.1 КК Української РСР).

Усе своє життя потім Микола Холодний повторював, що він жив до 1972 року... І помер саме цього року... Хоча маявся по світу після того зеніту літа ще чимало років...

Так що книга Михайла Каменюка подає образ Миколи Холодного і як блискучого поета, і як ображену на весь світ людину. В ній погляд досвідченого літератора на творчість поета, його непрості стосунки з людьми, ретроспективний погляд на кримінальні справи проти людини, яка називала світ... вітчимом...

Поета не стало 2006-го. Точної дати його смерті не знає ніхто. Холодного знайшли мертвим дома, швидше за все, що після двох місяців по тому, як віддав він Богові душу. Жив одинаком в Острі на Чернігівщині. Мав друзів у Києві, на Вінниччині, в Одесі, в Броварах. Переїздив від одних до інших, гублячись для всіх на певний час. Аж поки не відійшов назавжди.

Залишилася тільки поезія. Така людяна, хвилююча, як оцеї вірш «Дорога до матері», написана Миколою Холодним 1968 року:

Я до Вас ізнову не приїхав.
Мабуть, наші верби розлюбив.
Пишете, прислав я Вам горіхів,
тільки не прислав до них зубів...
Не судіть за те, що забуваю
перестиглих вишень кровотечу.
Двадцять восьме літо забиваю
золотого цвяха в порожнечу.
Кажуть Вам, що я на лезі бритви
для розваги публіки стою.
Хтось мене без мене тягне в битви
і за мене «падає» в бою.
А до Вас дорога камнем стелена.
Заборонні знаки та пости.
Обіруч гадючі очі терена
і фальшиві написи: «Щастя!»
Вам тепер сусід города оре —
і вродила рясно лобода.

А мене ледь не втопило море,
й вишиванку понесла вода...
Може, я озвуся Вам у гromі.
Може, мене зробить він німим,
у житті немов на іподромі:
на коні побудеш і під ним.
Світ мені був гірший за вітчима,
і вітри згинали, мов лозу.
Та сміявся я Вашими очима
і вмочав перо у їх сльозу.
А коли зчинялись хуртовини
і гукали сови у дупло —
нашої старенької хатини
скрізь мене знаходило тепло.
Згадки не лишилося від стріхи:
забіліла бляха, мов зима.
У руках тримаєте горіхи,
а нащо — не знаєте й сама.

ЦЯ БЕЗМЕЖНО СПОКУСЛИВА І ФАТАЛЬНА ЖІНКА МАРКО ВОВЧОК

Понад усе люблю цей дивовижний поворот зимового Сонця 22-го грудня на всі 180 градусів до прищлості нового літепла. Мені здається, що я цей скрип на осі Землі начебто відчуваю аж би фізично. Ще зачекати кілька діб і почнеться відлік зі скороченням ночі на секунди і відповідне подовження дня, за тим усе перейде у хвилини, далі — у серйозніші світлові виміри. І все, відтак, до-вкруги поволеньки буде просипатися, оживати, тільки встигай запримічати ті метаморфози. Аж поки з-під снігу на осонні проб'ється перша зелень. За нею, (Боже, мій Боже!) ще скільки має статися неповторних чудових, радісних див, аж поки не закиплять у біло-рожевому шумовинні сади і окремі дерева. Як її не любити — яснооку, довгокоосу весну, що вже десь не за горами!

А ще віддавна пам'ятаю: 22-го грудня це день уродин винятково загадкової жінки — Марії Вілінської. Себто, кого ми знаємо під чоловічим псевдонімом Марко Вовчок. Що з'явилася вона на цей світ під скрип земної осі. Росіянка, без якої по-справжньому не відбулося б становлення, утвердження української літератури, як явища краснописьменства. Її історія життя, як справжній докір кожному рашомовному, котрий, мешкаючи в Україні десятиліттями, не може опанувати кращої європейської мови, якою насправді є наша рідна, солов'їна. Бо Марія Олександрівна за сім місяців до найдрібніших відтінків оволоділа її синтаксично-морфологічними та іншими тонкощами. І поклала на лопатки всіх тодішніх кумирів національного нашого краснописьменства. Пантелеймон Куліш, редактор журналу «Основа» у Санкт-Петербурзі, який тоді і себе вважав пером номер один України, прочитавши її перші твори, поставив Марію Вілінську, провінціальну панянку з Немирова на Поділлі, замало не на рівень геніальності Тараса Шевченка. При цьому талановито розгадав силу творчості нового митця. *«Автор, — написав Куліш, — трудився як етнограф, але в етнографії виявився поетом».*

Марія Вілінська справді вийшла заміж за відомого етнографа Опанаса Марковича і відтак перейнялася його культурологічними проблемами. За біднуватого шляхтича, котрий завіз її до провінційного Немирова, заходився викладати географію у місцевій гімназії, де, до речі, свого часу трудився друг Тараса Шевченка, український маляр і педагог Іван Сошенко, а вона взялася продовжувати справу його захоплення — записувати оповіді, пісні, бувальщини безпосередньо з уст простого народу. Ходила в гості під селянські стріхи до співочих людей, шептунів, які відвертали болячки і прокльони. Окремі з цих самобутніх записів самі собою в її трансформації лягали на папір, перетворювалися в дивовижні новели і короткі повісті. Відтак, можна сказати, що молода дружина-московитка Опанаса Марковича сприйняла українство через народну творчість, культурно-побутові особливості народу, через пісні, фольклор, обрядово-культову роль деталей життя людей, які населяли цей край. Тому кожен текст молодої авторки, які передав Кулішу на оглядини його приятель Опанас Мар-

кович, видавався справжнім дивом і для маститого письменника. Марію Вілінську столичний видавець Панько Куліш, перечитавши її твори, назвав “*Божою бджолою, котра випила найкращу росу з квіток нашої мови*”.

А все тому, що, як йому видалося, до неї так ніхто вміло не розкривав душу народу, його мову, культуру. Він уже на відстані боготворив ту молоду жінку, яка повела його поміж своїх літературних героїв... А варто було Кулішу, приманивши якомсь у гості до себе, у Санкт-Петербург, давнього приятеля Опанаса Марковича та його дружину (звісно ж, на оглядини саме її!), повидати авторку дивовижних і свіжих, незайманих, романтичних текстів, аж злегка здригнувся і душею, і тілом: вона феноменально зачудувала редактора своєю прекрасною, божественною подобою. З ледь очевидною усмішкою Богині, з якою сприймала все в житті. Зазирнувши до великих сірих очей Марії, провістив себе у їх дивовижному, чарівному полоні-ясирі.

А коли вже при першій їхній зустрічі Опанаса із Марією заспівали цієї «Малесенький соловейку, чом ти не щебечеш?», Пантелеймон Куліш заплакав...

А його голосисті гості Опанас та Марія ніжно виводили:

Малесенький соловейку, чом ти не щебечеш?

— Ой, рад би я щебетати та гласу не маю...

Молоденький козаченьку, чом ти не женишся?

— Ой, рад би я женитися, та долі не маю:

Загубив я свою долю, їздячи в дорогу...

Видавець негайно взявся до справи. Тексти пройшли крізь горнило літературно-художніх вимог знаменитого майстра слова, і один, і другий зошит рукописів зазнали авторських правок. Куліш, можна сказати, на свій копил знайшов до оповідань заголовки, бо ж усі дванадцять новел із життя виявилися обезглавлені. Авторка-первісток усе не наважувалася самотужки наректи іменами ті свої стартові твори. Але й не всі ті капелюхи, в які зодягнув літературні опуси Вілінської Куліш були до шмиги Марії, одначе понад усе боялася вона порушити умову, що редактор усьому староста. Колись десь у похмільному застіллі пан Пантелеймон зізнається найближчим друзям, що йому понад усе подобалось, як божественна провінціалка нервово покусувала губи при знайомстві з його правками, надміру зволожуючи їх... Уявляєте ці картини. Він напружено силиться над корективами, щоб посмакувати вологість її губ вербально...

Розуміючи, що в його літературні тенета потрапила, можливо, непроста рибина, пан Куліш особисто пішов із рукописом “Народних оповідань” нового і нікому ще не знаного автора на прийом до цензора Миколи Крузе, переконуючи його в тому, що хотілося б пошвидше отримати дозвіл на публікацію твору. Бо тут стільки поетичної новизни в етнографічних повістинах, стільки народного духу й енергії! А авторка, як, на диво, промениста красуня, і їй всього лише двадцять чотири роки. За потенціалом відчувається, що вона зможе дати фору чи не всім малоросійським літераторам...

Одначе приголомшило пана Крузе інше з того, про що говорив Куліш.

— Невже чистокровна московитка? — уточняв строгий цензор, проглядаючи поки що навскіс мереживо рядків майбутньої книги. — А де ж вона оволоділа так досконало етнічною говіркою малоросів?

— Уже в заміжжі, — пояснював Пантелеймон Олександрович, нервово пощипуючи при цьому власного короткого вуса. — Вже в заміжжі, Миколо Федоровичу, почала навчатися по-нашому і так захопилася красотами слова, що створила ось такі шедеври...

Зредаговані ним «Народні оповідання» авторки з чоловічим найменням, що теж, звичайно ж, було інтригою для читача, вважав П. Куліш, звучать на рівні запаморочливих етнографічного стибу пісень. І толковий журналіст у минулому, поважний цінитель слова, пройнявшись клопітністю пана Пантелеймона, демонстративно відклав усі рукописи убік на столі, поставив перед собою готовий до друку манускрипт книжки молодой Марко Вовчок.

Вілінська володіла неперевершеним даром анексувати чоловіків у сердечні заручники. Та так, що вони вже вирватись не могли повік із тих тенет. Залишалися її жертвами, офірами. Цією магією вона сповна оволоділа ще з юних часів навчання у Харківському пансіонаті шляхетних дівиць, де, за деякими даними, пройшла особливий гарт мистецтва тонкої, психологічної зваби. З часом в образі Марії з'явилося рідкісне почуття привабної креативності, неповторної жіночності. Відтак ця обдарованість переросла в уміння підкорити будь-кого, навіть осіб із числа великих і знаних особистостей. Лиш би не був об'єкт піклування безмежним тюхтієм...

До Харкова Марія прибилася в ранні роки з дрімучой російської глибинки, десь з-під Єльця на Орловщині, який віддавна славився своїм ситцем — національними вишивками та мереживами. Та й тільки, мабуть, цим одним. Іван Бунін, згодом лауреат Нобелівської премії в галузі літератури, так описував ті російські місця: *«Бідна природа з її вічно сірим небом. Похмурими рівнинами, невисокими пагорбами і маленькими річками»*. Одне слово, пісне, незавидне Нечернозем'я...

Материнська лінія Марії Вовчок мала глибокі російські корені. Дід Петро Данилов за маєтність мав сільце Єкатериненське, що притулилося побіля залізничної станції Пажень. А ось батько юнки Олександр Вілінський був родом із древньої Київщини, звідки ще в давнину його рідня переселилася на Орловщину, заснувавши там село Козаки, бо й самі козаками були. Служив він у війську. І вогнисту дівчину Параску Давидову зустрів у поході. Відчайдушний і рішучий юний офіцер тут же заслав сватів до власника маєтку в Єкатериненське. І як же ж було відмовляти, якщо матері Парасі вже нашептали, що її донька... І справді, невдовзі після весілля у молодой пари Вілінських знайшовся синок, назвали його Веніаміном, а через чотири роки в грудні 1933-го й Марійка.

Недовгим було щастя батьків Марко Вовчок. Уже 1840 року, простудившись у військовому поході, простився з життям підполковник Олександр Вілінський. Його дружина залишилася з трійком дітей-сиріт. По життю весела й

компанійська, пані Парася геть занедужала душею на самотині. Пригорнулася до першого-ліпшого, хто обійняв, міцно притулився. Таким виявився картяр і непросипний п'яниця, якийсь начебто капітан-москвич, котрий, можна сказати, навічно відстав від свого війська в дрімучій російській глибинці, промінявши офіцерську честь на чарку-шкварку і щоденні гульки. Був він голий, як турецький святий, не мав нічого за душею, окрім синіх каламутних очей, немовби завжди хмільних, хвацьких вусів, і чубика, що стирчав собачим хвостиком, яким любувалася нова мила Парася. Відтак мати привела додому вітчима Дмитра Дмитрієва. В хаті поселилися п'яні свавільства й розгули, за ними чвари й бійки.

Невдовзі картяр дико зненавидів пасербицю, котра єдина могла сказати йому правду у вічі, виступити на захист матері, від образ якої бузувір отримувалася виняткову насолоду. І вже незабаром очманілий від сивухи ординець з сокирою і диким улюлюканням бігав за дівчам-підлітком. Мати Марію з її старшим братом Венедиктом, подалі від гріха, відправила до сестри в Харків. Так юнка вперше потрапила в українське середовище.

Тітка Варвара, мамина рідна сестра, в якій вона мешкала, розгледіла в дівчинці виняткову душу і тонку організацію сердечних настроїв, людинолюбство, які тягнулися мовбито з будяків до культурного середовища. Дівчина явно готувала себе до іншого життя, з яким зіштовхнулася в Московщині: всі основні свої знання черпала з книг, які постачала їй родичка. В домі була гарна бібліотека, тітчині подруги всі були грамотні люди. А дівчина з молодих літ мала саме до літератури підвищену увагу, окремі твори перечитувала по декілька разів і навіть могла цитувати окремі з них напам'ять. Мала, як неодноразово підкреслювала тітка Варвара, золоту голівку.

Чимало натоптала ноги родичка, оббиваючи пороги пансіонату благородних дівчиць мадам Лепре, що розташувався неподалік їхнього дому, прохаючи вельможних панянок-власниць закладу бодай поглянути на фізіологічні дані своєї племінниці, влаштувати їй іспит з основних гуманітарних предметів, котра помітно швидко перетворювалася в красуню-лебідку.

Заповітною мрією пані Варвари, яка стала мовби рідною матір'ю для юної Марії, було побачити свою родичку в примітному однострої вихованок шляхетної установи. І справді, для оглядин, оцінки інтелектуальних даних паняночки вистачило лише однієї зустрічі. Гарна, як калина, дівчина ступила за двері пансіону й одразу вчарувала, підкорила всіх учителів-вихователів, і насамперед хазяйку пансіонату. У ній явно вбачалася привабна, майбутня витончена особистість, котра одразу приворожує погляди усіх. А родичка примовляла: *«Ви ж погляньте, душа ангела світиться в її очах...»*

Уже згодом Марія зросла у виняткової вроди молоду особу, якій не давали проходу на вулицях джигуни-кавалери... Дівчина дедалі більше ставала крижаною царицею, гордою левицею. Непроступною ні для кого. Цьому її навчило непросте життя в пансіоні мадам Лепре. Кому хочеться більше дізнатися про життя Марії Вілінської в тих начебто благородних палатах для аристократичних

панянок, нехай почитають роман письменниці Людмили Ожигіної «Своїм шляхом». Майбутня літераторка в одну пору з Марією Вілінською знаходилася на вихованні з пансіонаті благородних дівиць мадам Лепре. Дехто переконаний у тому, що Ожигіна відобразила майбутню Марко Вовчок в образі вихованки Дегасвої, котра зазнає чималих митарств через свою майнову нерівність із вихідцями з багатих родин. Що відбувалося насправді в житті дівчини.

Після завершення пансіонату в Харкові Марія Вілінська відправляється до Орла. Там мешкає інша сестра матері — Катерина Петрівна Данилова. Власниця чималої маєтності, показна дама на всю губернію. Вона ж — хрещена матір Марії Вілінської. Бо ж рідна мати дівчини — Парасков'я Вілінська з дому Данилових, пов'язавши своє життя з харпаком-пияком, нічого вже підсобити доньці не могла, все колись багате, розкішне батькове обійстя було розпотрошене, частинами програно в карти. Тітка ж Катерина вельми вдало вийшла заміж за сина пристава Михайла Мардовіна. Він досить швидко доріс до посади секретаря судової палати, і отримував, окрім високої платні, ще й стільки хабарів, що не знав, куди їх дівати. Благо, дружина його, Катерина Петрівна, стовпова дворянка, віддала, як те все використати так, щоб і маєток виглядав казковим палацом, і кімнати перетворилися на феєричні пристанища розкоші й убранства. Їхній будинок на вулиці Крамській в Орлі став чи не найпривабливішою окрасою міста тієї пори.

Тітка Катерина добре розуміла, що для юної родички замало самого лише шарму аристократичного виховання, здобутого в вищому світському пансіоні Харкова, для авторитету, а головне вдалого заміжжя потрібно ще й створити певне культурне середовище. Так у домі мадам Мардовіної регулярно стала збиратися примітна й культурна молодь, відбувалися свійські раути. Якось серед цієї вишуканої братії знайшовся й показний, замало не під саму стелю широкоплечий брюнет, з синіми, аж волошковими очима, яскравими губами, м'якими й привабливими рисами обличчя. Він винятково душевно виконував українські народні пісні, дуже файно танцював, у висловах влучно бавився малоросійськими прислів'ями і поговірками, позаяк кохався в етнографії і збирав різні вислови поміж людей. Мав звання кандидата наук, себто науковця. Читав напам'ять безліч віршів модного у молоді Тараса Шевченка. Він навіть був його близьким знайомим, свого часу входячи до Києво-Мефодіївського братства, і через що потрапив на заслання до Орла. Потайки приносив на вечірки листи від самого Тараса-бунтаря.

Перед цим Опанас, так звали молодика, Опанас Маркович, закінчив курс гімназії Київського університету Святого Володимира. Його батько, власник багатого дому з села Калужинці Пирятинського повіту благословенної Полтавщини, бажаючи дати синові гарну освіту, бо у близьких друзях мав ректора університету Святого Володимира Михайла Олександровича Максимовича, найняв у Києві для сина та для свояка близького родича, аби хлопці мешкали разом, будинок неподалік Бессарабки. Під завісу Опанасового навчання, 1847 року, тут територіально і утворилося знамените Кирило-Мефодіївське братство. До його складу, окрім Марковича, увійшли Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Ми-

кола Костомаров, відомий юрист Микола Гулак. Згодом, після доносу на молодих людей, у результаті жандармських розслідувань, судів-пересудів Опанаса Марковича покарали трьома роками заслання з призначенням на посаду секретаря губернської управи в Орлі. Чи можна було придумати кращу «покуту» за неблагонадійність? Таке ще називали у народі — кинути щуку в озеро. А ось найбільше з «братчиків» тоді постраждав саме Тарас Шевченко, якого, відомо, за знайдений під час обшуку принизливий вірш про царя й царицю забрили у рекрути...

Усе це в деталях було відомо Катерині Петрівні, котрій доносив подібне чоловік — Михайло Савич Мардовін. Він лише дома, передбачливо випровадивши за двері прислугу, перед дружиною ревно дивувався усміху долі засудженого Опанаса Марковича. Замість того, щоб спокутувати гріхи перед царем і «атечеством», державний злочинець буквально днює й ночує в кабінетах генерал-губернатора Петра Івановича Трубецького. Генерал від кавалерії приглянув кмітливого малороса, повсякчас тримає побіля себе, і всяко просовує його по службі. Особисто губернатор зумів витребувати з Київського університету посвідчення кандидата наук, якого той не міг удостоїтися через арешти й суди по справі Кирило-Мефодіївського братства. Хохол Маркович, відтак ріс по службі як на дріжджах: Трубецької, дивуючись таланту і розуму засланого йому полтавця, дуже швидко довів свого протеже до посади титулярного радника. І тепер цьому зловмисникові мали кланятись навіть шановані люди Орла.

В окремі дні будинок Мардовіних на Крамській перетворювався на пристанище вишуканих молодих осіб. Вони до оселі, де мешкала Марія Вілінська, підкочували на шикарних бричках і фаетонах. З вікон маєтку тим часом лилася обворожлива, ніжна музика. На піаніно вишукано грала красуня, племінниця господині Катерині Петрівні. Майбутня Марко Вовчок тут відверто чатувала на свою пару. Тітонька влаштувала так усе, що прекрасна пантера очікувала тут на свою здобич.

І хоча у Марії було безліч претендентів на достойну папаху жениха, насамперед із числа багатих молодих людей, і з десятки красенів писаних, що на вечорниці являлися виключно заради побачення з племінницею господині маєтку, вона одразу і назавжди пригорнулася душею до Опанаса-фольклориста, мовника, народника. Наче відчуваючи, що на цій стежі її очікує і всевітня слава, й визнання науковця з етнографії. Толковий, і насамперед життєвий реаліст, Опанас Маркович, вгледівши, що чарівна й неповторна красуня всерйоз вибрала його за головну фігуру в створенні сімейної пари, попереджав:

— Я, мила й чарівна Марійко, зовсім не та фігура, котра тобі потрібна для заміжжя. Живу без кола, без двора, не маю жодного рогатого вола. Батькове помістя геть розорено. Я ж — підсудний, державний злочинець. Тут не панувати доведеться, а тільки й думати про те, як вижити...

Вона ж йому у відповідь повсякчас твердила, що головне в сім'ї любов та злагода. Взаємоповага. Все решта, мовляв, приросте, наживеться...

Але чи ж кохала Марія Опанаса? Навряд чи. Це Вілінська зрозуміє дещо пізніше, а на подібне питання від Герцена, скромно пояснить:

— Він був моїм дивним захопленням. А ще більше мені хотілося просто позбутися опіки родини і здобути незалежність...

Тим часом Марія відмовила в сватанні сину багатого місцевого панича-землевласника, вибрала в супутники життя бідного, але одержимого Опанаса, оголосивши заручини саме з ним. Що називається, сама собі вибрала долю...

До речі, наперекір тітці Катерині, котра тримали кожен її крок під недремним своїм оком. Останній аргумент проти Марковича Данилової-Мардової був той, що обранець племінниці начебто серйозно хворий. На що Марія аж буцімто зовсім безтурботно відповіла:

— Ну й що, що з болячками. Знайдемо дохторів і вилікуємо...

Якби молодий Маркович носив бриля, то мав би той, либонь, часто спадати з потилиці хазяїна, оскільки часто доводилося дивуватися неймовірним успіхам його Марії. За сім з лишком місяців вона в деталях і тонкощах оволоділа мудрощами української мови, уяснила суть фольклору й етнографії. Стала справжнім помічником Опанаса Марковича в його експедиціях у найдальші, найглухіші села. Знайшла у зборі окремих слів та виразів справжнє задоволення душі, розраду серцю. Під впливом почутих неймовірних історій життя українців почала писати короткі оповідання. Остап Васильович настільки був вражений цими новелами з життя, виписаними барвистою українською мовою, що знайшов за найкраще зібрати жмут цих оповідок і відправити на суд своєму давньому побратиму, відомому вже письменнику Паньку Кулішу, який тієї пори в Петербурзі облаштував власну друкарню з випуску книжок для громади, української зокрема.

Дуже швидко зі столиці імперії приходить лист до Немирова. Ось оцінка Куліша перших творів Марії Маркович: *«Диво! Нічого подібного ще не було в літературі нашої. Тут немає вигадки, все розказано так, як було, але яка мова! Які форми! Ось це етнографія! Так потрібно розповідати про народ! Одні лише пісні краці цих речей!»*

Згодом через Вілінську Панько Куліш розлучається з дружиною, відомою письменницею Ганною Барвінок, і втікає за кордон у надії поєднати там життя з неперевершеною Марією, уже автором відомих «Народних оповідань», який Куліш видає у світ. На той час пані Вілінська була єдиною жінкою письменником в Україні і це теж не в останню чергу нуртувало кров Пантелеймона Олександровича. Він вважав, що вона для нього винятково вдатна пара: різниця у їхньому віці складала якихось чотирнадцять літ. Явно забігаючи наперед зі своїми фантазіями щодо Марії, Куліш із величезним задоволенням, підбивши молододу письменницю на першу зраду, писав знайомій панянці: *«...Тепер Марко Вовчок коло мене. Він мені сизим голубом гуде і соловейком співає, він мене з великої туги визволяє. Він мене на світі задержує».*

Хвалячись своїми успіхами в стосунках з молододу письменницею, редактор і видавець Пантелеймон Куліш буцімто навіть казав, що Марія — посланець йому самих небес. На що його приятелі справедливо зауважували, що Всевишній не може посилати на гріх своїх дітей. «А ви ж, пане редакторе, зрадили заповідь Божу, яка гласить: «Не побажай жони ближнього твого...»

Одначе всі натуги підтоптаного ловеласа заволодіти цим природним діамантом назавжди виявилися задаремними, позаяк у полоні Марії вже опинився відомий російський письменник Іван Тургенєв. Еге ж, автор знаменитих на весь світ читаючої публіки «Записок мисливця», написаних на основі народного побуту, в яких автор, дипломований філософ, проявив себе універсальним мислителем, аналітиком і ліриком. Іван Сергійович знайшов багато цікавого для себе в етнографічних картинах життя героїв Марії Вілінської. Уже відомий письменник не без живого, етимологічного інтересу взявся за переклад оповідань української письменниці на російську, і першої української реалістичної повісті Марко Вовчок «Інститутка».

Тургенєв заговорив з Марією УКРАЇНСЬКОЮ, і цим фактично скорив її. Мова, іноді навіть весела гутірка, що стала рідною для неї, виявилася тією особливою, ніжною, шовковистою струною, яка була на одному зв'язку душі і серця, і ще чогось особливо глибинного, котре оберігало ключі до її особистості. Вілінська була справді фатальною жінкою, англійською це позначається, здається, так: *«femme fatale»*.

Єдиною жінкою на українській літературній ниві кінця п'ятдесятих років минулого століття захоплювався Тарас Григорович Шевченко. Про Марку Вовчка Кобзар вперше дізнався в Нижньому Новгороді, повертаючись із заслання. В листі від 22 грудня 1857 р. П. О. Куліш сповістив його, що надсилає оповідання молодій письменниці (Листи до Тараса Шевченка. — С. 98). Шевченко перепитував про неї в листах до Куліша від 4 та 26 січня 1858 р. Ознайомившись з одержаною збіркою «Народні оповідання» (СПб., 1857), Шевченко 18 лютого 1858 р. зробив у щоденнику запис про своє захоплення збіркою та про намір познайомитися з авторкою: *«Какое возвышенно-прекрасное создание эта женщина... Необходимо будет ей написать письмо и благодарить ее за доставленную радость чтением ее вдохновенной книги»*.

Тарас Шевченко боготворив красу і вроду милої, чарівної пані, дружини свого побратима. «Яке піднесено-прекрасне створіння ця жінка!» — десь було привселюдно заявив Кобзар. Усі примічали, як вони взаємно оживали, світлішали — і Марія, і Тарас, коли траплялося зустрічалися. А потім у нього з'явилася поезія, яка так і озаглавлена «Марку Вовчку». Ось вона:

Недавно я поза Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав. Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей не ситих. Світе мій!
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене і оргій,

І оживи моє побите
Убоге серце, неукрите,
Голоднеє. І оживу,
І думу вольною на волю
Із домовини воззову.
І думу вольною... О, доле!
Пророче наш! Моя ти доне!
Твоєю думу назову...

Великий і мудрий Тарас назвав Марію «кротким пророком», своєю «донею».

Поезія датована 24 січня 1859 року. Марії Вілінській тоді було лише 26. Два роки перед тим вийшли друком її «Народні оповідання», Марко Вовчок стала знаменитою в літературних колах. З чоловіком, Опанасом Марковичем, саме 22 січня 1859-го вони із Немирова прибули до столиці імперії. Перед нею відкриті двері кращих салонів і галерей. Саме цієї пори, на одній із знаних вечірках, відбувається іскрометна зустріч Марії Вілінської з Тарасом Шевченком. Відомий художник тієї пори С. Кравченко згодом напише знамениту картину «Зустріч Тараса Шевченка і Марко Вовчок». За деякими даними, це знайомство наживо сталося 23 січня 1859-го.

Тарасу Шевченку 45, різниця у їхньому віці — дев'ятнадцять літ. Окрім «пророком», Кобзар назвав її в тій поезії ще й своєю «донею». Але дослідники творчості літераторів в один голос і по нині не втомлюються стверджувати, що Тарас і Марія надзвичайно сподобались один одному. Дехто навіть стверджує, що Вілінська не мала проблеми з увагою чоловіків, все ж покохала посправжньому одного лише чоловіка — Тараса Шевченка. Можливо, так було і насправді. Відомо, що просто в нього дуже швидко по цій зустрічі обірвалося життя. А вона, дізнавшись у Німеччині, де тривалий час лікувалася, про кончину генія українського вільнодумства, написала чоловікові: *«Боже мій! Нема Шевченка... у мене душа болить, болить і ніколи не перестане...»*

До ніг Марії Вілінської припадав Лев Толстой, Микола Некрасов з завмиранням серця шепотів їй ім'я, рифмував його в таємних поезіях, відомим лише їм обом. Лейб-медик Сергій Боткін завмирав від одного погляду сірих, приворожливих очей Марії, готовий був виконати кожне її бажання. В неї закохувався знаменитий композитор Олександр Бородин, автор знаменитої опери «Князь Ігор», і водночас відомий учений-хімік. Її боготворив великий алхімік Дмитро Менделєєв, у рідкі хвилини, коли не думав про хімічні елементи періодичної таблиці, яку творив і день, і ніч.

Неповторний образ Марії Вілінської спати не давав поету і публіцисту, революціонеру Миколі Добролюбову; знаменитий історик Микола Іванович Костомаров писав їй захоплюючі листи не лише як етнограф, а як глибоко закохана людина; філософ-утопіст, письменник і публіцист Микола Чернишевський невимовно страждав від того, що пані Вілінська обминала його увагою. Одначе Марія з революціонерів вибрала, либонь, Олександра Герцена, з яким були бурхливі зустрічі у Бельгії.

А ще ж був Миколка Лєсков, той, що знаний на весь світ знаменитим своїм «Лівшою» та неперевершеним твором «Леді Макбет Мценського повіту». Упкорений Марією, ласкавий, усміхнений Миколка клявся тут же забути обох своїх дружин із Києва привезених, а чарівній Марії, що так щиро по-малоруськи без упину вищебече, щодня допомагати косу її шовкову на голові парадним вінчиком викладати. Та невимовно покоряться в усьому...

Кажуть, що за гарячу, нестримну любов із Вілінською, яка була йому далекою (у третій) родичкою, і значно старшою за віком, життям заплатив ще один росіянин — відомий критик, публіцист, шістдесятник Дмитро Писарев, якому пророкували блискуче майбутнє. Він потонув на Ризькому узбережжі, де вони утрюх, із сином Вілінської відпочивали, удень і вночі купалися, пірнали...

Були ще малозрозумілі жертви, самогубства серед тих, хто занадто необачно наближався до знатної пані, пробував підкорити її собі.

Справжній калейдоскоп блискучих імен зарубіжних знаменитостей крутилося також в ореолі слави відомої української письменниці. З ними пані Марію познайомив усе той же Іван Тургенєв, до яких і роздратовано, і злостиво ревнував. Вона, вважайте, закрутила голову замало не частині чоловічої половини літературної Європи. Зустрічей з Вілінською шукали Густав Флобер, Проспер Меріме, видавець і письменник П'єр-Жюль Етцел. А Жюль Верн, поспілкувавшись з україночкою, уздрівши її блискучу французьку, подарував пані Марії право на ексклюзивний переклад російською п'ятнадцяти своїх кращих творів. Жюль Верн, який був надзвичайно врівноваженою, організованою особистістю. Він, до прикладу, незалежно від того, коли лягав спати, щоранку просипався рівно

о п'ятій годині, затісував олівці і сів до робочого столу. Навіть цей чоловік, з холодним розрахунком, казати б, послизнувся на мадемуазель Марії з України.

Тут, зізнаюся, що скільки не читаю, не думаю про красуню нашу письменницю, не полишає мене та стійка, невідворотна думка, що була їй вельми до вподоби, щиро подобалася письменниця Жорж Санд. Та, що насправді була парижанкою Авророю Дюпен. Вілінська перечитала в оригіналі все, що написала високославна французженка. Була такою ж простецькою, навдивовижу непримхливою у своїх нарядах, як і її паризький кумир. Вивчила все, що тільки лишень можна була дізнатися стосовно спільного сімейного життя на віру мадам Жорж і польського композитора Фредеріка Шопена. Все поривалася з'їздити навіть на Майорку, куди Аврора вивозила смертельно хворого на сухоти коханця. Їй казали: *«Що ти там побачиш, зрозумієш, позаяк давно це все було, ще за твого дитинства?»* Вона відповідала: *«Сліди великих людей і на морському піску, які щохвилини злизує ненаситна хвиля, залишаються навечно. Тут важливо, як на все це дивитись...»*

Справа в тому, що життя Марії Олександрівни, її стосунки з чоловіками звіддалік загадково нагадували долю Жорж Санд. Пані Марія, як і Аврора, з часом могла захоплюватись тільки значно молодшими від неї за віком хлопами. Звідтак, її більше не приваблювали заслуги тих, хто активно й напористо набивався у коханці, пропонували навіть серце й душу, свої товсті гаманці. Гоноровій пані Вілінській потрібні були від партнера нев'яуча, казати б навіть, — непереквітна мужицька сила. Її цікавили молодість і кріпка сила м'язів. Одна з її симпатій — молодий юрист Олександр Пассека — на вісім літ молодший своєї коханки. (У дужках замічу, що різниця віку з перевагою жіночих літ у парі Санд — Шопен складала шість з лишком років). Але й пасія Вілінської, як копія зі сценарію життя Санд списана (заготовка, чи що?), теж, подібно до Фредеріка Шопена, хворів саме на туберкульоз. І помирає на руках милої жінки...

Чи не тому пані Марія так захоплено завжди відгукувалася про музику великого поляка: любов у її душі, мабуть же, бриніла саме нотками стосунків Жорж і Фредеріка. Либонь, саме через це до творчості польського композитора дико ревнував чарівну Марію композитор Бородін, в якому текла невгамовна грузинська кров. Він був безмежно закоханий у Марію, і як справжній лев у шлюбну пору дико охороняв свою обраницю навіть від поглядів суперників ...

Якою ж вона насправді була, як виглядала та «femme fatale»? Адже, приміром, до 1902 року, себто віку, коли їй не виповнилося 68 літ, Марія Олександрівна навідріз відмовлялася фотографуватися.

У Петербурзі в пані Вілінської була добра знайома — Єлизавета Водовозова. Відома того часу письменниця-мемуаристка. Саме її очима можемо поглянути нині на відому українську письменницю, котра закрутила голови багатьом вельми достойним чоловікам світу того часу. Пані Водовозова писала: *«Це була жінка середнього зросту, повна, не дуже вродлива, але, як про неї казали, краща за будь-яку красуню. Тоді вона вже була не першої молодості, з надзвичайно густими, чорними бровами, риси обличчя, хоч трохи розпливлися, були дуже*

рухливі, з розумними темно-сірими проникливими очима. Вдягнута вона була дуже гарно, за модою, але недбало...»

Мемуаристка, як на мене, створила вельми спрощений, нехитрий візуальний портрет письменниці. Бо ж ні слова не обмовлено про розум жінки, про її дивну, виняткову харизму, що є завжди визначальним і вирішальним в оцінці образу людини. Нічого не сказано про те, що пані Вілінська була поліглотом, володіла аж десятьма мовами світу! Серед яких — англійська, німецька, польська, чеська, мадьярська, румунська, болгарська. На першому ж місці, звичайно ж, були — українська, російська і особливо французька.

Напевне, справедливо вважається, що вона відкрила нову сторінку літературного життя Франції. М. Вілінська написала перші оповідання для маленьких французів і заснувала, видала перший у краях над Сеною журнал для наймолодших громадян цієї фантастичної республіки. В ньому було опубліковано і її блискучу повість-казку “Маруся” — історію дівчинки, котра гине, допомагаючи запорожцям. Цей твір удостоївся нагороди французької академії, Міністерство народної освіти Франції прийняло його для шкільних бібліотек. Загалом книжка перевидавалася вже понад двадцять разів у Французькій республіці! Одне слово, у доладний світ книг і художніх героїв повела французів якраз саме чудова українка, і це вельми похвально. Лиш би не забували цього вони, нинішні горді й подеколи хвальковиті європейці...

І тут я підходжу до головного в моїй оповіді. Чому ж усе-таки Марія Вілінська припрошена на віки чоловічим псевдонімом Марко Вовчок?

Звичайно, що я давно вже начебто й прийняв, як і багато хто із вас, пані й панове, версію Пантелеймона Куліша, котра вміщується в ось цьому його давньому реченні: *«Марка Вовчка вигадав я по созвучному слову Марковичка, та й не помилився, приложивши такий псевдонім: сей бо вовчок, той, що росте диким пагінцем на плодючому дереві, висисав так само живі соки з людей, що держали його на світі»*.

До недавніх пір у Вінниці в мене мешкало двоє друзів-приятелів. Обидва письменники — Іван Волошенюк та Микола Рябий. На початку 2017-го Івана Степановича не стало. Немирів, де без малого три роки мешкала Марко Вовчок, для обох близька, рідна сторона. Волошенюк родом з одного із тамтешніх сіл — Ометинець, для Рябого за рідну гавань — село Йосипенки, тут батьківщина його дружини, недалекий від Вінниці город, який споконвіку годує всю родину. Іван Степанович написав навіть повість про Марію Вілінську. Називається вона *«Марія й Опанас, Муза і Парнас»*.

Ви ж не забули, панове, що ім'я першого чоловіка Марії Вілінської — Опанас? А Микола Рябий усе життя збирав (бо 1 січня 2021 року і його не стало) матеріали, щоб створити щось унікальне про знамениту Марію. Додати якийсь унікальний роман чи есей, яких у нього вже майже сорок.

Так ось, він стверджує, що Пантелеймон Куліш банально вигадав походження цього знаменитого псевдоніму. Буцімто поруч з його рідними Йосипенками є село Вовчок. І там, за переказами, часто бувала свого часу мила й чарів-

на Марія Вілінська, збираючи етнографічні записи з народних уст. Цікавилася життям унікального монастиря-шпиталю, який бозна коли був складений тут з віковичних тесаних дерев. А назва села пішла від того, що цими землями володів за два віки до візиту сюди милої й чарівної пані, знаменитий козацький старшина Марко Вовчок. Герой часів Богдана Хмельницького. Нагороджений вгіддями за відвагу самим гетьманом України... На пам'ять про це в Прибужжі на празники співається така вольницька пісня:

...а це ж той козачок — Марко Вовчок,
та й жене поперед себе ляхів полчок...

Ці слова, за переконаннями письменника Миколи Олександровича Рябого, були свого часу занесені до етнографічних записок Марковичів — Опанаса й Марії. Вони справді співзвучні з прізвиськом Марковичів. І на це не могла не звернути увагу уважна до слова, до старовинного образу Марія Вілінська.

Письменниця взагалі любила свої окремі твори підписувати несподіваними іменами. До прикладу, під усіма п'ятнадцятьма перекладами творів Жюль Верна вона поставила коротке козацьке слово «Лобач». Що, напевне, вказувало на особливу прив'язаність письменниці до останнього свого судженого — Михайла Лобача-Жученка. Цей випускник морського училища, гардемарин, згодом прапорщик, був аж на сімнадцять літ (!) молодшим від Марії Вілінської. Тому, переконаним був за свого життя вінницький письменник Микола Рябий, псевдонім Марко Вовчок походить з козацьких глибин цього незрівнянного Надбужанського краю, який шанувала й любила незрівнянна Марія Вілінська.

При цьому, зізнаюся, я більше тут довіряю Миколі Рябому, а не класику Паньку Кулішу, тому, що автор «Чорної ради» глибоко помилявся в основному своєму висновку: він був переконаний у тому, що українці мають жити у вічній, непорушній дружбі і любові з великоросами, не дивлячись навіть на драконівський Валуєвський і ще подібні йому циркуляри з російської столиці, на Емський указ, котрі мали за мету буквально на корені засушити, знищити милозвучну, чарівну нашу українську мову, як код, як ДНК нашої рідної нації. Пан Пантелеймон був переконаний, що українці розсмокчуть зсередини російське агресивне суспільство, схилять на свою сторону взаємоповаги і довіри московітську дрімучу рать, пригорнуть її до нашої мови, культури, побуту. При цьому він обов'язково посилався на яскравий приклад Марко Вовчок, котра з московітки перетворилася на ширю українку, автора цікавих, оригінальних україномовних творів. Однак, пан Куліш тут не брав до уваги, геть забував вельми повчальну народну примовку: одна ластівка весни не робить...

І, як бачимо, не зробила.

Висновок же ж до цієї оповіді, друзі-українці, такий: бійтеся їх, але й поклоняйтеся фатальним жінкам. Вони справді незрівнянно талановиті, безмежно вродливі. І без остраху поведуть нас у таїну незвіданого, як неодноразово у своїх знаменитих творах робить це пані Вілінська. Частіше ж беріть лиш її твори до рук, не оминайте стороною...

КОЖНА ПТИЦЯ ЗНАЙДЕ СВОГО ГРИЦЯ

Чому Марко Вовчок гуляла своє весілля у жовтій, позиченій фаті?

Досліджуючи життя і творчість унікальної жінки й письменниці Марії Вілінської, відомої за псевдонімом Марко Вовчок, я пізнав стільки цікавого, неймовірно оригінального з її діянь і вчинків, що могло б скласти не одну захоплюючу повістину. Це справді була вельми спокуслива і фатальна пані, яка завжди йшла до мети напролом, ставила перед собою на коліна навіть найвидатніші літературні авторитети Росії і Європи. Вела себе, як справжня Богиня спокуси і чародійства.

Ні, не Опанас Маркович, до половини дев'ятнадцятого століття уже відомий у літературних колах науковець-етнограф вибрав її собі в жінки, а шістнадцятилітня Марія фактично змусила його женитися на собі. Звичайно ж, за сприяння своєї не менш оглашенної тітоньки Катерини Петрівни, дружини секретаря судової палати Орловської губернії Михайла Мардовіна. Відомий збирач малоросійського фольклору потрапив у ті краї після розгрому Києво-Мефодіївського братства в Києві, до складу якого входили Тарас Шевченко, Опанас Маркович, Панько Куліш, Микола Гулак та інші, після висилки з Києва і України.

Зберігся документ, датований 10 січня 1851 року. Орловський губернатор, генерал від кавалерії Петро Трубецької писав:

«Пред'явник цього, службовець у канцелярії моїй, титулярний радник Опанас Васильович Маркович має намір одружитись з донькою підполковника дівницею Марією Олександрівною Вілінською, — чому і даю йому це свідоцтво в тому, що з мого боку перешкод до цього немає, що засвідчую моїм підписом і гербовою печаткою».

Цей документ потрібен був, позаяк Опанас Маркович вважався державним злочинцем і до Орла його заслали відповідно до вироку суду. Інша справа, що другові Шевченка явно усміхнулася доля. Тараса Григоровича згідно з тим же вердиктом забрили в солдати, а Марковича після прибуття з України призначили молодшим помічником начальника канцелярії в службі Орловського губернатора. Куди вже вище і краще можна було прилаштуватися, якщо після арешту він не міг ніяк отримати навіть посвідчення з Київського університету про захист звання кандидата наук. Аж поки чолобитний папір про це не підписав особисто сам губернатор, не спровадив ту петицію з Орла на береги Дніпра.

Кілька разів поспілкувавшись із молодим науковцем, генерал від кавалерії, князь П. І. Трубецької знайшов юнака, як винятково розумну молоду людину, з великою перспективою і тут же перевів Опанаса Марковича в асесори, за пів року зробив старшим помічником, а згодом і титулярним радником. Такий ріст по службі нікому й не снився, тим паче арештанту, політичному вигнанцю з України. Вітер удачі явно віяв у його вітрила...

А ось вищеприведена довідка, про що свідчила вона? Хіба після отримання такого серйозного документу на руки можна було не женитися на означеній

особі? Подібне вказує на те, що даний манускрипт є вірогідно справою рук тітоньки Марії Вілінської — Катерини Петрівни, чий чоловік був вхожим до губернаторського дому, з ким князь П. Трубецької іноді грав навіть у карти.

Тим часом за душею в Опанаса на ту пору не прозирнуло й ламаного грошва: вся маєтність батька на Полтавщині виявилася розданою за борги. Колись маєтне, грошовите обійстя предків Марії Вілінської теж було програне вітчимом-п'яницею у карти. Дійсно ж уже, який їхав, таку й здибав...

Весілля справили в будинку орловського поміщика Петра Киреєвського, близького приятеля Опанаса Марковича. На його ж кошти. Фата була позичена в багатій жінки, що теж пророкувало начебто великі сімейні блага. Все було зроблено і мовбито й багато, і розкішно, але не з власного розрахунку молодих. Медовий місяць повінчані відправилися проводити в Україну — на Полтавщину, Київщину, Чернігівщину — у друзів і родичів Марковича. Благо на руках Опанаса була уже «вольна», багато людей знало, щиро його поважали. Ділилися з ним і його дружиною всім, чим багаті були. Виходило насправді, як десь саме тієї пори записали почуту примовку молоді етнографи: «кому ведеться, тому й півень несеться»...

Найдовше Марія Вілінська та Опанас Маркович провели тієї пори в селі Сорокошичі, що неподалік Козельця, тепер Чернігівської області. Саме тут мешкав брат етнографа Василь. Він служив лісничим офіцером. За помічника у нього була дружина, привозна іноземка, француженка Антуанетта Францівна де Олів. Родичі люди були не багаті, але благородні та готові на будь-яку жертву заради рідних. Василь Маркович для Опанаса старався як міг.

Село розташовувалося в справжній лісовій глухомані. До Дніпра рукою подати. Відділене від цивілізованого світу кордоном віковичних сосон і ялин — майже 60 верств до Козельця. Більшу частину року туди годі було дістатися через суцільне бездоріжжя. Навкруги розстелялися повселюдні болота, озера. Зате це був справжній рай для дикої фауни. Чого тут лише не водилося. Особливо багато було лосів, вовків, хазяювала навіть рись. Із птахів — водилися рідкісний журавель сірий, лелека чорний, сорокопуд сірий. Дуже багато чаплі сірої. Дичини розмножилося без ліку. Люди їх не полювали, навпаки, підживлювали в холодні пори року, годували тих, які не відлетіли вчасно у вирій. Цим, власне, якраз і займалися Василь Маркович та Антуанетта. Тепер їм на поміч прийшли і Опанас з Марією.

Саме тут вперше завела і розгорнула власні записники Марія Вілінська, наслідуючи приклад чоловіка. Один з них відводився у неї під запис пісень, інший — байок, оповідок, третій — для гарних слів, повір'їв, прислів'їв та приказок.

Молоді були надзвичайно щасливі з того, що потрапили нібито на новий Ковчег. Люди тут, у заліссі, на болотах, жили немовби в застиглому часі: літне взуття на більшості сільчан — луб'яне, а одяга здебільшого конопляна, домоткана. Гонили смолу і дьоготь. А співали те, що передалося з дідів-прадівів. Опанас був від щастя на сьомому небі і навчав Марію відбирати все найбільш цінне з почутого. Десь тоді вони записали: «Не хотіла чапля рибок, а тепер їсть

жаби», «Сорока у ворони просить оборони», «Соловей тоді починає співати, як нап'ється води з березового листа», «Старого горобця на половину не зловиш», «Кожна птиця знайде свого Гриця»...

В історичних записах віднайшов я відомості про те, що Сорокошичі, часу перебування в них молодожонів Марковичів, були центром волості. За станом на початок 1859 року тут мешкало 1154 особи, з них 552 — чоловічої статі та 602 — жіночої. Тут же налічувалося 87 дворових господарств, працювала православна церква. Молода сім'я етнографів швидше за все мешкала на лісовому кордоні, в брата Опанаса — Василя 1852 року. Себто, кількість селян у цьому заліссі, на березі Дніпра мало відрізнялася від тієї, котра названа вище. Ну, було селян менше на десяток-другий. Так що фольклористам було з ким попрацювати...

Цікавлюся тим, яка ж спадщина нині древнього села. Якщо однослівно висловитись — плачевна. За даними Козелецької райдержстатистики, у віддаленому лісовому селі Сорокошичі, в понизов'ї Дніпра (за станом на 2013 рік), обліковувалося лише 43 жителі. Боюсь, що нині там громадян мешкає ще значно менше, оскільки вся сучасна сільська статистика, відомо, від'ємна. Молодих, продуктивних сімей у таких віддалених поселеннях практично немає. А всі найбільші події нинішнього села на тих висилках — похорони. Тому, думаю, важливо, зберегти бодай історію оселища.

Відтак, заглядаю до Вікіпедії. А тут і зовсім немає ніякої згадки, що будьколи тут тимчасово мешкали: український фольклорист, етнограф, громадський діяч, член Кирило-Мефодіївського братства, побратим Тараса Шевченка Опанас Маркович, що саме тут, оволодіваючи тонкощами української мови, проводила перші етнографічні записи з уст місцевих селян його молода і вродлива дружина Марія Вілінська, яка згодом виросте до другого пера України, стане врівень замало не самому Кобзарю — Марко Вовчок.

Що ж, напишу я про це статтю до Вікіпедії, затулю цю прикру записину в нашій публічній історії. Приємно лише те, що справа з охорони природного багатства краю, якою займався Василь Васильович Маркович, рідний брат Опанаса, не заглухла. Сорокошичі є частиною 2002 року організованого Міжрічинського регіонального ландшафтного парку. Міжрічинський, позаяк розташований між двома могутніми водними артеріями України — Дніпром та Десною. Більше того, в районі даного населеного пункту знаходиться так званий Сорокошицький chapelник. Під суворою заборонаю на полювання знаходиться не далеко від села розташований оазис мешкання рідкісних сірих chapel. Тут же ростуть понад столітнього віку сосни та ялини. Окремі з них точно бачили під собою Марію Вілінську і Остапа Марковича — молодих і красивих людей, які своїм життям прославили Україну.

Повсякчас сім'ї Марковичів у Сорокошичах змішив трирічний син Василя і Антуанетти — Дмитрик. До кінця дев'ятнадцятого віку він перетвориться в відомого українського письменника Дмитра Марковича. У примхливий період Гетьманату (з 29 квітня 1918 року) він — Генеральний прокурор, член сенату. З

весни 1919 року Дмитро Васильович Маркович — міністр юстиції Української народної республіки.

Дмитро Маркович є автором оповідань, нарисів, мемуарів та драми «Не зрозуміли». Твори виходили збіркою «По степах та хуторах» (1899; 1908; 1929; 1991) та двохтомником (1918-1919). Характерними для письменника були теми взаємин інтелігенції та народу, трагічної долі «маленької людини», криміналізації українського села та міста, а також інонаціональні мотиви (замальовки з життя поляків, молдаван тощо). Про трагізм долі дітей-зlidарів він веде мову в своїх таврійських оповіданнях («Шматок», «У найми»). «Треба жити по-новому, люблячи людей!» — це лейтмотив доробку Д. Марковича, а водночас — його мистецьке й громадське кредо.

Письменником став і син Д. Марковича — Левко. Всі вони молилися на талант свого дядька Опанаса Марковича та його дружини — Марко Вовчок.

Замість постскриптуму:

Можливо, й інколи пошановуючи людей напористих, настирливих, авантюрних, я ніколи не зможу простити великій письменниці Марко Вовчок те, як вона вчинила щодо власного першого чоловіка Опанаса Марковича. Того, який зробив із неї велику людину. Кинула напризволяще хворого і безпомічного, заради втіхи з іншими коханцями. Ще страшніше це: забороняла зустрічатися батьку з сином, якого утримувала побіля себе в Європах...

Це антилюдяно. На фоні цих особистих ганчів гріш ціна її літературним заслугам...

НАДУМАНИЙ ГРІХ

Цими днями виповнюється чимало ювілейних літ одній славній людині. Чудовому господарнику, порядному сім'янину, батьку й дідусю. Але так складається ситуація, що не можу я нині назвати його ім'я з прізвиськом публічно. Власне, не маю права зробити це без його особистого дозволу. А такий мені не поступав.

Ні, це не секретний чоловік. Не ракетний конструктор, не суперважливий вірусолог. Мій добрий знайомий майже чверть віку працював головою колгоспу в одному селі, а після того був заступником директора підприємства, яке, не зважаючи на всі бузувірські шторми з розрухи економіки України, вистояло і працює. І не без його таланту також збереглося. Але була в нашому з ним житті одна ситуація, про котру майже ніхто не знав, а тепер, можливо, і зовсім ніхто не знає, котра, як я розумію, його, либонь, і досі гнітить — через сорок з лишком літ після тих далеких подій. А я ось вважаю, що життя треба сприймати таким, яке воно є, як воно склалося, і не можна ділити його на чорні й білі полоси. Тим паче, намагатися їх затушувати...

Одне слово, колись давно починав я трудитися власкором однієї обласної газети. У розпал гарячих жнив потрапив до певного колгоспу. Здається, на току познайомився з тамтешнім головою правління. Назву його Анатолієм Івановичем. Був це молодий, енергійний і вельми миловидий чоловік літ під сорок. З огляду на те, як до нього з повагою і неприхованою симпатією ставилися люди, було зрозуміло, що авторитет його тут заслужений і незаперечний. Тут його надзвичайно поважають.

Ми сіли до його авто і повіз він мене попри забронзовілі стиглі хліба у самому зеніті літа, мимо крутосхилів і як стіл рівних нив. Краса неймовірна і неперекутна! Із поля в поле, де збираючи жниво, надтужно гули комбайни, де сюди-туди бігали зерновози. В одному місці показав, де поміж осоки і очеретів продирається вузька смужечка прозорої води. Там починалася одна з численних і повноводних приток Чорного моря.

Усе тут було любо та мило моему гідю. Він мріяв уголос проте, як би наростити збиральні потужності жнивного комплексу господарства, бо занадто мало комбайнів було у строю, всі як на підбір латані-перелатані. Буцімто й ущільнені руками механізаторів ці машини, а насправді як сівалки втрачають зерно при збиранні та обмолоті жнива. Та й погода не радувала. Он із північного заходу знову насувалася чорна грозова хмара. Анатолій Іванович, з тривогою поглядаючи у бік дощового фронту, з небезпекою говорив:

— Як же ж негода випробовує нас цьогоріч. Щось таке чорне суне, лиш би не було граду, бо то дуже страшна біда...

В одному полі, де трудилося одразу декілька зернозбиральних агрегатів, зупинивши машину, познайомив мене з двома загорілими і закіптюженими молодими чоловіками. Перекрикуючи гул мотора комбайна, голова колгоспу казав:

— Це наш найкращий жнивний екіпаж. Щодоби намолочують зерна найбільше... І не лише у нашому колгоспі... Дуже надійні хлопці...

Ще заїхали ми на баштан. Навибирали гарячих від спекотного сонця десяток помідор, запашних, як на маминому городі огірків із колючими пуп'янками.

— Поїдемо пообідаємо, — казав Анатолій Іванович. — Колгоспні кухарі зготували нині шикарний гороховий суп. Можна сісти до тарілок на току чи в тракторній бригаді. Або й заїхати на ферму. Там щебетливі і язикаті дівчата на додачу розкажуть усі сільські плітки. Але я все-таки пропоную заїхати до мене додому. Дружина, а вона теж колгоспний спеціаліст, ми колись разом навчалися в сільгоспінституті, зварила чудового борщу. Ніхто такого не вмів готувати. Пропоную скуштувати...

До хати ми заскочили, пробігши від авто до дверей будинку менше десятка метрів, але сорочки промокли наскрізь. Хоч викручуй. Довелося їх знімати, розвішали сушити на стільцях у сусідній з кухнею кімнаті. Анатолій Іванович міг би зодягти дома й свіжу теніску, але, мабуть, із солідарності зі мною залишився з голим торсом. Та й дома не було нікого. Тому до борщу сіли ми з “босими” спинами. А що за оказія без чарчини?!

Дощ то вщухав, то виливався з неба з такою силою, наче десь там угорі прорвалися хмарні заставки. В окремі хвилини з неба лилося, немовби із відра...

Слово за слово і ми з Анатолієм Івановичем поміняли на столі одну «Старокиївську» на іншу. А, можливо, й на третю...

Якоїсь миті я відчув, сходявши від столу до відкритого вікна, глянути на погоду, що ноги мої ступають якимось зовсім не твердо. «Еге, — подумав я про себе, — треба негайно їхати до готелю... Лягти поспати...» Відчував, що мене страх, як розморило, бо ж, поспішаючи у відрядження, проснувся — ні світ, ні зоря...

Сказав про це хазяїну. На моє здивування, він не заперечив, як таке трапляється у кампаніях застільників, сходявши до телефону, комусь задзвонив. Він лише сказав, що поки злива, і йому треба було б трохи поспати, бо попередньої ночі, користуючись сухою погодою, комбайни працювали до другої години ночі, і він був біля агрегатів, як з'явився водій. А зараз і голову колгоспу дещо розморило, також страшенно хочеться «кимернути»...

Здається, і не роздягаючись, я впав на ліжко в готелі і міцно заснув. А очунав від того, що десь і щось страшенно голосно дзеленчало. Що це? Та, звісно ж, телефон, підкручений на всю голосову потужність. Це нині дзвінки в апаратах зв'язку йдуть почергово, сказати б, імпульсами. А раніше процесом додзвону до абонента керувала районна телефоністка. Вона особисто з'єднувала номер, вона, на вимогу чи прохання замовника-абонента, влаштовувала справжню дзвіницю в того, кого розшукували.

За вікном догоряв літній день. Дощу вже, либонь, давно не було. Я підняв слухавку і почув стривожений голос Анатолія Івановича:

— Сан Саничу, — сказав мій новий знайомий глухим, аж начебто полама-ним голосом, — у мене велика біда...

— Що сталося? — геть тверезіючи вмиць і в секундах розгублюючи залишки сну, запитав я.

— Розумієте, як ви лишень поїхали, я тут же просто провалився у сон. Розбудив мене затяжний і, либонь, безперервний телефонний дзвінок. Я вхопив трубку, сказав крізь сон: «Слухаю...» А там перший секретар райкому партії на лінії. Я в одну секунду злетів з ліжка. І випалив з дуросвітства: «Доброго ранку, Іване Даниловичу!» Він пару секунд помовчав, важко дихаючи у слухавку, а тоді й каже мені: «Значить, «Доброго ранку», Анатолію Івановичу? Усе зрозуміло. Завтра на восьму до мене...»

Я, либонь, розсміявся, але, збагнувши момент ситуації, тут же й осікся... Що ж тут веселого... У голови колгоспу і справді біда: перший зателефонував йому додому, а той знічев'я, точніше б, сказати, зі сну, вхопивши слухавку під вечір, випалив: «Доброго ранку!» Значить, не орієнтується, де й що відбувається, а як у нього запитувати про всі колгоспні справи, про те, чи не було в них граду, скільки зерна намолотили, державі продали?

Анатолій Іванович, не звертаючи уваги на мою невдалу і, напевне ж, недоречну за даних обставин реакцію, здобрену сміхом, продовжив:

— Він завтра вранці збере бюро райкому партії і вигонить мене і з партії, і з роботи... Перший у нас дуже крутий чоловік. Йому не треба пояснювати, чому я міг заснути в робочий час, хоч і пролилася у нас із неба страшенна злива... Вся техніка зупинилася в колгоспі...

Одне слово, — робить висновок мій новий знайомий, — я без вас до нього завтра не піду. Йому краще всього треба розповісти, як все неждано-негадано сталося, аніж будь-що вигадувати...

Домовляємось, що без п'ятнадцяти вісім ранку зустрінємось у приймальні першого секретаря райкому партії.

У точно призначений час я був на місці, бо мені туди йти від готелю було буквально кілька хвилин. Заглянув я до першої приймальної. Там лише прихо-рошувався перед дзеркалом секретарка. Привітався із нею. Напевне, вона мене знала, позаяк у її шефа я бував кілька разів. Повернувся, щоб вийти назустріч моєму вчорашньому спільнику, зустріти його. Зробив кілька кроків по м'яких райкомівських килимах до виходу. Коли чую, мене гукають. Оглядаюся, у дверях стоїть миловидна, вся в своїй красі секретарка і чарівно усміхається:

— Ви ж, здається, хотіли зайти до Івана Даниловича? Я йому сказала, що ви тут. Він вас чекає...

Я поглянув на порожній коридор і на безлюдні сходи, де мав би з'явитися вже Анатолій Іванович. Ні, його не було. Відступати вже було пізно, і я поспішив у головний районний кабінет.

Перший секретар райкому партії був солідний і діловий чоловік. В міру суворий. Господарники поважали його кмітливість, прості люди за те, що менше інших брехав. Намагався бути справедливим.

Нічого не запитавши мене, він почав у деталях розповідати, яка жахлива злива пронеслася над районом, скільки й чого де змила. Подекуди навіть зерно з токів. Я слухав і не знав, як мені вкласти у розмову нашу з Анатолієм Івановичем учорашню оказію, як допомогти визволити мого нового приятеля з можливої грізної начальницької опали. А коли таки відважився, то під час розповіді я сам чув, як неприродно звучить міг голос. Перший аж рота відкрив від здивування. А коли я закінчив, вибухнув розкотистим реготом. Він повернувся до пульта телефонного зв'язку, натиснув якусь там кнопку і запитав, напевне ж, секретаря:

— А хто із голів колгоспу у вас є... Нехай зайде...

Перший підвівся і пішов назустріч. Анатолій Іванович зайшов з білим, майже крейдяним від хвилювання обличчям.

Таким ось я невтомним журналістом «шастав» колгоспними полями і селами, починаючи свою газетярську кар'єру...

Перший секретар весело йому сказав:

— От сьогодні справді «Доброго ранку!» Це дуже добре, любий друже, що у тебе такі гарні захисники, що не відпускаєш людей у відрядженні голодними додому. Тільки ж не треба в робочий час лягати спати... Зарубай це раз назавжди на носі...

Далі була ділова розмова про вчорашню стихію, про те, як завершити жнивний комплекс, бо в район прибувала на поміч збиральна техніка з півдня України. Було видно, що Анатолій Іванович нарешті заспокоївся, і розмірковував, як справжній господар, а вже незабаром перший відпустив його у господарство... Подаючи мені руку на прощання, голова колгоспу злегка, непомітно підморгнув мені, як спільнику... Я зрадив від того, що йому полегшало...

Уже восени я відправився на дворічне навчання до ВПША у столицю. За тим була робота в газеті «Сільські вісті». На початку дев'яностих років я очолив головну газету республіки «Правду України». Чомусь запам'ятав таку картину, пов'язану із цим.

Надвечір зайшли до мого кабінету троє заступників головного редактора, відповідальний секретар. Заступник відповідального секретаря Валерій Чалий приніс на затвердження остаточний варіант полос завтрашнього номера газети. Зробили ми необхідні уточнення, помітки. Пан Чалий вийшов. Я тут і згадав цю історію, що викладена вище. Спонукало до цього, звичайно ж, прізвище колеги. Коротко розповів присутнім бувальщину про сон у дощову днину. Кажу, мовляв, чи наш Валерій, бува, не з тих Чалих, з яким я мимоволі поріднився на зорі свого журналістського життя-буття? Усі замахали на мене руками: яке там... Редакційний Чалий буцімто походить зовсім з протилежного кінця України.

Поминає іще років чотири-п'ять. Надвечірок. Я полюбляв настрочити буквально у номер гарячий коментар на злобу дня. Та так, щоб сказане зачіпало найсвіжіші події доби, яка закінчується. У такому випадку ми знімали з першої полоси якийсь матеріал і кидали туди «Колонку головного редактора». Матеріал, котрий би і відкривав, і водночас тримав своєю актуальністю весь номер.

Якби це нині доводилося робити, я міг би всю статтю просто набирати, заганяючи її текст безпосередньо в 1-шу шпальту. Секретаріат міг би, залежно від розміру вільного місця на сторінці, від розміру набору, лише зіграти шрифтом. А в ті часи — полоса версталася на поліграфічному столі. З свинцево-олов'яного металу, які виплавлялися лінотипами. Журналіст, в даному випадку я, писав статтю авторучкою. Аркуш доставляли в машинописне бюро. Там дівчата друкували викладене мною на чистому листі. Черговий заступник відповідального секретаря редакції (у даному випадку В. Чалий) рахував кількість рядків і знаків, текст той закладав до пневмопошти і вистрілював ним до лінотипіста, який обслуговував того дня «Правду України» в наборному цеху друкарні «Преса України». Там дівчата лінотипістки відливали мої слова в рядки і доставляли їх ще гарячими до метранпажа. До тієї трудівниці, котра верстала, тобто, складала всю сторінку на головному столі, перед засилом її до друкарського цеху.

Коли пишеш статтю в номер, найголовніше — час. В угоді, яка укладається поміж друкарнею та редакцією, записується час подачі сторінок до друку. Останньою засилається перша полоса. Не дай Бог, порушити часові рамки. За це доводиться платити збитки.

Отож, якось я «катаю» ці трикляті рядки «колонки головного редактора» на першу полосу чергового номера газети, Валера Чалий, а вони з колегою чергували через номер, буквально стоїть над моєю головою, забирає списані аркуші з-під пера, біжить з ними в друкарське бюро... І тут я зненацька, помимо того, що мислю відповідно до тексту, добираю кращі слова для статті, згадую те, якого б сюди яскравішого виразу чи прислів'я припасувати, згадую знічев'я (і якого дідька, скажіть, будь ласка?) історію мого знайомства з Анатолієм Івановичем Чалим багатолітньої давності. Але оскільки немає часу про таке навіть запитати у нашого редакційного Чалого, тому на вільному аркушику на столі крупно записую «Анатолій Іванович Чалий», і червоним олівцем ставлю жирний знак запитання.

Коли я нарешті ставлю останню крапку в своїй першополосній колонці, і кидаю змучено на стіл ручку, тихо відкриваються вхідні двері кабінету. До мене ще раз по рукописний текст прямує Валерій, здається, Михайлович Чалий. Я йому враз кажу:

— Валера! А таку людину, як Анатолій Іванович Чалий ти випадково не знаєш?

На мить скрививши просмаленого частими цигарками під носом сивого вуса, він відповідає:

— Знаю! Це мій троюрідний, здається, брат...

— Голова колгоспу?

— Багато, багато років...

Он як воно буває. Ні, не дарма кажуть, що світ таки тісний...

У кінці березня 2020 року отримав я в друкарні невеличку частину свого, так званого, авторського накладу моєї нової книги «Під рясними вишнями». Став думати та гадати, кому надіслати в дарунок такий презент, як шикарна, подарункового видання книга. Згадав, що є в мене давня сільська родичка, часто її зустрічаю нині у Фейсбуці. Написав чарівній пані: ти, мовляв, пришли мені свою нинішню адресу, я тобі відправлю Укрпоштою книжку. Це дещо дешевше розцінок «Нової пошти». Як же ж зраділа вона. Окрім координатів своїх, пише мені й таке. Ви, мовляв, якщо можна, пришліть іще й книжку моєму рідному братові. Він працює директором школи, дуже кохається в книгах. Надіслала і його адресу. Поглянув на неї, бачу село знайоме, бував я там у часи журналістських відряджень.

Відправив я згодом книги обом моїм родичам, а заодно попутньо і ще одній знайомій авторці з Фейсбуку, котра, як мені видається, найкраще вміє читати мої твори і висловлюватись про них. Мабуть, через тиждень по цьому отримую від неї невеличке послання. В жартівливому тоні чарівна пані сповіщає:

хотіла сідати читати вашу книжку під цьогоріч буйно завітлими вишнями, але відкрила її, а вона призначена не мені. Підписана якомусь чоловікові.

«От, холера ясна!» — вигукую я, ознайомившись з тим посланням. Ось до чого призводить неухважність чи, мо', поспіх. Ви ж, сподіваюся, друзі, зрозуміли: на пошті я випадково переплутав конверти, вставляючи в них книги. І в моєї адресатки опинилася книжка, підписана для мого родича, що мешкає в зовсім іншій стороні...

Телефоную йому. Дуже давно не спілкувалися. Так випадково дізнаюся про те, що моєму давньому приятелю Анатолію Івановичу, який саме в цьому селі колись тривалий час працював головою колгоспу, і це ми з ним «козакували» однієї дощової днини, у середині травня передбачається великий ювілей. Що тільки нещодавно вийшов він на пенсію. Що радують його діти та онуки. Тоді я й сказав своєму родичу, що з великою радістю написав би гарну статтю про свого колишнього знайомого. Якби мені його молодші віком родичі, хто, зрозуміло, з комп'ютером на «ти», прислав гарну світлину Анатолія Івановича...

Наступного вечора зателефонував мені син пана Чалого. Все розпитав про мене. Домовились, на яку мені адресу скидати фото батька...

Став я очікувати на обіцяне фото. А його все нема та й нема. Тут уже й середина травня наспіла. Відтак, зрозумів я, що сімейна рада не дала дозвіл на мої теплі слова і щирю розповідь про дідуся. Напевне ж, через наш давній і мізерний гріх з Анатолієм Івановичем у незабутню зливу. Думають, письменник не обійде мовчанкою такий виграшний емоційний курйоз у розповіді. Ще й чого доброго приплете щось несусвітнє.

Що ж, то їх приватна справа. Їхнє право до всього ставитись, як вони того забажають. Ось чому я, власне, давнього свого приятеля все-таки щиро публічно вітаю з Ювілеєм фактично інкогніто. Зичу добра і щастя, при гарному здоров'ї на довгі роки життя. Обіцяю, що коли через двадцять літ моєму давньому знайомому виповняться всі сто років, а мені лише дев'яносто (дай лиш, Боже, дожити до того віку!), я, мабуть, викладу всю історію уже без вигаданих прізвищ та імен, з точною адресою подій...

Тоді вже абсолютно точно всім буде до задньої лампочки, хто й коли з ким у зливу розкоркував пляшку серед білого дня, понад шістдесят років тому...

На фото: Тут мало б бути фото ювіляра. Поки що покрасуюся на цьому місці я, поки надумуються в сім'ї, нарешті зрозуміють, що батько у них золотий і безгрішний чоловік. Це, до речі, знав навіть перший секретар райкому партії понад сорок літ тому...

СНІДАЛО СОНЦЕ В ТУМАНІ

Безприсвітні тумани — перші видимі ознаки передзим'я

Ті, хто тієї неділі, 11 жовтня 2020 року не проспав благословенний ранок, напевне ж, був приємно облагороджений виглядом того, як спозаранку густою непроглядною імлою все було оповито надворі. Ось і перша, видима й надійна ознака глибокої осені.

Ні, це вже був не літній серпанок, з легкою ніжною поволокою. Здебільшого понад річкую і ставом або прохолодним мочаристим вибалком. Тут одразу й повсюдно видимість упала до кількох десятків метрів. Набираєш швидкість до півсотні кілометрів на годину, і нога постійно знаходиться на гальмах. Добре, хоч суха траса. Але вже десь годині о сьомій, можливо, ледь-ледь пізніше, з-за горизонту, спершу начебто несміливо з'являється, виглядає, викочується поволеньки ... світла, золотисто-питльована паляниця...

— Це що, місяць загубився із ночі? — чую голос в авто.

— Та який там... Сонце не може пробитися крізь неймовірно щільний, цупкий туман... Хоч допомагай йому вручну... Де наша шухля?

А я розсміявся. Чи не правда, цікава розмова?

ДОВГЕ ПОВЕРНЕННЯ СОТНИКА ДОМБЧЕВСЬКОГО

26 квітня 2017 року газета «Літературна Україна» опублікувала поло-су-відгук на мою книжку «Постаті з вирію». Її автор — письменник-романіст Олег Федорович Черногуз. Щиро вдячний відомому літератору за прихильне ставлення до моєї творчості.

Тепер я добре розумію, чому одним з лауреатів Міжнародної літературної премії у галузі літератури і публіцистики за 2016 рік стала книжка Олександра Горобця «Свічка на вітрі» — зразок яскравого громадянського краснописьменства. Мабуть, насамперед завдяки внутрішній силі його свіжої і проникливої прози, духовній наповненості аргументів та переконань, задіяних автором, вмінню літератора підводити читача до самостійних висновків, моралей. А прочитавши його нову книжку «Постаті з вирію», я б рекомендував, аби у кожній світлиці українців на столі був цей непересічний, невеликий за обсягами, але навдивовижу сяйний, проймаючий, людинознавчий твір, виповнений неспокоєм і за минуле, і за нинішнє України. Фігурував би, як літературний паспорт їхньої громадянської свідомості, як світоглядна метрика рідномовної сім'ї і родини.

Мені здається автор історичної, художньо-документальної повісті і кількох есеїв, котрі складають чепурненьку книжку, зумів своєю щирою розповіддю сконцентрувати увагу на людях незвичайних доль, які у муках і болях великих страждань, навіть поневірянь пожертвували своїм життям, але не зрадили, не здалися, залишилися мужні, як українці.

Повість «Тіні світлих предків» не лише із назви віддалено нагадує безсмертний твір великого Михайла Коцюбинського, а й стосується доль людей, яких виплодила, викохала славетна Гуцульщина. Тільки в образі казкових Ромео і Джульетти у художньо-документальній повісті Олександра Горобця постають не романтичні Іван та Марічка, оспівані Коцюбинським і фігурально майстерно зображені Параджановим, а реальний гуцул Роман Домбчевський і його дружина Ірина. Він, син верховинського пароха, здобуває фах доктора права у Львівському університеті, оволодіває мистецтвом восьми мов світу, вона — також дочка священника, стає бойовою активісткою «Просвіти», організатором хат-читалень на Львівщині, щоправда, здебільшого за власний кошт і батьків, блискачуча журналістка.

Уся ця ґрунтовна підготовка, як показало життя, закладалася для великих і славних справ у майбутньому, а кожна життєва пригода була до мудрості пряма дорога. Коли на початку двадцятого століття починаються часи великих випробувань, Роман Домбчевський з окопів Першої світової війни у складі верхівки політичної організації «Союзу визволення України» (СВУ) відправляється до Австрії, аби з військовополонених вояків Антанти в окремі табори відбирати українців, готувати з них достойних патріотів незалежної України, готових воювати за ідею суверенітету нашої молоді держави. Ще згодом, він як сотник Української Галицької Армії, пройде з боями від Львова до Києва і назад. По війні, у спольщеній Галичині доктор права Роман Домбчевський стане справж-

нім захисником бідних і знедолених. У краї не відбувається жодного важливого судового процесу за участі представників національних меншин — мадярів, румун, ромів, словаків, болгар, у якому б не використовувалися знання поліглотта пана Домбчевського. Він — найактивніший борець за використання українцями рідної мови, що загалом вважалося замахом на устої влади Польщі. Доктор права повсякчас у своїй прямоті і відвертості ходив по краю прірви, тому його не раз намагалися повчати, наставляти на шлях істинний гонорові пестивці від варшавської влади. Із уст правника-гуцула неслися не просто голослівні гасла, словесні прожекти. Роман Йосифович готує і видає 1934 року науковий трактат «За права мови». Що було, мабуть, прирівняне для освічених галичан до здобуття ними катехізису життя в поневоленому окупантами краї. Ця книга організувала, закладала фундаментальну основу для українців у боротьбі проти полонізації України. Польська знать вважала доктора права Романа Домбчевського чи не головним інтелектуальним ворогом Речі Посполитої.

Не менш активна, життєдіяльна роль і жіночої лінії художньо-документальної повісті О. Горобця. Бо бурхливі події 1915 року виносять на бистрину львівського життя журналістку Ірину Домбчевську. Розбурхана громами воєн громада західного міста обирає її управителькою шпиталю Українських Січових Стрільців. Тим часом з щастя та горя так скувалася доля великого Івана Яковича Франка, що він важко занедужав, залишився буквально сам як перст у великому своєму помешканні, хоч до цього і мав велику сім'ю, тому друзі під новий рік припроваджують його до медичного притулку січовиків. Він опиняється під опікою пані Ірини і її нечисельного колективу.

Здавалося б, письменнику могло б вистачити фактажної канви для опису подій, які відбувалися довкруги Каменяра в останні місяці його життя, у драматичну пору смерті й похорону генія, але як справжній професіонал-дослідник історії, автор іде далі. Він як умілий факір залишає логічний посил, кінчик одного не до кінця з'ясованого дивного випадку в шпиталі, коли Іван Франко, геть замучений болями, відмовляється прийняти старшого віку жінку у вуалі. Майже через сорок літ Ірина Домбчевська, перебуваючи далеко від України, смикає за цей давній вузлик пам'яті і розкриває цілий оберемок прихованих подій. На читачів опускається справжній розсип фантиків і конфетті з казкової історії останнього кохання Івана Яковича до химерної польки Циліни Зигмунтовської, звичайної маніпулянтки (так офіційно величалася посада поштового службовця, котрий завідував бюро листів «до запитання»). Тієї, завдяки котрій у неперевершеній поетичній збірці «Зів'яле листя» Каменяра, справжньому шедевірно красно письменства, ми знаходимо п'ять найяскравіших жарин пристрасті, потягу до жіночої вроди і таїни. І це, можна сказати, літературна кульмінація твору Олександра Горобця.

Тим часом у Галичині окупант змінює окупанта. Чи не першим тут комісари беруться за справу доктора права Романа Домбчевського, відомого борця за право українців на свою офіційну мову. Клепають «розстрільну» справу титулованому бранцю. І всі факти начебто проти нього. У слідства, а справу розгля-

дає військовий трибунал, на руках його книга «За права мови», а ще дослідження француза Андре Жіда (згодом лауреата Нобелівської премії в галузі літератури) «Повернення з СРСР», де в знущальному стилі викладено матеріали поїздки метра слова по країні Рад, з його розповідями про концентраційні табори сталіністів, про бідування простого люду в селах, трагедії «розкуркулених» сімей. Але на те Роман Домбчевський і юрист, щоб, як мовиться, у пух і прах розбити нікчемні аргументи слідства проти нього. Військовий трибунал довго міркував, як вийти з юридичної пастки, до якої загнав їх доктор права, і замість розстрілу присудив йому лише сім років каторги.

У ніч арешту чоловіка пані Ірина з дорослою вже дочкою Христіною (1916 року народження), покинувши все, втікають. Вони впевнені: наступного смеркання ненажерливий «чорний ворон» прилетить і по них. Так рідні сотника Домбчевського опиняються в Польщі, звідти направляються до Мюнхена, а ще згодом відбувають до США, поселяються у Нью-Йорку.

Звісно, що цього всього Роман Йосифович не знає. З Колими він запитує у підпільних листах знайомих і близьких: де мої рідні? Ніхто з тих, хто відважується на відповідь, відповісти не може. Тому в 61 рік, вийшовши за ворота ГУЛАГу, Роман Домбчевський став перед дилемою — куди подітися? Сім'я зникла, мовби під лід провалилася. Крім того, на руках учорашнього зека промовиста довідка. В ній чорним по білому записано, що йому забороняється: повертатися до Галичини; займатися юридичною практикою; писати і друкувати статті будь-якого змісту; займатися публічною пропагандистською роботою.

Але з чого ж жити доктору права? І буквально розчавлений радянською дійсністю, колишній весельчак і музикант, тепер уже згорблений старик Роман Домбчевський прямує до Одеси, влаштовується... вантажником у морському порту. Вся вимріяна свобода полягала лише в тому, що в його новому житті не стало тільки вишок з вартовими, колючого дроту, що не було набридливого «підйому» та «відбою». Все інше — тотальне стеження, сексотство на кожному кроці, доноси, виклики на профілактичні бесіди до НКВС, збереглося і продовжалося все в тій же брутальній формі. А найголовніше — не з'явилося ніякого просвітку в пошуках рідних. Відтак Роман Йосифович Домбчевський 1952 року в зовсім не милій йому, гуцулу, Одесі помирає з морального голоду, як кажуть з розпуки, втративши, як пояснюють психологи, мотивації до життя.

Виною всьому залізна комуністична завіса, глухий кам'яний мішок, який для свого народу влаштував диявольський комуністичний режим. Тому, що насправді єдиний пагін нового життя з роду Домбчевських, дочка Христіна, далеко обійшовши в рівні громадянської активності матір, згодом виростає і тривалий час працювала на цій високій посаді — заступника голови Союзу українок Америки (СУА). Її знав весь діловий, публічний світ Америки та й інших країн світу. А ось дружина Ірина, як її у США називали, — пані Ірена Домбчевська ні єдиного дня не забувала про свого любого й милого Романа. Спершу вона працювала в громадській організації, яка займалася переселенцями з Європи, в тому числі й з України, ледве не всіх новоприбулих опитувала,

чи бува не знають вони, не зустрічали де сотника, доктора права, поліглата Домбчевського.

Згодом трудилася безпосередньо в СУА. Весь цей час пані Ірена регулярно зверталася з офіційними запитами до радянського уряду. В них була одна єдина, але така значуща для неї фраза: де доктор права Роман Домбчевський? З цією проблемою вона пробилася якось до першого заступника Генерального секретаря ООН. З його офісу міністру закордонних справ СРСР Андрієві Громику в кінці п'ятдесятих років минулого століття відправили запит цього ж самого змісту. Ніхто жодного разу з СРСР не повідомив про долю нещасного гуцула.

Найстрашніше те, що пані Ірена на 12 літ пережила свого чоловіка. Його вже давно не було на білому світі, а мила й чарівна його Ірина все стукалася в радянські двері з-за океанської сторони, на весь білий світ кричала: поверніть правника Домбчевського! Мабуть, не так уже важливо чи живого, чи мертвого. Твердокам'яні комуністи так і не відгукнулися.

У цьому, друзі, весь цинізм соціалістичної доби, що антихристові керманічі буквально ні за що мали людей, заради своїх блюзнірських бісових ідей усяко маніпулювали долями громадян. Навіть таких неординарних, яким був сотник Роман Домбчевський.

У народі кажуть, що іноді трапляється, коли й по заячих слідах знаходять ведмедя. Саме це, як мені видається, сталося в історії з відомим юристом Домбчевським. У кінці 2015 року письменник Олександр Горобець випадково натрапив в україномовній газеті «Свобода», що видається в США ось уже 125-ий рік, на невеличку інформацію. В ній повідомлялося, що 25 травня 1984 року американська діаспора Нью-Йорка великими урочистими зборами вшанувала сторіччя від дня народження доктора права Романа Домбчевського. На торжестві були доповіді, спогади, промови. Літератора зацікавило те, хто ж це такий Роман Домбчевський. Що за українець, якого благословить закордон, а рідна сторона нібито й не знає такого. Всі наполегливі пошуки ніяких наслідків не дали, і це, зауважу, на 25-му році нашої Незалежності!

Українські енциклопедії не знали такого діяча. Пошук в Інтернеті приніс також від'ємний результат. Ось тоді й розпочався справжній пошук відповіді на питання, «хто ви, доктор Домбчевський?»

Благо, що автор документальної повісті до приходу в літературу вовка з'їв у журналістиці, у справі розслідувань зокрема. Тому загадковий сезам для нього відкрився доволі швидко. Як результат, історичний твір видався багатим, насиченим різноманітними промовистими штрихами й деталями, життєвими колізіями. Мимо всього письменник Олександр Горобець майстерно володіє прийомами образних порівнянь, алегорій. Що просто й невимушено вживаєшся в канву розповіді літератора, поєднуючись з нестримними бажаннями читача: «А що ж там далі?», «А чим закінчиться цей епізод?»

Слово в оповідача м'яке й ладно пригнане і по фасаді будови твору, і зі зворотної сторони конструкції також. Тому все читається, сприймається легко, і проникає в саму душу. Настільки, що мимоволі живеш проблемами героїв, на-

чебто аж спілкуєшся із ними. Ось, до прикладу, сідаючи за ці рядки я думав про те, що лише окреслю головну канву фабули, поясню, в чому глибина твору, а вийшло, що все в художньо-документальній повісті настільки підігнано, припасовано в сюжеті, що коли щось упустиш, прибереш з його конструкції, про щось не скажеш, мовби розсувається вся архітектоніка літературної структури. Тому жанрові твори О. Горобця, зроблю висновок, добре продумані за сюжетами і бездоганно побудовані за стилем і стилістикою. Ці елементи доповнюють одне одного.

А ще в цьому творі мене приємно вражає те, що автор не просто пише для того, аби писати (бо я, мовляв, письменник і це мій творчий хліб), а ви хочете читайте чи ні. Олександр Горобець про головних героїв повісті — Романа Домбчевського та Ірину/Ірену Домбчевську написав статті до інтернет-енциклопедії «Вікіпедія». Про них з'явилася розповідь у газеті «Просвіта», в ряді інтернет-видань, як ось «Воля народу», Ліга.нет, Кореспондент.нет, у Фейсбуці. Так, власне, за активної позиції письменника Олександра Горобця відбулося повернення в публічний світ України достойного імені доктора права, полігота, сотника Української Галицької Армії Романа Домбчевського та його дружини. За наполягання Олександра Олександровича вдалося розшукати в архівах оригінал його книги «За права мови». Вона оцифрована і виставлена в інтернет для активного використання. Нещодавно письменнику повідомили, що деканат юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка затвердив по цій праці теми курсових і дипломних робіт студентів. На аналізі твору вже нинішнього літа пройдуть захисти докторських праць ряду науковців.

Загалом же художньо-документальна повість Олександра Горобця, як на мене, річ цілком кінематографічна, виконана, до речі, в стилі американської письменниці Маргарет Мітчелл, автора неперевершеного роману «Звіяні вітром», дехто стверджує з української діаспори, що слід роман називати «Усе пішло за вітром», як за англійською, а за російською — «Віднесені вітром». У даній же історії буквально розметеними комуністами-московитами по різних берегах морів-океанів виявилися члени родини Домбчевських, які до безмежжя любили свою українську Вітчизну і рідну мову, йшли на каторгу за них. Автор так вправно зумів описати цю трагедію розпаду сім'ї під суховіями драматичних обставин, що гарній команді кіно митців можна легко пройти за описаними сценами до світового успіху, а то й, дивись, до свого Оскара. Лиш би віднайти стартовий капітал та одержимих кіношників для початку.

Документальна повість «Тіні світлих предків» не єдине чудове достоїнство нової книги Олександра Горобця. Мене, зізнаюся, буквально потрясла есея «Скажу, як зять Івана Дем'янюка». Це скрупульозний, поділений на деталі і нюанси публічний розбір програної битви ні, не всієї України, а насамперед менше вартісними вождями і керманічами нашої держави за долю простого солдата війни Івана Дем'янюка. Без єдиного доказу вини в колабораціонізмі, прислужництві фашизму його на весь світ оббрехали, зробили винним у роз-

стрілах, знищенні нещасних у концентраційних таборах. Усе це повсякчас подавалося так, буцімто це не Німеччина й СРСР, фашизм і комунізм розв'язали світову війну, а Україна і українці. А на чолі цієї ініціативи стояв червоноармієць, українець за походження Іван Дем'янюк із подільських Дубових Махаринців.

Олександр Горобець розставляє всі крапки над «і» у цій довготривалій і трагічній історії. Він, як мовиться, з фактами у руках розкладає все по логічних полочках. На найвищій з них стоїть держава Ізраїль. Її Феміда першою засудила до страти Івана Дем'янюка. Після цього сім років тривав педантичний і сумлінний аналіз аргументів захисту, який, до речі, фінансувався на зібрані пожертви українцями діаспори, і нарешті прийшов довгожданий висновок: українець — солдат ні в чому не винен. Усі матеріали проти нього сфальшовані. Нашого земляка відпускають, перед ним вибачаються, відшкодовують моральні збитки.

Однак наступ злих сил припиняється не надовго. «Братня» Москва з цим аж ніяк не може погодитися. Вона прагне проголосити на весь світ і доказати світові, що найбільше зрадників у Другій світовій війні було не з боку Московії (Власов, Краснов, РОА, РОНА, десятки «руських корпусов» СС тощо), а саме з українського. І в особі безневинного українця Івана Дем'янюка, створює, (як нині у Донецькому краї, де жорстокі укropи розпинають малолітніх дітей та безжалісно відстрілюють через колір московського прапора — «бісика» снігурів) образ кривавого м'ясника — українця. Почерк, як ментальність, московіта вічно жива, як їхній вождь Ленін. Але цей український кат уже за Кремлівською вказівкою, виявляється, перебував в іншому концтаборі. Ізраїль не там шукав злочинця.

Зроблю ще один художній відступ. У ті роки я працював у журналі «Перець». Леонід Макарович Кравчук, як мій безпосередній начальник, якось запросив до себе і сказав, що потрібно розвінчувати на сторінках журналу українських буржуазних націоналістів і сіоністів, які в Америці почали об'єднуватися. Ходять під час спільних мітингів під синьо-жовтими і сіоністськими прапорами. Цю спілку українців і євреїв треба розбити. Євреї мають знати, що українці антисеміти і їхні кати. Саме тому в ті роки і придумала Москва Івана Дем'янюка. Я на той час мав честь представляти Україну, власне, УРСР в ООН, як делегат від українського народу. Саме тоді мені довелося про це почути і від одного із ініціаторів подачі «правдивих відомостей про Дем'янюка», навіть зустрічатися. Ім'я цього московського ініціатора з українського табору Олександр Горобець у своєму глибокому дослідженні називає конкретно. Кремль підхоплює ініціативу московського служки-українця, що продався за 30 срібняків і спеціальна лабораторія КГБ фальшує нові свідчення про вахмістра Івана Дем'янюка. Світ ще не знає, наскільки глибокою є гадюча провокаторська нора кривавої Росії, і на слово вірить черговій фальшивці, що йде начебто від українця, а не від єврея чи московіта. А незалежна Україна мовчить. Ніхто у ті роки не подає голосу на захист невинного солдата. Ніхто. Ніби й в Україні є сили, які з задоволенням

спостерігають за розп'яттям безневинного, а справедливість мовчить. Її також фінансово приспали...

*На фото: Роман Домбчевський; Ірина / Ірена Домбчевська;
їхня дочка, багатолітня заступниця голови Союзу Українок Америки
Христина Навроцька з дому Домбчевських.*

Аби ж не це, то що нам перешкоджало забрати Івана Дем'янюка під свою опіку, коли він залишився чи не єдиною на весь світ людиною без будь-якого громадянства? Це справедливий докір автора повісті сучасній владі.

Його глибока аргументованість переконує читача, з якою радістю це підходила і Німеччина. Вона також зіграла «заплясала» під московську «Бариню», знайшовши в знуванні над старим чоловіком, якому повернуло вже на десятій десяток, свій національний інтерес. ФРН, з землі якої розпочалася Друга світова війна, фактично ніколи останнім часом не судила своїх відомих поплічників гітлеризму. А ці особи вже майже відкрито, не ховаючись від людського гніву, жили в усіх землях країни. Ніхто з них не клав своїх шевронів і орденів на дно скринь. Німці з радістю схопилися за московську провокацію. Їм давно снилася кривава сцена у їхніх же концтаборах смерті, де розпинали собі подібних не німці — фашисти, а ті, що продалися за баланду Третьому рейху у гітлерівських таборах смерті. А тут така нагода — є нібито конкретний кат освенціумів і трєблінки. На цю роль і випала доля беззахисного Івана Дем'янюка. А наші вожді-правителі безвольно промовчали.

Мені ця історія болить, як кожного українця. Я також писав про Івана Дем'янюка як публіцист. Виїздив у рідне село безневинного Дубові Махаринці Козятинського району Вінницької області. Розмовляв там з багатьма людьми, знав їхні настрої щодо цієї гнилої історії. Олександр Горобець, резюмую, чудово розібрався в цій історичній ситуації, майстерно виклав її у своїй глибоко аналітичній і переконливій книзі.

Чергова публіцистична книжка «Постаті з вирію» Олександра Горобця, на моє переконання, це та книжка, яку українці, повторюючись, повинні мати на своєму письмовому столі, у кожній українській домівці. Щоб самим знати, дітям й онукам передавати, якою ціною нашим предкам вдалося відстояти, вибороти славу і честь рідної України.

Олег ЧОРНОГУЗ, письменник-романіст

Електронна версія книги «Постаті з вирію» тут —
http://vinnychany.kiev.ua/!_ata/data/151.pdf

ВЕСЕЛІ КОМУНІСТИЧНІ ПОМІДОРИ

Як жила і здраствувала партноменклатура

Оце нещодавно 7 листопада, (тільки ж подумати лишень, який знаменитий день (!)), у мене враз обізвася скайп. Я натиснув кнопочку з'єднання, і на екрані виринув мій давній приятель і друг Анатолій Резников із Кривого Рога.

— Сан Саничу, — каже привітно віртуальний панібратник, — щиро й сердечно вітаю тебе з століттям великої жовтневої соціалістичної революції...

Ми довго з ним і від душі сміялися з цього жарту. Й справді, така пам'ятна дата з часу петербурзького майдану з державним переворотом, а зовсім ніхто і не святкує. Якось дивина...

З Анатолієм ми познайомились за одних доволі цікавих обставин. 1982 року секретаріат ЦК КПУ затвердив мене на посаді завідувача відділом і члена редколегії наймасовішої тоді в Україні газети «Сільські вісті». Відтак, як номенклатурного працівника, прикріпили до так званого Четвертого лікарняного управління при Раді Міністрів УРСР і котрогось там наступного за цим роком я вирішив скористатися правом відпочити з привілеєм у котромусь медичному закладі цієї загадкової структури. Мені, вчорашньому сільському хлопаку, було просто цікаво подивитись, як же ж купається в добрі партноменклатура, дбає про себе милу. Вибрав я для наснаги будинок відпочинку «Гантіаді» у Грузії, на березі Чорного моря. Путівку буквально за копійки виписали на мене і мого дев'ятилітнього сина, і ми якось увечері зайшли до потягу і потерликали у теплі краї, з кінцевим пунктом зупинки — Адлер.

Обіцяний нам рай знаходився майже на кордоні Росії й екзотичної закавказької республіки, котра тоді починалася з автономної Абхазії. Одне слово, в Адлері сідаєш на міський автобус і він везе тебе на умовний кордон з Абхазією. А вже за річкою Псоу тоді починалася Грузія. На абхазькій частині траси лежало одне крупне приморське село, густо заселене грузинами й абхазцями, а ось Гантіаді було наступним.

Не доїжджаючи до його центру, під розкішними тінистими деревами, у запаморочливих пахоцях непереквітних кущів, простилаючись аж до пірсу і звабливих блискіток моря, купався у причорноморській красі, файно доглянутий український будинок відпочинку, названий по імені населеного пункту. Це був запаморочливий затишок, до якого тяглися всі начальники, починаючи від перших осіб районів, областей, республіканські канцеляристи вищих рівнів, включаючи й представників апарату цк.

Якщо вийти подалі на пірс, то можна було відчути, що ти знаходишся немовби в центрі якоїсь природньої підкови чи улоговини. Бо коли поглянути назад, звідки щойно приїхав, то десь там у морському серпанку можна, либонь, було надібати ледве вловимі обриси краснодарського Адлера, далі за ним знаходилося Сочі. Якщо ж поглянути вперед, то серпантин над морем нависала траса, котра вела в бік Сухумі, а зовсім поруч, буквально за поворотом гори,

розкинулася тепла й благословенна Гагра. Добре виднілися її будівлі, пальми, ясні мандаринові дерева. Чимсь невлотим манила вона до себе.

Пляж будинку відпочинку «Гантіаді» з двох боків відгороджений високою сіткою, на вході також стояла варта. За примітною огорожею вздовж берега, і в один бік, і в інший, скільки видно було, як немовби моржі на снігу, або ж оселдці у банці, ніжилися під пекучим сонцем тіла «дикарів», які тяглися сюди з усього ссрр. Тутешні кучматі причорноморські села були геть забиті відпочиваючими. У цьому скопищі було брудно і сморідно, і просто навіть тісно. Тутешнє ж, українське привілейоване, партноменклатурне панство вишукано купалося групами, манірно ховалося від спекотного сонця під грайливими навісами, або ж показувало свої апетитні боки, зваблюючи одні одних на вільних, чистеньких пляжах. Пісочок був немовби провіяний, виглядав аж золотистим. Ось що таке партноменклатура!

Відпочиваючі нашого санаторію заселяли висотний будинок з одно і дво-місними номерами. На самому березі моря, так що іноді пінисті хвилі докочувалися майже до їхніх порогів, розмістилося декілька двоповерхових будиночків з плоскими дахами, де можна було і прогулятися, і посмажитись у штормову погоду. А при потребі сушити мокрі рушники та одяг.

Нас із школярем моїм Тарасом спровадили на помешкання якраз до однієї з споруд над самісіньким морем.

— Там уже розташувався чоловік з таким же хлопчаком, як ваш, — сказали нам в адміністрації закладу. — Відпочиватимете поки що разом, бо вільних номерів просто немає: батьки спатимуть у кімнаті, а підлітки на балконі на розкладайках. Потім, можливо, вас розселимо... якщо побажаєте...

Двері до помешкання на другому поверсі виявилися зачиненими, ми відкрили їх своїм ключем. Аж тут і хазяї нагодилися. Поріг переступив симпатичний русявий чоловік мого, а можливо, дещо старшого віку, років під сорок, за ним його потомок, дійсно таки ровесник мого сина.

Швидко розселилися, накрили стола, і почалися розмови. Андрій, син мого нового знайомого повів Тараса знайомитись із морем, а батьки заглибилися в оповіді. Мій візаві виявився другим секретарем Криворізького сільського райкому партії. Згодом стало відомо, що він закінчив надзвичайно престижний тієї пори вуз — Московський історико-архівний інститут, ректором якого працював надзвичайно цікавий, зовсім не комуністичний чоловік Юрій Афанасьєв, про якого писали і говорили замало не всі інтелігентні люди. В той період, повального захоплення народу літературою, історією, різноманітними дослідженнями, книгами насамперед, вуз цей був у багатьох на устах. Анатолій Олександрович, так звали мого візаві, постав переді мною, як своєрідна його жива візитна картинка, — добре начитаною, грамотною, цікавою, приворожливою людиною, що я ледве не змінив через нього думку про других секретарів райкомів партії, яких не без причини вважав тупими партійними солдафонами, котрі лише добре знали статут кпрс. Що поробиш, на таких мені переважно везло до цього часу. А тут разючий, унікальний виняток.

Пан Резников постав повною протилежністю цьому: про яку б книгу не починав я розмову, він її уже прочитав, якого б явища буття не торкнувся в розмові, в Анатолія була своя виважена й концентрована думка. Час із ним летів легко, непомітно. Він був всебічно підготовленою, неординарною людиною. І тут, повірте, ніякої вигадки, все кажу, як справді було...

Три тижні в «Гантіаді» виявилися для мене порою своєрідного інтелектуального збагачення, часом, насиченим рибною ловлею, походами в гори, мандрівками по ближніх містах і парках, зборами диких ягід й ожини, екзотичних кавказьких плодів. Ми ходили до місцевих мешканців смакувати вина й чачу. І зовсім не звертали уваги на чужих жінок і дівчат... Ось тут, звичайно, жартую... Бо останнє було просто не можливим, з огляду на наш цікавий і ефектний вік.

Після відпочинку робота нас засмоктала настільки, що ми передзвонювались не рідше раз у пів року.

Але одного пізнього літа увечері, чи майже уночі, позаяк було вже по одинадцятій, в двері моєї столичної квартири різко й протяжно подзвонили. На порозі стояв молодик у майці, весь загорілий, і як мені здалося, стомлений, чомусь з брудними руками. Він попросив спуститися вниз, оскільки привіз подарунок від, як висловився, «Анатолія Олександровича».

Неподалік будинку стояв величезний КаМАЗ з причепом, до верху завантажений ящиками. Підійшов ближче. «Помідори», — зрозумів я. І, напевне ж, передав їх Толя Резников з-під Кривого Рога. Тим паче, що державні номери авто були Дніпропетровської області. Уточнити не став, бо водій так переконаливо назвав ім'я та по батькові мого нового побратима, що я їх неодмінно мав знати. Чи ж треба було що мені уточняти?

Тим часом водій з височенного кузова подавав мені вже величезний дерев'яний ящик. Я ледве втримав його над головою, потім, витрачаючи максимум зусиль, поставив на колесо, перехопив в іншу позицію, опустив нарешті на землю. Як же ж, як, біс побери, важко... На око поклажа важила за кілограмів сорок — не менше...

За третім ящиком я був у стані, начебто хто на мене вилив відро води, бо й надворі стояла серпнева задуха.

— Досить уже, — гукнув я на гору. — Дякую!

— Та ви що, — обізвався обурливо шофер, — у мене розпорядження доставити вам двадцять п'ять ящиків. Я повинен всі передати їх вам...

Це був просто кінець життю. Навіщо мені аж 25 ящиків? Що з ними маю робити? Всі мої домашні роз'їхалися по відпочинках, я сам один дома. Ні закрити продукцію в банки, ні накрутити з них томатного соку я не міг — настільки був зайнятий на роботі. Та й просто не вмів я цього всього робити: не того гатунку маю руки.

Тим часом ящики з гори поступали й поступали. Хоч бери й тікай від цього невимовно щедрого подарунку...

Коли ваговоз від'їхав від мого дому, в чийсь квартирі радіосигнал запустив відлік нової доби. Ситуація виглядала так. Купа ящиків з помідорами розмістилася за пів сотню метрів від мого під'їзду. Я стояв у розпачі біля них і не знав, що далі діяти. Мешкав я тоді на четвертому поверсі затрапезної хрущовки, та ще й без ліфта. Роботи — на всю ніч без передиху. Та й чи вистачить сил перенести всі ящики, більш як на два пуди кожен з гарним привіском...

Якщо цю продукцію навіть підняти на гору, під наші двері, — міркував я собі далі, — то вона займе все вільне приміщення квартири. Хіба ж це мислимо нести все до хати?! Але й покинути якимось також було не по-людськи...

Точно виходило, як у байці про чемодан без ручки: ні нести, ні пожбури-ти...

«Боже, — крутилися думки в голові, — за що ж це таке вітамінне покарання мені добром? І придумав же ж його той фантаст Резников!

Караючись-мучаючись, спершу переніс я помідори під під'їзд. Потім чотири ящики, відпочиваючи з кожним поворотом сходів на перилах поверхів, з горем навіпіл доставив за двері квартири, п'ятий поставив перед помешканням сусіда, і не зважаючи на глупу ніч натиснув кнопку дзвоника.

Було вже добре за першу годину ночі. Виглядав я, напевне, жахливо: весь червоний як рак, з носа, брів капає піт, стікає на підборіддя, я як кінь фуркаю,

сорочка розстібнута, пузо від патьоків блищить, штани ледве удержуються на поясі. До того ж сам я тримався за стінку, аби не впасти від безсилля.

Заспаний сусіда Євген Іванович Хоменко, начальник якогось там спецмон-тажного управління зі сталі й сплавів Мінспецмонтажу, виглянув і перелякався, аж назад відступив:

— Що з тобою сталося, Сан Саничу? — зиркає то на мене, то на величез-ний ящик помідор на порозі його квартири. Нічого збагнути не може...

— Подарунок припер з аграрного Кривбасу, — кажу якомога спокійніше. — Комунізм прийшов. Кожному вітамінна продукція за потребою...

З Євгенієм Івановичем удвох ми підняли ще десяток ящиків. Частину з них за-несли в свої домівки, частину поставили під двері сусідам. Колективіст, який знає всіх у під'їзді, він підняв на ноги ще двох мужиків із різних поверхів, і з ними розне-сли продукцію під кожную квартиру. Поставили їх людям на порозі, проснутья — заберуть. Я ж геть знесилений побрів спати, не дочекавшись кінця цієї операції.

Скільки років я жив у тому будинку, мешканці, здебільшого старенькі ба-бусі, яких я зовсім і не знав, усе навздогін запитували, чи не буде й цього року ще помідор.

«Ой, які ж смачні вони були...», — чулося від людей. А одна з жіночок, якось упіймавши мене за руку, тицяла якісь гроші.

«Ви ж розказували людям, так старалися для нас, на пиво хоч би візьміть...»

Тепер, почувши жартівливе привітання від пана Резникова зі століттям жовт-невого перевороту в Росії, я сказав, що найбільш пам'ятним для мене з того періо-ду життя, який вів нас до комунізму, мені згадується ніч із подарованими з Кривого Рогу 25-ма величезними ящиками помідорів. То справді був від нього комуністич-ний подарунок. Але, щоправда, ця манна небесна дуже швидко скінчилася...

Мій милий побратим вже давно мешкає у З'єднаних Стейтах Америки і да-вно вже забув, що таке смішні комуністичні помідори...

ЯК ПАВЛО ЛАЗАРЕНКО «СВАТАВ» МЕНЕ НА ПОСТ МІНІСТРА ІНФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ І ЩО З ТОГО ВИЙШЛО

Клятва в високому американському суді

Не знаю, чи пам'ятає хто в Україні, але наступного 23 січня, себто 2022 року, колишньому прем'єр-міністру України Павлу Івановичу Лазаренку виповниться 69 літ! Із лютого 1999-го він мешкає в Сполучених Штатах Америки. Ось-ось уже двадцять два роки! Нині можна сказати — всіма покинутий і забутий, окрім, зрозуміло, близьких та рідних. Можливо, кількох сотень вірних побратимів, як ось я. Але найстрашніше — зраджений усіма без винятку колишніми начебто соратниками, насамперед тими, хто відверто і нахабно заявляв у часи його влади і слави про свою відданість і дружбу. Одне слово, все за чітким українським національним суперсценарієм: ти потрібен лише до тих пір, поки в тебе можна чимсь розжитися...

Як на мене, Павло Іванович у новітній нашій історії державотворення був і залишається фактично єдиною яскравою, колоритною фігурою, людиною, здатною хаос перетворювати в порядок, брати до рук усі стихійні процеси, налагоджувати ходи там, де й не було натяку на упорядкованість. Він умів домовлятися, вимагати, відстороняти ледачих і брехливих, знаходити і довіряти толковим та колоритним. Висовувати на командні висоти якнайкращих. Тому при ньому все рухалося лише вперед.

Ви ж зверніть увагу, за двадцять з лишком років його ні разу не звинуватили в тому, що він, не приведи Боже, запустив руку до державної казни, щось привласнив з бюджету країни! Всі його судові митарства у США — предмет персональних Павла Лазаренка стосунків з колишнім партнером по бізнесу Петром Кириченком. Їх, до речі, обох тримали в одній камері слідчого ізолятора, вони, казати б, з однієї торбини ділили хліб-сіль, а вчорашній компаньйон, тасмно підписавши угоду зі слідством, буквально з потрохами здавав друга-українця. Мило й запопадливо усміхаючись до товариша, жирно намазуючи хліб ікрою для Павла. Так, так, це якраз той особливий випадок, коли кажуть, що Іуди вже навчилися носити на грудях хрестики! І щоб було до кінця зрозуміло, вирок Лазаренку у США стосувався протиправного розміщення там, за океаном, виведених з України грошей.

Звичайно, що Лазаренко зовсім не ангел. Як ніхто інший уміючи вправно вести справи в державному секторі економіки, він, як талановитий організатор і від природи бізнесмен-самородок, знав, умів заробити гроші. Вони буквально липнули до нього. Лобіюючи будь-чий інтереси, знав як, умів тонко й без слідів пальців відділити свою долю. Можливо, навіть і законну. Здоровий лобізм у світі, знаєте, штука загалом добропорядна і дорога. Інша справа, що подекуди і з нього платять податки до державної казни. Лазаренко, зрозуміло ж, цим не відзначався. Ну, звичайний, щирий, парадоксальний українець. Водночас було

б, звичайно, повним ідіотством, якби працюючи першим віце-прем'єром, а за тим і прем'єр-міністром, він залишався у порваній сорочці і зашитих штанах. Але заробітки Лазаренка подеколи на використанні свого службового становища — точніше висловитись — на бізнесі його довірених осіб, це навіть не тисячна, а значно більша доля до того, що нахабно і цинічно день при дні крадуть нинішні безмозкі князьки і вождики. Переважно із бюджету України, себто з гаманця кожного із нас з вами, пані й панове. Але при цьому побіжно показуючи у бік Лазаренка: “он козирний злодій, тримайте його!” Ось у чому заковика, друзі.

Головна помилка Павла Івановича, чому він опинився далеко від рідних країв, у двох важливих моментах. Пан Лазаренко занадто рано стартував у боротьбі проти свого головного конкурента на майбутніх президентських виборах — Л. Кучми. Друга — був дещо нерозбірливим у друзях-партнерах-соратниках. Іноді помилявся у людях.

Думаю, що його обвал з владного Олімпу розпочався 6 серпня 1996 року. Того дня мені, головному редактору газети «Правда України», несподівано зателефонували з приймальні прем'єр-міністра. Мовляв, приїдьте, якщо можете, з вами хоче поговорити Павло Іванович Лазаренко.

У просторому кабінеті на сьомому поверсі урядового комплексу вулиці Грушевського, окрім прем'єр-міністра, був і його помічник Михайло Голишев. Він сидів за віддаленим столиком, мене вони розмістили за прикладним, який примикав до масивного, широкого як аеродром столу глави уряду. Лазаренко сказав:

— Завершую формувати свій Кабінет Міністрів. Тепер тут діє нове правило. Прем'єр подає три кандидатури його протеже на посаду того чи іншого міністра, президент вибирає, кого вважає достойнішим. Може й відхилити всі три кандидатури, записати свою людину. Звичайно ж, як йому заманеться, і нічого не вдієш. На сьогодні, щоправда, майже всі вакансії заповнені. Кучма погодився на всіх моїх претендентів під номером один, видав щодо них Укази. Люди, як відомо, вже працюють. Залишилося призначити одну особу — міністра інформації. Ось щодо цієї кандидатури я хотів би почути вашу думку, головного редактора колишньої головної газети республіки, а тепер країни. Хто міг би, на ваше професійне переконання, бути нині результативним міністром інформації, як ви гадаєте? Бойовий, гарячий, настирний... Український патріот і толкова знаюча людина...

Я знітився. Чого б то зі мною радитись? Я — керівник незалежного видання, підпорядковуюся лише законам, Конституції і Господу Богу, і ніколи не розмірковував на цю тему, тому в мене точно немає ніякої пропозиції. А вголос сказав:

— Треба, либонь, вибрати з середовища головних редакторів центральних газет, з числа тих, хто має гарт і досвід роботи в інформаційному середовищі. Хто тут має і певний авторитет...

— А якби висловитись конкретно, — наполягав Лазаренко.

— Напевне, треба вибрати між Сергієм Правденком, головним редактором «Голосу України», або Михайлом Сорокою з «Урядового кур'єру».

— Ні, ні, — замахав руками Павло Лазаренко, — вони мені обидва не підходять. Я з ними не спрацююся. — Через деяку паузу доповнив. — Я хочу, щоб у моєму Кабінеті Міністрів Міністром інформації були ви... Що скажете з цього приводу?

— Скажу лише одне, — вгамувавши певне сум'яття, мовив я, — про подібне і не мріяв. А коли чесно, то ця пропозиція мене зовсім не влаштовує. Очолювана мною газета нарешті стала справжнім незалежним демократичним виданням, набирає гарних обертів. У нас практично щомісячно помітно росте-прибавляється наклад. Ми її вперше перевели з абсолютно російської на двомовність, вона чимало має читачів уже і на Заході України... Там дуже стрімко росте тираж. А піти на роботу в Кабмін, це означає на рік від сили, адже саме стільки тримаються при владі у нас уряди... щоб залишитися безробітним, потім шукати собі заняття...

— Та нікуди ж ваша газета від вас не подінеться, — заперечив П. Лазаренко. — Призначте замість себе виконуючого обов'язки головного редактора. Ви з посади міністра колективу редакції допоможете, що вони вас усі лише боготворити будуть. Що потрібно, я також підсоблю. — Ще за хвилину, повернувшись у бік, Голишев Павло Іванович сказав:

— Михайле, пиши. Кандидатура на посаду міністра номер один — Олександр Горобець. Номер два — Сергій Правденко. Номер три — Дмитро Табачник...

Ось тут я заледве не впав зі стільця, почувши прізвище того, хто фігурував останнім у списку прем'єр-міністра. Нагадаю: на календарі було 6 серпня 1996 року! Дмитро Табачник на той час працював главою адміністрації президента Л. Кучми. Керівник держави звільнить його з цього поста лише 16 грудня 1996-го. Але чорнобородий сірий кардинал ще повен був сил і злої енергії до кожного, хто б лише косо поглянув у його бік, не те що висловився критично. А тут...

Я собі лише на мить уявив, з яким диким шаленством і ненавистю до Павла Лазаренка перекосяться обличчя Діми, коли вже цього дня чи наступного до Табачника на стіл, а в адміністрації президента його кабінету список претендентів прем'єра на папаху міністра інформації поминути, обійти ніяк не зможе, це точно! Просто злий демон Діма Табачник привчив був усіх у канцелярії на Банковій, що він, і тільки він формує все те, що має бачити, читати, отримувати на підпис Л. Кучма. І більше ніхто! Отож, виходило, що глава уряду цією офіційною писулькою складе перед главою держави свою конкретну оцінку персонально главі адміністрації президента. Самому Табачнику. Його діловим і професійним якостям. Тому Табачнику, котрий цієї пори буквально землі не чув під ногами від величі власних повноважень, пихатості, зазнайства. Лазаренко фактично опускав цим його з небес на землю, офіційно заявляв, що він, голубчик сизокрилий, достойний бути лише третім у списку на якогось там затрапезного міністра інформації, а не правою рукою президента держави. Якщо точніше, то

лише третім — після якогось там редактора «Правди України», після Сергія Правденка... Це швидше всього означає, що він не заслуговує посади, яку займає, і тієї, на котру пропонується також... Бо ж там він, не забуваймо, третій лише у списку...

Це ж треба таке придумати...

Я буквально підскочив на ноги за столом, і почав гарячково переконувати Павла Лазаренка у тому, що прізвище Табачника ніяк не можна записувати до його подання. Це неодмінно викличе справжню бурю пристрастей на вулиці Банковій, а швидше за все міжособісну війну між адміністрацією глави держави і Кабінетом Міністрів. Чи доречна вона тепер?

— Та пішов він... — Пан Лазаренко міцно і зі смаком висловився, — буду я на нього оглядатися. Справді, нехай знає собі ціну. — Глава уряду зірвався на ноги, високий, стрункий, амбітний. Пройшовся сюди-туди по кабінету. А повертаючись до крісла, враз зупинився, повернувся у той бік, де по відношенню до його робочого столу містилася адміністрація президента, помахав у ту сторону замашним кулаком і голосно заявив:

— Я скоро того рижого скручу в баранячий ріг. Швидше б дожити до виборів...

У цю мить зі словами:

— Павле Івановичу! Павле Івановичу! Павле Івановичу! — до столу прем'єр-міністра кинувся зі свого місця помічник глави уряду Михайло Голишев. Він біг, почергово прикладаючи палець то до власних уст, то розмашисто вказуючи руками на стелю, що, напевне ж, мало означати: не говоріть лишнього. Нас слухають, нас записують. Усе сказане тут сьогодні ж повідомлять і Курчмі, і Табачнику...

— Михайле, заспокойся, — сказав доволі врівноважено Лазаренко. — Давай мені список названих осіб і сідай на своє місце...

— Табачника справді не можна тут згадувати. Запишіть когось іншого. Інакше це неодмінно підніме страшенну бурю в їхньому болоті, — просто таки благав Павла Івановича Михайло Борисович Голишев, — це викличе страшну зворотню реакцію на Банковій. Навіщо їх дрочити дочасно?

— Сідай, я тобі сказав, — прикрикнув прем'єр-міністр. З поданим йому аркушиком Лазаренко повернувся у кріслі до апаратного столика телефонів, натиснув там якусь кнопку і приклав до вуха слухавку.

— Іване Григоровичу! Записуй кандидатури до подання президенту на посаду міністра інформації...

На проводі був тодішній секретар Кабінету Міністрів (у рамках нинішніх повноважень — Міністр Кабінету Міністрів) — Іван Григорович Кириленко. Той, який згодом стане віце-прем'єр-міністром, декілька разів народним депутатом, нині він — член фракції Юлії Тимошенко «Батьківщина». Чути було, що він без запитів і уточнень записав перше прізвище, друге, а ось коли прем'єр назвав третє, вийшла, либонь, заминка.

Досвідчений психолог, Іван Григорович, мабуть, став заперечувати проти явного поспіху щодо відвертого і віроломного нападу на Табачника. Проти явно передчасної атаки його високого крісла. Лазаренко, слухаючи його якісь там пояснення, усе хмурнішав з виду, ставав грізнішим, дратівливішим і лише сипав невдоволеними запитаннями:

— Це ж чому? А що він нам вдіє? Ну й нехай йому не подобається? Так, це моя оцінка його всіх діянь... Та зовсім не страшно...

Нарешті геть розсердившись, Павло Лазаренко грізно сказав у трубку:

— Завтра на ранок прошу всі матеріали, з моїм офіційним поданням президенту у даній редакції покласти мені на стіл... на підпис... — І сердито кинув трубку...

(У дужках зазначу: кому щось з цього, можливо, не зрозуміло, справтесь, будь ласка, про вірогідність переданої мною ситуації у нині здрастуючого народного депутата Івана Кириленка!)

Усе, на жаль, вийшло так, як я спрогнозував. Уже під кінець того серпневого тижня журналісти Олександр Ткаченко (котрий нині є Міністром культури України) і Володимир Скачко (перекопаний москвофіл), які тоді діяли під безпосередньою орудою Д. Табачника, у своїй іменній програмі «Післямова» на одному з центральних телеканалів видали перше повідомлення про те, що начебто Павло Лазаренко захворів (проблеми буцімто з ногами, варикоз чи що: як бачимо, не придумали нічого серйознішого!) і планує покинути пост прем'єр-міністра. Фактично цю ж погано затесану тріску в лайні кинуло між людей і «Дзеркало тижня». Розумієте, глава уряду ще не весь сформував новий Кабмін для роботи, а вже нібито мріє про відставку. Словом, взялися активно цькувати... Пан Табачник запустив свої лайливі рупори...

Павло Іванович іноді помилявся в людях. До прикладу, він записав до прохідної частини списку партії «Громада» уже тоді старого діда, співака Дмитра Гнатюка. Щодо нього, бачення у Лазаренка було таке: буцімто, підтримуючи відомого маестро, за їхню політичну силу буде голосувати вся його рідна... Буковина.

Щира наївність. Якби ж не так! Я казав лідеру політсили, що це повний пшик, фантазії на задану тему. Лазаренко неймовірно сердився, просив подібного не говорити при ньому. Заявляв я і про те, що й це доценту порожній номер — прізвище Олега Блохіна у партійному списку. Який із нього державний і політичний діяч — причепи кобилі хвіст. Час Блохіна давно уже сплинув, залишилося тільки багатомільйонне розчарування у масах. У спортсменів майже завжди такий плачевний фініш. Це стандартний психологічний момент. Пан Павло за цю відвертість готовий був накинутись на мене з кулаками.

Відмовляв я його і від ряду інших осіб. Саме осіб, а не бійців, не переконаних партійців. Так воно і скоїлося, як прогнозувалося, вони полиняли вже при першому ж пранні! Відскочили від Павла Івановича, відвернулися, лиш над ним забили грозіві громи, а відсторонилися першими ті, які ще нещодавно пилінки збирали-здували з його черевиків і слідів.

У ситуації, яка трапилася довкруги Павла Лазаренка, найбільше постраждав саме я, очолюване мною видання. Мене сім місяців і двадцять чотири доби допитували у підвалах Лук'янівського СІЗО, вимагали в обмін на свободу компромату на лідера “Громади”. Позбавивши опозиційне видання керівника, вони фактично розгромили опозиційну газету. Але хіба ж я міг вигадати якісь дурниці на безневинну людину, яка намагалася нам лише допомогти у скрутну для редакції годину.

Павло Лазаренко і справді послужив чимало «Правді України». Навіть не грішми, які він іноді, вряди-годи виділяв на підтримку колективу, швидше навіть як моральну опору для людей. Він насамперед створив у своїй партії інформаційну ударну бригаду, котра досконало й майстерно працювала над розвінчуванням режиму Кучми. На його роздягання перед народом. Ми іноді звітля отримували такі доброякісні, розвінчувального характеру матеріали, які після їх оприлюднення на сторінках «ПУ» робили їй славу на десятиліття. Відтак єдине на той час в Україні 1997–1998 років гостро опозиційне видання буквально розривало владу казнокрадів.

Одного дня Павло Іванович вручив мені список працівників адміністрації президента, котрі протиправно, в обхід усяких норм, правил, законів безкоштовно отримали (і не по одній) квартири у центрі Києва. Чи будуть читати, передплачувати таку газету люди, котра несе справді золоті інформаційні яйця? Звичайно ж, риторичне запитання!

За станом на 1 січня 1998 року «ПУ» набрала феноменальний за всі часи незалежності України тираж у 632 тисячі екземплярів (цей показник можна сміливо заносити до Книги рекордів Гіннеса, позаяк подібної вже популярності ніколи й ніхто не матиме в незалежній Україні! Нині наклад видання у 40-50 тисяч екземплярів вважається героїзмом). Це було, до речі, значно більше, ніж у вічного тиражного рекордсмена — «Сільських вістей», для котрих у тодішньому грандіозному за масштабами українському селі конкурентів зовсім не було. Ми ще 70 тисяч примірників газети спрямували у роздріб, і відтак вийшли на **ДОБОВИЙ НАКЛАД** понад 700 тисяч екземплярів! Це означало, що за місяць з лишком «ПУ» загалом витратила на випуск видання ешелон газетного паперу!

О, вельмишановні пані й панове, ви просто не уявляєте, яке то радісне, щемне почуття поселяється в душі журналіста, коли мовлене, виведене на папері ним слово озивається тут же мільйонно (!) в душах твоїх вірних читачів, а значить і переконаних прихильників, позаяк вони гроші платять за те, щоб ти їм доносив, казав правду про те, що насправді відбувається в державі!

Заради справедливості скажу, що іноді ми випускали спеціальні номери тиражем у мільйон, у два, і навіть було — у п'ять мільйонів екземплярів. Це траплялося тоді, коли полоси заповнювалися матеріалами, які бажали прочитати всі. На наше прохання активісти “Громади” вантажені нашою газетою автомобілі підганяли під ринки на місцях, і там вилаштовувалися довжелезні черги за безкоштовним публічним товаром. Цьому всяко протидіяли спецслужби

держави. Приміром, КаМАЗ з причепом, який транспортував 10 тонн примірників «Правди України» з Києва до Львова, невідомі особи викрали і спалили у лісі. Інше подібне авто з цим же товаром поцупили також, його не знайшли й понині...

Більшість тих номерів були справжніми публіцистичними бестселерами. У червні 2006 року, працюючи керівником патронатної служби Міністра аграрної політики України, я разом із членом Кабміну побував у Слов'янську Донецької області. У нього був запланований виступ у тамтешньому агротехнічному коледжі. До мене там підійшов сивочолий чоловік, здається, це був заступник директора навчального закладу. Він стиха справився: «А це, бува, не ви свого часу трудилися головним редактором газети «Правда України». Довелося зізнатися.

— Зараз я вам піднесу цікавий сюрприз, — сказав і по-змовницьки підморгнув при цьому. — Я тут поруч мешкаю, принесу одну цікаву річ.

Через хвилину п'ятнадцять він представив підшивку номерів «Правди України» за 1997–1998 роки. Я оторопів від несподіванки. Тут у перевеслі були зібрані номери газети, які пристрасно і натхненно передавали дух найгарячіших протистоянь опозиційної газети проти режиму Л. Кучми. Колись, коли буде в Україні створюватись музей боротьби за демократію і свободу слова, ці бойові номери опозиційного видання, напевне, мають зайняти там чільне місце.

Я сьогодні вперше назву тих людей, котрі допомагали нам робити цікавою ту ратну газету, це були чудові люди «Громади», її бойовий інформаційний центр — Михайло Голишев, блискучий аналітик і організатор творчого процесу (нині уже покійний), майстерні журналісти Олег Оленюк, Василь Юричко, Орест Сохар, Людмила Блищик, Алла Носова. Здається, назвав усіх.

Нині можна чесно сказати, що добра половина тієї потужної фракції «Громади» Павла Лазаренка, котра опинилася 1998 року в парламенті, прийшла до своєї публічної слави по кістках газети «Правда України», яку влада зі злістю розтерла буквально у порошок. Коли нас протиправно закривали, позбавляли законного права друкуватися в державних друкарнях, а інших тоді, до речі, в Україні просто не було, розповсюджувати видання через державну структуру «Укрпошти», а іншого поширювача преси також в країні не існувало, ці люди, як не парадоксально, не кинулися нас виручати, підставляти свої плечі. Не поспішали подати голос протесту у парламенті, коли газету закривали, подумати лишень, — недолугим наказом Міністра інформації. Де ще в світі можна було почути про таке невігластво?! Всі, кого на своїх плечах занесла до Верховної Ради опозиційна газета, сиділи мовчки, понадували щоки. За винятком самого Павла Лазаренка, здається, ще тоді активного і бойового Олександра Турчинова. Інші малоохольно впивалися своєю славою, новим місцем перебування та сидіння на Печерському пагорбі під скляним дахом.

Одним із перших відвернувся від «Громади» саме Сергій Правденко, тодішній головний редактор парламентського видання «Голос України». Це саме Павло Іванович особисто його піднімав усе вище й вище в партійному списку, вважаючи, що Сергій Макарович, ставши народним депутатом, активно допо-

магатиме його партії. Мене, як його опонента (головного редактора незалежного видання) записав аж на сорокову, завідомо непрохідну позицію.

Ну й отримав пан Лазаренко те, що заслужив. Сергій дуже швидко смачно геть сплюнув у бік політсили, яка його піднесла на щабель влади, зробив вигляд, що Лазаренка і зовсім не знає. Склав йому дулю в кишеню, коли тому потрібна вкрай була його допомога. А якби нардепом став тоді я, стовідсотково вам гарантую, що ніхто би «Правду України», найпотужніше видання того бурхливого часу, яке й накладом своїм обходило той таки, нікому не потрібний «Голос України» (інформаційний бюлетень ВР) вдвоє-втроє, ніхто не закрив би. Ми б тільки наростили свої і без того колосальні потужності, і Лазаренка неодмінно б пронесли в президенти на майбутніх виборах. Це точно.

Ви ж, звичайно, мене запитаете, а чим, власне, Павло Лазаренко був би кращим за Кучму? Начебто обидва вихідці з однієї регіональної Дніпропетровської кузні кадрів. Ой, не кажіть...

Кучма — хрещений батько нинішньої безберегої корупції. Він породив і виплекав буквально з сосочки всіх нинішніх олігархів, зростив-схрестив їх із владою, забур'янив їхніми антинародними рецедивами всі ділові стосунки в державі.

Павло Лазаренко ж переконаний антимонопольник, він завжди тримав руку на пульсі виробничих, торгово-оборотних процесів і не допускав вивищення одних діячів над іншими. Не терпів цього. Він завжди був господарем ситуації. При ньому ніякі олігархи не посміли б заламувати ціни буквально зі стелі на різні товари і ціни. Він страшенно не любив бариг у владі, різного роду кумів, «любих друзів». Він ніколи б не допустив би до влади тих, хто її очолює нині. Таке вам, панове, скаже кожен, хто близько знав і знає Лазаренка. У нього кадри завжди оцінювалися за конкретними, діловими якостями, і це був для нього головний козир їхнього ділового капіталу.

Це вам, друзі мої хороші, не комік Міхо Суліко, який ранками бігає по дахах столичних будинків. Павло завжди серйозний конкурент...

Це різні слідчі з прокурорами, бо їм за це повсякчас підвищували платню, чіпляли цяцьки на погони і груди, розраховувалися з ними за подібне новими квартирами і посадами, штучно зробили Лазаренка злодієм №1 у державі. Хоча насправді це повна буза. А як же ж могло бути інакше, коли вісім із десяти років свого правління Л. Кучма присвятив жорсткому, ненависному переслідуванню свого колишнього прем'єр-міністра. Підключив до цього весь юридичний ресурс держави. Просив про подібне сім'ю Клінтонів, які прописалися в сім'ї Кучми-Пінчука головними поїдачами борщу та варенків на різних там раутах.

...У той саме пріснопам'ятний ранок весни 2013-го, коли небо над Києвом розчинилося і на землю випала неймовірно величезна кількість снігу, перетворивши столицю України на єдину грандіозну білу кучугуру, снігову бабу (пригадуєте, розігрався був такий рідкісний природний катаклізм?!), я не без величезних зусиль вилетів з Борисполя до Сан-Франциско. Більш як за пів доби на

вулицю одного з найбільших міст Каліфорнії довелося виходити в тенісці, щоб не ... спаритись. У затоці Сан-Франциско, прохолодних водах Тихого океану на сонці ніжилися велетенські морські льви. Знаменитий 39 пірс набережної, найбільш велелюдний, через кожні пів години відправляв у морську прогулянку довкруги самої знаменитої тюрми світу Алькатрас теплоходи туристів і мандрівників, яка островом виднілася у затоці. (Тюрма ця давно не працює, вона вельми привабний об'єкт туризму). Я прибув сюди у якості свідка на судовий процес Павла Лазаренка в США.

Березень 2013 року. Сан-Франциско. Після виступів в американському суді: (зліва направо) Іван Іванович Лазаренко, рідний брат колишнього прем'єр-міністра України Павла Івановича Лазаренка, беззмінний адвокат бранця Марина Петрівна Довгопола, журналіст і письменник Олександр Горобець, дипломат Василь Гаврилович Коваль, заступник голови політичної партії «Громада» Олег Ярославович Оленюк.

Левів і породистих чайок довелося на березі океану мені годувати аж дев'ять днів, бо в суді все тривали і тривали дебати. На десятий день у процес покликали й мене.

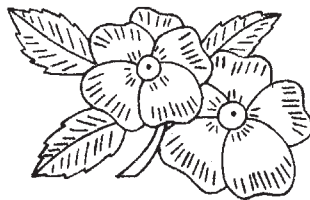
Ось ми із беззмінним адвокатом Павла Івановича Мариною Петрівною Довгополою чекаємо на виклик до судової кімнати, де триває процес. Нас ось-ось зукнуть за двері, котрі у мене за спиною. Там я зустріну Павла Івановича Лазаренка. Якщо не помиляюся, ми востаннє перед цим із ним бачилися у кінці вересня (можливо, 19-20 числа) 1998 року. Дуже-дуже давно це було, понад двадцять років тому...

Нарешті двері відкриваються. Ще через якийсь час мене попросять до трибуни. Я стаю перед суддею. Мила, чарівна жінка. Вона просить підняти праву руку і скласти присягу.

— Я... зобов'язуюсь говорити правду і тільки правду, нічого, крім правди!

Слава Богу, Павло Іванович уже давно дома, в колі своїх рідних і близьких. У нього троє старших дітей — дві заміжні дочки і син, ще троє синів від другого шлюбу. Старшому з них понад п'ятнадцять літ. Весь, кажуть, у батька. Менші беруть з нього приклад...

Україна, як рідна мати, завжди Вас усіх чекає до рідного дому, панове... Ви потрібні нашій державі, особливо ж сьогодні, Павле Івановичу!

96 РОКІВ ТОМУ В УКРАЇНІ СКАСУВАЛИ ГУБЕРНАТОРСТВА, АЛЕ ОКРЕМІ НЕУКИ І САМОДУРИ Й НИНІ ХОЧУТЬ ЗВАТИСЯ «ГУБЕРНАТОРАМИ»

Пишу ці рядки 3 червня. О, нізачо не здогадаєтесь, що це за день в історії України, аж поки публічно не зніму вуаль загадковості з цієї літньої доби. Саме 3 червня 1925 року в Харкові, тодішній столиці України, відбулася сесія ВУЦВК. Вона прийняла справді історичну постанову "Про ліквідацію губерній та перехід до триступеневої системи управління", відповідно до якої з 1 серпня 1925 р. скасовувався адміністративно-територіальний розподіл Української СРР на губернії.

Звідтоді, любі друзі, ніяких губернаторів в Україні НЕ-МАЄ! І називати, скажімо, нині главу обласної державної адміністрації «губернатором», це анахронізм, безглузде посіпацтво, елементарна дурість. Це все одно, якби наших міліціонерів на італійський манер стали враз величати жандармами. Іншими словами, подібний рубль (ні, не грошову одиницю наших ворогів ненависних, а звичайний балок із лісу, котрим закріплюють сіно) явно не з тієї фури взяли...

Я до того, приміром, що якийсь час тому на весь Фейсбук непристойно розляглася своєю публікацією глибокої вдячності, з вилизування всіх мудрих і таємних місць «губернатора Волині» одна пані, яка аж задихалася від того приватного щастя, що «пан губернатор» призначив її на посаду заступника голови обласної державної адміністрації з цифрових технологій. А я б такому тупому неуку навіть би туалети не доручив мити в державній установі. Якщо вона не знає, що «губернаторів» вже 96 (!) років немає в Україні.

Цим, до речі, щедро грішать і глава держави, і прем'єр-міністр. Не кажучи вже про їхніх підлеглих. Демонструючи цим самим свою банальну неосвіченість. Про журналістів і письменників скажу окремо.

Я тому так різко про це висловлююсь, бо по великому рахунку «губернаторство» в Україні після серпня 1925-го залишило за собою страшний кривавий слід. Зрозуміло, у часи Другої світової війни, на тимчасово окупованих територіях.

Якраз останнім саме губернатором України був рейхкомісар і обергрупенфюрер Еріх Кох. Цей козирний арієць відзначався особливою жорстокістю й потворною грубістю, був людиною без гальм і справжнім кретином. Мав у середовищі вищого фашистського начальства огидне прізвисько «другий Сталін». Кох безпосередньо причетний до смерті, як мінімум, чотирьох мільйонів громадян України. Ще 2,5 млн. українців під його орудою депортовані на каторжні роботи до Німеччини.

Тієї ж пори ще одним губернатором для громадян України став професор права Бухарестського університету Георге Алексяну, управа якого спершу розміщала в Тирасполі, а поміж тим в Одесі. При чому, його звали не просто «губернатором», а на румунський манер — губернаторул. Ось так!

Справа в тому, що Україна між кривавими завойовниками була розподілена на дві нерівні частини. Територією у сорок тисяч квадратних кілометрів во-

лоділа боярська Румунія. З 30 серпня 1941 року по березень 1944-го вона владарювала на українських землях, які простягнулися від Південного Бугу до Дністра, на Півночі — в межиріччі водних акваторій Лядова (Могилів-Подільський) і Ров (Жмеринка), і вниз по карті аж до самого Чорного моря. За винятком самої лише Одеси, яку німці не віддали своїм союзникам, через особливо важливе її стратегічне значення, залишили під своїм підпорядкуванням. Ці терени української землі під примусом звалися Трансністрією і тут господарювали румуни. Якщо оцінити ці території на мапі, то вони виглядають немовби відбитком людської стопи. Точніше б сказати, підошви окупаційного диявола.

Мої батьки пережили окупацію саме у Трансністрії за бухарестського режиму і казали, що румун, звичайно, не гітлерівець, але все одно окупант. Як розповідала свого часу мені покійна вже нині мати, найбільше пригнічувало те, що українцям забороняли спілкуватися українською, оскільки офіційними мовами окупаційної зони були румунська, німецька та російська мови, якою більш-менш володіли окремі загарбники. У нашому селі розташувалося єврейське гетто, їхні в'язні, їхні діти й онуки й понині відвідують ці краї.

Підкреслю, що обидва останні «губернатори України» закінчили вельми плачевно: згнили у тюрмах.

Знаючи все це, мені, зрозумійте, завжди образливо читати, як окремі мої колеги журналісти аж захлинаються слиною, запопадливо обзиваючи голів обласних державних адміністрацій саме губернаторами. Бажаючи тим самим возвеличити чиновника, додати йому якогось піднесеного шарму. Тим самим брутально мавпуючи на манер московитів, які справді мають в своєму територіальному поділі губернії.

Готуючи цю публікацію, я забив у пошуковій системі Гугл слово «губернатор» і отримав 21 мільйон дев'ятсот тисяч (!) посилань у текстах на цей кривий, неправильно вжитий вираз у текстах. Ось ваша дурість, дорогі мої хлопці та дівчата журналісти, результат вашого догідливо, часто за гроші купленого кривляння.

Для прикладу візьмімо бодай одну маленьку замітку зі свіжої газети «Сьогодні» про Одесу. Порахуйте лишень самі, скільки там разів ужито недолуге слово «губернатор», посади якого в Україні, як і в південній нашій Пальмірі також, просто таки офіційно не існує. Подекуди двічі його зустрічаємо в одному реченні. Оце ж уже лижуть! Ганьба борзописцям!

На зорі незалежності один мій добрий знайомий, журналіст Богдан Білейчук зареєстрував і почав видавати два ілюстрованих журнали «Губернатор» і «Мер». Останнє, до речі, ще одна недоречність у назві посади голови міста, результат того ж таки глибоко підлабузницького гатунку. Як же ж вони, мої колеги-вигадники невимовно зажиріли тоді на цій відвертій дурні, винахідливий пан Богдан і його однодумці, видавці цих штучних, надуманих лакейських «часописів» за дармові гроші, отримані від керівників областей та населених пунктів, котрі дуже прагнули похизуватися перед фотокамерами, показати на лощених сторінках свої хороби, авто, себе та навіть усю свою рідню аж до немовлят, подеколи й власних псів та котів. Гадали, мабуть, що їх мають бачити й знати у

розкоші, нажитій, зрозуміло ж, чужими стараннями, й любити якраз за тодішні посади. Ще й по нині десь у мене валяється один такий журнал (назвати його часописом не можу, гидую!), подарований заробітчанами на людських слабостях з розцяцькованим на цілий номер рівненським таким самозванцем «губернатором» на прізвище, здається, Сорока. Аж шкодую, що йому доводжуся майже родичем за найменням...

В окремих запападливих виданнях зустрічав, як бажаючи догодити начальству, журналісти подеколи навіть пишуть: губернатор такого-то району. Цікаво, а губернатор вулиці може бути? Багатоповерхівки? Чудасія та й годі. І найголовніше, це ж подобається начальству. Не безкоштовно ж пишуть таке...

Думаєте, тут уже вигадую? Зовсім ні. Чотири роки тому мене запросили в один із районів Тернопільщини на хурал, де мали вручати Міжнародну літературну премію за кращу публіцистику року, викладену в книзі «Свічка на вітрі» якраз мені. І був там, звісно ж, глава районної адміністрації того захопленого куточку землі. Я багато побачив у своєму житті, а ось з таким підлизуванням хвоста, їй-право, зустрівся вперше.

Районного начальника, можливо, й не поганого господарника, зі сцени, при народі величали виключно «губернатор району» (яке ж, погодьтесь, самодурство!), а він все роздував і роздував щоки. Ось-ось лусне від самовдоволення. Я візьми та й скажи привселюдно, що це є не що інше, як дурне лизоблюдство. Добра половина моїх знайомих тут же відвернулися, не подали руки на прощання, а сам товариш самодур і зовсім одійшов у бік. Значить, хотів, щоб йому підлизували...

Я більше ніж пів віку товчуся в українській пресі і весь цей час вельми прискіпливо спостерігаю за цим дивовижним корпусом чиновників. Повірте, ні разу не примітив тут жодної людини, яка б відповідала критеріям розумного ділового менеджера, достойного організатора, вихователя мас. Обов'язково в це високе крісло сяде бездумний служака, вискочка, чийсь висуванець, що тепер називається непотизмом, навіть мажор, кум впливових горішніх персон. Доволі часто це політичний корупціонер і обов'язково ж патологічний злодій. Майже завжди безберегий волюнтарист...

Ніколи не забуду неперевершеного самодура першого секретаря Вінницького обкому партії Василя Таратуту. Члена московського ЦК, депутата кремлівського Верховного Савета. Одного разу він проїжджав через поля колгоспу рідного мого села Джури Шергородського, тепер Жмеринського району Вінниччини. Наказав голові правління Миколі Попову за дві доби викопати цукрові буряки всюди побіля траси, щоб склалося враження нібито весь урожай у господарстві вже зібрали. Повертався Василь Ніколаєвіч з п'янки у Могилеві-Подільському і запримітив, що керівник господарства не виконав його розпорядження: буряки й далі під дощем дозрівали в полі.

Тут же покликаний «до ноги» голова колгоспу пояснював, що тієї мокрої осені йому насамперед важливо було викопати корені, вивезти їх на кагатне поле цукрозаводу з урочища «Дубина», котре розташоване далеко за селом, у густих лісах, за сім кілометрів від центральної садиби колгоспу. Туди господа-

рники кидають нині всі свої сили й механізми. Бо, власне, таким є рішення правління колгоспу, на якому обговорювалася вольова вказівка «вождя» області.

«А тут, під трасою, за три кілометри від цукрозаводу, он же і заводську трубу видно, ми за всякої погоди завжди без втрат зберемо урожай. У мішках, якщо треба буде по болоту перенесемо на кагатне поле заводу», — резюмував Микола Попов перед барином у лискучому лимузині.

Таратута обклав відбірними матами першого секретаря райкому партії і голову колгоспу, хлопнув дверима і помчав до Вінниці. Щоправда, на закінчення кинув: «Щоб цього «розумника» завтра ж не було навіть у районі...»

Три доби в Джурині тривали колгоспні збори. Що лишень не витворяли райкомівці, вламуючи селян прислухатись до волі першого секретаря обкому — тиснули на комуністів, профактив, а тільки справа дійде до голосування за звільнення з посади Миколи Володимировича Попова, люди не піднімають рук, або зовсім виходять із зали. Тоді за вказівкою Таратуги з Вінниці привезли повнісінький автобус слідчих міліції та прокуратури в погонах, кинулися вони по фермах і курятниках обліковувати живність, складати протоколи про витрати у дитячому садку та на кухнях тракторних бригад, ферм. Попов сам пішов увечері по хатах вмовляти людей, аби проголосували за його звільнення, відпустили його люди. Розумів, не скорися — посадять в тюрму нізащо...

Просто за роки правління цього керівника село практично перебудувалося, ожило, розквітло. Зросли нові загальноосвітня і музична школи, сільський будинок культури, побутовий комбінат, з'явилася поліклініка, ще десятки інших споруд. Але над`їхав, як бачите, самодур із Вінниці і все зупинив...

Найстрашніше в цій історії, щоправда, інше. Таратуга слів на вітер не кидав. Миколу Попова в Джурині навіть не брали на роботу комірником у колгосп, і ніде в районі також. Бо така була вказівка цього злочасного «губернатора». Тому до самої пенсії він щодня їздив на роботу в Шпиків Тульчинського району, за 25 кілометрів від Джурина, де очолив підрозділ Тульчинського міжколгоспбуду, який незабаром виріс та значно розширився, перетворився на самостійну будівельну одиницю, і став найкращим виробничим колективом в Укрбуді. І це — Факт життя!

Таратуга вже давно виїхав з України, працював послом СРСР, а потім і РФ, здається, в Лаосі, а його табу на роботу М. Попову в рідному тоді Шаргородському районі залишалося в силі навіть за років незалежності України. Не вірите? Але й це істинний факт. Так нижчі чиновники іноді бояться волі «губернатора»-самодура.

Я про це останнє дізнався працюючи вже в центральній пресі, коли очолював газету «Правда України». Чим усе закінчилося, ви можете прочитати в моїй книзі «Родинна колиска — Джурин» — https://shron1.chtyvo.org.ua/.../Rodynna_kolyska...?

У січні 2013 року я написав листа-звернення до депутатів Джуринської сільської ради Шаргородського, тепер Жмеринського району з пропозицією достойно вшанувати пам'ять колишнього голови колгоспу меморіальною дош-

кою, котрий дочасно пішов з життя, воюючи з такими ось чинодралами. Зізнаюся: просто щасливий з того, що земляки одногосно на сесії відгукнулися на мою пропозицію, скинулись, хто скільки зміг і нині в центрі Джурина, на фронтоні сільського будинку культури красується ось така шикарна пам'ятна дошка Миколі Володимировичу Попову (дивіться нижче). Це, до речі, водночас і пам'ятник з ганебного осуду самодурства чиновників у ранзі хвалених багатьма неперебірливими журналістами й підлеглими чиновниками свіжоспечених «губернаторів».

І нині таких недорікуватих таратут в Україні — хоч гать гати. Хіба ви забули, як управляв ще недавно Хмельницькою вотчиною ставленик донецьких, такий собі чинодрал Василь Ядуха. Він, не соромлячись, заявляв на пресконференціях і під час виступів перед людьми, що «влада Януковича від Бога...» Особливо, мабуть, для нього особисто. Де той «набожник» нині?

З часом повідомляла преса, що цей глашатай самодурства підозрювався в розкраданні великих сум державних коштів і знаходився під слідством. Тепер там тиша. Що, уже все зійшлося? Чиї з чиїми гаманцями?

А я запитаю: ми побачимо хоч одного з цих «губернаторів» на нарах?

І ось зустрівши просто бурхливі ріки елею якоїсь панянки з Луцька на адресу волинського недорікуватого «губернатора», я аж злякався. Невже, подумав, сам Еріх Кох у ті поліські краї повернувся? Ні, виявляється, то його смердючий мундир якомусь зеленому засланцю там приміряють... І смішно, і грішно...

Меморіальна дошка колишньому голові колгоспу села Джурина Жмеринського району Вінниччини Миколі Володимировичу ПОПОВУ, який жорстоко постраждав від самодурства колишнього “губернатора” області В. Таратути. Люди правильно розставили життєві акценти, кому ганьба, а кому довічна пам'ять!

ТІНІ СВІТЛОГО ДОМУ

Усі професії, як професії, і лишень одна від Бога — журналістика. Не захоплення, не хобі, а справді бурхлива, клопітна доля. Ти живеш нею щомиті, і завжди готовий у дорогу, до людей...

Навесні 1976-го мене перевели з роботи в районній газеті на посаду власного кореспондента «Вінницької правди» (ВП) по чотирьох південних районах області, із центром у славному місті Тульчині. Хоч квартири я не отримав, а лише кімнату в гуртожитку ветеринарного технікуму (дівчачому, до того ж!), зате у тамтешньому «Білому домі» — будинку райкому партії і райвиконкому — «голуб`ятню». Так величали у Тульчині кімнатку буквально під дахом центральної споруди міста, це був так званий кореспондентський пункт ВП, де розмістився стіл зі стільцем, телефоном і старезний, рипучий шкіряний диван. Сюди я привіз свою портативну друкарську машинку. Таким, власне, був мій епістолярний власкорівський цех. Передовий, так би мовити, форпост головної обласної газети.

Ось туди, в «голуб`ятню», якимось доставила листоноша мені простенького конверта. Послання «дяді жуналісту», як було написано в листі від, здається, сільської семикласниці. Я прочитав раз, вдруге, втретє цей крик юної душі. Дівчинка благала про допомогу.

У сім`ї їх четверо: батько, мати, вона, мій милий адресат, і молодша сестричка. Старші трудяться в колгоспі, дівчатка в школі. Батько механізатор. Гарний трудівник, всі його хвалять за успіхи в праці. Комуніст. Його фото на сільській Дошці пошани. Мати трудиться на фермі.

«Але в нас страшна біда в хаті, — читав я з аркушика школярки. — Наш тато майже через день п`є горілку, іноді цілими тижнями підряд знаходиться в жахливому п`яному угарі, і тоді для нас трьох життя стає немилим. Він постійно б`є матір, вигонить її з хати. Якщо ми з сестричкою боронимо її, викидає й нас голими на вулицю. Не перерахувати, скільки разів ми ночували в бур`янах, по дальніх і ближніх родичах, сусідах, часто стукаючись за опівніч до них. А коли тверезий тато, він справді дуже добра, славна людина...»

Найголовніше в цій історії, розповідає згорьована дівчинка, що у них немає ніякого захисту. Мати піде скаржитись до голови сільської ради, а той їй каже:

«Він же ж такий хороший механізатор... Він скільки разів мені вже давав слово, що спиртного й до рота не братиме... Я його покличу, ще раз із ним серйозно порозмовляю...»

Як можна було зрозуміти із слів дитини, мати їхня зі сльозами на очах каже сільському управителю, що тут не розмовляти треба, а лікувати людину. Негайно забирати з сім`ї, яку він зводить зі світу, і примусово гоїти його страшну рану. Голова цього і слухати не бажає. Відповідь його на ці пропозиції одна, трафаретна: у нашому селі, яке, мовляв, весь СРСР знає, п`яниць, алкоголіків немає, ми єдине село в області і республіці, в якому немає порушень громадського правопорядку, ми боремось за звання комуністичного населеного пункту, і

не будемо підмочувати статистику тим, що твій чоловік десь там вип'є чарку горілки.

Таку ж відповідь, сказати б, як під копірку, бідна матір отримувала і від секретаря парткому колгоспу. «Ви хочете, аби за однієї паршивої вівці ми пустили поголос на весь світ про наше село, наш славетний колгосп...» А директор школи, коли зверталася до нього по допомогу мати школярок, взагалі розводив руками:

«У нас же ж таке село... Треба тільки з самим батьком розмовляти, звертатися до його партійної совісті... І ми це не раз робили».

Як можна було зрозуміти, перед посланням мені написала дівчинка листа начальнику районного відділу міліції. До них додому приїхав нарешті дільничний уповноважений. Зачитав запухлому після п'ятики батьку послання дочки, і попередив начебто, що якщо іще хоч раз...

А ввечері батько знову напився, мабуть, із горя, ухопив ножа до матері. А вгледівши старшу і молодшу дочок, обох по черзі викинув у розчинене вікно...

Моє серце розривалося від болю. У житті я знав подібну страшенну проблему, надивився на аналогічні людські болі й негаразди у рідному селі. Вирішив будь-що допомогти бідним людям, які потрапили в таку жакливу западню. Тому всю ніч не спав, не міг дочекатися наступного ранку, аби першим же автобусом виїхати в село Тиманівку Тульчинського району. Еге ж, у знамениту тульчинську Тиманівку, яка буцімто вже починала жити за комуністичними законами, сором'язливо відвертаючись від людських проблем, і, що найстрашніше, навіть від горя дітей.

То справді було знамените село і колгосп багатющий на весь Союз, з міцними господарськими порядками. Ним багато літ беззмінно керував знаменитий фундатор колгоспного руху, двічі Герой Соціалістичної Праці Пилип Олексійович Желюк. Честь і хвала йому. Але шалені комуністичні пропагандисти підцепили до ділових справ колгоспної громади й ідеологічну складову. Придумали: Тиманівка — ідеал. Тиманівка — приклад для наслідування в усьому. В цьому селі немає ніяких проблем. Це село завтрашнього комуністичного дня, про яке ніхто, у тому числі й преса, не має права сказати жодного кривого слова. Не звертаючи уваги ні на що. Тим самим створюючи справжній рай навіть для пияків та алкоголіків.

Я обійшов того дня пів села. Поговорив з багатьма-багатьма людьми. Все було точно так, як описала мій маленький кореспондент. Втішив і її, заявив, що не відступлю, допоки їхня проблема належно не розв'яжеться. Мене обурило лише розмова з секретарем парткому. Бундючний, зарозумілий, ще й, мабуть, від того, що на нього переклали керівництво всім могутнім колгоспом, бо за декілька місяців до цих подій фронтовик Пилип Желюк помер, він практично відмовився зі мною предметно і по суті розмовляти. Заявив лише багатозначно: що ви, мовляв, тут виуджуєте, людей бунтуєте, ви ж повинні знати, що ніхто вам не дозволить жодного критичного слова опублікувати про їхню знамениту Тиманівку. Так що, мовляв, добродію, їдьте собі звідси по здоров'ю, нічого у

людей час забирати. А з комуністом ми відповідну роботу проведемо: на партгрупі, на засіданні парткому. Він виправиться...

Іншими словами, ще раз взяли під захист психічно не здорову в стані сп'яніння людину. Щоб і далі ж страждали діти й дружина пройдисвіта, волоцюги...

Я поїхав з села автобусом зі скрежетом на зубах і в серці. Ту ніч досипав у «голуб'ятні» на дивані. Вранці поспішив на автовокзал Тульчина. Першим же автобусом передав до редакції в обласному центрі готовий, віддрукований матеріал. Стаття називалася «Тіні світлого дому». Малося на увазі, що Тиманівка справді багатий, світлий дім, але, як усе живе на цьому світі, ніщо не може бути без тіней. При чому й жахливих також...

Тієї пори Вінниччиною керував такий відомий хвалько і партійний самодур — Василь Миколайович Таратута. Справжній нарцис. Він вів засідання бюро обкому партії, де вирішувалися всі проблеми життя і розвитку регіону таким ось Макаром: «Я полагаю, что других мнений здесь нет...», а далі виголошував з якогось там питання власний вердикт, завчасно заготовлений. Нічия інша думка його ніколи не цікавила. Всі запопадливо і догідливо хитали головами: так, так, авжеж, авжеж, все саме так і є, дорогий, Василю Миколайовичу, все правильно ви кажете і робите...

Але з якихось пір товариш В. Щербицький призначив на посаду голови Вінницького облвиконкому любимчика дорогого Леоніда Ілліча Брежнєва, голову колгоспу з села Шляхова Бершадського району, Героя Соціалістичної Праці Василя Михайловича Кавуна. І Кавун мимоволі порушив на засіданнях бюро монополію Таратути, бо йому теж, звичайно ж, хотілося бути впливовою особою в області. Він міг іноді залюбки заявити: «А я ось вважаю, що це хибна думка...»

Можете лишень уявити, пані і панове, як несамовито лютував перший секретар обкому партії, який фактично перестав бути першою, головною особою за головним керівним столом області, позаяк Кавун як і Таратута, був членом ЦК КПРС, беззмінним депутатом Верховної Ради СРСР. До того ж іще й Герой Соцпраці з золотою зіркою на грудях, якої у Таратути не було. До того ж товариш Кавун тривалий час був головою Верховної Ради СРСР, фактично формальним главою держави, відкривав і закривав засідання парламенту. Так що він єдиний в області перед Таратутою не тремтів.

Одне слово, на той час між партійним лідером і головою облвиконкому тривала напружена підклимна і відверта публічна при виступах на людях вербальна боротьба. Усі з цікавістю і острахом спостерігали за тим, а чия ж візьме? Що буде далі? Хто буде на коні, а хто під конем?

Отож, через день, як я передав статтю в редакцію, вона з'явилася дашком на другій полосі газети. Я раненько в Тульчині взяв «Вінницьку правду» на пошті, в «голуб'ятнику» прочитав, наче «взяв на зуба» достоїнство статті, і не повірите, — заплакав. Усе так було там доладно відверто і щиро висловлено, показано горе дітей і матері, безглузда, алогічна, несусвітня кам'яנותість ко-

муністичних посіпак. В ту публікацію, гадаю, вклав я всі болі простих людей перед горем алкоголізму, ненависть і теплоту стражденної сім'ї до місцевого і районного начальства, любов до ображених і незахищених дітей.

А далі таке почалося. Пролунав ранковий дзвоник з редакції. Друзі-журналісти сказали: «Сашку, друже наш хороший, знав би ти, що наробив зі своєю статтею про Тиманівку!? Тут і в обкомі партії, і в облвиконкомі страшний переполох з приводу публікації «Вінницької правди»⁴. Її прочитав Таратута, зібрав секретарів обкому партії, радяться, що робити. Ще через пів години я знав, що перший обкому дав розпорядження начальнику обласної міліції кинути всі справи і негайно персонально виїхати до Тиманівки, навести порядок, доповісти... Ще за годину зателефонував головний редактор газети Володимир Якович Орлик.

— Привіт, козаче! — сказав майже весело. — Ну й ти лемішку заварив. Мені передали, що Василь Михайлович Кавун, прочитавши статтю, полишив усі справи і терміново кулею полетів до твоїх дівчаток у Тиманівку. На підмогу їм. Кажуть, приїжджає він туди на місце, хоче побачити цього горе механізатора-комуніста, а генерал-міліціонер Мельник, за особистим розпорядженням Таратути уже повіз його сам особисто оформляти на примусове лікування... Одне слово, молодець! Тримайся!

Після цього обережний стук у двері моєї «голуб'ятні». Відкриваються двері, на порозі другий секретар Тульчинського райкому партії Іван Райчук. Рафінований партієць. Такий, знаєте, весь наче небожитель серед черні, у золотих окулярах, лакованих черевиках, з комуністичним лиском на фізіономії, крупною лисиною, як празниковим великоднем яєчком на голові:

— Я тут їду у Тиманівку, — каже мені партієць. — Там уже на місці разом з товаришем Кавуном Олександр Терентійович знаходиться (йдеється про першого секретаря місцевого райкому партії), порадив він вас прихопити. Може, ви хочете побачити, як ми усуваємо «тіні світлого дому», в'їдливо ковірнув мене виразом зі статті, щоб усе-таки, мабуть, його було зверху. Чи то з насмішкою сказав, чи справді заклопотано? Я відмовився їхати.

— Знаєте, — сказав партфункціонеру, — я уже там побував. З усіма познайомився, поговорив, мені все там відомо, зрозуміло. Так що їхати туди знову мені просто нічого... Особливо ж після того, як там уже побувало стільки знаменитих і відповідальних людей...

Коли нарешті з громами і оглушливим тріском подекуди завалився Радянський Союз, в незалежній державі я зненацька став головним редактором головної центральної газети держави і на цьому посту вже навіть встиг заробити гіпертонію, лежу якимось у клінічній лікарні «Феофанія» під крапельницею. Коли враз відчиняються двері палати і заходить у спортивному костюмі сам Василь Михайлович Кавун. У минулому — глава парламенту СРСР. Колишній перший секретар Житомирського обкому партії.

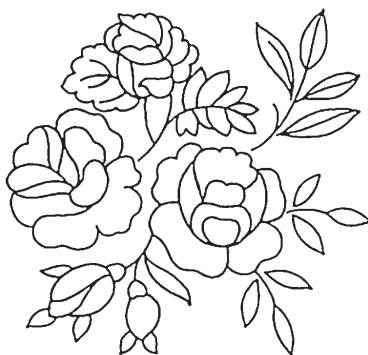
— Я тут, поруч із вами, через стінку в окремій палаті лежу, — мовить з порога. — Скучно, знаєте, самому, ні з ким й словом перемовитись. Почув, що

поруч пан редактор лікуються, вирішив ближче прийти познайомитись... Можливо, на свіжу газетину розжитись...

Тижнів два ми з колишнім головним українцем у Москві 50-70 років минулого століття провели в задушевних бесідах про те, як раніше було. Хто та що кому сказав, як на кого подивився. Одного дня Василь Михайлович мені розповів, як сталося, що він, прочитавши мою статтю «Тіні світлого дому» у «Вінницькій правді», кинувши всі справи, опинився особисто в Тиманівці. Розшукав стражденну сім'ю, зібрав весь актив села і колгоспу, виголосив їм лекцію на тему, як належить жити у світлому, багатому домі.

— Прочитав, знаєте статтю, потім іще раз, — ділився враженнями товариш Кавун. — Встав, по кабінету ходжу, заспокоїтись не можу. Кожне слово буквально зачіпає за душу. Зателефонував начальнику УВС генералу Мельнику. Кажуть: за дорученням Таратути негайно виїхав до Тиманівки. Думаю: якщо виїхав, значить зараз скрутять того пияка, повезуть на примусове лікування, і вирішать, що все, на цьому справу закривати можна. А я ж бачу, що тут не тільки хворий чоловік винен у всій цій біді, котра приключилася, як геть прогнила конфузлива атмосфера шпаклювання всіх проблем у подібних «благополучних» буцімто населених пунктах у традиційні парадні кольори. Мовляв, у комуністичному селі і бути не може ніяких проблем. Як же ж жодних проблем, якщо діти з мамою в бур'янах ночують? Якщо тижнями до хати бояться з'явитися, а вони пияка та бузувіра на Дошці пошани вшановують? Ні, поїду я туди негайно, зберу всіх разом і розкажу, як треба і про матір, і про діток дбати. Чому осторонь школа, сільрада? Що за комуніст такий?

...Тут, звичайно ж, можна говорити про багато цікавих речей, як про прикмети й ознаки певного часу. Про те, як у минувшину у наших краях шанувалося друковане слово, якою іскрометною і блискавичною бодай іноді, але траплялася реакція влади на критичні виступи преси. Але те вже давно кануло в Лету, його ніколи не повернути. А мені особисто одне б нині хотілося знати: як склалася доля тієї сім'ї, за котру довелося вступитися мені як журналісту? Нагадаю лишень, що описувані події відбувалися, напевне що влітку 1976 року. Якщо хтось із Тиманівки, Тульчина прочитає цю статтю, напишіть, будь ласка...

ЛІСНИЧИЙ, ЗА ЯКИМ СУМУВАЛИ ДІБРОВИ

Якось увечері, вже пізньої пори, коли час лягати спати, а мене начебто хто у плечі штовхнув. Було зрозуміло: десь у душі моїй стрепенувся птах пам'яті...

Я враз згадав, що саме цими днями — числа 26, 27-го листопада, день народження у мого друга дитинства і школи — Федька Сайчука. Що ж це я не привітав його, не обмовився навіть із ним? Адже йому виповнюється якраз 70! І так гостро мені хочеться задзвонити побратиму, аж язик свербить. Думаю про те, що треба перед ним відрепортуватися зі своїми щирими й сердечними привітаннями-побажаннями, а то пізніше буде незручно. Це ж усе-таки великий ювілей. Крізь ці пандемії, ковіди... Знічев'я кручу телефона в руках, відшукав навіть у списку мобільного його цифри набору. Але темінь за вікном навіть у столиці така загрозлива... А як же ж у його лісі?

Ні, приймаю остаточне рішення: зв'яжуся з ним уранці. Приємне зроблю одразу після світанку. О шостій уже чаклюю над трубкою мобільного. Таки дочікуюся семи тридцяти, а, мо', все-таки відпочиває чоловік... Запускаю набір і чую: «Поза зоною досяжності...» Раз, вдруге, втретє...

І тут мені у свідомість стрельнув холодний здогад. Телефоную у наш із ним рідний Джурин тепер уже Жмеринського району, так би сказати, моему персональному кадрово-інформаційному диспетчеру по малій батьківщині, дружині двоюрідного брата Василя Євдокимовича — Валентині Сергіївні Сайчук, котра все і про всіх знає. Завжди оповідує мені про останні новини рідної сторони. Я тільки почав було розповідати про дзвінок Федору, вона швидко й каже, випереджуючи мене:

— Господи, як же ж забула я тобі розповісти... Ось уже рік, як немає твого друга-школярика. Від нас їздили люди на прощання у його Пеньківку, що біля станції Ярошенка, під Жмеринкою. Похоронений у тому селі, де жив і багато років працював лісничим... Серце не витримало... Хворів цукровим діабетом...

Ось так. І до сімдесяти не дотягнув неборак... Як же ж шкода...

Для мене Федя не просто рідний-брат пастушок, з яким ми кожне літо проводили в полі. Починаючи буквально з першого класу школи... Рідніший за брата, бо жили ми не просто хата в хату, а ніби одним життям. Хоча уже з малолітства разюче відрізнялися один від одного. Я все носився із книгами. Не розставався з ними і в полі. А ось Хфедь...

Він був глибоко хазяйською, старанною дитиною. Таких дбайливих і посправжньому хазяйновитих я більше ніколи не зустрічав. Напевне, що з пелюшок дбав про те, аби насмикати з колгоспного поля трішки свіженької люцерни, принести кроликам, яких тримав у загаті. Батько його, дядько Василь, Василь Микитович, був старшим чабаном колгоспної отари. Його головним чином стараннями за городами, серед поля утримувалося в кошарі кілька сотень крикливих овець, яких він пас ледве не цілорічно. Ось навесні, як ми виганяли худобу у поле, за Федьковою рогатою молочницею вже плелося маленьке ягнятко, яке йому дарував з вівчарника батько. Мабуть, виписував його в рахунок своїх тру-

доднів. «Баанчик», як іноді забавно ковтаючи проблемну для нього букву у вимові, називав свого вихованця мій малий сусіда, від світанку й до ночі підгодував його з своїх рук і кращими польовими дарами, то яблужком, хлібом. Пастушою ласкою. Власне, миле, ніжне, чарівне ягнятко росло у нашій хлопчачо-дівочій команді пастушків. Усе розуміло, як тямущий безприв'язний пес, лише не розмовляло. Ми починаємо грати ножика, цур-палки, або й карти, баранчик з нами в одній, або іншій команді. З коровами він, сказати б, пасеться лише умовно. Насправді, живе нашими проблемами. Доглянутий, виплеканий, росте мовби на дріжджах. І щорічно під перше вересня за нами ходить уже не маленька овечка, а крупний опасистий баран. Толковий, навіть би сказати, розумний.

Перед останньою серпневою неділею Хведько буре свого баранчика на налігач і прямує в центр села, в єврейське містечко. Веде його до обійстя старого єврея Волька. Сам уміло торгується з живодером. А у вихідний, маючи повну кишеню грошей, сам купляє собі на ринку новенькі кирзові чоботи, фуфайку, можливо, й нового портфеля і книги. Так би сказати, сам себе одягає...

І тут на авансцену виходить мій заздрісний до чужих удач, батько.

— Бачив, як потрібно вміти жити, — кричить до нас із мамою в обійсті, після того, як Федь здасть на м'ясо чергового свого вигодуванця. — Як Хведько! Хитро і уміло. Засвітало лишень, а він уже з мішечком у полі – свіженького клеверу нарве, кукурудзи наламає. Вівцю за літо вигодує. Заробить гроші і сам на себе скупиться. А твій? — нищівно і вороже дорікає моїй матері. — Твій всю ніч на печі книжки читає... Лампу палить. Весь уже гас випалив і вже два місяці його ніде купити. А ще ж може хату спалити... Ти ж поглянь, що він уже сліпне. Подивись, як очима моргає...

А далі йдуть провісні батькові слова: «ВІН ДУМАЄ, ЩО З КНИЖОК ХЛІБ БУДЕ ЇСТИ...» Федько показує, як треба на світі жити! Вчися, а не дурником бігай при ньому.

Цю рокову його фразу я ніколи не забуду...

Навчалися ми з Федьком в одному класі і були запеклими суперниками... Особливо ж у математиці. Хто швидше розв'яже найскладнішу задачу з підручника.

А у дев'ятий клас мій друг не пішов. Просто таки кудись пропав зненацька перед першим вересня. Сусіди-Сайчуки нікому не хотіли говорити, куди хлопчак подався на навчання. Перед цим передувала одна важлива подія в їхній дружній родині. Заміж вийшла старша сестра Федя — Ірина. Вона закінчила фізико-математичний факультет Вінницького педінституту і вийшла заміж за хлопця з сусіднього села Голинчинець Івана Бабія. Почала вчителювати у нашій Джуринській середній школі.

Бабій прийшов у сусіди до нас не сам, а, сказати б, буквально в'їхав на величезних купах спіялих старезних сухих дубів, які згромадилися і на обійсті, і під ворітьми. Бо Іван уже працював десь... лісничим... Себто, не просто лісником, а керівником групи лісників, мав під своїм надзором декілька тисяч гекта-

рів зелених насаджень. Найболючіше на це деревне багатство на нашій вулиці відреагував, звісно ж, мій заздрісний батько:

— Бачили, як потрібно багатіти? Мабуть, нову хату будуть зводити. А ти читай свої книжки...

Напевне, під новий рік об'явився на канікули й Хведько, і мені таки потайки зізнався:

— Навчаюся на лісничого у Сторожинецькому лісо-технічному технікумі...

— А де це? — з непереборною цікавістю запитав я його, оскільки ніколи й не чув про такий учбовий заклад.

— Буковина? Чув про таку? Чернівецька область. Там, де ростуть смереки...

Із тих пір для мене Федько завжди вважався чимсь високим і підхмарним. У вічно густому, чистому запаху ялиць і всякої хвої. Маленький божок з смерекою в обіймах...

Забігаючи дещо наперед, скажу, що коли після закінчення навчання у Вищій партійній школі при ЦК КПУ мене затвердили власкором газети «Сільські вісті» по західній групі областей України — Хмельниччині, Тернопільщині і Буковині, то якось я потрапив у справах до Сторожинця, чималенького, вельми чепурного і привітного міста-саду біля самого підніжжя Карпат. На берег знаменитої річки Серет. Я викроїв трохи часу і попросив моїх супровідників підвезти мене до лісового технікуму.

Пам'ятаю, здається, біле чотириповерхове приміщення навчального закладу, розмову з директором технікуму. Коли я лишень заїкнувся про свого друга Федька Сайчука, він добродушно заусміхався. Мовляв, знаємо, дуже добре знаємо цього колишнього учня. А потім гукнув ще одного педагога. То, виявляється, був колишній класний керівник мого сільського побратима. Вони вже, що називається, в два голоси взялися переді мною розхвалювати мого однокласника в минулому. Дуже, мовляв, старанний хлопець, хазяйський, землю любить, зелені насадження на практичних заняттях старанно доглядав, справжній лісівник. Чудово математику знав. Був з цього предмету взагалі своєрідним чемпіоном на курсі. Викладач історії також його начебто хвалив.

А коли педагоги проводжали мене до виходу, то враз згадали, і повели до одного цікавого стенда. Там красувалися світлини колишніх випускників їхнього технікуму, котрі вже займали командні висоти в лісовому господарстві України. Чорночубий Федько був на високому почесному місці, як удатний лісничий на Вінниччині. Моє серце розтепліло настільки, що аж слези з'явилися в очах... Це була гордість за сільського друга...

А ось я уже працюю в редакції Шаргородської районної газети. Їду на чергову студентську сесію на факультеті журналістики Київського державного університету імені Тараса Григоровича Шевченка. Дістався до залізничного вокзалу у Жмеринці. З труднощами придбав у касі квиток на нічний поїзд до

столиці, заглядаю до зали пасажирів і зненацька зустрічаю мого друга Федька, Федора Васильовича Сайчука. Сідаємо погомоніти.

Федір Васильович мешкає у селі Пеньківка (це та, де розкинулася чималенька залізнична станція Ярошенка) Шаргородського району. Кілометрів за тридцять від нашого Джурина, ближче до Жмеринки.

Колись наш земляк, родом із Слободи-Шаргородської, великий український, сучасний поет, лауреат Шевченківської премії Петро Мусійович Перебийніс напише:

Тут станція Ярошенка,
Маленька, запорошена,
Назустріч вибіга...

Таким був ярошенський лісничий у розквіті фізичних і творчих сил Федір Васильович Сайчук, який усе своє життя присвятив тому, щоб на славному Поділлі розкішно і завзято буюли зелені гаї та діброви, повні щебетливого птаства і веселої, пологливої звірини...

Він уже давно, майже після закінчення технікуму, обіймає там посаду лісничого. Приємно роздобрів. Хвалиться, що живе дуже добре. Всі довколишні ліси й округи в його підпорядкуванні. Тримає декілька корів, ледве не ферму свиней, відгодовує биків. Одне слово, нічого не бракує. Навчає дітей. Багатіє... І мені в цьому велелюдному залі приємно за нього. Федь своїми вічними стараннями заслужив, щоб жити добре...

— А навіщо тобі той університет? — враз каже мені в обличчя мій друг. — Ти ж і без нього толковий хлопець. Хіба ти в тій газеті без додаткової науки не напишеш про ліс і про поле? Про вивезення гною на ниву? А це їхати на сесію, роками мучитись на іспитах. Треба ж і чималі гроші на це, мабуть, тратити щоразу... Вам же ж і гуртожитків не виділяють, напевне?

— Не виділяють, — з сумом відповідаю. — Але справжнім журналістом не станеш ніколи, якщо не будеш вчитися, збагачуватись новими знаннями, розширювати власний кругозір, словниковий запас... Тільки тоді, коли навчаєшся повсякчас, твоє перо, як кажуть, не ржавіє...

Федько з того відверто й добродушно сміється. Мовляв, верзеш казна що... Дивиться на мене з недовірою. Я ж то його знаю, всі його приколи і кепкування, як ніхто інший...

— А ось мені, знаєш, мого технікуму вистачає на всі оберти життя, — робить тут, у станційному залі Жмеринки, багатозначний публічний висновок для себе. — І так вважаю, що прогавив, змарнував у Сторожинцях, у Прикарпатті кілька років життя...

Минає ще, напевне, з десяток літ — півтора. Я уже мешкаю у Києві, працюю в газеті «Сільські вісті». Якось вранці звідкілясь повертаюся із журналістського відрядження, і на тобі, — обличчям в обличчя зіштовхуюсь на сходах головного двірця чугунки з другом дитинства Федем Сайчуком. Він у ладній дублянці, козирній пижиковій шапці. Такий собі статечний і середньостатистичний начальничок районного поштибу. З вигляду, явно не бідує... Роздобрів на лісових харчах, весело усміхається...

— Ти що тут поробляєш? — весело запитую цього разу я, позаяк знаходимось начебто на моїй території — в Києві. — А хто ж ліси стереже?

— А нафіга їх стерегти, — так же грайливо мовить у відповідь пан лісничий. — Усе росте-приростає, а ми лише контролюємо... Лякаємо браконьєрів та самовільних порубників...

Через кілька хвилин мій ровесник зізнається. Викликали раз-вдруге до лісгоспагу (здається, до Жмеринського), в обласне управління лісового господарства і заявили: для того, щоб надалі залишатися на посаді лісничого, йому конче треба закінчувати лісотехнічний факультет Української сільгоспакадемії. І той, хто, пригадуєте, сміявся над тим, що я здобуваю вищу освіту в дещо молодшому віці, змушений був записуватися в студенти під років п'ятдесят... Іншими словами, життя і долю не обдуриш...

— Та це таке навчання, — робить глибокодумний висновок мій друг Федько, — тільки біда сімейним грошам. Уже декілька років вожу доцентам з про-

фесорами самогон, який сам і жону, та свинячі ноги на холодець... Такий бартер за поганеньку четвірку у заліковці... Хоча, чесно кажучи, я й стараюся. Бо просто було б соромно, якби я чогось у нашій лісовій справі не знав. І нікуди не дінешся... Так побудоване це життя. Не я один такий. Ці презенти, швидше данина поваги тим, хто передає знання, справді передає нам чимало нового і цікавого...

Від людей і з преси добре знаю, що мій дорогий Хфедір Васильович був на диво вправним господарем у лісі. Сказати б, не споживач і не транжир, а знаний примножувач дібров і гаїв. Мав не одну він у своїх володіннях «маточну» ділянку розсадника, де висівав із зернини жолудя дуби, і інші лісові культури з насіння. Умів підняти громадськість на посадку нових плантацій цінних порід дерев. Уже майже зрілими стоять, набираються сили його персональні ліси...

Востаннє із Федором Васильовичем Сайчуком бачилися ми у травні 2006 року, коли в рідному Джурині відзначали сорокаріччя нашого потужного (1966 року) випуску школи. Тоді аж 120 десяти- і одинадятикласників отримали атестати зрілості. Федя все розпитував мене, як живу-поживаю, готуюся до виходу на пенсію. Подарував я йому тоді оберемок своїх книг. Чи прочитав він їх? Відповісти не можу.

Років із чотири тому він зателефонував якомсь, попросив знайти лікаря для старшого брата Петра, який у його лісництві все життя також трудився лісником. Федору важко було розмовляти, він явно розтягував слова: оклигував після інфаркта.

Що ж ти, Хфедоре, Федю! Дуже шкода, що тебе вже немає...

«У цьому світі ніщо не вмирає — просто рано чи пізно життя переходить у пам'ять».

ПОСТСКРИПТУМ ДО УРОДИН КНИГИ

Цьогорічна весна починалася для мене важкими думами про те, як же ж видати чергову книжку. Новел із життя, есеїв, билиць, себто, творів малої прози, в якій найбільше кохаюся. Їх набралось вже повен комп'ютер, ними забиті шухляди моїх столів, а ось видати, пустити між люди той мовотворний дорогий скарб надбань — ніяк. Бракує тривіального — коштів. І найобразливіше те, що й перспективи розв'язати цю проблему не видно. Зростають лише ціни на ліки, послуги, комірне. А джерело моїх прибутків — пенсія, залишається на точці замерзання...

І саме за найдрімучішого сквиру мого морального стану враз несподівано пролунав телефонний дзвоник. Обізвався мій добрий односельчанин, нині відомий одесит, удатний бізнесмен і навдивовижу добропорядна, благородна людина Ігор Борисович Нечіпайло. У нас із ним за спиною є одна особливо примітна справа: 2008 року ми з ним видали чудову книжку про нашу вотчину — «Родина колиска — Джурин». Ви зрозуміли: історико-публіцистичне дослідження про наше рідне і неповторне село з краю краси України — Поділля.

Ми творчим тандемом, думаю, наочно показали всім, як треба з любов'ю і синівською вдячністю розповідати про наших предків та сучасників, як боротися за честь і славу свого населеного пункту, як дорожити його честю. Нині, через тринадцять літ після виходу книги у світ, вона, як мені стверджували серйозні люди в Джурині, є в кожній достойній сім'ї та родині. І за це найперша вдячність саме Ігорю Борисовичу, позаяк профінансував усі поліграфічні затрати саме мій друг.

Пан Нечіпайло на початку нинішньої весни і каже мені у телефонному режимі:

— Щойно побував у нашому рідному Джурині, тепер уже Жмеринському. І дай нам Боже успіхів у новій сім'ї великій сіл та селищ! Зустрічався з ріднею, односельцями. Ось повертаюсь обласагороджений і щасливий до Одеси. Їду й думаю: поміж якими чудовими людьми ми з тобою виростили! І дуже дивно, що ти вже дуже давно не озиваєшся з пропозицією, аби ще раз розповісти про цих людей. Про нові покоління, які підростили і стали до справи. Про нові часи. Про те, як ми всі пристрасно і сакрально любимо нашу рідну Україну, як стоїмо горою за неї. За рідний наш край солов'їний...

Слово за слово і мій щирий благодійник враз каже:

— А скільки коштів тобі потрібно, щоб випустити гарну книгу про українців, які горою стоять за свою Україну, безмежно люблять Вітчизну і народ, щоб показати, як ти умієш це робити на папері, життя сільської глибинки, яким воно нині є?

Я приблизно знав, яка потрібна сума на це, оскільки завжди готувався до того, що ось стільки-то цих проклятих грошей мені треба звідкілясь надряпати. Але назвав не всю суму, а лише дві третини від означеної величини. Щоб, бува, не злякати бізнесмена. І почув:

— Скидай мені номер власної банківської картки, ми з моєю сестрою Лілією відправимо тобі цю суму у складчину...

За кілька днів я уже шукав друкарню. І відбирав, перечитував, переписував, усе краще з того, що мав у запасниках, опрацьовував нові добірні тексти. Матеріалів зібралось чимало. Важко було відібрати достойніше, цінніше для читача.

Мій великий благодійник, односельчанин, відомий одеський бізнесмен і меценат Ігор Нечіпайло разом із дружиною Лілією та лише частиною їхніх онуків у чорноморській Одесі. Разом із сестрою Лілією Волковою та її чоловіком Андрієм Волковим вони фінансували понад 96 % вартості поліграфічних витрат на випуск цієї книги. Щира і сердечна подяка за це, друзі мої земляки!

***Лілія та Андрій Волкови,
засновники і власники київських салонів мережі «Бережа»***

Обрахунки поліграфістів показали, що моя книжка матиме понад чотириста сторінок. Це вийшов роман у сорок новел із життя про людей, які знають, для чого і навіщо вони живуть, якою вони хочуть бачити і любити свою непереквітної краси Україну. Одна була проблема: тих коштів, які у мене акумулювалися, вистачало на невеликий (але за нинішніх умов загалом пристойний тираж) для книги з м'якою обкладинкою.

Коли я розповів про це одному своєму приятелю, він заявив:

— Ти ж, сподіваюся, знаєш, що м'яка палітурка, це завжди трохи макулатура...

І посіяв у моїй душі сум'яття. Не буду ж я знову звертатися до своїх благодійників Нечіпайлів. Їм без того потрібно дякувати, дякувати і молитись за їхнє здоров'я та успішний розквіт бізнесу. Бо хто ж іще сам мені зателефонував, сказав, а скільки, мовляв, тобі грошей, добродію, треба. Голос Ігоря Борисовича Нечіпайла з дороги в Одесу незабутньої весняної днини, як посланець Всевишнього. Позаяк подібне буває лише в казці. Сидів, журився, а тут тебе запитують: а скільки ж вам, пане, потрібно коштів на видання твору?

І тому якимось написавши чергову статтю до Фейсбуку і своїх постів у ряді інтернет-видань, я внизу зробив маленьку приписку: хто може, друзі, посприйте, зарадьте проблемі, аби цікаву ідею справді не перевести в макулатуру. І вказав номер моєї банківської картки. Це було 5 травня ц.р. Того ж дня відгукнулося декілька осіб. Найбільш приємно подивувала одна мила пані — Олена Олександрівна, учителька з Херсонщини, котра переказала 1 000 гривень.

Однаке це все одно ще не вирішувало проблеми. І тому 16 травня я вдруге загострив питання перед своїми читачами, вказавши під черговою публікацією номер власної картки ПриватБанку. Хоч і гримали за подібне мої домашні, відступати уже не можна було.

Наступного ранку, близько шостої години, я відкрив свій гаджет і прочитав повідомлення банку. Що попереднього вечора, о 23.59, одна добра душа, скинула мені ще одну тисячу гривень. І хто б ви подумали був це? Еге ж, моя мила, чарівна, добра і неспокійна душа... Ольга Олександрівна Іванова, педагог із експериментальної «школи гуманітарної праці» міста над Дніпром — Херсона. Подумалося, значить наші душі працюють в одній тональності, якщо вона так щиро відгукується на мої заклики...

Сон куди й подівся, я в будинку був один. Навіть мій вірний друг французький бульдог Арчі покинув мене, на декілька днів поїхав наперекір пандемії у гості до Києва провідати молодих людей — наших дочку і зятя. А мені так же ж хотілося розказати будь-кому про цю незвичайну новину. Слова, здається, зависли у мене на губах. Я навіть виглянув на вулицю, а, можливо, хтось іде там такої ранньої пори, зупинив би, розказав... Мабуть... Хоча добре, що вулиця була порожня...

Перетерпів до восьмої години, розказав по телефону придибенцію своєму доброму приятелю. Він і каже:

— Якщо вона перешле тобі ще тисячу гривень, тобі доведеться брати з собою сапу, косу, граблі й мантачку і вирушати на все літо до неї на відробіток... Дивись, щоб не опинився у заручниках...

— Так у пані вчительки, здається, немає ні городу, ні сіножатеї...

— Нічого, мудра жінка знає, як з замашного хлопа витиснути сік.

Я склав Олені Олександрівні щире вербальне подяку, заявивши, що розраховуюся з нею примірниками нової книги, яка вийде у світ. А до того ще й приписав таке. Що наші з нею стосунки чимсь схожі на загадковий роман великого композитора Петра Ілліча Чайковського і баронеси з Браїлова (з-під Жмеринки) Надії фон Мекк. Він мешкав у її апартаментах, творив там свою музику і за умовами угоди вони не мали права ніколи зустрічатися віч-на-віч. Ця дивна

загадка двох осіб тривала без перерви тринадцять літ, упродовж яких чемна і добропорядна бариня неперевершеному композитору платила субвенцію — щорічно по 6 000 рублів. А в цей час сама активно народжувала дітей. У неї їх було аж вісімнадцять, щоправда, вижило тільки одинадцятєро. Відбувалося це в ті часи, коли гарна корова на ринку коштувала 4–5 рублів, а добротний кожух на багато зим оцінювався у три рублі...

Пані Іванова лише щиро посміялася з тієї моєї приписки, заявивши, що вона просто зрозуміла: мені вкрай потрібні кошти і вона не могла не прийти на поміч. Спасибі їй, добрій, чесній душі...

Вклоняюся доземно за фінансову підтримку Ірині та Степану Бець із Нового Села (це поблизу Підволочиська) Тернопільської області, Василю Симонішину з Пасинок Жмеринського району Вінниччини. Ряду інших добрих людей. Спасибі, друзі!

Так було завжди. Українську культуру, літературу, насамперед, підтримували такі святі і гречні люди, як найчесніший українець, поміщик з початкових років двадцятого століття Євген Чикаленко, розповідь про котрого в цій книзі, напевне, найбільша. Його святу справу переймають такі толкові люди, як мій односельчанин Ігор Нечіпайло, його сестра пані Лілія Борисівна Волкова з Києва. Конкретні діла показують, що вони сповна розуміють значення справи підтримки бізнесом української літератури і публіцистики для розвитку держави, піднесення України. Як не залишилася осторонь, думаю, що зовсім не багата на кошти, але щедра рясною душею людина, педагог пані Олена Іванова...

І нарешті про те, чому книга називається «Не проспимо, браття, волю!». Бо є така загроза. Вона вже висить у повітрі. Особливо чутливі люди, насамперед українські патріоти, відчують її, як мовиться, уже всіма фібрами душі.

Тому я підібрав для публікації в цьому томі найяскравіше з того, що вийшло з-під мого пера в останні кілька років. Таке, що коли подібну новелу з життя, есею, бувальщину прочитає розумна людина, її серце вибухне, буцімто примовклий барабан, дужим дзвоном у душі. Ці потужні реєстри мають розтривожити тишу, яка, на жаль, панує у нас тоді, коли Україну чергові вандали, зрадники, агенти впливу Кремля перетворюють на нову Руїну, на Малоросію. Цей передрзвін сердець має будити наш трудовий народ на боротьбу за своє майбутнє щастя. Читайте, щоб бути борцями!

Літературно-художнє видання

ГОРОБЕЦЬ Олександр Олександрович

НЕ ПРОСПІМО, БРАТТЯ, ВОЛЮ

Роман у новелах із життя

Дизайн обкладинки: Владислав Чалчинський

Коректура: Галина Крещук

Підп. до друку 26.10.2021. Формат 70×100/16.

Ум. друк. арк. 28,6. Тираж 200. Зам. 192.

Надруковано у «Видавництво Людмила»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 5303 від 02.03.2017

«Видавництво Людмила»

03148, Київ, а/с 115

Тел./факс: +380504697485, 0683408332

E-mail: lesya3000@ukr.net

ПРО АВТОРА І КНИГУ

Тепер люди знову літають у космос. І якби сталося, що ця книжка, яку ви тримаєте в руках, загубилася у їх подорожі на котрійсь далекій планеті, а там знайшлися розумні істоти, котрим би підкорилася наша мова, знаєте, щоб сталося далі? Позаземні читачі неодмінно закохалися б в Україну і добрих її мешканців українців. Бо ця книжка саме про це, як упродовж століть наші добропорядні люди відчайдушно борються за свою ВОЛЮ, громадянське "Я" і як то є непросто у віковій історії берегти свою національну честь і гідність.

Новий роман у новелах із життя відомого українського журналіста і письменника Олександра Горобця – тужаве перевесло з образів переконаних патріотів, для котрих Україна понад усе. Це був і надалі залишається головний лейтмотив творчості літератора, знаного за творами: "Босоніж по битому шклу" (2003 р.), "Родинна колиска – Джурин" (2008 р.), "Заручник спокуси" (2010 р.), "Свічка на вітрі" (2014 р.), "Постаті з вирію" (2016 р.), "Великою журналістикою покликані" (2019 р.), "Черешні цвітуть у серці" (2019 р.), "Під рясни-ми вишнями" (2019 р.).

